

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

**İPTAL VE İTİRAZ BAŞVURULARI BAKIMINDAN
ANAYASA YARGISINDA İLK İNCELEME**

DOKTORA TEZİ

Özen ÜLGEN ADADAĞ

Tez Danışmanı: Prof.Dr.Necmi YÜZBAŞIOĞLU

EYLÜL 2010

ÖNSÖZ

Öncelikle, danışmanım Prof.Dr. Necmi YÜZBAŞIOĞLU'na, yazılan kısımları olabilecek en kısa sürede detaylı bir biçimde okuma hassasiyeti gösterdiği ve emeği için özel olarak teşekkür ederim.

Tez izleme komitesinde yer alıp altı ayda bir tez çalışmalarını takip ederek, görüşlerini paylaşan değerli hocalarım Prof.Dr.Celal ERKUT ve Doç.Dr.Korkut KANADOĞLU'na da emekleri için teşekkür ederim. Prof.Dr. Celal ERKUT'un tez konusunun belirlenmesi sürecinde de önemli katkıları olmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, doktora araştırma bursu vererek altı ay boyunca Paris 1 Anayasa Hukuku Araştırma Merkezinde bulunmama olanak sağlayan TÜBİTAK'a ve bu bursu alabilmem için beni davet eden Prof.Dr.Bertrand MATHIEU'ya da katkıları için teşekkür borçluyum.

Aynı odayı paylaştığımız, bu süreçte gerek akademik gerekse manevi desteklerini esirgemeyen, Yar.Doç.Dr. Şule ÖZSOY, Eric SALES, Nesrin YILMAZ ile kürsü arkadaşlarım Burak ÇELİK ve Didem YILMAZ'a da teşekkür ederim. Aynı şekilde, çeşitli zamanlarda tez yazma sürecini paylaştığım, meslektaşlarım Balca ÇELENER, Bige AÇIMUZ, Gülşah KURT ve Sedef KOÇ'a keyifli ortamları için teşekkür ederim.

Birlikte çalışmaktan büyük mutluluk duyduğum sınıf arkadaşım Özge AKSOYLU'ya, gerek tezin içeriğine yönelik yaptığımız hukuki tartışmalar gerekse ev arkadaşlığı için özel olarak teşekkür ederim. Aynı şekilde, bazı kaynaklara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Serap ve Bekir AKSOYLU'ya da teşekkür borçluyum. Bu sayede özel olarak görüşme imkanı bulduğum Anayasa Mahkemesi üyesi Şevket APALAK'a da sorularıma içtenlikle yanıt verdiği için teşekkür ederim.

Tez yazımının çalışma saatlerini gecelere ve hafta sonlarına kaydırması, bu süreçte dostların büyük oranda ihmal edilmesine yol açmaktadır. Dört yıl boyunca kendilerini ihmal etmemi anlayışla karşılayan tüm dostlarıma, özellikle de beraber büyüdüğüm 129 devresi yatılı kızlarına teşekkür ederim.

Bu tezin hazırlanmasında gerek maddi gerekse manevi anlamda en büyük katkı ise, şüphesiz aileme aittir. Onlara sadece fedakarlıkları için teşekkür etmek haksızlık olur. Beni her konuda destekleyerek, hayatımı kolaylaştıran ve güzelleştiren Heves ve Burhan ÜLGİN ile Özgür ADADAĞ'a sağladıkları huzurlu ortam için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	IX
TABLO LİSTESİ	XI
ÖZET	XII
RESUME.....	XVII
ABSTRACT	XXII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM:İPTAL DAVASINDA BAŞVURU HAKKININ SINIRLARI.....	9
I. İPTAL DAVASININ KONU BAKIMINDAN SINIRI.....	12
A. Dava Konusu Normun Hukuki Niteliğinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Belirlenmesi.....	15
1. Kanun ve Kanuna Eşdeğer İşlemlerin Denetimi	16
a) Özel Kanun Tiplerinin Anayasa Mahkemesince Denetimi	16
i) Bütçe ve Af Kanunlarının Denetimi	17
ii) Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin Kanunların Denetimi	18
iii) Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma Kanunlarının Denetimi	20
b) Kanun Adı Verilmemiş Olmakla Birlikte Kanun Niteliğinde Olan İşlemlerin Denetimi	23
i) Osmanlı Döneminden Kalma Kanun Niteliğinde İşlemlerin Denetimi	23
ii) Kanun Niteliğinde Meclis Kararlarının Denetimi.....	24
2. Kanun Hükmünde Kararnameler ve Eşdeğer İşlemlerin Denetimi.....	29
a) Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Dönüştürülmesi	30
b) Yetki Kanunu İptal Edilen Kanun Hükmünde Kararnamelerin Denetimi	35
3. İçtüzük ve İçtüzüğe Eşdeğer İşlemlerin Denetimi	39
a) Eylemli İçtüzük Değişikliği Niteliğinde Meclis Kararları	41
i) Kararın Meclisin Çalışmalarıyla İlgili Yöntem ve Esaslara İlişkin Olması.....	42
ii) Kararın Daha Sonra Uygulanabilir Nitelikte Olması.....	45

b)	Eylemli İçtüzük Değişikliğinin Uygulaması Niteliğinde Kararlar	48
i)	Uygulama İşleminin Ayrıca Anayasa Mahkemesi Denetimine Tabi Olmaması Hali	49
ii)	Uygulama İşleminin Anayasa Mahkemesi Denetimine Tabi Olması Hali	52
B.	Anayasa Mahkemesinin Şekil Denetimi İle Sınırlı Yetkisi: Anayasa Değişiklikleri....	55
1.	Karşılaştırmalı Hukukta Anayasa Değişikliklerinin Denetimi.....	57
a)	Anayasasında Tali Kurucu İktidar İçin İçerik Sınırı Bulunan Ülkeler.....	59
i)	Fransa Anayasa Konseyinin Denetim Yetkisini Reddi.....	59
ii)	Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemelerinin Denetim Yetkisini Kabulü.....	61
b)	Anayasasında İçerik Bakımından Sınırlama Bulunmayan Ülkeler	62
i)	Hindistan Yüksek Mahkemesi: Anayasa Değişikliğine Rağmen Denetim.....	63
ii)	Avusturya Anayasa Mahkemesinin Usulden İçeriğe Yönelen Denetimi.....	65
2.	Türk Hukukunda Anayasa Değişikliklerinin Denetimi.....	66
a)	1961 Anayasası Dönemi.....	66
i)	1971 Anayasa Değişikliğine Kadar Anayasa Değişikliklerinin Denetimi	66
ii)	1971 Anayasa Değişikliği Sonrası Anayasa Mahkemesinin Tutumu	69
b)	1982 Anayasası Dönemi.....	73
i)	Anayasa Değişikliklerinin Şekil Bakımından Denetiminin Kapsamı	74
ii)	Halkoymasının Anayasa Değişikliklerinin Denetimine Etkisi.....	78
II.	İPTAL DAVASININ YETKİ BAKIMINDAN SINIRI	82
A.	İptal Davasında Başvurana İlişkin Koşullar.....	83
1.	İptal Davasında Başvurma Yetkisinin Belirlenmesi	85
a)	İptal Davasında Genel Başvuru Yetkisi	86
i)	Parlamentodaki Azınlıkların Başvuru Yetkisi	87
ii)	Devlet Başkanlarının Başvuru Yetkisi.....	89
b)	İptal Davasında Sınırlı Başvuru Yetkisi	90
i)	Karşılaştırmalı hukukta Sınırlı Başvuru Yetkisi	91
ii)	1961 Anayasası Döneminde ve Anayasa Önerilerinde Sınırlı Başvuru Yetkisi	93
2.	1982 Anayasasına Göre İptal Davası Açma Yetkisi	96
a)	Devletin Başlı Olarak Cumhurbaşkanı	97
i)	Cumhurbaşkanının Başvurusunda Karşı-imza Kuralı.....	99
ii)	Cumhurbaşkanına Vekalet Halinde Başvuru Yetkisi.....	101
b)	İktidar ve Anamuhalefet Partisi Meclis Grubu.....	103
i)	Meclis Gruplarına Başvuru Yetkisi Tanınması.....	104
ii)	Başvuru Yetkisinin Kullanımına İlişkin Kurallar	107

c)	TBMM Üye Tamsayısının Beşte Biri	112
i)	Milletvekillerinin Başvuru Engelleri	115
ii)	Başvuru Yetkisinin Kullanımına İlişkin Kurallar	117
B.	İptal Davasında Başvuruya İlişkin Koşullar.....	119
1.	Başvuru Dilekçesine İlişkin Koşullar.....	120
a)	Başvurunun Açık ve Gerekçeli Olması	120
i)	İstemin Konusuyla Bağlılık-İstemin Açıklığı	121
ii)	Gerekçe İle Bağlı Olmama-Gerekçe Zorunluluğu	125
b)	Başvurunun Süresi İçinde Yapılması	128
i)	Başvuru Süresi	129
ii)	Süresi İçinde Başvurunun Genişletilmesi	133
2.	Başvuru Dilekçesi Verilmesinden Sonrasına İlişkin Kurallar.....	134
a)	Eksikliklerin Tamamlanması İçin Ek Süre Verilmesi	135
i)	Ek Süre Verilmesini Gerektiren Eksiklikler	136
ii)	Anayasa Mahkemesinin Ek Süre Verme Yetkisinin Niteliği.....	139
b)	Başvuru Yapıldıktan Sonra Ortaya Çıkan Değişikliklerin Davaya Etkisi.....	141
i)	Başvurana İlişkin Değişikliklerin Davaya Etkisi	142
ii)	Başvuru Konusuna İlişkin Değişikliklerin Davaya Etkisi	144
İKİNCİ BÖLÜM:İTİRAZ YOLUNDA BAŞVURU HAKKININ SINIRLARI.....		150
I.	İTİRAZ YOLUNDA BAŞVURU YETKİSİ: DAVAYA BAKAN MAHKEME	158
A.	Başvurunun Sadece Mahkeme Tarafından Yapılabilmesi	158
1.	Mahkeme Başvurularında Tarafların Rolü.....	160
a)	Taraflardan Birinin Anayasaya Aykırılık İddiası	161
i)	Taraf Kavramının Kapsamı.....	162
ii)	Tarafların İtiraz Hakkını Kullanımına İlişkin Koşullar	165
b)	Mahkemenin Tarafların İddiasını Ciddi Bulması.....	167
i)	Mahkemenin İddiayı Ciddi Bulmasının Anlamı	168
ii)	Mahkemenin Ciddilik Değerlendirmesinin Sonuçları	173
2.	Başvuranın Mahkeme Niteliği	176
a)	Mahkeme Kavramının Kapsamı.....	177
i)	Karşılaştırmalı Hukukta İtiraz Yolu İle Anayasa Mahkemesine Başvuru Yetkisi.....	178
ii)	Türk Anayasa Mahkemesine Göre Mahkeme Kavramı.....	182

b)	1982 Anayasası Döneminde Mahkeme Niteliği Kabul Edilmeyen Merciler	189
i)	Anayasa Mahkemesinin Seçim Yargısına Yaklaşımı	191
ii)	Anayasa Mahkemesinin Hakem Mahkemelerine/ Tahkime Yaklaşımı	195
B.	Mahkemelerin Sadece Bakmakta Oldukları Dava Sırasında Başvuru Yapabilmesi ...	201
1.	Başvuran Mahkeme Önündeki Davanın Bakılmakta Olması	202
a)	Mahkemenin Önündeki İşin Dava Niteliği	202
i)	Başvuran Mahkeme Önündeki İşin Dava Niteliği	204
ii)	Anayasa Mahkemesinin Dava Niteliğindeki İşleri	211
b)	Başvuru Anında Davanın Sonuçlanmamış Olması	216
i)	Dava Sonuçlandıktan Sonra Başvuru Yapılamaması.....	217
ii)	Başvuru Yapıldıktan Sonra Davanın Sonuçlanmasının Anayasa Mahkemesi Önündeki Davaya Etkisi.....	220
2.	Davanın Görevli Mahkemede Usulüne Uygun Açılmış Olması	225
a)	Anayasa Mahkemesinin Başvuran Mahkemenin Görev ve Usulünü İnceleme Yetkisi	227
i)	Anayasa Mahkemesine Göre Yapılan İncelemenin Hukuki Dayanağı	227
ii)	Anayasa Mahkemesinin Görev ve Usul İncelemesinin Bağlayıcılığı	232
b)	Anayasa Mahkemesinin Görev ve Usul İncelemesinin Kapsamı	235
i)	Anayasa Mahkemesi Kararlarında Görev ve Usul İncelemesinin Sınırları	235
ii)	Anayasa Mahkemesinin Görev ve Usul İncelemesinin Sınırlandırılması	241
II.	İTİRAZ YOLUNDA BAŞVURU KONUSU: DAVADA UYGULANACAK KURAL	248
A.	Davada Uygulanacak Kuralın Belirlenmesi	250
1.	Uygulanacak Kuralın Denetimine İlişkin Anayasal Sınırlar	250
a)	Davada Uygulanacak Kural Olduğu Halde Anayasaya Aykırılığı İleri Sürülemeyen Normlar	251
i)	Belirli Dönemde Yapılan Kanunların Denetim Dışı Bırakılması	252
ii)	Yabancı Kanunların Uygulandığı Davalarda Anayasaya Aykırılık	258
b)	Davada Uygulanacak Kural Olduğu Halde Belirli Bir Süre Anayasaya Aykırılığı İleri Sürülemeyen Normlar	261
i)	Anayasa Mahkemesinin Kararlarına Bir Tepki Olarak On Yıl Süreli Denetim Yasağı .	263
ii)	On yıl süreli denetim yasağının uygulanmasına ilişkin sorunlar	269
2.	Somut Olayda Davada Uygulanacak Kuralı Belirleme Yetkisi	276
a)	Başvuran Mahkemece Yapılan Belirleme Üzerinde Anayasa Mahkemesinin Denetim Yetkisi	277

i)	Avrupa’da Anayasa Mahkemelerinin Uygulanacak Kuralın Belirlenmesinde Dava Mahkemelerine Müdahalesi.....	279
ii)	Türk Anayasa Mahkemesinin Uygulanacak Kuralın Belirlenmesinde Dava Mahkemelerine Müdahalesi.....	283
b)	Başvuru Yapıldıktan Sonra Ortaya Çıkan Değişikliklerin Uygulanacak Kuralı Belirleme Yetkisine Etkisi	289
i)	İtiraz Konusu Normun Uygulanacak Kural Niteliğinin Anayasa Mahkemesi Kararına Kadar Devam Etmesi Zorunluluğu	290
ii)	Değişiklikten Sonra Uygulanacak Kuralın Belirlenmesinde Anayasa Mahkemesinin Dava Mahkemesi İle İlişkisi	296
B.	Davada Uygulanacak Kuralı Belirleme Yetkisinin Kullanımı.....	300
1.	Uygulanacak Kural Ölçütünün Kapsamı.....	301
a)	Anayasa Mahkemesine Göre Davada Uygulanacak Kural	302
i)	Anayasa Mahkemesinin Davada Uygulanacak Kural Tanımı	302
ii)	Davada Uygulanacak Kuralın Yürürlüğü Sorunu.....	309
b)	Anayasa Mahkemesinin Uygulanacak Kural Tanımının Somut Olaya Uygulanması	314
i)	Davayı Dolaylı Olarak Etkileyen Kuralların Uygulanacak Kural Olması.....	315
ii)	Davayı Olumsuz Yönde Etkileyen Kuralların Uygulanacak Kural Olması.....	320
2.	Davada Uygulanacak Kuralın Sınırlanması Sorunu.....	326
a)	Gerçek Sınırlama Yöntemleri.....	329
i)	İtiraz Konusu Normun Belirli Kelimelerinin Seçilmesi Yöntemiyle Sınırlanması.....	330
ii)	İtiraz Konusu Normun “...yönünden” Sınırlanması	336
b)	Uygulanacak Kuralın Sınırlanmasına Yönelik Kararların Etkisi	341
i)	Sınırlama Ölçütleri Çerçevesinde Sınırlamanın Gerekliliği	342
ii)	Sınırlamanın Olumsuz Sonuçları	346
SONUÇ.....		349
KAYNAKLAR.....		361
I.	KİTAPLAR	361
II.	MAKALELER	367
III.	İNTERNET KAYNAKLARI	376
IV.	ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI	378
ÖZGEÇMİŞ.....		449

KISALTMALAR

AAYMK	: Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı
AD	: Adalet Dergisi
AİD	: Amme İdaresi Dergisi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİJC	: Annuaire International de Justice Constitutionnelle
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AÜEHFY	: Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Yayınları
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜHFY	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AYİM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMY	: Anayasa Mahkemesi Yayınları
AYMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D.	: Daire
DİDDGK	: Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu
DİDDK	: Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP1	: Demokrat Türkiye Partisi
DTP2	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
E.	: Esas sayısı
Et.al	: et alia (ve diğer yazarlar)
FP	: Fazilet Partisi
GSÜHFD	: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GSÜY	: Galatasaray Üniversitesi Yayınları
HP	: Halkçı Parti
HSYK	: Hakimler ve Savılar Yüksek Kurulu
İn	: içinde
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜHFY	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
İÜMHAD	: İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi
JO	: Journal Officiel
K.	: Karar sayısı

Kt	: Karar Tarihi
KYY	: Karar verilmesine yer olmadığına
LGDJ	: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence
m.	: madde
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
Myr	: Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret
Örn.	: Örneğin
PUAM	: Presses Universitaires d'Aix- Marseille
PUF	: Presses Universitaires de France
RFDA	: Revue française de droit administratif
RFDC	: Revue française de droit constitutionnel
RDP	: Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger
RG	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
ss.	: Sayfalar arasında
Sy.	: Sayı
SDÜSBED	: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
SÜHFD	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
RP	: Refah Partisi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği
vd.	: ve devamı
Vol.	: volume
YİBK	: Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1.1 Eylemli İçtüzük Değişiklikleri (1983-2010)	46
Tablo 1.2 Avrupa’da Milletvekillerinin Başvuru Yetkisi	88
Tablo 1.3 Cumhurbaşkanılarınca Açılan İptal Davaları (1962-2010)	98
Tablo 1.4 Siyasi Parti Gruplarınca Açılan İptal Davaları (1983-2010)	106
Tablo 1.5 1/5 Milletvekilince Açılan İptal Davaları (1983-2010)	113
Tablo 1.6 Yeniden Karar Verilmesine Yer Olmayan İptal Davaları (1983-2010)	146
Tablo 2.1 İtiraz Yolu Başvurulara İlişkin Karar Dağılımı (1983-2009)	157
Tablo 2.2 İtiraz Yolu İle Başvuruların Mahkemelere Göre Dağılımı (1983-2009)	190
Tablo 2.3 Anayasa Mahkemesinin İçtihadını Değiştirdiği Kararlar (1962-1980).....	265

ÖZET

Anayasa Mahkemesinin temel görevi, bazı yasama işlemlerinin Anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Bu doğrultuda, Anayasanın 148.maddesine göre, “Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler.”

Anayasa Mahkemesinin, bu işlemlerin Anayasaya uygunluğunu denetleyebilmesi kendisine usulüne uygun bir başvuruda bulunulmasına bağlıdır. İptal davası ve itiraz yolu olmak üzere iki başvuru yolunun öngörüldüğü Anayasada, bu başvuru yollarına ilişkin temel koşullar düzenlenmiş olmakla birlikte, asıl belirleyici olan Anayasa Mahkemesinin bu kurallara ilişkin yorumudur.

Bu çalışmada, iptal davası ve itiraz yolu ile yapılan başvurularda, Anayasa Mahkemesinin ilk inceleme aşamasında verdiği kararlar üzerinden Anayasaya uygunluk denetiminde başvuru hakkının gerçek sınırlarının belirlenmesi hedeflenmektedir. Zira, Anayasa ile korunan hakların etkin bir biçimde korunması, öncelikle Anayasa Mahkemesine ulaşma kanallarının açık ve kullanılabilir olmasına bağlıdır. Şüphesiz, özellikle 1982 Anayasası döneminde, anayasal ve yasal düzenlemeler bu kanalları oldukça daraltmıştır. Ancak, bu çalışmanın amacı, normatif sınırların yanı sıra, Anayasa Mahkemesinin başvuruların kabul edilebilirliğine yönelik yaptığı incelemenin, Anayasaya uygunluk denetiminin etkinliğindeki rolünü belirlemektir. Bu çerçevede, hak arama özgürlüğünü kısıtlayan yorumlar kadar, itiraz yolu ile başvurularda başvuran mahkeme ile Anayasa Mahkemesi arasındaki ilişki üzerinde de durulmuştur.

45 yılda Anayasa Mahkemesine, Anayasaya uygunluk denetimi yapması için üçbini aşkın başvuru yapılmıştır. İncelediğimiz her bir kural bakımından bütün kararları dikkate almakla birlikte, farklılık söz konusu olduğunda özellikle 1982 Anayasası ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun döneminde verilen kararlar üzerinde incelememizi yoğunlaştırdık.

2010 yılı itibarıyla, Anayasa Mahkemesine iptal davası ve itiraz yolu ile yapılan başvuru sayısı 3764'ü bulmuştur.¹ Bu başvuruların bir kısmının birleştirilmesi, bir kısmının da henüz sonuçlanmamış olması incelediğimiz karar sayısını azaltmaktadır. 1982 Anayasası döneminde verilen/yayınlanan kararların tamamı incelendiği halde, 1961 Anayasası döneminde verilen kararlar konu bakımından önem ve süreklilik arzettikleri takdirde dikkate alınmıştır. İncelemenin bütün kararlar üzerinde yürütülmesinin en önemli nedeni, tündengelim yönteminin değil, tümevarım yönteminin seçilmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle, varsayıma uygun Anayasa Mahkemesi kararları aramak yerine, Anayasa Mahkemesi kararlarından bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Elbette, bir sonuca varılabilmesi, öncelikle Anayasa Mahkemesinin belirli bir doğrultuda karar vermiş olmasına bağlıdır. Şüphesiz, her mahkeme gibi, Anayasa Mahkemesi de gerekçe göstererek içtihadını değiştirebilir. Ancak, gerekçe göstererek içtihat değiştirme ile, gerekçesiz bir biçimde “duruma göre” karar değiştirmek birbirinden farklı durumlardır. Bütün kararların incelenmesi, Mahkemenin yaklaşımının hangisine yakın olduğunun saptanması bakımından da önemlidir.

Norm denetiminde başvuru hakkının sınırlarına yönelik bu çalışmada, büyük oranda farklı düzenlemeler içermeleri nedeniyle iptal davası ve itiraz yolu başvuruları olarak iki ayrı bölümde ele alınmıştır. Her iki bölümde de, başvurunun konusu ve başvuranın yetkisi bakımından alt ayrımlar yapılmışsa da, bu ayrımın nedeni Anayasa Mahkemesi kararlarının sistematik bir biçimde değerlendirilmesidir. Elbette, başvuru konusu Anayasa Mahkemesinin görev alanına ilişkin bir sınır olduğu kadar, başvuranın

¹ 1962-1982 yılları arasında 380'i iptal davası, 891'i itiraz yolu olmak üzere toplam 1271 başvuru yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi internet sitesinde, “1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesine yapılan başvuruların ne yolda karara bağlandıklarını gösterir cetvelde” de yer alan bu bilginin kontrol edilmesi mümkün olmamıştır. 1982 Anayasası döneminde, iptal davası yoluyla 410 (01.01.1983-01.09.2010), itiraz yolu ile 2083 (01.01.1983-16.06.2010), toplam 2493 başvuru yapılmıştır.

yetkisine yönelik sınır da içermektedir. Özellikle, ikinci bölümde ele alınan itiraz yolu ile başvurularda, mahkemelerin yetkisi bütün koşulların bir arada bulunmasına bağlıdır.

Yapılan inceleme sonucunda, Anayasa Mahkemesinin, ilk inceleme aşamasında verdiği kararlarda istikrarlı bir çizgi izlemediği ve özellikle itiraz yolu ile yapılan başvurulara yönelik kararlarının çelişkili olduğu tespit edilmiştir. Kararlardaki çelişkili ifadeler, Mahkemenin daraltıcı ya da genişletici bir yorum yaptığı yönünde bir genelleme yapılmasını engeller niteliktedir. İtiraz yolu ile yapılan başvurular bakımından bir diğer önemli sorun ise, Anayasa Mahkemesinin dava mahkemelerinin ve temyiz mercilerinin alanına müdahale etmesidir. Mahkemenin bu müdahalesi, aslında çok da fazla olmayan iş yükünün artmasına ve başvuruların makul sürede sonuçlanmamasına neden olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, 1983-2009 yılları arasında yapılan iptal davası ve itiraz yolu başvuruları, özellikle 2001 yılından sonra artmış gibi gözükmeyle birlikte, başvuruların büyük kısmının aynı normun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılmış olması ve bu nedenle dosyaların birleştirilmesi ile esası incelenen dosya sayısı bir hayli azalmıştır. Şüphesiz, Anayasa Mahkemesinin iş yükünün hesaplanmasında, norm denetimi dışındaki görevlerinin de dikkate alınması gerekir. Dokunulmazlıkların kaldırılması ve milletvekilliğin düşmesine ilişkin parlamento kararları, siyasi parti kapatma davaları, siyasi partilerin mali denetimi ve Yüce Divan sıfatıyla yapılan yargılamalar çeşitli dönemlerde Anayasa Mahkemesinin iş yükünü arttıran bir rol üstlenmektedir. Yine de, bu yükün, ülkemizdeki diğer yüksek mahkemelerdeki dairelerin iş yükü ile kıyaslandığında çok az olduğu, bireysel başvuru yolunun bulunmadığı diğer Avrupa ülkelerinin Anayasa Mahkemelerinin iş yüküne ise denk olduğu görülmektedir.

Yıl	Toplam İtiraz Başvurusu	İşin Geri Çevrilmesi	Birleştirilerek Kapatılan Başvuru	İlk İnceleme Sonucu Reddedilen Başvuru	Ret	İptal	Sonuçlanmadı
1983	11	2	-	6	2	1	-
1984	8	1	-	2	4	1	-
1985	19	8	-	2	9	-	-
1986	14	4	-	0	9	1	-
1987	22	4	-	6	9	3	-
1988	52	11	-	22	16	3	-
1989	23	13	-	5	4	1	-
1990	27	7	-	4	11	5	-
1991	54	10	-	23	11	10	-
1992	44	9	-	20	9	6	-
1993	33	10	-	7	12	4	-
1994	34	8	-	5	15	6	-
1995	43	6	-	9	13	15	-
1996	61	7	-	22	19	13	-
1997	73	10	-	23	23	17	-
1998	56	6	-	29	12	9	-
1999	39	4	-	8	15	12	-
2000	57	6	11	16	12	12	-
2001	472	88	292	44	25	23	-
2002	160	19	68	27	28	18	-
2003	95	15	10	26	21	23	-
2004	90	10	20	22	22	15	1
2005	134	19	37	29	27	21	1
2006	146	20	47	26	30	22	1
2007	84	13	30	10	20	7	4
2008	93	5	24	11	22	14	17
2009	82	3	24	5	8	7	35
T	2026	318	563	409	408	269	59

Anayasa Mahkemesinin, özellikle mahkemelerden gelen başvurularda, mahkemenin ya da temyiz mercinin yerine geçme eğiliminde olduğu ve bu nedenle kendi iş yükünü arttırdığı tespit edilebilirse de, bu müdahalenin kapsamı ve sınırlarının belirlenmesi aynı derecede kolay değildir. Bunda, Anayasa Mahkemesi kararlarının çelişkili olması kadar, bu çelişkili kararların doyurucu gerekçe içermemesi de etkilidir. Güncel siyasi hayatta bir etkisi olmadığı takdirde gündeme bile gelmeyen bu kararlar, mahkemenin kendisine başvuru hakkının sınırlarını adeta keyfî bir şekilde belirlediği izlenimine yol açmaktadır. Şüphesiz, Mahkemenin içtihadını değiştirmesi olağan bir durumdur. Ancak, ilk incelemeye yönelik kararlarında mahkemenin kararlarının üye değişimine paralel olabildiği hatta üyeler değişmeden dahi farklı karar alınabildiği

görülmektedir. Üstelik, bu değişiklik zaman çizgisi üzerinde belirli bir sıra gözetmemektedir.

Anayasa Mahkemesinin bazı kararlarında, itiraz konusu normun Anayasaya uygunluğunun denetimini yapmaktan kaçınma ya da tam tersine itiraz konusu normu denetime tabi tutma amacıyla hareket ettiği düşünülebilirse de, bu görüşün genellenmesini engelleyecek pek çok karar bulunduğu görülmektedir. Anayasa Mahkemesi üyelerinin bir kısmının yüksek yargı kökenli olması, dava mahkemelerine müdahale etmelerinin mesleki bir “alışkanlık” olarak nitelenmesine de elverişli değildir. Bu noktada, kararların karşı oy yazıları incelenirse, asıl müdahalenin farklı yargı kolundan gelen yargıçlardan ya da diğer üyelerden geldiği görülmektedir.

Kararlarındaki istikrarsızlık bir kenara bırakılırsa, Mahkemenin kendi görev alanı konusunda geniş, başvuranların yetkisine ilişkin konularda ise dar yorumu tercih ettiği ileri sürülebilir. Elbette, bu durumun istisnaları da vardır. Mahkemenin kararları, genel tutum, istisnası ve hatta istisnanın istisnası biçiminde açıklanabileceği için, yapılacak her genelleme hatalı olabilecektir.

Anayasa Mahkemesinin, başvuru koşullarına ilişkin kuralları yorumlaması değerlendirilirken, öncelikle bu koşulların belirlendiği Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kanunundaki sınırlamalar gözden kaçırılmamalıdır. Hukuk devleti ilkesine uygun olacak biçimde yeniden düzenleme yaparak bu sınırları aşmak öncelikle tali kurucu iktidarın ve yasama organının sorumluluğundadır. Bu sınırlama, Anayasa Mahkemesi yorumundan kaynaklanıyorsa da, açık düzenleme yaparak bu sınırlamayı aşmak yine aynı organların yetkisindedir.

2010 Anayasa değişikliği ile bireysel başvuru yolu kabul edilmiş ve Anayasa Mahkemesinin yapısında köklü bir değişikliğe gidilmiştir. İptal davası ve itiraz yolu başvurularının genel kurul’da incelenmesi usulünde bir değişiklik yapılmaması, bunlara ilişkin sürecin aynı şekilde işleyeceği izlenimini vermektedir. Anayasa Mahkemesi, aynı tutumu sürdürdüğü takdirde, bireysel başvurularla artacak iş yükünün mahkemenin daha da yavaş işlemesine yol açacağı düşünülmektedir.

RESUME

La mission fondamentale des Cours Constitutionnelles est de vérifier la conformité avec la constitution de certains actes législatifs. Dans ce sens, conformément à l'article 148 de la Constitution 1982, « La Cour Constitutionnelle vérifie la conformité à la constitution en terme de forme et de fond des lois, des décrets-lois et du règlement intérieur de Grande Assemblée Nationale de Turquie . Pour les modifications constitutionnelles la Cour Constitutionnelle Turquie examine et vérifie qu'en terme de forme. » L'exception d'inconstitutionnalité prévue par l'article 153 de la Constitution ne peut être soulevée qu'à l'encontre d'une loi ou d'un décret-loi.

La vérification de la conformité à la constitution est lié à un recours dûment effectué. La Constitution prévoit deux voies de recours tant recours en annulation que l'exception d'inconstitutionnalité. Bien que les conditions de base ont déterminé par les règles écrites, le principal déterminant est l'interprétation de ces règles par la Cour Constitutionnelle.

Cette étude vise à déterminer les limites réelles du droit au recours lors de la vérification de la conformité à la constitution par considération des décisions prises à la première étape d'étude de la Cour Constitutionnelle lors d'un recours en annulation et en exception d'inconstitutionnalité par le biais. Comme l'avait écrit KELSEN en 1928, « la question du mode d'introduction de la procédure devant le tribunal constitutionnel a une importance primordiale : c'est sa solution que dépend principalement la mesure dans laquelle le tribunal constitutionnel pourra remplir sa mission de garant de la Constitution. » Sans doute, notamment à l'époque de la Constitution 1982, ces voies sont considérablement limités par des dispositions légales et constitutionnelles. Néanmoins, cette étude vise en plus des limites normatives, de préciser le rôle de de l'examen effectuée

à la recevabilité des recours sur l'efficacité de la vérification de la conformité à la constitution. Dans ce cadre, la relation entre la Cour Constitutionnelle et les cours "a quo" recourie par l'exception d'inconstitutionnalité sont pris en considération tant que des interprétations restrictives

Pendant 45 ans, plus de trois milles recours a été effectué à la Cour Constitutionnelle pour la vérification de la conformité à la Constitution. Malgré la prise en considération de toutes les décisions au niveau de chaque règle que nous avons examinée, si une différence est en cause , nous avons intensifié notre étude sur des décisions prises à l'époque de la Constitution 1982 et la loi no 2949 sur la structure et la procédure de la Cour Constitutionnelle .

Jusqu'au janvier 2010, le nombre de recours effectué par la voie de l'exception d'inconstitutionnalité et du recours en annulation est atteint à 3764². Le nombre de décisions que nous avons étudié est diminué en raison des recours qui ne sont pas encore finalisés et en raison des arrêts de jonction pour une partie de ces recours. Bien que toutes les décisions prises / publiées à l'époque de la Constitution de 1982 sont prises en considération, celles de l'époque de la Constitution de 1961 sont prises en considération que si elles présentent une importance et une continuité en terme de la question. La raison importante de mise en oeuvre de l'examen sur toutes les décisions est le choix de la méthode inductive mais pas celle déductive. En d'autres termes, au lieu d'adoption des thèses hypothétique, il est tenté de parvenir à une conclusion à partir des décisions de la Cour Constitutionnelle. Bien sûr, pour cela, il est nécessaire que les décisions de la Cour Constitutionnelle ont une direction stable. Sans doute comme d'habitude, la Cour Constitutionnelle a le droit de changer sa jurisprudence par la présentation de l'exposé des motifs. Mais, le changement de jurisprudence par la présentation de l'exposé et le changement de la décision "selon le cas" sans présentation de l'exposé, constituent deux

² Entre 1962-1982 , 1271 recours en total a été effectué , soit ; 891 par la voie de l'exception d'inconstitutionnalité et 381 demande en annulation. La vérification de ces renseignements qui figurent sur " le tableau qui met en évidence des résolutions prises concernant des recours effectués à la Cour Constitutionnelle à l'époque de la Constitution de 1961" fut impossible " par l'accès au site internet de la Cour Constitutionnelle. A l'époque de la Constitution de 1982, 2493 recours a été effectué en totalité, soit; 410 (01.01.1983-01.09.2010) recours par la voie de demande en annulation et 2083 (01.01.1983-16.06.2010) par la voie de l'exception d'inconstitutionnalité.

situations différentes. L'examen de tous les décisions de la Cour est important au sens de la constatation de l'approche de la Cour.

Lors de cette étude orientée à la limitation du droit au recours à la Cour Constitutionnelle au niveau du contrôle normative, le recours en annulation et recours par voie d'exception d'inconstitutionnalité sont examinées par deux catégories suivant de leur réglementation différente. Bien qu'il y ait fait des sous-divisions en terme de l'objet de la demande et de la compétence du requérant, la raison de cette distinction provient de l'analyse systématique des décisions de la Cour Constitutionnelle. L'objet de recours comporte certainement autant de limitation de compétence qu'une limitation orientée vers la compétence de celui qui fait recours. La compétence de la cour *a quo* dépend de la coexistence de toutes les conditions, notamment pour des recours formulés par l'exception d'inconstitutionnalité.

Suite de l'étude effectué, il est constaté que la Cour Constitutionnelle n'a pas suivi un trajet stable lors de la première étape de la prise de décision. Notamment, les décisions prises au sens des recours formulés par l'exception d'inconstitutionnalité sont contradictoires. Les expressions contradictoires dans les motifs des décisions ne permettent pas de généraliser la position de la Cour et présentent une caractère qui fait obstacle pour qualifier l'interprétation de la Cour restrictive ou large. L'intervention de la Cour Constitutionnelle à la compétence des Hautes Juridictions comme le Conseil d'Etat et la Cour de Cassation et celle des tribunaux de première d'instance constitue un autre problème important pour des recours formulées par la voie d'exception d'inconstitutionnalité. L'intervention de la Cour, augmente la charge de travail qui n'est pas en fait élevée et fait obstacle de finaliser les recours dans un délai raisonnable.

Comme le tableau ci-dessous met en évidence, bien que des recours par la voie d'exception d'inconstitutionnalité et le recours en annulation formulées entre les années 1983-2000 paraissent augmenter en 2001, en raison de la formulation de plupart des recours par allégation de l'inconstitutionnalité de la même norme qui a exigé la jonction des dossiers, le nombre de ces derniers est diminué. Sans doute, des missions de la Cour Constitutionnelle en dehors de la contrôle normative ont pris en considération pour obtenir

la charge totale. Les recours contre les décisions parlementaires sur la levée de l'immunité parlementaire d'un député ou sur la déchéance du qualité du député; la dissolution des partis politiques, le contrôle financier des partis politiques, des jugements rendus en qualité de Haute Cour jouent un rôle augmentatif de la charge du travail de la Cour Constitutionnelle. Mais , il est constaté que cette charge n'est pas importante par rapport à celle des autres cours suprême de notre pays et que cette charge est équivalente à celle des Cours Constitutionnelle des autres pays européen où il n'y a pas du recours le recours individuel.

Année	Recours en exception d'inconstitutionnalité	Renvoi à la Cour a quo	Jonction	Rejet du recours après l'examen préliminaire	Rejet	Annulation	Affaires en enstance
1983	11	2	-	6	2	1	-
1984	8	1	-	2	4	1	-
1985	19	8	-	2	9	-	-
1986	14	4	-	0	9	1	-
1987	22	4	-	6	9	3	-
1988	52	11	-	22	16	3	-
1989	23	13	-	5	4	1	-
1990	27	7	-	4	11	5	-
1991	54	10	-	23	11	10	-
1992	44	9	-	20	9	6	-
1993	33	10	-	7	12	4	-
1994	34	8	-	5	15	6	-
1995	43	6	-	9	13	15	-
1996	61	7	-	22	19	13	-
1997	73	10	-	23	23	17	-
1998	56	6	-	29	12	9	-
1999	39	4	-	8	15	12	-
2000	57	6	11	16	12	12	-
2001	472	88	292	44	25	23	-
2002	160	19	68	27	28	18	-
2003	95	15	10	26	21	23	-
2004	90	10	20	22	22	15	1
2005	134	19	37	29	27	21	1
2006	146	20	47	26	30	22	1
2007	84	13	30	10	20	7	4
2008	93	5	24	11	22	14	17
2009	82	3	24	5	8	7	35
T	2026	318	563	409	408	269	59

Bien qu'il est possible de constater l'orientation de la Cour Constitutionnelle de remplacer des cours *a quo* et les cours supremes (La Cour de Cassation et le Conseil d'Etat) et que cette intervention augmente sa charge du travail; il n'est pas facile de déterminer l'étendue et la limite de cette intervention. Cette difficulté résulte autant de la contradiction des décisions que la manque des justifications satisfaisantes dans les motifs de celles-ci. Ces décisions qui ne sont pas remises en question dans le cas où elles ne présentent pas une influence sur la vie politique actuelle, donnent l'impression que la cour détermine arbitrairement la limite du droit au recours. Bien sur, le revirement de jurisprudence est une situation normale. Mais, il est facile de constater que la décision de la Cour Constitutionnelle peut être changer parallèlement au changement des membres. En outre, ce changement ne présente pas une séquence spécifique sur la ligne du temps.

Bien qu'on a l'impression que la Cour Constitutionnelle s'agit pour s'abstenir de la vérification du conformité de la norme à la constitution pour certains décisions, on a constaté des divers décisions qui fait obstacle de généraliser cet opinion. L'origine judiciaire de certains membres de la Cour Constitutionnelle ne donne pas la possibilité de qualifier l'intervention aux cours comme un "habitude" professionnel. A ce point, l'examen de la partie "opinion dissidente" des décisions met en évidence que l'intervention principale est faite par des juges d'origine de différents branche de juridiction ou des autres membres.

Lors de l'analyse des interprétations de la Cour Constitutionnelle sur les règles relatives aux conditions de recevabilité, il faut prendre en considération principalement les limitations de la Constitution et de la loi sur la Cour Constitutionnelle. Le pouvoir constituant et l'organe législatif ont principalement responsable de franchissement de ces limites par une réorganisation tout en conformité avec le principe de l'état de droit. Si cette limitation provient de l'interprétation de la Cour Constitutionnelle, le franchissement de cette limitation est également à la compétence de ces autorités par une disposition claire.

ABSTRACT

The main mission of Constitutional Court is to control the constitutionality of some legislation acts. According to Article 148 of Constitution, “Constitutional Court shall examine the constitutionality in respect of both form and substance of laws, decrees having force of law and the rules of procedure of Turkish Grand National Assembly. Constitutional amendments shall be examined and verified only with regard to their form.

It is dependent upon proper application that Constitutional Court may examine the constitutionality of these acts to Constitution. The basic conditions are regulated in Constitution where there are two application ways as action for annulment and contention of unconstitutionality before other courts but the real determiner is the interpretation of Constitutional Court related to these rules.

In this study, it is aimed to determine the real limits of application right in control of constitutionality over the decisions given by Constitutional Court at the first examination stage in the applications which are done with the methods of action for annulment and contention of unconstitutionality. Because, actively protecting the rights protected under Constitution primarily depends upon having open and usable access channels to Constitutional Court. Undoubtedly, at the time of 1982 Constitution, constitutional and legal regulations fairly constricted these channels. But, the aim of this study is to determine the role of control over effectiveness of normative limits and inspection Constitutional Court does for the admissibility of application. Within this frame, the interpretations limiting freedom to look for right and the relationship between the applicant court and Constitutional Court in applications of contention of unconstitutionality have been emphasized.

There have been over three thousands applications to Constitutional Court for control of constitutionality of norms within 45 years. Though we took into consideration all decisions in means of each decision we inspect, when there was difference, we increased the examination over the decisions given especially in the periods of 1982 Constitution and law of the organisation and trial procedures of constitutional court numbered 2949.

By 2010, the application number done through action for annulment and contention of unconstitutionality has reached 3764.³ Since some parts of these applications have been joined, and some haven't been finalized yet, the decision number we examine has decreased. Although we analyzed every decision published in the period of 1982 Constitution, the decisions given in the period of 1961 Constitution were only considered when they presented importance and continuance in means of subject. The most important reason that the examination is conducted over decisions is that deduction method hasn't been chosen but induction method has been chosen. In another saying, instead of looking for Constitutional Court rulings proper to estimation, it was tried to come to a conclusion through Constitutional Court rulings. Of course, coming to a conclusion depends on primarily Constitutional Court's giving a decision in a specific direction. Undoubtedly, like every court, Constitutional Court may also change its judicial opinion by giving justification. But, changing its judicial opinion by giving justification and changing decision according to "situation" without giving any reason are different things. Analyzing all decisions is important for detecting to which one Court's approach is close.

In this study which is for limitation of application right in norm control, because of including different regulations mainly, two separate parts have been constituted as action for annulment and contention of unconstitutionality. Although there have been separations in both parts, the reason of this separation is that the decisions of Constitutional Court have been analyzed systematically. Of course, the application subject includes a limitation both

³ There were totally 1271 application 380 of which were action for nullity and 891 of which were contention of unconstitutionality between 1962-1982. It wasn't possible to check this information which exists in "The Chart showing how the applications done to Constitutional Court were decreed in 1961 Constitution period. In 1982 Constitution period, there were totally 2493 application 410 of which were action for annulment (01.01.1983-01.09.2010) and 2083 of which were contention of unconstitutionality (01.01.1983-16.06.2010).

for the jurisdiction area of Constitutional Court and the authority of applicant. Especially, in contention of unconstitutionality applications which were analyzed in the second part, the authority of the courts requires all conditions to exist together.

At the end of analyze, it has been detected that Constitutional Court hasn't followed a stable line in its decisions at the first stage and especially in application done with the method of contention of unconstitutionality, the decisions have been contradictory. The contradictory statements in the decisions have prevented us from making generalization in the direction of restrictive or broad interpretation is chosen by Court. Another important problem in means of applications done with the method of contention of unconstitutionality is that Constitutional Court interferes in the spaces of lawsuit courts and appeal authorities. This interference of the Court causes the work load which is actually not that much to increase and not answering applications in a reasonable time.

As it is also seen in the table below, action for nullity and contention of unconstitutionality applications done between 1983-2009 seemed to increase especially in 2001, since most of the applications were done with the reason that the same norm is against Constitution, the number of files which were analyzed on the basis of joined files have highly decreased. Undoubtedly, in accounting the workload of Constitution, the duties except norm control should be taken into account. Parliament decisions related with abolishing parliamentary immunity and fall of deputyship, the cases relating to the dissolution of political parties, control of constitutionality of the finances political parties and judgments done with the capacity of Supreme Court have roles which increase workload. Still, when compared to other supreme courts in our country, it is seen that it is very low, and it corresponds to workload of Constitutional Courts of other European countries .

Year	Applications from courts	Send back to the applicant	Junction	Decision for non-admissibility	Rejection	Annulment	Pending cases
1983	11	2	-	6	2	1	-
1984	8	1	-	2	4	1	-
1985	19	8	-	2	9	-	-
1986	14	4	-	0	9	1	-
1987	22	4	-	6	9	3	-
1988	52	11	-	22	16	3	-
1989	23	13	-	5	4	1	-
1990	27	7	-	4	11	5	-
1991	54	10	-	23	11	10	-
1992	44	9	-	20	9	6	-
1993	33	10	-	7	12	4	-
1994	34	8	-	5	15	6	-
1995	43	6	-	9	13	15	-
1996	61	7	-	22	19	13	-
1997	73	10	-	23	23	17	-
1998	56	6	-	29	12	9	-
1999	39	4	-	8	15	12	-
2000	57	6	11	16	12	12	-
2001	472	88	292	44	25	23	-
2002	160	19	68	27	28	18	-
2003	95	15	10	26	21	23	-
2004	90	10	20	22	22	15	1
2005	134	19	37	29	27	21	1
2006	146	20	47	26	30	22	1
2007	84	13	30	10	20	7	4
2008	93	5	24	11	22	14	17
2009	82	3	24	5	8	7	35
T	2026	318	563	409	408	269	59

Although it is detectable that Constitutional Court has the tendency to replace other ordinary or supreme courts especially in applications coming from courts and therefore it increases its own workload, it is not similarly easy to detect the scope and limits of this interference. Here both the contradictory decision of Constitutional Court and the deficient reasoning of these decisions are important. These decisions which don't come to the fore when they don't have an affect over actual political life cause to an impression that the court arbitrarily determine the limits of application right to it. Undoubtedly, Court's changing its judicial opinion is an ordinary situation. But, it is seen that in the decisions directed to first analyze, the decisions of the court may be parallel to member change, it can even take different decisions without change of members. And, this change doesn't how a specific progression on time line.

In some of the decisions of Constitutional Court, it may be thought that the decision is given for not controlling the norm objected or vice versa the aim may be to control the norm objected, it is seen that there are many decisions preventing this view. Since some members of Constitutional Court have origins in supreme justice, we may not say their interference to lawsuit courts are a professional “habit”. At this point, if the dissenting opinion writings of the decisions are analyzed, it is seen that the real interference comes from other judges or members.

Apart from their instability in their decisions, it may be claimed that the Court prefers broad interpretation in its own assignment area but restricted interpretation in the subjects related to authority of the applicant. Of course, there are exceptions for this situation.

When evaluating the interpretations of Constitutional Court for application conditions, firstly, limitations of Constitution and law on Constitutional Court where these conditions are determined shouldn't be unnoticed. Getting beyond these limits by making amendments proper to state of law principal is primarily at the responsibility of derived constituent power and legislative power. If this limitation is rising from the interpretation of Constitutional Court, getting beyond this limitation by making a clear regulation is still at the authorization of this powers.

With the Constitution amendment of 2010, individual application procedure has been accepted and a radical change has been done in the structure of Constitutional Court. It is thought that the workload which will increase with individual applications will cause the court to function slower if the Constitutional Court sustains the same attitude.

GİRİŞ

“Hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren, bu hakları koruyucu adaletli bir hukuk düzeni kurup sürdürmekle kendisini yükümlü sayan, bütün etkinliklerinde hukuka ve Anayasa’ya uyan, işlem ve eylemleri bağımsız yargı denetimine bağlı olan devlet demektir. Böyle bir düzenin kurulması, yasama, yürütme ve yargı alanına giren tüm işlem ve eylemlerin hukuk kuralları içinde kalması, temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye bağlanmasıyla olanaklıdır. (...)

Anayasa’nın 36. maddesinde, “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz” denilmektedir. Maddeyle güvence altına alınan dava yoluyla hak arama özgürlüğü, kendisi bir temel hak niteliği taşımasının ötesinde, diğer temel hak ve özgürlüklerden gereken şekilde yararlanılmasını ve bunların korunmasını sağlayan en etkili güvencelerden birisini oluşturmaktadır.”⁴

Anayasa Mahkemesi, 2007 yılında verdiği bu kararda, temel ilkeleri vurguladıktan sonra, sürücünün yüzüne karşı düzenlenen trafik cezalarına yargı yolunu kapatan hükmün Anayasaya aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Anayasa Mahkemesi kararları, esasa yönelik sonuçları bakımından değerlendirilirse, bu karar Mahkemenin temel hak ve özgürlüklerin koruyucusu olma işlevine uygun hareket ettiği örneklerden biri olabilir.

⁴ E.2003/105, K.2007/98, Kt.12.12.2007. (Başvuru tarihi: 15.12.2003). İtiraz konusu norm: Karayolları Trafik Kanunu m.115/son.

Oysa, usul açısından bakıldığında, pek de “karmaşık” sayılamayacak bir meselede, başvuru tarihinden dört sene sonra karar verilmiş olması dahi önemli bir soruna işaret etmektedir. Biraz daha derinleşip, aynı hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan diğer başvurular incelendiğinde ise, ilk incelemeye ilişkin usul sorunlarının, Anayasaya uygunluk denetiminin etkinliğini zedeleyebilecek boyutta olduğu görülebilir. Zira, 1997 yılından itibaren aynı hükmün iptali istemiyle sulh ceza mahkemeleri tarafından yapılan beş başvuru, bu hüküm iptal edildiği takdirde adli yargının değil, idari yargının görevli olacağı gerekçesiyle ilk incelemede reddedilmiştir.⁵ Bu kararların hiçbirinin Resmi Gazete’de yayımlanmayıp, sadece başvuran mahkemelere tebliğ edilmiş olması, mükerrer başvuruların en önemli nedenidir.⁶

İdari işlemlerin denetiminin idari yargının görev alanına girdiği, dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin süreci uzatmakla birlikte “doğru” hareket ettiği düşünülebilir. Ancak, idare mahkemesi tarafından yapılan başvuru üzerine iptal kararı verildiği tarihte, yürürlükte olan mevzuat gereğince, bu uyuşmazlıklarda görev sulh ceza mahkemelerinin olmuştur.⁷ Anayasa Mahkemesinin, başvuran mahkemenin görevli olmasına verdiği önem nedeniyle on yıl boyunca Anayasaya uygunluk denetimi yapmaktan imtina ettiği halde, kararını verdiği tarihte başvuran mahkemenin görevli olmamasının bir açıklaması olmalıdır.

Usul, hukukun, temel hak ve özgürlüklerin, hak arama özgürlüğünün, hukuk devletinin vazgeçilmez bir unsurudur.⁸ Yasama organının işlemlerini denetlerken, hukuk devleti ilkesinin ve hak arama özgürlüğünün hakların korunmasındaki önemine vurgu yapan Anayasa Mahkemesinin, usule ilişkin kararlarında bu ilkeleri ne derece hayata

⁵ E.1997/46, K.1997/54, Kt.10.06.1997; E.1998/32, K.1998/27, Kt.23.06.1998; E.2002/120, K.2002/64, Kt.15.07.2002; E.2002/155, K.2002/99, Kt.05.11.2002; E.2003/76, K.2003/80, Kt.11.09.2003.

⁶ Bu tarihlerde, Anayasa Mahkemesi kararları internet sitesinde yayınlanmıyordu.

⁷ Uyuşmazlık Mahkemesi de aynı yönde karar vermiştir. Uyuşmazlık Mahkemesi, E.2007/165, K.2008/181, Kt.07.07.2008, RG. 24.07.2009-27298. Uyuşmazlık Mahkemesinin bu yönde karar vermesinin nedeni, Kabahatler Kanununa göre açık hüküm bulunmayan hallerde sulh ceza mahkemelerinin görevlendirilmesidir. Anayasa Mahkemesinin karar verdiği 2007 yılında da, Kabahatler Kanunu yürürlükteydi. 30.03.2005 tarih ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. RG.31.03.2005-25772 Mükerrer.

⁸ GEREK/AYDIN, “İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında Usulün Anayasal Denetime Etkisi”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri I**, AYM, Ankara, 2006, s.329.

geçirdiğini tespit etmek gerekir. Bu noktada da, Anayasa Mahkemesinin, ne dediği kadar, ne yaptığına da bakılmalıdır.⁹

Anayasa Mahkemesi önündeki usul, başvuru hakkının sınırlarına yönelik usul kurallarının yanı sıra, kabul edilen başvuruların incelenmesine yönelik usul kurallarını da kapsamaktadır. İlki üzerindeki inceleme hak arama özgürlüğü üzerinden bir değerlendirmeyi gerektirirken, ikincisinde adil yargılanma ilkeleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, Sözleşmenin 6.maddesinin Anayasa Mahkemelerine kısmen uygulanabilirliğini kabul etmesinin ardından¹⁰, Anayasa Mahkemesinin yaptığı incelemede bu ilkelere ne derece uyum sağladığı önem kazanmıştır. Ancak, çalışmanın kapsamının sınırlanmasında, usul sorunlarının en yoğun olduğu ilk inceleme aşaması tercih edilmiştir.¹¹

Bir uyuşmazlığın karara bağlanması için, yapılan başvurunun ön koşullar, başka bir ifadeyle kabul edilebilirlik yönünden incelenmesi ve kabul edilmesi gerekir.¹² Anayasa Mahkemesi, bu değerlendirmeyi “ilk inceleme” başlığı altında yapmaktadır. Bununla birlikte, esas inceleme aşamasında da ilk inceleme aşamasında ele alınması gereken hususların değerlendirilebildiği görülmektedir. Dolayısıyla, kararlarda sadece “ilk inceleme” başlığı altında ele alınan hususlar değil, esas inceleme aşamasında ele alınmakla birlikte, uyuşmazlığın esasının çözülmesine yönelik olmayan tüm hususların birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Anayasanın 36.maddesinde, herkesin yargı mercileri önünde davacı olabileceği belirtilmiş olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı bakımından özel düzenleme yapılmıştır.¹³ Bu hükümlere göre, kanun ve benzeri işlemlerin Anayasaya

⁹ Fransa’da Anayasa Konseyinin, adil yargılanma ilkelerinden uzak bir yargılama yapmasının “dediğimi yap, yaptığımı yapma” anlayışına işaret edeceği yönünde bkz. Ferdinand MELİN-SOUCRAMANIEN, “La légitimité du Conseil Constitutionnel: Une question de procédure?”, **RBDC**, 1999-3, s.329.

¹⁰ AİHS 6.maddenin Anayasa Mahkemelerine kısmen uygulanabilirliği üzerine bkz. Sibel İNCEOĞLU, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, 2.bası, Beta, 2005, ss.390-393; Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi**, Beta, 2004, s.89.

¹¹ ESEN Selin, **İptal Davası ve İtiraz Yolunda Anayasa Mahkemesi’nin Yaptığı İlk İnceleme**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları no.16, Ankara, 1996, s.10.

¹² Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Yönetmelik Yargı**, S Yayınları, 8.bası, Ankara, 1991, s.126.

¹³ Anayasa Mahkemesinin, başvuru hakkı bakımından Anayasadaki özel düzenlemenin dikkate alınması gerektiği yönündeki kararı için bkz: E.1970/2, K.1970/7, Kt.10.02.1970.

uygunluğunun denetimi için iki tür başvuru yolu öngörülmektedir: İptal davası ve Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi, başka bir ifadeyle itiraz yolu.¹⁴

İptal davası veya itiraz yolu ile harekete geçirilebilen Anayasa Mahkemesi, gerek iş yükünü hafifletmek, gerekse başvuruçuların hak arama yöntemine uygun davranmalarını sağlamak için, kendisine yönelen istem hacmini azaltmak zorundadır.¹⁵ Ancak, esasa ilişkin sonuçlardan bağımsız olarak, Anayasa Mahkemesine ulaşma hakkının, başlı başına hak arama özgürlüğü bakımından büyük önem taşıdığı unutulmamalıdır.¹⁶ Anayasa ile korunan hakların etkin bir biçimde korunması, öncelikle Anayasa Mahkemesine ulaşma kanallarının açık ve kullanılabilir olmasına bağlıdır.¹⁷ Şüphesiz, özellikle 1982 Anayasası döneminde, anayasal ve yasal düzenlemeler bu kanalları oldukça daraltmıştır. Ancak, bu çalışmanın amacı, normatif sınırların yanı sıra, Anayasa Mahkemesinin başvuruların kabul edilebilirliğine yönelik yaptığı incelemenin, Anayasaya uygunluk denetiminin etkinliğindeki rolünü belirlemektir. Bu çerçevede, hak arama özgürlüğünü kısıtlayan yorumlar kadar, itiraz yolu ile başvurularda başvuran mahkeme ile Anayasa Mahkemesi arasındaki ilişki üzerinde de durulacaktır.

Anayasa Mahkemesinin Anayasaya uygunluk denetimine ilişkin usul kuralları başta Anayasada, 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununda(Anayasa Mahkemesi Kanunu) ve Anayasa Mahkemesinin kendi yaptığı İçtüzükte yer almakla birlikte, bu düzenlemelerin açık ve eksiksiz olduğunu

¹⁴ 1961 Anayasasının Geçici 4.maddesinin 3.fıkrasında “itiraz yolu” denilmektedir. 1982 Anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesi Kanununun konuyu düzenleyen 28.maddesinin kenar başlığı “itiraz yoluyla mahkemelerce gönderilen işler” olarak belirlenmiştir. İçtüzüğün 8.maddesinde de ilgili yerlerde “itiraz yolu” ifadesi kullanılmıştır. Anayasa Mahkemesi de, kararlarında “itiraz yolu” ifadesini tercih etmektedir. Bununla birlikte, 1982 Anayasasının 148.maddesinde “def’i yolu” ifadesi de kullanılırken, 2010 Anayasa değişikliğinde 149.maddede “itiraz davası” ifadesi tercih edilmiştir. TEZİÇ’e göre, Anayasanın 152.maddesindeki düzenleme, teknik anlamda def’i olmayıp, itirazdır. Çünkü görülmekte olan davada defi taraflarca ileri sürülmediği takdirde dava mahkemesi bunu re’sen dikkate alamaz. Oysa, itiraz yolunda mahkemenin re’sen harekete geçmesi mümkündür. TEZİÇ Erdoğan, “Dava Mahkemesinin Anayasaya Aykırılık İddiasını Ciddi Bulma Zorunluluğu”, **Coşkun Kırca’ya Armağan**, 1995, s.23.

¹⁵ Artun ÜNSAL, **Siyaset ve Anayasa Mahkemesi**, AÜSBFY, 1980, s.236.

¹⁶ Bülent TANÖR, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, 3.bası, İstanbul, 1994, s.144.

¹⁷ Bakır ÇAĞLAR, “Anayasanın Hukuku ve Anayasanın Yargıcı Yenilenen Anayasa Kavramı Üzerine Düşünceler”, **Anayasa Yargısı** 8, 1991, s.14.

söylemek mümkün değildir.¹⁸ Nitekim, 1962 yılında ilk Anayasa Mahkemesi Kanunu hazırlanırken, henüz yeni kurulacak Mahkemenin ne gibi usul sorunları ile karşılaşabileceği tahmin edilemediği için kapsamlı bir düzenleme yapmaktan kaçınılmış, kurulacak Mahkemenin karşılaşacağı usul meselelerini genel esaslar dairesinde içtihat yoluyla kolayca çözmesi beklenmiştir.¹⁹

Anayasa uygunluk denetimi yapmakla görevli özel bir mahkemenin kurulması 1961 Anayasanın en önemli yeniliklerinden biridir.²⁰ 28 Ağustos 1962’de resmen çalışmaya başlayan Anayasa Mahkemesi, 1980 askeri müdahalesi sırasında varlığını korumuş ve 1982 Anayasasında yeniden düzenlenmiştir.²¹ Süreç kesintisiz işlemiş olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesinin gerek üye yapısına, gerekse görev, yetki ve usulüne ilişkin önemli değişiklikler yapılmış olması birbirinden farklı iki dönem oluşturmuştur. Nitekim, bu değişikliğe paralel olarak Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun da yeniden düzenlenmiştir.²²

Kuruluşu üzerinden kırk sekiz yıl geçen Mahkemenin ilk incelemesine ilişkin kurallarda, Anayasa değişikliklerine paralel sınırlayıcı hükümler dışında önemli bir değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla, kendisine yapılan başvuruları karara bağlamakla görevli Anayasa Mahkemesi, açık olmayan düzenlemeleri yorumlamak, hiç düzenlenmemiş konularda ise boşlukları doldurmak zorunda kalmıştır. Bu noktada, uygulamadaki gelişmelerin, kurallar değişmediği halde, kararların değişebileceği gözden kaçırılmadan belirlenmesi gerekir. Hemen belirtelim ki, usule ilişkin kuralların ayrıntılı

¹⁸ Aynı yönde Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**, s.78. 10.11.1983 tarih ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun: RG.13.11.1983-18220. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, RG.03.12.1986-19300.

¹⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.4, Sy.54, 44 sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Gerekçesi, s.2.

²⁰ Daha önceki dönemdeki girişimler için bkz. Erdal ONAR, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler**, Ankara, 2003, ss.143-203.

²¹ İlk üyeler 24.05.1962’de göreve başlamış, ilk toplantı 30.05.1962 yapılmış ve Başkan ve Başkanvekili 22.06.1962’de seçilmiştir. Resmen çalışmaya başladıktan sonra, ilk toplantı 01.09.1962’de yapılmış ve ilk karar 05.09.1962’de verilmiştir. (RG.03.10.1962-11091) Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin kuruluş yıldönümü olarak 22.04.1962 tarih ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Resmi Gazete’de yayımlandığı tarih olan 25 Nisan 1962 tarihi esas alınmaktadır. www.anayasa.gov.tr , Düünden Bugüne Anayasa Mahkemesi.

²² 1961 Anayasası döneminde kabul edilen 44 sayılı kanun ile 1982 Anayasasına paralel olarak düzenlenen 10.11.1983 tarih ve 2949 sayılı Kanunun pek çok hükmü ortaktır. (RG.13.11.1983-18220)

düzenlenmemesi Türk Anayasa Mahkemesine özgü bir durum değildir. Başta Almanya ve Fransa olmak üzere, pek çok Avrupa ülkesinde Anayasa Mahkemelerinin içtihat yoluyla usul kuralları oluşturduğu görülmektedir. Bu çerçevede, kuralların yorumu ya da boşlukların doldurulmasında benzediği ölçüde karşılaştırmalı hukuk da dikkate alınarak değerlendirme yapılacaktır. Bu noktada, çalışmanın büyük ölçüde içtihatlarla yönelik olmasının, karşılaştırmalı hukuktan sınırlı bir şekilde yararlanılabilmesine neden olduğu belirtilmelidir.

2010 yılı itibarıyla, Anayasa Mahkemesine iptal davası ve itiraz yolu ile yapılan başvuru sayısı 3764'ü bulmuştur.²³ Bu başvuruların bir kısmının birleştirilmesi, bir kısmının da henüz sonuçlanmamış olması incelediğimiz karar sayısını azaltmaktadır. 1982 Anayasası döneminde verilen/yayınlanan kararların tamamı incelendiği halde, 1961 Anayasası döneminde verilen kararlar konu bakımından önem ve süreklilik arzettikleri takdirde dikkate alınmıştır.²⁴ İncelemenin bütün kararlar üzerinde yürütülmesinin en önemli nedeni, tümdengelim yönteminin değil, tümevarım yönteminin seçilmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle, varsayıma uygun Anayasa Mahkemesi kararları aramak yerine, Anayasa Mahkemesi kararlarından bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Elbette, bir sonuca varılabilmesi, öncelikle Anayasa Mahkemesinin belirli bir doğrultuda karar vermiş olmasına bağlıdır. Şüphesiz, her mahkeme gibi, Anayasa Mahkemesi de gerekçe göstererek içtihadını değiştirebilir. Ancak, gerekçe göstererek içtihat değiştirme ile, gerekçesiz bir biçimde “duruma göre” karar değiştirmek birbirinden farklı durumlardır. Bütün kararların incelenmesi, Mahkemenin yaklaşımının hangisine yakın olduğunun saptanması bakımından da önemlidir.

²³ 1962-1982 yılları arasında 380'i iptal davası, 891'i itiraz yolu olmak üzere toplam 1271 başvuru yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi internet sitesinde, “1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesine yapılan başvuruların ne yolda karara bağlandıklarını gösterir cetvelde” de yer alan bu bilginin kontrol edilmesi mümkün olmamıştır. 1982 Anayasası döneminde, iptal davası yoluyla 410 (01.01.1983-01.09.2010), itiraz yolu ile 2083 (01.01.1983-16.06.2010), toplam 2493 başvuru yapılmıştır. Bu bilgi, Anayasa Mahkemesi kararları üzerinden hesaplanmıştır.

²⁴ Kaynakça ek listede sunulan 2421 karar, Anayasa Mahkemesinin ilk inceleme sonucu verdiği kararların tek tek incelendiği dosyaları göstermektedir. 1961 Anayasası döneminde verilen 662 karar dikkate alınırken, 1982 Anayasası döneminde sadece birleştirme sonucu kapatılan dosyalar kapsam dışında tutulmuştur. 1961 Anayasası döneminde verilen diğer kararların büyük bir kısmının, elimizdeki kararların benzerleri olduğu tespit edildiğinden bunlara ilişkin ayrı bir incelemeye gidilmemiştir.

İptal davası ve itiraz yolu başvuruları bakımından Anayasa Mahkemesinin iş yükünün çok da ağır olmadığı görülmektedir.²⁵ Ancak, Anayasa Mahkemesinin, dar (maddi) anlamda Anayasa yargısının konusunu oluşturan norm denetimi görevinin yanı sıra, geniş (şekli) anlamda anayasa yargısı kapsamında kalan görevleri de bulunmaktadır.²⁶ Her iki Anayasada da, dokunulmazlıkların kaldırılması ve milletvekilliğinin düşmesine ilişkin parlamento kararlarının denetimi, siyasi partilerin mali denetimi, siyasi parti kapatma davalarına bakma ve Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapma olarak sayılan bu görevler, şüphesiz ki Mahkemenin iş yükünün hesabında dikkate alınmalıdır.²⁷ Henüz kapsamı tam olarak belirli olmamakla birlikte, 2010 Anayasa değişikliği ile bu görevler arasına bir de bireysel başvuru yolu eklenmiştir.²⁸ Anayasanın 148.maddesine eklenen hükme göre, “herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.” Ayrıntılarının düzenlenmesi için iki yıl süre öngörülmüş olması nedeniyle, bu yeni görevin etkisi konusunda bir değerlendirme yapılması mümkün olamamaktadır.

Aynı Anayasa değişikliğinde, bireysel başvuru yolunun kabul edilmesine paralel olarak, Anayasa Mahkemesinin üye yapısı ve örgütlenişi ile ilgili de önemli değişiklikler

²⁵ Örneğin, 1983-2009 arası başvuru sayıları. Kaynak : Anayasa Mahkemesi İnternet Sitesi

Yıl	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İptal	-	6	12	10	13	10	8	13	7	5	20	19	13	16	4	2	12	29	23	11	18	28	35	23	31	23	12
İtiraz	11	8	19	14	22	52	23	27	54	43	33	34	43	61	73	56	39	57	472	160	95	90	134	146	84	93	82

²⁶ Maddi/şekli anayasa yargısı ayrımı için bkz. Ali Ülkü AZRAK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, **İÜHF**M, C.28, Sy.3-4, 1962, ayrı bası, ss.16-17; Metin KIRATLI, **Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi**, AÜSBFY, Ankara, 1966, s.18 ve s.189; Servet ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizdeki Kazai Murakabe Sistemi**, İÜHFY, İstanbul, 1967,s.10; Hasan TUNÇ, **Türk Anayasa Yargısında İtiraz Yolu**, AÜEHFY, Erzincan, 1992, s.8.

²⁷ Bu görevler bakımından çok önemli bir değişiklik söz konusu değildir. Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla yargılayacağı kişiler 1961 Anayasasının 147., 1982 Anayasasının 148.maddesinde sayılmıştır. 1982 Anayasasının kapsamı genişlettiği görülmektedir. 2010 Anayasa değişikliği ile Yüce Divan’da yargılanacak kişiler arasına yeni ilaveler yapılmıştır. Mahkemenin ayrıntılı iş yükü için bkz. www.anayasa.gov.tr

²⁸ 07.05.2010 tarih ve 7580 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Bazı Maddelerin Değiştirilmesi Hakkında Kanun için bkz. RG.13.05.2010-27580; Anayasa Mahkemesinin iptal kararı için bkz. RG.01.08.2010-27659(Mükerrer); 12 Eylül 2010 tarihli halkoylaması sonucu için RG.23.09.2010-27708.

yapılmıştır. 1961 Anayasası döneminde onbeş asıl beş yedek üyeden oluşan mahkeme, 1982 Anayasasında onbir asıl dört yedek üyeye indirilmiş, 2010 Anayasa değişikliği ile yedek üyelik kaldırılarak toplam üye sayısı onyediyedi olarak belirlenmiştir. İncelenen kararlarda karşı oy sayısı bakımından bu husus gözden kaçırılmamalıdır.

Anayasanın 149.maddesinde yapılan değişiklikte ise, Mahkemenin iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışması öngörülmüş, ancak iptal davası ve itiraz yolu başvurularına Genel Kurulca bakılması usulü devam ettirilmiştir. Genel Kurul, Mahkeme Başkanının veya Başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az on iki üye ile toplanacaktır. Anayasa değişikliklerinin iptali için öngörülen üçte ikilik nitelikli çoğunluk dışında, iptal davası ve itiraz yolu başvuruları salt çoğunlukla karara bağlanır. Bugüne kadar sabit olan bu sayı, bundan sonra toplanan üye sayısına göre farklılık gösterebilecektir.

Norm denetiminde başvuru hakkının sınırlarına yönelik bu çalışmada, büyük oranda farklı düzenlemeler içermeleri nedeniyle iptal davası ve itiraz yolu başvuruları olarak iki ayrı bölümde ele alınmıştır. Her iki bölümde de, başvurunun konusu ve başvuranın yetkisi bakımından alt ayrımlar yapılmışsa da, bu ayrımın nedeni Anayasa Mahkemesi kararlarının sistematik bir biçimde değerlendirilmesidir. Elbette, başvuru konusu Anayasa Mahkemesinin görev alanına ilişkin bir sınır olduğu kadar, başvuranın yetkisine yönelik sınır da içermektedir. Özellikle, ikinci bölümde ele alınan itiraz yolu ile başvurularda, mahkemelerin yetkisi bütün koşulların bir arada bulunmasına bağlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İPTAL DAVASINDA BAŞVURU HAKKININ SINIRLARI

Anayasanın 150.maddesinde “iptal davası” başlığı ile düzenlenen başvuru yolu, bir yargı merci önünde herhangi bir uyuşmazlık çıkmadan önce yapılan soyut norm denetimidir. Soyut norm denetimi, bir norm üzerinde genellikle siyasi makamların başvurusu ile başlatılan ve etkisi taraflarla sınırlı olmayıp herkes için (erga omnes) sonuç doğuran bir denetim tipidir.²⁹ Bu denetim yolu ile, Anayasaya aykırı normların hukuk düzeninden bir an önce ayıklanması amaçlanmaktadır.³⁰

İptal davası yoluyla denetim, yasaların (denetim konusu normların) yürürlüğe girmesinden önce (a priori) yapılabileceği gibi³¹, yasaların yürürlüğe girmesinden sonra da (a posteriori) yapılabilir. Her ne kadar, ön denetim ile sonradan denetim arasındaki fark, normun yürürlüğe girişi ile ilişkilendiriliyorsa da, genellikle iptal davası açılabilmesi normun yürürlüğe girişine değil, Resmi Gazete’de yayımlanmasına bağlanmaktadır. Bu durumda, iptal davası açılabilmesi için normun yürürlüğe girmiş olması gerekli değildir, Resmi Gazete’de yayımlanması yeterlidir. Türk hukukunda sadece sonradan denetim esası benimsenmiştir.³²

²⁹ KABOĞLU İbrahim. Ö., **Anayasa Hukuku Dersleri**, 4.bası, Legal Kitabevi, İstanbul, 2009, s.332.

³⁰ E.1969/9, K.1969/38, Kt.24.06.1969; E.1971/3, K.1971/17, Kt.11.02.1971; E.1981/10, K.1983/16, Kt.08.12.1983. Yorumlu ret kararları çerçevesinde, bir diğer işlevin anayasal durumun açıklığa kavuşturulması anlamında hukuki güvenliği sağlamak olduğu yönünde bkz. Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi**, Beta, 2004, s.113.

³¹ Birçok ülke ise, belirli bazı normlar, özellikle uluslararası andlaşmalar bakımından ön denetimi, diğerleri bakımından sonradan denetimi birlikte uygulamaktadır. Kanunlar bakımından ön denetimi kabul eden Avrupa ülkeleri, Andora, Fransa, Kıbrıs, Macaristan, Polonya, Portekiz ve Romanya; İçtüzüklerin öndenetimini kabul eden Fransa ve Macaristan; uluslararası andlaşmaların ön denetimini kabul eden ülkeler arasında da Arnavutluk, Andora, Çekya, Ermenistan, Bulgaristan, Fransa, Gürcistan, Macaristan, Letonya, Polonya, Portekiz, Rusya, Slovenya, Ukrayna sayılabilir.Öndenetim yolunun kabul edilmesi, aynı normların sonradan denetim yolu ile de denetlenmesine engel değildir.

³² Türkiye gibi, sadece sonradan denetim esasını benimseyen Avrupa ülkeleri arasında Almanya, Beyaz Rusya, Belçika, Hırvatistan, İtalya, Makedonya ve Slovakya sayılabilir.

Anayasanın 150.maddesine göre, iptal davası açma hakkı Cumhurbaşkanı, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis grupları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. Yalnız, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis grupları, kanunların ve anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetlenmesini talep edemez.³³ İptal davasının konusu olabilecek normlar ise, anayasa değişiklikleri, kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü olarak sayılmıştır.

Anayasa Mahkemesi Kanununun 27.maddesine göre, iptal davasına ilişkin dilekçe Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliğince kaleme havale edildiği tarihte dava açılmış sayılır. Dilekçe ve ekleri Başkanlıkça görevlendirilecek bir raportör tarafından incelenir. Dilekçe ve eklerinde herhangi bir eksiklik tespit edildiği takdirde, on beş günden az olmayacak bir süre verilerek eksikliklerin tamamlattırılmasına karar verilir.³⁴ Bu karar ilgililere tebliğ edilir ve verilen süre içinde eksikliklerin tamamlanmaması halinde iptal davası açılmamış sayılır.

İlk inceleme sonucu hazırlanan raporda, dilekçe ve eklerinin tamam olup olmadığının yanı sıra, Anayasa Mahkemesinin görevine giren bir konu ile ilgili olup olmadığı (ratione materiae) ve iptal davası açma yetkisi bulunanlar tarafından (ratione personae) usulüne uygun hazırlanarak, yasal süre içinde verilip verilmediği (ratione temporis) hususları gösterilir.³⁵ Dava açma hakkının özüne ilişkin koşullar bunlardır.

Gerek dilekçe ve eklerinde görülen eksiklikler, gerekse davanın dinlenebilirliği için bir arada bulunması gereken bu üç koşulun hangi sıra ile inceleneceği konusunda uygulama birliği olmadığı gibi, öğretide de bir görüş birliği bulunmamaktadır. Örneğin, dilekçe ve belge eksikliklerinin öncelikle incelenmesi, bu konuda bir eksiklik saptandığında diğer

³³ Şekil ve esas bakımından yapılan bu ayrımın hukuki veya siyasi nedenini anlamak mümkün değildir. Aynı yönde, ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin, Ankara, 2005, s.396; Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin, 2000, s.901.

³⁴ İtiraz yolu ile başvurulardan farklı olarak, eksiklik tespit edilmesi halinde davanın esası kapatılmamaktadır. Bunun sebebi ise, iptal davası açılmasının süreye bağlı olmasıdır. İtiraz yolunda ise, her zaman başvurunun yenilenmesi mümkündür.

³⁵ Anayasa Mahkemesi Kanununun 27.maddesine göre, Anayasa Mahkemesinin, bu hususları, davanın kayıt tarihinden itibaren on gün içinde incelemesi gereklidir.

koşulların incelenmesine geçilmemesi gerektiği ileri sürülmüşse de³⁶, dava açma yetkisi bakımından asgari bir inceleme yapılmaksızın ret kararının tebliğ edilmesi mümkün değildir. Öte yandan, görev konusunda bir inceleme yapılmadan önce, eksikliklerin tamamlattırılması gerektiği yönünde Anayasa Mahkemesi kararları mevcuttur.³⁷ Dilekçe ve eklerinde bulunması gereken hususların başvurana göre değişmesi, bunların birlikte incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, dilekçe ve eklerine ilişkin koşullar başvurma yetkisine sahip olanlar bakımından ayrı ayrı incelenecektir.

Başvuru konusu ve başvurma yetkisine ilişkin değerlendirme de belirli bir sıra gözetilerek yapılmamaktadır. Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında görevsizlik tespit ettikten sonra yetki konusuna³⁸, bazı kararlarında başvuranın yetkisizliğini tespit ettikten sonra görev konusuna değinmezken³⁹; bazı kararlarında ise her iki hususu birlikte incelemiştir.⁴⁰ Bu çalışmada, birinci başlıkta iptal davasının konusuna ilişkin kurallar, ikinci başlıkta ise dava açma yetkisi ve bunun kullanım biçimine ilişkin kurallar ele alınacaktır.

³⁶ Bülent Nuri ESEN, **Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı**, AÜHFY, Ankara, 1966, s.21.

³⁷ E.1967/6, K.1968/9, Kt.27.02.1968. Grup başkanvekillerrince grup tarafından yetkilendirildiklerine dair belge konulmadan yapılan başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi, önce eksikliğin tamamlattırılmasına karar vermiştir. Üyelerden, Şemsettin Akçaoğlu'nun öncelikle görev sorununun çözülmesi gerektiği yönündeki talebi, davanın yetkili kişilerce usulünce açıldığı tespit edilmeden görev konusunun incelenemeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir.

³⁸ E.1962/8, K.1962/7, Kt.05.09.1962. Karara konu olayda, başvuran yetkisiz olduğu gibi, talep de Anayasa Mahkemesinin görevine giren konulardan değildir. Anayasa Mahkemesi, bu kararında öncelikle görev sorununu incelemiş, görevsizlik tespit edildikten sonra başvuranın yetkisizliği hususu ayrıca incelenmemiştir. E.1962/33, K.1962/32, Kt.06.09.1962 Açıkça yetkisiz bir kişi tarafından yapılan başvuru, önce görev konusu incelenerek görevsizlik nedeniyle reddedilmiş, yetki konusu üzerinde durulmamıştır. Aynı yönde: E.1964/48, K.1964/70, Kt.11.12.1964; E.1965/15, K.1965/32, Kt.17.05.1965 Aktaran: Bülent Nuri ESEN, **Anayasa Mahkemesine Göre...**, 1966, ss.18-19.

³⁹ E.1962/2, K.1962/1, Kt.05.09.1962. Anayasa Mahkemesi, birçok eksiği olan başvuruda, öncelikle yetki hususunun ele alınmasına karar vermiş ve yetkisizlik tespit ettikten sonra diğer hususları incelememiştir.

⁴⁰ E.1962/15, K.1962/13, Kt.05.09.1962. Anayasa Mahkemesine iptal davası açma yetkisine sahip olmayan kişiler, bir kanun maddesinin ve bu kanuna dayanılarak yapılan idari işlemin iptali istemiyle başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi, önce başvurunun yetkisiz kişilerce açıldığını tespit ederek yetkisizlik nedeniyle ret kararı vermiş, sonra idari işlemin iptaline ilişkin kısım için ayrıca inceleme yaparak bu bakımdan da ayrıca görevsizlik nedeniyle ret kararı vermiştir. Bununla birlikte, iptali istenen kanun bakımından görev incelemesi yapılmamıştır. Karşı oy kullanan üyeler, söz konusu kanunun Anayasanın geçici 4.maddesi kapsamında kaldığını, bu nedenle başvurunun bu bölümüne ilişkin olarak da görevsizlik kararı verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

I. İPTAL DAVASININ KONU BAKIMINDAN SINIRI

İptal davası ile başvuru hakkının konu bakımından sınırları aynı zamanda Anayasa Mahkemesinin görev alanının sınırını belirlemektedir. Anayasa Mahkemesi Kanununun 45.maddesine göre, Anayasa Mahkemesinin görevine girmeyen konulara ilişkin dilekçeler reddolunur.⁴¹ Anayasa Mahkemesinin görevi ise Anayasada açıkça düzenlenmektedir. 1982 Anayasasının 148.maddesinde, Anayasa Mahkemesinin şekil ve esas bakımından denetleyebileceği normlar arasında kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü sayılmıştır. Anayasanın 85.maddesinde ise, milletvekilliğinin düşürülmesi ve yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin parlamento kararlarının iptali istemiyle Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı düzenlenmektedir.⁴² Bu düzenlemelerden çıkarılan ilk sonuç, Anayasada belirtilenler dışındaki parlamento kararlarının Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olmadığıdır.⁴³

Anayasada, denetim konusu normlar bu şekilde sıralandıktan sonra, çeşitli maddelerinde bu kapsama giren bazı normlar bakımından sınırlamalar getirilmiştir.⁴⁴ Denetlenemeyen bu norm alanı hak arama özgürlüğünü doğrudan etkilemektedir.⁴⁵ Anayasanın 148.maddesi, aslında bir kanun olan anayasa değişikliklerini ayrıca düzenlemekte ve bunların denetimini şekil denetimi, şekil denetimini de teklif ve oylama çoğunluğu ile

⁴¹ Anayasa Mahkemesinin görevsizlik tespit ettiği takdirde dilekçenin reddine karar vermesi gerekirken, davanın reddine karar verdiği de görülmektedir. Bu yönde örnek bir karar: E.1979/7, K.1979/18, Kt.12.04.1979. Aynı yönde: Bülent Nuri ESEN, **Anayasa Mahkemesine Göre...**, ss.17- 18.

⁴² E. 1994/72, K.1994/68, Kt.20.09.1994 .

⁴³ Milli Birlik Komitesi tarafından kurulan Anayasa Komisyonunca hazırlanan Anayasa Tasarısında, “Kanunların, yasama meclisleri İçtüzüklerinin ve bu meclislerce verilen her türlü kararların Anayasaya uygunluğunu denetlemek” görev olarak Anayasa Mahkemesine tanındığı halde, 1961 Anayasasında yasama organının denetlenebilecek işlemleri kanun ve İçtüzük olarak sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla, Meclis’in kanun ve İçtüzük niteliğinde olmayan parlamento kararları –Anayasanın ayık düzenlediği hükümler hariç- yargı denetimi dışında bırakılmıştır. E.1970/44, K.1970/42, Kt.17.11.1970; E.1977/61, K.1977/47, Kt.21.04.1977, E.1978/50, K.1978/43, Kt.22.06.1978.

⁴⁴ Anayasanın 174.maddesinde sayılan inkılap kanunlarının Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamayacağı ve 2001 yılına kadar yürürlükte kalan Geçici 15.maddenin 3.fıkrası kapsamındaki kanunların Anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceğine ilişkin düzenlemeler Anayasa Mahkemesinin görev alanının önemli bir sınırı olmakla birlikte, iptal davasının belirli bir süreye bağlı olması karşısında, bunların iptal davasından ziyade itiraz yolu ile denetimin önemli bir sınırını oluşturduğu kabul edilmelidir. Bununla birlikte, 2001 yılında geçici 15.maddenin ilgili fıkrasının yürürlükten kaldırılırken, geçici bir madde ile bu kapsamda kalan kanunlar bakımından iptal davası açma süresi belirlenmesi yaklaşık yirmi yıl boyunca ihlal edilen bir hakkın korunması bakımından önemli bir adım olarak düşünülebilirdi.

⁴⁵ Bülent TANÖR, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu...**, s.146.

ivedilikle görüşme yasağına uyulup uyulmadığı hususu ile sınırlamaktadır. Kanunların şekil bakımından denetimi ise, son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığının denetimi ile sınırlandırılmıştır. Olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin ise ne şekil ne de esas bakımından denetlenmesi için dava açılmayacağı belirtilmiştir. Usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan milletlerarası andlaşmaların kanun hükmünde olduğu belirtilen Anayasanın 90.maddesinde, bunlar aleyhine Anayasa Mahkemesine başvurulması açıkça yasaklanmıştır.

İptal davasının konusuna ilişkin anayasal sınırlar, karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde önemli eksiklikler barındırmaktadır. Şekil denetiminin kapsamının daraltılmış olması, Anayasada yer alan şekil kuralları bakımından anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi ile bağdaşmadığı gibi, İçtüzükte yer alan kurallara uyulmamasının yaptırımsız kalması, muhalefet-iktidar dengesini gözetken, katılım ve uzlaşmaya yönelik çağdaş demokrasi anlayışından uzaklaşılması anlamına gelmektedir.⁴⁶ Olağanüstü dönemlerde Anayasada yer alan güvenceleri etkisizleştiren denetim yasağı, hak arama özgürlüğünü belki de en çok ihtiyaç duyulduğu zamanda sınırlamaktadır. Milletlerarası andlaşmaların denetim dışı bırakılması ise, bugün artık genel kabul görmeyen bir yaklaşımdır. Avrupa genelinde, milletlerarası andlaşmaların Anayasaya uygunluk denetimi çeşitli usullerle Anayasa Mahkemelerinin görev alanında kabul edilmektedir.⁴⁷

⁴⁶ Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, 13.bası, 2009, s.193.; Lutfi DURAN, “Anayasa Yargısının Konumu ve İşlevi”, **AİD**, 1984, s.14. Şekil bakımından denetimin kapsamının sınırlandırılmasının gerekçesi olarak Anayasa Mahkemesinin 1961 Anayasası döneminde verdiği kararlar gösterilmektedir. Anayasa Mahkemesi bu dönemde, hem Anayasada hem de İçtüzükte yer alan şekil kurallarına uygunluk denetimi yapmakla birlikte bütün İçtüzük kurallarını eşdeğer kabul etmemiş ve belirli bir ağırlık ve önemde bulunanların dikkate alınacağını belirtmiştir.E.1975/145, K.1975/198, Kt.14.10.1975. Ancak, Mahkemenin tutarlı bir ölçüt geliştirmediği tespit edilmektedir. Erdoğan TEZİÇ, **1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı...**, 1972, s.67 vd.; Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2005, ss.392-393.

⁴⁷ Örneğin, Andora Anayasasının 101., Arnavutluk Anayasasının 131/b., Avusturya Anayasasının 140a., Azerbaycan Anayasasının 130., Belarus Anayasasının 116., Bulgaristan Anayasasının 149., Çekya Anayasasının 87/2., Ermenistan Anayasasının 100/2., Gürcistan Anayasasının 89., Litvanya Anayasasının 105., Portekiz Anayasasının 278., Polonya Anayasasının 133/2., Rusya Anayasasının 125/2., Slovakya Anayasasının 125a., Slovenya Anayasasının 160. maddelerinde uluslararası andlaşmaların öndenetim yolu ile denetlenmesi düzenlenmektedir. Fransa Anayasasının 54., İspanya Anayasasının 95/2, Moldova anayasasının 8., Romanya Anayasasının 11.maddelerinde ise Anayasaya aykırı olduğu ön denetim yoluyla tespit edilen uluslararası andlaşmaların ancak Anayasa değişikliğinden sonra onaylanabileceği belirtilmektedir. Sırbistan Anayasasının 167., Ukrayna Anayasasının 151., Letonya Anayasa Mahkemesi Kanununun 16., Macaristan Anayasa Mahkemesi Kanununun 1. maddelerinde de uluslararası andlaşmaların Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olduğu belirtilmiştir. Estonya Anayasasının 123.maddesinde uluslararası andlaşmaların Anayasaya aykırı olmaması gerektiği ve ilgili kanunun

1961 Anayasasından beri aynı şekilde korunan düzenlemenin, günümüz uluslararası hukuk yaklaşımları dikkate alınarak yeniden ele alınması uygun olacaktır.⁴⁸

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, kendi görevinin sınırını belirlerken, Anayasada yer alan bazı yasakları aşma gayreti göstermiştir. Özellikle, dava konusu normun hukuki niteliğinin kendisi tarafından belirleneceği yönündeki yerleşmiş içtihadı oldukça önemlidir. Dolayısıyla, ilk bölümde, iptal davasının konusunu oluşturan normlar, Anayasa Mahkemesinin bu içtihadı çerçevesinde incelenecektir.

İptal davasının konusu bakımından bir diğer önemli sınır anayasa değişikliklerinin denetimine ilişkindir. Karşılaştırmalı hukukta benzeri bulunmayan bu düzenleme, Anayasa Mahkemesi ile kurucu iktidarlar arasındaki çatışmalar sonucunda bugünkü halini almıştır. İkinci bölümde, son yıllarda verilen Anayasa Mahkemesi kararıyla yeniden önemli tartışmalara neden olan Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini denetleme yetkisi, Mahkemenin eski kararları ve karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde ele alınacaktır.

2.maddesinin 2.fıkrasında uluslararası andlaşmaların anayasaya uygunluk denetimi yapmakla görevli mahkemenin denetimine tabi olduğu belirtilmiştir. Belçika’da ise anayasa yargıcı onay kanununun Anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisine sahiptir. *Moniteur Belge* (Belçika Resmi Gazetesi)’de onay işleminin yayımlanmasından sonra 60 gün içinde başvuru yapılabilir. Anayasaya aykırılık tespit edildiğinde, milletlerarası andlaşma Belçika’yı bağlamaya devam etmekte ama iç hukukta sonuç doğurmamaktadır. (FAVOREU/GAÏA, “En Belgique” in **La justice Constitutionnelle II**, La Documentation Française, No.1.16, 1998, ss.11-12) Alman Anayasasında öndenetim yolu öngörülmemiş olmakla birlikte, Alman Anayasa Mahkemesi milletlerarası andlaşmaların onay kanunlarının şekli ve maddi açıdan Anayasaya uygunluk denetimini öndenetim yolu ile gerçekleştirmektedir. Alman Anayasa Mahkemesi, 30 Temmuz 1952 tarihli kararıyla, onay kanunun yasama organınca kesin karara bağlandıktan sonra, devlet başkanının imzası ve Resmi Gazetede yayımlanmasından önce denetlenebileceğine karar vermiştir. (FAVOREU/GAÏA, “En Allemagne” in **La justice Constitutionnelle II**, La Documentation Française, No.1.16, 1998, s.58)

⁴⁸ Anayasanın 90.maddesine göre, “usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.” Bu hüküm, 1961 Anayasasının 65.maddesi ile aynıdır. 1961 Anayasasının yapım sürecinde Kurucu Meclis tarafından oluşturulan Anayasa Komisyonu milletlerarası andlaşmaların öndenetim yoluyla denetlenmesi usulünü benimsemiş, ancak bu düzenleme Milli Birlik Komitesi tarafından metinden çıkarılmıştır.

A. Dava Konusu Normun Hukuki Niteliğinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Belirlenmesi

Anayasa Mahkemesinin görevi diğer mahkemelerden farklı olarak doğrudan Anayasa ile belirlenmiştir. Buna göre, Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve yasama Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya uygunluğunu denetler. Ancak, Anayasa Mahkemesinin birçok kararında belirterek yerleşik içtihat haline getirdiği gibi, *“iptali istenilen bir yasama tasarrufunun anayasal denetime bağlı tutulabilecek nitelikte olup olmadığı saptanırken sadece, onun bu tasarrufta bulunan organ tarafından nasıl nitelendirildiğine ve hangi ismin verildiğine veya bu işlemin nasıl bir yöntem izlenerek yapıldığına bakılması yeterli olmayıp, yapılış yöntemi ve adı ne olursa olsun hukuksal niteliği, etkisi ve doğurduğu sonuçlar da gözetilmelidir. Yapılacak değerlendirme sonucunda, iptali istenilen tasarrufun, Anayasa'nın 148. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi'nin denetim alanına giren kanun, KHK veya TBMM İçtüzüğü ile aynı değer ve etkide bir işlem olduğu kanısına varılırsa bu işlem Anayasa Mahkemesince denetlenebilir. Aksi halde, hukuksal nitelikleri, etkileri ve meydana getirdikleri sonuçlar bakımından, Anayasa'ya uygunluk denetimine tabi tutulan kanun, KHK ve TBMM İçtüzüğü ile eşdeğerde bulunan ve bu nedenle de belirtilen işlemlere özgü yöntem ve isimlerle tesis edilip, hukuki varlık kazanması gereken bazı yasama tasarrufları, farklı yöntem ve isimlerle hukuk sistemine dâhil edilerek Anayasa'ya uygunluk denetiminin kapsamı dışına çıkarılabilir.”*⁴⁹

Yasama ya da yürütme organının yargı denetiminden kaçınma amacıyla, yargı denetimine tabi işlemlere eşdeğer nitelikte işlemleri başka isimler altında yapması önüne geçilmesi gereken bir tutumdur. Anayasa Mahkemesinin hukuk devleti ilkesini ön plana alan bu yaklaşımı öğretide de genellikle olumlu karşılanmıştır.⁵⁰ Bununla birlikte, her somut olayda işlemin niteliğinin Anayasa Mahkemesi tarafından belirleniyor olması, zaman zaman çelişkili kararlara neden olmuştur. Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi normlar, Anayasa Mahkemesinin bu kararlarına paralel olarak incelenmelidir. Bu

⁴⁹ E.2007/45, K.2007/54, Kt.01.05.2007; E.2007/51, K.2007/56, Kt.15.05.2007; E.2007/62, K.2007/66, Kt.05.07.2007.

⁵⁰ GÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2000, s.387.

nedenle, Anayasa Mahkemesi denetimine tabi işlemler ve Anayasa Mahkemesince bunlara eşdeğer nitelikte kabul edilen işlemler birlikte değerlendirilecektir.

1. Kanun ve Kanuna Eşdeğer İşlemlerin Denetimi

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kanun adı verilerek yapılan her işlem Anayasa Mahkemesinin denetimine tabidir. Dolayısıyla, şekli anlamda bütün kanunlar Anayasaya uygunluk denetiminin konusunu oluşturabilir.⁵¹ Ancak, bu çerçevede bazı özel kanun tiplerinin denetimi tartışma konusu olmuştur. Öncelikle, af kanunu, bütçe kanunu, uluslararası andlaşmaları uygun bulma kanunu veya kanun hükmünde kararnamelerin yetki ve onay kanunları gibi özel kanun tiplerinin denetimi üzerinde durulması gerekir. Kanunların denetiminde ikinci sorun, kanun adı altında yapılmamış olmakla birlikte kanun niteliğinde kabul edilebilen bazı işlemlerin denetimidir. İkinci aşamada, bu kararlar doğrultusunda kanun niteliğinde kabul edilen işlemler ele alınacaktır.

a) Özel Kanun Tiplerinin Anayasa Mahkemesince Denetimi

Anayasanın 87.maddesinde, TBMM'nin görev ve yetkileri sayılırken genel olarak kanun koyma, değiştirme ve kaldırma görevinin yanı sıra, Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme; bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşme, genel ve özel af ilanına karar verme ile milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulma görevleri ayrıca sayılmıştır. Kanunların Anayasaya uygunluğunun denetimi Anayasada açıkça tanınan bir yetki olduğu halde, 87.maddede ayrıca sayılan kanunlar bakımından tek tek değerlendirme yapılarak, bunların denetiminin Anayasa Mahkemesinin görev alanında olup olmadığı tespit edilmiştir.

⁵¹ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, *Anayasa ve Anayasa Mahkemesi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971, s.125; Metin KIRATLI, *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi*, AÜSBFY, Ankara, 1966, ss.93-94.

i) *Bütçe ve Af Kanunlarının Denetimi*

Anayasa Mahkemesine göre, “iptal davasına konu olabilmek için kanunlar arasında, şekli ve maddi bakımdan kanun olup olmadıkları hususunda herhangi bir ayırım yapıldığına dair açık veya kapalı bir kayıt ve işaret bulunmamaktadır.”⁵² Anayasadaki kanun kelimesi, “salt ve geniş biçimde, başka deyimle gerçek anlamda kanun ve biçimsel anlamda kanun arasında bir ayırım yapmaksızın tüm kapsamıyla”⁵³ kullanılmıştır. Bu kararlardan hareketle, kanun adı altında yapılan her işlemin maddi anlamda kanun olup olmadığı incelenmeksizin Anayasa Mahkemesince denetleneceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, diğer kanunlardan farklı bir usulle görüşülen bütçe kanunlarının denetlenebileceğine karar verilmiştir.⁵⁴

Gerek 1961 Anayasasının 64.maddesi, gerekse 1982 Anayasasının 87.maddesinde, kesinleşmiş ölüm cezalarının yerine getirilmesi⁵⁵ ve genel ve özel af konularında “karar vermekten” söz edilmiş olması, bu işlemlerin niteliği hakkında bir tereddüt doğurmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu işlemleri kanun adı altında gerçekleştirmiştir. Söz konusu kanunların görev alanına girip girmediğini inceleyen Anayasa Mahkemesi de, Anayasada “... ‘karar vermekten söz edilmesini, tekrardan kaçınma kaygısından doğan bir üslup özelliğine...” bağlayarak, kanun ile düzenleme esasını benimsemiş ve denetim yetkisini kabul etmiştir.⁵⁶

⁵² E.1965/19, K.1965/42, Kt.12.07.1965.

⁵³ E.1974/19, K.1974/31, Kt.02.07.1974; E.1974/34, K.1974/50, Kt.28.11.1974; E.1974/39, K.1974/51, Kt.28.11.1974; E.1974/33, K.1975/1, Kt.07.01.1975; E.1974/40, K.1975/4, Kt.07.01.1974.

⁵⁴ E.1965/19, K.1965/42, Kt.12.07.1965; E.1978/38, K.1978/49, Kt.02.11.1978 ; E.1978/40, K.1978/66, Kt.21.12.1978.

⁵⁵ 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliği ile ölüm cezası kaldırılmıştır. Dolayısıyla, ölüm cezalarının yerine getirilmesi hakkında kanun çıkarılması artık söz konusu değildir. Anayasa Mahkemesinin bu konudaki tek kararı K.1972/18’dir. Söz konusu kararında, Anayasa Tasarısına ilişkin Anayasa Komisyonu Raporunda “..eski Anayasa rejiminde Meclis kararıyla olan ölüm cezalarının yerine getirilmesi konusunun yeni rejimde kanun konusu olacağı” yolundaki açıklamaya işaret eden Anayasa Mahkemesi, şekli anlamda kanun olan bu işlemi denetlemiştir. E.1972/13, K.1972/18, Kt.06.04.1972. Ölüm cezalarının yerine getirilmesi hakkındaki işlemin parlamento kararı olması gerektiği yönünde bkz. GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, ss.466-468.

⁵⁶ E.1972/13, K.1972/18, Kt.06.04.1972; E.1974/19, K.1974/31, Kt.02.07.1974; E.1974/34, K.1974/50, Kt.28.11.1974; E.1974/39, K.1974/51, Kt.28.11.1974; E.1974/33, K.1975/1, Kt.07.01.1975; E.1974/40, K.1975/4, Kt.07.01.1975; E.1991/17, K.1991/23, Kt.19.07.1991.

ii) *Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin Kanunların Denetimi*

Olağan dönemde, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi veren “yetki kanunlarının”, “kanun” adını taşımaları nedeniyle Anayasaya uygunluk denetimine tabi olduğu açıktır.⁵⁷ Nitekim, Anayasa Mahkemesi ilkinin 1979 yılında verdiği kararlarıyla yetki kanunlarının Anayasaya uygunluğunu denetlemektedir.⁵⁸ Kanun hükmünde kararnamelerin Meclis tarafından aynen ya da değiştirilerek onaylanması ya da reddedilmesi işlemi de bir kanunla yapılır ve bu kanun da Anayasa Mahkemesi denetimine tabidir.⁵⁹

Anayasa Mahkemesine göre, “kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisini Bakanlar Kuruluna veren ve bu kararnamelerin Türkiye Büyük Millet Meclisince Anayasanın ve Yasama Meclisleri İçtüzüklerinin kanunların görüşülmesi için koyduğu kurallara göre görüşerek ret veya değiştirilerek kabul biçiminde oluşturduğu metinlerin birer kanun olduğu ve Anayasa’nın değişik 147. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi bulunduğu kuşkusuzdur.

Anayasa’nın(1961) değişik 64. maddesinin son fıkrası ile kanun hükmünde kararnameleri de tıpkı kanunlar gibi Anayasa Mahkemesinin denetimine bağlı tutması karşısında, Anayasa’nın, yetki kanunlarını ve kanun hükmünde kararnameleri Türkiye Büyük Millet Meclisince kanunların görüşülmesi için öngörülen ret veya değiştirilerek kabul biçiminde oluşturduğu metinleri kanun saymadığını ve bunların denetimini Anayasa Mahkemesinin görev alanı dışında tuttuğunu düşünmek olanaksızdır.”⁶⁰

⁵⁷ Öğretide de bu konuda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. Bkz. Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **Türkiye’de Kanun Hükmünde Kararnameler Rejimi**, Beta, İstanbul, 1996, s.117.

⁵⁸ E.1978/65, K.1979/27, Kt.12.06.1979; E.1988/62, K.1990/3, Kt.06.02.1990; E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991; E.1993/26, K.1993/28, Kt.16.09.1993; E.1994/49, K.1994/45-2, Kt.07.07.1994; E.1994/50, K.1994/44-2; Kt.05.07.1994; E.1994/68, K.1994/80, Kt.29.11.1994; E.1995/35, K.1995/26, Kt.04.07.1995; E.1995/39, K.1995/45, Kt.19.09.1995.; E.1995/44, K.1995/44, 19.09.1995.; E.2000/45, K.2000/27, Kt.05.10.2000.

⁵⁹ E.1975/145, K.1975/198, Kt.14.10.1975.

⁶⁰ E.1975/145, K.1975/198, Kt.14.10.1975.

Nitekim, 1996 yılında yapılan değişiklik sonrası İttüzüğün 90.maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi ancak bir kanunla kanun hükmünde kararnameleri reddedebilir, aynen veya değiştirerek kabul edebilir. Öğretide, bu işlemlerin parlamento kararları ile yapılması gerektiği ileri sürülmüşse de⁶¹, kanun hükmünde kararnama çıkarma yetkisinin kanunla verildiği ve kanun hükmünde kararnamenin kendisinin işlevsel açıdan kanun niteliğinde olduğu dikkate alındığında, bu işlemin ancak aynı nitelikte bir işlem ile değiştirilebileceği ya da reddedilebileceğinin kabulü gerekir.

Ret kanunlarının, sadece şekil bakımından denetiminin yapılabileceği ileri sürülmüşse de⁶², bunların herhangi bir kanunu yürürlükten kaldıran kanunlar gibi değerlendirilmesi mümkündür. Bu doğrultuda, bir kanunu yürürlükten kaldıran kanunların esas denetimi yapılabildiğine göre, kanun hükmünde kararnamelerin reddine ilişkin kanunların da esas denetiminin yapılabilmesi gerekir. Dolayısıyla, böyle bir ayırım yapılması anlamlı değildir. Aynı şekilde, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin aynen ya da değiştirilerek kabulü ya da reddi hakkındaki işlemler de kanun ile yapıldıkları için bu kanunlar da Anayasa Mahkemesi denetimine tabidir.⁶³ Her ne kadar, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin onaylanması ya da reddi hakkında kanunların Meclisin siyasi takdiri içinde değerlendirilebileceği ve bu nedenle de, Anayasa Mahkemesinin bu kanunlar üzerindeki yetkisinin şekil denetimi ile başka bir ifadeyle son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı ile sınırlı olması gerektiği ileri sürülmüşse de⁶⁴, Anayasa Mahkemesini sınırlayan herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Kaldı ki, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin Anayasaya uygunluk denetiminden muaf tutulduğu bir Anayasada, en azından bunların kanuna dönüştükleri anda denetlenebilir hale geldiklerinin kabulü, temel hak ve özgürlüklerin güvence altında olması bakımından son derece önemlidir.

⁶¹ Bu işlemin parlamento kararı ile yapılması gerektiği konusunda bkz. GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.727.

⁶² GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.730.

⁶³ E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991. Mahkemeye göre, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri onaylanmış biçimleriyle kanuna dönüşür. Anayasadaki denetim yasağı, kanunlaşmadan önceki evre için konulmuştur. GÖZLER, bu işlemlerin de, meclis kararı ile yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.796.

⁶⁴ Selin ESEN, **Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s.277. Yazarın, 285.sayfada bu fikrini değiştirdiği izlenimi edinilmiştir.

iii) *Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma Kanunlarının Denetimi*

Anayasanın 90.maddesinde, usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağı belirtilmiştir. Anayasa Mahkemelerinin, milletlerarası andlaşmaların Anayasaya uygunluğunu denetleyerek onların bazı hükümlerini iptal etme yetkisi bulunmadığı açıktır. Milletlerarası andlaşmanın Anayasaya uygunluğunun denetimi, söz konusu andlaşmanın onaylanmasının o ülke Anayasasına uygunluğunun denetimidir. Bu denetim de, andlaşmaların onay kanunu ya da onaylanmayı uygun bulma kanunları üzerinden gerçekleştirilir. Çünkü, onaylamayı uygun bulma kanunları da birer kanun olmaları nedeniyle, Anayasada açıkça aksine bir hüküm yoksa, Anayasa Mahkemesi denetimine tabi kabul edilir.⁶⁵

1982 Anayasasına göre bir andlaşmanın onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilecek uygun bulma kanunundan sonra, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunun imzaladığı onay kararnamesi ile gerçekleşir. Anayasa Mahkemesi de bir uygun bulma kanununun iptali istemiyle açılan dava sırasında yaptığı incelemede, onaylamayı uygun bulma kanunlarının Anayasaya aykırılığı iddiasıyla başvuru yapılabileceğini kabul etmiştir.⁶⁶ Mahkemeye göre;

“Anayasa’nın 90. maddesinin aynı olan 1961 Anayasası’nın 65. maddesinin gerekçesinden, milletlerarası ilişkilerin siyasî yönünün ağır basması nedeniyle dış ilişkilerin sürekliliği bakımından doğabilecek sakıncaların önlenmesi amacıyla milletlerarası andlaşmaların iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurulmasının engellendiği anlaşılmaktadır.

⁶⁵ Dominique ROUSSEAU, *La justice Constitutionnelle en Europe*, Montchrestien, 1996, s.90. Polonya Anayasası bu yönde bir yasak içeren tek Avrupa ülkesi olarak oldukça eleştiriliyordu. 16.07.1997 yılında Resmi Gazete’de yayınlanan Anayasanın 188.maddesi ile Anayasa Mahkemesine uluslararası andlaşmaların da Anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi verilmiştir. Aynı yönde KIRATLI, *op.cit.*, s.112, Bülent SERİM, “Uluslararası Andlaşmaların Onaylanması ve Denetlenmesi”, *AİD*, S.2, C.26, 1993, s.41. Onay kanunlarının denetlenemeyeceği yönündeki görüşler için, Servet ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi*, İÜHFY, 1967, s.63; ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2008, s.225; Hasan TUNÇ, “Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve AİHM’nin Türkiye ile ilgili örnek karar incelemesi” *Anayasa yargısı* 17, s.184.

⁶⁶ E.1996/55, K.1997/33, Kt.27.02.1997.

(...)Uluslararası ilişkilerde sürekliliği sağlama amacı gözeterek getirilen “andlaşmaların yargı denetimi dışında tutulması”na ilişkin bu kuralla anayasal denetimin dışında tutulmak istenen, yönteminde yürürlüğe konulmuş olan “uluslararası andlaşmalar”dır. Bu nedenle, andlaşmadan bağımsız olarak onay yasalarına karşı Anayasa Mahkemesi’ne başvurulabilir.”

Ancak, uygun bulma kanunlarında andlaşmaların içeriği yer almamaktadır. Anayasa Mahkemesi, çekince konulan bölüm-çekince konulmayan bölüm şeklinde ikili bir ayrıma gitmiş ve çekince konulan bölümde çekincelerin Anayasaya uygunluğunu denetleyebileceğini kabul etmiştir.⁶⁷ Çekince konulmayan bölümün ise, andlaşma maddelerine bakılarak incelenmesi gerektiği ve bunun da mümkün olmadığı belirtilmiştir. Mahkemeye göre, “*Anlaşma kuralları gözetilerek yapılacak bir inceleme, anlaşma kurallarının dolaylı olarak denetlenmesi anlamına gelir. Oysa, Anayasa’nın 90. maddesi böyle bir incelemeye engeldir.*”⁶⁸

Başka bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesi, anlaşma kurallarının dolaylı olarak denetlenmesi anlamına gelebilecek denetimlerden kaçınmaktadır. Üstelik, Anayasa Mahkemesinin denetim yetkisini kabul ettiği bu uygun bulma kanununun önemli bir özelliği de, andlaşmaya konulacak çekincenin kanunda açıkça belirtilmiş olmasıdır. Oysa, son on yılda Resmi Gazetede yayımlanan uygun bulma kanunlarında çekincenin açıkça belirtilmesi yerine, “...sözleşmeye çekince konulmak suretiyle⁶⁹/...çekincelerle⁷⁰/...çekincelerin konulması suretiyle⁷¹ onaylanması uygun bulunmuştur” ifadeleri yer almaktadır. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi kanun metninde yer almayan çekinceler üzerinde denetim yetkisini kullanamayacaktır. Bu tür milletlerarası andlaşmaları uygun bulma kanunlarına ilişkin denetim, sadece şekil denetimi ile sınırlı kalacaktır.⁷²

⁶⁷ E.1996/55, K.1997/33, Kt.27.01.1997.

⁶⁸ E.1996/55, K.1997/33, Kt.27.01.1997.

⁶⁹ Örneğin, 5250 sayılı Kanun RG.27.10.2004-25626; 5114 sayılı Kanun RG.14.04.2004-25433.

⁷⁰ Örneğin, 4874 sayılı Kanun RG.07.06.2003-25131.

⁷¹ Örneğin, 4750 sayılı Kanun RG.09.04.2002-24721.

⁷² Şekil denetimi yapılabilmesi yönünde bkz. ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2005, s.214; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri...**, 2008, s.377; Hasan TUNÇ, “Milletlerarası Sözleşmelerin...”, **op.cit.**, s.184.

Bu sonuç, Avrupa genelinde kabul edilen sistemle uyumlu olmadığı gibi, kurucu iktidarın amacına da hizmet etmemektedir. Devletin, uluslararası sorumluluğunun doğması, söz konusu andlaşmanın usulüne uygun olarak kabul edilmesine bağlıdır. Ancak, onaylamayı uygun bulma kanunu üzerinde yapılacak denetim, söz konusu sorumluluk doğmadan önce gerçekleştirilebilir.

Mevcut durumda Anayasa Mahkemesinin milletlerarası andlaşmaları uygun bulma kanunlarını denetlemediği kabul edilerek, bu denetimin açıkça düzenlenmesi yoluna gidilebilir. Bu düzenlemede, bir çok ülkede olduğu gibi, öndenetim yolu kabul edilebilir.⁷³ Sonradan denetim esası kabul edildiği takdirde, Anayasa Mahkemesine başvuru halinde, karar verilinceye kadar onay kararnamesinin yayımlanmasının ertelenmesi düşünülebilir.

Anayasa Mahkemesinin, bu yöndeki çekingen içtihadından dönerek, uygun bulma kanunlarını uygun buldukları andlaşmayı dikkate alarak denetlemesi de her zaman mümkündür.⁷⁴ Zira, Anayasanın 90.maddesindeki yasak, usulüne uygun olarak yürürlüğe giren milletlerarası andlaşmalara yöneliktir. Başka bir ifadeyle, bunlar hakkında, yürürlüğe girdikten sonra itiraz yolu ile başvurunun yasaklandığı düşünülebilir. Onaylamayı uygun bulma kanunları ise, kesinlikle andlaşma yürürlüğe girmeden önce kabul edilmektedir. Anayasa Mahkemesinin, yürürlüğün durdurulmasına da karar verebildiği göz önünde bulundurulursa, uygun bulma kanununun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla açılacak bir iptal davasında, gerekli görüldüğü takdirde, yürürlüğün durdurulmasına karar verilerek cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun andlaşmayı onaylaması engellenebilir. Bu durumda, devletin uluslararası sorumluluğu doğmadan, Anayasaya uygunluk denetiminin gerçekleştirilmesi ile kurucu iktidarın amacına da uygun hareket edilmiş olur.

⁷³ ÖZBUDUN'a göre, milletlerarası andlaşmaların anayasaya uygunluğu öndenetim yolu ile denetlenmeli ve aykırılık tespit edildiği takdirde ya önce Anayasa değiştirilmeli ya da andlaşma ancak Anayasa değişikliği için öngörülen çoğunlukla uygun bulunabilmelidir. Ergun ÖZBUDUN, **2001 Anayasa Değişiklikleri ve Siyasal Reform Önerileri**, TESEV Yayınları, 2002, ss.29-30.

⁷⁴ Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**, s.135, Aynı yönde SERİM, "Uluslararası Andlaşmaların...", **op.cit.**, ss.41-43.

b) Kanun Adı Verilmemiş Olmakla Birlikte Kanun Niteliğinde Olan İşlemlerin Denetimi

Anayasa Mahkemesinin, kanun adı verilmemiş olmakla birlikte kanun niteliğinde değerlendirdiği işlemleri denetleyebileceği yönündeki içtihadı iki tür işlemi kapsamaktadır. Birincisi, Osmanlı döneminden kalan ve o dönemde kanun niteliğinde kabul edilen işlemlerdir. İlk olarak, bu tür işlemlere ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarına değindikten sonra, asıl olarak kanun niteliğinde kabul edilerek yargı denetimine tabi tutulan parlamento kararları üzerinde durulacaktır.

i) *Osmanlı Döneminden Kalma Kanun Niteliğinde İşlemlerin Denetimi*

1961 Anayasasının geçici 9.maddesinde, Anayasa Mahkemesinin göreve başladığının Resmi Gazete’de ilan edildiği tarihte yürürlükte bulunan kanunların Anayasaya aykırılığı iddiasıyla bu tarihten itibaren altı ay içinde iptal davası açılabileceği öngörülmüştür. 44 sayılı Kanunun “eski kanunlar hakkında iptal davası açılması” başlıklı geçici 5.maddesinin 3.fıkrasında ise, bu yetkinin “kanun adını taşımamakla beraber kanun mahiyetindeki sair metinler için de” geçerli olduğu belirtilmiştir.⁷⁵

Anayasa Mahkemesine göre, “Ülkemizde, değişik idare şekillerinden sonra Cumhuriyet idaresinin kurulduğu ve önceki idareler zamanında kanun niteliğinde alınmış olmakla beraber kanun adını taşımayan bir takım metinlerin de bulunduğu ve bunlardan bir kısmının 22/4/1962 gün ve 44 sayılı Yasa’nın yürürlüğe girdiği tarihte ve hatta bu gün yürürlükte olduğu düşünülürse, anılan 44 sayılı Yasa’nın Geçici 5. maddesinin üçüncü fıkrasında öngörülen “Yukarıdaki fıkralar, kanun adını taşımakla beraber kanun

⁷⁵ Aynı maddenin son fıkrasında ise, 25 Ekim 1961 tarihinden önce yasama organınca alınan yorum istemlerine ilişkin kararlar hakkında bu madde gereğince iptal davası açılmayacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi söz konusu kanun maddelerini yasama organınca yorumlandığı şekliyle anlama mecburiyetindedir.

*mahiyetindeki sair metinler için de uygulanır" yolundaki hükmün sevk sebebi açıkça anlaşılır."*⁷⁶

Bu kapsamda, Osmanlı döneminden kalma olup da halen yürürlükte bulunan bazı metinlerin denetim konusu olup olmayacağı tartışılmıştır. Anayasa Mahkemesi, Osmanlı döneminden kalma olup, "kanun" niteliğini haiz metinlerin denetlenebilir normlar olduğunu kabul etmektedir. Kanun niteliğinde olmayan metinler ise görevsizlik nedeniyle reddedilmektedir. Söz konusu süre dolduğuna göre, artık sadece itiraz yolu ile başvuru yapılması mümkündür. Anayasa Mahkemesi, bu çerçevede, Osmanlı döneminden kalma nizamnamelerin⁷⁷ ve muvakkat kanunların⁷⁸ kanun niteliğinde olduğuna karar vermiştir. Bu durumda, kanun hükmünde kararname benzerlerinin de kanun niteliğinde kabul edilebildiği görülmektedir. Sadaret Tezkeresi⁷⁹ aleyhine yapılan başvuru ise bu metnin kanun niteliğinde olmadığı belirtilerek görevsizlik nedeniyle reddedilmiştir.

ii) *Kanun Niteliğinde Meclis Kararlarının Denetimi*

Anayasada milletvekilliğinin düşürülmesi ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarıyla, İttüyük dışında kalan parlamento kararlarının Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olmadığı belirtilmiştir. Öğretide bir görüş, parlamento kararlarının yargı denetimine tabi olmamasının hukuk devleti açısından önemli bir sakınca doğurmadığını savunurken⁸⁰; diğer bir görüş, parlamento kararları arasında içe dönük-dışa dönük ayrımı yapılması ve dışa dönük parlamento kararlarının Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olması gerektiğini ileri sürmüştür.⁸¹

⁷⁶ E.1970/44, K.1970/42, Kt.17.11.1990. Anayasa Mahkemesi, bu fıkra hükmünün, maksat dışında bir anlam verilmek suretiyle, yasama meclisleri kararlarının Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olduğu yolundaki iddianın kanıtı olarak gösterilmesini yerinde bulmamıştır.

⁷⁷ E.1965/16, K.1965/41, Kt.06.07.1965; E.1966/4, K.1966/25, Kt.03.05.1966; E.1976/31, K.1976/30, Kt.03.06.1976. Türkiye Cumhuriyeti döneminde çıkarılan nizamnamelerin Anayasaya aykırılığı iddiası ise, kanun niteliğinde olmadıkları gerekçesiyle görev yönünden reddedilmektedir. E.1962/281, K.1963/052, Kt. 07.03.1963.

⁷⁸ E.1963/20, K.1963/88, Kt.10.04.1963; E.1965/18, K.1965/53, Kt.11.10.1965; E.1991/26, K.1992/11, Kt.27.02.1992; E.1992/27, K.1992/31, Kt.05.05.1992.

⁷⁹ E.1963/28, K.1963/66, Kt.25.03.1963.

⁸⁰ ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2005, s.217; GÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2000, s.387.

⁸¹ TEZİÇ, *Anayasa Hukuku...*, 2009, s.64-65; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, *op.cit.*, 2009, s.294.

Anayasada temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceğinin belirtildiği dikkate alınarak, parlamento kararı ile temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, dolayısıyla vatandaşlar için uyulması zorunlu hukuk kuralları konulmasının mümkün olmadığı konusunda görüş birliği vardır.⁸² Ancak, savaş hali, olağanüstü hal, sıkıyönetim ilanı kararlarının Türkiye Büyük Millet Meclisinde onaylanmalarına ilişkin kararların nasıl değerlendirilmesi gerektiği tartışmalıdır. Bu kararların, maddi açıdan tipik bir parlamento kararı niteliği taşımadıkları ve vatandaşın hukukunu ilgilendirdikleri, dolayısıyla kanun değer ve etkisinde kabul edilerek denetlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁸³ Bu görüşe katılmayanlara göre ise, kişi hak ve özgürlükleri sıkıyönetim ve benzeri kararlarla değil, sıkıyönetim ilanının sonucu olarak uygulamaya konulan veya yürürlüğe giren normlarla sınırlanmaktadır. Dolayısıyla, sıkıyönetim ve benzeri kararları onama işlemlerinin temel hak ve özgürlüklerle doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır.⁸⁴ Anayasa Mahkemesi, söz konusu onama işlemlerinin meclis kararı niteliğinde olduğunu belirterek denetimden kaçınmıştır.⁸⁵ Benzer bir şekilde, hükümete silahlı kuvvet kullanma yetkisi veren Türkiye Büyük Millet Meclisi kararlarının kanun değer ve etkisinde olduğu iddiasıyla yapılan bir başvuruda da bu iddia kabul edilmemiştir. Mahkemeye göre,

“... yasalar ya da yasalarla eşdeğerdeki pozitif hukuk metinler, nesnel, soyut, genel ve sürekli nitelikteki hukuk kurallarını içeren, etkileri yönünden de objektif hukuk alanında yeni bir durum yaratan ya da var olan bir durumu düzenleyen veya ortadan kaldıran kural-işlemler bölümüne girerler.

⁸² Ergun ÖZBUDUN, “Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri”, **AÜHFD**, C.36, S.1-4, 1979, s.8; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.387.

⁸³ TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, 2009, s.64. Hukuk devleti ilkesi bakımından olağanüstü hal kararlarını onama kararlarının denetlenmesi gerektiği yönünde Selin ESEN, **Karşılaştırmalı hukukta...**, 2008, s.171; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, **op.cit.**, ss.298-299; Semih GEMALMAZ, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda ve Türk Hukukunda Olağanüstü Rejim Standartları**, Beta, İstanbul, 1994, ss.268-269.

⁸⁴ Pertev BİLGİN, **1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim**, İÜHFY, İstanbul, 1976, ss.99-104; ÖZBUDUN, “Parlamento Kararları...”, **op.cit.**, s.14; Burhan KUZU, **Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi**, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1993, ss.375-376; Yavuz ATAR, “Türk Anayasa Yargısında Anayasaya Uygunluk Denetiminin Konusu”, **SÜHFD**, Berki Armağanı, C.5, S.1-2, 1996, s.401.

⁸⁵ E.1970/44, K.1970/42, Kt.17.11.1970. Sıkıyönetim ilanının, özgürlükleri askıya aldığı veya kısıtladığı, dolayısıyla kanun niteliğinde kabul edilerek denetlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi, kanun niteliğinde değerlendirmenin mümkün olmadığını belirterek görevsizlik kararı vermiştir.

TBMM'nin 107 ve 108 sayılı kararlarının içerdikleri ögelerin özel, somut, geçici ve subjektif özellikleri bakımından ortaya koydukları hukuksal yapıyı, birer kural-işlem olarak kabule olanak yoktur. Bu kararlar, öznel işlem yanı ağır basan, TBMM'nin irade açıklaması biçimindeki özel kurallarıdır.”⁸⁶

Anayasa Mahkemesinin bugüne kadar kanun niteliğinde kabul ederek bir parlamento kararını iptal ettiği tek bir karar vardır.⁸⁷ Karara konu olayda, milletvekillerinin ödenek ve yolluklarını düzenleyen kanunun uygulanmasının yanlış olduğu tespit edilip, bundan sonra nasıl uygulanması gerektiği Hesapları İnceleme Komisyonu tarafından saptandıktan sonra, bu komisyon kararı Genel Kurul tarafından onaylanmıştır. Oysa, 1961 Anayasasının 82.maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarının kanunla düzenlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, kanunun açıklanması ya da yorumuna yönelik bir işlemin Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yapıldığı ve bu yolla kanun maddesinin anlamının değiştirildiği, ilgililer bakımından yeni haklar doğuran uygulanması zorunlu birtakım kurallar konulduğu bir durum ortaya çıkmıştır.

Anayasa Mahkemesi, öncelikle söz konusu işlemin Anayasada tanımlanmadığını, dolayısıyla, görev alanına girip girmediğini belirlemek için işlemin niteliğinin belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Mahkemeye göre,

“Yasama Meclislerince kabul edilen bir metnin adı (Kanun) olmasa ve metin oluşturulmasında uygulanan yöntem, kanunlar için Anayasa'da öngörülmüş bulunan yönetime uymasa bile, eğer içeriğinde kanun hükmü değer ve etkisinde kimi kurallar konulmakta ise bu metnin, adı (Kanun) olmamasına rağmen kanun niteliğinde düzenleme sayılarak Anayasa Mahkemesinin denetimine bağlı tutulması zorunludur.”⁸⁸

⁸⁶ E.1990/31, K.1990/24, Kt.24.09.1990. Aynı yönde E.2001/424, K.2001/354, Kt.22.11.2001. Ancak bu son kararda, asıl incelenen konu, alınan kararda eylemli bir içtüzük değişikliği yapıp yapılmadığıdır.

⁸⁷ E.1977/6, K.1977/14, Kt.22.02.1977. Parlamento kararını kanun niteliğinde görmediği kararlara örnek olarak bkz. E.1979/22, K.1979/45, Kt.18.12.1979.

⁸⁸ E.1977/6, K.1977/14, Kt.22.02.1977. Esas inceleme aşamasında, dava konusu metnin kanun değer ve etkisinde kurallar içerdiği görüşünün yanı sıra, işlemin 1924 Anayasası dönemindeki Meclis yorumlarına benzer nitelikte olduğu görüşü de savunulmuştur. 1961 Anayasasının Meclise yorum yapma yetkisi vermemesi karşısında Anayasaya aykırılık kabul edilebilir. Ancak, bu durumda, Anayasa Mahkemesinin denetleyebileceği bir norm bulunmadığı da ileri sürülebilir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin bu tartışmayı kararına taşıması çelişkili ve gereksiz olmuştur.

Anayasa Mahkemesi, bu kararında şekli anlamda bir kanun olmasa da içeriğinde kanun hükmü ve değerinde kurallar barındıran metinlerin, yasama meclisince kabul edildikleri takdirde Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebileceğini belirtmiştir. Başka bir ifadeyle, kanun değer ve etkisinde bir işlemin Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olması, söz konusu metnin organik açıdan bir yasama işlemi olmasına bağlıdır.⁸⁹ Yasama organı tarafından yapılmayan bir işlemin maddi anlamda kanun niteliğinde olup olmadığının belirlenmesi Anayasa Mahkemesinin görev alanı dışında kalmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin, kanunla düzenlemesi gereken konularda kararla düzenleme yapılarak yargı denetiminden kaçınılmasını engelleme amacıyla hareket ettiği açıktır. Nitekim, yerel seçimlerde, seçim gününün Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla saptanıp saptanamayacağı sorununun değerlendirildiği bir kararında, seçim gününün kanunla belirlenmesinin bir zorunluluk olduğu tespit edildikten sonra, kanunla düzenlenmesi gereken bir konunun kararla düzenlenemeyeceği şu şekilde belirtilmiştir:

*“Birer yasama işlemi olan yasa ile Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları arasında hukuksal açıdan var olan farklar, özellikle adları, oluşum süreçleri, yöntemleri, sonuçları ve denetim olanakları gözetildiğinde yasayla düzenlenmesi gereken bir konunun kararla düzenlenmesi doğru sayılamaz. Anayasa’nın 148. maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi kararlarının Anayasa’ya uygunluk denetiminin yapılamayacağı belirtilmektedir. İçeriği yönüyle yasa niteliğindeki kararların uygunluk denetiminin yapılabileceği Anayasa Mahkemesi kararlarıyla olanaklı kılınmasına karşın, yasa yerine karar yolunun seçilmesi denetimden kaçınma amacına yönelik bir davranış olarak yorumlanabilir.”*⁹⁰

Anayasa Mahkemesinin, bu kararlarında, adını açıkça koymamış olmakla beraber, idare hukukundaki “usul saptırması” kuralından esinlendiği ileri sürülmüştür.⁹¹ Bu yaklaşımın, hukuk devleti ilkesi bakımından olumlu karşılanması gerekir. Ancak,

⁸⁹ Anayasa Mahkemesinin maddi ölçüte göre değerlendirme yaptığı tespiti doğru olmakla birlikte eksiktir. Organik olarak yasama işlemi söz konusu değilse, Mahkeme maddi kriter değerlendirmesi yapmamaktadır. Osmanlı döneminden kalan işlemlerin değerlendirmesinde de, metnin genel, soyut, nesnel ve sürekli olmasından önce, dönemin yasama işlemlerine eşdeğer işlem niteliği taşıyıp taşımadığı incelenmektedir.

⁹⁰ E.1988/14, K.1988/18, Kt.14.06.1988. TBMM’nin karar ile düzenleme yapabileceğine ilişkin kanun maddesinin Anayasaya aykırılığı incelenirken bu değerlendirme yapılmıştır.

⁹¹ BİLGİN, 1961 Anayasasına..., s.123, ÖZBUDUN, “Parlamento Kararları...”, **op.cit**, s.12.

Anayasa Mahkemesi, kanun ile parlamento kararı arasındaki farka ilişkin herhangi bir ölçüt getirmediği gibi, maddi anlamda kanun tanımlaması da yapmamıştır. Bu kararlardan yola çıkarak, bir kararın kanun değer ve etkisinde kabul edilmesi için, kanunla düzenlenmesi zorunlu olan bir konu olması, kanunda değişiklik yapması ve bireyler için yeni hak ve ödevler doğuran nitelikte bir işlem olması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, 4.Beş Yıllık Kalkınma Planının onaylanmasına ilişkin Meclis kararının iptali için yapılan başvuruda, bu işlemin niteliğini belirlerken aynı ölçütler çerçevesinde değerlendirme yapmıştır.⁹² Kalkınma planını onaylayan karar, kanunla düzenlemenin zorunlu olmadığı, kanunda değişiklik yapmadığı ve içerik olarak buyurucu, yasaklayıcı nitelikte olmadığı gibi herhangi bir kimseye doğrudan ödev yüklediği gerekçesiyle kanun niteliğinde kabul edilmemiş ve görevsizlik kararı verilmiştir.⁹³ Seçimlerin yenilenmesine ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi kararının kanun niteliğinde olduğu iddiasıyla yapılan bir başvuruda ise, sadece söz konusu işlemin parlamento kararı niteliğinde olduğu tespit edilmiş, bu tespitin hangi gerekçelere dayandığı ise açıklanmamıştır.⁹⁴

Son olarak, parlamento kararı ile düzenlenmesi gereken bir konuda kanunla düzenleme yapılması halinde, Anayasa Mahkemesinin normun niteliğini inceleyerek görevsizlik kararı vermediğinin de vurgulanması gerekir. Dava konusunun şekli anlamda bir kanun olması, ilk incelemede görevsizlik kararı verilmemesini açıklayabilir. Ancak, kararda açıkça parlamento kararı ile düzenlenmesi gereken bir konunun kanun ile düzenlenmesinin de Anayasaya aykırı bir yönü olmadığına karar verilmiştir.⁹⁵

⁹² E.1979/7, K.1979/18, Kt.12.04.1979. Kalkınma planlarının kanun niteliğinde olmadığı Anayasa Mahkemesinin daha önceki bir kararında da ifade edilmiştir. E.1967/41, K.1969/57, Kt.25.10.1969..Aksi görüş için bkz. Erdoğan TEZİÇ, **Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları**, İÜHFY, İstanbul, 1980, ss.40-42.

⁹³ E.1979/7, K.1979/18, Kt.12.04.1979. Anayasa Mahkemesi, konunun kanunla düzenlenmesinin zorunlu olmadığı hususunu, gerek Anayasanın 129.maddesi, gerekse ilgili kanunun görüşmeleri sırasında önerilen kanunla düzenleme esasının sonuçta kabul edilmemiş olmasına dayandırmıştır. Anayasa Mahkemesinin, kalkınma planlarını kanun niteliğinde değerlendirmemesinin eleştirisi için bkz. TEZİÇ, **Türk Parlamento Hukukunun...**, 1980, ss.40-42.

⁹⁴ E.1977/61, K.1977/47, Kt.21.04.1977.

⁹⁵ E.1987/23, K.1987/27, Kt.09.10.1987. Dava konusu, seçim tarihi belirleyen kanun maddesidir. Parlamento kararı biçiminde yapılması gereken işlemlerin kanun ile yapılmasının Anayasaya aykırı olduğu yönünde görüşler için bkz. GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, ss.382-383.

2. Kanun Hükmünde Kararnameler ve Eşdeğer İşlemlerin Denetimi

Kanun hükmünde kararnameler ilk olarak 1971 yılında Anayasanın 64.maddesinde yapılan değişiklikle düzenlenmiştir.⁹⁶ Aynı maddede, organik olarak yürütme işlemi olduğu halde, kanun hükmünde kararnamelerin Anayasaya uygunluk denetiminin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacağı da belirtilmiştir. 1982 Anayasasında da, olağan dönem kanun hükmünde kararnamelerinin Anayasaya uygunluğunu denetlemenin Anayasa Mahkemesinin görevi olduğu açıkça belirtilmektedir.⁹⁷ Dava açıldıktan sonra, kanun hükmünde kararname Türkiye Büyük Millet Meclisince görüşülerek aynen ya da değiştirilerek onaylandığı takdirde, söz konusu kanun hükmünde kararname yürürlükten kalkmış kabul edilerek “karar verilmesine yer olmadığına” hükmedilmektedir.⁹⁸ Bu durumda, yeni kanun hakkında tekrar iptal davası sürecinin başlatılması gerekmektedir. Aynen kabul edilen maddeler için sürecin tekrar başlatılması usul ekonomisi bakımından olumsuz bir durum yaratmakla birlikte, bu çözüm, kanun hükmünde kararnamelerin Türkiye Büyük Millet Meclisince aynen ya da değiştirilerek onaylanması ya da reddedilmesi ile yürürlükten kalkması gerektiği yönündeki yaklaşıma uygundur.

1982 Anayasasında kanun hükmünde kararnameler rejimi olağan dönem ve olağanüstü dönem olarak ikiye ayrılmaktadır. Anayasanın 121.maddesinde olağanüstü hal süresince, 122.maddesinde ise sıkıyönetim süresince, cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulunun, olağanüstü halin ya da sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı başkanlığındaki Bakanlar Kurulu, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde kanun hükmünde kararname ile düzenleme yapma yetkisini doğrudan Anayasadan almaktadır.⁹⁹ Anayasanın 148.maddesinde ise, bu şekilde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılmayacağı belirtilmiştir.

⁹⁶ 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik. RG.22.09.1971-13964.

⁹⁷ Olağan dönem kanun hükmünde kararnamelerinin hem Anayasaya hem de yetki kanunlarına uygunlukları incelenmektedir. E.2002/106, K.2008/51, Kt.31.01.2008.

⁹⁸ E.1989/12, K.1990/1, Kt.01.02.1990; E.1990/22, K.1992/6, Kt.05.02.1992; E.1991/33, K.1992/32, Kt.05.05.1992; E.2000/51, K.2002/16, Kt.15.01.2002.

⁹⁹ E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991; E.1991/6, K.1991/20, Kt.03.07.1991.

Bu çerçevede, ilk olarak olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri ve bu nitelikte olmadığı halde yetki kanunu olmaksızın kabul edilen kanun hükmünde kararnamelerin durumu; ikinci olarak da yetki kanunu Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilen kanun hükmünde kararnamelerin durumu incelenecektir.

a) Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Dönüştürülmesi

Anayasa, kanun hükmünde kararnamelerin Resmi Gazete’de yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulmasını emretmektedir. Olağanüstü dönem kanun hükmünde kararnamelerinin Mecliste onaylanarak diğer kanun hükmünde kararnameler gibi kanuna dönüşeceği ve Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olacağı kabul edilmektedir.¹⁰⁰ Ancak, Mecliste görüşme yapılmaması halinde herhangi bir yaptırım öngörülmemiş olması ve on yıl boyunca görüşülmeyen olağanüstü dönem kanun hükmünde kararnamelerinin bulunması gerçeği dikkate alındığında, olağanüstü dönemlerde temel hak ve özgürlüklerin korunmasında önemli bir güvenceden yoksun olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁰¹

Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri ile, Anayasanın 15.maddesinde belirtilen çekirdek alan hariç, temel hak ve özgürlüklerin geniş bir biçimde sınırlandırabileceği, hatta bunların kullanımlarının askıya alınabileceği dikkate alındığında, bu kararnamelerin yargı denetimi dışında bırakılmasının hak arama özgürlüğü ve hukuk devleti ilkesi bakımından sakıncalı olduğu açıktır. Yargı denetiminin yokluğu, Anayasanın 15.maddesinde korunan çekirdek alanı fiilen etkisiz kılabilir. Bu durum, olağanüstü rejimlerin de birer hukuk rejimi olması gerektiği yönündeki yerleşmiş kamu hukuku

¹⁰⁰ E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991. Öğreti de aynı yönde KUZU, **Türk Anayasa Hukukunda Kanun Hükmünde Kararnameler**, İstanbul, 1985, s.421; TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU, **op.cit.**, 2009, s.423; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, s.257; TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, 2009, s.40; Yavuz ATAR, “Anayasaya Uygunluk Denetiminin Konusu”, **SÜHFD**, Berki Armağanı, C.5, Sy.1-2, 2000, s.396; ESEN Selin, **Olağanüstü Hal Rejimi**, s.278. Aksi görüş için bkz. Lutfi DURAN, “Bunalım Kararnameleri”, **AÜSBFD**, C.50, Sy.3-4, 1997, s.153; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.796.

¹⁰¹ Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerin onaylanmasına ilişkin sorunlar konusunda bkz. Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **Türkiye’de Kanun Hükmünde...**, ss.184-190.

ilkesine aykırılık teşkil eder.¹⁰² Bununla birlikte, bugüne kadar olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerini yargı denetimine açma yönünde bir değişikliğin hiçbir tali kurucu iktidarın gündeminde yer almaması dikkat çekicidir.

Anayasa Mahkemesi, ilkinin 1991 yılında verdiği kararlarıyla¹⁰³, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin yargı denetimi dışında tutulmasının doğurduğu sakıncaları bir ölçüde hafifletmeye çalışmıştır. Anayasanın açık hükmü karşısında olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerini denetleme yetkisi bulunmadığını kabul etmekle beraber, incelediği metnin olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde olup olmadığını kendisi belirlemektedir.¹⁰⁴ Anayasa Mahkemesine göre,

*“Anayasa Mahkemesi bir metnin Anayasa’ya uygunluk denetimine bağlı olup olmadığını incelerken veya Anayasa’ya uygunluğunu denetlerken o metni meydana getiren yasama veya yürütme organının o metni şu veya bu nitelikte kabul etmesiyle bağlı tutulamaz. Anayasa denetiminin amacı, Anayasa Mahkemesi’ni incelemesi için önüne getirilen metni nitelendirmesini zorunlu kılar; tersi durumda yasama veya yürütme organının nitelemede yanlıya düştükleri bir metnin denetim dışında kalması kabul edilmiş olur ki bu da Anayasa koyucunun Anayasa’ya uygunluk denetimi koymakla güttüğü amaca aykırı olur.”*¹⁰⁵

Mahkemeye göre, bir işlemin, Anayasanın öngördüğü anlamda bir olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi olarak nitelendirilebilmesi için “olağanüstü hal ilân edilen yerlerde”, “olağanüstü hal süresince uygulanmak üzere” ve “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” düzenlemelerde bulunması gerekir.¹⁰⁶ Bu nitelikleri taşıyan bir

¹⁰² ÖZBUDUN Ergun, **2001 Anayasa Değişiklikleri ve ...**, 2002, s.38-39; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2005, s.242; TEZİÇ Erdoğan, **Anayasa Hukuku...**, 2009, s.37; KANADOĞLU, **op.cit.**, s.160; Zafer ÜSKÜL, **Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar**, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.66, Selin ESEN, **Anayasa Yargısında İptal davası ve İtiraz Yolunda İlk İnceleme**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.15.

¹⁰³ E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991; E.1991/6, K.1991/20, Kt.03.07.1991; E.2003/28, K.2003/42, Kt.22.05.2003.

¹⁰⁴ Anayasa Mahkemesi kararından önce bu yönde bir görüş için bkz. Bakır ÇAĞLAR, “Anayasa Yargısı ve Normatif Devreler Analizi”, **Anayasa Yargısı** 6, 1989, s.157.

¹⁰⁵ E.1991/6, K.1991/20, Kt.03.07.1991.

¹⁰⁶ E.1991/6, K.1991/20, Kt.03.07.1991.

olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi Anayasaya aykırı olsa bile denetlenemeyecektir.

Bir düzenleme olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde değilse, elbette Anayasaya uygunluk denetimi dışında kalmamalıdır. Ancak bu durumda, söz konusu düzenlemenin niteliğinin belirlenmesi de gereklidir. Çünkü, Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olan normlar sınırlı sayıdadır. Bunlar arasında yer almayan bir norm Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenemez.

Anayasa Mahkemesi, dava konusu normu olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi olarak nitelendirilemeyeceğine karar verdiği takdirde, “dönüştürme kuramı”¹⁰⁷ uyarınca, söz konusu normu olağan dönem kanun hükmünde kararnamesi olarak nitelendirmekte ve bu tür kanun hükmünde kararnameler için gerekli olan yetki kanununun bulunmaması gerekçesiyle iptal kararı vermektedir.

Bu dönüştürme işlemi sonucunda olağan dönem kanun hükmünde kararnamesi olarak nitelendirme yapılması, aslında metnin doğrudan Anayasaya aykırı olması sonucunu doğurmaktadır. Bilindiği gibi, olağan dönemde kanun hükmünde kararname işlemi, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılacak bir yetki kanununa bağlı olarak yapılabilir. Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi çıkarma yetkisi ise Anayasaya dayanmaktadır. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi tarafından olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliği taşımadığı tespit edilen maddeler doğrudan Anayasaya aykırı hale gelmektedir. Mahkemeye göre,

“Olağanüstü hal KHK. kuralı niteliğinde olmayan 1. madde, olağan KHK kuralı niteliğinde sayılabilir. Ancak, bu durumda da bu hüküm bir yetki yasasına dayanmadığından Anayasa’nın 91. maddesine aykırılık oluşturur. Her ne kadar Olağanüstü Hal Yasası’nın 4. maddesinde KHK’den söz edilmekte ise de bu madde olağanüstü hallerde çıkartılabilecek KHK’lere ilişkindir. Oysa 91. maddeye göre çıkartılabilecek KHK’lerin, amacını, kapsamını, ilkelerini ve kullanma süresini gösteren Yetki Yasası’na dayanması zorunludur. Olağan KHK kuralı niteliğinde görülen 1 madde

¹⁰⁷ GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri...**, 2008, s.490.

bir Yetki Yasasına dayanmadığından Anayasa'nın 91. maddesine aykırıdır, iptali gerekir.”¹⁰⁸

Anayasa Mahkemesinin yerleşmiş içtihadı önüne gelen metnin nitelendirmesini yaparken maddi ölçütü de dikkate almak yönündedir. Mahkemenin bu tutumuna eleştirel yaklaşan bazı yazarlar, işlemin niteliğinin belirlenmesinde yapan organ ve yapılış şeklinin dikkate alınmayıp, içeriği dikkate alınarak maddi ölçüte göre niteleme yapılmasının, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerini yargı denetimi dışında bırakan Anayasa hükmünü etkisizleştirdiğini ileri sürmektedir. Bu yazarlara göre, maddi ölçüt kullanılarak yapılacak inceleme, aslında, onun Anayasaya uygunluğunun incelenmesidir.¹⁰⁹

Anayasa Mahkemesinin bu içtihadı, kanuna ve içtüzüğe eşdeğer işlemleri denetleme yetkisi için kullandığı yerleşmiş içtihadına benzer bir gerekçe içermektedir. Ancak, kanun veya içtüzük niteliğinde sayılan işlemleri yapan organ aynıdır. Anayasa Mahkemesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından yapılan bir işlemin nitelendirmesini yapmaktadır. Olağan dönem kanun hükmünde kararnameleri ile olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri arasındaki ilişki ise biraz daha farklıdır.

Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kurulu tarafından kabul edilmektedir. Olağan dönem kanun hükmünde kararnameleri ise Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmekte ve cumhurbaşkanının imzası ile Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmektedir. Olağan dönem kanun hükmünde kararnamelerinde cumhurbaşkanının imzası şekli bir unsur iken, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinde cumhurbaşkanının iradesi işlemin asli/yetki unsurudur.¹¹⁰ İki işlemin aynı organ tarafından yapılmıyor olması “dönüştürme kuramı” uygulamasında eleştirilere yol açmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁸ E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991; Aynı yönde E.2003/28; K.2003/42, Kt.22.05.2003.

¹⁰⁹ Şekli ölçütün dikkate alınması gerektiği yönünde bkz. GÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2000, ss.782-784.

¹¹⁰ TEZİÇ, *Anayasa Hukuku...*, 2009, s.36; ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2005, s.241; YÜZBAŞIOĞLU, *Türkiye’de kanun hükmünde kararnameler...*, ss.178-179; Selin ESEN, *Karşılaştırmalı Hukukta ve...*, 2008, s.235.

¹¹¹ GÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2000, ss.784-786.

Öğretide, aralarındaki farkı belirgin kılmak için, Anayasanın 91.maddesinde belirtilen şekilde bir yetki kanununa dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnameler “olağan kanun hükmünde kararname” olarak adlandırılırken, olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnameler “olağanüstü dönem/hal kanun hükmünde kararnamesi” olarak adlandırılmaktadır. Ancak, uygulamada her ikisi de sadece “kanun hükmünde kararname” başlığı ile Resmi Gazete’de yayımlanmakta ve sıra numaraları birbirini takip etmektedir. Her ikisinin altında da cumhurbaşkanının ve bakanlar kurulunun imzaları bulunmaktadır. Üstelik, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri için de, yetki kanunu olarak 2709 sayılı Kanun (Anayasa) ve bazen de Anayasa ile birlikte 2935 sayılı Kanun gösterilmektedir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi, önüne gelen metnin nitelemesini yapmak zorundadır.

Şekli ölçüt dikkate alındığında, iki tür arasında tek fark olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kurulu tarafından yapılması zorunluluğudur. Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin cumhurbaşkanının başkanlık etmediği bir bakanlar kurulu tarafından çıkarılması mümkün değilse de, bir olağan dönem kanun hükmünde kararnamesinin cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kurulu tarafından yapılması önünde hukuki bir engel bulunmamaktadır.¹¹² Dolayısıyla, sadece cumhurbaşkanı başkanlığında toplanıldığı esnada kabul edilmiş olması, bir kanun hükmünde kararnamenin olağanüstü dönem kanun hükmünde kararnamesi olarak nitelendirilmesini gerektirmemelidir.

Yürütme organının hukuk devleti çerçevesinde iş görmesi ve özellikle temel hak ve özgürlüklerin Anayasanın 15.maddesinde belirtilen ölçütler doğrultusunda sınırlanıp sınırlanmadığının denetlenmesi çok önemlidir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin bu yöndeki kararlarının hak arama özgürlüğü bakımından isabetli olduğu kabul edilmelidir.¹¹³ Ancak, Anayasa Mahkemesi bir kararında olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi olarak nitelendirdiği bir düzenlemeyi, daha sonraki bir kararında olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi olarak nitelendirilemeyeceği gerekçesiyle

¹¹² Aksi görüş için bkz.GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku**, 2000, s.786.

¹¹³ Selin ESEN, **Karşılaştırmalı Hukukta ve ...**, 2008, s.282, 285.

iptal edebilmiştir.¹¹⁴ Bu durum, mahkemenin son derecede önemli bulduğumuz içtihadını gölgeler niteliktedir.

b) Yetki Kanunu İptal Edilen Kanun Hükmünde Kararnamelerin Denetimi

Olağan dönemde kanun hükmünde kararnamelerin TBMM tarafından çıkarılacak bir yetki kanununa dayanması gerekliliği karşısında, söz konusu kanunun Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmesi durumunda, bu yetki kanununa dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin durumu Anayasa Mahkemesi tarafından ilk olarak 1990 yılında değerlendirilmiştir.¹¹⁵

Anayasa Mahkemesi, 1992 yılına kadar, yetki kanununun iptal edilmiş olmasının, iptal kararının yürürlüğe girdiği tarihten önce çıkarılan kanun hükmünde kararnameleri etkilemediğine karar vermiştir.¹¹⁶ Mahkeme, konuya ilişkin gerekçede, Anayasanın 153.maddesinde yer alan “iptal kararlarının geriye yürümezliği” ilkesine dayanmış ve söz konusu kanun hükmünde kararnamenin dayanağı olan yetki kanununun iptaline ilişkin kararındaki gerekçeye de vurgu yapmıştır. Mahkemeye göre,

“...Anayasa Mahkemesi’nce bir yetki yasası konusunda ilk kez uygulanan ve Anayasa’nın bütününden kaynaklanan yorumla getirilen yeni bir ölçütle iptal kararı verilmiştir. Bu ölçütün daha önce çıkan yetki yasalarının kullanım alanına etkisi kabul edildiği takdirde KHK ile yapılan düzenlemelerde istikrarsızlık ve güvensizlik yaratacak ve bu KHK’lerin tesis ettiği hukuki durumlar ve kazanılmış haklar büyük ölçüde ihlal edilebilecektir. Bu bakımdan gelecek için gözetilebilecek ve her düzenleme alanı için ayrı bir görünüm kazanmaya elverişli olan “ivedilik, zorunluluk” ve “belirli zamanda

¹¹⁴ 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 425 sayılı Kanun hükmünde kararname ile yeniden düzenlenen 7.maddesinde, bu kanun hükmünde kararname ile OHAL Valisine tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili idari işlemler hakkında iptal davası açılması yasaklanmıştır. Anayasa Mahkemesi, 10.01.1991 tarihli kararında bu düzenlemeyi olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde kabul ettiği halde, 22.05.2003 tarihli kararında iptal etmiştir. 1.karar E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991.2.karar E.2003/28, K.2003/42. İkinci kararla aynı doğrultuda bkz. Cem EROĞUL, Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Olağanüstü Yasa Gücünde Kararnamelerin TBMM’ce Onaylanması Sorunu”, **AÜSBFD**, C.54, Sy.4, 1999, ss.38-39, Selin ESEN, **Karşılaştırmalı Hukukta ve...**, 2008, s.284.

¹¹⁵ E.1990/1, K.1990/21, Kt.17.07.1990.

¹¹⁶ E.1990/1, K.1990/21, Kt.17.07.1990; E.1990/12, K.1991/7, Kt.04.04.1991.

yetki kullanma” ölçütlerinin geçmişe dönük olarak kullanılması, hem Anayasa Mahkemesi kararlarının geçmişe yürümeyeceği yolundaki kurala aykırı olur hem de Anayasa Mahkemesi’nin 3479 sayılı Yetki Yasası’nın iptaliyle ilgili kararının gerekçesine uygun düşmez.”¹¹⁷

Anayasa Mahkemesi, çok kısa bir süre sonra bu içtihadından dönmüş ve yetki kanunu iptal edilen kanun hükmünde kararnamelerin bu nedenle Anayasaya aykırı hale geleceğine karar vermiştir. Mahkemeye göre, *“Bir yetki yasasına dayanmadan çıkartılan, yetki yasasının kapsamı dışında kalan, dayandığı yetki yasasının Anayasa’ya aykırılığı saptanan ya da Anayasa’ya aykırılığı nedeniyle iptal edilen KHK’lerin anayasal konumları birbirinden farksızdır. Böyle durumlarda KHK’ler anayasal dayanaktan yoksun bulunduklarından içerikleri Anayasa’ya aykırı bulunmasa bile dava açıldığında iptalleri gerekir.”¹¹⁸* Mahkemenin daha sonraki yıllarda verdiği kararlar da hep bu yönde olmuştur.¹¹⁹

İptal kararının yürürlüğe girmesinden önce çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin, bu iptal kararından etkilenmesi “geriye yürümezlik” ilkesi ile çelişir gözükmele birlikte, geriye yürümezlik kuralına uyulduğu takdirde yetki kanunlarının Anayasaya uygunluk denetimi anlamsız hale gelebilir.¹²⁰ Anayasanın uygun gördüğü ölçünün ötesinde bir yetki devri gerçekleşmiş olur.¹²¹ Anayasa Mahkemesi, bu kararlarıyla, geriye yürümezlik ilkesini kullanarak belirli bir dönemde Anayasanın öngörmediği bir yetki devrine dayanarak işlem yapılmasının önüne geçmiştir. Ancak, bu sonuç, birtakım usul sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Yetki kanunu iptal edilen kanun hükmünde kararnamelerin sadece bu nedenle Anayasaya aykırı hale gelmeleri, yetki kanunu ile bu kanuna dayanılarak çıkarılan kanun

¹¹⁷ E.1990/1, K.1990/21, Kt.17.07.1990. Yekta Güngör Özden, Yılmaz Aliefendioğlu, Mustafa Şahin, Selçuk Tüzün ve Ahmet Necdet Sezer bu karara katılmayarak karşı oy kullanmışlardır.

¹¹⁸ E.1990/22, K.1992/6, Kt.05.02.1992.

¹¹⁹ E.1993/32, K.1993/32, Kt.06.10.1993; E.2000/52, K.2000/29, Kt.17.10.2000; E.2004/46, K.2007/60, Kt.17.05.2007.

¹²⁰ Bu içtihadın geriye yürümezlik ilkesi ile çelişmediği yönünde bkz. YÜZBAŞIOĞLU, **Türkiye’de kanun hükmünde kararnameler...**, ss.138-139.GÖZLER ise, “işlemi yapan makamın daha sonra yetkisiz hale gelmesinin bu işlemin geçerliliği üzerinde bir etkisi” olamayacağını ileri sürmektedir. Kemal GÖZLER, **Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi**, Ekin, 2000, ss.121-122)

¹²¹ ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2005, s.232.

hükmünde kararnameler arasında sıkı bir bağ olmasının sonucudur. Ancak, Anayasa Mahkemesi “taleple bağıllık” ilkesi gereğince kendiliğinden bu kanun hükmünde kararnamelerin Anayasaya uygunluğunu inceleyip iptal edemez. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesine bu doğrultuda bir başvuru yapılmış olması şarttır. Anayasa Mahkemesinin iptal kararı yeni bir başvuru hakkı doğurmadığına göre, söz konusu başvurunun kanun hükmünde kararnamenin Resmi Gazete’de yayımlanmasından itibaren 60 gün içerisinde yapılmış olması şarttır. Bu durumda, bir yetki kanunun iptali talep edildiğinde, olası bir iptal kararı göz önünde bulundurularak, o kanuna dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnameler hakkında da iptal davası açılması gerekmektedir. Aksi takdirde, söz konusu kanun hükmünde kararname iptal edilinceye kadar yürürlükte kalır ve ancak bir davada uygulanacak kural olduğunda itiraz yolu ile Anayasa Mahkemesi önüne götürülebilir. Bu durumda Anayasaya aykırı düzenlemeler uzun yıllar hukuk düzeninde yürürlükte kalır. Nitekim 1991 yılında iptal edilen bir yetki kanununa dayanılarak çıkarılmış olan bir kanun hükmünde kararname maddesi 2007 yılında bu gerekçeyle iptal edilmiştir.¹²² Aynı şekilde, 2000 yılında iptal edilen bir yetki kanuna dayanılarak çıkarılmış bir kanun hükmünde kararname hükmü 2006 yılında bu gerekçeyle iptal edilmiştir.¹²³ Üstelik her iki başvuruda da, itiraz yolunun şartları gereğince sınırlama yapılması zorunluluğu doğduğundan, bir cümle iptal edilirken, ikinci cümle yürürlükte kalabilmiştir.

Bu sorunu aşmanın bir yolu, yetki kanununu iptal eden Anayasa Mahkemesi kararının Resmi Gazete’de yayımlanmasının yeni bir iptal davası süresi başlatmasıdır.¹²⁴ Bu olasılık sorunu tam olarak çözmediği gibi anayasa değişikliğini de gerekli kılmaktadır. Bir yetki kanununun Anayasaya aykırılığı nedeniyle dava açıldığında, bu yetki kanununa dayanılarak çıkarılan tüm kanun hükmünde kararnamelerin de iptali için dava açılması

¹²² Yetki kanunu Anayasa Mahkemesinin 12.12.1991 tarih ve E.1991/27, K.1991/50 sayılı kararıyla iptal edilmiştir. Konya 1.İdare Mahkemesinin 2004 yılında yaptığı başvuru, yetki kanunu iptal edilen kanun hükmünde kararnamenin Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal kararıyla sonuçlanmıştır.17.05.2007 tarihinde verilen karar, 21.11.2007 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmış ve bu tarihten bir sene sonra yürürlüğe girmiştir. E.2004/46, K.2007/60, Kt.17.05.2007, RG.21.11.2007.

¹²³ Yetki kanunu Anayasa Mahkemesinin 05.10.2000 tarih ve E.2000/45, K.2000/27 sayılı kararıyla iptal edilmiştir. AYİM 2.Daire tarafından yapılan başvuru üzerine, yetki kanunu iptal edilen kanun hükmünde kararnamenin Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal kararı verilmesi 20.10.2006 tarihlidir. E.2006/138, K.2006/100, Kt.20.10.2006.

¹²⁴ Aynı yönde, YÜZBAŞIOĞLU, *Türkiyede Kanun Hükmünde Kararnameler...*, s.142.

da sorunu çözebilirdi. Ancak, bugüne kadar uygulamaya bakıldığında, iptal davası açan mercilerin aynı durumdaki bütün kanun hükmünde kararnameler aleyhine dava açmadıkları tespit edilmektedir. Dolayısıyla, iptal kararından sonra tanınacak sürede de dava açmama yolu tercih edilebilir. Kimse bir hukuk yolunu kullanma zorunluluğunda bırakılamayacağına göre çözümü başka bir değişiklikte aramak gerekir.

Bu çözüm, Anayasa Mahkemesi Kanununun 29.maddesi uygulamasında bulunabilir. Anayasa Mahkemesinin Anayasa Mahkemesi Kanununun 29.maddesi taleple bağıllık ilkesine bir istisna getirerek, iptal kararı, talep edilen hükümler dışında kalan bazı hükümlerin uygulanmaması sonucunu doğuruyorsa, Anayasa Mahkemesinin bu hükümlerin de iptaline karar verebileceğini belirtmektedir. Burada amaç, uygulanması mümkün olmayan hükümlerin mevzuattan ayıklanmasının sağlanmasıdır. Bu normların bizzat Anayasaya aykırı olması gerekmemektedir. Yetki kanununun iptal edilmesinin, bu kanuna dayanarak çıkarılan kanun hükmünde kararnameleri doğrudan Anayasaya aykırı hale getirdiği kabul edildiğinde, benzer bir düzenleme ile Anayasa Mahkemesinin iptal kararında bu kanun hükmünde kararnamelerin de Anayasaya aykırılığına hükmedebilmesi sağlanabilir. Böylece, dayanağının Anayasaya aykırı olması sebebiyle Anayasaya aykırı hale gelen düzenlemeler mevzuattan ayıklanabilir. Bu çözümde ortaya çıkabilecek tek sorun aynı anda sayıca fazla düzenlemenin iptal edilmesi ile hukuk düzeninde bir boşluk oluşması riskidir. Böyle bir risk oluşması durumunda da, Anayasa Mahkemesinin vereceği iptal kararının yürürlüğünü ertelemesi her zaman mümkündür.

3. İÇTÜZÜK VE İÇTÜZÜĞE EŞDEĞER İŞLEMLERİN DENETİMİ

Hem 1961 hem de 1982 Anayasasında Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi normlar arasında yasama meclisleri içtüzükleri de sayılmaktadır.¹²⁵ Yasama meclislerinin kendi iç çalışmalarına ilişkin kurallar içerdiği ve meclis dışındaki kişiler için uyulması zorunlu kurallar içermediğinden, İktüzük hükümlerinin itiraz yolu ile Anayasa Mahkemesi önüne götürülmesi olanaklı değildir.¹²⁶

Kanun ve kanun hükmünde kararname niteliğinde işlemlerin denetlenmesi Anayasa Mahkemelerinin ortak görev alanı olarak tespit edilebildiği halde, İktüzüklerin denetimi her zaman Anayasa Mahkemelerinin görev alanına girmemektedir.¹²⁷ Örneğin, İtalyan Anayasasında içtüzüğün denetimine ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktadır. İtalyan Anayasa Mahkemesi, 1985 yılında verdiği bir karar ile kendisini yetkisiz kabul etmiştir. Mahkemenin, eski bir tabu olarak kabul edilmesi gereken parlamentonun “*interna corporis*” işlemlerinin tartışılmazlığı, başka bir ifadeyle parlamentonun özerkliği ilkesinin arkasına saklanması doktrin tarafından şiddetle eleştirilmiştir.¹²⁸ Fransa’da da, Anayasa Konseyinin denetimi, uzun süre yasama meclislerinin özerkliğine ve kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı görülmüştür.¹²⁹ Buna karşın, 1958 Anayasası ile içtüzüklerin uygulamaya geçmeden önce Anayasa Konseyi denetimine sunulması bir zorunluluk olarak düzenlenmiştir.¹³⁰ Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, İspanya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Moldova ve Romanya içtüzüklerin denetlenmesini tercih eden diğer ülkeler arasında sayılabilir.¹³¹

¹²⁵ Bu çerçevede Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenen içtüzük hükümleri için: E.1964/19, K.1965/11, Kt.02.03.1965; E.1964/22, K.1964/54, Kt.03.07.1964; E.1977/60, K.1977/81, Kt.24.05.1977; E.2001/129, K.2002/24, Kt.31.01.2002; E.2003/30, K.2003/38, Kt.29.04.2003; E.2005/74, K.2005/73, Kt.26.10.2005.

¹²⁶ Servet ARMAĞAN, **Memleketimizde İktüzükler**, İÜHFY, İstanbul, 1972, s.68; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, s.236, Selin ESEN, ... **İlk İnceleme**, 1996, s.20.

¹²⁷ İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde İktüzük düzenlemelerinin çıkışı ve gelişimi için bkz. Şükrü ALPASLAN, “İktüzüklerin Hukuki Niteliği ve Anayasa Yargısındaki Yeri”, **İÜHF**, C.42, Sy.1-4, ss.64-67.

¹²⁸ 1985-4 no’lu karar. FAVOREU/GAÏA, “En Italie”, **op.cit.**, s.32.

¹²⁹ Guillaume DRAGO, **Contentieux Constitutionnel Français**, PUF, Paris, 2006, s.327.

¹³⁰ Anayasa m.61, Anayasa Konseyi Kanunu m.17. Anayasa Konseyi’nin incelemesi re’sen değil, ilgili meclis başkanının başvurusu üzerine yapılmaktadır. Ancak, meclis başkanlarının başvurmadan kaçınması mümkün değildir. Bu yetki, yalnızca başvuru zamanını belirlemelerine imkan vermektedir. DRAGO, **Contentieux Constitutionnel...**, s.328.

¹³¹ Azerbaycan Anayasası m.130/3; Bulgaristan Anayasası m.149; Ermenistan Anayasası m.100; Estonya özel kanun m.2; Gürcistan Anayasası m.89; İspanya Anayasası m.161; Letonya Anayasası m.85; Litvanya

Bugün gelinen noktada, içtüzüklerin parlamentonun iç işi olduğu ve denetime tabi olmaması gerektiği yönündeki görüş zayıflamıştır. İçtüzükte yer alan düzenlemelerin önemli bir kısmının anayasalarda da yer alması, başka bir ifadeyle, usul kurallarının anayasallaştırılmış olması, meclislerin sınırsız düzenleme yetkisi bulunmadığının göstergesidir.¹³² Meclisin çalışmalarına ilişkin konular tamamen iç mesele olarak kabul görseydi, anayasalarda bunlara ilişkin düzenlemelerin yer almaması gerekirdi.

Anayasada sayılanlar başta olmak üzere, Meclis çalışmalarının İçtüzük ile düzenlenmesi gerekir. Bu durumun iki sonucu vardır. Birincisi, Meclislerin Anayasa gereği olarak görev ve yetkileri içinde olmayan konularda İçtüzük hükümleriyle düzenleme yaparak kendi görev alanlarını genişletmelerinin mümkün olmamasıdır. İçtüzük düzenlemesinin öncelikle Meclisin çalışma alanına ilişkin olması gerekir.¹³³ İkincisi ise, kendi çalışmalarının yürütülmesine ilişkin düzenlemelerin İçtüzük ile yapılması zorunluluğudur.¹³⁴ Anayasaya uygunluk denetiminden kaçınmak için, İçtüzükle düzenlenmesi gereken bir konunun parlamento kararı ile düzenlenmesi mümkün olmamalıdır. Nitekim Anayasa Mahkemesinin yerleşmiş içtihadına göre,

“... adı yeni bir içtüzük düzenlemesi veya değişikliği olmadığı ve içtüzük yapılması ve değiştirilmesindeki yöntem uygulanmadığı halde değer ve etkisi bakımından birer içtüzük kuralı niteliğinde olan TBMM kararları anayasal denetime bağlı tutulabilir. Değer ve etkileri bakımından aralarında fark bulunmayan yasama tasarruflarının aynı yargısal denetime bağlı tutulmaları hukuk devleti olmanın da gereğidir.

Meclis kararları Anayasada açıkça öngörülen istisnalar dışında anayasallık denetimine tabi değildir. Ancak Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi bir kural niteliğinde olduğu halde, “kural iradesinin” meclis kararı örtüsü altında gerçekleştirilmesi, hukuk devleti

Anayasası m.102; Macaristan Anayasası m.32/a ve XXXII sayılı Kanun m1; Moldova Anayasası m.135; Romanya Anayasası m.146.

¹³² DRAGO, *Contentieux Constitutionnel* ..., s.327.

¹³³ E.1977/6, K.1977/14, Kt.22.02.1977.

¹³⁴ Bununla birlikte, Anayasa Meclisin çalışmalarına ilişkin bir konunun kanunla düzenlenmesini öngörüyorsa artık içtüzük ile değil kanunla düzenleme zorunluluğu bulunduğu kabulü gerekir. ÖZBUDUN, “Parlamento Kararları ve ...”, *op.cit.*, s.22.

ve özgürlükler bakımından kimi zararlar doğurabilir. Bu nedenle meclis kararının bu koşullar altında denetlenmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu istisnai yolun temel gerekçesi, meclis kararlarına karşı denetim olanağının bulunmaması ve Anayasayı dolanma girişimlerinin hukuksal koruma göremeyeceği düşüncesidir.”¹³⁵

Bununla birlikte, bir parlamento kararının hangi koşullarda içtüzük değişikliği olarak nitelendirileceği ve bu işlemlerin denetimine ilişkin kuralların Anayasa Mahkemesi içtihatları çerçevesinde incelenmesi gerekir.

a) Eylemli İçtüzük Değişikliği Niteliğinde Meclis Kararları

Anayasa Mahkemesi kararlarında¹³⁶ ve öğretide, İçtüzükte belirtilen usule uygun yapılmamakla birlikte, konusu ve amacı bakımından İçtüzük değişikliği niteliğinde olan parlamento kararları “eylemli içtüzük değişikliği” olarak adlandırılmaktadır. Bir parlamento kararının İçtüzük değişikliği niteliğinde değerlendirilebilmesinde ön koşul, işlemin Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından yapılmış olmasıdır. Başkanlık divanı ya da komisyonlar tarafından alınan kararların İçtüzük düzenlemesi olarak nitelendirilebilmesi mümkün değildir.¹³⁷

Meclisin, kendisi tarafından o şekilde nitelendirilmese de, içeriği bakımından içtüzük düzenlemesi niteliğinde olan işlemleri, yeni bir içtüzük kuralı ihdası şeklinde olabileceği gibi, mevcut kuralların değiştirilmesi biçiminde de ortaya çıkabilir.¹³⁸ Açıkça içtüzük düzenlemesi/değişikliği olarak yapılmaması nedeniyle alınan kararın içtüzüğün değiştirilmesine ilişkin usule uygun olmaması olağandır. Bu durumun, işlemin içtüzük düzenlemesi olarak nitelenmesine engel oluşturmayacağı kabul edilmektedir. Mahkemeye göre, aksi halde, çeşitli içtüzük konularının tek tek kararlarla hükme

¹³⁵ E.2007/62, K.2007/66, Kt.05.07.2007.

¹³⁶ E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991; E.1992/26, K.1992/48, Kt.17.09.1992.

¹³⁷ E.1999/12, K.1999/5, Kt.25.03.1999.

¹³⁸ E.1996/19, K.1996/13, Kt.14.05.1996. Eylemli içtüzük değişikliklerinin sadece yeni bir içtüzük kuralı ihdasında söz konusu olabileceği, mevcut düzenleme bulunduğu takdirde, buna aykırı işlemlerin içtüzüğü değiştirmede sadece aykırı uygulama olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri süren görüş için bkz. E.2007/45, K.2007/54, Kt.01.05.2007, Haşim Kılıç karşı oyu. Bu noktada, Kılıç'ın daha önceki bir kararda, içtüzükteki düzenlemeyi değiştirir nitelikte bir kararın eylemli içtüzük değişikliği olarak kabul edilmesi gerektiği yönünde karşı oy kullanmış olduğu da belirtilmelidir. Bkz. E.2001/424, K.2001/354, Kt.22.11.2001.

bağlanması ve böylece Anayasaya uygunluk denetiminden kaçınılması yolunda bir eğilimin teşvik edilmesi olasılığı vardır. Bu durum, Anayasa koyucunun amacına aykırı olur.¹³⁹ Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, değişikliğin İçtüzükte yer alan İçtüzüğün değiştirilmesine ilişkin usule uyulmadan yapılmış olmasını tek başına şekil bakımından iptal nedeni olarak görmemektedir.¹⁴⁰ İçtüzükteki değiştirme kurallarına uymasa da, bir değişikliğin iptal edilmesi Anayasaya aykırı olmasına bağlıdır.

Bir parlamento kararının içtüzük düzenlemesi niteliğinde sayılabilmesi için alınan kararın, Meclisin çalışmasıyla ilgili yöntem ve esaslara ilişkin olması¹⁴¹ ve daha sonra karşılaşılabilecek durumlarda da uygulanabilir nitelikte olması¹⁴² gereklidir. Herhangi bir düzenlemenin uygulaması niteliğindeki işlemler İçtüzük düzenlemesi niteliğinde kabul edilmemektedir.¹⁴³

i) *Kararın Meclisin Çalışmalarıyla İlgili Yöntem ve Esaslara İlişkin Olması*

TBMM kararlarının İçtüzük düzenlemesi niteliğinde sayılabilmesi için kararın "Meclisin çalışmasıyla ilgili yöntem ve esaslara" ilişkin olması gerekir. Anayasa Mahkemesine göre, “*çalışma yöntemi ve esaslarına ilişkin konuları içeren kararlar İçtüzük düzenlemesi niteliğinde olup, bunun dışındakiler ise bu nitelikte değildir.*”¹⁴⁴ Başka bir ifadeyle, şekli ölçüt değil, maddi ölçüt dikkate alınacak ve işlemin konusu ve amacı gözetilerek niteleme yapılacaktır.¹⁴⁵

¹³⁹ E.1967/6, K.1968/9, Kt.27.02.1968. “...kararın çözümlediği konunun, alınmasındaki ereğin ve gördüğü işin açık ve kesin delaleti karşısında şekil eksikliğinin, bu yasama belgesini nitelendirmede etkisi olabileceği düşünülemez. Aynı yönde E.1970/25, K.1970/32, Kt.18.06.1970; E.1970/57, K.1971/33, Kt.23.02.1971; E.1973/43, K.1973/39, Kt.25.12.1973; E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991.

¹⁴⁰ E.1979/22, K.1979/45, Kt.18.12.1979; E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991; E.1992/26, K.1992/48, Kt.17.09.1992. Mahkemeye göre, İçtüzüğün İçtüzüğe aykırılığı anayasal denetimin kapsamı dışındadır. Aksi düşünce, İçtüzük hükümlerinin anayasaya eşdeğer kabul edilmesi anlamına gelir. İçtüzüğün değiştirilmesi usulü Anayasada değil, İçtüzükte belirlendiğine göre, bu usule aykırılık Anayasa Mahkemesinin incelemesi kapsamında değildir.

¹⁴¹ E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991; E.1994/62, K.1994/79, Kt.29.11.1994.

¹⁴² E.1970/25, K.1970/32, Kt.18.06.1970; E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991.

¹⁴³ E.1994/62, K.1994/79, Kt. 29.11.1994; E.1999/40, K.1999/41, Kt.11.11.1999; E.1999/37, K.1999/49, Kt.28.12.1999; E.2003/36, K.2003/91, Kt.15.10.2003.

¹⁴⁴ E.1994/62, K.1994/79, Kt. 29.11.1994.

¹⁴⁵ E.1967/6, K.1968/9, Kt.27.02.1968.

1982 Anayasasının 95.maddesinde, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür” şeklinde genel bir düzenleme yapıldıktan sonra, çeşitli maddelerinde Meclisin çalışma alanına giren bazı konuların İçtüzükte düzenleneceği ayrıca belirtilmiştir. Kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi; soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri; gensoru ile ilgili hususlar; olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin görüşülme usulü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Vekillerinin, Katip Üyelerinin ve İdare Amirlerinin adedi, seçim nisabı, oylama sayısı ve usulleri bunlar arasında sayılabilir. Dinleyiciler ve basın ile ilgili düzenlemelerin de meclis çalışmalarının düzenli yürütülmesine ilişkin olduğu kabul edilmektedir.¹⁴⁶

1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesine Anayasaya aykırı eylemli içtüzük değişikliği olduğu gerekçesiyle yapılan başvuruların çoğu Başkanlık Divanının kuruluşuna ilişkindir.¹⁴⁷ Bunların dışında, Başkanvekillerinin başkanlık yapmadıkları otumlarda tartışmalara katılımı¹⁴⁸, adli yargıda açılmış bir davanın meclis soruşturmasına etkisi¹⁴⁹ ve cumhurbaşkanınca geri gönderilen kanunlar üzerine Meclislerin tutumu ve çalışma yöntemi¹⁵⁰ konusunda alınan kararlar içtüzük değişikliği niteliğinde görülerek Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmiştir.

1982 Anayasası döneminde ise, kanunun ivedilikle görüşülmesi önergesinin kabulü¹⁵¹, reddedilen bütçe kanununun yeniden oylanması önerisinin kabulü¹⁵², genel görüşme ön görüşmesi yapılmadan bir siyasi parti grubu önerisinin Genel Kurul’da oylanması¹⁵³, seçimlerin yenilenmesi kararının geri alınması önergesinin doğrudan gündeme alınması¹⁵⁴, kanun görüşmelerinde soru-cevap süresinin 10 dakika sınırlandırılması¹⁵⁵ ve

¹⁴⁶ ÖZBUDUN, “Parlamento Kararları ve...”, **op.cit.**, s.19.

¹⁴⁷ E.1967/6, K.1968/9, Kt.27.02.1968; E.1970/57, K.1971/33, Kt.23.02.1971; E.1973/43, K.1973/39, Kt.25.12.1973; E.1977/88, K.1977/120, Kt.04.10.1977.

¹⁴⁸ E.1970/32, K.1971/22, Kt.23.01.1971.

¹⁴⁹ E.1970/25, K.1970/32, Kt.18.06.1970.

¹⁵⁰ E.1979/22, K.1979/45, Kt.18.12.1979; E.1979/25, K.1979/46, Kt.19.12.1979.

¹⁵¹ E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991.

¹⁵² E.1992/26, K.1992/48, Kt.17.09.1992.

¹⁵³ E.1999/12, K.1999/05, Kt.25.03.1999.

¹⁵⁴ E.1999/14, K.1999/06, Kt.26.03.1999.

¹⁵⁵ E.1999/37, K.1999/49, Kt.28.12.1999.

cumhurbaşkanı seçim takvimine ilişkin kararlar¹⁵⁶ dava konusu yapıldığında Anayasa Mahkemesi tarafından içtüzük düzenlemesi niteliğinde kabul edilerek denetlenmiştir. Bu meclis kararlarının çalışma düzenine ilişkin olduğu yönünde herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. Ancak, içtüzük düzenlemesi niteliğinde kabul edilerek denetim yapılan dört davada, Anayasa Mahkemesinin görev alanını aştığı yönünde önemli eleştiriler olmuştur. Bu dört karar da, aslında Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olmayan bir meclis kararının alınması sırasında toplantı ve karar yeter sayısının hesaplanmasında eylemli içtüzük değişikliği yapıldığı iddiasına dayanmaktadır.¹⁵⁷

TBMM, 1996 yılında arka arkaya üç karar almıştır.¹⁵⁸ Birincisi hükümete güvenoyu verilmesine, ikincisi olağanüstü hal süresinin uzatılmasına ve üçüncüsü de çokuluslu gücün görev süresinin uzatılmasına ilişkindir. Her üç kararda konusu doğrudan meclisin çalışma alanına ilişkin olmadığı gibi, siyasi nitelikte kararlardır. Ancak, her üç kararın alınması sırasında da çekimser oylar karar yeter sayısının tespitinde hesaba katılmamıştır. İchtüzükte bu yönde bir düzenleme yapılmadan doğrudan uygulama yoluyla çekimser oyların karar yeter sayısının tespitinde hesaba katılmaması eylemli içtüzük kuralı ihdası olarak değerlendirilmiştir. 2007 yılında ise, cumhurbaşkanı seçimi için toplanan TBMM, Anayasa ve İchtüzükte öngörülen özel toplantı sayısı konusunda yaşanan tereddütü gidermek amacıyla TBMM Başkanının genel toplantı yeter sayısının uygulanması gerektiği yönündeki görüşünü oylayarak kabul etmiştir.¹⁵⁹ Bu karar da, İchtüzüğün 121.maddesini değiştiren nitelikte bir içtüzük kuralı olarak nitelendirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, bu kararlarında, denetim alanına girmeyen parlamento kararlarını denetlediği gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁶⁰ Oysa Anayasa Mahkemesi, hiçbir şekilde söz konusu parlamento kararlarının denetiminin görev alanına girdiğini ifade etmemiştir. Aksine, olağanüstü hal süresinin uzatılmasına ilişkin kararların görev alanına

¹⁵⁶ E.2007/51, K.2007/56, Kt.15.05.2007.

¹⁵⁷ E.1996/19, K.1996/13, Kt.14.05.1996; E.1996/20, K.1996/14, Kt.14.05.1996; E.1996/21, K.1996/15, Kt.14.05.1996; E.2007/45, K.2007/54, Kt.01.05.2007.

¹⁵⁸ 12.03.1996 tarih ve 398 sayılı karar RG.13.03.1996-22579 (Hükümete güvenoyu)

14.03.1996 tarih ve 399 sayılı karar RG.16.03.1996-22582 (Olağanüstü hal süresinin uzatılması)

28.03.1996 tarih ve 409 sayılı karar RG.30.03.1996-22596 (Ülkemizde bulunan çokuluslu gücün görev süresinin uzatılması).

¹⁵⁹ 27.04.2007 tarihli TBMM Tutanakları, www.tbmm.gov.tr ayrıca E.2007/45, K.2007/54.

¹⁶⁰ GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, ss.395-398. Serap YAZICI, “Yeni Bir Anayasa Yapımı Sürecinde Türkiye: Yasaklıktan Özgürlüğe, Otoritarizmden Demokrasiye, Vesayetçilikten Demokratik Temsile”, **Ergun Özbudun’a Armağan**, C.2, Yetkin, Ankara,2008 s.805.

girmedigine ilişkin açık kararı mevcuttur.¹⁶¹ Dolayısıyla, Anayasaya aykırılık denetiminin konusu, güven oylaması, olağanüstü hal süresinin uzatılması, çokuluslu gücün görev süresinin uzatılması ya da cumhurbaşkanı seçimine ilişkin kararlar değil, bu kararların alınmasında uygulanan toplantı ve karar yetersayısına ilişkin içtüzük kuralıdır. Toplantı ve karar yeter sayısına ilişkin düzenlemelerin meclisin çalışmalarıyla ilgili olduğu konusunda ise herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır.

ii) *Kararın Daha Sonra Uygulanabilir Nitelikte Olması*

Anayasa Mahkemesi, çeşitli kararlarında, Meclisin içtüzük değişikliği niteliğinde aldığı kararlarla, bir işlemin oluşturulmasında kimi içtüzük kurallarına uyulmamış olmasını ya da aykırı uygulamalar yapılmasını birbirinden ayrı konular olarak görmek gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁶² İchtüzüğe aykırılığı ileri sürülen her uygulamanın bir İchtüzük değişikliği olarak kabul edilmesi mümkün değildir.¹⁶³

Bu ifadelerden ortaya çıkan sonuç, Meclisin aldığı karardan içtüzük düzenlemesi niteliğinde bir “genel düzenleyici işlem” oluşturulabilmesi gereğidir. Karar belirli bir olaya ilişkin olarak alınmış olmakla birlikte, daha sonra da benzer konularda uygulanma yeri bulacaksa ortada genel düzenleyici bir işlem olduğunun kabulü gerekir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında, Meclis Soruşturması Hazırlık Komisyonunun çalışmaları sırasında adliye mahkemesinde soruşturma konusu ile ilgili bir dava bulunduğunun anlaşılması halinde, Komisyonun çalışmalarını mahkeme kararının kesinleşmesine kadar durdurması yönünde bir karar alınmıştır. Karar, belirli bir olaya ilişkin olarak alınmış olmakla birlikte, Meclis Soruşturması konusuna giren bir sorunun çözümü niteliğindedir ve bu niteliğiyle benzeri olaylarda uygulanması mümkündür.¹⁶⁴ 1982 Anayasası döneminde yapılan başvurular incelendiğinde, Anayasa Mahkemesince eylemli içtüzük ihdası/değişikliği olarak nitelendirilen kararlarda bu niteliğin bulunduğu kolayca saptanabilmektedir.(Bkz Tablo 1.1).

¹⁶¹ E.1970/44, K.1970/42, Kt.17.11.1970.

¹⁶² E.1977/61, K.1977/47, Kt.21.04.1977; E.1978/50, K.1978/43, Kt.22.06.1978.

¹⁶³ E.2002/152, K.2002/94, Kt.21.10.2002.

¹⁶⁴ E.1970/25, K.1970/32, Kt.18.06.1970.

TABLO1.1 : Anayasa Mahkemesine Göre Eylemli İçtüzük Değişiklikleri (1983-2010)

Esas Sayısı	Karar Sayısı	Düzenleme
1991/27	1991/50	“Grup Başkanvekilleri kanun tasarılarının kırksekiz saat süre beklenmeden görüşülebilmesi için öneri verebilir.” ¹⁶⁵
1992/26	1992/48	“Maddelere geçilmesi reddedilen bütçe tasarısı Genel Kurulda yeniden oylanabilir.”
1996/19,20,21	1996/13,14,15	“Çekimser oylar karar yeter sayısının hesaplanmasında dikkate alınmaz.”
1999/12	1999/5	“Genel görüşme ile ilgili öngörüşmeler yapılmadan bir parti grubu önerisi Genel Kurulda doğrudan oylanabilir.”
1999/14	1999/6	“İçtüzüğün 95 inci maddesi gereğince seçimlerin yenilenmesi kararını değiştiren veya kaldıran önergeler Anayasa Komisyonunda görüşülmeksizin doğrudan Genel Kurulda karara bağlanır.” ¹⁶⁶
1999/37	1999/49	“Kanun Tasarılarının TBMM Genel Kurulundaki görüşmelerinde maddeler üzerindeki soru-cevap işlemi 10 dakika ile sınırlandırılabilir.”
2007/45	2007/54	“Cumhurbaşkanı seçimi birinci turunda toplantı yeter sayısı 184’tür.”
2007/51	2007/56	“Cumhurbaşkanı seçim takvimi en az iki gün arayla oluşturulur.”

İçtüzüğe aykırılığı ileri sürülen her uygulamanın içtüzük değişikliği olarak kabul edilmemesi, aykırılık sonucu genel düzenleyici bir kural oluşmadığı hallerde söz konusu olabilir. Örneğin, işaretle yapılan oylama ile alınan bir kararda, kaç üyenin kabul, ret ya da çekimser oy verdiğinin belli olmadığı, kararın Anayasanın 96. maddesinde öngörülen salt çoğunluk esasına aykırı olarak alındığı, böylece eylemli İçtüzük ihdası yapılmış olduğu ileri sürülmüştür. Ancak, İçtüzüğün uygulaması niteliğinde olan bu kararda herhangi bir genel düzenleyici işlem söz konusu değildir. Nitekim, Anayasa Mahkemesine göre, “...işaretle oylama yöntemine göre alınan kararlarda kararı açıklayan oturum başkanının karar yeter sayısı bakımından Anayasa’nın 96. maddesinde öngörülen yeter sayı esasını gözetmekte olduğunun ve aksi saptanmadıkça kararın bu esaslara uygun olarak alındığının kabulü zorunludur.”¹⁶⁷

¹⁶⁵ İçtüzüğe göre, bu yetki sadece hükümet veya esas komisyon tarafından kullanılabilirdi.

¹⁶⁶ E.1999/14, K.1999/6, Kt.26.03.1999, Haşim Kılıç Karşı oyu.

¹⁶⁷ E.2002/152, K.2002/94, Kt.21.10.2002.

Ancak, Anayasa Mahkemesinin genel kuralın uygulaması niteliğinde bulduğu her kararın aynı özellikleri taşıdığı ileri sürülemez. Örneğin, görevsizlik kararı verdiği bir davada açıkça içtüzük değişikliği tespit etmek mümkündür.¹⁶⁸ Şöyle ki, İçtüzüğün 130.maddesinde “...Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye de bulunmasına belli bir süre için Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, TBMM’nce izin verilir...” ifadesi yer almaktadır. Süre belirlenmeden verilen izin hakkındaki meclis kararı, İçtüzüğün bu maddesindeki “belirli süre” ibaresinin kaldırılması anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, TBMM, “İçtüzüğün 130.maddesindeki belirli süre ifadesi madde metninden çıkarılmıştır” şeklinde bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemenin Anayasaya aykırı olup olmadığından bağımsız olarak, içtüzük değişikliği olarak nitelendirilmemiş olması, Anayasa Mahkemesinin kendi koyduğu ölçütlerden sapma gösterebileceği anlamına gelmektedir. Kararın gerekçesi daha önceki kararlarıyla çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır. Mahkemeye göre,

“Dava konusu kararın, İçtüzüğün 129. ve 130. maddelerinde öngörülen kurallara aykırılığı nedeniyle, nitelik yönünden TBMM’nin anayasal denetimine tabi olan kararları ile eşdeğerde olduğunun kabulü halinde, Anayasa’nın 85. maddesinde belirtilenler dışında kalan kimi kararlar da Anayasa Mahkemesi’nin denetim alanı içine alınmış olur. Oysa Anayasa’nın 85. maddesinde, Anayasa Mahkemesi’nin yargısal denetimine tabi olan TBMM kararları sayılmış olup, bu tür yorumla bu sayılanlara ilave yapılmasında Anayasa’ya uyarlık yoktur.”¹⁶⁹

Anayasa Mahkemesinin bu kararı dikkate alınırsa, eylemli içtüzük değişikliği içtihadının hiç oluşmaması gerekirdi. Davanın konusu, alınan kararın İçtüzüğün ilgili maddelerine aykırı olup olmaması değil, içtüzüğün 130.maddesinde değişiklik yapıp yapılmadığı ve yapıldı ise bu değişikliğin Anayasaya aykırı olup olmadığıdır. Anayasaya aykırılık ortaya çıkmadığı müddetçe, sadece İçtüzüğe aykırılık bu kararların iptal edilmesine neden olmamaktadır. Yerleşmiş içtihadı aksi yönde olan Anayasa Mahkemesinin, bu kararını dönemin koşulları gereği verdiği düşünülebilir. Bu düşünce, usul kurallarındaki

¹⁶⁸ E.2001/424, K.2001/354, Kt.22.11.2001.

¹⁶⁹ E.2001/424, K.2001/354, Kt.22.11.2001. Dört üye (H.Kılıç, Y.Acargün, S.Adalı, A.Hüner) Karşı oy.

belirlilik ilkesinin bozulması durumunda, yargılamanın hukuki alandan siyasi alana kaydığı görüşünü destekleyici bir örnektir.

b) Eylemli İçtüzük Değişikliğinin Uygulaması Niteliğinde Kararlar

Anayasa Mahkemesinin, önüne getirilen metni kendisinin nitelendirmesi sonucu içtüzük kuralı ihdası ya da değişikliği olarak gördüğü parlamento kararlarını denetlemesi genellikle olumlu yaklaşılan bir içtihadıdır.¹⁷⁰ Ancak, bu yetkinin genel düzenleyici nitelikte işlem ile sınırlı olması gerektiği, yapılan değişikliğin uygulaması niteliğinde olan işlemlerin denetimden muaf tutulmasının Anayasanın sistemine daha uygun olacağı ileri sürülmüştür.¹⁷¹

İçtüzük değişikliği, eylemli bir biçimde değil de usulüne uygun olarak yapılırsa, söz konusu değişiklik Anayasa Mahkemesince iptal edilinceye kadar, bu kuralın uygulanması niteliğinde alınan kararlar geçerliliklerini koruyacaklardır. Anayasanın 153.maddesinde de belirtildiği gibi, iptal kararları geriye yürümez. Nitekim, Anayasa Mahkemesi 2003 yılında verdiği bir kararda bu ilkeye uygun bir çözüm tarzı benimsemiştir.¹⁷² 10 Nisan 2003 tarihinde temel kanunların görüşülmesine ilişkin İçtüzüğün 91.maddesi usulüne uygun olarak değiştirilmiştir.¹⁷³ 16 Nisan 2003 günü, 4848 sayılı Kanunun temel kanun olarak görüşülmesi önerisini kabul eden bir karar alınmıştır. İçtüzük değişikliğini Anayasaya aykırı bularak iptal eden Anayasa Mahkemesi¹⁷⁴, iptal kararına kadar geçen sürede bu hüküm yürürlükte olduğundan, onun uygulanması niteliğinde olan kararın genel kuralın iptalinden etkilenmeyeceğine karar vermiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Olumlu yaklaşanlar: ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 1998, s.198; TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, 2009, s.64-65. Olumsuz yaklaşan yazarlar: GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri...**, 2008, s.337.

¹⁷¹ E.1996/19, K.1996/13, Kt.14.05.1996, Mustafa Bumin ve Fulya Kantarcıoğlu Karşı oyu.

¹⁷² E.2003/36, K.2003/91, Kt.15.10.2003.

¹⁷³ RG.12.04.2003-25077.

¹⁷⁴ E.2003/30, K.2003/38, Kt.29.04.2003, RG:09.07.2003-25163. Karar tarihinde aynı zamanda yürürlüğün durdurulmasına da karar verilmiştir.

¹⁷⁵ E.2003/36, K.2003/91, Kt.15.10.2003, RG.14.04.2005-25785. Bu başvuruda ilk inceleme yapılırken, içtüzük değişikliğinin Anayasaya aykırı olduğuna dair karar verilmişti.

Eylemli içtüzük değişikliği söz konusu olduğunda ise, genel düzenleyici işlemle uygulama işlemi arasında daha sıkı bir bağ bulunmaktadır. İçtüzük kuralı ihdası ya da değişikliğinin öngörülen usule uyulmadan yapılmasının en önemli gerekçesi somut olayda sorunun çözülmesidir. Genel düzenleyici işlem iptal edildiği halde, değişikliğe neden olan somut işlemin iptal edilememesi, usulüne uygun değişiklik yerine, her defasında Anayasaya aykırı uygulamalar yapılmasının tercih edilmesi sonucunu doğurabilir. Hukuk devletinde böyle bir sonuç göz ardı edilmemelidir.

Anayasa Mahkemesi, eylemli içtüzük değişikliğinin uygulaması niteliğindeki işlemlerin, eylemli içtüzük değişikliğinin Anayasaya aykırılığından etkilenip etkilenmeyeceği konusunda, uygulama işleminin Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olup olmamasına göre bir ayırım yapmaktadır.

i) Uygulama İşleminin Ayrıca Anayasa Mahkemesi Denetimine Tabi Olmaması Hali

1982 Anayasası döneminde, eylemli içtüzük değişikliği olarak nitelendirilip Anayasaya aykırı bulunan beş TBMM kararı vardır. Bunlardan biri, verilen seçimlerin yenilenmesi kararının geri alınması önergesinin doğrudan gündeme alınmasına ilişkin Genel Kurul kararıdır. Ancak, bu karar alındıktan sonra söz konusu önergenin gündemden çıkarılarak Anayasa Komisyonuna gönderilmesi ve sonuçta hiç oylanmamış olması nedeniyle, bu iptal kararına bağlı bir uygulama kararı bulunmamaktadır.¹⁷⁶

Anayasa Mahkemesinin verdiği diğer dört iptal kararı ise, Anayasaya uygunluk denetimine tabi olmayan bir meclis kararının alınması sırasında toplantı ve karar yetersayılarına ilişkin İçtüzük hükümlerinin değiştirilmesi hususundadır. Örneğin, güven oylamasına ilişkin meclis kararı şu şekildedir: “*Rize Milletvekili Ahmet Mesut YILMAZ Başkanlığındaki Bakanlar Kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun*

¹⁷⁶ E.1994/14, K.1999/6, Kt.26.03.1996. 21.03.1996 tarihinde Genel Kurul tarafından kabul edilen gündeme alma kararı, 22.03.1996 tarihinde Başkanvekili Uluç Gürkan tarafından gündemden çıkarılarak Anayasa Komisyonuna sevk edilmiştir. 24.03.1996’da toplanan Anayasa Komisyonunda, konu gündemdeki normal yeri olan son sıraya atılarak görüşülmemiştir. 25.03.1996 tarihinde ise, TBMM çalışmalarını tamamlayarak tatil kararı vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.webarsiv.hurriyet.com.tr.

12.3.1996 tarihli 22 nci Bileşiminde yapılan Güven Oylamasında, (207) ret, (80) çekimser oya karşı (257) kabul oyuyla güven almıştır.”¹⁷⁷

Bu karar iki ayrı işlemi birlikte içermektedir. Çekimser oyların nasıl değerlendirileceğine ilişkin içtüzük kuralı ile TBMM’nin siyasal iradesini belirleyen güvenoyu verilmesi işlemleri tek bir kararla gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁸ Aynı durum, olağanüstü hal süresinin uzatılması ve çokuluslu gücün görev süresinin uzatılmasına ilişkin kararlarda da mevcuttur. Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 96.maddesinde TBMM’nin toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar vermesi esasının benimsendiğini, dolayısıyla aksi yöndeki içtüzük kuralının Anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir. Her ne kadar, karşı oy kullanan üyeler¹⁷⁹, iki konunun birbirinden ayrı ele alınması gerektiğini, oylama ile oylama sonucu ortaya çıkan kararın birbirinden ayrı düşünülmesinin, iptal kararlarının geriye yürümeme özelliğinin sonucu olduğunu ileri sürmüşlerse de, Mahkeme, “kararla oluşan içtüzük kuralının, karardan ayrılmasının olanaksız” olduğunu belirterek, “TBMM kararını bir bütün olarak ele alıp yargıya varmıştır.”¹⁸⁰ Böylece, sadece içtüzük düzenlemesi niteliğinde olan kuralların değil, Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olmayan meclis kararlarının da denetlenerek iptal edilmesi sonucu doğmuştur.

Gerçekten de, TBMM usulüne uygun bir içtüzük değişikliği ile çekimser oyların nasıl değerlendirileceğine ilişkin bir düzenleme yapmış olsaydı, bu düzenleme daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilse bile, iptal kararının yürürlüğe girdiği tarihe kadar alınacak meclis kararları bu iptal kararından etkilenmeyecekti. Dolayısıyla, bu davalarda da, eylemli bir şekilde oluşan içtüzük kuralının iptali ile yetinilerek, denetime tabi olmayan meclis kararlarının geriye dönük olarak iptal edilmemesi yolu seçilebilirdi. Bu durumda, eylemli içtüzük değişikliklerinin denetimi, usulüne uygun içtüzük değişikliklerinin denetiminden farklı bir sonuca bağlı tutulmamış olurdu. Ancak, eylemli içtüzük değişiklikleri ile uygulama işlemleri

¹⁷⁷ 12.03.1996 tarih ve 398 sayılı TBMM Kararı, RG.13.03.1996-22579.

¹⁷⁸ E.1996/19, K.1996/13, Kt.14.05.1996, Güven Dinçer, Lütfi F.Tuncel karşı oyu.

¹⁷⁹ E.1996/19, K.1996/13, Kt.14.05.1996; E.1996/20, K.1996/14, Kt.14.05.1996 ve E.1996/21, K.1996/15, Kt.14.05.1996, Güven Dinçer/Lütfi F.Tuncel karşı oyu ve Mustafa Bumin/Fulya Kantarcıoğlu ek gerekçe.

¹⁸⁰ E.1996/19, K.1996/13, Kt.14.05.1996.

arasındaki sıkı bağ dikkate alındığında, uygulama işlemlerinin iptal sonucundan etkilenmemesi halinde, eylemli içtüzük uygulamalarının yaygınlaşması ihtimali artacaktır. Hukukun, bu tür kötüye kullanma eğilimlerini korumaması gerektiği kanısındayız.

Anayasa Mahkemesinin, eylemli içtüzük değişikliğini iptal ettiği son karar, 2007 yılında cumhurbaşkanı seçimi için ilk turda toplantı yeter sayısının 184 olarak belirlenmesi üzerine verilmiştir. Bu olayda, diğer üç davadan farklı olarak, eylemli içtüzük değişikliği ve uygulama işlemi ayrı ayrı yapılmıştır.¹⁸¹ TBMM'nin, cumhurbaşkanı seçiminin 1.tur oylaması için toplandığı 27.04.2007 tarihli birleşimde, Meclis Başkanının 184 milletvekilinin Genel Kurul'da hazır bulunmasının, gündemin Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili kısmına geçilebilmesi için yeterli bulunduğu yolundaki görüşünün kabulüne ilişkin karar alınmış ve daha sonra da 1.tur oylama gerçekleştirilmiştir.¹⁸² Bununla birlikte, başvuru dilekçesinde, "Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 121. maddesinin birinci fıkrasındaki *"Anayasanın 102 nci maddesi hükümlere göre"* ibaresini eylemli olarak değiştiren Türkiye Büyük Millet Meclisi kararının, bu karara dayalı uygulamanın ve bu uygulamanın ayrılmaz parçası olan 11. Cumhurbaşkanının seçimine ilişkin 27.4.2007 günlü ilk oylamanın" iptali talep edilmiştir. Anayasa Mahkemesi, kararın gerek esasa ilişkin bölümünde, gerekse sonuç bölümünde yalnızca içtüzük değişikliği niteliğinde değerlendirdiği meclis kararına değinmiş ve bu kararı iptal ederek

¹⁸¹ Anayasa Mahkemesinin bu kararının Anayasaya aykırılık sorunu yönünden değerlendirildiği çalışmalar için bkz. Kemal GÖZLER, "Hukukun siyasetle İmtihani, Kim Sınıfta Kaldı?" ve "Cumhurbaşkanının Seçimi Konusunda Bir Açıklama", **Türkiye Günlüğü**, Sy.89, 2007, ss.5-23. www.anayasa.gen.tr ; Serap YAZICI, "Yeni Bir Anayasa Yapımı Sürecinde..." **op.cit.**, ss.799-806.

¹⁸² "Dava konusu Türkiye Büyük Millet Meclisi kararının alındığı 27.4.2007 tarihli 96. Birleşimde, ilk oylamaya geçilmeden önce, bir milletvekilinin Cumhurbaşkanı seçimini gerçekleştirmek üzere toplanan Meclis'te, Anayasa'nın 102. maddesinin birinci fıkrası gereğince en az 367 milletvekilinin hazır bulunması gerektiği, aksi halde toplantı yetersayısı bulunmadığından oylamaya geçilemeyeceği yönündeki açıklamaları üzerine, konuyla ilgili usul tartışması açılmış ve bu tartışmanın sonucunda oturumu yöneten Meclis Başkanı, Anayasa'nın 96. maddesindeki toplantı yetersayısıyla ilgili kural uyarınca 184 milletvekilinin Genel Kurul'da hazır bulunmasının gündemin Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili kısmına geçilebilmesi için yeterli olduğunu belirterek bu konuda yapacağı uygulamanın, İçtüzüğe ve Anayasa'nın 96. ve 102. maddelerine uygun olup olmadığı hususunu Genel Kurul'un onayına sunmuştur. Genel Kurul da Başkan'ın tutumunun Anayasa'ya ve İçtüzüğe uygun olduğu yönünde karar vermiştir. Böylece, Cumhurbaşkanı seçiminde uygulanması gereken toplantı yetersayısının, Anayasa'nın 96. maddesinde öngörülen TBMM üye tamsayısının en az üçte biri oranındaki toplantı yetersayısı olduğu Meclis kararıyla tespit edilmiştir." E.2007/45, K.2007/54, Kt.01.05.2007.

yürürlüğünü durdurmuştur.¹⁸³ Kararın hiçbir yerinde, bu kuralın uygulanması niteliğinde olan birinci tur oylamanın durumu ele alınmamıştır.

Anayasa Mahkemesinin, bu son kararında 1.tur oylamanın iptali konusuna değinmemiş olması, bundan sonraki olası başvurularda da içtüzük değişikliği niteliğindeki işlem ile uygulama işlemi arasında bir ayrım yapabileceği izlenimi doğurmuştur. Ancak, dönemin Başkanvekili Haşim KILIÇ tarafından kararın verildiği gün yapılan basın açıklamasında, 1.tur oylamanın da iptal edildiği belirtilmiştir.¹⁸⁴ Karar yazılıncaya kadar geçen süreçte uygulamanın bu açıklama doğrultusunda şekillenmiş olması, uygulama işlemi ile düzenleme işlemi arasında bir ayrım yapıp yapılmadığı hususunda kesin bir sonuca varılmasını engellemektedir.

ii) *Uygulama İşleminin Anayasa Mahkemesi Denetimine Tabi Olması Hali*

İçtüzük kurallarına uyulmamış olması aslında şekil denetimi çerçevesinde ele alınan bir husustur.¹⁸⁵ Ancak, 1982 Anayasası Anayasa değişikliklerinin ve kanunların şekil bakımından denetimlerini sınırlamıştır. Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinin ise, teklif ve oylama çoğunluğu ile ivedilikle görüşme yasağına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır.

¹⁸³ E.2007/45, K.2007/54, Kt.01.05.2007. Anayasa Mahkemesinin bu kararı Anayasa değişikliği ile bertaraf edilmiştir. Sürecin ve mahkeme kararının analizi için bkz. Ece GÖZTEPE, “Muhakeme Etmek ya da Karar Vermek: Anayasa Mahkemesinin 367 Kararı İçin Kavramsal Bir Çerçeve Denemesi”, **Ergun Özbudun’a Armağan**, 2008, ss.339-360; Ozan ERGÜL, **Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi**, Adalet, Ankara, 2007, ss.270-297.

¹⁸⁴ Başkanvekili Haşim KILIÇ’ın basın açıklaması için. Bkz. Radikal Gazetesi, 02.05.2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=220096>. “Artık ikinci tur oylama şeklinde bir oylama değil, artık bundan sonra sürecin yeniden başlaması..”, “Bizim iptal ettiğimiz birinci tur oylamadır. Yani buna ilişkin alınan Meclis kararının iptalidir. Yani süreç bu noktada birinci turun iptaliyle ilgilidir. Bundan sonra TBMM devam eder etmez, onu kendileri bilir.” Nitekim, 2 Mayıs 2007 tarihinde TBMM yeni bir cumhurbaşkanı seçim takvimi belirlemiş, 3 Mayıs 2007’de ise erken seçim kararı almıştır. Tek aday olan Abdullah GÜL’ün 9 Mayıs 2007’de adaylıktan çekildiğini açıklaması üzerine süreç sonlanmıştır.

¹⁸⁵ Anayasa Mahkemesine göre, “*Şekil bakımından denetim, (...)mevzuatın Anayasa ve İçtüzükte öngörülmuş bulunan usul ve şekil kurallarına uygun biçimde yapıp yapılmadıkları hususlarının denetimidir.*” E.1987/9, K.1987/15, Kt.18.06.1987, AYMKD, 23, s.285.

Anayasanın 148.maddesinin gerekçesinde, son oylamanın genel kurul tarafından yapıldığı, genel kurulun da daha önce ortaya çıkan şekil bozukluklarını bildiği veya bilmesi gerektiği; dolayısıyla, oylama yapıp kanunu kabul etmesi halinde, önceki şekil bozukluklarını o kanunu kabul etmemek için yeterli neden saymadığı yolunda irade göstermiş olduğu anlamına geleceği belirtilmiştir.¹⁸⁶

Anayasa Mahkemesi, 2007 yılında, iptal davasının konusunun hem eylemli içtüzük değişikliği hem de Anayasa Mahkemesi denetimine tabi bir konu olan Anayasa değişikliği olduğunu tespit ederek, eylemli içtüzük değişikliği bakımından görevsizlik kararı vermiştir. Mahkemeye göre,

“Türkiye Büyük Millet Meclisinde Anayasa değişikliği üzerinde yapılan oylamalar, Anayasanın 175. maddesindeki şekil koşullarına tabidir. Bu niteliğiyle “oylama” Anayasa yapım sürecinin ayrılmaz parçası olup, Anayasanın 148. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca da ayrı ve münhasır bir denetim konusunu oluşturmaktadır.

*Anayasa’da açıkça öngörölmüş bir dava yolu kapsamında denetim olanağı bulunan ve özel koşullara tabi tutulan bir şekil aykırılığının, eylemli içtüzük değişikliği veya ihdası niteliğinde olduğu ileri sürölerek iptal istemine konu edilmesi, Anayasanın yasalar ve Anayasa değişiklikleri için öngördüğü şekil denetimine ilişkin sınırlarının aşılması sonucunu doğuracağından kabul edilemez.”*¹⁸⁷

Anayasa Mahkemesinin bu kararında, şekil denetimi kapsamına giren bir husus söz konusu olduğunda, aynı zamanda eylemli içtüzük değişikliği iddiasında bulunulamayacağının belirtildiği açıktır. Ancak, kararın iki gerekçesi vardır. Birincisi, söz konusu normun zaten Anayasa Mahkemesi denetimine açık olmasıdır. Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanı tarafından açılan dava da dayanak olarak gösterilmiştir. Bu ifadelerden, Anayasa Mahkemesinin, eylemli içtüzük değişikliği içtihadını gereksiz yere kullanmak istemediği, ancak dava konusu norm denetime tabi olmadığı için, hukuk devleti bakımından bir zorunluluk söz konusu olduğunda kullanmayı tercih ettiği sonucu

¹⁸⁶ 148.madde gerekçesi için, AKAD/DİNÇKOL, s.590.

¹⁸⁷ E.2007/62, K.2007/66, Kt.05.07.2007.

çıkarılabilir. Başka bir ifadeyle, Anayasa yapım sürecinin ayrılmaz bir parçası olan “oylama”, Anayasanın 148.maddesinin ikinci fıkrası uyarınca ayrı ve münhasır bir denetim konusunu oluşturmasaydı, söz konusu düzenleme eylemli içtüzük değişikliği olarak nitelendirilebilirdi. Böyle bir dava açılmadığı ya da böyle bir davanın açılması için öngörülen 10 günlük süre geçtiği takdirde, İçtüzük değişiklikleri için dava açma süresinin 60 gün olduğu da dikkate alındığında, Mahkemenin farklı bir tutum sergilemesi olasılığı düşünülebilir. Ancak, Mahkemenin ikinci gerekçesi bu görüşleri zayıflatmaktadır. Mahkemeye göre, eylemli içtüzük değişikliği nitelemesi yapılması halinde, Anayasada şekil denetimine ilişkin sınırın aşılması olasılığı ortaya çıkmaktadır. Bu ifadeden ise, kanunların ve Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetimi özel olarak düzenlendiğinden, bu kapsamda yer alan eylemli içtüzük değişikliklerinin denetlenmeyeceği, zira bunların denetlenmesi durumunda Anayasada öngörülmeyen bir denetim ortaya çıkacağı ve Mahkemenin bu denetimi gerçekleştirmekten kaçındığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan, kanun görüşmeleri sırasında oylamaya ilişkin olmayan birtakım konuların, Anayasa Mahkemesi tarafından eylemli içtüzük değişikliği olarak nitelendirilebildiği görülmektedir.¹⁸⁸ Ancak, bu davalardan hiçbirinde Anayasaya aykırılık tespit edilmemesi, bunların Anayasaya aykırı bulunması halinde kabul edilen kanun metninin hukuki durumunun ne olacağı sorusunu yanıtsız bırakmıştır. Mahkemenin kanunların şekil bakımından incelenmesine ilişkin sınırlı yetkisine yaptığı vurgu, bu sınırın aşılması yönünde bir karar vermeyeceğinin işareti olarak görülebilir. Bununla birlikte, bazı iptal davası dilekçelerinde kanunun yapımı sırasında ortaya çıkan bir eylemli içtüzük değişikliğinin, bu değişikliğin ayrılmaz bir parçası olan kanunu da Anayasaya aykırı hale getireceği ileri sürülmektedir.¹⁸⁹ Nitekim şekil bakımından denetimin sınırlı olmadığı 1961 Anayasası döneminde, eylemli içtüzük değişikliğinin Anayasaya aykırı bulunması, bu değişikliğin parçası olan kanunların da şekil bakımından Anayasaya aykırı olması sonucunu doğuruyordu.¹⁹⁰

¹⁸⁸ E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991; E.1992/26, K.1992/48, Kt.17.09.1992; E.1999/37, K.1999/49, Kt.28.12.1999.

¹⁸⁹ E.2003/36, K.2003/91, Kt.15.10.2003; E.2007/62, K.2007/66, Kt.05.07.2007.

¹⁹⁰ E.1979/22, K.1979/45, Kt.18.12.1979; E.1979/25, K.1979/46, Kt.19.12.1979.

Sonuç olarak, uygulama işlemi Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olduğu takdirde, konu şekil denetiminin kapsamına giriyorsa, Mahkeme eylemli içtüzük değişikliği içtihadını kullanma yoluna gitmemektedir. Uygulama işlemi, şekil denetimi kapsamı dışında ise eylemli içtüzük değişikliği içtihadı kullanılmaktadır. Ancak, kanun ya da Anayasa değişikliği sırasında yapılan eylemli içtüzük değişikliğinin Anayasaya aykırı olmasının, doğrudan bu kanun veya Anayasa değişikliğini Anayasaya aykırı hale getirip getirmeyeceği belirli değildir.

Anayasa Mahkemesinin, hiç denetim yetkisinin olmadığı parlamento kararları üzerinde denetim yapmaktan çekinmediği halde, sınırlı da olsa bir denetim yetkisine sahip olduğu kanun ve Anayasa değişiklikleri üzerinde benzer bir denetim gerçekleştirmekten kaçınmasının gerekçesini anlamak zordur.

B. Anayasa Mahkemesinin Şekil Denetimi İle Sınırlı Yetkisi: Anayasa Değişiklikleri

1982 Anayasası, Anayasa Mahkemesine Anayasa değişikliklerini denetleme yetkisini açıkça tanıyan ender Anayasalardan biridir.¹⁹¹ Ancak, kanunların Anayasaya

¹⁹¹ Karşılaştırmalı hukukta Anayasa değişikliklerinin denetlenmesini açıkça düzenleyen diğer örnekler için bkz. Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası m.167/4/d; Anayasanın 73-78.maddeleri arasında düzenlenen yasama işlemleri arasında yer alan Anayasa değişikliği hakkında kanun(m.74) bakımından, cumhurbaşkanının onay ve Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisi bakımından diğer yasama işlemleri ile arasında bir ayırım yapılmamıştır. Başvuru yetkisi, Anayasa m.79-80. www.constitutionalcourt.org.za Kosta Rika Anayasası m.10. (1989 Anayasa değişikliği ile Yüksek Mahkemenin bir dairesi Anayasa Mahkemeleri gibi çalışmak üzere özel olarak görevlendirilmiştir. Anayasa, Anayasa değişikliklerini inceleme bakımından da yetkili olduğunu belirtmekte, ayrıntılar kanunda düzenlenmektedir. 1989 tarih ve 7135 sayılı Kanunun 73.maddesi Anayasa değişiklikleri kabul edildikten sonra usul kurallarına uygunluk bakımından iptal davası açılabilceğini, 96.maddesi de Meclis'deki görüşmeler sırasında Anayasa Mahkemesine başvurulmasını düzenlemektedir. <http://www.poder-judicial.go.cr/salaconstitucional/generalidades.htm> http://www.tse.go.cr/docus/legal/v_ley_juri_cons.pdf Bir diğer grup Anayasa, Anayasa değişikliklerinin öndenetimini düzenlemektedir. Romanya Anayasasının 146/a maddesinde Anayasa değişikliğinin mecliste görüşülmesinden önce Anayasa Mahkemesinin inceleme yetkisi düzenlenmiştir ; Şili Anayasası m.93/3 (2005 öncesi m.82 idi). <http://www.tribunalconstitucional.cl/> Moldova Anayasası 135/1/c maddesi Anayasa Mahkemesinin Anayasa değişikliği teklifleri üzerinde görüş bildirme yetkisini; 141 madde ise, değişiklik tekliflerinin Anayasa Mahkemesi en az dört üyesi tarafından hazırlanan görüş ile birlikte parlamentoya sunulmasını düzenlemektedir. www.constcourt.md Ukrayna Anayasası m.159. Anayasa değişikliği tekliflerinin mecliste görüşülebilmesi, Anayasa Mahkemesinin söz konusu teklifin Anayasanın 157 ve 158.maddelerinde belirtilen koşullara uygun olduğunu tespit etmesinden sonra mümkündür. Bu maddelerde, Anayasa değişikliklerinin temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması ya da kaldırılmasına ve Ukrayna'nın bağımsızlığı ya da toprak bütünlüğünün ihlal edilmesine yönelik olamayacağı belirtildikten sonra, olağanüstü hal ve sıkıyönetim hallerinde Anayasa değişikliği

uygunluğunu denetlemekle görevli bir mahkemenin, Anayasa değişikliklerini de denetleyebileceği kabul edildiğinde, bu yetkinin açıkça tanınmış olması çok önemli değildir.¹⁹² Bu görüş, dayanağını, Anayasa değişikliklerinin aslında kanun niteliğinde bir işlemle yapılmasında bulmaktadır.¹⁹³ Başka bir ifadeyle, Anayasa Mahkemelerinin Anayasa değişikliklerinin Anayasada yer alan sınırlamalara uygun yapıp yapılmadığını denetleme konusunda açık bir yetkiye ihtiyacı olmadığı, bu denetimin açıkça yasaklanmamış olmasının yeterli olduğu ileri sürülmektedir.¹⁹⁴ Nitekim, bu konunun açıkça düzenlenmediği 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinin içtihadı da bu yönde olmuştur.¹⁹⁵ Dolayısıyla, 1982 Anayasasında yer alan açık düzenleme Anayasa Mahkemesinin kullanmadığı bir yetkinin verilmesine değil, zaten kullanmakta olduğu bir yetkinin sınırlandırılmasına yöneliktir.

Anayasada yer alan sınır, denetimin kapsamına, başka bir ifadeyle bu denetimin hangi açıdan yapılacağına ilişkin olduğu için doğrudan bir usul sorunu olarak görülmeyebilir. Ancak, konu Anayasa Mahkemesinin görev ve yetki alanının sınırı olarak ele alınıp kural olarak ilk inceleme aşamasında değerlendirildiğinden bu çerçevede incelenmesi

yapılamayacağı ve bir yasama döneminde aynı madde üzerinde birden fazla kez değişiklik yapılmasının mümkün olamayacağına dair hükümler yer almaktadır. www.ccu.gov.ua Azerbaycan Anayasasının 152.maddesinde Anayasa değişikliklerinin yalnızca halkoylaması ile kabul edilebileceği belirtilmiştir. Halkoylaması yapıldıktan sonra Anayasa Mahkemesinin denetimi söz konusu değildir. (m.154) Ancak, teklif aşamasında, teklif metninin teklif edilemeyecek konulara ilişkin maddeye (m.155) uygunluğunun denetimi yapılmaktadır.(m.153); Kırgızistan Anayasasının 82/3/6. maddesi de, Anayasa Mahkemesinin Anayasa değişikliği teklifleri üzerine görüş bildirme yetkisini düzenlemektedir. Anayasa değişikliğine ilişkin 96/3.madde ise, bu görüşün dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. (Sitelere Erişim Tarihi 02.03.2009)

¹⁹² Erdal ONAR, **1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu**, Ankara, 1993, s.138; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, s.171; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.877; MIRANDA Jorge, “Le controle et les limites de la Révision de la constitution”, **AİJC**, 2004, s.455. Buradaki mahkeme Avrupa modelinde olduğu gibi özel bir Anayasa Mahkemesi olabileceği gibi, Amerikan modeli Yüksek Mahkeme de olabilir. Amerikan Yüksek Mahkemesi de, açık bir yetkiye dayanmaksızın, Anayasa değişikliklerini denetlemektedir. Amerikan Yüksek Mahkemesinin bu yöndeki ilk kararı 1798 tarihli Hollingsworth/ Virgina kararıdır. Aktaran Kemal GÖZLER, **Le pouvoir de révision constitutionnelle**, C.2, Septentrion, 1997, s.480, 490.

¹⁹³ TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, 2009, s.176; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, 2008,s.171, Kemal GÖZLER, **Kurucu iktidar**, Ankara, 1991, s.132; Coşkun SAN, **Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Gelişmeleri**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, no.142, Ankara, 1981, s.31; Thomas MEINDL, « Le Conseil constitutionnel aurait pu se reconnaître compétent », **RDP**, no.3, 2003, s.745-746; Marguerite CANEDO, “L’histoire d’une double occasion manquée”, **RDP**, no.3, 2003, s.777; Rona SEROZAN, “Anayasayı Değiştirme Yetkisinin Sınırları”, **İÜHF**, C.37, S.1-4, 1972, s.140; Dominique TURPIN, **Contentieux Constitutionnel**, PUF, 1994, s.152.

¹⁹⁴ Michel VERPEAUX, “La loi constitutionnelle du 28 mars 2003 relative à l’organisation décentralisée de la République: libres propos”, **RFDA**, juillet-août 2003, no.4, s.663.

¹⁹⁵ E.1970/1, K.1970/31, Kt.16.06.1970, RG.07.06.1971. AYMKD, S.8, s.322.

gerekir.1982 Anayasasının düzenlemesi ve Anayasa Mahkemesinin bu yöndeki kararları tarihsel süreç dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Ancak, Anayasa Mahkemesinin yaklaşımını konumlandırabilmek için, öncelikle karşılaştırmalı hukuktan örneklerle anayasa değişikliklerinin denetimi ele alınacaktır.

1. Karşılaştırmalı Hukukta Anayasa Değişikliklerinin Denetimi

Anayasa değişikliklerinin Anayasaya uygunluğunun *a posteriori* denetiminin paradoksal bir niteliği olduğu düşünülebilir. Anayasa değişikliği tanımı gereği Anayasaya uygun olmayı değil, onu değiştirmeyi amaçlamaktadır. Kabul edilerek Anayasanın bir parçası haline geldikten sonra kendisine eşdeğer hükümlere göre denetim yapılması mantıklı gözükmemektedir.¹⁹⁶ Bu doğrultuda, Macaristan Anayasa Mahkemesi, Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girmekle Anayasanın parçası haline geldiğini, dolayısıyla bunlar üzerinde kendisinin *a posteriori* bir denetim yapma yetkisi bulunmadığına karar vermiştir.¹⁹⁷

Oysa, Anayasayı değiştirme yetkisi iki şekilde ele alınabilir. Birincisinde, asli kuruculuk ile anayasayı değiştirme yetkisi başka bir ifadeyle tali kuruculuk arasında bir ayırım yapılmaz. Bu görüşe göre, Anayasayı değiştirme yetkisinin sınırı yoktur. İkincisinde ise, anayasa değiştirme yetkisinin kurulu bir organ tarafından kullanılması dikkate alınarak sınırlı bir yetki olduğu kabul edilir.¹⁹⁸ Tali kurucu iktidar, asli kurucu iktidardan farklı olarak, bir anayasayı o anayasada belirlenen kurallara uyarak değiştirebilme yetkisini ifade eder. Dolayısıyla, tali de olsa “kurucu iktidar” ifadesi yerinde bir kullanım değildir.¹⁹⁹ Anayasayı değiştirme yetkisi mevcut anayasadan alındığı için, değişiklik hukuki geçerliliğini bu anayasanın öngördüğü usullere uygun yapılmasından alır. Bu nedenle de, hukuken sınırlı bir iktidar söz konusudur.²⁰⁰ Günümüzde, demokratik

¹⁹⁶ ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2008, s.172.

¹⁹⁷ 1260/B/1997 sayılı Karar için bkz. *Cahiers du Conseil Constitutionnel*, No :13, 2002 s.54.

¹⁹⁸ Mehmet TURHAN, “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, *AÜHFD*, C.33, S.1-4, 1976, ss.70-73; Dİ MANNO/MELİN-SOUCRAMANIEN/PINI, “Compte Rendu Des Interventions et Discussion” *AİJC*, C.10-1994, Economica-PUAM, 1995, s.267-276; Willy ZIMMER, “Jurisprudence du Conseil Constitutionnel, 1er janvier-31 mars 2003”, *RFDC*, 54, 2003, s.386; DEROSIER Jean-Philippe, “Enquete sur la limite constitutionnelle: du concept à la notion”, *RFDC*, No.76, Octobre 2008, s.785-795. Rona SEROZAN, “Anayasayı Değiştirme Yetkisinin Sınırları”, *İÜHFM*, C.37, S.1-4, 1972, s.140.

¹⁹⁹ DEROSIER Jean-Philippe, “Enquete sur la limite...”, *op.cit.*, s.786.

²⁰⁰ Mehmet TURHAN, “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, *op.cit.*, s.71; ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2008, s.160; MEINDL, “Le Conseil constitutionnel aurait pu se reconnaître

anayasalarının çoğunda değiştirme yetkisinin sınırlı olması prensibi benimsenmiştir.²⁰¹ Bu noktada, Anayasanın Anayasa değişiklikleri için sınırlama getirmiş olması, Anayasayı korumakla görevli merciye zımnî bir denetim yetkisi verilmesi olarak da yorumlanabilir.²⁰²

Birkaç ülke dışında, anayasalarda anayasa değişikliklerinin denetiminin açıkça düzenlenmemesi, bu konunun mahkeme içtihatlarıyla belirlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, incelememizi mahkeme kararlarına ulaşabildiğimiz ve Türkiye uygulamasının konumlanmasına yardımcı olabilecek ülkeler ile sınırlıyoruz. Bu çerçevede ilk grupta Anayasasında tali kurucu iktidar için içerik sınırı bulunan ülkeleri, ikinci grupta da bu yönde bir sınırlama bulunmayan ülkeleri ele alacağız.

Alman Anayasa Mahkemesi²⁰³, Avusturya Anayasa Mahkemesi²⁰⁴ ve İtalyan Anayasa Mahkemesi, Anayasada açık bir hüküm bulunmadığı halde kendilerini yetkili kabul ederken, Fransız Anayasa Konseyi, kanun kelimesini Anayasa değişikliği hakkında kanunu da kapsayacak şekilde yorumlamamış ve açık bir yetki tanınmadığı gerekçesi ile Anayasa değişikliklerini denetleme bakımından kendisini yetkili kabul etmemiştir.²⁰⁵ Hindistan Yüksek Mahkemesi ise, tali kurucu iktidarın müdahalesi bakımından Türkiye ile karşılaştırılması gereken bir örnektir.

compétent”, **op.cit.**, s.755 ; Michel FROMONT, “Les règles constitutionnelles intangibles en droit allemand”, **RDP**, no.1, 2007, s.106.

²⁰¹ ZIMMER, “Jurisprudence du...”, **op.cit.**, s.386.

²⁰² Christophe GESLOT, “La loi constitutionnelle relative à l’organisation décentralisée de la République devant le Conseil constitutionnel”, **RDP**, no.3, 2003, s.802-803; VERPEAUX, “La loi constitutionnelle...”, **op.cit.**, s.663; FAVOREU/PHILIP, **Les grands décisions du Conseil Constitutionnel**, 2001, no.45, § 74. Karşı görüş için bkz. Osman CAN, “Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu”, **AÜSBFD**, C.62, S.3, ss.110-111.

²⁰³ Anayasanın 93.maddesi Federal Anayasa Mahkemesine “federal hukuk” konusunda yetki vermektedir. Mahkeme, federal hukuk kelimesinin hem kanunları hem de Anayasa değişikliklerini kapsadığını kabul ederek Anayasa değişikliklerini denetlemektedir. Jean-Claude BEGUIN, **Le Controle de la Constitutionnalité des Lois En République Fédérale d’Allemagne**, Economica, Paris, 1982, s.63.

²⁰⁴ Avusturya Anayasa Mahkemesi de federal kanun ifadesi anayasa değişikliklerini de kapsar şekilde yorumlamaktadır. Sylvie PEYROU-PISTOULEY, **La Cour Constitutionnelle et Le Controle de la Constitutionnalité des Lois en Autriche**, Economica, 1993, s.140-141.; Siegbert MORSCHER, “Rapport Autrichien” **AİJC**, 1990, ss.29-35.

²⁰⁵ DC 2003-469, Kt.26.03.2003. JO, 29.03.2003. Aynı yönde bir karar 1996 yılında Slovenya Anayasa Mahkemesi tarafından da verilmiştir. Bkz. Kemal GÖZLER, **Judicial Review of Constitutional Amendments**, Ekin, Bursa, 2008, s.17.

a) Anayasasında Tali Kurucu İktidar İçin İçerik Sınırı Bulunan Ülkeler

Anayasasında tali kurucu iktidar için içeriğe yönelik bir sınır çizilmesi, bu ülkelerin Anayasa Mahkemelerinin aynı yönde kararlar vermesini gerektirmemiştir. Fransız Anayasa Konseyi, zımni denetim yetkisini reddederken, Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemeleri bu yetkinin bulunduğunu kabul etmiştir.

i) *Fransa Anayasa Konseyinin Denetim Yetkisini Reddi*

Bir Anayasa değişikliğinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Konseyine yapılan ilk başvuru 1962 tarihli'dir. Konsey, halkoylaması ile kabul edildiği için bu değişiklik üzerinde bir denetim yetkisi bulunmadığına karar vermiştir.²⁰⁶ Başka bir ifadeyle, denetim konusu metin anayasa değişikliği olduğu için değil, halkoylaması yoluyla kabul edildiği için denetlenmemiştir.²⁰⁷ Parlamento tarafından kabul edilen anayasa değişiklikleri bakımından ise herhangi bir yorum yapılmamıştır. 1992 yılında bir uluslararası andlaşmanın Anayasaya uygunluğunun denetimi sırasında Anayasa Konseyi, kurucu iktidarın sınırlarına ilişkin birtakım tespitlerde bulunmuştur.²⁰⁸ Konseye göre, kurucu iktidar Anayasada zaman ve konu bakımından sınırlandırılmıştır. Konu bakımından sınır, Anayasanın 89/5.maddesinde yer alan cumhuriyet şeklinin değiştirilmezliğine ilişkin hükümdür. Bunun dışında, kurucu iktidar tam bir serbestlik içinde hareket edebilir, hatta Anayasa hükümleri arasında çelişki oluşturabilecek

²⁰⁶ Halkoylaması sonuçlandıktan sonra, metnin Resmi Gazete'de yayımından önce Senato Başkanı'nın başvurusu üzerine inceleme yapan Anayasa Konseyi, bu konuda Anayasa'da kendisine verilmiş açık bir yetki olmadığını tespit ettikten sonra, Anayasanın ruhunu dikkate alarak yetkisinin sadece Parlamento tarafından kabul edilen kanunlarla sınırlı olduğunu, ulusal egemenliğin doğrudan ifadesi olan halkoylaması ile kabul edilen bir kanun hakkında denetim yapma yetkisi bulunmadığına karar vermiştir. Anayasa Konseyi, DC 62-20, 6 Kasım 1962. JO. 07 Kasım 1962-10778.

www.conseil-constitutionnel.fr Erişim Tarihi : 31.01.2009.

²⁰⁷ 2003 tarihli karar dikkate alındığında, Anayasa Konseyinin 1962'de halkoylaması nedeniyle kabul edildiği için değil, Anayasa değişikliği niteliğinde olduğu için denetleme yetkisi olmadığına karar vermesi beklenirdi. CANEDO, "L'histoire d'une double occasion manquée", **op.cit.**, s.777. Fransız Anayasa Konseyi, daha sonra halkoylaması ile kabul edilen kanunlar üzerinde de denetim yetkisi bulunmadığına karar vermiştir. "Avrupa Birliği Antlaşmasının onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanun" Bkz. 92-313 DC du 23 septembre 1992, JO. 25 septembre 1992.

²⁰⁸ DC 1992-312, 2 Eylül 1992 « Maastricht II ».

değişiklikler yapılabilir.²⁰⁹ Açılan davanın konusu anayasa değişikliğine ilişkin bir kanun olmadığı halde, kurucu iktidarın sınırlarına yönelik bu tespitler, Anayasa Konseyinin ileride yapılacak olası bir başvuruda Anayasa değişikliğinin bu koşulları taşıyıp taşımadığını denetleme yetkisini kabul edeceği izlenimi yaratmıştır.²¹⁰

2003 yılında ilk defa parlamento tarafından kabul edilen bir Anayasa değişikliğinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuruyu inceleyen Anayasa Konseyi, beklentilerin aksine, anayasa değişikliklerini denetleme konusunda kendisine açıkça yetki verilmediği gerekçesiyle görevsizlik kararı vermiştir.²¹¹ Fransız Anayasa Konseyinin bu kararı, kanun ibaresini anayasa değişikliği hakkında kanunları kapsar şekilde yorumlamaması nedeniyle öğretide şiddetle eleştirilmiştir.²¹² Anayasa Konseyinin, “yargıçlar hükümeti” eleştirisinden korunmak amacıyla, olası misillemelerden çekinerek ihtiyatlı bir yaklaşımla kendi kendisini sınırladığı ileri sürülmüştür.²¹³ Bu karar, Anayasa Konseyinin devlet kurumları arasındaki yeri ve güçler arası denge çerçevesinde olumlu karşılanabilirse de, Anayasallık denetimi bakımından

²⁰⁹ DC 1992-312, 2 Eylül 1992 « Maastricht II » . Anayasa Konseyi, aynı ifadeyi daha sonra verdiği iki kararda tekrarlamıştır. DC 1999-410, 15 Mart 1999 (considérant 3) ; DC 2000-429, 30 Mayıs 2000 (considérant 6).

²¹⁰ FAVOREU/PHILIP, *Les Grands Décisions...*, 1995, s.815; DRAGO, *Contentieux Constitutionnel français...*, 1998, s.270-272, Dominique ROUSSEAU, *Droit du Contentieux Constitutionnel*, 2001, s.212-216, Olivier BEAUD, *La puissance de l'Etat...*, s.400-401; Dominique MAÏLLARD DESGREES DU LOU, “Le pouvoir constituant dérivé reste souverain”, *RDP*, no.3, 2003, s.726; CANEDO, “L’histoire d’une double occasion manquée”, *op.cit.*, s.775. Aksi görüş için, Bruno GENEVOIS, “Les limites d’ordre juridique à l’intervention du pouvoir constituant”, *RFDA*, 14/5,1998, s.919; Didier MAUS, “Table Ronde: Révision de la Constitution”, *AJJC*, C.10-1994, Economica-PUAM, 1995, s.270.

²¹¹ DC 2003-469. 19 Mart 2003’de 61 senatör tarafından yapılan başvuruyu inceleyen Anayasa Konseyi, 26 Mart 2003’de Anayasa değişikliklerinin Anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisinin bulunmadığına karar vermiştir.

²¹² VERPEAUX, “La loi constitutionnelle...”, *op.cit.*, s.663; ZIMMER, “Jurisprudence du...”, *op.cit.*, s.384; CANEDO Marguerite, “L’histoire d’une double occasion manquée”, *op.cit.*, s.777; MAÏLLARD DESGREES DU LOU, “Le pouvoir constituant dérivé reste souverain”, *RDP*, no.3, 2003; STEFANINI, “Jurisprudence du...” *op.cit.*, ss.380-383; GESLOT, “La loi constitutionnelle relative à l’organisation décentralisée de la République devant le Conseil constitutionnel”, *RDP*, no.3, 2003 .

²¹³ STEFANINI, “Jurisprudence du...”, *op.cit.*, s.379; VERPEAUX, “La loi constitutionnelle...”, *op.cit.*, s.663. Fransız Anayasa Konseyi, kuruluşundan beri görevine ilişkin bir belirsizlikle karşılaşmış tercih yapmak zorunda kaldığında hep en dar yoruma yönelmiştir. Yargıçlar hükümeti korkusunu çok fazla hatırlatmak ve yargıçları bu eleştiriden korunmaya kışkırtmak, yargıçların tam olmayan metinlerin eksik içeriklerinin arkasına saklanarak kendilerine açıkça tanınmamış yetkileri reddetmeleri riski taşımaktadır. CANEDO, “L’histoire d’une double occasion manquée”, *op.cit.*, s.792.

üzücü, günümüz demokrasi anlayışı ve özellikle hukuk devleti ilkesi bakımından ise tam bir hayal kırıklığı olarak nitelendirilmiştir.²¹⁴

ii) *Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemelerinin Denetim Yetkisini Kabulü*

İtalyan Anayasasında, anayasa değişikliklerinin ve anayasal kanunların yapılış usulü Anayasanın 138.maddesinde düzenlenmiş ve 139.maddede de cumhuriyet şeklinin Anayasa değişikliği konusu yapılamayacağı belirtilmiştir. İtalyan Anayasa Mahkemesi, 1988 yılında verdiği 1146 sayılı kararda denetim yetkisinin Anayasada yer alan başka ilkeler bakımından da kullanılabileceğini belirtmiştir. Mahkemeye göre, İtalyan Anayasasında anayasa değişiklikleri veya diğer anayasal kanunlarla değiştirilemeyecek birçok üstün ilke bulunmaktadır. Bunlar arasında, Anayasada açıkça değişiklik konusu yapılamayacağı belirtilen cumhuriyet ilkesinin yanı sıra, açıkça değiştirilemeyeceği belirtilmediği halde İtalyan Anayasasının temelini oluşturan üstün değerlerin özüne ilişkin ilkeler de sayılabilir. Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini bu ilkeler çerçevesinde denetleme yetkisi bulunduğu yadsınamaz. Aksi takdirde, Anayasanın yargısal denetimi sisteminin eksik ve etkisiz kalması sonucuna ulaşılabilir.²¹⁵ Mahkemenin bu yaklaşımı öğretide çoğunluk tarafından da benimsenmiştir.²¹⁶ Bununla birlikte, söz konusu karar bir anayasal kanuna ilişkindir. İtalyan Anayasa Mahkemesi, bugüne kadar doğrudan bir anayasa değişikliğini iptal etmemiştir.

Değiştirme yasakları bakımından oldukça kapsamlı bir içeriğe sahip olan Alman Anayasasında, anayasa değişikliklerinin denetimi konusu açıkça düzenlenmemiştir. Alman Anayasasının 79.maddesinin 3.fıkrası, federasyonun eyaletler (*Länder*) şeklinde örgütlenmesi (devletin federal niteliği), eyaletlerin yasamaya katılımı ilkesi ve Anayasanın 1 ve 20.maddelerinde belirtilen ilkelere aykırı anayasa değişikliğini

²¹⁴ VERPEAUX Michel, “La loi constitutionnelle...”, *op.cit.*, s.664; STEFANINI, “Jurisprudence du...”, *op.cit.*, s.379.

²¹⁵ Anayasa Mahkemesi karar no : 1146, Kt.29.12.1988’den aktaran Roland RİCCİ, **Le Proces Constitutionnel En Italie**, Economica-PUAM, 1996, s.68 ve FAVOREU et al., “İtalie”, *op.cit.*, s.31 ; PİZZORUSSO/ROSSİ, “Rapport Italie”, in *Révision de la Constitution et justice constitutionnelle*, AİJC, C.10-1994, Economica-PUAM, 1995, s.138-140.

²¹⁶ Bkz. RİCCİ, *op.cit.*, s.67, dipnot 240 ; Anayasa Mahkemesine siyasilere tarafından getirilen eleştiriler için bkz. PİZZORUSSO/ROSSİ, “Rapport Italie”, *op.cit.*, s.141; Anayasa Mahkemesi kararından önceki görüşler için bkz. KIRATLI, *op.cit.*, 1966, s.102 ; HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, *op.cit.*, s.166.

yasaklamaktadır. Birinci maddede insan onurunun korunmasını, 20.maddede ise Federal Alman Cumhuriyetinin sosyal ve demokratik bir devlet olduğu gibi ilkeler düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi, anayasada değiştirme yasağı getiren 79/3.maddenin de değiştirilemez olduğunu kabul etmektedir.²¹⁷

Alman Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerini hem şekil hem de değiştirme yasakları bakımından denetleme yetkisi bulunduğuna karar vermiştir.²¹⁸ Bu yetkisini anayasa değişikliklerinin nitelikli çoğunlukla kabul edilmekle birlikte “federal hukuk” kapsamında olmasına dayandırmaktadır.²¹⁹ Ancak, Mahkemeye göre, değiştirme yasağını düzenleyen Anayasanın 79/3.maddesi bir istisna hükmü olduğu için dar yorumlanmalıdır.²²⁰ Öğretide de, bu yaklaşım olumlu karşılanmaktadır.²²¹ Başvuru, iptal davası, itiraz yolu veya anayasa şikayeti yolu ile yapılabilir.²²² Bununla birlikte, bugüne kadar, Anayasa değişikliklerinin denetimi sonucunda hiç iptal kararı verilmemiştir.

b) Anayasasında İçerik Bakımından Sınırlama Bulunmayan Ülkeler

Hindistan Yüksek Mahkemesinin kararları, anayasa değişikliklerini denetleme yetkisini kabul etmesinin yanı sıra, denetimi Anayasada yer almayan sınırlar bakımından yapması yönünden de önemlidir. Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetimi asgari

²¹⁷ 23.04.1991 tarihli karar. Bununla birlikte, söz konusu ilkelerde değişiklik yapmayan, yeni ilkeler ekleyen ya da sadece ifade değişikliği niteliğinde olan değişiklikler yapılabilmektedir. JUANJAN Olivier, “République Fédérale Allemagne”, in Révision de la Constitution et Justice Constitutionnelle, **AİJC**, C.10-1995, Economica-PUAM, 1995, s.236-237. Alman öğretisi de bu görüşü paylaşmaktadır. Michel FROMONT, “Les règles constitutionnelles intangibles ...”, **op.cit.**, s.95.

²¹⁸ Alman Anayasa Mahkemesinin 20.12.1960 ; 14.11.1962 ; 15.12.1970, 26.07.1972, 23.04.1991 tarihli kararlar için bkz. JUANJAN Olivier, “République Fédérale Allemagne”, **op.cit.**, s.235-236; 12.10.1993 tarihli karar için bkz. Chroniques-Allemagne, **AİJC**, C.9-1993, ss.638-639 ve **RDP**, 1995, s.349; 14.05.1996 tarihli karar için bkz. Chroniques-Allemagne, **AİJC**, C.12-1996, s.493 ve **RDP**, 1999, s.154; 03.03.2004 tarihli karar için bkz. Chroniques-Allemagne, **AİJC**, C.20-2004, Economica-PUAM, 2005, s.477-478 ve **RDP**, 2005, s.1689.

²¹⁹ Osman CAN, “Anayasa Değiştirme İktidarı ...”, **op.cit.**, ss.113-114.

²²⁰ BEAUD, **La puissance de l’Etat...**, s.396-397. Alman Anayasa Mahkemesinin judicial self-restraint uyguladığı yönünde Osman CAN, “Anayasa Değiştirme İktidarı...”, **op.cit.**, s.114.

²²¹ Almanya’da tali kurucu iktidar olarak kabul edilen federal yasama organı tarafından yapılan Anayasa değişikliklerinin Anayasaya uygunluk denetiminin yapılması Alman öğretisinde tartışmasız olarak kabul edilmektedir. JUANJAN Olivier, “République Fédérale Allemagne”, **op.cit.**, s.235; KANADOĞLU, **op.cit.**, s.126.

²²² JUANJAN Olivier, “République Fédérale Allemagne”, **op.cit.**, s.235.

standart olarak kabul edildiği halde²²³, Anayasada yer alan değiştirme yasakları ya da Hindistan Yüksek Mahkemesinin yaptığı gibi Anayasada açıkça belirtilmediği halde bazı “anayasa-üstü ilkelerin” sınır olarak kabul edilmesi ciddi tartışmalara neden olmaktadır.

Avusturya Anayasasında içerik bakımından bir sınır bulunmadığı halde, Anayasanın tamamının değiştirilmesi ancak halkoylaması ile yapılabilir. “Tamamen değişimin” ne zaman gerçekleştiği ise Avusturya Anayasa Mahkemesinin kararıyla belli olmaktadır. Başka bir ifadeyle, Avusturya Anayasa Mahkemesi, usul denetiminin kapsamını içtihat yoluyla genişletmiştir.

i) *Hindistan Yüksek Mahkemesi: Anayasa Değişikliğine Rağmen Denetim*

Hindistan Anayasası Anayasa değişikliklerine konu bakımından bir sınır getirmemiştir. Hindistan Yüksek Mahkemesi, 1967’ye kadar, Anayasayı değiştirme yetkisinin kurucu iktidarda olduğu ve bu yetkinin mahkemenin denetimine konu olamayacağı gerekçesiyle anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları denetlemeyi reddetmiştir.²²⁴ 1967’de, *Golaknath* kararı ile, Anayasa değişikliklerinin Anayasaya uygunluk denetimine tabi olduğuna ve temel haklara ilişkin hükümlerin değiştirilemez nitelikte olduğuna karar vermiştir.²²⁵ 1973 tarihli *Kesavananda Bharati* kararında ise, temel hak ve özgürlüklerin bulunduğu bölüm dahil tüm maddelerin değiştirilebileceği, ancak Anayasanın temel yapısının değiştirilemeyeceği belirtilmiştir. Halen geçerli olan bu içtihat daha sonra 1975’de *İndira Gandhi*, 1980’de *Minerva Mills* kararlarıyla da tekrar edilmiştir.²²⁶

²²³ Anayasa değişikliklerinin Anayasada belirlenen usul ve şartlara uygun yapılmamış olması geçerli bir tali kurucu iktidar iradesinin olmadığı anlamına gelir. ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, 2008, s.171.

²²⁴ Shankari Prasad Singh Deo v.Union of India and State of Bihar, 1952, SCR 89 ve Sajjan Singh v.State of Rajasthan, 1965, 1 SCR 933. Aktaran SAINT-HUBER Mesmin, “La Cour Supreme de l’Inde, garantie de la structure fondamentale de la constitution”, **Revue Internationale de droit comparé**, 2000, vol.52, no.3, s.633.

²²⁵ Golaknath v. State of Punjab, 1967, 2 SCR 762. Aktaran SAINT-HUBER Mesmin, “La Cour Supreme de l’Inde ...”, **op.cit.**, s.634.

²²⁶ SAINT-HUBER, “La Cour Supreme de l’Inde ...”, **op.cit.**, s.634. 1975 yılında verilen karar « Indira Nehru Gandhi v.Raj Narain » kararı olarak da geçmektedir. Bkz. ÇAĞLAR, “Anayasanın Hukuku ve...”, **op.cit.**, s.31.

“*Common law*” tipi yargılama yaptığı halde Hindistan Yüksek Mahkemesinin karşılaştırmalı hukuk kapsamında incelenmesinin en önemli sebebi ise 1976 yılında yapılan anayasa değişikliğidir.²²⁷ Yüksek Mahkemenin bahsi geçen kararlarına bir tepki olarak Anayasada yapılan 42.değişiklik ile Mahkemenin anayasa değişikliklerini denetleme yetkisi kaldırılmıştır. Ancak, Yüksek Mahkeme kendi yetkisini sınırlayan bu hükümlerin parlamentoya Anayasanın tanımadığı sınırsız bir iktidar alanı tanımak anlamına geleceğini ve sınırsız iktidar tanımının Anayasanın temel yapısına zarar verir nitelikte olduğunu belirterek, bu değişikliği iptal etmiştir.²²⁸

Hindistan Yüksek Mahkemesi yargıçları, son derece cesur olarak nitelendirilebilecek bu kararı şu gerekçelere dayandırmışlardır: Anayasa değişikliği yapma yetkisinin sınırsız olduğunu kabul etmek, Anayasa ile korunan temel hak ve özgürlüklerin de değiştirilerek kaldırılabileceğini kabul etmek demektir. Dolayısıyla, anayasa değişiklikleri üzerinde yapılacak bir denetimin bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasının teminatı olduğunun kabulü gerekir.²²⁹ Seçim sistemi oyların salt çoğunluğuna bile sahip olmayan bir partinin meclislerde üçte iki çoğunluk elde edebilmesine elverişlidir. Parlamentonun yaptığı her değişikliğin halk tarafından istendiğini kabul etmek mümkün değildir. Kaldı ki, Hint Anayasası, oy çokluğu üzerine değil uzlaşma temeli üzerine kuruludur ve azınlıkların korunmasının teminatıdır. Çoğunluğun fikri esas alındığı takdirde, azınlıkların Anayasanın sağladığı teminattan yoksun kalabilecek olması bu teminatları geçersiz kılabilir.²³⁰

Hindistan Anayasa Mahkemesince verilen bu karar, pozitivist bir anlayışla hukuki olmadığı ya da demokratik meşruiyete sahip olmadığı gerekçesiyle eleştirilebilir. Ancak, kararın gerekçesinde yer alan görüşler, demokratik bir hukuk devletinde göz ardı edilmemelidir.

²²⁷ Hindistan Yüksek Mahkemesinin bu yetkiyi kullanımını « *common law* » tipi bir yargılama yapması ile açıklayan bir görüş için bkz. Claude KLEİN, *Théorie et Pratique du pouvoir constituant*, PUF, 1996, s.178

²²⁸ « *Minerva Mills* » kararından aktaran SAINT-HUBER, “La Cour Supreme de l’Inde...” *op.cit.*, s.643.

²²⁹ SAINT-HUBER, “La Cour Supreme de l’Inde ...”, *op.cit.*, s.632.

²³⁰ SAINT-HUBER, “La Cour Supreme de l’Inde ...”, *op.cit.*, s.639.

ii) *Avusturya Anayasa Mahkemesinin Usulden İçeriğe Yönelen Denetimi*

Avusturya Anayasasında, Anayasa değişikliklerinin içeriğine ilişkin bir sınırlama bulunmamaktadır. Usul bakımında ise, Anayasa değişikliğinin kısmi olup olmamasına göre bir ayırım yapılmıştır. Kısmi Anayasa değişiklikleri parlamentonun iradesi ile yapılabildiği halde, Anayasanın tümünün değiştirilmesi halkoylaması koşuluna bağlanmıştır.²³¹

Avusturya Anayasa Mahkemesi konuya ilişkin ilk kararında, öncelikle kendisinin içerik denetimi bakımından yetkisiz, şekil denetimi bakımından ise yetkili olduğunu kabul etmiş ve şekil denetiminin Anayasanın 44.maddesinde belirtilen hususlar üzerinde yapılacağını ifade etmiştir. Bu maddede, usul bakımından getirilen en önemli düzenleme Anayasanın tamamının ancak halkoylaması ile değiştirilebileceğine ilişkindir. Anayasa Mahkemesi, yapılan değişikliğin kısmi olup olmadığını belirleme yetkisini de kendisinde görmüştür. Anayasanın “tümünün” değiştirilmesi kavramını geniş yorumlayan Mahkeme, “Federal Anayasanın temel ilkelerini etkileyen” bir değişikliğin Anayasanın tümünün değiştirilmesi anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu durumda, federal devlet, demokratik devlet ya da hukuk devleti ilkeleri gibi Anayasanın temel ilkelerini etkileyen bir değişiklik halkoylaması yoluyla kabul edilmediği takdirde, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilebilecektir. Bununla birlikte, Avusturya Anayasa Mahkemesi konuya ilişkin bu ilk kararında, temel ilkeleri etkileyen bir değişiklik yapılmadığı gerekçesiyle iptal kararı vermemiştir.²³² Anayasa Mahkemesi, daha sonraki kararlarında bu yöndeki içtihadını sürdürmüş²³³, hatta daha da ileri giderek, Anayasada yapılan kısmi değişikliklerin belirli bir noktayı aştığı takdirde “tamamen değiştirme” anlamı taşıyabileceğini belirtmiştir. Son olarak 2001 yılında verdiği bir kararda, hukuk

²³¹ Avusturya Anayasası m.44. Federal Konseyin, Federasyonun ve federe devletlerin yetki alanlarını etkilemeyen bir değişiklik Milli Meclis tarafından kabul edilebilirken, bunların yetki alanlarını etkileyen değişiklikler ancak Federal Konsey’in onayı ile yapılabilmektedir.

²³² 12.12.1952 tarihli karar. PEYROU-PISTOULEY, *op.cit.*, ss.175-177, GÖZLER, *Le pouvoir de...*, 1997, ss.515-517.

²³³ 23 Haziran 1988 tarihli kararında anayasaya aykırılık tespit ederek iptal kararı vermiş, 29 Eylül 1988 tarihli kararında ise içtihadını tekrarlamakla birlikte iptal kararı vermemiştir. bkz. GÖZLER, *Le pouvoir de...*, 1997, ss.517-518; GÖZLER, *Judicial Review...*, ss.37-38.

devleti ilkesini etkilediği gerekçesiyle halkoylaması ile yapılmayan bir Anayasa değişikliğini iptal etmiştir.²³⁴

Avusturya Anayasa Mahkemesi, bizzat kendisi tarafından belirlenen Federal Anayasanın temel ilkeleri çerçevesinde, anayasa değişikliklerini denetlemektedir. Ancak, Anayasaya aykırılık gerekçesi değişikliğin halkoylaması ile kabul edilmesi gerektiği halde farklı bir usulle kabul edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin vereceği olası iptal kararları, aynı değişikliğin halkoylaması yolu ile kabul edilmesi ile aşılabılır.²³⁵

2. Türk Hukukunda Anayasa Değişikliklerinin Denetimi

Türk Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini denetleme yetkisi asli ve tali kurucu iktidارlarla sürekli çekişme konusu olmuştur. Bugünkü düzenleme ve Anayasa Mahkemesi kararlarının anlaşılması, yaklaşık 40 yıllık bir sürecin izlenmesini gerekli kılar. Zira, bu maddenin yorumunda, lafzi ve sistematik yorum kadar tarihi yorum yöntemi de ön plana çıkmaktadır.

a) 1961 Anayasası Dönemi

1961 Anayasasının ilk metninde anayasa değişikliklerinin denetimi açıkça düzenlenmemişken, 1971 yılında yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini şekil bakımından denetleyebileceği Anayasa hükmü haline getirilmiştir. Dolayısıyla, 1971 öncesi ve sonrası farklı hukuki değerlendirmelere tabidir.

i) 1971 Anayasa Değişikliğine Kadar Anayasa Değişikliklerinin Denetimi

1961 Anayasasının ilk metninde Anayasa Mahkemesinin denetleyebileceği normlar arasında anayasa değişiklikleri açıkça sayılmamıştı. Anayasa değişikliklerinin yapılma usulü 155.maddede gösterilmiş, 9.maddede ise devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmünün değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği belirtilmiştir. Bu düzenlemeler karşısında, devlet şeklinin cumhuriyet

²³⁴ G12/00, 11 Ekim 2001. Karar hakkında bkz. Otto PFERSMANN, “Chronique/Autriche”, *AJIC*, C.17, 2001, ss.447-452.

²³⁵ GÖZLER, *Le pouvoir de...*, 1997, s.521.

olduğuna ilişkin normun tali kurucu iktidar bakımından bir içerik sınırı oluşturduğu ve usulüne uygun olarak değiştirilse bile bu değişikliğin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.²³⁶ Anayasa Mahkemesi de 1965 yılında verdiği bir kararda, anayasa değişikliklerinin sınırına ilişkin görüşünü açıklamıştır.²³⁷ Bu kararın konusu anayasa değişikliği olmamakla birlikte, olası bir başvuruda, Anayasa Mahkemesinin yaklaşımının ipuçlarını vermektedir. 1961 Anayasasında yapılan ilk anayasa değişikliği üzerine açılan iptal davası, Mahkemenin yaklaşımını netleştirmiştir.²³⁸ Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerinin de kanun niteliğinde olduğunu belirterek, anayasa değişiklikleri üzerinde hem şekil hem de esas bakımından inceleme yetkisine sahip olduğuna karar vermiştir.²³⁹

Mahkemeye göre, Anayasada belirlenen usul ve şartlara uygun olarak yürürlüğe konulmayan bir metnin, Anayasa hükümleri üzerinde etki doğurması mümkün olmadığına göre, şekil bakımından denetim zorunludur.²⁴⁰ Esas bakımından denetim yetkisi ise Anayasanın 9.maddesindeki “değişmezlik ilkesine” dayandırılmıştır. Ancak,

²³⁶ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.105, Ali Ülkü AZRAK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, **İÜHF**, C.28, Sy. 3-4, 1962, ss.679-680; Bülent TANÖR, **Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası**, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1969, s.184. Tali kurucu iktidarın anayasayı değiştirme yetkisine ilişkin önceki görüşler için, ibid, ss.180-183.

²³⁷ Türkiye İşçi Partisi tarafından Türk Ceza Kanununun 141 ve 142.maddelerinin iptali istemiyle yapılan başvuruda davacı, Anayasasının devlet şeklinin cumhuriyet olduğu dışında kalan bütün hükümlerinin değiştirilebilmesi gerektiğini ancak 141 ve 142.maddelerin bu yönde bir engel oluşturduğunu ileri sürmüştür. İddiayı değerlendiren Anayasa Mahkemesi, Anayasadaki usullere uyularak Devlet şeklinin cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm hariç olmak üzere, Anayasa hükümlerinin değiştirilebileceğini, ancak Anayasada değişikliği düzenleyen maddenin “*Anayasanın ruhuna uygun değişmelere imkan sağlamak maksadıyla*” kabul edildiğini belirtmiştir. Mahkemeye göre, “1961 Anayasasının özünü ortadan kaldırııcı ve bu niteliği ile (değişiklik) olarak kabul edilmesi caiz olmayan ve Anayasanın devrilmesini öngören maksatların, sözü geçen 155.maddenin gölgesinde gerçekleştirilebilmelerini düşünmek mümkün değildir.” Türk toplumunu gerileten, temel hak ve özgürlükleri, hukuk devleti ilkesini ortadan kaldıran nitelikte değişiklikler Anayasanın özünü ortadan kaldırmaktadır. E.1963/173, K.1965/40, Kt.26.09.1965 .

²³⁸ İlk Anayasa değişikliği 06.11.1969 tarih ve 1188 sayılı Kanunla yapılmıştır. Bu kanun 12.11.1969 tarih ve 13349 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Türkiye İşçi Partisi tarafından Anayasa değişikliğinin iptali için Anayasa Mahkemesi’ne yapılan ilk başvuru Türkiye İşçi Partisi Merkez Yürütme Kurulu tarafından yapılmıştır. Yürütme Kurulunun yetkili organ olmadığını belirleyen Anayasa Mahkemesi davayı yetkisizlik nedeniyle reddetmiştir. E.1969/63, K.1969/66, Kt.25.11.1969. Bunun üzerine İşçi Partisi eksikliği gidererek 10.01.1970 tarihinde ikinci başvurusunu yapmıştır.

²³⁹ E.1970/1, K.1970/31, Kt.16.06.1970, AYMKD, S.8, s.322. Mahkeme Anayasa değişikliklerinin de birer kanun olduğu, dolayısıyla açık bir yetkilendirme olmasa da kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli mahkemenin Anayasa değişikliklerini de denetleyebileceği görüşünü benimsemiştir. Bu konuda karşı oy kullanan tek üye Fazıl Uluocak olmuştur. bkz. Fazıl Uluocak Karşı Oyu, AYMKD, S.8, s.334. Salim Başol, Celalettin Kuralmen ve Halit ZARBUN ise esas yönünde denetim yetkisi bulunmadığı yönünde karşı oy kullanmışlardır.

²⁴⁰ E.1970/1, K.1970/31, Kt.16.06.1970.

bu konuda iki önemli tespit yapılmıştır. Birincisi, değişmezlik ilkesinin sadece “cumhuriyet” sözcüğüne yönelik olmadığıdır. Mahkemeye göre, bu maddenin amacı, “*Anayasanın 1. (ve) 2.maddeleri (ile) 2.maddenin gönderme yaptığı başlangıç bölümünde yer alan temel ilkelerle niteliği belirtilmiş, “cumhuriyet” sözcüğü ile ifade edilen devlet sistemidir.*” Başka bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesi, cumhuriyet şeklinin değişmezliği ilkesini dar anlamda monarşi karşıtı bir rejim olarak değil, geniş anlamda nitelikleriyle beraber cumhuriyet rejiminin değişmezliği olarak yorumlamıştır. Mahkemenin yaptığı ikinci tespit, sadece değiştirilemeyeceği belirtilen maddelerde değil, diğer maddelerde yapılsa da, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bu ilkeleri değiştirme amacı güden değişikliklerin de Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olacağıdır.²⁴¹

Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini şekil bakımından denetleyebileceği²⁴², hatta değiştirme yasağı içeren hüküm bakımından içerik denetimi de yapabileceği kabul edilmektedir.²⁴³ Ancak, değiştirme yasağı içeren hükmün bir istisna hükmü olduğu, dolayısıyla dar yorumlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu görüş, Alman Anayasa Mahkemesi kararlarına paraleldir. Cumhuriyet kavramının dar yorumu ise monarşi karşıtı devlet şeklini ifade etmektedir.²⁴⁴ Anayasa Mahkemesinin yetkisinin, Cumhuriyet şekline ilişkin maddenin değiştirilmesi ya da doğrudan bu maddede değişiklik yapılmamakla birlikte, başka bir maddede devlet yönetiminin irsi intikalini öngören bir Anayasa değişikliği yapılması durumuyla sınırlı olması gerektiği ileri sürülmüştür.²⁴⁵

²⁴¹ E.1970/1, K.1970/31, Kt.16.06.1970 Aynı yönde E.1970/41, K.1971/37, Kt.13.04.1971.

²⁴² Özellikle, Anayasa Mahkemesi kararlarını eleştirdiği halde, şekil denetimi bakımından denetim yetkisi bulunması gerektiği yönünde görüş bildiren yazarlar: Cem EROĞUL, **Anayasayı Değiştirme Sorunu**, AÜSBFY, Ankara, 1974, s.164; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, s.171; Erdal ONAR, **1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu**, Ankara, 1993, s.137-138; GÖZLER, **Le pouvoir de...**, 1997, s.586.

²⁴³ GÖZLER, **Le pouvoir de ...**, 1997, s.589.

²⁴⁴ EROĞUL, **Anayasayı Değiştirme Sorunu...**, 1974, s.168; Mümtaz SOYSAL, **100 Soruda...**, 1974, s.218; Mehmet TURHAN, “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, **op.cit.**, s.98; GÖZLER, **Kurucu İktidar**, Ankara, 1991, s.158, TEZİÇ, **1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı...**, s.134. ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, ss.175-176. KARŞI GÖRÜŞ, cumhuriyet ilkesinin ancak nitelikleri ile birlikte bir anlam ifade ettiği kanısındadır. Rona SEROZAN, “Anayasayı Değiştirme Yetkisinin Sınırları”, **İÜHFİM**, C.37, Sy.1-4, 1972, s.137; Yıldızhan YAYLA, “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü”, **Hıfzı Timur’un Anısına Armağan**, İÜHFY, 1979, (ayrı bası), ss.1012-1018. TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, **op.cit.**, 2004, s.266.

²⁴⁵ EROĞUL, **Anayasayı Değiştirme Sorunu...**, s.167-168; Erdal ONAR, **1982 Anayasasında Anayasayı...**, s.141. Gerçekten de, değiştirilmesi yasak maddeye dokunmadan, başka bir maddede onunla

Anayasa Mahkemesinin bu dönem kararlarına yönelik temel eleştiri değiştirme yasağının geniş yorumlanmış olmasıdır.²⁴⁶ Cumhuriyetin niteliklerinin oldukça geniş kapsamlı olması ve bu niteliklerle ilgisi olmayan bir Anayasa değişikliği düşünmenin neredeyse imkansız olması²⁴⁷, Anayasa Mahkemesinin hemen hemen bütün Anayasa değişikliklerini esas bakımından denetleyebilmesi anlamına gelmektedir.²⁴⁸ Bu sonuç, tali kurucu iktidarla Anayasa Mahkemesinin sürekli karşı karşıya kalması riski ve yargıçlar hükümete yol açma tehlikesi barındırması nedeniyle eleştirilmiştir.²⁴⁹ Bu dönemde açılan davaların hiçbirinde esas bakımından denetim yapılarak iptal kararı verilmemiştir.²⁵⁰ Buna rağmen, Mahkemenin içtihadı göz önünde bulundurularak, 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği paketi içerisinde bu konuda yeni düzenleme yapılmıştır.

ii) 1971 Anayasa Değişikliği Sonrası Anayasa Mahkemesinin Tutumu

1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile, şekil bakımından yapılan denetime pozitif dayanak kazandırılırken, Anayasa Mahkemesinin esas denetimi yapmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.²⁵¹ Nitekim değişiklik gerekçesinde, Anayasa Mahkemesinin denetim yetkisinin “*Anayasa değişikliğinin, sadece teklif, müzakere ve kabul edilmesine*

açıkça çelişen bir düzenleme yapılması Anayasaya karşı hile olarak nitelendirilebilir ve hukuken korunmaması gerekir.

²⁴⁶ Celalettin Kuralmen Karşı Oyu, E.1970/1, K.1970/31, Kt.16.06.1970. ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, s.175; TEZİÇ, **1961 Anayasasına Göre Kanun...**, 1972, s.134; EROĞUL, **Anayasayı Değiştirme Sorunu...**, s.168; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.1014.

²⁴⁷ ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, 2008, s.175; Burhan KUZU, **1982 Anayasanın Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s.179. Bu görüş, Anayasa Mahkemesinin tutumunu benimseyen Prof.Dr.Yıldızhan YAYLA tarafından da kabul edilmiştir. YAYLA, “Anayasa Mahkemesine göre cumhuriyetin özü”, **op.cit.**, s.978.

²⁴⁸ Bu sonuca olumlu yaklaşan yazarlar için bkz. KUBALI, **Anayasa Hukuku Dersleri**, İÜHFY, 1971, s.105; SEROZAN, “Anayasayı Değiştirme Yetkisinin Sınırları”, **op.cit.**, s.134-141; YAYLA Yıldızhan, “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü”, **op.cit.**, s.1016,1018; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, **op.cit.**, 2004, s.266.

²⁴⁹ TEZİÇ, **1961 Anayasasına Göre ...**, 1972, s.134; SOYSAL, **100 Soruda Anayasanın...**, 1974, s.217; Orhan ALDIKAÇTI, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 1982, s.362, KUZU, **1982 Anayasanın Temel Nitelikleri...**, s.179, 181.

²⁵⁰ E.1970/1, K.1970/31, Kt.16.06.1970 tarihli birinci kararda şekil bakımından iptal kararı verildiği için esas bakımından inceleme gerekli görülmemiştir. E.1970/41, K.1971/37, Kt.13.04.1971 tarihli ikinci kararda ise şekil ve esas bakımından yapılan inceleme sonucunda Anayasaya aykırılık tespit edilmemiştir.

²⁵¹ 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun. RG.22.09.1971-13964.

*ait Anayasa hükümlerine uygun olarak yapılmış bulunup bulunmadığı noktasına münhasır olduğu, esasa teşmil edilemeyeceği...” belirtilmiştir.*²⁵²

Karşılaştırmalı hukuka baktığımızda, anayasa değişikliklerini denetleme yetkisini kabul eden bir Mahkeme kararının arkasından anayasa değişikliğine giden tek ülkenin Hindistan olduğu görülmektedir. Hindistan Yüksek Mahkemesinin, denetim yetkisini kısıtlayan değişikliği iptal etmesi üzerine bir daha bu konuda bir düzenleme yapılmamıştır. Türk Anayasa Mahkemesinin yetkilerini sınırlayan bu düzenlemenin Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmesi olasılığı düşünülmüşse de, bu yönde bir başvuru yapılmadığı için bu hüküm hiç denetlenememiştir.²⁵³

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, söz konusu değişiklikten sonra verdiği ilk kararında²⁵⁴, yapılan değişiklik ile mahkemenin denetim alanının daraltıldığını, bundan sonra Anayasa değişikliklerinin esas bakımından denetlenmesinin görev alanı dışında kaldığını tespit ettikten sonra, Anayasada şekil denetimi ile ilgili gördüğü maddeleri sıralamış ve bu maddeler arasına değiştirme yasağına ilişkin 9.maddeyi de dahil etmiştir. Bu maddenin şekle ilişkin bir kural olarak nitelendirilmesinin diğer maddeler kadar açık olmadığını kabul eden mahkeme, değişiklik öncesi içtihadını aynen tekrarlamak suretiyle, değişmezlik yasağının önemini vurgulamış ve kapsamını belirlemiştir. Ancak, bu sefer sadece değişmezlik ilkesine değil, değiştirmenin teklif dahi edilemeyeceğine dair bölüme de vurgu yaparak, 9.maddenin sadece değiştirme yasağını değil, “teklif yasağı”nı da içerdiğini belirtmiştir. Mahkemeye göre, teklif ile ilgili düzenlemeler şekle ilişkin kurallar olduğuna göre, teklif yasağına ilişkin kural da şekil kuralı olarak kabul edilmelidir. Özetle, Anayasa Mahkemesi değişiklik öncesi “esas denetimi” olarak nitelediği denetim biçimini, esas denetiminin yasaklanmasının ardından “şekil denetimi” olarak nitelendirmiştir.²⁵⁵

²⁵² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 17 , Sıra Sayısı: 419, s.17.

²⁵³ Mehmet Ali AYBAR, **12 Mart’tan Sonra Meclis Konuşmaları**, Sinan Yayınları, Ankara, 1973, s.191-200; Servet ARMAĞAN, “1961 Anayasasının Son Değişikliğinden Sonra Anayasa Mahkemesi”, **İÜHF**, C.37, S.1-4, 1972, s.126.

²⁵⁴ E.1973/19, K.1975/87, Kt.15.04.1975.

²⁵⁵ Bununla birlikte, 1976/46 ve 1977/4 sayılı kararlarında “Esasın Biçim Yönünden İncelenmesi”, 1977/117 sayılı kararında ise doğrudan “Esasın İncelenmesi” başlıkları bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, anayasa değişiklikleriyle ilgili iptal davası yoluyla yapılan başvuru üzerine, dava konusu anayasa değişikliği maddelerini tek tek teklif yasağına aykırılık bakımından incelenmiş ve Askeri mahkeme üyelerinin çoğunluğunun hakim niteliğine sahip olması şartının savaş halinde aranmayacağına ilişkin değişikliği “*Cumhuriyetin insan hak ve hürriyetlerine dayalı olduğunu belirleyen Başlangıç bölümüyle 2. maddesinde gösterilen insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayalı bir hukuk devleti olma niteliğine aykırı*” bularak iptal etmiştir.²⁵⁶

1961 Anayasası döneminde, anayasa değişikliklerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan diğer başvurular itiraz yolu ile yapılmıştır. Başvurunun itiraz yolu ile yapılmış olmasının görev ve yetkisini etkilemediğini kabul eden Anayasa Mahkemesi önceki kararlarındaki gerekçeleri aynen tekrarlamıştır.²⁵⁷ Bu çerçevede, kamulaştırma bedelinin gerçek karşılığı yerine vergi değerini aşmayacak şekilde karşılanması esasını getiren Anayasa değişikliği, Yüksek Hakimler Kurulu kararlarına karşı yargı yolunu kapatan Anayasa değişikliği ve Yüksek Savcılar Kurulu kararlarına karşı yargı yolunu kapatan Anayasa değişikliği Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.²⁵⁸

Denetim yetkisinin şekil denetimi ile sınırlanmasından sonra, Anayasa Mahkemesinin şekil denetimi kavramını geniş yorumlayarak şekil denetimi görüntüsü altında içerik denetimi yaptığı açıktır.²⁵⁹ Bu durum, Anayasa Mahkemesinin yetki alanını aşması olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁰ Ancak bu dönemde de asıl eleştiri, değişmezlik yasağının teklif yasağına vurgu yapılarak şekil denetimi kapsamına alınmasına değil, değiştirme

²⁵⁶ E.1973/19, K.1975/87, Kt.15.04.1975.

²⁵⁷ E.1975/167, K.1976/19, Kt.23.03.1976, Başvuran Elazığ 1.Asliye Hukuk Mahkemesi; E.1976/38, K.1976/46, Kt.12.10.1976, Başvuran: Antalya 1.Asliye Hukuk Mahkemesi; E.1976/26, K.1976/47, Kt.12.10.1976, Başvuran: Palu Asliye Hukuk Mahkemesi; E.1976/43, K.1977/4, Kt.27.01.1977 Başvuran: Danıştay 5.Dairesi; E.1977/82, K.1977/117, Başvuran: Danıştay 5.Dairesi.

²⁵⁸ Anayasa Mahkemesi 23.03.1976 tarihli kararında kamulaştırma ile ilgili değişikliği Anayasaya aykırı bulmadığı halde, 12.10.1976 tarihli kararında Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. E.1976/38, K.1976/46 (Aynı gün, aynı madde ile ilgili üçüncü bir başvuruda karar verilmesine yer olmadığına karar vermiştir. K.1976/47, AYMKD, C.14, s.286-300); Yüksek Hakimler Kurulu kararlarına karşı yargı yolunun kapatılmasının iptaline ilişkin karar E.1976/43, K.1977/4, Kt.27.01.1977; Yüksek Savcılar Kurulu kararlarının yargı denetimi dışında bırakılmasının iptaline ilişkin karar E.1977/82, K.1977/117, Kt.27.09.1977.

²⁵⁹ TEZİÇ, *Anayasa Hukuku*, 2009, s.177-178; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, *op.cit.*, 2004, s.459; GÖZLER, *Le pouvoir de...*, 1997, s.639.

²⁶⁰ ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku*, *op.cit.*, 2008, s.175. Anayasa Mahkemesinin bu dönem kararlarının sonuçları bakımından ise genelde olumlu bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Bkz. Öztekin TOSUN, “Anayasanın Anayasaya Aykırılığı Sorunu”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, C.1, Sy.1, 1978, ss.21-31.

yasağının kapsamının geniş yorumlanmasına yöneliktir. Cumhuriyet, monarşi karşıtı rejim anlamında dar yorumlanmış olsa idi, değiştirme yasağına ilişkin hükmün şekil denetimi kapsamında ele alınmasının mümkün olabileceğini ileri sürenler önemli bir ağırlıktadır.²⁶¹

Sonuç olarak, tali kurucu iktidarın anayasa değişikliklerinin denetimini şekil denetimi ile sınırlamış olması, asıl amacı olan değiştirme yasağının geniş yorumlanması sorununu çözmekte yetersiz kalmıştır. Bunun en önemli sebebi sorunun yanlış teşhis edilmesidir. 1971 öncesi Anayasa Mahkemesinin “değiştirme yasağı” denetimini esas denetimi başlığı altında incelemiş olması mahkemenin esas denetimi yapması engellendiğinde sorunun çözüleceği izlenimi yaratmıştır. Oysa esas denetiminde işlemin sebep, amaç ve konu unsurları bakımından denetlendiği kabul edilir.²⁶² Değiştirme yasağı ise işlemin yetki unsuru bakımından da denetlenebilecek bir konudur. Anayasada değiştirme yasağı bulunduğu müddetçe Anayasa Mahkemesinin bu yönde bir denetim konusunda kendisini yetkili görmesi her zaman mümkündü. Aksi takdirde, değiştirme yasağının hukuki yaptırımının bulunmadığını kabul etmek gerekirdi. Gerçek sorun, Anayasa Mahkemesinin “değiştirme yasağının” kapsamını geniş yorumlaması olarak tespit edildiğinde, buna iki çözüm önerilebilirdi. Birincisi, değiştirme yasağının tamamen kaldırılması(bu değişiklik ancak bir sonraki asli kurucu iktidar tarafından gerçekleştirilebilirdi), ikincisi ise 9.maddeye bir ilave yapılmak suretiyle, cumhuriyet şeklini değiştirme yasağının sadece monarşi karşıtı anlamda kullanıldığının ya da cumhuriyetin niteliklerini kapsamadığının açıkça belirtilmesi olabilirdi.²⁶³

²⁶¹ EROĞUL, **Anayasayı Değiştirme Sorunu**, op.cit, s.168; Mehmet TURHAN, “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, **op.cit.**, s.73; ÖZBUDUN’a göre de, dolambaçlı da olsa değiştirme yasağının şekil şartı olarak düşünülmesi mümkündür. ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, 2008, s.179. Yazara göre, değiştirilemez hükümler 1982 anayasasında olduğu gibi açıkça cumhuriyetin niteliklerini de kapsıyor olsa idi, Anayasa Mahkemesi içtihadı daha kolay savunulabilirdi. İbid., s.176. GÖZLER ise, 9.maddenin şekil denetimi kapsamında ele alınmasını eleştirmiştir. GÖZLER, **Le pouvoir de...**, 1997, s.648.

²⁶² Erdoğan TEZİÇ, “Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Esas Açısından Denetimi”, **İÜHF**, C.51, Sy.1-4, 1986, s.31.

²⁶³ Değiştirme yasağının monarşi karşıtı anlamda kullanıldığının açıkça belirtilmesi ise, bu yasağı anlamsızlaştırırdı. Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında, değiştirme yasakları arasında devlet ya da hükümet şekli, temel hak ve özgürlükler hatta uluslararası hukukun emredici kurallarının yer aldığı görülmektedir. Bkz. İbrahim Ö. KABOĞLU, 1982 Anayasası: Değişmezlik Alanı ve Yargısal Denetimin Sınırları, **Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan**, Yetkin, Ankara, 2009, s.22. Tarihsel süreçte karşılaştırmalı hukukta değiştirme yasakları için bkz. Abdullah SEZER, **1982 Anayasası Ekseninde Türev Kurucu İktidar Yetkisinin sınırları ve Yargısal Denetimi**, Doktora Tezi, 2006, ss.176-186 , www.yok.gov.tr .

b) 1982 Anayasası Dönemi

1982 Anayasasını yapan asli kurucu iktidar, bir yanda cumhuriyetin niteliklerini, devletin bütünlüğünü, resmi dilini, bayrağını, milli marşını ve başkentini düzenleyen maddeleri de değiştirme yasağı kapsamına alarak, 1961 Anayasası döneminin en önemli sorununu Anayasa Mahkemesi yaklaşımına uygun bir düzenleme ile çözerken, diğer yanda Anayasa Mahkemesinin şekil denetimi yetkisini teklif, oylama çoğunluğu ve ivedilikle görüşme yasağı bakımından sınırlayarak çelişkili bir durum ortaya çıkarmıştır.²⁶⁴ Bu çelişki, değiştirilemez hükümlerin hukuki denetiminin mümkün olup olmadığı tartışmasının devam etmesine neden olmuştur.²⁶⁵ Zira, şekil denetimin kapsamının daraltıldığı açık olmakla birlikte, değiştirme yasaklarının oldukça kapsamlı bir biçimde düzenlenmiş olması, bunların yaptırımının ne olacağı sorusunu akla getirmektedir.

Anayasalarda tali kurucu iktidar için getirilen sınırların etkinliği şüphesiz bunların yargısal denetiminin mümkün olmasına bağlıdır.²⁶⁶ Aksi takdirde, anayasanın üstünlüğü ilkesinin anayasa değişiklikleri karşısında bir anlamı kalmayacaktır.²⁶⁷ Özellikle, tali kuruculuk yetkisi halkoylaması yoluyla halk tarafından bizzat kullanılmadığı sürece bu işlemlerin hukuki denetime tabi tutulması hukuk devletinde olağan karşılanmalıdır.²⁶⁸ Elbette bir Anayasa değişikliği metninde, denetimin sınırı Anayasa değil, Anayasada Anayasa değişiklikleri için öngörülen sınır olmalıdır. Ancak, bu husus denetimin esasına

²⁶⁴ Madde gerekçesinde neden bu yönde bir düzenleme yapıldığına dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Danışma Meclisindeki görüşmeler sırasında değiştirme yasağının da denetim kapsamına alınması önerilmiş, bu öneri reddedilmiştir. Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, B.148, O.4, 10 Eylül 1982 Cuma, s.184-198. Anayasa Komisyonu bu konuda görüş bildirmeyi reddetmiş, ısrarlı sorular karşısında da değiştirilemez hükmün değiştirilmesi halinde "...biz 45 milyon buna karşı koyarız" demekle yetinilmiştir. s.192. Değiştirilmez hükümlerin kapsamının genişletilmesi ise Milli Güvenlik Konseyinin müdahalesi ile sonradan yapılmıştır.

²⁶⁵ Naz ÇAVUŞOĞLU, **Anayasa Notları**, Beta, 1997, s.41.

²⁶⁶ STEFANINI, "Jurisprudence du...", **op.cit.**, ss.379-381; GÖZLER, **Kurucu İktidar...**, 1991, s.132; GÖZLER, **Le pouvoir de...**, 1997, s.462, 466.

²⁶⁷ BEAUD, **La puissance de l'Etat...**, 1994, s.386; GÖZLER, **Kurucu İktidar...**, 1991, s.132.

²⁶⁸ BEAUD, **La puissance de l'Etat...**, 1994, s.393. Anayasa değişiklikleri genel olarak nitelikli parlamento çoğunluğunun belli usul ve sınırlar çerçevesinde gerçekleştirdiği bir yasama tasarrufudur. Bakır ÇAĞLAR, **Anayasa Bilimi**, BFS Yayınları, İstanbul, 1989, s.85. Bir metnin nitelikli çoğunlukla kabul edilmesi yargı denetiminin dışında bırakılması için bir gerekçe oluşturmamalıdır. Aksi takdirde, Anayasayı değiştirme yetkisine sahip çoğunluğun üzerinde bir çoğunlukla kabul edilen kanunların denetimi tartışmalı hale gelecektir.

ilişkindir. Anayasa değişiklikliklerini denetim yetkisi kapsamında, içeriğe ilişkin verilen karardan bağımsız bir değerlendirme yapılması gerekir.

1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi kararlarıyla ortaya çıkan durum, Anayasa değişikliklerinin halkoylaması ile kabul edilip edilmemesine göre ayrı ayrı ele alınacaktır.

i) *Anayasa Değişikliklerinin Şekil Bakımından Denetiminin Kapsamı*

1982 Anayasasının kabulünü takip eden dönemde, öğretide, ağırlıklı olarak, asli kurucu iktidarın amacı ön planda tutularak, artık Anayasa değişikliklerinin denetiminde değiştirme yasağının ölçüt olamayacağı savunulmuştur.²⁶⁹ Bununla birlikte, hukuk tekniği bakımından, teklif çoğunluğu denetimi çerçevesinde “teklif dahi edilememe” koşulunun da incelenebileceği, bu çerçevede eski içtihadın sürdürülebileceği görüşünü ileri sürenler de bulunmaktadır.²⁷⁰ Üstelik bu görüşü savunanlara göre, değiştirme yasağının Anayasa Mahkemesi kararları doğrultusunda genişletilmiş olması hukuki zemini biraz daha sağlamlaştırmıştır.²⁷¹

Uygulamada, Mahkemenin “esas denetimi” yapmasının önüne geçme amacı, şekil denetiminin aşırı sınırlandırılmasına yol açmış²⁷², denetime tabi olmayan kuralların, uyulması zorunlu olmayan kurallar olarak anlaşılması tehlikesi doğmuştur. Nitekim, 1987’de yapılan anayasa değişikliği açıkça Anayasada öngörülen usule aykırılık içerdiği halde Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenememiştir.²⁷³ İptal istemiyle yapılan

²⁶⁹ KUZU, **1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ...**, s.184.

²⁷⁰ YAYLA, “1982 Anayasasına Göre Devletin Özü”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, Yıl:4, S.1-3, 1983, s.145, Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, İÜHFY, 1993, s.261. TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, **op.cit.**, 2001, s.501.Eski baskılara yer verilmesi, öğretideki bu görüşlerin, Anayasa Mahkemesinin konuya ilişkin kararlarından önce ileri sürüldüğünün vurgulanması içindir.

²⁷¹ Yıldızhan YAYLA, **Anayasa Hukuku Ders Notları**, 2.baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, s.86.

²⁷² GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, ss.1022-1027.

²⁷³ 17 Mayıs 1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği usulünde Anayasaya aykırılık bulunduğu konusunda öğretide görüş birliği olduğu söylenebilir. GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.1026; KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**, s.123.

başvuru, Anayasa Mahkemesinin Anayasada sayılanlar dışındaki şekil bozukluklarını inceleme yetkisi bulunmadığı gerekçesiyle görev yönünden reddedilmiştir.²⁷⁴

1987 tarihli bu karardan sonra, konusu bir anayasa değişikliği olan ilk başvuru 2007 yılında yapılmıştır.²⁷⁵ Anayasa Mahkemesi, bu kararında da, Anayasada tüketici biçimde sayılan koşulların dışında şekil yönünden denetim yapmasının mümkün olmadığını belirterek, teklif ve kabul çoğunluğu ile ivedilikle görüşme yasağına aykırılık dışında kalan gerekçelere dayanan iptal taleplerini ilk incelemede görev yönünden reddetmiştir.²⁷⁶ Denetim yetkisi kapsamında kalan koşullar bakımından yapılan inceleme sonucunda ise Anayasaya aykırılık tespit edilmemiştir.²⁷⁷ Aynı yıl verdiği bir başka kararda ise, aykırılık iddiasının gerekçesi yine Anayasada sayılanlar arasında yer almadığı halde, bu sefer ilk incelemede görevsizlik/yetkisizlik kararı vermek yerine, Anayasada sayılan koşullar yönünden şekil denetimi yapmış ve sonuçta Anayasaya aykırılık bulunmadığına karar vermiştir.²⁷⁸ Anayasa Mahkemesi Kanununun 29.maddesinde düzenlenen istemin gerekçesi ile bağlı olmama ilkesi dikkate alındığında, ikinci karardaki yaklaşımın usul bakımından daha uygun olduğu söylenebilir.²⁷⁹

²⁷⁴ E.1987/9, K.1987/15, Kt.16.06.1987, AYMKD, S.23, s.282-294. Başvuru 90 milletvekili tarafından yapılmıştır.

²⁷⁵ 31.05.2007 tarih ve 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanununun (RG.16.06.2007) iptali istemiyle hem Cumhurbaşkanı hem de Türkiye Büyük Millet Meclisinin 140 üyesi tarafından başvuru yapılmıştır. E.2007/72, K.2007/68, Kt.05.07.2007.

²⁷⁶ E.2007/72, K.2007/68, Kt.05.07.2007. “Cumhurbaşkanının dava dilekçesinde, 5678 sayılı Yasanın 6. maddesiyle Anayasaya eklenen Geçici Madde 19’un birinci fıkrasında, yasanın yayımlanmasıyla Cumhurbaşkanı seçim sürecinin başlayacağını öngörüldüğü, Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girmesi halkoyuna sunulup sunulmamasına göre farklılık gösterdiğinden, maddenin ya da yasanın halkoylamasına götürülmesi durumunda yürürlükte olmayan bir yasa kuralına dayanılarak Cumhurbaşkanı seçiminin yapılmasının olanaklı kılındığı, bu durumun biçimsel yönden Anayasanın 175. maddesine aykırılık oluşturduğu ileri sürülmektedir.(...)Yasanın 6. maddesiyle eklenen Geçici Madde 19’un iptaline ilişkin gerekçeler, teklif ve oylama çoğunluğu ve ivedilikle görüşülemeyeceği ilkeleri kapsamında bulunmadığından, Anayasa Mahkemesinin görev alanına girmemektedir.”

²⁷⁷ Bu karar öğretide o güne kadar savunulan görüşün aksi yöndedir. Bu nedenle, Anayasa Hukuku alanındaki çalışmaların çoğunun yenilenmesi gerekmiştir. Örneğin, ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**..., 2005, s.152; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku**..., 2000, s.1000-1001. Farklı doğrultuda, Şeref İBA, “Cumhurbaşkanınca Yayımlanması Kısım veya Tamamen Uygun Bulunmayan Kanunların Meclis’e Geri Gönderilmesi”, **AÜHFĐ**, C.53, S.3, 2003, s.304-307; Anayasa Mahkemesi raporlarından CAN’da aynı dönemde yazdığı makale de, Anayasa Mahkemesinin görüşünü desteklemektedir. Osman CAN, “Anayasayı Değiştirme İktidarı...”, **op.cit.**, ss.128-131.

²⁷⁸ E.2007/99, K.2007/86, Kt.27.11.2007.

²⁷⁹ Kanunun 29.maddesinde Anayasa değişiklikleri açıkça sayılmamış olmasının, Anayasa değişikliklerinin aslında kanun adı altında yapılıyor olmasından kaynaklandığı açıktır.

Anayasa Mahkemesinin, Anayasa değişikliklerinin denetimine ilişkin bu üç kararı, Mahkemenin 1982 öncesi tutumundan uzaklaştığı izlenimi vermişse de, her üç davada da Anayasadaki değiştirme yasağına yönelik bir aykırılık ileri sürülmemiştir. Mahkemenin, 1982 Anayasası dönemindeki konuya ilişkin ilk kararı 05.06.2008 tarihlidir. Bu karara göre, “*Anayasanın 148 inci maddesindeki, Anayasa değişikliklerinde şekil denetiminin “teklif ... şartına uyulup uyulmadığı” hususlarıyla sınırlı olduğunu ifade eden hüküm,(...) “geçerli teklif” koşulunun bulunup bulunmadığına yönelik olarak yapılacak bir denetimi de içerir.*”²⁸⁰ Başka bir ifadeyle, “teklif çoğunluğuna” ilişkin denetim yetkisi “teklif edilebilirlik” yönünden denetimi de kapsamına almaktadır. Anayasa değişikliğini yapan yasama organının kurulu iktidar olduğunu vurgulayan Mahkeme, kurulu iktidarın işlem ve eylemlerinin geçerliliğinin, asli kurucu iktidarın öngördüğü anayasal sınırlar içinde kalınması koşuluna bağlı olduğunu belirtmiştir.

1982 Anayasasına kadar, değiştirme yasağını geniş yorumlamakla eleştirilen Anayasa Mahkemesi, bu sefer şekil denetiminin sınırını aştığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.²⁸¹ Asli kurucu iktidarın öngördüğü sınırların aşılmasını kendi denetim yetkisine gerekçe olarak gösteren Anayasa Mahkemesi, aynı asli kurucu iktidarın kendi yetkileri için öngördüğü sınır konusunda sessiz kalmıştır. Mahkeme, kararını desteklemek amacıyla “*Teklif edilebilir olmayan bir Anayasa değişikliğinin 148. maddenin ikinci fıkrasında öngörülen teklif çoğunluğu koşulunu yerine getirmiş olması(nın), hukuken geçersiz nitelikteki bir yasama tasarrufunun sırf sayısal çokluğun gücüyle etkin kılınmasının gerekçesi olama(yacağını)*”²⁸² ifade ederken, aslında “teklif edilebilir olma” koşulunun Anayasanın 148.maddesinde öngörülmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Anayasa maddesinin oluşturulmasındaki tarihsel süreç, normun yorumlanmasında tarihsel yorumu ön plana çıkarmaktadır. 1982 Anayasasını yapan asli kurucu iktidarın,

²⁸⁰ E.2008/16, K.2008/116, Kt.05.06.2008, RG.22.10.2008. Mahkeme bu içtihadını 2010 yılında verdiği kararda da sürdürmüştür.E.2010/49, K.2010/87, Kt.07.07.2010, RG.01.08.2010(Mükerrer).

²⁸¹ Anayasa Mahkemesinin değiştirilmezlik yasağını bu maddeleri dolaylı olarak da etkileyebilecek değişikliklere de yansıtmasına yönelik eleştiri için bkz. KABOĞLU, “1982 Anayasası: Değişmezlik...”, **op.cit**, ss. 22-43; Yusuf Şevki HAKYEMEZ, Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı, Yetkin, Ankara, 2009, ss.77-83.

²⁸² E.2008/16, K.2008/116, Kt.05.06.2008, RG.22.10.2008. Yapılan inceleme sonucunda Anayasa değişikliği Anayasanın değiştirilmesi yasak hükümlerine aykırı bulunarak iptal edilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin değiştirme yasağı bakımından denetim yapmasını engelleme amacı taşıdığı bilinmektedir. Ancak, tarihsel süreç bir kenara bırakıldığında, Anayasa Mahkemesinin yorumu, yetkilerini etkin kullanma eğiliminde bir hukuki yorum olarak kabul edilebilir.²⁸³ Bu noktada, yetkinin doğru ya da yanlış sonuçlar doğurabilecek şekilde/içerikte kullanılmasının, bizatihi yetkinin var olup olmadığı tartışmasından ayrı bir konu olduğu bir kez daha vurgulanmalıdır.²⁸⁴

Anayasa değişikliklerinin denetlenmesi, sadece asli/tali kurucu iktidar farkı ile değil, Anayasaya uygunluk denetiminin merkezde olduğu modern demokrasi algısıyla da açıklanabilir. Halkın iktidarın kullanılmasına katılması temel hak ve özgürlüklerin korunması için yeterli kabul edildiğinde, temel değer ve ilkelerin çoğunluklarca değiştirilebilmesi mümkündür. Bu anlayış bir toplumdaki azınlıkların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını ikinci planda ele almaktadır. Oysa, Anayasa Mahkemeleri anayasaların, onların ortaya koyduğu değerlerin ve en önemlisi herkesin temel hak ve özgürlüklerinin koruyucusu ve teminatıdır. Anayasayı değiştirme yetkisini kullanan kurulu iktidarın denetlenmesinden kaçınılması, bu kurumun temel hak ve özgürlüklerin koruyucusu olma işlevini de zayıflatacaktır.²⁸⁵ Bu nedenle, sadece esasa ilişkin sonuçlarından yola çıkılarak, Türk Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini denetleme yetkisinin daraltılması ya da tamamen kaldırılması yönündeki görüşlere katılmıyoruz. Bu noktada, denetleme yetkisinin kabulü halinde, bu yetkinin hükümet darbesi durumunda yapılan anayasa değişikliklerinin iptalini de sağlayabileceğinin göz ardı edilmemesi gerekir.²⁸⁶

²⁸³ Anayasa Mahkemesinin aktivizmi devletçi ve ideolojik olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Yavuz ATAR, “Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yapılandırılması”, **Anayasa Yargısı** 25, AYM, 2008, s.105. Ancak, Anayasa değişikliklerinin denetim yetkisinin kabul edilmesi hukuk devleti ilkesini korumaya yönelik bir aktivizm olarak değerlendirilebilir. Kararın içerik bakımından sonucu bundan bağımsızdır.

²⁸⁴ YAYLA, “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü”, **op.cit.**, s. 1011, dipnot 70.

²⁸⁵ ZIMMER, “Jurisprudence du...” **op.cit.**, ss.388-389.

²⁸⁶ Dmitri Georges LAVROFF, **Le droit constitutionnel de la Ve République**, Dalloz, 1997, 2e édition, s.179.

ii) *Halkoylamasının Anayasa Değişikliklerinin Denetimine Etkisi*

1982 Anayasası, Anayasa değişikliklerinin kabulünde duruma göre ihtiyari ya da zorunlu olarak halkoylaması yapılması ihtimalini öngörmektedir.²⁸⁷ Anayasa değişikliğinin, yarı-doğrudan demokrasi araçlarından biri olan halkoylaması yolu ile kabul edilmesi halinde, Anayasa Mahkemesinin denetim yetkisi oldukça tartışmalı bir husustur. Karşılaştırmalı hukukta incelediğimiz örneklerde, Anayasa değişikliğinin halkoylaması ile kabulünün, Anayasa Mahkemelerinin denetim yetkisini sınırladığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, halkoylamasının her zaman daha demokratik bir tercih olmayabileceği gerçeği²⁸⁸ ve Anayasa Mahkemelerinin temel hak ve özgürlükleri koruma işlevi dikkate alındığında, özellikle azınlıkların korunması bakımından Anayasa uygunluk denetiminin halkoylamaları bakımından da gerekli olduğu savunulabilir. Bu noktada, halkoylamasına sunulan metinler üzerinde denetim yetkisi ya da buna yönelik temel ilkeler belirlenmesi önem kazanmaktadır.²⁸⁹

1982 Anayasasında, halk oylaması olasılıkları öngörülmüş olmakla birlikte, halkoylamasına gidilmesi durumunda Anayasa Mahkemesinin şekil bakımından denetimi konusunda açık bir sınırlama bulunmamaktadır. Ancak, halkoylamasına sunulan metnin hangi aşamada denetleneceği konusu tartışmalara neden olmaktadır. Anayasa Mahkemesi, 05.07.2007 tarihinde verdiği kararda, halkoylamasına sunulan bir anayasa değişikliğinin halkoylamasına sunulmadan önce Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebileceğini kabul etmiştir.²⁹⁰ Anayasanın 175.maddesine göre, halkoylamasına sunulacak anayasa değişikliği hakkında kanunun Cumhurbaşkanınca Resmi Gazete’de

²⁸⁷ 1982 Anayasasının ilk halinde sadece ihtiyari referandum öngörülmüştü. Buna göre, Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerini TBMM’ne geri gönderdikten sonra, Meclis geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilirdi. 1987 yılında 3361 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, buna bir de zorunlu halkoylaması hali eklenmiştir. Buna göre, Meclisçe üye tamsayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkında Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından Meclise aynen iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazete’de yayımlanır.

²⁸⁸ Halkoylamasının değeri üzerine bkz. GÖZLER Kemal, “Halkoylamasının Değeri”, AÜHFD, C.40, Sy.1-4, 1988, ss.97-113; ANAYURT Ömer, “Referandumlar Üzerinde Anayasallık Denetimi Sorunu”, **Ergun Özbudun’a Armağan**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss.21-22.

²⁸⁹ Venedik Komisyonunun konuya ilişkin raporlarından biri için bkz. “Code de bonne conduite en matière référendaire”, CDL-AD(2007)008rev,in www.venice.coe.int.

²⁹⁰ E.2007/72, K.2007/68, Kt.05.07.2007.

yayımlanması gerektiği, 148.maddesinde ise, kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmayacağı belirtilmiştir.²⁹¹ Halkoylaması yapıldıktan sonra metin tekrar Resmi Gazete’de yayımlanmamaktadır.²⁹² Yürürlük için yayımlanma ile halkoylamasına sunulmak üzere yayımlanma arasında bir ayırım yapılmadığına göre, anayasa değişikliğinin halkoylamasına sunulmak üzere Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihten on gün sonra dava açma süresi sona erecektir.²⁹³ Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliğinin iptali istemiyle açılan bir sonraki davada açıkça belirttiği gibi, “Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini şekil bakımından denetleme yetkisi, Anayasanın 148. maddesinin 2. fıkrasında *referanduma sunulan-sunulmayan* ve *yürürlüğe giren-girmeyen* yönünden herhangi bir ayrıma tabi tutulamaz..”²⁹⁴

Anayasa Mahkemesinin, iptal davası yoluyla bir normu denetleyebilmesi için bu normun yürürlüğe girmesi şart değildir. İptal davası yoluyla denetim talebi için süre, normun Resmi Gazete’de yayımlanması ile başlar ve normun yürürlüğe girişinin ileri bir tarihe bırakıldığı takdirde, yapılan denetim adeta önleyici denetim işlevi görür.²⁹⁵ Ancak, bu tür durumlarda, kanun kabul edilmiş ve onaylanmış, sadece yürürlüğe girmemiştir. Halkoylamasına sunulan anayasa değişikliğinde ise, onay aşaması halkoylaması ile tamamlanacağı için durum farklıdır. Bununla birlikte, halkoylamasına sunulan anayasa değişikliklerinin denetlenmesi yasaklanmadığına göre, bir aşamada bu denetimin gerçekleştirilmesi gerekir. Usul sakatlığı olan bir metnin halkoylamasına sunulması ile usul sakatlığı gerekçesiyle halkoylamasından sonra iptal kararı verilmesinin doğuracağı

²⁹¹ 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi Kanunu m.22.

²⁹² Halkoylaması sonucu kabul edilen metnin yeniden Resmi Gazete’de yayımlanması gerektiği yönünde bkz. GÖZLER, “Halkoylamasıyla kabul edilen Anayasa değişikliği kanunlarının Resmi Gazetede yayımlanması sorunu”, **Yasama Dergisi**, S.7, Ekim-Kasım-Aralık 2007, ss.12-14.

²⁹³ Aynı yönde, Erdal ONAR, **1982 Anayasasında Anayasayı...**, ss.170-172. Anayasa Tasarısının Danışma Meclisinde görüşülmesi sırasında, halkoyuna sunulan kanunların Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmemesi yönünde bir önerge verilmişse de, Anayasa Komisyonunun katılmadığı bu önerge Genel Kurul tarafından reddedilmiştir. DMTD, C.10, s.184,191 aktaran ONAR, **ibid.**, s.172.

²⁹⁴ E.2007/99, K.2007/86, Kt.27.11.2007. Kararın eleştirisi için bkz. GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri...**, 2008,s.620; Ömer ANAYURT, “Referandumlar Üzerinde Anayasallık...”, **op.cit.**, s.47.

²⁹⁵ Özellikle, kapsamlı kanunlar bakımından, yasakoyucunun bu yolu seçmesi, olası olumsuz sonuçların önlenmesi bakımından olumludur. Anayasa Mahkemesinin yürürlüğe girmediği halde, iptal davası yoluyla incelediği bir karar için bkz: E.2006/111, K.2006/112, Kt.15.12.2006 (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu). Elbette Anayasa Mahkemesi, bu tür durumlarda her zaman kararını kanunun yürürlüğe giriş tarihinden önce vermek zorunda değildir. Örn.E.2004/92, K.2008/119, Kt.12.06.2008 (5237 sayılı Türk Ceza Kanunu)

sakıncalar birlikte değerlendirildiğinde, bu denetimin metnin halkoylamasına sunulmak üzere Resmi Gazete’de yayımlanmasından sonra yapılması daha makul gözükmektedir. Şüphesiz, bu konunun açıkça düzenlenme ihtiyacı vardır.²⁹⁶ Ancak, mevcut durumda, Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olanın aslında metni hazırlayan yasama organının iradesi olduğu ve yasama organı önündeki sürecin tamamlanmış olmasından hareketle denetimin gerçekleştirilebileceği kabul edilebilir.²⁹⁷

Halkoylamasına sunulmadan önce Anayasa Mahkemesine başvuru hakkının bulunması Anayasa Mahkemesinin halkoylaması gerçekleşinceye kadar karar vermesini zorunlu kılmamaktadır. Anayasa Mahkemesi kararını verdiği takdirde, karar doğrultusunda iptal edilen hükümler halkoylaması metninden çıkarılacak ve normal süreç işlemeye devam edecektir. Anayasa Mahkemesi karar vermeden önce, halkoylaması yapılmış ve olumsuz sonuçlanmış ise, dava konusuz kalacaktır. Ancak, halkoylaması sonucu anayasa değişikliği halk tarafından kabul edildiği takdirde, mahkemenin önündeki davaya devam edip edemeyeceği tartışmalıdır.²⁹⁸ Halkoylaması doğrudan halkın iradesini gösterdiğine göre, bunun üzerine hiçbir organ ya da kurumun müdahale etmemesi gerektiği düşünülebilir. Bu doğrultuda, halkoylamasının önceki usul sakatlıklarını ortadan kaldıracak ileri sürülmektedir.²⁹⁹ Bunun aksine, halkoylaması yoluyla, cumhuriyetin ve devletin niteliklerini, birliğini, bütünlüğünü, dilini, milli marşını ve başkentini koruyan hükümlerin ortadan kaldırılamayacağı da düşünülebilir.³⁰⁰ Anayasa Mahkemesinin, hangi görüşü benimseyeceğini zaman gösterecektir.

²⁹⁶ Bu yönde bir değerlendirme için bkz. Erdal ONAR, “1982 Anayasasının 2007 yılında 5678 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi Süreci Üzerine Düşünceler”, **Ergun Özbudun’a Armağan**, 2008, ss.537, 543.

²⁹⁷ Pozitif hukuk bakımından halkoylaması sonucunda kabul edilen metnin, yasama organı önündeki usul eksiklikleri nedeniyle iptal edilmesinin önündeki tek engel, halkoylamasından sonra metnin tekrar Resmi Gazete’de yayımlanmaması nedeniyle dava açma süresinin başlayamamasıdır. Cumhurbaşkanı iradesinin ya da halk iradesinin Anayasa değişikliğinin varlık koşulu niteliğinde olmadığı yönünde bkz. Osman CAN, “Anayasa Yargısında Yokluk”, **Ergun Özbudun’a Armağan**, 2008, s.201.

²⁹⁸ Görüşler için bkz. YAYLA, “1982 Anayasasına Göre Devletin Özü”, **op.cit.**, ss.141-142; Erdal ONAR, **1982 Anayasasında Anayasayı...**, s.173; ANAYURT, “Referandumlar Üzerinde Anayasallık...”, **op.cit.**, ss.51-52. Halkoylaması ile yapılan anayasa değişikliğinin esas denetiminin yapılamayacağı yönünde DURAN, “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu”, **AİD**, 1984, s.7.

²⁹⁹ ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, s.177; Erdal ONAR, **1982 Anayasasında Anayasayı...**, s. 174. Halkoylaması ile yapılan anayasa değişikliğinin esas denetiminin yapılamayacağı yönünde DURAN, “Anayasa Yargısının İşlevi...”, **op.cit.**, s.7.

³⁰⁰ YAYLA, “1982 Anayasasına Göre Devletin Özü”, **op.cit.**, s.143. Yazar, Anayasa Mahkemesi karar verinceye kadar halkoylamasının bekletilebileceğini ileri sürmüştür.

Anayasa Mahkemesinin, “teklif yasağı” bakımından denetim yetkisini kabul eden kararı ile halkoymasına sunulan Anayasa değişikliklerini halkoymasından önce denetleyebilme imkanı birlikte değerlendirildiğinde, bundan sonra Anayasa Mahkemesinin “Anayasaya uygunluk” ölçütlerine uymayan hiçbir Anayasa değişikliği yapılamayacağı açıktır. Bu sonuç, Anayasa Mahkemesinin yetkilerini oldukça etkin kullanabileceğini göstermektedir.

Hak arama özgürlüğü ve hukuk devleti ilkesi bakımından olumlu karşılanabilecek bu sonuç önemli bazı sakıncalar barındırır. Demokratik hukuk devletinde olması beklenen dengenin, hukuk devleti lehine bozulduğu her olayda “yargıçlar hükümeti” eleştirisi yapılmaktadır. Bu durumda da, “yargıçlar hükümeti” tehlikesi akla gelir. Ancak, bu sefer karşı denge siyasi iktidar değil, halktır. Demokratik devlet ile hukuk devleti arasındaki dengenin bu düzeyde bozulmasının ciddi siyasi sonuçları olacağı göz ardı edilmemelidir. Bu sonuçların önlenmesi, halkoymalarının belirli koşullara bağlanması ve bu koşulların önceden etkin bir yargı denetimine tabi olması ile mümkündür. Halkoymalarının öndenetiminin, halkın iradesinin ortaya konmasını engelleme riski bulunmakla birlikte, demokrasinin çoğunluğun mutlak hakimiyeti olmadığı unutulmamalıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kararlarında bu hususa vurgu yaparak, Sözleşmenin ihlalinin halkoyması ile kabul edilmiş bir Anayasa değişikliğinden kaynaklanıyor olmasını dikkate almaksızın ihlal kararı vermektedir.³⁰¹

Bu çalışma tamamlanmadan önce, öngörülen olasılıklardan biri gerçekleşmiş ve 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğinin zorunlu olarak halkoymasına sunulması sürecinde, Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmıştır.³⁰² 2007 yılında halkoymasına sunulan metnin, halkoyması gerçekleşmeden önce Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi öğretide sınırlı bir tartışma alanı bulurken, bu sefer kamuoyunu günlerce meşgul etmiştir. Elbette, bunun en önemli nedeni, Anayasa Mahkemesinin 2008 yılında teklif edilebilirlik koşulu çerçevesinde değiştirme yasaklarına ilişkin denetim başlatmış

³⁰¹ AİHM, Open Door ve Dublin Well Women/İrlanda kararı, 29.10.1992. www.echr.coe.int Bu konuda bkz. ANAYURT, “Referandumlar Üzerinde Anayasallık...”, **op.cit.**, s.30 ve 43-45, 53-54.

³⁰² 07.05.2010 tarih ve 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun RG. 13.05.2010-27580. E.2010/49, K.2010/87, Kt.07.07.2010.

olmasıdır. Anayasa Mahkemesi kararının yok sayılması³⁰³ ihtimalinin dahi değerlendirilebildiği bu tartışmalar sonucunda, Anayasa Mahkemesi oldukça sınırlı bir iptal kararı vermiş ve kalan kısım halkoylaması ile kabul edilmiştir.³⁰⁴ Anayasa Mahkemesi, halkoylamasından önce incelemesini sonuçlandırmaya özen göstermiş olmakla birlikte, halkoylaması süresinin 120 günden 60 güne indirilmiş olması ileride bu konuda da bir sıkıntı doğmasına neden olabilir.

II. İPTAL DAVASININ YETKİ BAKIMINDAN SINIRI

Anayasa Mahkemesinin görev alanına giren bir normun iptal davası yoluyla Anayasaya uygunluğunun denetlenebilmesi, iptal davası açma yetkisine sahip kişi ya da kişilerin süresi içinde, usulüne uygun bir başvuruda bulunmalarına bağlıdır. Bu çerçevede, öncelikle iptal davası açma hakkının kimlere tanındığı önemlidir. Hak arama özgürlüğünün, her bireyin doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurma hakkını kapsamadığı kabul edilmektedir. Bu düşüncenin temelinde, iptal davasının bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasından ziyade Anayasaya aykırı normların hukuk düzeninden ayıklanmasını amaçlayan siyasi bir başvuru yolu olarak değerlendirilmesi bulunmaktadır. Somut norm denetimi yolunun açık olması karşısında, iptal davası yolunun tamamen kaldırılmasının bir kayıp olmayacağı da ileri sürülmektedir.³⁰⁵

Yaygın denetimi benimseyen Amerikan tipi anayasa yargısında, iptal davası yolunun bulunmaması önemli bir eksiklik sayılabılırsa de, tekelci denetimi benimseyen Avrupa tipi anayasa yargısında iptal davasının kaldırılması geriye doğru bir adım olarak görülmelidir. Somut norm denetimi ve hatta bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi, bu başvuruların kendilerine özgü şartları dikkate alındığında iptal davasının yerini dolduramamaktadır. Türk hukukunda, mevcut normlar ve içtihatlar çerçevesinde, itiraz yolu ile Anayasa Mahkemesi denetimine tabi tutulması mümkün olmayan düzenlemeler bulunmaktadır. İptal davasının, somut olaylardan bağımsızlığı, başka bir ifadeyle

³⁰³ Bu görüşü ileri süren Anayasa Mahkemesi raportörlerinden Doç.Dr. Osman Can, öğreti tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir. Gerçekten de, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlar eleştirilebilir, ama bu verilen kararın geçerliliğini etkilemez. GÖZLER, **Kurucu İktidar...**, 1991, s.139.

³⁰⁴ E.2010/49, K.2010/87, Kt.07.07.2010. 12 Eylül 2010 tarihli halkoylaması sonucu için bkz. RG.23.09.2010-27708.

³⁰⁵ Bu yönde görüşler için bkz. Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**, s.114.

herhangi bir uygulama olmadan müdahale olanağı da diğer başvurular bakımından söz konusu değildir. Özellikle, bir kanun ya da kanun hükmünde kararnamenin bütünlük arz eden hükümlerinin birlikte değerlendirilmesi imkanı ancak iptal davası ile Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulduğu zaman mevcuttur.³⁰⁶

İptal davasında başvuru hakkı tanınan kişi ya da kişilerin yapacakları başvurulara ilişkin koşulların ağırlığı da, hakkın etkin kullanımı bakımından önemli bir husustur. İptal davası açma yetkisi Anayasanın 150.maddesinde, bu yetkinin kullanılabileceği süre ise Anayasanın 151.maddesinde belirlenirken, davanın açılmasında uyulması gereken esaslar, başka bir ifadeyle başvuru koşulları Anayasa Mahkemesi Kanununda düzenlenmiş, Mahkeme içtihatlarıyla da tamamlanmıştır.

İptal davasının başvuru yetkisi bakımından sınırlarını tespit etmeye çalışacağımız bu başlıkta, başvurana ve başvuruya ilişkin koşullar ayrı ayrı ele alınacaktır. Ancak, doğrudan başvurana ilgili başvuru koşullarının, özellikleri nedeniyle, başvurana ilişkin koşullar başlığı altında her başvuru bakımından ayrı ayrı belirtilmesi zorunludur. Başvuruya ilişkin koşulları incelediğimiz başlıkta ise, başvuruya ilişkin ortak koşullar, başvurunun süre bakımından sınırı, Anayasa Mahkemesince başvurunun tamamlattırılması usulü ve başvuru yapıldıktan sonra başvurana ve başvurucuya ilişkin değişikliklerin açılan davaya etkisi değerlendirilecektir.

A. İptal Davasında Başvurana İlişkin Koşullar

Anayasaya aykırı normların hukuk düzeninden ayıklanmasının ve Anayasada belirtilen temel hakların korunmasının en etkili yolu, hiç şüphesiz herkese iptal davası açma hakkı tanınmasından (*actio popularis*) geçmektedir. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi, sınırsız başvuru yetkisinin sistemde tıkanıklığa yol açabileceği dikkate alınarak bu yol tercih edilmemektedir.³⁰⁷ Genel eğilim, iptal davası açma yetkisinin belirli siyasi

³⁰⁶ Örneğin, ceza hukukunun temel ilkelerinden kanunilik ilkesine uyulmadan çıkarılan bir kanun hükmünde kararname söz konusu olduğunda, iptal davası ile bu kanun hükmünde kararnamede yer alan bütün ceza hükümlerinin iptali talep edilebildiği halde, itiraz yolu ya da anayasa şikayeti yolunda ancak bir uygulama olduğunda ve ayrı ayrı başvurular ile Anayasa Mahkemesine gidilebilir.

³⁰⁷ Hans Kelsen, “La garantie juridictionnelle de la Constitution”, **RDP**, 1928, s.245. Bununla birlikte, Makedonya ve Macaristan “actio popularis” yolunu kabul eden ülkeler arasında sayılabilir. Belçika’da

makamlar, yargı makamları ile bazı sivil toplum kuruluşlarına tanınması doğrultusundadır. Başvurucular bakımından getirilen bu sınırlama, başvurunun objektif niteliği ile açıklanır.³⁰⁸

1961 Anayasasında iptal davası açma yetkisi iki grupta ele alınabilirdi.³⁰⁹ Herhangi bir sınırlama olmaksızın ve menfaat şartı aranmaksızın başvuru hakkına sahip olan birinci grupta, cumhurbaşkanı, son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde onunu alan veya TBMM’nde temsilcisi olan siyasi partiler veya bunların meclis grupları ve Yasama Meclislerinden birinin üye tamsayısının altıda biri tutarındaki üyeleri yer almaktaydı. 1971 yılında yapılan değişiklikle, TBMM’de temsilcisi olan siyasi partilerin başvuru hakkı kaldırılmıştır.³¹⁰ Parlamentodaki azınlıklar aleyhine olan bu kısıtlama 1982 Anayasası ile iyice ilerletilmiş ve dava açma hakkı cumhurbaşkanı, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis grupları ve TBMM üye tamsayısının beşte birine indirgenmiştir. 1961 Anayasasında yer alan ikinci grup başvuru hakkı ise başvuranların kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarla sınırlıydı.³¹¹ Bu sınırlı başvuru yetkisi Yüksek Hakimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Üniversitelere tanınmıştı. 1982 Anayasası ile sınırlı dava açma yetkisi tamamen kaldırılmıştır.

menfaati olmak şartıyla herkese iptal davası açma yetkisi tanınmıştır. 1961 Anayasası tutanaklarında herkese iptal davası açma hakkı tanınması yönünde bkz. Kazım ÖZTÜRK, **TC Anayasası...**, s.3775-3776. Saadetin Tokbey ve Suphi Batur. Özellikle, özgürlükler ile iş yükü arasında özgürlüklerden yana tavır alınması gerektiği ileri sürülmüştür. Aksi görüş için bkz. Necip Bilge’nin konuşması ÖZTÜRK Kazım, *ibid.*, s.3779.

³⁰⁸ DRAGO, **Contentieux Constitutionnel Français...**, s.36. İptal davasında söz konusu olan subjektif durumların değil, Anayasanın çıkarının korunmasıdır.

³⁰⁹ Öğretide, birinci grup “genel korunma davası”, ikinci grup ise “organ davası” olarak adlandırılmıştır. Tahsin Bekir BALTA, “Türkiye’de Anayasa Yargısı”, **AÜHFD**, C.18, ss.560-561.İkinci grup için “mahdut dava yetkisi” de denilmektedir. Kemal Fikret ARIK , “Yeni Anayasa Mahkememiz Hakkında”, **AD**, Sy.9-10, 1961, s.838.

³¹⁰ 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun. Böylece, parlamentoda grup kuramayacak kadar azınlıkta kalan siyasi partilere dava açma yolu kapatılmıştır. O dönem grup kurulabilmesi için en az 10 kişi gerekiyordu. Maddenin değişiklik gerekçesinde, grup kuracak sayıda milletvekiline sahip olmayan siyasi partilerin bu madde hükmünden faydalanmalarının doğru olmadığına görüldüğü belirtilmiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, S.Sayısı 419, s.17. Oysa, görüşmeler sırasında Mehmet Ali Aybar ve Haydar Özdemir tarafından da belirtildiği gibi, bu partiler tarafından açılan davaların Anayasa hukukumuzda katkıları büyüktür. Dolayısıyla, gerçek sebep, daha güçlü partilerin imtiyazlı durumlarını sürdürme arzusu olarak açıklanabilir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, B.158, O.2, 29.08.1971, ss.513-515.

³¹¹ BALTA, bu kurul ve kurumlar tarafından açılacak iptal davalarına “organ davası” adını vermiştir. BALTA, “Türkiye’de Anayasa Yargısı”, **op.cit.**, ss.560-561.

İptal davası açma yetkisine getirilen bu sınırlama elbette hak arama özgürlüğünü önemli ölçüde daraltmıştır.³¹² 1982 Anayasasının 150.maddesinin gerekçesinde, 1961 Anayasasında dava açma hakkı tanınıp da yeniden düzenlenen madde ile kendilerine bu hak tanınmayanların, TBMM üye tamsayısının beşte biri marifetiyle veya genel mahkemelerde açacakları dava yoluyla, haklarında uygulanacak kanun hükümlerinin Anayasaya aykırılığını ileri sürebilecekleri, bu imkan varken ayrı bir dava açma hakkı tanınmanın gereksiz olduğu belirtilmiştir.³¹³

1982 Anayasası, 1961 Anayasasına göre iptal davası açma yetkisine sahip olanları sınırlamış olmakla birlikte, bu düzenlemenin karşılaştırmalı hukuktaki örneklerinin çok gerisinde olmadığı görülmektedir.³¹⁴ Bu doğrultuda, hak arama özgürlüğü bakımından, iptal davası açabilecek kişilerin karşılaştırmalı hukukta nasıl belirlendiği ele alındıktan sonra, 1982 Anayasasına göre iptal davası açma yetkisi bulunanlar ve Anayasa Mahkemesi kararları çerçevesinde bu yetkinin kullanımında karşılaşılan usul sorunları incelenecektir.

1. İptal Davasında Başvurma Yetkisinin Belirlenmesi

İptal davasında başvuru yetkisinin belirlenmesinde, her ülkenin kendi tarihsel gelişiminin izleri vardır. Türkiye’de 1961 ve 1982 Anayasalarının hazırlandığı dönemdeki yaklaşım farkı, Anayasa Mahkemesine başvuru hakkının belirlenmesinde de etkili olmuştur. 1961 Anayasası, iktidarı sınırlama amacına uygun olarak iptal davası açma hakkını oldukça geniş bir kesime tanıırken, 1982 Anayasası siyasi partilere ve muhalefete bakışına uygun olarak iptal davası açma yetkisini oldukça sınırlamıştır.³¹⁵

Genel yaklaşım, iptal davası açma yetkisine sahip olanların Anayasada düzenlenmesi olmakla birlikte, Hırvatistan, Letonya, Moldova ve Slovenya’da başvuru yetkisinin

³¹² Bülent TANÖR, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu...*, s.145.

³¹³ AKAD/DİNÇKOL, *Gerekçeli 1982 Anayasası...*, s.596.

³¹⁴ Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi...*, ss.117-118. Karşı yönde bkz. Olgun AKBULUT, “Adil Yargılanma Hakkı”, *GSUHFD*, Oğuzman Armağanı, 2002, S.1, s.197.

³¹⁵ 27 Mayıs müdahalesinin hedefi iktidarı sınırlamak iken, 12 Eylül müdahalesinin amacı devlet otoritesini kurmak ve pekiştirmek olarak belirlenmiştir. Bülent TANÖR, *İki Anayasa*, Beta, İstanbul, 1991; Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi...*, ss.118-119.

kimler tarafından kullanılabilceğinin kanunla belirlendiği görülmektedir. Bu ülkelerde, kanunla düzenleme iptal davası açma yetkisinin oldukça geniş kapsamlı ele alınmasından kaynaklanıyor olabilir. Ancak, yeterli güvenceye sahip olmadıktan sonra, başvuru yetkisinin geniş kesimlerce kullanılabiliyor olması anlamlı değildir. Anayasa Mahkemesine başvuru hakkının Anayasal güvenceye sahip olması hakkın doğasına daha uygun düşmektedir.

Karşılaştırmalı hukukta, iptal davası açma yetkisinin, 1961 Anayasasına paralel biçimde; herhangi bir sınırlama olmaksızın genel başvuru yetkisine sahip olanlar ve kendi görev alanlarıyla sınırlı olarak bu yetkiyi kullanabilen kişi ya da organlar olarak iki grupta ele alınması mümkündür.

a) İptal Davasında Genel Başvuru Yetkisi

İptal davası açılmasında genel yetki, başvuruçunun herhangi bir sınırlama olmaksızın, iptal davasının konusunu oluşturan tüm normlar aleyhinde Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabilmesini ifade eder. Genel korunma davası olarak da adlandırılan bu başvuru yetkisi, ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, genellikle siyasi makamlara tanınır. Yargı organlarına genel yetki tanınması nadir rastlanılan bir tercihtir.³¹⁶ Bu siyasi makamlar arasında, cumhurbaşkanı, meclis başkanları³¹⁷, başbakan/hükümet başkanı³¹⁸, hükümet³¹⁹ ve belirli sayıda yasama organı temsilcisi sayılabilir. Arnavutluk ve Polonya'da Yüksek Devlet Denetleme Kurulu Başkanı; Letonya'da Devlet Denetleme Konseyi; Azerbaycan, Bulgaristan, Letonya, Moldova, Polonya ve Portekiz'de Başsavcılık; Beyaz Rusya Mali Yüksek Mahkeme (Sayıştay); Estonya'da Chancellor of Justice (kanun ve idari işlemlerin Anayasaya uygunluğunu gözetmekle görevli makam); İspanya ve Romanya'da Halkın Avukatı, Polonya'da Medeni Haklar Savunucusu; Portekiz'de Ombudsman, Ukrayna'da Meclis İnsan Hakları Temsilcisi, Moldova'da Adalet Bakanı doğrudan doğruya iptal davası açabilme

³¹⁶ Yargı organlarına doğrudan başvuru hakkı tanıyan ülkeler arasında Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya ve Ukrayna sayılabilir. AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.15.

³¹⁷ Fransa, Polonya, Portekiz, Romanya.

³¹⁸ Arnavutluk, Andora, Bosna-Hersek, Fransa, İspanya, Polonya, Portekiz.

³¹⁹ Almanya, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, İtalya, Letonya, Moldova, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya.

yetkisine sahiptir. Bu istisnalar dışında, Avrupa geneline bakıldığında, parlamentodaki azınlıklara ve devlet başkanına iptal davası açma yetkisi tanınmasının genel bir yaklaşım olduğu belirtilebilir.

i) *Parlamentodaki Azınlıkların Başvuru Yetkisi*

Belirli sayıda yasama organı temsilcisine başvuru yetkisi tanınması bir ülkedeki iptal davası yolunun etkinliğinin belirlenmesinde en önemli ölçüttür. Fransa gibi, bu yetkiyi sonradan tanıyan ülkelerde, başvurulardaki nicelik ve nitelik artışı bunu doğrulamaktadır. Hans Kelsen, 1928 yılında yazdığı makalesinde, Anayasanın yargısal korunmasının teminatı için parlamentodaki azınlıklara başvuru hakkı tanınması gerektiğini ileri sürmüştü.³²⁰ Bugün, Avrupa genelinde iptal davası açma yetkisi karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, İtalya haricinde parlamentosundaki azınlıklara iptal davası açma yetkisi tanımayan ülke kalmadığı tespit edilebilir.³²¹

Başvuru yapabilecek parlamenter sayısı, bazı ülkelerde belirli bir oran olarak belirlenirken, bazılarında doğrudan net bir sayı tercih edilmiştir. Bir ülkenin diğeriyle karşılaştırılması pek çok nedenle doğru değildir. Parlamentoyu belirleyen seçim sisteminden, siyasi partilerin yapısına kadar çeşitli nedenler tercih edilen sayının değerlendirilmesini etkileyecektir. Önemli olan, belirlenen sayının parlamentodaki siyasi azınlığa/muhalefete dava açma hakkı verme amacı taşıyıp taşımadığıdır.³²² Siyasi yanlarına rağmen iptal davasının önemli bir başvuru yolu olduğu gerçeği dikkate alındığında, bu yola başvurabilecek kişi veya organların belirlenmesinde azami temsil özelliği aranmalıdır. Örneğin, Almanya’da milletvekillerinin en az üçte biri tarafından kullanılabilen bu yetki yaklaşık 200 milletvekiline denk düşmektedir. Bu rakamın yüksek olması, 1966-1969 yılları arasında muhalefetin bu sayıya ulaşamamasına neden olmuştur.³²³

³²⁰ Hans Kelsen, “La garantie juridictionnelle de la Constitution”, *op.cit.*, 1928, s.247.

³²¹ Menfaati olan herkese iptal davası açma yetkisi tanıyan Belçika ve Makedonya dahil edilmemiştir.

³²² Henri ROUSSILLON, *Le Conseil Constitutionnel*, Dalloz, 2004, s.26.

³²³ BON/MODERNE/RÓDRÍGUEZ, *La Justice Constitutionnelle en Espagne*, Economica-PUAM, 1984, s.85. Bununla birlikte, Almanya’da bireysel başvuru yolunun tanınmış olması anayasal hakların korunması bakımından bu açığı kapattığı düşünülmektedir.

TABLO 1.2.: Avrupa’da milletvekillerinin başvuru yetkisi

Ülke	Anayasa maddesi	Toplam milletvekili sayısı ³²⁴	Başvuru hakkına sahip en az milletvekili (hukuki düzenleme)	Başvuru hakkına sahip en az milletvekili sayısı (rakamla)
Almanya	93/1	598(1) 69 (2)	1/3	200
Arnavutluk	134	140	1/5	28
Avusturya	140/1	183 (1) 64 (2)	1/3	61 22
Bulgaristan	150	240	1/5	48
Çekya	Kanun m.64	200 (1) 81 (2)	41(1) 17(2)	41 17
Ermenistan	101	131	1/5	27
Fransa	61	577 (1) 343 (2)	60 60	60 60
Gürcistan	89	150	1/5	30
Hırvatistan	Kanun m. 35	160 (max)	1/5	32
İspanya	161,162	350 (1) 248 (2)	50 50	50 50
Letonya	85	100	20	20
Litvanya	102,106	141	1/5	29
Macaristan	32/A	386	50	50
Moldova	Kanun m.25/38	101	1 vekil 1 grup	
Polonya	191	460 (1) 100 (2)	50 (1) 30 (2)	50 30
Portekiz	281/2	230	1/10	23
Romanya	144-146	341 (1) 137 (2)	50 (1) 25 (2)	50 25
Rusya	125/2	450 (1) 176 (2)	1/5 1/5	90 35
Sırbistan	168	250	25	25
Slovakya	130	150	1/5	30
Slovenya	160	90 (1) 40 (2)	1/3 (1) 2.meclis (2)	30 40
Türkiye	148-150	550	1/5	110
Ukrayna	150	450	45	45

1982 Anayasası ana muhalefet partisi meclis grubuna doğrudan başvuru hakkı tanıyarak muhalefetin başvuru hakkını güvenceye almış olmakla birlikte, sadece güçlü muhalefeti

³²⁴ Milletvekili ya da senatör sayısı belirli olmayan ülkeler bakımından son dönem sayıları dikkate alınmış, oran da ise ortalama yaklaşık olarak belirtilmiştir.

dikkate alıp, diğer muhalefet partilerini yok sayması bakımından eleştirilmelidir.³²⁵ İki partili bir sistem söz konusu değilse, Anayasa Mahkemesine başvuru hakkının parlamentoda grubu bulunan bütün partilere verilmesi ya da başvuru yetkisine sahip parlamenter sayısının 20-40 civarında belirlenmesi, farklı azınlık/muhalefet gruplarının dikkate alınmasını sağlayacaktır.³²⁶

ii) *Devlet Başkanlarının Başvuru Yetkisi*

Cumhurbaşkanları ya da devlet başkanlarına Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisi tanıyan Avrupa ülkeleri arasında Andora, Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Çekya, Ermenistan, Estonya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Letonya, Macaristan, Moldova, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya, Türkiye ve Ukrayna sayılabilir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmediği ülkeler arasında Cumhurbaşkanına Anayasa Mahkemesine iptal davası açma yetkisi veren başka demokratik ülke olmadığı ileri sürülmüştür.³²⁷ Ancak, cumhurbaşkanlarının parlamento tarafından seçildiği Arnavutluk, Çekya, Estonya, Letonya, Macaristan ve Moldova’da iptal davası açabilecekler arasında cumhurbaşkanının da sayıldığı ve Fransa’da cumhurbaşkanına iptal davası açma yetkisinin tanındığı 1958 Anayasasının ilk halinde cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin öngörülmediği dikkate alındığında bu eleştirinin haksız olduğu görülebilir.³²⁸ Almanya ve İtalya’da parlamento, Avusturya ve Litvanya’da ise halk tarafından seçilen devlet başkanına iptal davası açma yetkisi tanınmamıştır.

³²⁵ Başvuru hakkının en azından tüm muhalefet gruplarına tanınması gerektiği yönünde DURAN, “Anayasa Yargısının İşlevi...”, *op.cit.*, s.14.

³²⁶ ROUSSILLON, *Le Conseil Constitutionnel...*, s.26; Selin ESEN, *...İlk İnceleme*, s.65. Türkiye Barolar Birliği tarafından hazırlanan 2001 tarihli Anayasa Önerisinde de, Meclisteki tüm siyasi parti gruplarına ve en az 30 milletvekiline bu hakkın tanınması öngörülmüştür. s.97. Aynı kurumun 2007 tarihli Anayasa önerisinde ise yine tüm siyasi parti gruplarına ve en az 20 milletvekiline bu hakkın verilmesi önerilmiştir.m.164, s.285. AKP tarafından Prof.Dr. Ergun ÖZBUDUN Başkanlığındaki bir ekibe hazırlatılan Anayasa Önerisinde de, üye tamsayısının en az 1/10’u oranında milletvekilince bu hakkın kullanılması öngörülmüştür. m.116.

³²⁷ Kemal GÖZLER, *Devlet Başkanları*, Ekin, Bursa, 2001, s.219. 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği sonrası cumhurbaşkanının halk tarafından seçilecek olması bu eleştirileri sonlandıracaktır.

³²⁸ Fransa’da, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi 1962 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile kabul edilmiştir.

b) İptal Davasında Sınırlı Başvuru Yetkisi

İptal davasında sınırlı başvuru yetkisi, başvurma yetkisinin konu bakımından sınırlandırılmış olmasını ifade eder.³²⁹ 1961 Anayasasındaki ifadeyle, başvuru konusu başvurma yetkisine sahip olanların “kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarla” sınırlı olmaktadır. Bu kişi ya da kurumların başka konularda iptal davası açmaları mümkün değildir. Bu durumda, iptal davasının objektif olma niteliği tartışmalı hale gelir, zira başvuru sahiplerinin, genellikle davanın sonucundan doğrudan menfaatleri bulunmaktadır.³³⁰

1961 Anayasasının hazırlandığı dönemde, belli kurul ve kurumlara tanınan sınırlı iptal davası açma yetkisi karşılaştırmalı hukukta yaygın bir uygulama değildi.³³¹ O dönemde, iptal davası yolunu benimseyen ülkeler arasında, kendi görev ve yetkileriyle sınırlı başvuru yetkisi incelendiğinde, bu sınırlı yetkinin federal devletlerde, federal devlet ile federe devletlerin birbirlerinin işlemlerine karşı ve bölgesel devletlerde de, merkezi yönetim ile bölge yönetimlerinin birbirlerinin yetki alanlarına müdahalesini önlemek amacıyla düzenlendiği görülmektedir.³³² Normların Anayasaya uygunluğundan ziyade, dikey kuvvetler ayrılığını sağlamaya yönelik bu dava türü, üniter yapıli devlet düzeninin tercih edildiği ülkemizde doğal olarak bulunmamaktadır. Ancak, özellikle son dönem anayasa yargısı düzenlemelerinde sınırlı başvuru yetkisinin genişlediği görülmektedir. Karşılaştırmalı hukuktaki örnekler incelendikten sonra, ülkemizde 1961 Anayasası dönemindeki uygulama ve Anayasa değişikliğı önerileri değerlendirilecektir.

³²⁹ Servet ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, 1967, s.48. ARIK, bu yetkiyi “mahdut dava yetkisi” olarak nitelendirmiştir. ARIK, “Yeni Anayasa Mahkememiz ...”, **op.cit.**, s.838.

³³⁰ 1961 Anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesi sınırlı başvuru yetkisine sahip kurul ve kurumlarda “menfaat” şartının gerçekleşmesini aramamışsa da, öğretide menfaat şartı aranması gerektiğı ileri sürülmüştür. DURAN Lutfi, “İtiraz yolu ile anayasaya aykırılık iddiası ve temel hak ve ödevlerin kanunla düzenlenmesi”, **İÜHFİM**, C. 31, s.315; ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, s.49.

³³¹ Anayasa Komisyonu sözcüsü Nurettin Ardiçoğlu, İrlanda ve Kanada gibi memleketlerde böyle bir uygulama olduğunu ama oralarda da sistemler arasında bazı farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Kazım ÖZTÜRK, **TC Anayasası...**, s.3773.

³³² Federal devletlere Almanya ve Avusturya, bölgesel devletlere İspanya ve İtalya örnek gösterilebilir. Michel FROMONT, **La justice constitutionnelle dans le monde**, Dalloz, 1996, s.69.

i) *Karşılaştırmalı hukukta Sınırlı Başvuru Yetkisi*

Kanunlara karşı doğrudan bireysel başvuru hakkının tanındığı bazı ülkelerde, sınırlı iptal davası açma yetkisinin kullanımı bireysel başvuru yolu ile benzerlik göstermektedir. Kamu gücünün uygulayıcısı olmaları nedeniyle kamu tüzel kişilerinin bireysel başvuru yoluna başvuramamaları genel kural olmakla birlikte, bir dereceye kadar merkezi idareden bağımsız faaliyet yürüten kuruluşların (üniversiteler, radyo-televizyon kurumları, kiliseler, belediye ve belediye birlikleri vb.) kendi haklarına ilişkin olarak başvuruda bulunabilecekleri kabul edilmektedir.³³³ Bütün gerçek ve tüzel kişilere başvuru hakkı tanındığı halde, Anayasa veya kanunda bazı organ, kurum ya da kurulların ayrıca sayılması halinde, bu yetki sınırlı iptal davası açma yetkisi çerçevesinde değerlendirilecektir.³³⁴

Avrupa geneline bakıldığında; Arnavutluk'ta siyasi partiler ve diğer örgütlere, dini topluluk organlarına; Polonya'da sendikaların, işveren örgütlerinin ve meslek örgütlerinin ulusal yetkililerine, Ulusal Yargı Konseyi ile kilise ve diğer dini birliklere; Slovenya'da Slovenya Bankası, Sayıştay, Başsavcılık ve temsilci sendikalara kendi görev alanları ile sınırlı olarak başvuru yetkisi tanındığı görülmektedir.³³⁵ Bu istisna düzenlemeler dışında, Avrupa ülkeleri geneline yayılan iki başvuru tipi dikkat çekmektedir. Birincisi, federal ve bölgesel devletlerden sonra üniter devletlere de yayılmaya başlayan, yerel yönetim organlarının başvuru yetkisidir. İkincisi ise, değişik isimler altında düzenlenmekle birlikte, genel olarak ombudsmanlık kurumu olarak bilinen kuruma “temel hak ve özgürlüklere ilişkin konularla” sınırlı başvuru yetkisi tanınmasıdır.

³³³ Ece GÖZTEPE, **Anayasa Şikayeti**, AÜHFY, 1998, ss.53-54.

³³⁴ Ancak, örneğin İspanya'da kanunlara karşı bireysel başvuru yolu kapalıdır. Bazı ülkelerde, dernekler ve meslek kuruluşları üyelerinin haklarıyla ilgili olarak değil, tüzel kişiliğin hakları aleyhine başvuruda bulunabilir. (Bahadır KILINÇ, “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, **Anayasa Yargısı** 25, 2008, s.32) Her ne kadar bireysel başvuru yolunun, iptal davasının yerini doldurması mümkün değilse de, bu yolu tercih eden ülkelerin sınırlı iptal davası yetkisine daha az ihtiyaç duyacağı muhakkaktır. Bu nedenle Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Çekya, Gürcistan, Hırvatistan, İspanya, Letonya, Macaristan, Polonya, Rusya, Sırbistan, Slovakya ve Slovenya'da bireysel başvuru yolu bulunduğu dikkate alınması gerekir.

³³⁵ Arnavutluk Anayasası m.134, Polonya Anayasası m.191, Slovenya Anayasa Mahkemesi Kanunu m.23a.

Federal bir devlet olan Almanya’da, devletin idari yapılanmasını güvence altına almaya hizmet eden komünal anayasa şikayeti belediyeler ve belediye birlikleri(ilçeler) tarafından kullanılabilir.³³⁶ Portekiz’de, özerk bölgelerin bölge meclisleri, bölge yönetimlerinin başkanları ve meclis üyelerinin en az 1/10’u kendi özerk bölgelerinin hak ihlallerine karşı iptal davası açabilmektedir.³³⁷ Arnavutluk’ta, yerel yönetim organlarının menfaatlerini ispat etmek koşuluyla iptal davası açma yetkisi vardır.³³⁸ Bulgaristan’da, özerk yerel birimler ile merkezi yönetim arasındaki yetki sorunlarının çözülmesi için özerk yerel birimlerin başvuru yetkisi bulunmaktadır.³³⁹ Estonya, Letonya, Polonya ve Slovenya’da yerel yönetim meclislerine Anayasal haklarının korunması amacıyla iptal davası açma yetkisi tanınmıştır.³⁴⁰ Hırvatistan’da, yerel ya da bölgesel birim temsil organları kendi yapısı, yetkileri ve bütçesine ilişkin olarak Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabilir.³⁴¹

Ülkeden ülkeye farklı isimler verilmekle birlikte, Ombudsmanlık ve benzeri kurumlara Anayasa Mahkemesine doğrudan başvurma yetkisi tanınması özellikle son yıllarda yaygınlaşan bir uygulamadır. İspanya ve Romanya’da Halkın Avukatının, Polonya’da Medeni Haklar Savunucusunun, Letonya’da Devlet İnsan Hakları Bürosunun, Portekiz’de Omdudsman’ın ve Ukrayna’da Meclis İnsan Hakları Temsilcisinin herhangi bir kısıtlama olmaksızın iptal davası açma yetkisi kullanabildiğini belirtmiştik.³⁴² Estonya’da, yasama ve yürütme işlemlerinin Anayasa ve kanunlara uygunluğunu gözetmekle görevli olan “Chancellor of Justice”in, işlemi yapan organ 20 gün içinde işlemi Anayasaya uygun hale getirmediği takdirde, Yüksek Mahkemede iptal davası açma hakkı vardır.³⁴³

³³⁶ Alman Anayasası m.93/1. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ece GÖZTEPE, **Anayasa Şikayeti...**, ss.99-104.

³³⁷ Portekiz Anayasası m.281.

³³⁸ 10.02.2000 tarih ve 8577 sayılı Anayasa Mahkemesinin yapısı ve işleyişi hakkında kanunun 49.maddesi.

³³⁹ Anayasa 149 ve 150.maddeler.

³⁴⁰ Estonya Anayasal Denetim Usulü Kanunu m.7; Letonya Anayasa Mahkemesi Kanunu, m.17/1 (7) ve 19. Polonya Anayasası m.191; Slovenya Anayasa Mahkemesi Kanunu m.23a.

³⁴¹ Hırvatistan Anayasa Mahkemesi Kanunu m.36.

³⁴² Letonya Kanun m.17; Polonya Anayasası m.191; Portekiz Anayasası m.281; Romanya Anayasası m.146 ve Romanya Kanunu m.11; Ukrayna Anayasası m.150 ve Ukrayna Kanunu m.41.

³⁴³ Chancellor of Justice Estonya Anayasasının 139-145.maddelerinde düzenlenmiştir. İptal davasına ilişkin ayrıntılar ise Anayasallık Denetimi Mahkemesi Usul Kanununun 6.maddesinde düzenlenmektedir.

Bazı ülkelerde ise, ombudsmana göreviyle ya da temel hak ve özgürlükler ile sınırlı bir başvuru yetkisi tanınmaktadır. Arnavutluk Anayasasının 134.maddesinde, halkın avukatının kendi görev alanıyla sınırlı başvuru yetkisi düzenlenmiştir. 2006 yılında, Anayasanın 150.maddesine eklenen son fıkra ile, Bulgaristan’da ombudsmana temel hak ve özgürlükleri ihlal eden kanunların Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisi tanınmıştır. Ermenistan Anayasasının 101/8.maddesinde, İnsan Hakları Savunucusunun Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere ilişkin konularla sınırlı iptal davası açma yetkisi düzenlenmiştir. Hırvatistan Anayasa Mahkemesi Kanununun 35.maddesinde, ombudsmanın Anayasanın 92.maddesinde kendisine verilen görevle sınırlı olarak Anayasa Mahkemesine başvuru yapabileceği belirtilmiştir.³⁴⁴ Slovenya Anayasa Mahkemesi Kanununun 23a maddesine göre, ombudsmanın insan hakları ve temel özgürlüklerle sınırlı olarak iptal davası açma yetkisi bulunmaktadır.

Anayasa yargısının temel hak ve özgürlükleri koruma işlevinin etkinleştirilmesinde, siyasi otoriteler ve mahkemeler aracılığıyla yapılan başvuruların yanı sıra, ombudsman benzeri kurumlara başvuru hakkı tanınması önemli bir gelişmedir. Yetkinin temel hak ve özgürlüklerle sınırlı olması, iptal davalarında sıklıkla gündeme gelen olası bir “siyasi” başvuru eleştirisinin önüne geçebilir.

ii) 1961 Anayasası Döneminde ve Anayasa Önerilerinde Sınırlı Başvuru Yetkisi

1961 Anayasasında bazı kurum ve kurullara sınırlı iptal davası açma yetkisi verilmesi, bu kurumların 1961 Anayasasıyla oluşturulan özerk yapılarına dayandırılmaktadır.³⁴⁵ Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Yüksek Hakimler Kurulu ve üniversiteler kendilerine tanınan bu yetkiyi kullanmıştır. En çok başvuru üniversiteler tarafından

³⁴⁴ Hırvatistan Anayasasının 92.maddesinde ombudsmanın vatandaşların anayasal ve kanuni haklarını koruma görevi olduğu belirtilmiştir. Savunma Bakanlığı, ordu ve güvenlik hizmetleri ile yerel ve bölgesel yönetimler önündeki hakların da bu kapsamda olduğu ayrıca vurgulanmıştır. Yerel ve bölgesel yönetimlerin merkezi hükümet karşısındaki haklarının korunması da ombudsmanın görevleri arasında yer almaktadır.

³⁴⁵ Selin ESEN, *...İlk İnceleme*, op.cit., s.55. DURAN, bu kurumların devletin gücünü oluşturan kamusal erkler olarak görüldüğünü ifade etmiştir. 1982 Anayasasında, bu yetkinin geri alınmasını ise, bu niteliklerini kaybederek “...geniş anlamda yürütme görevini ifa eden devlet kuruluşları durumuna” gelmelerinin bir sonucu olduğu kanısındadır. DURAN, “Anayasa Yargısının İşlevi ve ...” *op.cit.*, s.13.

yapılmış gözükmekle birlikte, bunda üniversite sayısının birden çok olmasının da etkisi vardır.³⁴⁶ Yine de, ayrı ayrı bakıldığında, en çok başvuru yapan kurumlar arasında, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Hakimler Yüksek Kurulu sayılabilir.³⁴⁷

Gerek 1961 Anayasasından önce, gerekse 1961 Anayasası döneminde, sendikalara ve meslek dernek ve birliklerine de, en azından kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda başvuru hakkı tanınması gerektiği ileri sürülmüştür.³⁴⁸ Özellikle, yetkinin sadece yargı bürokrasisi ve üniversite elitlerine bırakılmış olması, 1960 askeri müdahalesine yol açan süreç ile birlikte değerlendirildiğinde bir ayrıcalık gibi algılanmıştır. Anayasa Mahkemesi üyelerinin de aynı çevreden seçiliyor olmasına atıfta bulunularak, bu kurum ve kuruluşların özerklik konusundaki hassasiyetlerinin, benzer bir statüsü olan Anayasa Mahkemesi tarafından kolaylıkla paylaşılabilir olduğuna işaret edilmiştir.³⁴⁹ Bu kurumlar tarafından yapılan başvuruların, temel hak ve özgürlüklerin korunması ile doğrudan ilgisi olmaması, başvuru yetkisi tanınmasının etkin bir amacı olmadığı anlamına gelmemektedir. Sınırlı başvuru yetkisi, söz konusu olduğunda, tanımından anlaşılabilirliği gibi, bu kurumların kendilerini korumaları esastır. Bu korumanın dayanağı da Anayasal hükümlerdir. Anayasanın kendilerine tanıdığı özerklik alanının güvenceli olmasında, bu kurumlara başvuru hakkı tanınması Anayasanın üstünlüğünün sağlanması amacına hizmet eder.

³⁴⁶ 1961 Anayasasının kabul edildiği dönemde Türkiye’de sadece yedi üniversite vardı. İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi. Bu sayı 1973 yılı itibarıyla 12’ye 1980’e kadar da 19’a ulaşmakla birlikte, başvuruların çoğunun ilk kurulanlar arasında bulunan beş (Atatürk hariç) üniversiteye ait olduğu tespit edilebilir. Bunlara bir de, Hacettepe Üniversitesi katılmıştır. Üniversitelerin kuruluş tarihleri için bkz. Sevil SARGIN, “Türkiye’de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı”, *SDÜSBED*, Vol.3, S.5, 2007, ss.133-150.

³⁴⁷ 1961 Anayasası döneminde yapılan başvurular hakkında sağlıklı bir istatistik bulunmamaktadır. Bu konuda bir çalışma için bkz. Artun ÜNSAL, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi...*, s.154, 245. Ulaşabildiğimiz kararlar arasında dağılım şu şekildedir: Danıştay (1); Yargıtay (2); Askeri Yargıtay(3); Yüksek Hakimler Kurulu (5); Ankara Üni. (9); İstanbul Üni.(7); İTÜ(3); KTÜ (1), Ege Üni(1); Hacettepe Üni.(1).

³⁴⁸ Turhan FEYZİOĞLU, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi*, AÜSBFY, Ankara, 1951; s.55. Cemil OKTAY, “Anayasa Mahkemesi, İdari Yargı ve Ferdi Girişim Yolu İle Yapılan Denetim Deneyleri”, *AÜSBF*, C.33, No: 1-2, Mart-Haziran 1978, s.144.

³⁴⁹ Artun ÜNSAL, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi...*, s.155, 246 ve genel olarak Ayrımlar II, Bölüm 4 ve 5; Ceren BELGE, “Friends of the court: The Republican Alliance and Selective Activism of the Constitutional Court of Turkey”, *Law&Society Review*, Vol.40, No.3, 2006, ss.653-687.

Sınırlı başvuru yetkisinin 1982 Anayasasında düzenlenmemiş olması, öğretinin ilgisini azaltmamış ve bu ilginin hazırlanan bazı anayasa önerilerine yansımaları olmuştur. Yüksek yargı, Sayıştay, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Üniversiteler, Kamu kurumu niteliğinde meslek üst kuruluşları ve eğer oluşturulursa Kamu Denetçileri Kurulu bu yetkiye sahip olabilecek kurullar arasında sayılmaktadır.³⁵⁰

Sayıştay ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun uyguladıkları kanun hükümlerinin Anayasaya aykırılığını ileri sürme imkanlarının olmaması karşısında, bunlara doğrudan iptal davası açma yetkisinin tanınması bir çözüm olarak düşünülebilirse de, iptal davası açılmasının kısa bir süreye bağlı tutulması etkin bir denetim gerçekleştirilmesini engelleyecektir. Temel hak ve özgürlüklerin korunması yönünde bir hak arama imkanı düşünüldüğünde, bu iki kurumun itiraz yolu ile başvuru yapabilmesinin önü açılmalıdır. Demokrasinin temeli olan seçimlere ilişkin anayasal teminatların etkin korunması bakımından, aynı durum Yüksek Seçim Kurulu için de geçerlidir.³⁵¹

Üniversitelerin ve meslek kuruluşlarının başvuru hakkı önerisi, Anayasada düzenlenmeleri ve özerk kuruluşlar olmaları ile gerekçelendiriliyorsa, aynı durumda bulunan diğer kurum ve kuruluşlara da bu yetkinin tanınması gerekir. Anayasal güvencelere sahip olan ve merkezi idare kapsamında yer almayan kurum ve kuruluşların özerkliğinin etkin korunmasında, Anayasal güvencelerine aykırı olduğunu ileri sürdükleri kanun veya kanun hükmünde kararname hükümlerini Anayasa Mahkemesine götürme imkanı tanınması oldukça önemlidir. Bu nedenle, başta belediye meclisleri,

³⁵⁰ Kamu Denetçiliği Kurumu, 2010 Anayasa değişikliği ile Anayasanın 74.maddesinde düzenlenmiştir. **Türkiye Barolar Birliği Anayasa Önerisi**, 2007, m.164: Hakimler Yüksek Kurulu, Savcılar Yüksek Kurulu, (Öneride, Hakimler Yüksek Kurulu ve Savcılar Yüksek Kurulu ayrı ayrı düzenlenmiştir), Yüksek Mahkemeler, Sayıştay, Üniversiteler, Kamu Denetçiliği Kurulu, kamu kurumu niteliğinde meslek üst kuruluşları. Bu öneri TBB'ne genel iptal davası açma yetkisi tanınmasını önermektedir. s.285-286. 2001 yılında hazırladıkları öneride ise TBB de sınırlı dava açma yetkisine sahip kurumlar arasında sayılmıştı.m.163. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına dava açma yetkisi tanındığında TBB'nin ayrıca belirtilmesine gerek yoktur. ATAR ise, bunlardan farklı olarak sendikalara da başvuru yetkisi tanınmasını önermiştir. Ayrıca, yüksek yargı organları ile TBB'nin genel iptal davası açma yetkisi öngörmektedir. Yavuz ATAR, "Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açma Yetkisi", **SÜHFD**, C.1, Sy.1, Ocak-Haziran 1988, ss.126-127. KANADOĞLU da, özellikle yargı gibi önemli Anayasal kurumların da dikkate alınarak kapsamın genişletilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**, s.118.

³⁵¹ Yüksek Seçim Kurulu itiraz yolu ile Anayasa Mahkemesine başvuru yapamamaktadır. İptal davası açma yetkisi ise güçlü partiler ile 110 milletvekiline tanındığından, bunlara avantaj getiren hükümlerin anayasal denetimi mümkün olamamaktadır.

kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları ve sendikalar olmak üzere, Anayasada belirli güvenceler tanınan tüm kurum, kurul ve kuruluşlara başvuru hakkı tanınması düşünülebilir. Kuvvetler ayrılığının bugün geldiği noktada, yargı organlarına, yargı bağımsızlığı ve yargıç teminatları başta olmak üzere yargının anayasal güvencelerinin korunması amacıyla sınırlı başvuru yetkisi verilmesi, bireylerin haklarının korunması bakımından da olumlu sonuçlar doğuracaktır.

2. 1982 Anayasasına Göre İptal Davası Açma Yetkisi

Anayasa Mahkemesinde iptal davası açma yetkisi, Anayasada sınırlı sayıda olarak belirlenmiştir. Anayasanın 150.maddesine göre, iptal davası açma yetkisi cumhurbaşkanı, iktidar veya ana muhalefet partisi TBMM grubu ile TBMM üye tamsayısının beşte biri oranında milletvekiline tanınmıştır.

Anayasanın 148.maddesinde, anayasa değişikliklerinin ve kanunların şekil bakımından denetiminin sadece cumhurbaşkanı ve TBMM üye tamsayısının en az beşte biri oranındaki milletvekili tarafından istenebileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, iktidar ve ana muhalefet partileri meclis grupları anayasa değişikliklerinin ve kanunların şekil bakımından denetimi istemiyle Anayasa Mahkemesine başvuramazlar. Kanun hükmünde kararnameler ve İçtüzük ile ilgili bir ayırım yapılmamış olduğundan, bunların hem şekil hem de esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiası ile başvuru yapılabilir.

Anayasanın 150.maddesinde, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis gruplarının, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, TBMM İçtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla doğrudan doğruya iptal davası açma yetkisine sahip olduğu belirtilmekle birlikte; 148.maddede, şekil bakımından denetlemenin sadece Cumhurbaşkanı veya TBMM üyelerinin beşte biri tarafından istenebileceğinin belirtilmiş olması iki maddenin çelişkili olduğunu göstermektedir. Ancak, Anayasa Mahkemesi Kanununda 148.madde doğrultusunda tercih kullanılmış ve Anayasa Mahkemesi de 1991 yılında verdiği bir kararında, 148.maddenin daha özel içerik taşıması nedeniyle esas kabul edilmesi

gerektiğini belirtmiştir.³⁵² İktidar ve ana muhalefet partisi meclis gruplarına, kanunların ve Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından Anayasaya aykırılığını ileri sürme yetkisi verilmemiş olmasının hiçbir makul gerekçesi bulunmamaktadır.³⁵³

1982 Anayasası döneminde 2010 yılı Eylül ayına kadar toplam 410 iptal davası başvurusunun, 38'i cumhurbaşkanları, 218'i ana muhalefet partisi meclis grupları ve 154'ü Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin en az beşte biri oranında milletvekilleri tarafından yapılmıştır.³⁵⁴ İktidar Partisi Meclis grubu tarafından açılan bir iptal davası bulunmamaktadır.

Cumhurbaşkanı için daha serbest olan başvuru yetkisi, siyasi parti grupları ile milletvekilleri bakımından usule ilişkin ağır kayıt ve şartlara bağlanmıştır.³⁵⁵ Bu bölümde, 1982 Anayasasına göre iptal davası açma yetkisine sahip olanların bu yetkiyi kullanmalarına ilişkin usul sorunları ayrı ele alınacaktır.

a) Devletin Başı Olarak Cumhurbaşkanı

Anayasanın 104, 148 ve 150.maddelerine göre, Cumhurbaşkanı kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

Kuruluşundan 01.10.2010 tarihine kadar cumhurbaşkanları tarafından Anayasa Mahkemesinde 44 iptal davası açılmıştır. Cumhurbaşkanlarının, eski Anayasa Mahkemesi Başkanı olan SEZER hariç, bu yetkiyi istisnai olarak kullandığı ve başvurularının genel olarak talepleri doğrultusunda sonuçlandığı tespit edilebilir.(Bkz. Tablo 1.3)

³⁵² Anayasa Mahkemesi Kanunu, m. 20/son: "İktidar ve Ana muhalefet partilerinin TBMM grupları Anayasa değişikliklerinin ve kanunların şekil bozuklukları iddiasıyla iptalleri için dava açamazlar." Anayasa Mahkemesi kararı için bkz. E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991.

³⁵³ Selin ESEN, ... **İlk İnceleme**, s.64, Ali KARAGÜLMEZ, "İptal davaları ve İtiraz Başvurularında İlk İnceleme Aşaması", **Anayasa Yargısı İncelemeleri 1**, AYM, Ankara, 2006, s.198.

³⁵⁴ Anayasa Mahkemesine göre, 1961 Anayasası döneminde toplam 380 iptal davası başvurusu yapılmıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin bu dönemde verdiği usule ilişkin kararların bir kısmı yayınlanmadığından sağlıklı bir istatistik çalışması yapılamamaktadır.

³⁵⁵ DURAN, "Anayasa Yargısının işlevi ve ..." , **op.cit.**, s.18

TABLO 1.3 : Cumhurbaşkanlarınca Açılan İptal Davaları (1962-2010)

Cumhurbaşkanı	Açtığı İptal Davası Sayısı	İptal Davalarının Sonucu ³⁵⁶
Cemal GÜRSEL	-	-
Cevdet SUNAY	-	-
Fahri KORUTÜRK ³⁵⁷	6	6 iptal
Kenan EVREN ³⁵⁸	6	5 iptal 1 kısmi ret kısmi karar verilmesine yer olmadığına
Turgut ÖZAL ³⁵⁹	2	2 kısmi iptal
Süleyman DEMİREL ³⁶⁰	4	2 iptal 1 daha önce iptal edildiğinden karar verilmesine yer olmadığına 1 ret
Ahmet Necdet SEZER ³⁶¹	26	20 iptal veya kısmi iptal 4 karar verilmesine yer olmadığına ³⁶² 1 ret ³⁶³ 1 sonuçlanmadı ³⁶⁴
Abdullah GÜL	-	

³⁵⁶ Başvurunun etkinliği bakımından bir değerlendirme yapılması amaçlandığından, iptali istenilen hükümlerin birinin dahi iptal edilmiş olması durumunda karar iptal kararı olarak değerlendirilmiştir.

³⁵⁷ 06.04.1973 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı döneminde iki kez genel seçim yapılarak meclis yenilenmiştir. Kendisini seçen meclis tarafından yapılan işlemlere karşı dava açmamıştır. Üç başvuru Demirel, üç başvuru Ecevit başkanlığındaki koalisyon hükümetleri döneminde yapılmıştır.

³⁵⁸ 06.11.1982 tarihinde Cumhurbaşkanı olmuştur. Meclis tarafından seçilmediği için bir değerlendirme yapılmayacaktır.

³⁵⁹ 31.10.1989 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kendisini seçen meclis tarafından yapılan işlemlere karşı dava açmamıştır. 20.10.1991 tarihinde yapılan genel seçim sonucunda değişen meclis tarafından yapılan iki kanun aleyhine başvuruda bulunmuştur.

³⁶⁰ 16.05.1993 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kendisini seçen meclis tarafından yapılan işlemlere karşı dava açmamıştır. 24.12.1995 tarihinde yapılan genel seçim sonucunda değişen meclis tarafından yapılan 4 kanun hakkında iptal davası açmıştır. Birincisi Çiller, ikincisi Yılmaz, üç ve dördüncüsü Erbakan'ın başbakan olduğu koalisyon hükümetleri dönemindedir.

³⁶¹ 05.05.2000 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kendisini seçen meclis tarafından yapılan 6 kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Bu durumda, kendisinin önceki görevinin Anayasa Mahkemesi Başkanlığı olmasının etkili olduğu düşünülebilir. 03.11.2002 tarihinde yapılan genel seçim sonucunda değişen meclis tarafından yapılan 20 kanun hakkında iptal davası açmıştır. 20 kanun da Erdoğan hükümetleri döneminde çıkarılmıştır.

³⁶² Biri daha önce iptal kararı verildiği için E.2004/117, K.2005/18, Kt.04.05.2005; üçü kanunda değişiklik yapıldığı gerekçesiyle, E.2002/140, K.2004/105, Kt.22.07.2004; E.2005/77-E.2005/81 ile birleştirildi, K.2008/184, Kt.25.12.2008; E.2007/57, K.2009/91, Kt.25.06.2009.

³⁶³ Söz konusu ret kararı 5678 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliğinin iptali istemine yöneliktir. E.2007/72, K.2007/68, Kt.05.07.2007.

³⁶⁴ E.2007/23 ile birleştirilen dosya.

İptal davası açma yetkisinin cumhurbaşkanlarınca kullanım usulüne ilişkin iki temel sorun bulunmaktadır. Birincisi, cumhurbaşkanının bu yetkiyi kullanmasının karşı-imza kuralına tabi olup olmadığı, ikincisi ise cumhurbaşkanına vekalet edenlerin bu yetkiyi kullanıp kullanamayacağıdır.

i) *Cumhurbaşkanının Başvurusunda Karşı-imza Kuralı*

Cumhurbaşkanının iptal davası açma yetkisiyle ilgili ilk usul sorunu, bu yetkinin tek başına kullanılıp kullanılamayacağı olmuştur. 1961 Anayasasının 98.maddesinde, herhangi bir istisnaya yer verilmeden Cumhurbaşkanının bütün kararlarının Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanacağı ve bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakanın sorumlu olacağı belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesi Kanunu çalışmaları sırasında ise, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu ile Cumhuriyet Senatosu Karma Komisyon Raporunda farklı görüşlere yer verilmiştir. Millet Meclisi Anayasa Komisyonunda Cumhurbaşkanı tarafından açılacak iptal davalarının Anayasanın 98/2. maddesine tabi olması, başka bir ifadeyle, söz konusu dilekçenin başbakan ve ilgili bakanlarca da imzalanması esası benimsenirken³⁶⁵; Cumhuriyet Senatosu Karma Komisyon Raporunda, 98.maddenin yazılış biçimi ve iptal davası açılmasında hükümete ya da bakanlara herhangi bir yetki verilmemiş olması dikkate alınarak, bu yetkinin tek başına kullanılabileceği kabul edilmiştir.³⁶⁶

Cumhurbaşkanı Korumak tarafından yapılan ilk başvuru üzerine sorunu değerlendiren Anayasa Mahkemesi, iptal davası açmanın, cumhurbaşkanlarının tek başına yapılabilecekleri bir işlem olduğuna karar vermiştir.³⁶⁷ Mahkemeye göre, 98.maddede yer alan ilkeyi cumhurbaşkanının yürütme görevi çerçevesindeki işlemleri ile sınırlı olarak ele almak gereklidir. Cumhurbaşkanının, yürütmenin başı olmasından değil, tarafsız bir devlet başkanı olmasından kaynaklanan görevleri de vardır. Bunlardan biri de, Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılmasıdır. Bu yetkinin karşı-imza kuralına

³⁶⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 4, S.54, s.38.

³⁶⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 3, S.51, s.2. 15.04.1962.

³⁶⁷ E.1975/185, K.1976/15, Kt.16.03.1976.

uyularak kullanılması durumunda, başbakan veya ilgili bakanın iradesinin de bu yönde olması gerekecektir ki, Anayasanın böyle bir sonucu kabul ettiği düşünülemez.³⁶⁸

Karşı-imza siyasi sorumlulukla ilgili bir kuraldır. Yürütme adına yapılan işlemlerden hükümet siyasi olarak sorumlu tutulurken, cumhurbaşkanının sorumsuzluğu esası benimsenmiştir. Kamu hukukunun temel ilkelerinden yetki-sorumluluk ilişkisi nedeniyle, sorumluluğu olmayan cumhurbaşkanının işlemlerinin sorumlu hükümet tarafından imzalanması esası getirilmiştir. Anayasa Mahkemesinde iptal davası açma işlemi, Bakanlar Kuruluna siyasi sorumluluk yükleyen bir işlem olmaması nedeniyle, karşı-imza kuralından muaf kabul edilmelidir.³⁶⁹ Bu sonuç, yürütme organına iptal davası açma yetkisi tanınmış olsaydı da değişmezdi.

1982 Anayasasının 105.maddesinde, cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği belirtilenler dışındaki kararlarının karşı-imza kuralına tabi olduğu düzenlemesine yer verilmiştir. Ancak, Cumhurbaşkanının hangi işlemlerinin tek başına yapılabileceği konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.³⁷⁰ Öğretide baskın görüş, Cumhurbaşkanının tarafsız devlet başkanı olma sıfatı nedeniyle sahip olduğu yasamaya ve yargıya ilişkin yetkilerini tek başına kullanabilmesi gerektiği yönündedir.³⁷¹ Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinde iptal davası açma yetkisinin de tek başına kullanılabileceği kabul edilmektedir. Anayasa Mahkemesi, 1993 yılında verdiği bir kararda, Cumhurbaşkanının dava açma yetkisini tek başına kullanabileceğini belirtmiş ve uygulama da bu yönde devam etmiştir.³⁷²

³⁶⁸ E.1975/183, K.1976/15, Kt.16.03.1976; AYMKD, S.14, s.68. Aynı görüşler, Anayasa Mahkemesinin E.1979/22, K.1979/45, Kt.18.12.1979 kararında aynen tekrar edilmiştir. AYMKD, S.17, s.373.

³⁶⁹ Aynı yönde ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2005 s.312., Karşı görüş için bkz. SOYSAL, **100 Soruda Anayasanın ...**,1992, s.332; ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, s.38; Özkan TİKVEŞ, *Anayasa Mahkememizin Teşkilat ve Fonksiyonları*, **İÜHF**, C.33, s.106.

³⁷⁰ Anayasa Tasarısının 113.maddesinde bu işlemler tek tek sayılmıştı. Ancak, Milli Güvenlik Konseyi, bu sayımı gereksiz bularak madde metninden çıkarmıştır.

³⁷¹ ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, ss.312-313; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, *op.cit.*, ss.315-316; KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi...*, s.116; GÖZLER, öğretideki bu yorumun demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri ile uyumlu olduğunu, ancak karşı-imza kuralının istisnaları Anayasada veya diğer kanunlarda düzenlenmediği müddetçe cumhurbaşkanının tüm işlemlerinin karşı-imza kuralına tabi olması gerektiğini ileri sürmektedir. GÖZLER, *Devlet Başkanları...*, 2001, s.219; ss.259-262; ATAR, “Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açma Yetkisi”, **SÜHFD**, C.1, S.1, Ocak-Haziran 1988, s.116.

³⁷² E.1992/39, K.1993/18, Kt.27.04.1993.

Karşı-imza kuralının istisnasız uygulanması gerektiği kabul edilirse, büyük olasılıkla iptal konusu normun yapılmasına katılmış olan başbakan ve bakanların, bu normun Anayasaya aykırılığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine yapılacak başvurunun altına imza atması beklenmektedir. Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında gereksiz çatışmalara yol açabilecek bu olasılıktan kaçınılması gerekir. Nitekim, Fransız Anayasasının 19.maddesinde cumhurbaşkanının yapacağı başvurunun karşı-imza kuralından muaf olduğu açıkça belirtilmiştir. Bununla birlikte, bugüne kadar bir kanunun iptali istemiyle cumhurbaşkanlarınca yapılan bir başvuru bulunmamaktadır.³⁷³ Özellikle “cohabitation” dönemlerinde bu yetkinin kullanılmamış olması, siyasi hakem olma işlevinin ön plana çıktığını göstermektedir.³⁷⁴

Fransa’da cumhurbaşkanının Anayasa Konseyine başvurmaması işleminin iptali için yapılan bir başvuruda, Conseil d’état (Danıştay), Anayasa Konseyine başvurma işleminin, yasama usulünün ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ve bu işlemin idari yargının görev alanı dışında kaldığını belirtmiştir.³⁷⁵

ii) *Cumhurbaşkanına Vekalet Halinde Başvuru Yetkisi*

Cumhurbaşkanına tanınan iptal davası açma yetkisi bakımından üzerinde durulması gereken ikinci usul sorunu, cumhurbaşkanlığını vekaleten yürüten kişinin bu yetkiyi kullanıp kullanamayacağıdır. Bugüne kadar, cumhurbaşkanına vekalet eden kişiler tarafından Anayasa Mahkemesine iptal davası açılmamış, dolayısıyla konu Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirilmemiştir. Cumhurbaşkanına vekalet edilmesi iki durumda söz konusu olabilir. Birincisi, cumhurbaşkanlığı makamının boşalması, ikincisi ise Cumhurbaşkanın görevini geçici olarak yerine getiremeyecek durumda olmasıdır.

³⁷³ Dominique ROUSSEAU, **Droit du Contentieux...**, 1995, s.157. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanları Anayasanın 54.maddesi gereğince, uluslararası metinlerin onaylanmasından önce Anayasaya uygun olup olmadıklarının belirlenmesi için başvurularda bulunmuşlardır. Örneğin, DC 76-71, 30.12.1976; DC 85-188, 22.05.1985; DC 92-308, 09.04.1992; DC 92-312, 02.09.1992; DC 97-394, 31.12.1997; DC 2004/505, 19.11.2004; DC 2005-524/525, 13.10.2005; DC 2007-560, 20.12.2007.

³⁷⁴ DRAGO, **Contentieux constitutionnel français**, op.cit., s.355.

³⁷⁵ Conseil d’Etat, 7 Kasım 2001, Pascal JAN, “Déférer une loi au Conseil constitutionnel, un choix discrétionnaire attaché à la procédure législative” **RDP**, No.6-2001, s.1657.

Anayasanın 106.maddesine göre, “Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi geçici olarak görevden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.” Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 104.maddede “...Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak” da sayıldığına göre, bu yetkinin vekil sıfatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tarafından da kullanılması önünde hukuki bir engel yoktur.³⁷⁶

Anayasada, vekilin cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanması konusunda herhangi bir sınırlama getirilmediği gibi, cumhurbaşkanının geçici olarak görevinden ayrılması hali ile cumhurbaşkanlığı makamının boşalması hali arasında bir ayrım da yapılmamıştır. Dolayısıyla, teknik hukuk bakımından, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı bu yetkiyi, cumhurbaşkanlığı makamı boşaldığı zaman kullanabileceği gibi, Cumhurbaşkanı geçici süre ile yurt dışına çıktığı zaman da kullanabilecektir.³⁷⁷ Şüphesiz, yurt dışı gezisindeki Cumhurbaşkanının onayı olmaksızın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının iptal davası açması ciddi bir siyasi kriz nedeni olabileceği için bu yetkinin uyum içinde kullanılması beklenir.

Cumhurbaşkanına vekalet etme sadece TBMM Başkanı tarafından kullanılabilen bir yetki değildir, TBMM Başkanının mazereti halinde Cumhurbaşkanı TBMM Başkanvekillerinden birini kendisine vekalet etmek üzere belirleyebilir.³⁷⁸ Cumhurbaşkanlığı makamının sürekli boşalması halinde Cumhurbaşkanlığına vekalet eden TBMM Başkanı, mazereti nedeniyle bir Başkanvekiline vekalet bırakabilir.³⁷⁹ Bu

³⁷⁶ 106.maddenin gerekçesinde, vekilin Cumhurbaşkanına ait bütün yetkileri kullanacağı açıkça belirtilmiştir. AKAD/DİNÇKOL; s.435. Aynı yönde ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde ...**, s.40; HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.100; Yavuz ATAR, “Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açma Yetkisi”, **op.cit.**, s.119.

³⁷⁷ Acil olmayan görev ve yetkilerin vekil cumhurbaşkanınca kullanılmaması gerektiği konusunda bkz. GÖZLER, **Devlet Başkanları...**, 2001, s.73.

³⁷⁸ Örneğin, 23.06.2009 tarih ve 27267 sayılı Resmi Gazete’de Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL, 23-24 Haziran tarihlerinde Başkanvekili Eyyüp Cenap GÜLPINAR’ın, daha sonra da dönüşüne kadar TBMM Başkanı Köksal TOPTAN’ın kendisine vekalet etmesini uygun görmüştür.

³⁷⁹ TBMM İçtüzüğü’nün 14/2.maddesine göre, “Başkan, özürlü olduğu ya da TBMM toplantı halinde iken Ankara dışında bulunduğu zaman, görevlerini yerine getirmek üzere, Başkanvekillerinden birisini kendisine yazıyla vekil tayin eder.”

durumlarda, TBMM Başkanvekilinin önünde hukuki bir engel bulunmamakla birlikte, bu yetkiyi TBMM Başkanı ile uyum içinde kullanması beklenir.

TBMM’nde belirli dönemlerde en yaşlı milletvekili ya da Başkanvekilinin Geçici Başkanlık görevini yürütmesi de mümkündür.³⁸⁰ TBMM Geçici Başkanının, Başkanlık görevini yerine getireceği belirtildiği ve herhangi bir istisnaya yer verilmediğine göre, Geçici Başkanın Başkan tarafından kullanılan tüm yetkileri kullanabileceğinin kabulü gerekir. Bu sırada, Cumhurbaşkanlığı makamında geçici ya da sürekli bir boşalma olması durumunda, vekillik etme görevi TBMM Geçici Başkanına ait olacaktır. Nitekim, 21.Yasama döneminin başında, Geçici Başkan Ali Rıza SEPTİOĞLU, Fransa’ya giden Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL’e vekalet etmiştir.³⁸¹ Geçici Başkan, Cumhurbaşkanına vekalet edebildiğine göre, TBMM Başkanının vekil sıfatıyla kullanabildiği tüm yetkileri kullanabileceğinin de kabulü gerekir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Geçici Başkan Vekili³⁸² de, cumhurbaşkanı tarafından vekalet bırakıldığı takdirde bu yetkiyi kullanabilir. Ancak, aynı şekilde, Cumhurbaşkanına geçici vekalet söz konusu olduğunda, bu yetkinin Cumhurbaşkanının iradesi doğrultusunda kullanımı esas olmalıdır.

b) İktidar ve Anamuhalefet Partisi Meclis Grubu

Ana muhalefet partisi, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 35.maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre, “*Bakanlar Kuruluna katılmayan ve grubu bulunan siyasi partiler arasında en fazla milletvekiline sahip olan partiye ana muhalefet partisi (...) denir. Bu siyasi partilerin milletvekili sayılarının eşit olması halinde, son milletvekili seçimlerinde aldıkları muteber oy sayısına bakılır.*” İktidar partisi, iktidarda birden fazla siyasi parti bulunduğu takdirde, mecliste en fazla üyeye sahip olan parti olarak kabul edilir. Üye sayılarının eşit olması halinde, son genel seçimde en fazla oy alan partiye

³⁸⁰ Geçici Başkanlık durumu Anayasada düzenlenmemiştir. TBMM İçtüzüğü’nün 8.maddesine göre, “yasama döneminin birinci birleşiminin ilk oturumundan başlayarak Başkan seçilinceye kadar en yaşlı milletvekili Geçici Başkanlık yapar” ve 12.maddesine göre, “Başkanlıkta boşalma halinde, yeni Başkan seçilinceye kadar, en yaşlı Başkanvekili, Geçici Başkanlık görevini yerine getirir.”

³⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Yasama Yılı:1, C.1, B.2, 12.05.1999, s.34’den aktaran BOZKURT/ İBA, **100 Soruda Parlamento Hukuku**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s.86.

³⁸² Türkiye Büyük Millet Meclisi Geçici Başkan Vekili kavramı için bkz. İBA Şeref, **Türkiye’de Meclis Başkanlığı ve Başkanlık Divanı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, ss.178-179.

öncelik verilir.³⁸³ TBMM’nde en az yirmi milletvekili bulunan siyasi partiler grup kurma hakkına sahiptir.³⁸⁴ Bir siyasi partinin grup genel kurulu, o partinin milletvekillerinden oluşur.³⁸⁵

i) *Meclis Gruplarına Başvuru Yetkisi Tanınması*

Danışma Meclisince hazırlanan Anayasa Tasarısının 159.maddesinde, sadece Ana muhalefet partisi başkanına yetki tanınması öngörüldüğü halde³⁸⁶, Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunda, iktidar partisine de başvuru hakkı tanınmış ve bu hakkın parti başkanlarınca değil, parti meclis gruplarınca kullanılması kabul edilmiştir.³⁸⁷

Ana muhalefet partisi meclis grubunun dava açma yetkisi olağan karşılanırken, iktidar partisi meclis grubuna aynı yetkinin tanınması ilk etapta biraz yadırgatıcı gelmektedir. İptal davasının süreye bağlı olduğu dikkate alındığında, iptal davası konusu normun iktidar partisinin iradesi doğrultusunda kabul edilmiş olması beklenir. Nitekim, bugüne kadar iktidar partisi meclis grubu tarafından hiç başvuru yapılmamıştır. Karşılaştırmalı hukukta birçok ülke düzenlemesinde hükümete ya da onu temsilen başbakana iptal davası açma yetkisi tanındığı görülmektedir.³⁸⁸ Çoğunlukla bu yetkinin merkezi iktidara yerel/bölgesel kanunların Anayasaya uygunluğunun denetlettirilmesi amacıyla tanındığı da bir gerçektir. Bununla birlikte, iktidar partisi ya da temsilcisinin kendi yaptığı işlemin Anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için başvuruda bulunması da mümkündür. Örneğin, Fransa’da başbakana tanınan dava açma yetkisinin, özellikle çoğunluğa sahip milletvekilleri arasında hukuki çekincesi olanlar bulunması durumunda, tereddütleri

³⁸³ 1982 Anayasası 150.madde gerekçesinde, zayıf bir ihtimal olsa da bu durumda son genel seçimde en fazla oy alan partinin esas alınmasının gelenek olduğu belirtilerek daha fazla ayrıntıya girilmemiştir. AKAD/DİNÇKOL, *op.cit.*, s.596.

³⁸⁴ 1982 Anayasası m.95, Siyasi Partiler Kanunu m.22, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü m.18.

³⁸⁵ Siyasi Partiler Kanunu, m.24.

³⁸⁶ Danışma Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, 1/463, s.148.

³⁸⁷ MGK .Anayasa Komisyonu değişiklik gerekçesi için AKAD/DİNÇKOL, *op.cit.*, s.596.

³⁸⁸ Hükümete iptal davası açma hakkı tanınan ülkeler arasında Almanya, Avusturya, Belçika, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, İtalya, Letonya, Moldova, Romanya, Rusya, Slovakya ve Slovenya sayılabilir. Başbakana başvuru hakkı tanıyan ülkelere ise Fransa, Portekiz, İspanya, Arnavutluk ve Polonya örnek verilebilir. Bu ülkelerin bazılarında, hükümete ya da başbakana verilen yetki belirli konularla sınırlı olabilmektedir. Örneğin, Slovenya’da, başvuru sahiplerinin kendi işlemlerine karşı dava açma yetkisi bulunmamaktadır. Kanun m.23a/2.

gidererek metnin Anayasaya uygun olduğunu doğrulamak için kullanıldığı görülmektedir.³⁸⁹

Türk hukukunda, iktidar partisi meclis grubuna iptal davası açma yetkisinin tanınmış olmasının en önemli sonucu Anayasa Mahkemesi Kanununun 31.maddesinde verilen yazılı mütalaa yetkisinin kullanımına ilişkindir. “Tebliğat” başlığı taşıyan bu maddenin 3.fikrasında, tebligat ile hiçbir ilgisi olmayan bir düzenleme yer almaktadır. Düzenlendiği yer kadar, kullanılan ifadeler ile de anlaşılması güç olan bu hüküm, iptal davası açma yetkisi bulunan iki siyasi parti meclis grubuna (İktidar ve Ana muhalefet), iptal davası ya da itiraz yolu ile yapılan başvurular üzerine, dava konusu normların Anayasaya aykırı olmadıklarını düşündükleri takdirde yazılı mütalaa verme hakkı tanımaktadır.³⁹⁰ Yargılamanın daha sağlıklı yürütülmesi bakımından karşı görüşü alma imkanı tanıyan bu düzenlemede, sadece iptal davası açma yetkisine sahip meclis gruplarına bu hak tanındığı için, iktidar partisi meclis grubunun iptal davası açma yetkisinin korunması önemlidir.³⁹¹

Siyasi partiler tarafından açılan davalarda, mahkemenin vereceği kararın ister istemez iktidar ya da muhalefetten yana görünmesi sakıncasını önlemek için, siyasi partilerin dava açma yetkisinin kaldırılması gerektiği ileri sürülmüştür.³⁹² Siyasi partiler, grupları adına dava açabilecekleri gibi, bir siyasi partiye mensup milletvekili sayısı yeterli olduğu takdirde, milletvekili olarak da dava açabilmektedir.

³⁸⁹ DRAGO, *Contentieux constitutionnel français*, s.356. Başbakan tarafından bu çerçevede yapılan başvurularda gerekçe gösterilmesi gerekmemektedir.

³⁹⁰ Anayasa Mahkemesi Kanununun 31/3.maddesi: “18 inci maddenin (1) ve (2) numaralı bentlerinde yazılı hallerde, 20 nci maddenin (2) numaralı bendinde zikredilen ve iptali istenen kanun, kanun hükmünde kararname veya İçtüzüğün veya bunların belli madde veya hükümlerinin Anayasaya aykırı olmadığı kanaatinde bulunan, iptal davası açma hakkına sahip siyasi parti grupları, 26 ncı maddenin birinci ve ikinci fıkraları uyarınca Anayasa Mahkemesine yazılı mütalaa verebilirler.”

³⁹¹ Başbakanlığa cevap hakkı tanınması gerektiği yönünde GÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2000, s.948. Yazar, iktidar partisi meclis grubunun bu yetkisine değinmemiştir.

³⁹² Cem EROĞUL, “Anayasa Mahkemesinin Yirminci Yıldönümü ve Birkaç Öneri”, *AÜSBFD*, C.37, Sy.3-4, 1982, s.135.

TABLO 1.4 : Siyasi parti grupları tarafından yapılan başvurular (1983-2010)

TBMM	Hükümet ³⁹³	İktidar Partisi	Ana muhalefet Partisi	Başvuru sayısı	Başvuru Sonuçları ³⁹⁴
17.dönem 24.11.1983- 29.11.1987	45	ANAP	HP/SHP	22	14 iptal 8 ret
18.dönem 14.12.1987- 20.10.1991	46,47,48	ANAP	SHP	36	26 iptal 9 ret 1 KYY
19.dönem 06.11.1991- 24.12.1995	49,50,51,52	DYP (SHP/CHP)	ANAP	44	40 iptal 1YKYY 1 görev 1 süre
20.dönem 08.01.1996- 18.04.1999	53 →28.06.1996	ANAP (DYP)	RP	3	3 iptal
	54 →30.06.1997	REFAH (DYP)	ANAP	2	1 iptal 1 ret
	55 →11.01.1999	ANAP (DSP-DTP)	RP/FP	2	1 ret 1 grup kararı
	56 →28.05.1999	DSP (Azınlık)	FP	0	
21.dönem 02.05.1999- 03.11.2002	57	DSP (MHP- ANAP)	FP	45	31 iptal 7 ret 4 KYY 1 grup kararı 1 süre 1 görev
			DYP	12	5 iptal 3 ret 3 KYY 1 usul
22.dönem 14.11.2002- 22.07.2007	58,59	AKP	CHP	14	12 iptal 2 ret
23.dönem 04.08.2007- 01.09.2010	60	AKP	CHP	38	4 iptal 2 ret 32 - ³⁹⁵

³⁹³ İktidar ve Ana muhalefet partilerinde değişiklik yapmadığı sürece hükümet değişiklikleri dikkate alınmamıştır.

³⁹⁴ Bir tek hüküm dahi Anayasaya aykırı bulunarak iptal edildiğinde “iptal kararı” olarak nitelendirilmiştir. Birleştirme kararı verildiği takdirde, birleştirilen dosyadaki sonuç esas alınmıştır.

³⁹⁵ 32 başvurudan 2’si birleştirilmiş, 5’i hakkında da karar verildiği halde henüz yayınlanmamıştır. Henüz kararı verilmemiş ya da yayınlanmamış başvuruların esas numaraları şöyledir: E.2008/12; 22; 31; 35; 51; 56; 57; 72; 79; 80; 84; 86 (80 ile birleştirildi); 87; 88; 115; 116; E.2009/9; 24; 30; 31; 44; 52; 62; 63; 88; 94; E.2010/6; 29; 30; 40; 41;57.

Bu şekilde, belirli bir partinin mensuplarınca açılan davalarda da aynı sakınca ortaya çıkacaktır. Nitekim, 2002-2009 döneminde ana muhalefet partisi olan CHP, başvurularının bir kısmını ana muhalefet partisi meclis grubu adına, bir kısmını ise milletvekillerinden topladığı 1/5 ve üzeri TBMM üyesi sıfatıyla gerçekleştirmiştir.³⁹⁶

1982 Anayasası döneminde, siyasi parti meclis grupları tarafından toplam 218 başvuru yapılmış olup, bu başvurular incelendiğinde, bütün ana muhalefet partilerinin Anayasa Mahkemesine başvuru yaptığı görülmektedir.³⁹⁷ Bu başvuruların sonuçlarına bakıldığında ise, Mahkemenin özellikle belirli bir parti yanlısı kararlar verdiğini ileri sürmek olanaklı gözükmemektedir. Dolayısıyla, siyasi partilerin başvuru yetkisinin kaldırılması için geçerli bir neden bulunmamaktadır.

ii) *Başvuru Yetkisinin Kullanımına İlişkin Kurallar*

Anayasa Mahkemesi Kanununun 26.maddesine göre, iptal davası, grup genel kurulunda üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınan karar üzerine, grup başkanı veya başkanvekili tarafından açılır. Partinin genel başkanı milletvekili ise parti grubunun da başkanıdır; değilse grup başkanı grup üyeleri arasından içyönetmelikte gösterilen yöntemle seçilir.³⁹⁸ Dava dilekçesine grup kararının onanlı örneği ve dava dilekçesinde imzası olan kişinin grup başkanı veya başkan vekili olduğunu belirleyen onaylı belge örneği eklenmelidir. Grup kararı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı tarafından onaylanır.

İptal davası açılmasında, basit çoğunluk yerine salt çoğunluk aranması, zaten sınırlanmış olan iptal davası açma hakkının kullanımını biraz daha sınırladığı gerekçesiyle

³⁹⁶ 2005, 2006 ve 2007 yıllarında CHP ana muhalefet partisi olarak değil, milletvekilleri aracılığıyla başvuruda bulunmuştur. 22.dönem milletvekili seçimleri sonucunda, TBMM’nde sadece iki parti temsil edilebilmiştir. İlerleyen dönemde, bu partilerden ayrılan milletvekillerinin başka parti üyeliklerine geçmesi ile temsil edilen siyasi parti sayısı artmış olmakla birlikte, etkili bir sayıya ulaşamamıştır. Dolayısıyla, bu dönemde milletvekillerince yapılan 99 başvurunun CHP önderliğinde yapıldığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bkz. TABLO no: 1.5.

³⁹⁷ 01.09.2010 tarihi itibarıyla.

³⁹⁸ Siyasi Partiler Kanunu, m.26.

eleştirilmiştir.³⁹⁹ 1961 Anayasası döneminde de yer alan bu hüküm⁴⁰⁰, siyasi partilerin başka yollarla da dava hakkını kullanabilmesi karşısında önemli bir sınırlama olarak görülmemiştir. Ancak, 1982 Anayasası döneminde oldukça sınırlı bir başvuru hakkı tanınması karşısında, haklı olarak, Anayasada öngörülmeyen bir çoğunluk talep edilmesinin Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁰¹ Anayasa Mahkemesi Kanununda üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar alınabileceği yönünde bir hüküm olmasaydı, grup kararı grup içyönetmeliklerinde öngörülen çoğunlukla alınabilecekti. AKP ve CHP Grup İċyönetmeliklerine bakıldığında, Grup Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanabildiği ve aksi belirtilmedikçe toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar alınabildiği görülmektedir.⁴⁰²

Anayasa Mahkemesi, salt çoğunluğun sağlanıp sağlanmadığını tespit edebilmek için, grup toplantısına kaç kişinin katıldığı ve katılanlarının kaçının lehte kaçının aleyhte oy kullandığını belirten belgeler talep etmektedir.⁴⁰³ Ancak, bu belgelerde eksiklik olması halinde, öncelikle eksikliklerin tamamlanması için ek süre verilebilmektedir.⁴⁰⁴ Grubun salt çoğunlukla toplandığı ve oybirliği ile karar verdiği belirtilen bir başvuruda ise, Anayasa Mahkemesi, grubun bütününün kaç kişiden oluştuğu ve karara katılanların kimler olduğu konusunda ayrıca belge aranmasına gerek görmemiştir.⁴⁰⁵

Grup kararının grup toplantısında ve yetersayı ile alınmış olması gerekir. Anayasa Mahkemesine göre, en az yedi kişi ile toplanılmış olması gerekirken beş kişi ile toplanılıp, dört kişinin karara sonradan katılması ile geçerli bir grup kararı alınması olanaklı değildir.⁴⁰⁶ Bu noktada, grup kararına katılan üyelerin iptal davası konusu

³⁹⁹ ATAR, “Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açma Yetkisi”, **op.cit.**, s.132.

⁴⁰⁰ 44 sayılı Kanun m.25/1.

⁴⁰¹ ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2005, s.396; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.900.

⁴⁰² AKP Grup İċyönetmeliği m.11; CHP Grup İċyönetmeliği m.18 ve 29. Meclis ara verme ya da tatilde bulunduğu durumlarda da grup toplantısı yapılabilir. AKP Grup İċyönetmeliği m.9; CHP Grup İċyönetmeliği m.24-25.

⁴⁰³ Örneğin, toplantıya katılan üyelerin imzalarını taşıyan bir çizelge sunulmaktadır. E.1977/60, K.1977/81, Kt.24.05.1977, Ahmet Boyacıoğlu Karşı Oyu. Grubun kaç kişiden oluştuğunu belirleyen belgenin Millet Meclisi yetkililerince, karara katılan grup üyelerini gösteren belgenin ise grup yetkililerince onanması gerekmektedir. E.1977/129, K.1978/35, Kt.20.04.1978.

⁴⁰⁴ Örn.E. 1977/129, K.1978/35, Kt.20.04.1978; E.1969/25, K.1969/45, Kt.30.09.1969.

⁴⁰⁵ E.1977/60, K.1977/81, Kt.24.05.1977.

⁴⁰⁶ E.1964/40, K.1964/64, Kt.16.10.1964.

normun kabulünde lehte oy kullanmış olmalarının, Anayasa Mahkemesine başvurma konusunda bir engel teşkil etmediği vurgulanmalıdır.

Anayasa Mahkemesine göre, iktidar veya ana muhalefet partisi meclis grubu iptal davası açılması için karar almadan önce, dava konusu kanun için yasalaşma sürecinin tamamlanmış olması gereklidir.⁴⁰⁷ Anayasa Mahkemesinin, kendisine başvuru yapılabilecek en erken tarihi belirlemenin ötesinde, başvurma kararı alınması için en erken tarihi belirlemesi oldukça tartışmalı bir kararla gerçekleşmiştir. 29 Temmuz tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan dava konusu kanun için başvuru 25 Eylül’de yapılmıştır. Mahkeme, 22 Temmuz 1998 tarih ve 4369 sayılı Kanunun Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi için 21 Temmuz tarihinde alınan grup kararını “ön görüşme” olarak nitelendirmiş ve başvuruyu geçerli bir grup kararına dayanmadığı gerekçesiyle reddetmiştir.⁴⁰⁸ Ancak, bu ret kararı 16 Ekim’de verildiğinden, dava açma süresi geçmiş ve grup kararının yenilenmesi mümkün olmamıştır.

Karara katılmayarak karşı oy kullanan beş üye, iptal başvurusunun usulüne uygun olarak alınmış bir grup kararına dayandığını, grup tarafından yetki verildikten sonra iptali istenilen maddelerde herhangi bir değişiklik yapılmadığını belirtmişlerdir.⁴⁰⁹ Bunun yanı sıra, “*yargısal denetimi daraltacak tarzda değil aksine genişletecek tarzda yorum yapılması(nın) hukuk devleti olmanın gereği*” olduğu ve “*usul hükümlerini aleyhte yorumlamak suretiyle başvuruya yetkili olanların da bu olanaklardan yoksun kılınmasının hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığı*” vurgulanmıştır.

Anayasa Mahkemesinin, ana muhalefet partisi meclis grubunun iradesini şekli koşullara bağlı olarak yok sayması, iptal davasının süreye bağlı olması karşısında sınırlayıcı bir etki doğurmuştur. Bu olumsuz sonuç, normatif dayanağı olmayan bir usul kuralı

⁴⁰⁷ E.1998/42, K.1998/65, Kt.16.10.1998, RG.17.05.2000.

⁴⁰⁸ Mahkemeye göre, “Anayasa’nın ve 2949 sayılı Yasa’nın bu kuralları, bir yasanın veya kimi kurallarının Anayasa’ya aykırılığı konusunda grup genel kurulunda, inceleme ve araştırma yapılarak tartışma açılmasını sağlamak amacına yöneliktir. Yasa çıkmadan yapılan görüşmeler ise ancak bir öngörüşme olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, siyasi parti meclis gruplarının bir yasa hakkında yasalaşma süreci tamamlanmadan iptal davası açabilmesi için verdikleri yetkiye dayanılarak dava aşılması olanaklı değildir.”

⁴⁰⁹ Karşı oy : Ahmet Necdet Sezer, Samia Akbulut, Haşim Kılıç, Mustafa Bumin, Sacit Adalı.

oluşturulduğunda, ek süre tanınarak eksikliğin tamamlattırılması yolunun kullanılmasıyla aşılabilirdi.

Anayasa Mahkemesinin grup kararında aradığı bir diğer koşul, dava konusu düzenlemenin hangi maddelerinin Anayasaya aykırılığının iddia edileceğinin açıkça belirtilmesidir. Grup adına başvuruda bulunacak olan başkan ya da başkanvekili grubun kendisine tanıdığı yetki ile bağlı ve sınırlıdır. Grup kararında hata ya da belirsizlik olması durumunda başvuru yetkisizlik nedeniyle reddedilmektedir.

Örneğin, 1705 sayılı Kanuna ek 3018 sayılı Kanunun 7.maddesinin iptali istemiyle açılan bir davada, grup kararında 1705 sayılı Kanunun 7.maddesinin iptali için yetki verilmiş olduğunu tespit eden Anayasa Mahkemesi, başvuruyu yetkisizlik nedeniyle reddetmiştir. Mahkeme, “grupta görüşülen önerge ve listeyi düzenleyen milletvekilinin maksadının 3018 sayılı kanunun iptali olduğunun” düşünülebileceğini belirtmiş, ancak iki kanunun 7.maddeleri arasında bir hüküm benzerliği olmadığı gerekçesiyle ret kararı vermiştir.⁴¹⁰ Oysa, grup kararında oluşan irade şüpheyne yer vermeyecek bir şekilde anlaşılıyorsa, bu tarz hatalı ifadelerin düzeltiltirilmesi yoluna gidilmesi, hakkın etkin kullanımı bakımından önemli bir adım olacaktır.

Grup kararı ile verilen yetkide hangi maddelerin Anayasaya aykırılığının iddia edildiğinin açıkça belirtilmemesi halinde de Anayasa Mahkemesi yetkisizlik nedeniyle ret kararı vermektedir.⁴¹¹ Başvuru dilekçesinde iptali istenilen maddelerin açıkça belirtilmiş olmasını yeterli görmeyen mahkeme, grup kararında verilen yetkinin açık olmaması halinde, bunun bir “yetki devri” olduğunu kabul etmektedir. Mahkemeye göre, hangi maddelerin iptalinin talep edileceğini belirlemek Meclis grubunun yetkisindedir ve grup bu yetkisini grup başkan veya başkanvekiline devredemez. Karara karşı oy

⁴¹⁰ E.1963/134, K.1966/41, Kt.08.11.1966, RG.26.02.1967-12511. Bu kararın şaşırtıcı bir yanı da, grup kararı ile başvuru arasındaki farkın ortaya çıkmasının üç yılda mümkün olmasıdır. 08.03.1963 günü yapılan ilk incelemede birtakım eksiklikler saptanmış ve bu eksiklikler verilen süre içinde tamamlanmıştır. Anayasa Mahkemesi, 25.05.1963 günü esasın incelenmesine geçilmesi yönünde karar verdikten üç yıl sonra adeta yeniden bir ilk inceleme yapılarak yetkisizlik kararı vermiştir.

⁴¹¹ 1982 Anayasası döneminde, grup kararındaki belirsizlik nedeniyle verilen ret kararları için bkz. E.2000/13, K.2000/4, Kt.03.03.2000; E.2002/10, K.2002/19, Kt.22.01.2002.

kullanan üyeler ise, “bazı maddelerinin iptali” için verilen yetkinin yetki devri değil, yetkinin kullanımı olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴¹²

Anayasa Mahkemesinin, grup kararında hangi maddelerin iptalinin talep edileceğinin belli olması gerektiği yönündeki kararı, ülkedeki siyasi parti işleyişi ile rasyonel bir bağlantı içermemesi ve hakkın kullanımını zorlaştırması bakımından eleştirilebilir. Ancak, bu kararlardaki asıl sorun, grup kararındaki bu eksikliğin yaptırımına ilişkindir. 1961 Anayasası döneminde, benzer bir durum ile karşılaşıldığında, eksikliklerin tamamlattırılması için ek süre verilmesine karar vererek⁴¹³, iptal davası açma hakkının kullanımını engellememeyi tercih eden Mahkeme, 1982 Anayasası döneminde bu uygulamasından vazgeçerek, doğrudan yetkisizlik nedeniyle ret kararı vermeye başlamıştır. Başvuru süresi geçtikten sonra verilen ret kararları, meclis gruplarının kararlarını düzeltmelerine imkan tanımamış ve Meclis gruplarının iptal davası açılması yönündeki iradeleri yok sayılmıştır.⁴¹⁴

Dava açma süresinin kısılalığı karşısında, başvurunun kabul edilmesi ve eksikliklerin tamamlattırılması için ek süre verilmesi, bu süre içinde tamamlanmadığı takdirde davanın açılmamış sayılmasına karar verilmesinin önünde herhangi bir hukuki engel bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesinin, karşı oy kullanan üyelerce de öne sürülen bu imkanı kullanmayı tercih etmesi her zaman mümkündür.

⁴¹² E.2000/13, K.2000/4, Kt.03.03.2000, Haşim Kılıç, Samia Akbulut, Sacit Adalı, Ali Hüner Karşı oyu; E.2002/10, K.2002/19, Kt.22.01.2002. Haşim Kılıç, Samia Akbulut, Sacit Adalı Karşı oyu.

⁴¹³ E.1967/43, K.1969/31, Kt.03.06.1969. Askeri Yargıtay tarafından yapılan başvuruda, Askeri Yargıtay Genel Kurulunun kararında “...kanunda ... Anayasanın, mahkemelerin bağımsızlığına ve hakimlik teminatına ilişkin hükümlerine aykırı maddeler ve hükümler bulunduğu sonucuna varıldığından bunların iptali için Askeri Yargıtay Başkanlığınca Anayasa Mahkemesine dava açılmasına karar verildiği belirtilmekte; ancak davanın Kanunun hangi madde ve hükümlerine karşı açılacağı gösterilmemektedir.” Anayasa Mahkemesi, bu eksikliğin giderilmesi için 30 gün ek süre tanımıştır.

⁴¹⁴ 09.01.2002 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan bir kanunun iptali için yapılan 2002/10 esas sayılı başvuru, grup kararının belirsizliği nedeniyle 22.01.2002 tarihinde 2002/19 karar sayısıyla reddedilince, dönemin ana muhalefet partisinin grup kararını usulüne uygun biçimde yeniden alarak 07.02.2002 tarihinde tekrar başvuru yapabilmesi mümkün olmuştur. E.2002/32, K.2003/100, Kt.20.11.2003. Ancak, 30.12.1999 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kanuna karşı 25.02.2000 tarihinde açılan 2000/13 esas sayılı davanın ilk inceleme sonucu yetkisizlik kararı 03.03.2000 tarihinde verildiğinden, sürenin geçmesi nedeniyle yeniden başvuru mümkün olamamıştır. E.2000/13, K.2000/4, Kt.03.03.2000.

c) TBMM Üye Tamsayısının Beşte Biri

1982 Anayasasının 148 ve 150.maddelerine göre, TBMM üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyesi, Anayasa değişikliklerinin şekil, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve TBMM İçtüzüğünün ise şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Bu oran, 1961 Anayasasının 149.maddesinde her meclis için üye tamsayısının 1/6'sı olarak belirlenmişti. 1961 Anayasası döneminde Millet Meclisi 450 milletvekili, Cumhuriyet Senatosu ise 150'si genel oyla, 15'i cumhurbaşkanı tarafından seçilen 165 senatör ve 70.maddede belirtilen tabii senatörlerden oluşmaktaydı. Buna göre, 75 milletvekili ve tabii senatör sayısına oranlı olarak 30 civarında⁴¹⁵ senatör tarafından iptal davası açılması mümkündü. 1982 Anayasasının 75.maddesinin ilk halinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üye sayısı 400 olarak belirlenmişti. Buna göre, iptal davası açma hakkı 80 milletvekili tarafından kullanılabilirdi. Ancak, daha sonra bu sayı önce 450'ye sonra da 550'ye çıkarılmış, dolayısıyla iptal davası açma yetkisi en az 110 milletvekili tarafından kullanılabilir hale gelmiştir.⁴¹⁶ Anayasanın üye tamsayısına göre bir oran belirlemesi, zaman içinde ölüm, istifa gibi nedenlerle üye sayısının azalması halinde dahi asgari başvuru sayısının azalmaması anlamına gelmektedir.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Cumhuriyet Senatosu üye sayısı tabii üyeler nedeniyle sabit bir sayı değildir. Anayasa Mahkemesi, dava açıldığı tarihteki sayıyı esas alarak karar vermiştir. Örneğin, 1973/19 esas sayılı başvuruda, o dönem toplam 185 senato üyesi olduğu tespit edilerek, dava açmak için yeter sayı 31 olarak belirlenmiştir. E.1973/19, K.1975/87, Kt.15.04.1975, RG.26.02.1976.

⁴¹⁶ 1982 Anayasasında, 17.05.1987 tarih ve 3361 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle milletvekili sayısı 450 yapılmış, 23.07.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle 550 olarak belirlenmiştir.

⁴¹⁷ Anayasanın 148.maddesinde "üye sayısı" ifadesinin kullanılmış olması, 150.maddesinde açıkça "üye tamsayısının" ifadesinin kullanılması karşısında sonucu değiştirmemektedir. Aksi görüş için ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememiz* ..., 1967, s.47.

TABLO 1.5 : 1/5 milletvekili tarafından yapılan başvurular ⁴¹⁸ (1983-2010)

TBMM	İktidar Partisi	Ana muhalefet Partisi	Diğerleri	Başvuru Sayısı	Başvuru Sonuçları
17.dönem 24.11.1983- 29.11.1987 400 üye	ANAP 211	HP/SHP 117	MDP 71	15	6 iptal 7 ret 1 görevsizlik 1 yetkisizlik
18.dönem 14.12.1987- 20.10.1991 450 üye	ANAP 292	SHP 99	DYP 59	--	
19.dönem 06.11.1991- 24.12.1995 450 üye	DYP 178 (SHP/CHP) 88	ANAP 115	RP 62 DSP 7	10	9 iptal 1 ret
20.dönem 08.01.1996- 18.04.1999 550 üye	ANAP 132 (DYP) 135	RP 158	DSP 76 CHP 49	1	1 iptal
	RP (DYP)	ANAP	DSP-CHP	10	8 iptal 2 ret
	ANAP (DSP-DTP1)	RP/FP	CHP-DYP	1	1 iptal
	DSP (Azınlık)	FP	DYP ANAP	2	1 iptal 1 ret
21.dönem 02.05.1999- 03.11.2002 550 üye	DSP 136 (MHP-ANAP) 129-86	FP 111	DYP 85 Bağımsız 3	10	1 iptal 1 ret
		DYP	Kapatılan FP Üyeleri		4 iptal 2 ret 2 görevsizlik
22.dönem 14.11.2002- 22.07.2007 550 üye	AKP 365	CHP 177	Bağımsız 8	99	53 iptal 28 ret 11 KYY ⁴¹⁹ 1 görevsizlik 6 sonuçsuz ⁴²⁰
23.dönem 04.08.2007- 01.09.2010	AKP 341	CHP 112 (8'i DSP)	MHP 71 Bağımsızlar 26 (20'si DTP2)	6	3 iptal 1 ret 2 sonuçsuz ⁴²¹

⁴¹⁸ Milletvekili sayıları seçimlerden sonra oluşan Meclis'e göre belirtilmiştir. Zaman içinde, çeşitli nedenlerle bu sayılarda değişiklik olmuşsa da, başvuru hakkının kullanımı bakımından önemli olmadıkları için dikkate alınmamıştır.

⁴¹⁹ Bunlardan E.2005/18 ve E.2005/163 sayılı dosyalar hakkında daha önce iptal kararı verilmiş olduğu için yeniden karar verilmesine yer kalmamıştır. E.2007/51 sayılı dosyada Cumhurbaşkanı seçiminin aday kalmaması nedeniyle sonlanması, diğer dosyalarda ise kanun değişikliği nedeniyle karar verilmesine yer kalmamıştır.

⁴²⁰ E.2006/168 sayılı dosya ile E.2007/2 sayılı dosya birleştirilmiştir. Ayrıca bkz. E.2007/23,50,60 ve 78 sayılı dosyalar sonuçlanmamıştır.

⁴²¹ E.2008/7 ve E.2009/45 sayılı dosyalar.

1982 Anayasası döneminde, ana muhalefet partisi dışında kalan muhalefet partilerinin toplam milletvekili sayısının 110'u aşabildiği tek yasama dönemi 20.dönemdir. Bunun dışındaki dönemlerde, muhalefet partilerinin Anayasa Mahkemesine başvurabilmesi iktidar ya da ana muhalefet partisi mensubu milletvekillerinden destek alınmasına bağlı kalmıştır. Teorik olarak iktidar ortağı partilerin bu yönde bir desteği olmayacağı düşünülse de, uygulamada 19.yasama döneminde iktidarın küçük ortağı SHP milletvekillerinin desteğinden öte inisiyatifliyle yapılan başvurular bulunmaktadır. Ancak, bu saptama, asgari başvuru sayısının yüksek olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bunun en çarpıcı kanıtı, yine aynı yasama döneminde, Anayasa değişikliğine ilişkin bir kanunun usulüne ilişkin öğreti tarafından da desteklenen Anayasaya aykırılık iddiasının, RP milletvekillerinin başvuru yapabilecek sayıya sahip olmamaları nedeniyle Anayasa Mahkemesi önüne götürülemediği olmasıdır.⁴²²

1982 Anayasası döneminde, 2010 yılının Eylül ayına kadar toplam 154 başvuru, TBMM üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki milletvekilleri tarafından yapılmıştır. Bugüne kadar sonuçlanan dosyalarda, en az bir hükmü iptal edilen başvuru sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, milletvekillerine başvuru hakkı tanınmasının önemini ortaya koymaktadır.

550 milletvekili arasından aynı görüşteki en az 110 milletvekilinin bir araya gelerek başvuruda bulunması, siyasi parti gruplarının başvurusu kadar açık bir süreç değildir. Bu nedenle, konunun öncelikle milletvekillerinin başvuru hakkını kullanmasına engel bir durum olup olmadığı, sonra da milletvekillerinin hangi konularda anlaşması gerektiği yönünden incelenmesi isabetli olacaktır.

⁴²² Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi...*, s.118.

i) *Milletvekillerinin Başvuru Engelleri*

Bir milletvekilinin başvuruya katılmasına engel olabilecek hususlar arasında, TBMM Başkanı ya da başkanvekili sıfatı, kanunun lehinde oy kullanılmış olması ve aynı konuda daha önce Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunulmuş olması düşünülebilir. Bu hususların hiçbirinin milletvekilinin Anayasaya aykırılık başvurusuna katılmasına engel olmaması gerekir.

Anayasanın 94.maddesinde, TBMM Başkanı veya Başkanvekillerinin, üyesi bulundukları siyasi parti veya siyasi parti grubunun Meclis içinde ve dışındaki faaliyetlerine katılması yasaklanmıştır. Bu yasağın amacı, gerek TBMM Başkanının, gerekse TBMM Başkanvekillerinin tarafsızlığının sağlanmasıdır.⁴²³ Bu durumda, Başkan veya Başkanvekillerinin mensubu oldukları siyasi partinin meclis grubunun başvurusuna katılamayacakları açıktır. Ancak, bireysel olarak diğer milletvekilleriyle birlikte başvuru hakkına sahip olup olmadıkları konusunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ülkemizde tarafsız cumhurbaşkanına bu yetkinin tanınmış olması, başvuru hakkının kullanılmasının tarafsızlığa gölge düşürmediği yorumunu desteklediği gibi; pek çok ülkede “tarafsız” Meclis Başkanlarına tek başına başvuru hakkı tanınmış olması dikkate alındığında, bireysel olarak milletvekilleri tarafından yapılan başvuruya katılmalarının önünde bir engel olmadığı kabul edilmelidir. Nitekim, milletvekilleri tarafından Anayasa Mahkemesine yapılan başvurularda TBMM Başkanvekilinin imzasının bulunması herhangi bir itirazla karşılaşmadığı gibi, bu konuda Anayasa Mahkemesi tarafından da olumsuz bir değerlendirme yapılmamıştır.⁴²⁴

Anayasaya aykırılığı ileri sürülen hükümlerin lehinde oy kullanılmış olması, hatta bizzat teklif sunanlar arasında bulunulması da dava açma yetkisini etkilememektedir.⁴²⁵ Anayasa Mahkemesine göre, “bir kanun teklifini vermiş kimsenin teklif kanunlaştıktan sonra Anayasaya aykırı bulunduğu kuşkusuna düşmesi ve Anayasaya uygunluk

⁴²³ İBA, *Türkiye’de Meclis Başkanlığı* ..., ss.126-130 ve 259.

⁴²⁴ E.2010/49 sayılı dava dilekçesinin Anayasa Mahkemesi internet sitesinde yayınlanmasıyla, dilekçeye imza atanlar arasında TBMM Başkanvekillerinden birinin de bulunduğu tespit edilmiştir.

⁴²⁵ E.1971/52, K.1972/1, Kt.03.02.1972. ARIK, “Yeni Anayasa Mahkememiz...”, *op.cit.*, s.838, ATAR, “Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açma Yetkisi”, *op.cit.*, s.124.

denetiminden geçmesini istemesi olağan”dır.⁴²⁶ İktidar partisi, hükümet gibi başvuruçular açısından ileri sürülen mantık burada da geçerlidir. Kamuoyundaki olası iddialara karşılık vermek ve lehinde tutum sergiledikleri kanun hükümlerinin Anayasaya aykırı olmadığını göstermek amacıyla da Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunulabilir. Dolayısıyla, teklif vermiş olma ya da lehte oy kullanmış olmanın dava açma yetkisine etki etmeyeceği yönündeki içtihat önemlidir.

Bir milletvekili, mensubu olduğu siyasi parti meclis grubu adına yapılan başvurudan bağımsız olarak, ayrıca milletvekilleri tarafından yapılan başvuruya katılabileceği gibi, farklı milletvekilleriyle birden fazla başvuruda da bulunabilir. Örneğin, 713 sayılı meclis kararıyla yapılan İçtüzük değişikliğinin bazı hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Fazilet Partisi Meclis Grubu adına başvuru yapılırken, aynı gün Fazilet Partisi milletvekillerinden Mehmet Ali Şahin’in aralarında bulunduğu 117 milletvekili tarafından da başvuru yapılmıştır.⁴²⁷ Benzer şekilde, 5335 sayılı Kanunun çeşitli maddelerinin iptali istemiyle 115 milletvekili ile beraber 26.05.2005 tarihinde iptal davası açan Haluk Koç, aynı kanun için 124 milletvekili ile birlikte 23.06.2005 tarihinde de iptal davası açmıştır.⁴²⁸

Milletvekillerinin Anayasada tanınan dava açma yetkilerini kullanırken, partilerinden bağımsız hareket etme olanağına sahip olmaları da oldukça önemlidir. 1961 Anayasası döneminde, iptal davası açma yetkisinin siyasi partilere ve siyasi parti gruplarına tanınması karşısında, milletvekillerine ayrıca başvuru hakkı tanınmasının çok da anlamlı olmadığı, belirli partiye mensup milletvekillerinin parti disiplininden ayrılarak bu yetkiyi kullanma olasılıklarının oldukça düşük olduğu ileri sürülmüştür.⁴²⁹ İktidar ya da ana muhalefet partisi meclis grubu toplantısında, iptal davası açılması yönünde yeter sayıya ulaşılmamış olması, grup üyesi milletvekillerinin bağımsız olarak başvuruda bulunmalarına engel olmamalıdır. Siyasi partilerin parti disiplinini ya da grup kararını

⁴²⁶ E.1971/52, K.1972/1, Kt.03.02.1972.

⁴²⁷ E.2001/125, K.2002/25, Kt.31.01.2002 (Fazilet Partisi Meclis Grubu başvurusu); E.2001/129, K.2002/24, Kt.31.01.2002 (Milletvekillerinin başvurusu)

⁴²⁸ 1.başvuru E.2005/52, K.2007/35, Kt.03.04.2007; 2.başvuru E.2005/67, K.2009/99, Kt.25.06.2009.

⁴²⁹ ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, 1967, s.48.

ileri sürerek, başvuruda bulunmuş milletvekilinin imzasını geçersiz kılmaları da olanaklı değildir.

ii) *Başvuru Yetkisinin Kullanımına İlişkin Kurallar*

En az 110 milletvekilinin başvuruyu nasıl yapacakları, Anayasa Mahkemesi Kanununun 26. ve 27.maddelerinde belirtilmiştir. Buna göre, dava dilekçesinde, davayı açan üyelerin ad ve soyadlarının, seçildikleri bölgelerin ve imzalarının sıra numarası altında yer alması⁴³⁰, bu dilekçenin, imzaları muhtevi her sayfasının o sayfada ad ve soyadları ile imzaları bulunanların milletvekili ve imzalarının da bu milletvekillere ait olduğunun, ayrı ayrı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı veya Başkanca belirlenecek görevli tarafından imza ve mühür konulmak suretiyle onaylanmış olması ve kendilerine tebligat yapılmak üzere iki üyenin gösterilmesi gereklidir.

Bu düzenleme, sıra numarası içeren tek bir dilekçe ile başvuruda bulunulması üzerine kuruludur. Bu durumda başvuruçuların birbirlerinden farklı gerekçeler sunmaları mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla, milletvekilleri sadece iptali istenilen hükümler konusunda değil, iptal gerekçeleri konusunda da anlaşılmak zorundadır.⁴³¹ Anayasa Mahkemesine göre, başvuruda gerekçenin eksik olması halinde, eksikliğin iptal davası açan milletvekillerinin tümünün imzalayacakları bir yazı ile giderilmesi gerekmektedir.⁴³² Oysa, örneğin Fransa’da, bir ya da birden fazla dilekçe ile Anayasa Konseyine başvuru yapılması mümkündür.⁴³³ Konsey, kendisine yapılan başvuruları birleştirir ve bir hüküm bakımından başvuru için asgari sayı olan 60 milletvekili/senatör sayısına ulaşıldığı takdirde, o hükmün Anayasaya aykırılığı incelenir. 60 imza toplanamamış olursa, o hükümler bakımından bir inceleme yapılmamaktadır. Konsey,

⁴³⁰ Milletvekilleri tarafından yapılan başvurularda, başvuranların adları soyadları, seçildikleri yer ve imzaları başka ülkelerde de aranan bir koşuldur. Fransa için Pascal JAN, **Le Proces constitutionnel**, LGDJ, 2001, s.126.

⁴³¹ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, milletvekillerinin gerekçede anlaşması zorunluluğu bulunmadığını belirtmiştir. **op.cit.**, s. 113. Ancak, Anayasa Mahkemesi kararı aksi yöndedir. E.1966/19, K.1968/25, Kt.18-19.06.1968.

⁴³² E.1966/19, K.1968/25, Kt.18-19.06.1968.

⁴³³ Fransa Anayasa Konseyi Kanunu m.18.

başvurularda imzası olan parlamenterlerden birinin dahi daha sonra yeni gerekçeler ileri sürmesini kabul etmektedir.⁴³⁴

Hem talep hem de gerekçe bakımından birlikte başvuru zorunluluğu, milletvekillerinin anlaşmasında sıkıntılara neden olabilir. Gerekçesi olmayan başvuru yapılamaması ile, değişik gerekçelerle başvuru yapılması birbirinden farklı durumlardır. Anayasa Mahkemesinin gerekçe ile bağlı olmadığı da dikkate alındığında, gerekçenin başvuran milletvekillerince ayrı ayrı verilememesi için makul bir neden bulunmamaktadır.

Milletvekillerinin talep ve gerekçelerini içeren dilekçenin altını nasıl imzalayacakları ve bu imzaların kontrolünün kim tarafından yapılacağını belirleyen bu hüküm, birlikte başvurunun nasıl yapılacağına ilişkin bazı ayrıntıları içermemektedir.⁴³⁵ En az 110 milletvekilinin bir araya gelerek dava dilekçesini yazmaları olağan bir uygulama olmayacağına göre, dilekçe aralarından seçtikleri temsilciler tarafından yazılacaktır. Dava dilekçesi metni ile imzaların bulunduğu kısım arasındaki bağ sayfa numaralarının takip edilmesi ile mümkün olmaktadır. Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında bu hususa değinmiştir.⁴³⁶ Eğer imzayı içeren bölümdeki sayfa numaralarının, dava dilekçesinin sayfa numaralarını takip etmesi isteniyorsa, milletvekilleri sözlü olarak anlaştıkları halde imza atmadan önce dilekçenin oluşmasını beklemek zorundadır. Dava açma süresinin kısıtlılığı ve TBMM'nin her gün toplantıda bulunmadığı dikkate alındığında, bu uygulama oldukça zorlayıcı olacaktır. Milletvekillerinin talep konusundaki iradelerinin varlığını tespit etmek için, imzaların talep bölümünü takiben atılması yeterli kabul edilip, gerekçe kısmının bağımsız bir şekilde tamamlanabilmesi yetkinin etkin kullanımını kolaylaştıracaktır.

Başvurunun her sayfasının TBMM Başkanı veya Başkanın belirleyeceği yetkili tarafından imza ve mühür konulmak suretiyle onaylanması koşuluna ilişkin bir eksiklik

⁴³⁴ TURPİN, *Droit Constitutionnel...*, s.680.

⁴³⁵ Özellikle 1961 Anayasası döneminde, dava dilekçelerinin düzenlenme biçiminin açıklanmamış olması birçok eksikliğin hoşgörü ile karşılanmasına gerekçe gösterilmiştir. Örneğin, E.1971/55, K.1972/60, Kt.19.12.1972.

⁴³⁶ E.1971/55, K.1972/60, Kt.19.12.1972. 1975/87 sayılı kararda ise karşı oylara rağmen, dilekçe ve imzaların ayrı ayrı olması kabul edilmiştir. E.1973/19, K.1975/87, Kt.15.04.1975.

olduğunda, bu eksikliğin tamamlattırılması yoluna gidilmektedir.⁴³⁷ Başvuruda kendilerine tebligat yapılmak üzere iki üyenin gösterilmemiş olması halinde de, dava dilekçesinin en başında ad ve soyadları yazılı iki üyeye tebligat yapılmaktadır.⁴³⁸

B. İptal Davasında Başvuruya İlişkin Koşullar

Tüm yargılama usullerinde olduğu gibi, Anayasa Mahkemesine yapılan başvurunun da birtakım kurallara uygun olması gerekmektedir. Aksi takdirde, başvurunun esasının incelenmesi mümkün olmamaktadır. Her başvuru için ayrı olan kurallar, başvurma yetkisi kapsamında ele alındığından, bu bölümde, başvuruya ilişkin ortak özellikler incelenecektir. İptal davasında bu ortak özellikler, başvuruda istemin açıkça belirtilmesi, başvurunun gerekçeli olması ve başvurunun belirli bir sürede yapılmasıdır. Ancak, bu unsurların bazılarında eksiklik olması, başvurunun doğrudan reddini gerektirmez. Anayasa Mahkemesinin talebi doğrultusunda bazı eksikliklerin sonradan tamamlanması mümkündür. Mahkemenin bu yetkisini kullanma biçimi, hem başvuruya ilişkin koşulların doğru değerlendirilmesi, hem de iptal davası açma yetkisinin etkin kullanımı ile doğrudan bağlantılıdır. Son olarak, başvuru yapıldıktan sonra ortaya çıkan başvurana ve başvuruya ilişkin değişikliklerin açılan iptal davasına etkisi ele alınacaktır. Bu değişikliklerin bir kısmının davanın esasının görülmesine engel oluşturması ilk inceleme kapsamında değerlendirilmelerini gerektirmiştir.

⁴³⁷ Milletvekillerinin milletvekili olduğu, imzalarının da kendilerine ait olduğu Anayasa Mahkemesi tarafından da incelenebilir. Meclis Başkanlığında imza kontrolü, imza çizelgesinden yapılmaktadır. Aynı çizelge Anayasa Mahkemesine gönderildiği takdirde, bu kontrol orada da gerçekleştirilebilir. Örneğin, Fransa’da, milletvekilleri ve senatörler doğrudan Anayasa Konseyine başvurmakta ve imza kontrolü Anayasa Konseyi tarafından yapılmaktadır. Bavurudaki en önemli koşul imzaların elyazısı olmasıdır. Anayasa Konseyinde, her yasama yılının başında hazırlanan ve güncellenen imza kaydı ile karşılaştırma yapılır. Pascal JAN, “Le procès constitutionnel”, **op.cit.**, s.61.

⁴³⁸ 1961 Anayasası döneminde, 44 sayılı Kanunun 25.maddesinde “en çok iki milletvekilinin” gösterilmesi gerektiği belirtiliyordu ve bu koşulun yerine getirilmemesi durumunda ne yapılacağı belli değildi. Anayasa Mahkemesinin E.1966/19, K.1968/25 sayılı kararında da yedi üyenin ismi ayrıca yazılan senatöre tebligat yapılmasına karşı çıktıkları görülmektedir. Kt.18-19.06.1968.Aynı yönde, E.1971/52, K.1972/1, Kt.03.02.1972; E.1971/55, K.1972/60, Kt.19.12.1972; E.1972/24, K.1973/21, Kt.08.05.1973. 2949 sayılı Kanun yapılırken bu yönde bir tartışma yaşanmaması için herhangi bir belirtme bulunmadığı takdirde, adları en üstte yazan iki üyeye tebligat yapılacağı açıklığa kavuşturulmuştur.

1. Başvuru Dilekçesine İlişkin Koşullar

İptal davası başvurusu, yazılı bir dilekçe ile Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliğine yapılır. Dilekçe, Genel Sekreterlikçe kaleme havale edildiği tarihte iptal davası açılmış sayılır ve davayı açanlara davanın açıldığına dair bir belge verilir. Anayasa Mahkemesine başvurma hakkını haiz olanlar, kendilerini, noterden tasdikli özel vekaletnameli bir veya birkaç avukat tarafından temsil ettirebilirler. Özel vekaletname kaydından da anlaşılabilceği gibi, vekaletnamede Anayasa Mahkemesine başvurmaya ilişkin yetki açıkça belirtilmelidir; genel vekaletname yeterli sayılmaz.⁴³⁹

a) Başvurunun Açık ve Gerekçeli Olması

İptal davası dilekçesinin iki temel unsuru vardır: İptali istenilen hükümlerin açıkça belirtilmesi (Başvuru konusu) ve iptali istenen hükmün Anayasanın hangi maddelerine aykırı olduğunun gerekçeli olarak açıklanması (Başvuru Gerekçesi). Anayasa Mahkemesi Kanununun 29.maddesine göre, Mahkeme, taleple bağlı olmak kaydıyla başka gerekçe ile de Anayasaya aykırılık kararı verebilir. Başvuru dilekçesinde istemin açıkça belirtilmesi ve Anayasanın ihlal edildiği ileri sürülen maddesinin belirtilmesi Avrupa genelinde yaygın bir düzenlemedir.⁴⁴⁰ Mahkemelerin istemin konusu ile bağlı olduğu halde gerekçe ile bağlı olmaması da genel kabul gören bir ilkedir.⁴⁴¹ Bu durum, Anayasa Mahkemelerinin Anayasanın koruyucusu olma işlevinin bir sonucudur. Başvuru dilekçesinin iki temel unsuru bu ilkeler ışığında değerlendirilecektir.

⁴³⁹ Kanun koyucunun bu husustaki kasdı, 44 sayılı Kanunun 31.madde gerekçesinde açıkça gösterilmiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.4, S.94, s.7.

⁴⁴⁰ Portekiz Kanun m.51-1 BON et.al, **La justice constitutionnelle au Portugal**, Economica-PUAM, 1989, s.88.

Aynı şekilde: Avusturya Kanun m.15; İspanya Kanun m.33;Ukrayna Kanun m.39; Slovakya Kanun m.20; Romanya Kanun m.10; Polonya Kanun m.32;Çekya Kanun m.34.

⁴⁴¹ Portekiz Kanun m.51-5; İspanya Kanun m.84. Almanya ve Avusturya da istemle bağlı olma kuralının istisnaları biraz daha geniştir. Avusturya için KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.151, Almanya için Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**, s.164. Romanya'da, öndenetim yoluyla yapılan başvurularda Anayasa Mahkemesi, istemin ayrılmaz parçası olan hükümlerin de Anayasaya uygunluğunu denetler. Kanun m.18/1.

i) *İstemin Konusuyla Bağlılık-İstem Açıklığı*

İptal davası dilekçesinde, kanun, kanun hükmünde kararname veya içtüzüğün hangi hükümlerinin iptalinin talep edildiği açıkça belirtilmelidir. Bir iptal davası dilekçesi ile süresi içinde olmak kaydıyla farklı kanun ya da kanun hükmünde kararnamelerin iptali de talep edilebilir.⁴⁴² Kanunun bazı maddelerinin ya da hükümlerinin iptali istenebileceği gibi, tamamının Anayasaya aykırılığı ileri sürülebilir. Bu durumda, “bütün maddelerin” iptalinin istendiği açıkça ifade edilmelidir. Bütün maddelerin Anayasaya aykırılığının ileri sürüldüğü açıkça belirtildiğinde, istem belirlenebilir niteliktedir. Ancak, bir konuyla ilgili bütün maddelerin iptali talep edildiğinde, o konunun hangi maddelerde düzenlendiğinin açıkça belirtilmesi gerekir. Örneğin, hakimlerin özlük işlerine dair bütün maddelerin iptali istemiyle başvuru yapıldığında, Anayasa Mahkemesi istemin açıkça belirtilmediğine karar vermiştir.⁴⁴³ Mahkemeye göre, hangi madde ya da hükümlerin hakimlerin özlük işlerine dair olduğunun başvuru tarafından tespit edilmesi gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesinin istemin konusu ile bağlı olması ilkesi karşısında, talebin kuşkuyla yer vermeyecek şekilde belirtilmesi önemlidir.⁴⁴⁴ Gerekçede belirtilen Anayasaya aykırılıkların ortadan kaldırılmasını sağlayacak hükümlerin iptali talep edilmediği takdirde, Anayasa Mahkemesi bu hükümleri incelemeyebilmektedir. 2008 yılında verilen bir kararda, bu husus çok net bir şekilde ortaya konmuştur.⁴⁴⁵ Karara konu olayda, 6 Mart 2008 tarih 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 1, 2 ve

⁴⁴² Örn. E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991. Hem 424 hem de 425 sayılı Kanun hükmünde kararnamelerin iptali talep edilmiştir. Anayasa Mahkemesi gerekli gördüğü takdirde ayırma kararı verebilir. Anayasa Mahkemesi, 1963/170 esas sayı ile TİP tarafından yapılan başvuruda, çeşitli kanun hükümlerinin iptalinin bir arada incelenmesinin sıkıntı yaratacağı gerekçesiyle, dosyaların ayrılmasına karar vermiştir. E.1963/170, K.1963/178, Kt.05.07.1963; E.1963/171, K.1965/13, Kt.05.03.1965; E.1963/172, K.1963/244, Kt.21.10.1963; E.1963/174, K.1963/115, Kt.20.05.1963; E.1963/198, K.1965/1, Kt.05.01.1965.

⁴⁴³ E.1963/130, K.1965/50, Kt.30.09.1965.

⁴⁴⁴ Bazı yazarlara göre, istem kanunun iptalidir. Anayasa Mahkemesi iptal kararı vermek zorunda olmadığına göre istemle de bağlı değildir. Burada ifade edilmek istenen istemin konusu ile bağlı olduğudur. KIRATLI, **op.cit.**, s.149; Ahmet BOYACIOĞLU, “Anayasa Mahkemesinin Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetiminde İstem Konusu ile Bağlı Tutulması” in **Onar Armağanı**, İÜHFY.no.530, 1977, s.168. Taleple bağlılık ilkesinin ifade ettiği husus konusunda bir görüş ayrılığı olmadığı için, yerleşmiş ifadenin kullanılması tercih edilmiştir.

⁴⁴⁵ E.2008/34, K.2008/153, Kt.31.10.2008.

Geçici 1.maddelerinin iptali istemiyle dava açılmıştır. Dava dilekçesinin çeşitli yerlerinde, söz konusu kanunun, mevcut seçim çevrelerini değiştirmesi, yeni seçim çevreleri oluşturması, farklı seçim çevrelerinde farklı seçimlerin yapılmasını sağlayacak düzenlemeler içermesi nedeniyle, Anayasanın 67.maddesinin son fıkrasında yer alan, seçim yasalarında yapılan değişikliklerin yürürlüğe girdiği günden başlayarak bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanamamasına ilişkin kurala aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Zira, seçim süreci 1 Ocak 2009’da başlamaktadır. Anayasa Mahkemesi, kanunun iptali istenen hükümlerinin, 2009 yılının Mart ayının son Pazar günü yapılacak mahalli idareler seçiminde uygulanmasına olanak sağlayan maddesinin yürürlüğü düzenleyen 4.madde olduğunu tespit etmiş ve bu madde dava konusu edilmediği için Anayasaya uygunluk incelemesi yapmamıştır.⁴⁴⁶ Başka bir ifadeyle, yürürlük maddesinin iptalinin talep edilmemiş olması, gerekçede belirtilen Anayasanın 67. maddesine aykırılık hususunun incelenmesine engel olmuştur.

Anayasa Mahkemesi, bir başka başvuruda ise, gerekçeden yola çıkarak istemin eksik olup olmadığı hususuna açıklık getirilmesi ve eksik ise tamamlanması için başvurucuya ek süre tanımıştır.⁴⁴⁷ Fazilet Partisi Meclis Grubu tarafından yapılan başvuruda, kanun hükmünde kararnamenin tamamının Anayasanın 91.maddesine aykırı olduğuna dair gerekçe bulunmakla birlikte, talep kanun hükmünde kararnamenin 4.,13.,14.,15. ve 25. maddeleri ile sınırlandırılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 15.06.2000 tarihli kararıyla, istemin kanun hükmünde kararnamenin tümünü kapsayıp kapsamadığına açıklık getirilmesini ve noksanlığın tamamlanmasını talep etmiştir. Davacı tarafından verilen ek dilekçede istemin belirtilen maddelerle sınırlı olduğu tekrar edilmiştir. Bu davanın sonucunda, Mahkemenin, taleple bağlı olma ilkesinin tek istisnası olan 29.maddenin 2.fıkrasına dayanarak kanun hükmünde kararnamenin tümünü iptal etmesi, ek süre verilmesi aşamasında bu hususu gözetmiş olması ihtimalini akla getirmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Anayasa Mahkemesinin usule ilişkin kararlarında istikrar sağlamaması, başvurucularda tereddüt yaratmakta ve hakkın etkin kullanımını engellemektedir.

⁴⁴⁶ Anayasanın 67/son, “seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz” hükmüdür. Dolayısıyla, bu kanunların yürürlüğe girmesi ile değil uygulanması ile ilgili bir yasak getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi iptal kararı vermese de, bu kanunu uygulayacak makamların Anayasanın amir hükmüne uygun hareket etmesi beklenir.

⁴⁴⁷ E.2000/35, K.2001/90, Kt.24.05.2001.

Taleple bağıllık ilkesinin tek istisnası, Anayasa Mahkemesi Kanununda düzenlenmiştir.⁴⁴⁸ Kanununun 29/2.maddesine göre, iptali talep edilen kanun, kanun hükmünde kararname veya İçtüzüğün belirli madde veya hükümlerinin iptal edilmiş olması, diğer bazı hükümlerin ya da tamamının uygulanmaması sonucunu doğuruyorsa, Anayasa Mahkemesi, durumu gerekçesinde belirtmek şartıyla, bu hükümlerin de iptaline karar verebilmektedir. Bu durumda, talepte belirtilen herhangi bir hükmün iptaline karar verilmesi halinde, Anayasa Mahkemesinin ilgili kanun, kanun hükmünde kararname ya da İçtüzüğün bütün hükümlerini re'sen incelemesi ve verdiği iptal kararı sonucunda uygulanma olasılığı kalmayan hükümleri de iptal etmesi mümkündür. Ancak, bu bir zorunluluk değildir. Başvurucular taleplerinde olası uygulanamayacak maddeleri belirtebilecekleri gibi, bu yönde bir talep olmasa da Anayasa Mahkemesi kanundan aldığı yetki ile inceleme yapabilir.⁴⁴⁹

Madde gerekçesinde, iptal kararından sonra bazı hükümlerin uygulanamayacak hale gelebilecekleri belirtildikten sonra, bu hükümlerin uygulanmasının hukuk düzeninde keşmekeş yaratabileceği, uygulanmamasının ise mahkemeler bakımından ihkakı haktan imtina anlamına gelebileceği, ortaya çıkabilecek bu olumsuzlukların önlenmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir.⁴⁵⁰ Her ne kadar, uygulanması mümkün olmadığı gerekçesiyle iptal edilebilecek bir normun, uygulanma olasılığının yaratacağı olumsuzluklardan bahsedilmesi mantık kurallarına uygun değilse de, bu hükmün önemli bir işlevi olduğu kabul edilebilir.⁴⁵¹ Ancak, bu işlev iptal edilen kuralla ayrılmaz bütün

⁴⁴⁸ 44 sayılı Kanunun 28/2.maddesi de aynı düzenlemeyi içeriyordu.

⁴⁴⁹ Başvurucuların Anayasa Mahkemesinden bu yetkinin kullanılmasını talep ettikleri başvurular: E.1988/11, K.1988/11, Kt.24.05.1988; E.1994/71, K.1995/23, Kt.28.06.1995; E.1995/54, K.1995/59, Kt.18.11.1995; E.1996/63, K.1997/40, Kt.26.03.1997.

⁴⁵⁰ Millet Meclisi Anayasa Komisyonu tarafından eklenen fıkranın gerekçesi : "...bazı hallerde bu belirli madde veya hükmün iptali neticesinde, aynı kanunun veya içtüzüğün müracaatta istihdaf edilmeyen diğer bazı madde ve hükümleri, fiilen gayri kabili tatbik hale gelebilir. Bu gibi, gayri kabili tatbik hale gelen madde ve hükümlerin tatbiki ise, hukuk düzeninde keşmekeş doğurabileceği gibi, mahkemelerin bu gibi hükümleri tatbikten kaçınmaları da ihkakı haktan imtina sayılabilecektir. Bu gibi aksaklıkları önlemek maksadı ile, Anayasa Mahkemesine, bu hallerde, gerekçesinde açıkça belirtmek şartı ile, belli madde veya hükmün iptali sonucunda aynı kanun veya içtüzüğün fiilen gayri kabili tatbik hale gelen diğer madde veya hükümlerini veya tümünü iptal yetkisi tanınmıştır." BOYACIOĞLU, "Anayasa Mahkemesinin Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetiminde İstemin Konusu ile Bağlı Tutulması", **op.cit.**, s.171.

⁴⁵¹ A hükmü iptal edildiğinde B hükmü uygulanamaz hale gelmişse B hükmü de iptal edilir önermesinde, B hükmünün uygulanma ya da uygulanmama ihtimali yoktur. Çünkü, eğer bu ihtimal varsa, B hükmü uygulanamaz hale gelmemiştir, dolayısıyla iptal edilemez.

oluşturan ya da iptal edilen hükümden sonra tek başına bir anlam taşımayan hükümlerin mevzuattan ayıklanması ile sınırlıdır.⁴⁵²

Bu amaca yönelik akla ilk gelen uygulama, diğer maddeleri iptal edilen bir kanun ya da kanun hükmünde kararnamenin yürürlük ve yürütmeye ilişkin maddelerinin iptal edilmesidir.⁴⁵³ İkincisi, bir hüküm iptal edildiğinde o hükme gönderme yapan hükümlerin ayıklanmasıdır.⁴⁵⁴ Aynı şekilde, çeşitli konuları içeren bir düzenlemede, belirli konudaki tüm maddeler iptal edildiğinde, o konunun düzenleme başlığından çıkarılması⁴⁵⁵ ya da basit bağlaç ya da kelime artıklarının iptal edilmesi⁴⁵⁶ tamamen mevzuat berraklığını sağlamayı amaçlamaktadır. İptal edilen hükümden sonra tek başına bir anlam taşımayan bu hükümlerin uygulanma ihtimalleri de yoktur. Bir hükmün ayrılmaz parçası olma hali ise, temel bir kuralın iptal edilmesi halinde, ona bağlı ayrıntıları düzenleyen kuralların ayıklanmasını ifade eder.⁴⁵⁷ Örneğin, ülke seçim çevresi düzenlemesine ilişkin temel kural iptal edildiğinde, bu kuralın uygulanmasına ilişkin diğer kuralların da iptal edilmesi mantık gereğidir.

Bu noktada, dolaylı olarak iptal edilecek hükümlerin Anayasaya aykırı olma zorunluluğu bulunmadığı ve bu hükümler bakımından yapılan incelemenin Anayasaya uygunluk incelemesi olmadığı vurgulanmalıdır. Anayasa Mahkemesi, esas incelemesinde Anayasaya aykırılık tespit etmediği bir normun, diğer iptal kararlarından hareketle, uygulanma olanağı kalmadığını tespit ederek iptaline karar verebilir.⁴⁵⁸ Dolayısıyla,

⁴⁵² Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi...*, s.164.

⁴⁵³ E.1984/14, K.1985/7, Kt.13.06.1978; E.1986/18, K.1986/24, Kt.09.10.1986; E.1988/11, K.1988/11, Kt.24.05.1988; E.1988/62, K.1990/3, Kt.06.02.1990; E.1993/32, K.1993/32, Kt.06.10.1993; E.1994/50, K.1994/44-2, Kt.05.07.1994; E.1995/35, K.1995/26, Kt.04.07.1995; E.1996/64, K.1996/47, Kt.12.12.1996. Yetki kanunlarında, süre ayrıca anayasaya aykırılık unsuru taşımadığı takdirde, yürürlük ve yürütme hükümleri ile beraber bu kapsamda yer alabilir. E.1993/26, K.1993/28, Kt.16.09.1993; E.1994/49, K.1994/45-2, Kt.07.07.1994; E.1994/68, K.1994/80, Kt.29.11.1994; E.1996/61, K.1996/35, Kt.02.10.1996; E.2000/45, K.2000/27, Kt.05.10.2000.

⁴⁵⁴ E.1987/3, K.1987/13, Kt.22.05.1987; E.1988/37, K.1989/36, Kt.08.09.1989; E.1990/23, K.1991/29, Kt.18.09.1991.

⁴⁵⁵ E.1995/39, K.1995/45, Kt.19.09.1995; E.1995/44, K.1995/44, Kt.19.09.1995.

⁴⁵⁶ E.1996/63, K.1997/40, Kt.26.03.1997; E.1996/58, K.1996/43, Kt.20.11.1996; E.2005/85, K.2009/15, Kt.29.01.2009.

⁴⁵⁷ E.1991/21, K.1992/42, Kt.29.06.1992; E.1989/9, K.1990/8, Kt.18.05.1990; E.1995/54, K.1995/59, Kt.18.11.1995 (ülke seçim çevresi), E.1990/2, K.1990/10, Kt.30.05.1990; E.2000/14, K.2000/21, Kt.13.09.2000; E.2000/35, K.2001/90, Kt.24.05.2001.

⁴⁵⁸ E.1985/3, K.1985/8; E.1995/2, K.1995/12; E.1995/38, K.1996/7, Kt.28.02.1996; E.1996/64, K.1996/47, Kt.12.12.1996; E.1996/70, K.1997/53, Kt.05.06.1997; E.1997/36, K.1997/52, Kt.20.05.1997; E.2000/14, K.2000/21, Kt.13.09.2000; E.2004/83, K.2008/107, Kt.21.05.2008; E.2005/139, K.2007/33,

gerekçede ortaya konması gereken husus, bu hükümlerin uygulanma olasılığının kalmadığının belirlenmesidir. Anayasa Mahkemesinin, özellikle 1961 Anayasası döneminde bu yetkisini aştığı örnekler bulunmakla birlikte, bu içtihatların belirli bir yönde istikrar kazanmadığı vurgulanmalıdır.⁴⁵⁹ 1982 Anayasası döneminde ise, Mahkemenin gerekçe gösterme konusunda özenli davranmadığı belirtilmelidir.

Anayasa Mahkemesi Kanununun ilgili madde gerekçesinde, iptal edilen kanunla, aynı kanunda yer alan diğer hükümlerin uygulanmaması ihtimalinde bu hükmün uygulanacağı ifade edilmiş ise de, bir kanunla çeşitli kanunlarda değişiklik yapılması halinde, değişiklik yapılan bütün kanunlardaki diğer hükümlerin, başka bir ifadeyle eski kanunlardaki hükümlerin de Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirildiği görülmektedir.⁴⁶⁰ Maddenin amacı, uygulanma olasılığı kalmayan normların mevzuattan ayıklanması olarak değerlendirildiğinde, Anayasa Mahkemesinin amaca uygun içtihat geliştirdiğinin kabul edilmesi gerekir.

ii) Gerekçe İle Bağlı Olmama-Gerekçe Zorunluluğu

Anayasa Mahkemesi Kanununun 27/3.maddesine göre, “*Anayasa Mahkemesine iptal davası açanlar, Anayasaya aykırılığını ileri sürdükleri hükümlerin Anayasanın hangi maddesi veya maddelerine aykırı olduğunu ve iddialarını dayandırdıkları gerekçenin neden ibaret bulunduğunu açıklamak zorundadırlar.*” Bütün başvuruçular bakımından uyulması gereken bu kural, başvuruçuların sadece Anayasa maddelerini belirlemekle yetinemeyeceğini, başvurularını ayrıca gerekçelendirmeleri gerektiğini ya da sadece

Kt.22.03.2007.. Yetki kanunlarının süre, yürütme ve yürürlük maddeleri hakkında Anayasaya aykırılık iddiasını değerlendiren mahkeme çoğu kez bunların Anayasaya aykırı olmadığını tespit ettikten sonra kalan maddelerin iptal edilmiş olmasının bu hükümlerin uygulanmasına imkan vermediği gerekçesiyle iptal kararı vermektedir. E.1994/68, K.1994/80, Kt.29.11.1994; E.1995/35, K.1995/26, Kt.04.07.1995; E.1996/61, K.1996/35, Kt.02.10.1996; E.2000/45, K.2000/27, Kt.05.10.2000.

⁴⁵⁹ Örn. E.1973/33, K.1974/9, Kt.14.03.1974. Anayasa Mahkemesi, çeşitli hükümlerini şekil bakımından Anayasaya aykırı bulduğu kanunun diğer hükümlerini de bu maddeye dayanarak iptal etmiştir. Karşı oy kullanan üyelerin de belirttiği gibi, burada tespit edilen uygulanamaz hale gelme değil, “uygulanmama gereğidir”. Anayasa Mahkemesinin böyle bir yetkisi bulunmamaktadır. Ancak, şekil bakımından Anayasaya aykırılık tespit ettiği bütün kararlarda bu yönde bir uygulaması olmamıştır. E.1974/19, K.1974/31, Kt.02.07.1974. Bu konuda bkz. BOYACIOĞLU, “Anayasa Mahkemesinin Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetiminde İstem Konusu ile Bağlı Tutulması”, **op.cit.**, ss.173-177.

⁴⁶⁰ E.1988/14, K.1988/18, Kt.14.06.1988. Anayasa Mahkemesinin bu yöndeki kararlarının iptal davasının süreye bağlı olması koşuluyla uyumu ilgili bölümde değerlendirilecektir.

genel bir gerekçenin yeterli olmayacağını, somut olarak ilgili Anayasa maddelerinin de belirtilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁶¹

Bir hüküm Anayasanın belirli bir maddesine değil, ruhuna ve getirdiği sisteme aykırı ise, belirli bir Anayasa maddesinin belirtilmemiş olmasının dilekçenin reddine neden olmaması gerektiği ileri sürülmüştür.⁴⁶² Anayasa Mahkemesinin, Anayasaya uygunluk denetiminde ölçü normları Anayasa ile sınırlı tutmadığı dikkate alındığında, gerekçede Anayasa maddelerinin açıkça belirtilmesi istemi makul olmayabilir.⁴⁶³ Ancak, Anayasa Mahkemesi, kanunun açık hükmüne dayanarak, her şekilde Anayasa maddelerinin açıkça belirtilmesini talep etmektedir. Bu durum, başvuru sahiplerinin Anayasanın 2.maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesi gibi genel ilkeleri referans vermeleri sonucunu doğurmaktadır.

Dava dilekçesinde bir kanun hükmünün Anayasa hüküm ve ilkelerine aykırı olduğunu ileri sürmek yeterli değildir. Dayanılan Anayasa maddesi içeriklerinin tekrarlanması da gerekçe sayılamaz. Aradaki ilişkinin nasıl kurulabildiğinin açıklanması gerekir.⁴⁶⁴ Gerekçenin yeterliliği konusunda Anayasa Mahkemesinin takdiri esastır.⁴⁶⁵ Kanun görüşmeleri sırasında İstanbul milletvekili Reşit ÜLKER'in de belirttiği gibi, gerekçenin yeterli olup olmadığının Anayasa Mahkemesi takdirinde olacağı dikkate alındığında sonuç oldukça ağır olabilir.⁴⁶⁶ Anayasa Mahkemesi, taleple bağlı kalmak kaydıyla başka gerekçe ile de Anayasaya aykırılık kararı verebilir. (Kanun m.29/1) Dolayısıyla, başvuru dilekçelerinde gerekçe bildirme zorunluluğu ve bunun yaptırımına ilişkin hükümlerin gereksiz külfet olduğu yönünde eleştiriler bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Nitekim, Fransa'da,

⁴⁶¹ Gerekçesi eksik olan başvurular: E.1963/126, K.1965/7, Kt.16.02.1965; E.1963/130, K.1965/50, Kt.30.09.1965; E.1963/57, K.1965/65, Kt.27.12.1965; E.1963/66, K.1965/67, Kt.28.12.1965; E.1963/67, K.1966/19, Kt.14.04.1966; E.1963/156, K.1966/34, Kt.20.09.1966; E.1963/81, K.1966/40, Kt.3-4.11.1966.

⁴⁶² DURAN, "Mevzuat Kroniği", İÜHFM, C.28, Sy.2, s.450; ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, s.72, HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, ss.115-116; TÜLEN Hikmet, **Türk Anayasa Yargısında Yargılama Usulü**, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.57.

⁴⁶³ Anayasa Mahkemesinin Anayasa maddeleri dışındaki ölçü normları için bkz. YÜZBAŞIOĞLU, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, İstanbul, 1993.

⁴⁶⁴ E.1963/171, K.1965/13, Kt.05.03.1965.

⁴⁶⁵ Ali KARAGÜLMEZ Ali, "İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında ...", **op.cit.**, s.203.

⁴⁶⁶ Millet Meclisi Turuanakları, B.72, O.2, 10.04.1962, s.397-398. Komisyon gerekçesiz dava dilekçesi olmayacağı gerekçesiyle fikre iştirak etmemiştir.

⁴⁶⁷ DURAN, "Mevzuat Kroniği...", **op.cit.**, s.454.

herhangi bir gerekçe ileri sürmeden de Anayasa Konseyine başvuru yapılması mümkündür.⁴⁶⁸

Gerek Anayasa maddelerinin gösterilmemiş olması, gerekse aradaki ilişkiyi izah eden gerekçenin bulunmaması, doğrudan başvurunun reddi sebebi değildir. Anayasa Mahkemesi, bu yönde bir eksiklik tespit ederse, eksikliklerin tamamlanması için başvurucaya 15 günden az olmayan ek bir süre tanımak durumundadır.⁴⁶⁹ Ancak bu süre içerisinde, eksiklik tamamlanmazsa davanın açılmamış sayılmasına karar verilebilir. Anayasa Mahkemesinin zaman zaman bu yetkiyi kullanmak yerine, iptal davasındaki talebi gerekçe ile sınırlandırma yoluna gittiği görülmektedir.⁴⁷⁰ Bu uygulamaya karşı, iptali talep edilen maddelerde yer alan her hüküm bakımından gerekçe gösterilmesi, başvurucların amaçlarına ulaşmalarını kolaylaştıracaktır.

1982 Anayasası döneminde, gerekçenin içeriğine ilişkin önemli bir sorun ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi, siyasi parti gruplarının kanunların şekil denetimi için başvuramamaları ve diğer başvuruclar bakımından da sürenin 10 gün ile sınırlandırılmış olmasıdır. Denetimin kapsamına ilişkin bu ayrım, Anayasa Mahkemesi Kanunun 29.maddesinde yer alan gerekçe ile bağlı olmama ilkesine istisna teşkil etmektedir. Şekil denetimi/esas denetimi ayrımının yapılmadığı 1961 Anayasası döneminde, esas bakımından ileri sürülen gerekçelerle açılan bir iptal davasında, Anayasa Mahkemesi gerekçe ile bağlı olmamasından hareketle şekil bakımından da denetim yapabiliyordu.⁴⁷¹ 1982 Anayasası döneminde ise, süre bakımından getirilen sınırlama, Anayasa Mahkemesinin bu süre geçtikten sonra yapılan başvurular bakımından re'sen şekil denetimi yapmasını engeller niteliktedir. Bir kanun hükmünün hem şekil hem esas bakımından Anayasaya aykırılık iddialarını içeren dilekçe, iktidar ya da ana muhalefet partisi gruplarınca ya da 10 gün geçtikten sonra verilmişse, şekle

⁴⁶⁸ Pascal JAN Pascal, **Le Proces constitutionnel...**, 2001 s.127; JAN Pascal, "Le procès constitutionnel", **op.cit.**, 2007, s.61.

⁴⁶⁹ E.1963/67, K.1966/19, Kt.14.04.1966.

⁴⁷⁰ E.1963/339, K.1964/61, Kt.15.09.1964.

⁴⁷¹ E.1973/19, K.1975/87, Kt.15.04.1975.

ilişkin Anayasaya aykırılık iddiaları, başvuranın yetkisizliği ya da süre geçtiği gerekçesiyle reddedilmektedir.⁴⁷²

1982 Anayasasının, şekil bakımından denetimi başvuru ve süre bakımından sınırlamış olması ve bu nedenle Anayasa Mahkemesinin başvuru ya da başvuru süresini dikkate alarak şekle ilişkin gerekçeleri değerlendirmemesi, “gerekçe ile bağlı olmama” kuralına uygun değildir. Kanunların şekil bakımından denetiminde Anayasa Mahkemesini bağlayan tek sınır, son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılmadığı dışında bir gerekçe ile Anayasaya aykırılık tespit edememesi olmalıdır. Son oylama öngörülen çoğunlukla yapılmamışsa, başvuru tarafından ileri sürülmesi bile Anayasa Mahkemesinin denetim yapabilmesi gerekir.

b) Başvurunun Süresi İçinde Yapılması

İptal davasında hak düşürücü süre, hukuki istikrarın korunması, uzun süre iptal davası açılması tehdidi altında kalınmaması ve Anayasaya aykırı görülen bir hükmün yıllarca uygulanmasını önlemek gibi gerekçelere dayandırılmaktadır.⁴⁷³ İptal davası açma hakkının kullanımı bir tehdit olarak değil, Anayasaya uygun olmayan normların ayıklanması aracı olarak algılandığı takdirde, Anayasa Mahkemesi kararlarının geriye yürümezliği de dikkate alındığında, iptal davası açma hakkının hak düşürücü süreye bağlanmasına yönelik gerekçelerin yeterli olmadığı söylenebilir. Kaldı ki, itiraz yolu ile denetim imkanının bulunması, iptal davasının süreye bağlanması ile amaçlanan hukuki güvenliğin sağlanmasına engeldir.⁴⁷⁴ Nitekim, Avrupa ülkeleri arasında, iptal davası açılmasında belirli bir süre öngörülmesinin istisnai bir düzenleme olduğu görülmektedir.

⁴⁷²E.1985/11; K.1986/29, Kt.11.12.1986; E.1991/27, K.1991/50, Kt.12.12.1991; E.2002/146, K.2002/201, Kt.27.12.2002.

⁴⁷³BON/MODERNE/RODRÍGUEZ, *La justice constitutionnelle en Espagne*, Economica-PUAM,1984, s.87; Yavuz ATAR, “Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması Usulü”, *SÜHFD*, C.8, no.1-2, 2000, s. 2-3 ; Anayasanın 151.maddesinin gerekçesi, AKAD/DİNÇKOL, *op.cit.*, s.596.

⁴⁷⁴Bir normun uzun süre iptal davası açılma tehdidi altında kalmasının kanunlara duyulan güveni zedeleyeceği, ticari hayatta durgunluğa neden olabileceği hatta iktisadi hayatı kısırlaştıracağı ileri sürülerek iptal davasının süreye bağlanması olumlanmaktadır. Bkz. ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, s.71. Oysa, ticari hayatta uygulanan bir kanun hükmünün itiraz yolu ile denetlenerek iptal edilmesi her zaman mümkün olduğu ve itiraz yolunda iptal kararlarının geriye etkili de olabildiği dikkate alınmalıdır.

Bu süre, Andora’da 30 gün, İspanya’da 3 ay, Belçika’da 6 ay, Arnavutluk 3 yıldır.⁴⁷⁵ Almanya, Avusturya, Çekya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Moldova, Polonya, Portekiz, Rusya, Slovakya, Slovenya ve Ukrayna da ise iptal davası açılması herhangi bir süreye bağlanmamıştır.⁴⁷⁶

i) *Başvuru Süresi*

Türkiye’de iptal davası açma hakkının belirli bir süre ile sınırlı olması esası benimsenmiştir.⁴⁷⁷ 1961 Anayasasında 90 gün olarak belirlenen bu süre, 1982 Anayasasının 151.maddesinde 60 güne indirilmiştir.⁴⁷⁸ Madde gerekçesinde, sürenin kısaltılma nedeni, iptal davası açma yetkisine sahip olanların azaltılması karşısında bu kişilerin daha erken dava açma imkanına sahip olması ve Anayasaya aykırı görülen bir hükmün uzun süre uygulanmasının önlenmesi olarak belirtilmiştir.⁴⁷⁹ Anayasaya aykırı görülen hükümlerin uzun süre uygulanmasının önlenmesi dava açma süresinin değil, Anayasa Mahkemesinin karar verme süresinin kısaltılması ile mümkündür. Belirtilen gerekçenin dayanaksızlığı dikkate alınırsa, asıl gerekçenin iptal davası açma yetkisinin sınırlandırılması olduğu ileri sürülebilir. Anayasaya aykırı gördükleri hükümlerin iptalini hangi sürede talep edecekleri, iptal davası açma yetkisine sahip olanların takdirinde olmalıdır.

⁴⁷⁵ AAYMK, 12.Kongre, **Arnavutluk Raporu**, s.5; Bu süre, İtalya’da ulusal kanuna karşı 30, bölge kanunlarına karşı 60 gün olarak belirlenmiştir. Bu süre, İtalya’da iptal davası açma hakkının son derece kısıtlı kullanılabiliyor olması ile uyumlu bir düzenlemedir. Bu bakımdan, Türkiye için örnek oluşturma niteliğine sahip değildir. FAVOREU/GAİA, “En Belgique” s.14, “En Espagne” s.23, “En Italie” s.36 in **La Justice Constitutionnelle**.

⁴⁷⁶ Almanya için: FAVOREU/GAİA, “En Allemagne”, **La justice Constitutionnelle II**, op.cit., s.52; Avusturya için: Charles EISENMANN, **La justice Constitutionnelle et La Haute Cour Constitutionnelle d’Autriche**, Economica-PUAM, 1986 (réédition de 1928), s.192; Portekiz için: BON et.al., **La justice Constitutionnelle au Portugal...**, s.87; AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.16; **Macaristan Raporu**, s.10; **Ukrayna Raporu**, s.12.

⁴⁷⁷ 1961 Anayasasından önceki dönemde kanunların anayasaya uygunluk denetimine ilişkin bir düzenleme olmadığından, bu dönemde çıkarılmış ve Anayasa Mahkemesinin göreve başladığı tarihte halen yürürlükte olan kanunlar hakkında iptal davası açma hakkı farklı bir hak düşürücü süreye bağlanmıştır. 1961 Anayasasının Geçici 9.maddesine göre, bu tür kanunlara karşı iptal davası açma hakkı, Anayasa Mahkemesinin göreve başladığının Resmi Gazete’de ilan edilmesinden itibaren altı ay içinde kullanılmalıdır.

⁴⁷⁸ 1961 Anayasasında 90 günlük süre belirlenirken Danıştay’dan esinlenildiği ifade edilmiştir. Kazım ÖZTÜRK, **TC Anayasası...**, 1966, s.3783.

⁴⁷⁹ AKAD/DİNÇKOL, **op.cit**, s.596.

Anayasanın 148.maddesinde ise, iptal davası açma süresi ile ilgili bir istisna hükmü konularak, kanunların şekil bakımından denetiminin Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihten itibaren 10 gün geçtikten sonra talep edilemeyeceği belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesi Kanununun 22.maddesinde ise, anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetimi için yapılacak başvurular da 10 gün ile sınırlanmıştır.⁴⁸⁰ Anayasaya aykırılık iddiasının şekil ve esas denetimi olarak ayrılması ve bunların başvuru sürelerinin ayrı hükümlere tabi olması karşılaştırmalı hukukta rastlanılan bir durum değildir. Türk hukukundaki bu yapay ayrımın nedeni, 1982 Anayasasının hazırlık çalışmalarında bulunabilir. Danışma Komisyonu tarafından hazırlanan metinde, şekil bakımından Anayasaya aykırılık iddialarının öndenetim yoluyla (*a priori*) çözülmesi amaçlanmıştır. Ancak, MGK Anayasa Komisyonunca; uygulamada, sürenin başlangıcı ve hesaplanmasının değişik yorumlara neden olabileceği, sağlıklı inceleme ve dava açma hazırlıklarına yeterli olamayabileceği göz önünde tutularak değişikliğe gidilmiş ve bu süre kanunun yayımından sonraki 10 gün ile sınırlanmıştır.⁴⁸¹ Anayasada yer alan bu sınırlama hükmü genişletilerek, Anayasa Mahkemesi Kanununda anayasa değişikliklerinin de 10 günlük süreye dahil edilmesi, bu hükmün Anayasaya aykırılığını gündeme getirmekle birlikte, Anayasa Mahkemesinin mevcut içtihadı çerçevesinde bu hükmün Anayasaya uygunluğunun değerlendirilebilmesi mümkün değildir.⁴⁸²

İptal davası açma hakkı, metnin Resmi Gazete’de yayınlanması ile başlar ve sürenin bitiminde bu hak düşer.⁴⁸³ Resmi Gazete’de yayımlanmayan bir norm hakkında iptal davası açılması mümkün değildir. Sürenin hesaplanmasında Resmi Gazete’de yayımlanma günü de hesaba katılmaktadır.⁴⁸⁴ 1961 Anayasasının ilk dönemlerinde kabul

⁴⁸⁰ Kanun hükmünde kararname ve içtüzük hükümlerinin şekil bakımından Anayasaya aykırılığı ise Resmi Gazete yayım tarihinden itibaren 60 gün içinde ileri sürülebilir.

⁴⁸¹ AKAD/DİNÇKOL, *op.cit.*, ss.590-591.

⁴⁸² 1982 Anayasasının geçici 15/3.maddesi nedeniyle bu hükme karşı iptal davası açılması mümkün olmamıştır. İtiraz yolunda ise, bir mahkemenin bakmakta olduğu dava sırasında uygulayacağı kural olma şartı aranmaktadır. Bu kural, sadece Anayasa Mahkemesi önündeki iptal davalarında uygulanabilir. Oysa, Anayasa Mahkemesi, iptal davası ve itiraz yoluyla yapılan başvurularda kendisini “davaya bakan mahkeme” olarak nitelendirmemektedir. E.2002/38, K.2002/89,Kt.08.10.2002, E.2002/44, K.2002/90, Kt.08.10.2002.

⁴⁸³ Özkan TİKVEŞ, *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, DEÜHFY, İzmir, 1982, s.408, ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, *op.cit.*, s.72, TÜLEN, *Türk Anayasa Yargısında Yargılama Usulü...*, s.59.

⁴⁸⁴ E.1964/22, K.1964/54, Kt.03.07.1964; E.1965/39, K.1965/56, Kt.26.10.1965; E.1964/5, K.1966/45, Kt.08.12.1966; Aksi görüş için bkz. ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, s.70. Anayasa Mahkemesinin bu kararı, diğer usul kanunlarında tebligat ya da ilan gününün hesaba katılmaması,

edilen bu husus, 1982 Anayasası döneminde de sürdürülmüştür.⁴⁸⁵ Sürenin son günü tatil gününe denk geldiği takdirde, sonraki ilk iş günü dava açılması mümkündür.⁴⁸⁶ Anayasa Mahkemesi, adli tatil uygulamasına dahil olmadığı için, sürenin durduğu herhangi bir zaman dilimi bulunmamaktadır.⁴⁸⁷

Bir hükmün Anayasaya aykırılığı ileri sürülürken, onunla ilgili olduğu gerekçesi ile iptal davası açma süresi geçmiş başka hükümlerin iptalinin, hangi şartlarda talep edilebileceği açık değildir. Anayasa Mahkemesi, bir kanun hükmünde kararnamenin iptali istemiyle açılan davada, süresi geçti ise yetki kanununun Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.⁴⁸⁸ Ancak, bir kanunun hükümlerinin daha önce çıkarılmış kanun hükümleri ile birlikte uygulanacak olması nedeniyle, dava açma süresi geçmiş önceki kanunun bazı hükümlerinin iptalinin talep edildiği bir başvuruda, söz konusu kanun bakımından sürenin geçmiş olduğu gerekçesiyle değil, yeni kanunun iptali istenen hükümlerinin eski kanuna yollama yapmadığı gerekçesiyle istemin incelenemeyeceğine karar verilmiştir.⁴⁸⁹ Bu ifadenin mefhumu muhalifinden, iptali istenen hükümlerin eski kanuna yollama yapması halinde, Anayasa Mahkemesinin eski kanun hükümleri bakımından denetleme yetkisini kabul edebileceği anlamı çıkabilir. Anayasa Mahkemesi, başka bir iptal davasında da, kanunun 29/2.maddesinin verdiği yetkiye dayanarak, iptal davası açma süresi geçmiş bir kanunun uygulanma durumu kalmayan hükümlerinin iptaline karar vermiştir.⁴⁹⁰

Anayasa Mahkemesinin bu kararı, Fransız Anayasa Konseyi'nin 1985 yılından beri yerleşen içtihadına paralellik göstermektedir.⁴⁹¹ Bilindiği gibi, 2008 yılında yapılan

sürelerin izleyen günden başlaması kabul edildiği için eleştirilmiştir. Gerçekten de, HUMK m.161, CMK m.39, İYUK m.7-8 gün olarak belirlenen sürelerde tebliğ, yayın ve ilan tarihini izleyen günden başlanacağı belirtilmiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesi de tam da bu gerekçeyle Resmi Gazete'de yayım gününü hesaba katmaktadır. Mahkemeye göre, eğer Anayasa Mahkemesi bakımından da gün hesabında yayımın ertesi günü başlaması kabul edilse idi, bu durum açıkça kanunda yer alırdı.

⁴⁸⁵ 1982 Anayasası döneminde süre nedeniyle ret kararı verilen kararlar: E.1993/44, K.1993/45, Kt.25.11.1993; E.1999/34, K.1999/39, Kt.28.09.1999.

⁴⁸⁶ E.1973/19, K.1975/87, Kt.15.04.1975.

⁴⁸⁷ Zeynel T. KANGAL, "Askeri Yargıda Adli Tatil Uygulanmayacağına İlişkin Askeri Yargıtay Kararının İncelenmesi", *İstanbul Barosu Dergisi*, C.83, S.2009/4, s.1934.

⁴⁸⁸ E.2000/51, K.2002/16, Kt.15.01.2002.

⁴⁸⁹ E.1995/38, K.1996/7, Kt.28.02.1996.

⁴⁹⁰ E.1988/14, K.1988/18, Kt.14.06.1988.

⁴⁹¹ Anayasa Konseyinin konuya ilişkin kararları: DC 85-187, 25.01.1985; DC 89-256, 25.07.1989; DC 96-377, 16.07.1996; DC 99-410, 15.03.1999.

Anayasa değişikliğine kadar, Fransa’da sadece öndenetim yolu mevcuttu. Dolayısıyla, bir kanun yürürlüğe girdikten sonra Anayasa Konseyince denetlenmesi mümkün değildi. Ancak, Anayasa Konseyi, iptal davasının konusunu oluşturan kanunun, dava süresi geçmiş bir kanunun kapsamını değiştirmesi, tamamlaması ya da etkilemesi halinde, eski kanunun da Anayasaya uygunluğunun denetlenebileceğine karar vermiştir.⁴⁹²

İtiraz yolu ile denetim yolunun açık olması durumunda, iptal davası açma hakkının belirli bir süreye bağlanmış olması, doğrudan hak arama özgürlüğüne bir sınırlama olarak algılanmayabilir. Ancak, ikinci bölümde inceleyeceğimiz üzere, itiraz yolu ile denetlenmesi mümkün olmayan normlar mevcuttur. Örneğin, Yüksek Seçim Kurulunun mahkeme olarak nitelendirilmemesi sonucu, seçim yargısına ilişkin normların itiraz yolu ile Anayasaya uygunluk denetiminin yapılması olasılığı ortadan kalkmaktadır. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin pek çok madde içeren Polis Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanunun, iptal davası açılmadığı takdirde, itiraz yolu ile denetimde uygulanacak kural ölçütü bakımından sıkıntı yaratması ihtimali vardır. Örneğin, polisin zor ve silah kullanımına ilişkin maddede yapılan değişikliğin Anayasaya uygunluğu öğreti ve uygulamada tartışma konusu olduğu halde, süre nedeniyle iptal davası açılamamıştır.⁴⁹³ İptal davası ile başvurunun tek seçenek olarak kaldığı benzer durumlar bakımından, 60 günlük sürenin yeterli olmayabileceği dikkate alınmalıdır. İptal davası dilekçesinin özenli hazırlanabilmesi ve Anayasa Mahkemesinin iş yükünün hafifletilebilmesi bakımından da başvuru süresinin uzatılması gereği vurgulanmaktadır.⁴⁹⁴

⁴⁹² Anayasa Konseyi, DC 85-187, 25.01.1985 ve DC 89-256, 25.07.1989 kararlarında anayasaya aykırılık tespit etmemiştir. Bu içtihadına uygun olarak anayasaya aykırılık tespit ettiği ilk karar DC 99-410 sayılı karardır. Bu kararın sonuç bölümünde eski kanunun anayasaya aykırılığı tespit edilen iki maddesi yer almamakla birlikte, gerekçedeki açıklık karşısında kararın bağlayıcı olduğu kabul edilmiştir. Anayasa Konseyinin iptal yetkisi bulunmadığı için, kararın etkisi söz konusu iki maddenin uygulanamamasıdır. Konuya ilişkin ayrıntı için bkz. DRAGO, **Contentieux Constitutionnel...**, ss.578-581; MATHIEU/VERPEAUX, **Contentieux constitutionnel des droits fondamentaux**, LGDJ, Paris, 2002, ss.159-162.

⁴⁹³ Konuya ilişkin tartışmalar için bkz. KURT/AKYÜREK, “Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununda 5681 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler”, GSÜHFD, 2007/1, ss.165-200. 02.06.2007 tarih ve 5681 sayılı Kanunla yapılan değişiklik, 14.06.2007 tarih ve 26552 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Ancak, 03.05.2007 tarihinde alınan seçimlerin yenilenmesi kararı nedeniyle, 03.06.2007 tarihinde meclisin tatile girmesine karar verilmiştir. 10.06.2007’de geçici aday listelerinin ilan edilmiş olması karşısında milletvekillerinin bir araya gelmesi ya da siyasi parti grubunun toplanması makul bir beklenti değildir. Yeni meclis oluştuğunda ise iptal davası açma süresi sona ermiştir. Cumhurbaşkanının ise normal görev süresi 17.05.2007’de dolduğu halde yenisi seçilinceye kadar görevine devam ettiği belirtilmelidir.

⁴⁹⁴ Fazıl SAĞLAM, “Siyasi Partilerin Parlamentolar Üzerindeki Etkisi:Türkiye Örneği”, **Le Parlement, Aujourd’hui?**, GSÜ Yayınları, İstanbul, 2005, s.194. Anayasa Mahkemesi eski üyelerinden olan

ii) *Süresi İçinde Başvurunun Genişletilmesi*

İptal davası açma hakkının oldukça sınırlı bir süreye bağlı olarak kullanılması, başvuruların hızlı bir şekilde yapılmasını gerektirmektedir. Bunun sonucu olarak da, talep ya da gerekçeye ilişkin bazı hususların başvuru yapıldıktan sonra gündeme gelmesi olasıdır. Anayasa Mahkemesinden eksikliklerin tamamlanması doğrultusunda bir talep olmaksızın, başvuru süresi içinde yapabilecekleri değişikliklerin neler olduğu ve bunu hangi usulle yapabilecekleri de belirlenmesi gereken bir husustur.

Başvurucular, bir kanun, kanun hükmünde kararname ya da içtüzüğün bazı hükümlerine karşı dava açtıktan sonra, dava açma süresi içinde aynı kanun, kanun hükmünde kararname ya da içtüzüğün farklı hükümleri aleyhine yeniden başvuruda bulunabilirler. Başvuru hakkının kullanılmış olması, daha sonra yeni bir başvuru yapılması önünde engel değildir. Ancak, yapılacak ikinci ya da üçüncü başvurular, kural olarak, ilk başvuru ile aynı koşulları taşımak zorundadır. Milletvekillerince yapılan başvurularda, yeniden imza toplanması, meclis gruplarınca yapılan başvurularda ise iptali istenilen hükmün grup kararında açıkça belirtilmiş olması gereklidir. İkinci başvuru, birinci başvuru ile aynı grup kararına dayanabileceği gibi, farklı grup kararına da dayanabilir. Önemli olan, dayanak teşkil eden grup kararında iptali istenilen hükümlerin açıkça belirtilmiş olmasıdır. Anayasa Mahkemesi, yapılan ikinci başvuruları bazen ikinci bir esas numarası ile kayda almakta ve daha sonra iki başvuruyu birleştirmekte⁴⁹⁵, bazen de dava dosyasına ek dilekçe olarak kayıt yapmaktadır.

SAĞLAM, dava dilekçelerini süresi içinde sunma endişesiyle, iptali istenen kural yeterince belirlenmeden ve iptal gerekçesi ile, iptali istenen kural arasında somut bir bağlantı kurulmadan hazırlanan dava dilekçelerinin Anayasa Mahkemesinin iş yükünü olağanüstü arttırdığını belirtmiş ve ilk akla gelen önlemlerden biri olarak dava açma süresinin uzatılmasını önermiştir.

⁴⁹⁵ SHP Grubu tarafından yapılan 16.09.1987 ve 29.09.1987 tarihli iki başvuru E.1987/23 ve E.1987/25 sayı ile kaydedilmiş ve iki dava birleştirilerek karar verilmiştir. K.1987/27, Kt.08.10.1987. İkinci başvurunun dava dilekçesi niteliği bulunmadığı gerekçesiyle karşı oy kullanan üyeler olmuştur. Aynı şekilde, ANAP Grubu tarafından 02.01.1995 ve 20.01.1995 tarihli iki dilekçe ayrı esas sayısı ile kaydedildikten sonra birleştirilerek ele alınmıştır. E.1995/2, K.1995/12, Kt.13.06.1995; E.1995/8, K.1995/3(E.1995/2 ile birleştirilmiştir.)

Mahkemenin zaman zaman “ek dilekçe” adı altında yapılan ve talebi genişleten başvurular bakımından tüm koşulları aramadığı görülmektedir.⁴⁹⁶ Mahkemenin, bu konudaki çelişkili yaklaşımı takdir yetkisi çerçevesinde değerlendirmek mümkün değildir. Ortaya çıkan belirsizlik, hak arama özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikte sonuç doğurabilir. Mahkemenin bu yöndeki kararlarına açıklık ve istikrar sağlaması uygun olacaktır.

Anayasa Mahkemesinin gerekçe ile bağlı olmaması karşısında, gerek süresi içinde, gerekse süre sona erdikten sonra, Mahkeme karar verinceye kadar ek gerekçeler sunulabilmesi gerekir. Nitekim, Fransa’da Anayasa Konseyi, esas hakkındaki görüşme yapıncaya kadar yeni gerekçeleri kabul etmektedir.⁴⁹⁷ Bu durum, Anayasaya uygunluk denetiminin kamu düzenine ilişkin bir uyuşmazlık olması ile açıklanmaktadır.⁴⁹⁸ Bu noktada, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu dilekçeler bakımından grup kararı ya da başvuran tüm milletvekillerinin imzalamış olması gibi koşulların aranmaması daha doğru olacaktır.

2. Başvuru Dilekçesi Verilmesinden Sonrasına İlişkin Kurallar

Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 8.maddesinde, “Dava dilekçelerinin, 10/11/1983 günlü, 2949 sayılı Kanunun 27.maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında gösterilen hususları ihtiva edip etmediği, kayıt tarihinden itibaren beş gün içinde ilgili raportör tarafından hazırlanacak bir raporla Başkanlığa bildirilir. Bu raporda, dilekçelerin, Anayasa Mahkemesinin görevine giren bir konu ile ilgili olup olmadığı, iptal davası açma yetkisi bulunanlar tarafından ve yasal süre içinde verilip verilmediği hususları da gösterilir” hükmü yer almaktadır. İlk incelemenin kapsamı bu şekilde belirlendiğine göre, bu incelemede, kanunun 27.maddesinin 2. ve 3. fıkralarında yer alan hususlarda bir eksiklik tespit edildiğinde bu eksikliklerin giderilmesi için ilgililere tebligat yapılacak, Anayasa Mahkemesinin görevsizliği, başvuranın yetkisizliği ya da sürenin geçirilmiş

⁴⁹⁶ SHP Grubu tarafından yapılan 10.05.1991 tarihli başvuru incelenirken, 10.06.1991 tarihinde gelen ikinci dilekçe ilk dava dosyasına konarak, inceleme beraber yürütülmüştür. İki üyenin, ikinci başvurunun bağımsız bir dava niteliğinde bulunduğu dolayısıyla başvurunun yasal eklerinin tamamlattırılması gerektiği yönündeki itirazı kabul görmemiştir. E.1991/18, K.1992/20, Kt.31.03.1992.

⁴⁹⁷ Örn. 29.07.1994 tarihli karar. Aktaran, Pascal JAN, *Le Proces constitutionnel...*, 2001, s.143.

⁴⁹⁸ Pascal JAN, “Le procès Constitutionnel” , *op.cit.*, 2007, s.62.

olduğuna dair bir tespit yapıldığında ise doğrudan ret kararı verilebilecektir.⁴⁹⁹ Bu nedenle, başvurunun konusu Anayasa Mahkemesinin görev alanına girmiyorsa, başvuranlar yetkisizse ya da başvuru süresi geçmiş ise eksikliklerin tamamlattırılması için bir neden yoktur. Anayasa Mahkemesine göre, yetki ve görev sorunu incelemenin her evresinde ele alınabilecek hususlardandır.⁵⁰⁰ Ancak, bazı durumlarda, bu hususların tespit edilebilmesi için de eksikliklerin tamamlattırılması gerekebilir. Dolayısıyla, kesin bir inceleme sırası belirlenmesi kolay değildir.

Bu kapsamda, Anayasa Mahkemesinin eksiklikleri tamamlatma usulü incelendikten sonra, esasın incelenmesi aşamasına kadar geçen sürede başvuran ve başvuruya ilişkin değişikliklerin görülmekte olan davaya etkisi değerlendirilecektir.

a) Eksikliklerin Tamamlanması İçin Ek Süre Verilmesi

Başvurunun bazı eksiklikleri doğrudan ret nedeni sayılmamış ve bu eksikliklerin giderilebilmesi için Anayasa Mahkemesince on beş günden az olmamak kaydıyla ek süre verilmesi öngörülmüştür. Pek çok ülkede benzer düzenlemelere rastlanmaktadır.⁵⁰¹ Ancak, iptal davasının süreye bağlı olması karşısında, eksikliklerin sonradan tamamlanabilmesinin hakkın etkin kullanımı bakımından önemi büyüktür. Anayasa Mahkemesi Kanununun 27.maddesinde düzenlenen bu husus, 1961 Anayasası dönemindeki 44 sayılı Kanunun 26.maddesi ile benzerlik göstermektedir. Her iki maddeye göre de, dava dilekçesinin kayıt tarihinden itibaren 10 gün içinde eksikliklerin bir kararla saptanması ve tespit edilen bu eksikliklerin tamamlanması için on beş günden az olmayan bir süre verilerek ilgililere tebliğ edilmesi gerekmektedir. Anayasa Mahkemesince verilen süre içinde eksiklikler tamamlanmadığı takdirde, dava hiç

⁴⁹⁹ İlk başlıkta belirttiğimiz gibi, başvuru dilekçesi Anayasa Mahkemesinin görevine girmeyen bir konuya ilişkin ise dilekçe reddolunur ve ret kararı dilekçe sahibine tebliğ edilir.(Kanun m.45)

⁵⁰⁰ E.1985/19, K.1985/21, Kt.28.11.1985.

⁵⁰¹ Portekiz’de bu inceleme beş gün içinde mahkeme başkanı tarafından yapılmakta ve başvurularda eksikliklerini tamamlamaları için azami 8 gün süre verilmektedir. Bu süre içinde tamamlanmadığı takdirde, Başkan, Mahkemeden başvurunun kabul edilebilir olmadığına karar verilmesini ister. BON et.al., **La Justice Constitutionnelle au Portugal...**, s.89; Avusturya’da, talep ve ihlal edildiği ileri sürülen Anayasa maddesinin belirtilmesi başvurunun temel unsurlarıdır. (Kanun m.15) Bu hususlarda ya da kanunda belirtilen diğer şekil kurallarına uyulmadan yapılan başvuruların incelenmesi, başvuruçuların eksiklikleri tamamlayabilmesi amacıyla raportör tarafından belirli bir süre ertelenir.(Kanun m.18)

açılmamış sayılmaktadır.⁵⁰² Davanın açılmamış sayıldığına dair karar ilgililere tebliğ olunur ve Resmi Gazetede yayınlanır. Eksikliklerin tamamlanmaması başvuranın tercihi olduğu için doğrudan hak arama özgürlüğü ile ilgili değildir. Ancak, hangi eksikliklerin tamamlattırılabilceği ve Anayasa Mahkemesinin yetkisini kullanım biçimi, zaman zaman iptal davası açma yetkisini sınırlayıcı rol oynamaktadır.

i) *Ek Süre Verilmesini Gerektiren Eksiklikler*

Anayasa Mahkemesi Kanunun 27.maddesinin 4.fıkrası, “dava dilekçesinin, bu maddenin ikinci ve üçüncü fıkralarında gösterilen hususları ihtiva edip etmediğinin” saptanarak, eksiklik halinde tamamlattırılması için süre verilmesini düzenlemektedir. O halde, hangi eksikliklerin tamamlama konusu olabileceği kanunun 27.maddesinin 2. ve 3. fıkralarında belirtilmiştir.

27.maddenin 2.fıkrasında, önce TBMM üyeleri, sonra da siyasi parti grupları tarafından yapılacak başvurularda gerekli belgeler sayılmıştır. Buna göre, milletvekillerince yapılacak başvurularda, davayı açan üyelerin ad ve soyadları, seçildikleri bölge ve imzalarının sıra numarası altında yer alması ve listenin her sayfasında adı bulunanların milletvekili olduklarının ve imzalarının da kendilerine ait olduğunun imza ve mühür konulmak suretiyle onaylanması⁵⁰³ gerekmektedir. Onaylama işlemi, TBMM Başkanı veya Başkanca belirlenecek görevli tarafından yapılmalıdır. Onaylama TBMM Başkanı dışında bir kişi tarafından yapılırsa, bu kişinin sıfatı ve yetkili olduğuna dair belgenin onaylı örneğinin de dosyada bulunması gerekmektedir.⁵⁰⁴ İktidar ve ana muhalefet partisi meclis gruplarınca yapılacak başvurularda ise, grup genel kurulu kararının

⁵⁰² Anayasa Mahkemesince verilen süre içerisinde eksikliklerin tamamlanmaması nedeniyle açılmamış sayılan dava örnekleri için bkz. E.1965/6, K.1965/17, Kt.18.03.1965.

⁵⁰³ Onayı eksik olan başvurular: E.1984/2, K.1984/3, Kt.01.03.1984; E.1985/9, K.1986/14, Kt.26.06.1986; E.1986/5, K.1987/7, Kt.19.03.1987. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası döneminde, istisnai olarak, imza sahiplerinin seçim çevrelerinin belirtilmemesi gibi bazı eksiklikleri dosyanın tamamlattırılması sebebi olarak görmemiştir.Bkz. E.1973/19, K.1975/87, Kt.15.04.1975.

⁵⁰⁴ E.1985/22, K.1987/2, Kt.13.01.1987.

tasdikli örneği⁵⁰⁵ ile dava dilekçesinde imzası olanların grup başkanı ya da başkan vekili olduklarını belirleyen onaylı belgenin⁵⁰⁶ verilmesi zorunludur.

Anayasa Mahkemesi, grup kararının salt çoğunlukla alındığını doğrulamak için, grup toplantısına kaç kişinin katıldığını ve katılanlarının kaçının lehte kaçının aleyhte oy kullandığını belirten belgeler de talep etmektedir.⁵⁰⁷ Bu belgelerde eksiklik varsa, bunun tamamlanması için de ek süre vermektedir.⁵⁰⁸

27.maddenin 3. fıkrasında ise, “*Anayasa Mahkemesine iptal davası açanlar, Anayasaya aykırılığını ileri sürdükleri hükümlerin Anayasanın hangi maddesi veya maddelerine aykırı olduğunu ve iddialarını dayandırdıkları gerekçenin neden ibaret bulunduğunu açıklamak zorundadırlar.*” hükmü yer almaktadır.⁵⁰⁹

44 sayılı Kanunun aynı konuyu düzenleyen 26/2.maddesinde, “*Anayasaya aykırılık iddiasıyla iptal davasını açan, kanunların veya yasama meclisleri içtüzüklerinin hangi hükümlerinin Anayasanın hangi maddelerine aykırı olduğunu ve gerekçelerinin neden ibaret bulunduğunu açıklamak zorundadır.*” ifadesi tercih edilmişti. İki hüküm karşılaştırıldığında, eski düzenlemede hangi hükümlerin Anayasaya aykırı olduğunun belirtilmesinin açıkça düzenlendiği ve buna mukabil eksiklik halinde Anayasa

⁵⁰⁵ Grup kararı örneği eksik olan başvurular: E.1965/6, K.1965/17, Kt.18.03.1965; E.1963/156, K.1966/34, Kt.20.09.1966.

⁵⁰⁶ Aslında bir partinin ana muhalefet ya da iktidar partisi olduğu nasıl biliniyorsa, bu iki partinin grup başkan veya vekillerinin kim olduğu da Anayasa Mahkemesince bilinmesi gereken bir husustur. Ayrıca, onaylı belge istenmesinin makul bir gerekçesi olduğu düşünülmemektedir. Benzer yönde bir Anayasa Mahkemesi kararı için bkz.E.1973/33, K.1974/9, Kt. 14.03.1974. Grup başkan veya vekili olduğuna dair onaylı belgesi eksik olan başvurular: E.1963/130, K.1965/50, Kt.30.09.1965; E.1963/205, K.1963/110, Kt.13.05.1963; E.1963/65, K.1963/278, Kt.22.11.1963; E.1963/126, K.1965/7, Kt.16.02.1965; E.1963/127, K.1965/47, Kt.14.09.1965; E.1963/57, K.1965/65, Kt.27.12.1965; E.1963/66, K.1965/67, Kt.28.12.1965; E.1963/67, K.1966/19, Kt.14.04.1966; E.1963/81, K.1966/40, Kt.3-4.11.1966.

⁵⁰⁷ Ahmet Boyacıoğlu Karşı Oyu. Grubun kaç kişiden oluştuğunu belirleyen belgenin Millet Meclisi yetkililerince, karara katılan grup üyelerini gösteren belgenin ise grup yetkililerince onanması gerekmektedir. E.1977/129, K.1978/35, Kt.20.04.1978. Grubun salt çoğunluk ile toplandığı ve oybirliği ile karar aldığı belirtilen bir başvuruda belge aranmasına gerek görülmemiştir. E.1977/60, K.1977/81, Kt.24.05.1977, AYMKD, S.15, 1978, ss.358-379.

⁵⁰⁸ Örn.E. 1977/129, K.1978/35, Kt.20.04.1978; E.1969/25, K.1969/45, Kt.30.09.1969.

⁵⁰⁹ Gerekçesi eksik olan başvurular: E.1963/126, K.1965/7, Kt.16.02.1965; E.1963/130, K.1965/50, Kt.30.09.1965; E.1963/57, K.1965/65, Kt.27.12.1965; E.1963/66, K.1965/67, Kt.28.12.1965; E.1963/67, K.1966/19, Kt.14.04.1966; E.1963/156, K.1966/34, Kt.20.09.1966; E.1963/81, K.1966/40, Kt.3-4.11.1966; E.1995/38, K.1996/7, Kt.28.02.1996. Talebi eksik olan başvurular: E.2000/35, K.2001/90, Kt.24.05.2001.

Mahkemesinin tamamlamak için süre vermesi gerektiği tespit edilmektedir. Nitekim, Anayasa Mahkemesi uygulamaları da bu doğrultuda olmuştur.⁵¹⁰ Yeni kanunda, bu husus açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, istemin açıkça belirtilmesinin zorunlu olduğu, dolayısıyla bu hususta bir eksiklik halinde Anayasa Mahkemesinin başvuruca ek süre verebileceğinin kabul edilmesi gerekir. Nitekim Anayasa Mahkemesinin, gerekçeden yola çıkarak, istem konusunda bir eksiklik olma ihtimaline karşı tamamlama talebinde bulunduğu başvuru bulunmaktadır.⁵¹¹ Ancak, istemin tamamlattırılmadığı başvurular bulunması nedeniyle istikrarlı bir tutum söz konusu değildir.⁵¹² Maddenin amacı dikkate alındığında, Anayasa Mahkemesinin görevine giren bir konuda, yetkili kişilerce süresi içinde bir başvuru yapıldığında, diğer hususların eksikliklerin tamamlattırılması yoluyla giderilmesi esasının benimsendiği görülmektedir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin kararlarına bu yönde istikrar sağlaması temenni edilir.

Eksikliklerin tamamlattırılması konusunda önemli bir sorun, eksikliğin sonradan alınacak bir karar ya da sonraki tarihli bir belge ile giderilip giderilemeyeceğidir. Bir görüş, belgenin dava açılmadan önceki karara ait olması gerektiğini, daha sonra alınan kararın süre bakımından yeniden değerlendirilmesinin uygun olacağını ileri sürmüştür.⁵¹³ Ancak, eksikliklerin tamamlattırılması kararı verildikten sonra, bu karara uygun olarak yeniden işlem yapılması mümkün olmayacaksa, Anayasa Mahkemesince iki-üç ay gibi süreler verilmesi anlamlı değildir. Nitekim, Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası döneminde verdiği bir kararda, Yargıtay Genel Kurulunun dava açma kararındaki eksikliklerin sonradan tamamlanmasını talep etmiştir.⁵¹⁴ Benzer şekilde, iktidar veya ana muhalefet partisi grup kararlarına dayanan başvurularda, grup kararında bir eksiklik olması halinde, bunun yeniden alınacak bir kararla giderilebilmesi gerekir.

⁵¹⁰ E.1967/43, K.1969/31, Kt.03.06.1969.

⁵¹¹ E.2000/35, K.2001/90, Kt.24.05.2001. Fazilet Partisi Meclis Grubu tarafından yapılan başvuruda, kanun hükmünde kararnamenin tamamının Anayasanın 91.maddesine aykırı olduğuna dair gerekçe bulunmakla birlikte, talep kanun hükmünde kararnamenin 4.,13.,14.,15. ve 25. maddeleri ile sınırlandırılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 15.06.2000 tarihli kararıyla, istemin kanun hükmünde kararnamenin tümünü kapsayıp kapsamadığına açıklık getirilmesini ve noksanlığın tamamlanmasını talep etmiştir. Davacı tarafından verilen ek dilekçede istemin belirtilen maddelerde sınırlı olduğu tekrar edilmiştir.

⁵¹² E.2008/34, K.2008/153, Kt.31.10.2008. Bu başvuruda, gerekçede yer alan bir husus, talepte yer almadığı gerekçesiyle incelenmemiştir.

⁵¹³ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.123.

⁵¹⁴ E.1967/43, K.1969/31, Kt.03.06.1969.

Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi, Anayasa Mahkemesi grup kararının düzeltilmesi amacıyla ek süre vermekten imtina etmektedir.⁵¹⁵

ii) *Anayasa Mahkemesinin Ek Süre Verme Yetkisinin Niteliği*

Anayasa Mahkemesinin, 27.maddede belirtilen bir eksiklik nedeniyle davayı doğrudan reddetmesi mümkün değildir. Bu yönde bir eksiklik ile karşılaşıldığında, öncelikle eksikliklerin tamamlanabilmesi için başvurana ek süre verilmesi zorunludur. 1961 Anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesinin bu zorunluluğa uymadığı kararlar bulunsa da⁵¹⁶, kanunun ifadesinden, Mahkemenin bu durumda bir takdir yetkisi bulunmadığı sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte, maddede yer alan koşullarda bir eksiklik olup olmadığı konusu Mahkemenin takdirindedir. Örneğin, Mahkeme başvurunun gerekçesini eksik bularak tamamlanması için ek süre verdiği takdirde, başvuru gerekçesinin yeterli olduğunu ileri sürerek bu yöndeki eksikliğini tamamlamazsa, davanın açılmamış sayılmasına karar verilebilir. Mahkemenin eksikliklerin tamamlanması yönündeki talebine direnmesi halinde sonuç başvuru aleyhine olacaktır. Nitekim, kanunun hangi hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğunun açıkça belirtilmemesi nedeniyle oluşan eksikliğin tamamlanması için verilen süre içinde, “kanunun hakimlerin özlük işlerine dair bütün maddeleri” şeklinde genel bir cevap verilmesi karşısında, Anayasa Mahkemesi davanın açılmamış sayılmasına karar vermiştir.⁵¹⁷

Bazı Anayasa Mahkemesi üyeleri, verilen süre içinde eksikliğin tamamlanması ile hatalı ya da eksik tamamlanması arasında bir ayrım yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁵¹⁸ Bu üyelere göre, verilen süre içerisinde eksiklik tamamlanmazsa, davanın açılmamış sayılacağı konusunda bir şüphe yoktur. Ancak, herhangi bir kötü niyet olmaksızın, mahkeme isteminin davacı tarafından gereği gibi anlaşılamamış olması nedeniyle hatalı

⁵¹⁵ E.2000/13, K.2000/4, Kt.03.03.2000; E.2002/10, K.2002/19, Kt.22.01.2002.

⁵¹⁶ E.1963/339, K.1964/61, Kt.15.09.1964. Bu kararda, gerekçenin tamamlattırılmasını talep edileceği yerde, istemin gerekçe ile sınırlandırılmasına karar verilmiştir. Bkz. Muhittin Gürün Karşı oyu.

⁵¹⁷ E.1963/130, K.1965/50, Kt.30.09.1965.

⁵¹⁸ E.1969/25, K.1969/45, Kt.30.09.1969. Lütfi Ömerbaş, A.Şeref Hocaoglu, Fazıl Öztan, Celalettin Kuralmen, Mustafa Karaoğlu, Muhittin Gürün Karşı oyu.

bir cevap verilmesi durumunda aynı yaptırımın uygulanması adil değildir. Söz konusu madde, eksikliklerin tamamlanması halinde davanın açılmamış sayılmasını düzenlemektedir. Oysa, bu durumda davacı kendi açısından eksikliği tamamlamıştır. Benzeri hallerde, davacıya mahkemenin talebini daha açık anlatan yeni bir tebligat yapılması ve davacının iyiniyeti devam ettiği sürece bu uygulamanın tekrarlanması gerekir. Yetkililerce ve zamanında açılmış iptal davalarının düzeltilmesi mümkün olan önemsiz usul hataları yüzünden açılmamış sayılarak denetimin önlenmesi veya daraltılması, Anayasanın sözüne ve ruhuna ve bizzat Anayasa Mahkemesinin kuruluş nedenine uygun bir davranış olarak kabul edilemez.⁵¹⁹ Anayasa Mahkemesi, karara konu olayda, ikinci kez eksikliğin tamamlattırılmasına karar verdikten sonra, üçüncüsünde yapılan işlem doğru olmadığı gerekçesiyle davanın açılmamış sayılmasına karar vermiştir.

1982 Anayasası döneminde, hiçbir dava açılmamış sayılmamıştır. Eksikliklerin tamamlattırılması talep edilen başvurularda, başvuru veriliş süresi içinde eksiklikleri tamamlamıştır.⁵²⁰ Bunda, uygulamanın zamanla yerleşmesinin yanı sıra, başvuru yetkisinin daraltılmış olmasının da etkisi olduğu söylenebilir. İptal davasının objektif niteliği dikkate alındığında, başvuru veriliş süresini uzatmada bir menfaati bulunmamaktadır.

Anayasa Mahkemesinin 27.maddedeki koşullarda bir eksiklik olup olmadığını on gün içinde yapacağı ilk incelemede belirlemesi gereklidir. Mahkemenin eksikliklerin tamamlanması için süre verme yetkisi davanın bu aşamasına ait bir yetki olarak kabul edilmelidir. İlk incelemede eksiklik tespit edilmeyerek ya da görmezden gelinerek esasın incelenmesine karar verilmiş ise, artık bu karardan dönülerek sonraki aşamalarda belge eksikliklerinin yeniden incelenerek davanın açılmamış sayılmasına karar verilmesi

⁵¹⁹ E.1969/25, K.1969/45, Kt.30.09.1969. Lütfi Ömerbaş, A.Şeref Hocaoglu, Fazıl Öztan, Celalettin Kuralmen, Mustafa Karaoğlu, Muhittin Gürün Karşı oyu. Kanun görüşmeleri sırasında, İstanbul milletvekili Reşit Ülker, yeterli gerekçe gösterilmemesine dayanarak Anayasa Mahkemesinin işin esasına girmeden ret kararı vermesinin sakıncalarını vurgulamış ancak komisyon bu görüşlere gerekçesiz dava dilekçesi olmayacağı için iştirak etmemiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, B.72, O.2, 10.04.1962, ss.397-398.

⁵²⁰ E.1985/9, K.1986/14, Kt.26.06.1986; E.1985/22, K.1987/2, Kt.13.01.1987; E.1986/5, K.1987/7, Kt.19.03.1987. Üç başvuru da milletvekilleri tarafından yapılmıştır. Tespit edilen eksiklikler, dava dilekçesinin onaylama aşamasındaki mühür, imza ve onaylayanın kimliğine ilişkindir.

mümkün olmamalıdır. Dava sonuçlanıncaya kadar bu yetkinin devam ettiği kabul edilirse, başvurulara ilişkin bazı değişiklikler eksikliklerin tamamlanmasını engelleyebilir.⁵²¹ Ancak, Anayasa Mahkemesi çeşitli kararlarında, esasın incelenmesine karar verdikten sonra da, eksikliklerin tamamlattırılması isteminde kanuni bir engel olmadığına karar vermiştir.⁵²² Mahkemeye göre, on günlük süre, “*bu incelemenin on gün geçtikten sonra artık yapılamayacağına veya zamanında görülemeyen ve hüküm verilinceye kadar devam eden incelemenin sonraki bir safhasında görülen ve giderilmesi, tamamlattırılması kanunla emredilen esaslı bir noksanın tamamlattırılmasına engel olacak nitelikte değildir.*”⁵²³ Anayasa Mahkemesinin, “*esaslı bir noksanı*” ilk incelemede fark edememesi makul olmadığına göre, ilk incelemeden sonra eksikliklerin yeniden gündeme getirilmemesi uygun olur. Sadece gerekçeye ilişkin tereddütler, davanın her aşamasında Anayasa Mahkemesinin sözlü ya da yazılı açıklama isteği ile giderilebilir.

b) Başvuru Yapıldıktan Sonra Ortaya Çıkan Değişikliklerin Davaya Etkisi

Anayasa Mahkemesince yapılan ilk inceleme tamamlanarak, esasın incelenmesine geçildikten sonra ortaya çıkan bazı değişikliklerin, görülmekte olan iptal davasına etkisi belirlenmesi gereken bir diğer konudur. Bu değişiklikler, başvuranın başvurma yetkisine ilişkin olabileceği gibi, başvuru konusuna ilişkin de olabilir. Başvurana ilişkin değişiklikler iptal davasını etkilemediği halde, başvuru konusuna ilişkin değişikliklerin davayı sonlandırabildiği görülmektedir.

⁵²¹ Anayasa Mahkemesi, 1963 yılında yapılan bir başvuru için 1965 yılında eksikliğin tamamlanmasını istemiştir. E.1963/67, K.1966/19, Kt.14.04.1966. Aradan geçen iki yıllık sürede, iptal davası açan partinin meclis grubunun bulunmaması olasılığı vardır. Bu durumda, eksikliğin tamamlanamadığından, Anayasa Mahkemesinden kaynaklanan nedenlerle davanın esasının görüşülebilmesi sonucu kabul edilemez.

⁵²² E.1963/130, K.1965/50, Kt.30.09.1965; E.1963/67, K.1966/19, Kt.14.04.1966. Bu kararda, üyelere, Asım Erkan, İhsan Keçecioğlu, A.Şeref Hocaoglu, Celalettin Kuralmen, Avni Givda ve Ahmet Akar ise, on günlük sürenin geçtiği ve esasın incelenmesine karar verildikten sonra eksikliklerin tamamlanmasına karar verilemeyeceği gerekçesiyle karşı oy kullanmışlardır.

⁵²³ E.1963/130, K.1965/50, Kt.30.09.1965.

i) *Başvurana İlişkin Değişikliklerin Davaya Etkisi*

İptal davasında başvuranın başvurma yetkisi olup olmadığı başvuru anı esas alınarak değerlendirilir. Cumhurbaşkanı'nın süresinin sona ermesi, cumhurbaşkanı'nın ya da başvuran bir milletvekilinin ölümü, istifası, milletvekilliğinin düşürülmesi, TBMM seçimlerinin yenilenmesi üzerine iktidar veya ana muhalefet partisi olma ya da milletvekili olma sıfatlarının yitirilmesi, başvuran siyasi partinin kapatılması ya da kendini feshetmesi gibi durumlar açılmış dava üzerinde herhangi bir sonuç doğurmaz. İptal davası açıldıktan sonra, Anayasa değişikliği yapılarak başvuranın başvurma yetkisinin kaldırılması halinde de, sonradan yapılan bu işlemin görülmekte olan davaya bir etkisi olmayacaktır.⁵²⁴

Dava açıldıktan sonra başvurana ilişkin değişikliklerin Anayasa Mahkemesi önündeki davaya etkisi, bazı ülke kanunlarında açıkça düzenlendiği halde⁵²⁵, birçok ülkede mahkeme kararlarıyla belirlenmektedir.⁵²⁶ Türk hukukunda, bu konuda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. 24.05.1971 tarihli bir başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi, esas incelemesi için toplandığında, arada geçen süre içinde başvurucuya ilişkin iki değişiklik olduğunu tespit etmiş ve yeni durumun davanın devamına etkisi olup olmadığını değerlendirmiştir. Birinci değişiklik, 22.09.1971 günü yürürlüğe giren 20.09.1971 tarihli Anayasa değişikliğidir. Anayasa Mahkemesi, Anayasa değişikliğinde yürürlük tarihinden önce açılmış olan davaların da bu kapsamda değerlendirileceğine ilişkin bir hüküm bulunmamasına değinerek⁵²⁷, bu durumda davanın açıldığı tarihte yürürlükte olan hükümlerin esas alınması gerektiğine karar vermiştir. İkinci değişiklik, dava açan siyasi partinin hukuki statüsüne ilişkindir. Dava açıldıktan sonra, başvuru Türkiye İşçi Partisi, Anayasa Mahkemesinin 20.07.1971 tarih ve 1971/3 sayılı kararıyla kapatılmıştır. Anayasa Mahkemesi, iptal davasının soyut niteliğini vurgulayıp, iptal davasının belli kişilerin çıkarlarının korunmasına değil, Anayasaya aykırı kuralların iptali yoluyla Anayasanın üstünlüğü ilkesinin sağlanmasına yönelik sonuç doğurduğunu

⁵²⁴ E.1970/48, K.1972/3, Kt.08-09.02.1972; E.1971/31, K.1972/5, Kt. 15-16.2.1972.

⁵²⁵ Örneğin, Letonya Anayasa Mahkemesi Kanunu m. 23/2. "Milletvekilliklerinden birinin milletvekilliğinin düşmesi, ölümü ya da seçimlerin yenilenmesi sebebiyle milletvekilliklerinin sona ermesi Anayasa Mahkemesi önünde açılan davayı etkilemez."

⁵²⁶ Örneğin, Fransa'da Anayasa Konseyi kararları: DC 96-386, 30.12.1996; DC 99-421, 16.12.1999.

⁵²⁷ E.1971/31, K.1972/5, Kt. 15-16.2.1972, AYMKD, S.10, ss.165-166.

belirterek, davacının varlığını yitirmesinin davanın geçerliliğini etkilemeyeceğine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, daha sonraki kararlarında açıkça belirtmemekle birlikte bu içtihadını devam ettirmiştir. Öğreti de, iptal davasının amacı ve niteliğini göz önünde bulundurarak Mahkemenin bu içtihadını olumlu karşılamaktadır.⁵²⁸

Mahkeme, aynı kararda⁵²⁹, iptal davasındaki kamusal nitelik ve amacı dikkate alarak, davacının bir kere başvuru yaptıktan sonra davasından vazgeçmesinin mümkün olmadığına da işaret etmiştir. Özellikle milletvekillerinden imza toplanması suretiyle yapılan başvurularda rastlanılan davadan vazgeçme talebi, Anayasa Mahkemesince reddedilmektedir.⁵³⁰ İptal davasının objektif niteliği, kişilerin menfaati ile ilgisi olmaması davadan feragat edilmesini mümkün kılmamanın haklı sebepleridir.⁵³¹

Milletvekillerince yapılan başvurularda, imzanın geri çekilmesi isteminin yanılarak/bilmeden imzalama iddiasına dayanması durumunda da Anayasa Mahkemesinin kararı değişmemektedir.⁵³² Mahkeme, oldukça katı bir biçimde, milletvekillerinin yaptığı görevin önemine değinmekte ve attıkları imzanın ne için olduğunu bilmelerinin kendilerinden beklenebilecek bir davranış olduğunun altını çizmektedir. İmzanın hata sonucu atılmasının mazeret sayılmaması makul gözükmeyle birlikte, Anayasa Mahkemesinin hatanın neden kaynaklandığını araştırma gereği bile duymaması düşündürücüdür. Mahkeme, asgari başvuran sayısının altına düşülmeyeceği gerekçesiyle, imza atmadığı halde imza atmış görünen bir milletvekilinin iddialarını da araştırma gereği duymamıştır.⁵³³ Her ne kadar, kararda “yanılmanın niçin ve nasıl olduğunu ayrıntılarıyla ortaya koyacak bir açıklama, başka bir deyimle olağandışı bir durumun varlığı ile destekle(n)medikçe” iddianın dinlenmeyeceğinden bahsedilmekte ise de, dilekçe sahiplerine bu yönde bir açıklamaları olup olmadığının sorulması yoluna da gidilmemiştir.

⁵²⁸ ALİEFENDİOĞLU, “Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu”, **Anayasa Yargısı** 1, AYM, 1984, s.105; KARAGÜLMEZ, “İptal Davaları ve ...”, **op.cit.**, s.192.

⁵²⁹ E.1971/31, K.1972/5, Kt.15-16.02.1972.

⁵³⁰ E.1971/52, K.1972/1, Kt.03.02.1972; E.1994/83, K.1994/78, Kt.16.11.1994.

⁵³¹ Bülent Nuri ESEN, **Anayasa Mahkemesine Göre...**, 1966, s.32.

⁵³² E.1971/52, K.1972/1, Kt.03.02.1972.

⁵³³ E.1971/52, K.1972/1, Kt.03.02.1972. Anayasa Mahkemesinin iddiaların doğruluğunu araştırması gerektiği yönünde karşı oylar için bkz. Ahmet Akar, Kani Vrana, Lütfi Ömerbaş, Ahmet Boyacıoğlu karşı oyları.

Milletvekillerin imza toplanması ile yapılan başvurularda, çoğu zaman “beyaza imza” denilen yöntem uygulanmaktadır. Bir milletvekilinin, bu şekilde, iptal davası açılacak hükümleri ve gerekçelerini bilmeden imza attıktan sonra, hata, irade sakatlığı gibi nedenlere dayanarak davadan çekilmesi mümkün olmamalıdır.⁵³⁴

Ancak, milletvekillerinin iradelerinin bilerek sakatlanması ya da belgede sahtecilik yapılması sonucu dava açıldığı takdirde, Anayasa Mahkemesinin iptal davasının kamusal niteliğini ileri sürerek davayı devam ettirmemesi gerektiği kanısındayız. Mahkemenin bu yönde bir sakatlanma olup olmadığını araştırması önemlidir. Bir kere başvuru yapıldıktan sonra imzanın geri alınamaması ile başvuru için iradenin başından beri hiç oluşmaması aynı durum değildir. Başlangıçta bu iradenin var olduğu saptanamazsa, ortada usulüne uygun açılmış bir dava olduğundan söz edilemez. Oysa, Anayasa Mahkemesinin Anayasaya uygunluk incelemesi yapabilmesi bu yönde usulüne uygun bir başvurunun yapılmış olmasına bağlıdır.

Nitekim, Fransız Anayasa Konseyinin konuya yaklaşımı da aynı doğrultudadır. Uyuşmazlığın objektif niteliğini vurgulayan Konsey, maddi hata, sahtekarlık ve irade sakatlığı durumları haricinde başvurunun geri alınması talebini reddetmektedir.⁵³⁵ Alman Anayasa Mahkemesi de, davanın devamında kamu yararı varsa, dava dilekçesinin geri alınmasının davayı sona erdirmeyeceğine karar vermiştir.⁵³⁶

ii) Başvuru Konusuna İlişkin Değişikliklerin Davaya Etkisi

İptal davası açılması için normun yürürlüğe girmesi gerekmiyorsa da, iptal davasının sonuçlanabilmesi için normun açıkça veya zımnen yürürlükten kalkmamış olması gerekir. Anayasa Mahkemesinin daha önce verdiği bir kararda söz konusu hükmü iptal

⁵³⁴ Henri ROUSSILLON, *Le Conseil Constitutionnel*, Dalloz, Paris, 2004, ss.25-26.

⁵³⁵ DC 96-386, 30.12.1996, DC 99-421, 16.12.1999. Parlamenterler tarafından yapılan başvurularda, geri alma talebinin başvuru için gerekli asgari sayının sağlanmasında bir etki doğurup doğurmadığı dikkate alınmamaktadır. TURPİN, *Droit Constitutionnel...*, s.681.

⁵³⁶ Alman Federal Anayasa Mahkemesi içtihadı da bu yönde süreklilik kazanmıştır. Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi...*, s.112.

etmiş olması ya da yasama organının bir işlemi ile normun doğrudan veya değiştirilerek yürürlükten kaldırılması, iptal davasının konusuz kalmasının başlıca iki nedenidir. İptal davası açılmadan önce dava konusu norm yürürlükten kaldırılmış ise davanın konusu bulunmadığından reddine karar verilmektedir.⁵³⁷ Dava devam ederken dava konusu normun yürürlükten kaldırılması ya da değiştirilmesi halinde “konusu kalmayan istem hakkında karar verilmesine yer olmadığına” hükmedilmektedir.⁵³⁸ Dava konusu normun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olması halinde ise, “aynı konuda yeniden karar verilmesine yer olmadığına” karar verilmektedir.

Anayasa Mahkemesi, 1982 Anayasası döneminde iptal davası yoluyla yapılan başvuruların onunda, daha önce iptal kararı vermiş olduğu gerekçesiyle karar verilmesine yer olmadığına karar vermiştir. (TABLO 1.6) Anayasa Mahkemesinin daha önce iptal ettiği gerekçesiyle, yeniden karar vermeyi gerekli görmediği kararların büyük çoğunluğu, aslında birleştirme kararı verilebilecekken Anayasa Mahkemesinin bu yolu tercih etmemiş olmasının sonucudur. Aynı kanun için iptal davası açma yetkisine sahip birden fazla kişinin bu hakkı kullanması sonucu, ilk incelenen başvuruda iptal kararı verildikten sonra, diğer başvurudaki aynı hükümler bakımından yeniden karar verilmesine gerek kalmamaktadır. Dolayısıyla, daha önce iptal kararı verilmesi nedeniyle karar verilmesine yer olmadığına hükmedilmesi, birleştirme kararı verilmesi yönündeki genel uygulamanın istisnası olarak görülebilir. (TABLO 1.6 : 2,4,5,6,7,8,9 ve 10)

⁵³⁷ E.1963/120, K.1964/50, Kt.30.06.1964.

⁵³⁸ Örnek olarak: E.1963/171, K.1965/13, Kt.05.03.1965; E.1991/33, K.1992/32, Kt.05.05.1992; E.2000/51, K.2002/16, Kt.15.01.2002; E.2001/376, K.2007/82, Kt.22.11.2007; E.2001/471, K.2002/57, Kt.19.06.2002; E.2002/140, K.2004/105, Kt.22.07.2004; E.2007/57, K.2009/91, Kt.25.06.2009. Özellikle son dönemde, Anayasa Mahkemesinin kanun değişikliği nedeniyle karar verilmesine yer olmadığına hükmettiği kararların, 2 ila 6 sene arasında verildiği görülmektedir. İptal davasının amacının, Anayasaya aykırı normların hukuk düzeninden bir an önce ayıklanması olduğu dikkate alınırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda daha fazla özen göstermesi beklenir. Ancak, aksine, Mahkeme karar vermemek için adeta kanunun değişmesini beklemektedir.

TABLO 1.6: Yeniden karar verilmesine yer bulunmayan başvurular (1983-2010)

	KYY KARARI	BAŞVURAN	KANUN NO	İLGİLİ İPTAL KARARI	BAŞVURAN
1.	E.1987/22 K.1988/19 Kt.13.06.1988	Ana muhalefet Partisi Meclis Grubu (SHP)	2972 (3394- 3420)	E.1988/14 K.1988/18 Kt.13.06.1988	Ana muhalefet Partisi Meclis Grubu (SHP)
2.	E.1987/6 K.1987/14 Kt.22.05.1987	Ana muhalefet Partisi Meclis Grubu (SHP)	3330	E.1987/3 K.1987/13 Kt.22.05.1987	Cumhurbaşkanı
3.	E.1991/18 K.1991/22 Kt.31.03.1992	Ana muhalefet Partisi Meclis Grubu (SHP)	3713	E.1991/15 K.1992/20 Kt.19.07.1991 E.1991/34 K.1991/34 Kt.08.10.1991 E.1991/36 K.1991/35 Kt.08.10.1991	İtiraz yolu
4.	E.1992/39 K.1993/19 Kt.29.04.1993	Ana muhalefet Partisi Meclis Grubu (ANAP)	3825	E.1992/37 K.1993/18 Kt.27.04.1993	Cumhurbaşkanı
5.	E.1996/45 K.1996/44 Kt.20.11.1996	Cumhurbaşkanı	4149	E.1996/58 K.1996/43 Kt.20.11.1996	1/5 milletvekili
6.	E.1999/43 K.2001/46 Kt.27.02.2001	1/5 milletvekili	4447	E.1999/42 K.2001/41 Kt.23.02.2001	Ana muhalefet Partisi Meclis Grubu (Fazilet)
7.	E.2001/125 K.2002/25 Kt.31.01.2002	Ana muhalefet Partisi Meclis Grubu (Fazilet)	713	E.2001/129 K.2002/24 Kt.31.01.2002	1/5 milletvekili
8.	E.2005/18 K.2005/10 Kt.28.02.2005	1/5 milletvekili	5272	E.2004/118 K.2005/8 Kt.18.01.2005	1/5 milletvekili
9.	E.2004/117 K.2005/18 Kt.04.05.2005	Cumhurbaşkanı	5272	E.2004/118 K.2005/8 Kt.18.01.2005	1/5 milletvekili
10	E.2005/163 K.2005/108 Kt.28.12.2005	1/5 milletvekili	5429	E.2005/43 K.2005/99 Kt.19.12.2005	Cumhurbaşkanı

Sekizinci ve dokuzuncu sırada yer alan kararlarda, kanunun şekil bakımından iptali istemiyle açılan davanın öncelikle incelenmesi ve iptal ile sonuçlanması, esasa ilişkin Anayasaya aykırılık iddialarını içeren diğer başvurular bakımından incelemeyi yersiz kılmıştır. Şekil bakımından incelemenin daha hızlı yapılabilmesi bakımından, bu iddianın diğer davalarla birleştirilmemesi anlaşılabilir. Birinci sırada yer alan olayda ise, aslında iki ayrı kanun için açılmış iki ayrı iptal davası söz konusudur. 2972 sayılı Kanunun 29.maddesine 3394 sayılı Kanunla yapılan değişikliğe ilişkin dava henüz karara bağlanmadan önce, aynı maddede 3420 sayılı Kanunla yapılan değişiklik incelenmiş ve bu değişikliğin iptal edilmesi 29.maddenin tamamının uygulanmaması sonucunu doğurduğundan, Anayasa Mahkemesi Kanununun 29.maddesinin verdiği yetki ile maddenin tamamı iptal edilmiştir. Bunun üzerine, 3394 sayılı Kanunla değişik 29.maddenin Anayasaya aykırılığı ileri sürülen hükümlerinin ayrıca değerlendirilmesine gerek kalmamıştır. Üçüncü olayda, iptal davası yolu ile yapılan başvurudan önce, mahkemelerden gelen başvurular incelenmiş, itiraz yolunun özelliğine uygun olarak son derece sınırlı iptal kararları verildikten sonra, iptal davası ile maddenin tamamı incelenerek son karar verilmiştir. Her ikisinde de, Anayasa Mahkemesinin inceleme süresini oldukça uzun tuttuğu görülmektedir.

Anayasa Mahkemesinin daha önce verdiği iptal kararına dayanarak yeniden karar vermemesi halinde, normun Anayasaya uygunluk denetimi yapıldığı için, iptal davaları bakımından önemli bir sonuç doğmamaktadır. İptal davası açıldıktan sonra, davanın görülmesine engel olan ve asıl üzerinde durulması gereken sebep ise dava konusu hükmün değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılmasıdır.

Dava konusu norm belirli bir süre yürürlükte kalmak üzere yapıldı ise, bu sürenin sonunda yürürlükten kalkabilir. Anayasa Mahkemesi, yürürlük süresinin bitiminden önce karar vermediği takdirde, artık bu konuda karar vermeye gerek görmemektedir.⁵³⁹

⁵³⁹ E.2005/52, K.2007/35, Kt.03.04.2007. 10.12.2003 tarih ve 5018 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılan bir hükmün, yürürlükten kalkış tarihi olarak 2005 yılı başı belirlenmiştir. Ancak, 28.12.2004 tarih ve 5277 sayılı Kanunla bu süre bir yıl daha uzatılmıştır. Bu uzatma süresi içinde, 5335 sayılı kanunla ilgili maddede bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğin Anayasaya aykırı olduğu iddiası, 2005 yılı sona

Dava konusu norm bir kanun hükmünde kararname ise ve dava sonuçlanıncaya kadar Meclis'te görüşülerek kanun haline geldi ise de karar verilmemektedir.⁵⁴⁰

Anayasa Mahkemesi, artık yürürlükte olmayan bir normun Anayasaya uygunluk denetimini yapmamaktadır. İptal kararının sonucu, kararın Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte ya da Anayasa Mahkemesinin belirlediği bir süre sonunda normun yürürlükten kalkması olduğuna göre, zaten yürürlükten kalkmış bir norm hakkında karar verilmemesi ilk bakışta makul gözükmektedir. Ancak, bilindiği gibi, bir normun yürürlükten kaldırılmış ya da değiştirilmiş olması, bazı davalarda o normun uygulanmaya devam etmesi olasılığını ortadan kaldırmamaktadır. İptal kararlarının geriye yürümemesi kuralının da istisnaları olduğu dikkate alınır, bazı davalarda Anayasa Mahkemesinin incelemesini sürdürmesinin daha uygun bir yaklaşım olacağı ileri sürülebilir. Anayasa Mahkemesinin, davayı otomatik olarak sonlandırmak yerine normun uygulanma ihtimalini gözeterek takdir yetkisi kullanması gerekir.

Mahkemenin, değiştirilen ya da yürürlükten kaldırılan normları denetlememesi, yasama organı tarafından kötüye kullanımlara yol açabilir. Nitekim, 1991 yılında bu olasılık gerçekleşmiş, 424 sayılı kanun hükmünde kararnamenin Anayasaya uygunluğunu inceleyen Anayasa Mahkemesi, kararını vermek üzereyken, 430 sayılı kanun hükmünde kararname çıkarılarak 424 sayılı kanun hükmünde kararname yürürlükten kaldırılmış, ancak pek çok maddesi yeni kanun hükmünde kararnamede aynen muhafaza edilmiştir.⁵⁴¹ Anayasa Mahkemesinin, benzer durumlarda, ikinci düzenleme hakkında da iptal davası açıldığı takdirde inceleme sürecini hızlandırması caydırıcı bir tutum olabilir.

Anayasa Mahkemesinin, dava devam ederken, dava konusu normun değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması nedeniyle “karar verilmesine yer olmadığı” yönündeki kararları incelendiğinde, bu kararların önemli bir kısmında başvuru yapılması ile karar verilmesi

erdikten sonra incelenebildiği için geçmiş tarihli iki kanunla yürürlükten kaldırılmış olma sonucu doğmuştur.

⁵⁴⁰ E.1989/12, K.1990/1, Kt.01.02.1990.

⁵⁴¹ E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1990. Dönemin başbakanının TBMM’nde bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşma bu durumun itirafı niteliğindedir. Bkz. Yekta Güngör ÖZDEN Karşı oyu.

arasında oldukça uzun bir süre geçtiği görülmektedir.⁵⁴² Her ne kadar, bu durum, Mahkemenin diğer kararları bakımından da geçerli ise de, yasama organının işlem yapmasının beklendiği izlenimi yaratılması, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasındaki olumsuz sonuçları nedeniyle eleştirilmelidir.

⁵⁴² İki yıllık süreyi aşan bazı karar örnekleri: E.2001/378, K.2004/13, Kt.11.02.2004; E.2001/379, K.2005/3, Kt.06.01.2005; E.2004/79, K.2007/6, Kt.25.01.2007; E.2001/376, K.2007/82, Kt.22.11.2007; E.2004/92, K.2008/119, Kt.12.06.2008; E.2005/90, K.2008/146, Kt.24.09.2008; E.2004/69, K.2009/6, Kt.08.01.2009; E.2004/70, K.2009/7, Kt.15.01.2009; E.2005/85, K.2009/15, Kt.29.01.2009; E.2007/14, K.2009/48, Kt.12.03.2009; E.2007/57, K.2009/91, Kt.25.06.2009. Yürürlüğün durdurulması kararı verilen davalar dikkate alınmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İTİRAZ YOLUNDA BAŞVURU HAKKININ SINIRLARI

Anayasaya uygunluk denetimi için öngörülen ikinci yol, Anayasanın 152.maddesinde düzenlenen Anayasaya aykırılık iddiasının diğer mahkemelerde ileri sürülmesi, başka bir ifadeyle itiraz yoludur. İtiraz yolu, bir normun Anayasaya uygunluğunun mahkeme önündeki uyuşmazlığa uygulanması sırasında incelenmesidir.⁵⁴³ Türkiye gibi, Avrupa modeli tekelci sistemi kabul eden ülkelerde, itiraz yolu, davaya bakan yargı organının uygulayacağı normun Anayasaya uygunluğuna ilişkin bir sorunla karşılaşması durumunda, bakılmakta olan esas davayı bekleterek, ortaya çıkan tali sorunun çözülmesi için bu konuda özel yetkili mahkemeye başvurmasını ifade eder.⁵⁴⁴

Mahkemelerce yapılan bu başvurular üzerine, Anayasa Mahkemeleri tarafından gerekli koşulların sağlanıp sağlanmadığı yönünde bir kabul edilebilirlik incelemesi yapılmaktadır. Bu inceleme yetkisinin yasal sınırları ve Anayasa Mahkemelerinin içtihatları birlikte değerlendirildiğinde itiraz yolu ile başvuru hakkının gerçek sınırları da belirlenmiş olur. Bu noktada, Anayasa Mahkemelerinin kanunlarda yer alan ifadelere

⁵⁴³ İbrahim KABOĞLU, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal, İstanbul, 2009, s.335 KIRATLI ise, itiraz yolunu, bir mahkemede görülmekte olan bir davanın karara bağlanmasının, o davada uygulanacak hukuk normunun Anayasaya uygun olup olmadığına bağlı olması halinde yapılan denetim olarak tanımlamaktadır. KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.35.

⁵⁴⁴ Somut norm denetiminin kaynağı Amerika Birleşik Devletleri'dir. Ancak, bu ve bu sistemi benimsemiş ülkelerde anayasaya aykırılık sorunu bizzat davaya bakan mahkeme tarafından ön sorun olarak incelenmekte, bu sorunu çözmekle görevli özel bir Anayasa Mahkemesi bulunmamaktadır. Avrupa modelinde ise, mahkemeler sorunu bekletici mesele yaparak, bu konuda tek yetkili olan Anayasa Mahkemelerine başvurmaktadır. İncelenen konu bakımından, sadece Avrupa modelini kabul eden ülkeler ile mukayese yapılacaktır. Avrupa'da özel bir Anayasa Mahkemesi olan ve itiraz yolu ile denetimi kabul eden ülkeler; Arnavutluk, Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, İspanya, İtalya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu ve Slovenya'dır. Son olarak, 20 yıla yakın bir çalışmanın ardından Temmuz 2008 Anayasa değişikliği ile Fransa'da itiraz yolu ile denetim yolunu kabul etmiştir.

yükledikleri anlam oldukça önemlidir. Aynı ya da oldukça benzer ifadeler, farklı Anayasa Mahkemeleri tarafından değişik anlam ve içerikte yorumlanabilmektedir.

İtiraz yolunda, anayasal uyumsuzluk siyasi bir mücadeleden ziyade bireylerin somut durumlarıyla ilgilidir.⁵⁴⁵ Bu durumda, itiraz yolu ile başvuru hakkının sınırları belirlenirken dikkat edilmesi gereken en önemli husus, belirli normların itiraz yolu ile denetim alanının dışına çıkarılmasının önlenmesi olmalıdır. Bu amaçla, geniş yorum yapılması hukuk devletinin ve anayasanın üstünlüğü ilkesinin sağlanmasının gereğidir. Bu yolun geniş ya da dar tutulmasında Anayasa Mahkemesi kararlarının ve yorumlarının etkisi çoktur. Onun için, bu yolu aşırı derecede biçimsel uygulama ve yorumlarla daraltmak, hem hukuk devletinin koruyuculuk ilkesini, hem de yargı denetiminin önemli bir kolunu güçsüzleştirmek olur.⁵⁴⁶

Bununla birlikte, yapılacak yorumda Anayasa Mahkemesinin kendi yetki alanını aşmak suretiyle diğer mahkemelerin yetkilerine/işlerine müdahale etmesinin de önüne geçilmesi gereklidir. Avrupa modelini benimseyen diğer ülkelerde olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi genel yargı örgütlenmesinin dışında yer almaktadır. Diğer mahkemeler ile arasında alt-üst ilişkisi bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olması da bu yönde bir ilişkiyi işaret etmemektedir. Dolayısıyla, itiraz yolu ile yapılan başvuru hakkının sınırı konusunda mahkemelerle Anayasa Mahkemesi arasındaki ilişki daha doğru bir ifadeyle aralarındaki çatışma alanı da üzerinde durulması gereken bir konudur.

Anayasanın 152.maddesine göre itiraz yoluna başvurulabilmesi dört koşulun bir arada bulunmasına bağlıdır.⁵⁴⁷ Birinci koşul, başvuran mercinin “mahkeme” olması, ikincisi bu mahkemenin önünde bakılmakta olan bir dava olması, üçüncüsü itiraz konusu

⁵⁴⁵ Michel FROMONT, “Suisse, Autriche, République Fédérale d’Allemagne”, in **L’Exception d’inconstitutionnalité**, (sous la direction de Gérard Conac et Didier Maus), Les Editions de STH, Paris, 1989, s. 20.

⁵⁴⁶ Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, “İtiraz Yoluna Başvuran Mahkeme ve Bakılmakta Olan Dava”, **AÜHFİD**, C.31, 1974, Sy.1-4, s.53.

⁵⁴⁷ 1982 Anayasasının 152.maddesinin son fıkrasında bu koşullara ek olarak bir koşul daha yer almaktadır. Buna göre, “*Anayasa Mahkemesi’nin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazete’de yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.*”

normun o davada uygulanacak kural olması ve son koşul ise, mahkemenin re'sen o normun Anayasa aykırı olduğunu görmesi ya da tarafların bu yöndeki iddiasının ciddi olduğu kanısına varmasıdır. İtiraz yolu ile yapılan başvuruların incelenebilmesi bütün bu koşulların bir arada bulunmasını gerektirir. Bu koşullardan herhangi birinin bulunmaması durumunda ya başvuru hiç yapılmayacak ya da Anayasa Mahkemesi tarafından ilk incelemede reddedilecektir.⁵⁴⁸

Anayasa Mahkemesinin, bu koşulların tamamlanıp tamamlanmadığını inceleyebilmesi için gerekli olan tüm belgelerin başvuran mahkeme tarafından gönderilmesi gerekir. Anayasa Mahkemesi Kanununun 28.maddesine göre, bir davaya bakmakta olan mahkeme, o dava sebebiyle uygulanacak kanun veya kanun hükmünde kararname hükümlerini Anayasaya aykırı görürse, bu yoldaki gerekçeli kararı; tarafların iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa tarafların bu konudaki iddia ve savunmalarını ve kendisini bu kaniya götüren görüşünü açıklayan kararı; dosya muhtevasını mahkemece bu konu ile ilgili görülen belgelerin tasdikli örnekleri ile birlikte Anayasa Mahkemesi Başkanlığına göndermekle yükümlüdür.⁵⁴⁹ Bu belgelerde bir eksiklik olması durumunda, gerekçesi belirtilerek işin geri çevrilmesine karar verilir. İş geri çevrilen mahkeme, kararda belirtilen eksiklikleri tamamlayarak yeniden başvuruda bulunabilir. Bir mahkemenin başvurusunun eksiklikleri tamamen tamamlanana kadar birkaç kez geri çevrilmesi de mümkündür.⁵⁵⁰ İtiraz yolu ile başvurunun süreye bağlı olmaması nedeniyle, bu durum hak arama özgürlüğünün sınırlanması anlamına gelmemektedir. Anayasa Mahkemesi kararı için beklenmesi zorunlu olan beş aylık süre, eksiklikler tamamlanarak gönderilen

⁵⁴⁸E.1978/53, K.1978/45, Kt.29.06.1978.

⁵⁴⁹ 1961 Anayasası döneminde yapılan bir başvuruda, dosyanın Adalet Bakanlığı aracılığıyla gönderilmiş olması eksiklik nedeni sayılmamıştır. E.1970/8, K.1970/10, Kt.26.02.1970 (aktaran HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, *op.cit.*, s.273.

⁵⁵⁰ Örneğin şu başvurular aynı mahkeme tarafından yapıldığı halde, üçüncü başvuruda hala eksiklikler tamamlanmamıştır. E.1991/35, K.1991/31, Kt.24.09.1991; E.1991/40, K.1991/41, Kt.05.11.1991; E.1991/45, K.1991/46, Kt.03.12.1991. Mahkemenin yaptığı 4.başvuruda ise, itiraz konusu normun daha önce incelenerek reddedilmiş olması dikkate alınarak, başka hususlar üzerinde durulmaksızın incelemeye geçildiği tahmin edilmektedir. E.1991/49, K.1991/54, Kt.25.12.1991. İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından yapılan bu başvurular, uzun sürede tamamlanamadığı halde, aynı dönemde aynı mahkeme tarafından aynı hükmün anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan bir başka başvurunun esasının incelenmiş olması ilginçtir. E.1991/34, K.1991/34, Kt.08.10.1991.

son başvurunun Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliğince kaleme havale edildiği tarih esas alınarak hesaplanır.⁵⁵¹

1982 Anayasası döneminde toplam 2026 itiraz yolu başvurusunun 318’inde işin geri çevrilmesine karar verilmiştir. En çok rastlanılan geri çevirme gerekçesi, gerekli görülen dosya muhtevasının onanlı örneği yerine aslının ya da onansız fotokopilerinin gönderilmesidir.⁵⁵² Oysa başvuran mahkemenin dosyanın aslını göndermemesi, beş ay içinde Anayasa Mahkemesi kararını vermediği takdirde, davayı incelemeye devam edebilmesi bakımından da önemlidir.⁵⁵³

Anayasa Mahkemesinin işin geri çevrilmesine yönelik kararları ve internet sitesinden yayımladığı itiraz yolu başvurusunda dikkat edilecek hususlar başlıklı duyurusu birlikte değerlendirildiğinde, mahkemelerce yapılacak başvurularda bulunması gereken bilgi ve belgeler şu şekilde sayılabilir:

- 1- Duruşma tutanağının onaylı örneği.⁵⁵⁴ Mahkemenin Anayasa Mahkemesine başvurma kararı aldığı duruşmanın tutanağında, iptali istenen kuralın açıkça belirtilmesi gerekir. Duruşma tutanağında belirtilen kuralla, esas sayısı ve karar tarihinin, başvuru kararıyla aynı olması, başka bir ifadeyle ikisi arasında bir çelişki bulunmaması⁵⁵⁵ ve her ikisinde de hakim ve zabıt katibinin adı soyadı ve imzasının yer alması gerekir.⁵⁵⁶ Heyet halinde verilen başvuru kararlarında,

⁵⁵¹ Anayasa Mahkemesi Kanunu m.28. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü m.8. Bu sürenin, evrakın Anayasa Mahkemesine gönderildiğine dair posta alındısının üzerindeki tarih esas alınarak hesaplanması gerektiği yönünde: Bülent Nuri ESEN, **Anayasa Hukuku**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, s.591, Ahmet BOYACIOĞLU, “Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Defi Yoluyla Denetlenmesi”, **AD**,1962, Yıl:53, Sy.7-8, s.722.

⁵⁵² Bu nedenle işin geri çevrilmesi kararlarının sayısı yüzü geçmektedir.

⁵⁵³ Ahmet BOYACIOĞLU, “Kanunların Anayasaya...”, **op.cit.**, s.718.

⁵⁵⁴ E.1986/14, K.1986/13; E.1991/48, K.1991/51.

⁵⁵⁵ Başvuru kararı duruşma tutanağı tarihinden sonraki bir tarih olmalıdır. E.2001/27, K.2001/48, Kt.15.03.2001; Başvuru gerekçesi ile sonuç bölümü arasında tutarlılık olmalıdır. E.2001/82, K.2001/39; Kt.20.02.2001. Her iki evrakta Anayasaya aykırılığı ileri sürülen hükümler aynı olmalıdır. E.2001/66, K.2001/31, Kt.20.02.2001; E.2001/371, K.2001/334, Kt.12.09.2001; E.2001/468, K.2001/360, Kt.10.12.2001.

⁵⁵⁶ E.1989/5, K.1989/8, Kt.14.02.1989; E.2001/14, K.2001/4, Kt.24.01.2001; E.2001/16, K.2001/5; Kt.24.01.2001; E.2001/17, K.2001/6, Kt.24.01.2001; E.2001/18, K.2001/7, Kt.24.01.2001; E.2001/19, K.2001/11, Kt.30.01.2001; E.2001/52, K.2001/23, Kt.08.02.2001; E.2001/108, K.2001/35, Kt.20.02.2001; E.2001/417, K.2001/349, Kt.13.11.2001.

duruşma tutanağında imzaları olan Mahkeme heyetinin, başvuru kararında da imzalarının bulunması şarttır.⁵⁵⁷

- 2- Gerekçeli başvuru kararının aslı:⁵⁵⁸ Bu kararda, iptali istenen normlar⁵⁵⁹, bunların Anayasanın hangi maddelerine aykırı görüldükleri ve bu aykırılığın ayrı ayrı gerekçelerinin yer alması gerekir.⁵⁶⁰ Özellikle tarafların iddiası üzerine yapılan başvurularda davanın tüm taraflarının Anayasaya aykırılık konusundaki görüşlerinin de başvuru kararına eklenmesi gerekir.⁵⁶¹
- 3- İlgili belgelerin onaylı örneği: Başvuru kararının ekinde yer alacak belgelerin her sayfasında onaylayanın adı ve soyadı, ünvanı, onay tarihi ve mahkeme mührünün bulunması gerekir.⁵⁶² Belgelerin okunaklı olmasına dikkat edilir. Eklenecek belgelerin, davanın süresi içinde açıldığı, yargılamanın hangi aşamada olduğu⁵⁶³ ve itiraz konusu normun davada ne şekilde uygulanacağını gösterecek bilgiyi içermesi önemlidir. Onanlı örnekler, harç, vergi ve resme tabi değildir.⁵⁶⁴

Anayasa Mahkemesi, evrakın kayda girişinden itibaren on gün içinde ilk incelemesini yaparak, eksiklikleri olduğu anlaşılan işlerin geri çevrilmesine, mahkemenin yetkisiz

⁵⁵⁷ E.1992/33, K.1992/43, Kt.07.07.1992; E.1993/14, K.1993/15, Kt.06.04.1993; E.1994/61, K.1994/59, Kt.18.07.1994; E.1994/74, K.1994/71, Kt.27.09.1994; E.1994/88, K.1994/82, Kt.20.12.1994; E.1995/5, K.1995/1, Kt.12.01.1995; E.2001/68, K.2001/36, Kt.20.02.2001; E.2001/69, K.2001/37, Kt.20.02.2001; E.2001/70, K.2001/38, Kt.20.02.2001.

⁵⁵⁸ Duruşma tutanağı yeterli değildir, ayrıca başvuru kararı hazırlanması gerekir. Sadece, 2001 yılında yapılan onlarca başvuruda başvuru kararı hiç bulunmamaktadır. Örneğin, E.2001/271, K. 2001/81, Kt.01.05.2001. Yine onlarca başvuru, başvuru kararının aslı yerine onanmış örneğinin gönderilmesi nedeniyle geri çevrilmiştir. Örn. E.1994/61, K.1994/59, Kt.18.07.1994; E.2000/2, K.2000/1, Kt.13.01.2000; E.2002/20, K.2002/27, Kt.07.02.2002.

⁵⁵⁹ İptali istenen uygulanacak kuralın açıklıkla belirtilmesi gerekir. E.1985/13, K.1985/12, Kt.02.08.1985; E.2002/105, K.2002/55, Kt.11.06.2002.

⁵⁶⁰ Eksik gerekçe nedeniyle geri çevrilen başvuru örnekleri: E.1985/27, K.1985/18, Kt.15.10.1985; E.1986/23, K.1986/21, Kt.11.09.1986; E.1988/8, K.1988/7, Kt.06.04.1988; E.2001/16, K.2001/5, Kt.24.01.2001; E.2003/20, K.2003/14, Kt.09.04.2003; E.2004/27, K.2004/52, Kt.15.04.2004; E.2004/106, K.2004/119, Kt.01.12.2004.

⁵⁶¹ Mahkemece re'sen Anayasaya aykırılık itirazında bulunulması halinde tarafların düşüncelerinin alınmasının zorunlu olmadığı yönünde HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.268. Anayasa Mahkemesi, mahkeme re'sen anayasaya aykırılık tespit etmiş olmakla birlikte, aynı zamanda taraflardan birinin de bu yönde iddiası olması halinde, diğer tarafın görüşünün alınmasını talep etmektedir. E.1991/11, K.1991/6, Kt.26.03.1991. Başvuru kararında, bu hususta bir belirsizlik olması halinde, durumun açıklığa kavuşturulması talep edilmektedir. E.2001/206, K.2001/66, Kt.03.04.2001.

⁵⁶² Ad-soyad ve mahkeme mührü eksikliği nedeniyle: E.2000/54, K.2000/22, Kt.13.09.2000; E.2001/50, K.2001/22, Kt.08.02.2001; E.2001/139, K.2001/49, Kt.15.03.2001; E.2001/338, K.2001/100, Kt.12.06.2001; E.2002/122, K.2002/65, Kt.15.07.2002; E.2003/44, K.2003/45, Kt.04.06.2003. Ayrı ayrı değil, toplu onaylama nedeniyle: E.2001/264, K.2001/75, Kt.01.05.2001.

⁵⁶³ E.2001/320, K.2001/95, Kt.05.06.2001; E.2002/96, K.2002/50, Kt.28.05.2002.

⁵⁶⁴ Baki KURU, **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, C.4, 6.bası, Beta, İstanbul, 2001, s.6310.

olduğu tespit edilen başvuruların da reddine karar verir. Bu arada, Başkanlıkça belirlenen bir raportör tarafından, başvurunun eksiklikleri olup olmadığı incelenerek, beş gün içinde bir rapor hazırlanır. Bu raporda, mahkemenin önünde bakılmakta olan bir dava olup olmadığı, itiraz konusu normun davada uygulanacak kural olup olmadığı durumları ile mahkemenin başvuruya yetkili olup olmadığı da belirtilir.⁵⁶⁵

Anayasa Mahkemesinin başvurunun kabul edilebilirliğine yönelik olarak yaptığı bu ilk incelemede, hangi sıra ile inceleme yapılacağı konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi daha sonra bu yaklaşımından vazgeçmiş olmakla birlikte, kuruluşunu takip eden ilk yıllarda, başvuranın mahkeme niteliği ile bakılmakta olan bir dava olup olmadığı hususunu, dosya eksikliği incelemesinden önce yaptığı tespit edilmiştir.⁵⁶⁶ Mahkemenin yetkisine yönelik inceleme yapılabilmesi için öncelikle belgelerin tam olması gerektiği düşünülse de, açıkça başvuran mahkemenin yetkisiz olduğu, Anayasa Mahkemesinin görevine girmeyen ya da daha önce karar verdiği bir konuda yapılan başvurularda işin geri çevrilmesi, süreci gereksiz yere uzatma anlamına gelecektir. Nitekim, Anayasa Mahkemesi, bu tür durumlarda genellikle, işin niteliği gereği eksiklikler üzerinde durulmayıp diyerek incelemesini sürdürmektedir.⁵⁶⁷

Mahkemenin başvurma yetkisi üzerindeki incelemede ise, elbette mahkeme niteliğinden sonra, önce mahkemenin bakmakta olduğu bir dava olup olmadığı, daha sonra itiraz konusu normun bu davada uygulanacak kural olup olmadığının incelenmesi daha makul gözükmektedir. Ancak, uygulanacak kurala ilişkin olarak nesnel bir sorun olması durumunda, davanın bakılmakta olup olmadığına yönelik bir inceleme yapılmasının gerekli olmadığı düşünülebilir. Koşullardan birinde eksiklik saptandığı takdirde, diğerleri bakımından bir inceleme yapılması gerekli olmamakla birlikte, takdir Anayasa Mahkemesinindir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ Anayasa Mahkemesi Kanunu m.28 ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü m.8.

⁵⁶⁶ Bülent Nuri ESEN, **Anayasa Mahkemesine Göre...**, ss.22-23.

⁵⁶⁷ Bu yönde bazı örnekler: E.1988/28, K.1988/24, Kt.20.08.1988; E.1988/47, K.1988/45, Kt.29.11.1988; E.1989/18, K.1989/31, Kt.05.09.1989; E.1989/20, K.1989/33, Kt.05.09.1989; E.1990/34, K.1990/29, Kt.19.11.1990 ; E.1990/37, K.1990/32, Kt.11.12.1990; E.1991/14, K.1991/10, Kt.30.04.1991; E.1991/28, K.1991/26, Kt.19.07.1991.

⁵⁶⁸ Örneğin, Anayasa Mahkemesinin görevine girmeyen bir konuda, başvuran mahkemenin de başvuru yetkisi bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi bu tür durumlarda her iki gerekçe ile de başvuruyu reddetmektedir. E.1966/9, K.1966/20, Kt.19.04.1966. Karşı oy kullanan bazı üyeler önce yetki hususunun

Bir başvuru mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedildiği takdirde, işin geri çevrilmesi kararlarından farklı olarak, aynı mahkemenin, aynı davada, aynı norm için bir kez daha başvuru yapabilmesi mümkün değildir.⁵⁶⁹ Başvuru tekrarlandığı takdirde, Anayasa Mahkemesi ilk incelemeye geçilmeksizin ret kararı vermektedir.⁵⁷⁰ İlk incelemede ele alınan hususlar, esas hakkında karar verinceye kadar yeniden ele alınabilmektedir. Bu aşamada, başvuru anında var olan hususlara dayanılarak yeni bir karar verilebileceği gibi, sonradan ortaya çıkan hususların değerlendirilmesiyle de karar verilmesi mümkündür.

01.01.1983-01.01.2010 tarihleri arasında, itiraz yolu ile toplam 2026 başvuru yapılmıştır.⁵⁷¹ Bu başvuruların %15'i için çeşitli nedenlerle işin geri çevrilmesi kararı verilmiştir. Birleştirilerek kapatılan dosyalar düştüğünde 1145, sonuçlanmayan dosyalar buna ilave edildiğinde 1086 başvuru üzerinden bir değerlendirme yapılması mümkündür. Anayasa Mahkemesinin, geriye kalan 1086 başvurunun sadece 677 tanesinde, en azından bir hüküm için esasa yönelik inceleme yaptığı görülmektedir.⁵⁷² Bu 677 başvurunun yaklaşık yarısında, uygulanacak kural koşulu bakımından yapılan değerlendirme sonucunda itiraz konusu normların bir kısmı ayıklanmış ya da sınırlandırılmıştır.⁵⁷³ Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin yaptığı ilk incelemenin

incelenmesi gerektiğini, yetkisizlik belirlendikten sonra görev incelemesine gerek olmadığını belirtmişlerdir. Aynı karar, Avni Givda, Salim Başol karşı oy.

⁵⁶⁹ KÖKÜSARI, Anayasa Mahkemesinin belge eksikliklerinde olduğu gibi, bakılmakta olan dava ve uygulanacak kural koşulları yönünden de işin geri çevrilmesi kararı vermesi gerektiğini ileri sürmektedir. İki kararın niteliği arasındaki bu fark gözetilmediği için önerisine katılmak mümkün değildir. Karş. İsmail KÖKÜSARI, **Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri**, On İki Levha, İstanbul, 2009, ss.94-97. Yazar'a göre, mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilecek başvurular, başvuranın mahkeme niteliğine sahip olmadığı başvurulardır. İbid., s.90-91. Kendi içinde çelişkili olan bu görüşe de katılmak mümkün değildir.

⁵⁷⁰ E.1995/3, K.1995/2, Kt.12.01.1995.

⁵⁷¹ Aslında, 2025 başvuru yapılmış olmakla birlikte, 2002/2 esas sayılı başvuru önce 2001/408 sayılı dosya ile birleştirilerek kapatılmış, daha sonra bu dosyadan ayrılarak 2002/171 esas sayısını almıştır.

⁵⁷² Bununla birlikte, ret kararlarının bir kısmı aynı kararın tekrarı niteliğindedir. Anayasa Mahkemesinin birleştirme kararı vermeksizin incelediği bu başvurular çoğunlukla aynı gün incelenmiştir. On yıl süreli denetim yasağının Resmi Gazete'de yayımlanma ile başlaması nedeniyle de, bu süre içerisinde mükerrer ret kararları çıkabilmektedir.

⁵⁷³ Esası incelenen 677 kararın içinde, uygulanacak kural belirlemesi ya da sınırlama yapıldığını tespit etmek her zaman kolay değildir. Ancak, en az 305 kararda bu yönde bir bölüm olduğu tespit edilmiştir. Bizim tarafımızdan tespit edilebildiği kadarıyla, bu kararların yıllara göre dağılımı şu şekildedir: 1983 (1), 1984 (1), 1985 (7), 1986 (5), 1987 (11), 1988 (11), 1989 (3), 1990 (10), 1991 (16), 1992 (21), 1993(13),

değerlendirilmesinde sadece ilk inceleme sonucu reddedilen başvurular değil, bu çerçevede kısmen daraltılan başvuruların da dikkate alınması zorunludur.

**TABLO 2.1: İtiraz Yolu İle Yapılan Başvurulara İlişkin Kararların Dağılımı
(1983-2009)**

Yıl	Toplam İtiraz Başvurusu	İşin Geri Çevrilmesi	Birleştirilerek Kapatılan Başvuru	Esas İncelemesi Yapılmayan Başvurular								Ret	İptal	Sonuçlanmadı
				Mahkeme Niteliği	Bakılmakta Olan Dava	Uygulanacak Kural	Geçici 15 Kapsamında	10 yıl süreli denetim yasağı	Yeniden Karar Verilmesine Yer Olmadığına	Değiştirilenden Karar Verilmesine Yer Olmadığına	Toplam			
1983	11	2	-	-	2	-	4	-	-	-	6	2	1	-
1984	8	1	-	-	1	1	-	-	-	-	2	4	1	-
1985	19	8	-	-	-	1	1	-	-	-	2	9	-	-
1986	14	4	-	-	-	-	-	-	-	-	0	9	1	-
1987	22	4	-	-	-	1	1	-	3	1	6	9	3	-
1988	52	11	-	1	-	1	-	-	20	-	22	16	3	-
1989	23	13	-	-	1	-	-	1	3	-	5	4	1	-
1990	27	7	-	-	-	3	1	-	-	-	4	11	5	-
1991	54	10	-	-	2	3	2	1	15	-	23	11	10	-
1992	44	9	-	1	-	5	2	1	10	-	20 ⁵⁷⁴	9	6	-
1993	33	10	-	-	-	6	1	-	-	-	7	12	4	-
1994	34	8	-	-	2	-	1	2	-	-	5	15	6	-
1995	43	6	-	-	-	6	1	-	1	-	9 ⁵⁷⁵	13	15	-
1996	61	7	-	-	-	6	3	-	13	-	22	19	13	-
1997	73	10	-	-	3	4	2	-	14	-	23	23	17	-
1998	56	6	-	-	1	5	3	-	20	-	29	12	9	-
1999	39	4	-	-	-	2	2	1	2	1	8	15	12	-
2000	57	6	11	-	-	5	1	-	8	2	16	12	12	-
2001	472	88	292	-	8	8	4	5	11	7	44 ⁵⁷⁶	25	23	-
2002	160	19	68	-	3	9	-	2	7	6	27	28	18	-
2003	95	15	10	-	3	8	-	2	6	7	26	21	23	-
2004	90	10	20	-	2	7	-	-	3	10	22	22	15	1
2005	134	19	37	-	3	13	-	-	5	8	29	27	21	1
2006	146	20	47	-	2	13	-	2	3	6	26	30	22	1
2007	84	13	30	1	2	2	-	2	-	3	10	20	7	4
2008	93	5	24	-	1	7	-	-	2	1	11	22	14	17
2009	82	3	24	-	-	5	-	-	-	-	5	8	7	35
T	2026	318	563	3	36	121	29	19	146	52	409	408	269	59

1994 (18), 1995 (16), 1996 (16), 1997 (21), 1998 (13), 1999 (13), 2000 (12), 2001 (8), 2002 (16), 2003 (11), 2004 (18), 2005 (12), 2006 (13), 2007 (10), 2008 (7), 2009 (2).

⁵⁷⁴ Bir başvuruda, itiraz konusu norm OHAL kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde olduğundan görevsizlik kararı verilmiştir.E1992/30, K.1992/36, Kt.26.05.1992.

⁵⁷⁵ Bir başvuru ilk incelemeye geçilmeksizin reddedilmiştir. E.1995/3, K.1995/2, Kt.12.01.1995.

⁵⁷⁶ Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle verilen bir ret kararının gerekçesi yok: E.2001/188, K.2001/61, Kt.27.03.2001.

I. İTİRAZ YOLUNDA BAŞVURU YETKİSİ: DAVAYA BAKAN MAHKEME

Davaya bakan mahkeme ifadesi, nesnel ve öznel iki unsurun bir arada bulunmasını gerektirmektedir. Nesnel (objektif) unsur, başvuru yetkisinin sadece mahkemeler tarafından yapılabilmesidir. Bir merci, davaya bakan mahkeme niteliğini haiz değilse, Anayasa Mahkemesine itiraz yolu ile başvuruda bulunması mümkün değildir. Bu durumda, “başvuranın yetkisizliği nedeniyle red” kararı verilmelidir. Öznel (sübjektif) unsur ise, mahkeme niteliğini haiz mercinin, somut olarak önünde bakmakta olduğu bir dava bulunmasıdır. Bakılmakta olan somut bir dava olmadan yapılan başvurular üzerine “mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret” kararı verilecektir. Bu ayrım dikkate alındığında, itiraz yolunda başvurunun sadece mahkemeler tarafından yapılabilmesi ve mahkemelerin sadece bakmakta oldukları dava sırasında başvuru yapabilmesi unsurlarını ayrı ayrı ele almak gerekir.

A. Başvurunun Sadece Mahkeme Tarafından Yapılabilmesi

İtiraz yolunda Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisi yalnızca mahkemeler tarafından kullanılabilen bir yetkidir. Mahkemeler, re’sen Anayasaya aykırılık tespit ederek Anayasa Mahkemesine başvurabilecekleri gibi, taraflardan biri tarafından ileri sürülen Anayasaya aykırılık itirazını ciddi bularak da başvuru yapabilirler.

1961 Anayasasının Temsilciler Meclisindeki görüşmeleri sırasında, bütün vatandaşlara Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisi tanınması istenirken, Anayasa Mahkemesinin çalışamaz duruma gelebileceği endişesiyle bu yetkinin tanınmaması tercih edilmiştir. Bu noktada, mahkemelere tanınan yetkinin, Anayasaya aykırı hükümlerin vatandaşlara uygulanmasını önlemekte yeterli olacağı varsayılmış ve bu yolun hem uygulamaya elverişli hem de amaca uygun olması dikkate alınmıştır.⁵⁷⁷ Buna göre, itiraz yolu bireylere kendilerine uygulanan kanunlar hakkında dolaylı olarak Anayasa Mahkemesine başvuru imkanı tanımakta ve mahkemelere de bu başvuruda bir filtre işlevi gördürmektedir.

⁵⁷⁷ E.1967/21, K.1968/36, Kt.11.05.1967.

1982 Anayasasında da korunan bu düzenleme ile başvuru yetkisinin sadece mahkemelere tanınmasının, belirli bir norm alanını itiraz yolu ile denetim kapsamından çıkarma amacı taşınmadığı açıktır. Anayasalar gerek bireyler arasında gerekse birey ile devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların yargı mercileri önüne getirilmesini güvence altına alır.⁵⁷⁸ Dolayısıyla, kural olarak, bireylerin yargı mercileri önünde Anayasaya aykırı kanunun kendilerine uygulanmasını önleme imkanına sahip oldukları kabul edilir. Bu durumun istisnası kanunun uygulandığı konunun yargı önüne götürülmesinin Anayasa ile engellenmiş olmasıdır. Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu⁵⁷⁹ ve Yüksek Askeri Şura kararları⁵⁸⁰ Anayasada yer alan bu sınırın örneklerini oluşturur.

İtiraz yolunda başvuru yetkisi sadece mahkemelere tanınmış olmakla birlikte, davanın taraflarına da mahkemeyi harekete geçirme hakkı tanınmıştır. Taraflardan birinin Anayasaya aykırılık iddiasında bulunması halinde, mahkeme diğer tarafların da görüşünü aldıktan sonra iddianın ciddiliğini değerlendirecek ve ciddi bulduğu takdirde başvuruda bulunacaktır.

⁵⁷⁸ Anayasanın 36.maddesi “ Herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davalı veya davacı olmak hakkına sahiptir.” Anayasanın 125. maddesi “ İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.”

⁵⁷⁹ Anayasa Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun mahkeme olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. E.1990/39, K.1991/21, Kt.11.07.1991. Aynı yönde: Selin ESEN, **...İlk İnceleme**, 1996, s.75. Öte yandan, 24 Aralık 1964 tarih ve 521 sayılı Danıştay Kanununun 44.maddesinin c bendi, Yüksek Hakimler Kurulunun, idare görevleri yanında yargı yetkisini de kullanan bir derece mahkemesi durumunda olduğunu kabul etmektedir. Lütfi DURAN, “Yüksek Mahkemeler Arasında İçtihat Uyuşmazlığı”, **İÜMHAD**, Sy.1,1967, s.13. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun yargı merci olmadığı doğru olmakla birlikte, yargısal nitelikte yetki kullandığı ve kararlarına karşı yargı yoluna başvurulmasının mümkün olmadığı gözetilmelidir. 1961 Anayasası döneminde, Yüksek Hakimler Kurulu ve Yüksek Savcılar Kurulu kararlarına karşı Danıştayda dava açılabilirdi. 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile bu Kurulların kararlarına karşı başvuru yolu kapatılmıştır. 1977 yılında söz konusu Anayasa değişikliğinin iptal edilmesi üzerine Danıştay denetimi tekrar başlamıştır. Ancak, önce 1981 yılında çıkarılan 2461 sayılı Kanun ve ardından 1982 Anayasası ile yargı yolu yeniden kapatılmıştır. AİHM, 13.11.2008 tarihli KAYASU/Türkiye kararı ile bu durumun AİHS’nin (10 ile birlikte) 13.maddesini ihlal ettiğini tespit etmiştir. Bu karar 13.02.2009’da kesinleşmiştir. (www.echr.coe.int) Son olarak, 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanunun 22.maddesi ile “Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.” hükmü kabul edilmiştir. RG.13.05.2010-27580.

⁵⁸⁰ 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanunun 11.maddesi ile, Anayasanın 125.maddesinin 2.fıkrasına “Ancak, Yüksek Askeri Şuranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır” cümlesi eklenmiştir. RG.13.05.2010-27580.

Uygulamaya bakıldığında ise, bireylerin “dolaylı” hak arama özgürlüklerinin önünde iki temel engel bulunduğu görülmektedir. İlki, Anayasa Mahkemesine başvurularda bir filtre görevi gören mahkemenin, taraf kavramını ve iddianın ciddiliği hususlarını nasıl değerlendirdiği ile ilgilidir. İkincisi ise, “davaya bakan mahkeme” kavramının Anayasa Mahkemesi tarafından yorumlanmasına bağlı olarak, bütün yargı mercilerinin “mahkeme” olarak kabul edilmemesinden kaynaklanır. Bu iki husus, Anayasanın üstünlüğü ilkesinin geçerli olduğu bir hukuk devletinde olması gereken hukuk da dikkate alınarak değerlendirilecektir.

1. Mahkeme Başvurularında Tarafların Rolü

Mahkemelerin bakmakta oldukları dava sırasında Anayasa Mahkemesine başvurmaya ilişkin düzenlemelerde, tarafların da Anayasaya aykırılık iddiasında bulunması genel olarak benimsenen bir ilkedir.⁵⁸¹ Ancak, bu ilkeyi benimseyen ülkelerin hemen hemen tamamında son söz başvuracak mahkemeye aittir.⁵⁸² Bireysel başvuru yolunun bulunduğu ülkelerde koşulları mevcutsa mahkeme kararından sonra Anayasa Mahkemesine başvuru mümkün olabilir. Slovenya’da uygulanan usul ise daha özgündür. Bu ülkede, bakılmakta olan dava sırasında, menfaati bulunan taraf doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi davaya bakan mahkemeyi başvurudan haberdar eder, ancak mahkemenin davayı askıya alma zorunluluğu bulunmamaktadır.⁵⁸³

Anayasanın 152.maddesinde, taraflardan birinin Anayasaya aykırılık yönündeki iddialarının ciddi olduğu kanısına varan mahkemenin Anayasa Mahkemesine başvuru yapması düzenlenmiştir. Taraflar, davanın her aşamasında Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabilir.⁵⁸⁴ Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanacaktır. Temyiz aşamasında da kabul edilmeyen Anayasaya aykırılık itirazına karşı tarafların başka bir imkanı kalmamaktadır.

⁵⁸¹ Almanya, Arnavutluk (Kanun m.68), Bulgaristan, Belçika, Çekya(Anayasa m.95/2), İspanya, İtalya, Macaristan, Moldova, Romanya ve 2008 değişikliğinden sonra Fransa bu ülkeler arasında sayılabilir. Bkz. AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.19.

⁵⁸² AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.20.

⁵⁸³ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.20.

⁵⁸⁴ KURU, **op.cit.**, 2001, s.6312; BOYACIOĞLU, “Kanunların Anayasaya...”, **op.cit.**, s.728-729; KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.68; Servet ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, 1967, s.83.

Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkeme önünde Anayasaya aykırılık itirazında bulunan kişinin taraf olup olmadığına dair bir inceleme yapmamaktadır. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi Kanununun 28.maddesinde yer alan, başvuru yapılmadan davanın taraflarının görüşünün alınması zorunluluğuna yönelik yaptığı incelemede, kimleri taraf olarak kabul ettiğinin izlerini bulmak mümkündür.

Karşılaştırmalı hukuktaki bazı ülkelerin aksine, Türk Anayasa Mahkemesinin başvuran mahkemenin “ciddi bulma” kararı üzerinde bir inceleme yetkisi bulunmamaktadır.⁵⁸⁵ Ancak, daha mahkeme aşamasında bireylerin hak arama özgürlüğünün sınırlandırılmasına yol açan bu hükmün nasıl uygulandığının belirlenmesi önemlidir. Bu çerçevede, tarafların Anayasaya aykırılık itirazı ve mahkemenin bunu ciddi bulma koşulları belirlenmelidir.

a) Taraflardan Birinin Anayasaya Aykırılık İddiası

Anayasada, sadece taraflara, mahkeme önünde Anayasaya aykırılık iddiasında bulunma hakkı verilmiştir. Dolayısıyla, kişilerin bu haktan yararlanabilmesi, mahkeme önündeki davada taraf olabilmelerine bağlıdır.⁵⁸⁶ Kimlerin bir davanın tarafı olduğu ise, yargı koluna göre değişmektedir. Hukuk yargılamasında, davacı-davalı taraflar söz konusu iken, ceza yargılamasında savcı-sanık tabirleri kullanılmaktadır. Çekişmesiz yargı işlerinde ise, davacı ya da davalı terimlerinin yeri olmadığından her ilgilinin Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürebileceği kabul edilmektedir.⁵⁸⁷ Bunun dışında, davaya katılan, vekil, müdafî gibi diğer yargılama süjelerinin durumunun da değerlendirilmesi ve bu çerçevede itiraz yetkisinin tek başına kullanılıp kullanılamayacağı ve vekillerin yetkisine ilişkin koşulların ele alınması gerekmektedir.

⁵⁸⁵ Örneğin, İtalyan Anayasa Mahkemesi, başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olup olmadığını araştırmaktadır. (non manifesta infondatezza).

⁵⁸⁶ Mümtaz SOYSAL Mümtaz, **Anayasaya Giriş**, 1968, s.169.

⁵⁸⁷ KURU, **op.cit.**, 2001, s.6311.

i) *Taraf Kavramının Kapsamı*

Ceza yargılamasında sanık davanın tarafıdır ve bu sıfatı ile Anayasaya aykırılık itirazında bulunabilir. Cumhuriyet savcısı ise, klasik anlamda taraf olarak kabul edilmemektedir.⁵⁸⁸ Bunun nedeni, CMK'nin 160.maddesinde, cumhuriyet savcısının şüpheli veya sanığın hem lehinde hem de aleyhinde soruşturma işlemleri yapmakla görevlendirilmiş olmasıdır. Ancak, CMK'nin 170.maddesinde kamu davasını açma görevi cumhuriyet savcısına verilmiştir. Kamu davasını açan kişi olarak cumhuriyet savcısının davanın tarafı olduğunun kabulü gerekir. Nitekim, Ceza Muhakemesi Kanununun çeşitli maddelerinde savcının duruma göre “karşı taraf” olarak yetkileri düzenlenmiştir.⁵⁸⁹

Ceza yargılamasında savcının “taraf” niteliğinin tartışmalı olması, bazı ülkelerde savcıların Anayasaya aykırılık itirazında bulunma yetkisinin açıkça düzenlenmesine neden olmuştur.⁵⁹⁰ Türk hukukunda, cumhuriyet savcısının Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabileceği yargı kararlarıyla kabul görmüş ve Anayasa Mahkemesi kararlarıyla da onaylanmıştır.⁵⁹¹ Anayasa Mahkemesinin, bir siyasi parti kapatma davasında, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından ileri sürülen Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi bulması bu konuda herhangi bir tereddüt olmadığını doğrulamaktadır.⁵⁹² Öğretide de, savcının bu bakımdan taraf olarak kabul edilmesi görüşü hakimdir.⁵⁹³ Bu nedenle, savcıların başvuru yetkisinin ayrıca düzenlenmesine gerek duyulmamıştır.

Kamu davasına katılma Ceza Muhakemesi Kanununun (CMK) 237.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, mağdur, suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen

⁵⁸⁸ CENTEL/ZAFER, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6.bası, Beta, Kasım 2008, s. 109; ÖZTÜRK/TEZCAN et al., **Ceza Muhakemeleri Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2009, s.213.

⁵⁸⁹ Örneğin, CMK m. 277, CMK m.297. CENTEL/ZAFER, **op.cit.**, ss. 109-110.

⁵⁹⁰ Romanya Anayasa Mahkemesi Kanununda, savcının da Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabileceğini açıkça düzenlemiştir.(m.29/2); Slovenya’da başsavcılığın savcıların ilgilendikleri davalarla ilgili olarak Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı ayrıca düzenlenmiştir. (Kanun m.23); Ermenistan Kanununun 71.maddesi mahkemelerin yanı sıra başsavcının da doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurmasını düzenlemiştir.

⁵⁹¹ Anayasa Mahkemesinin, cumhuriyet savcıları tarafından ileri sürülen Anayasaya aykırılık iddialarının ciddi bulunması üzerine yapılan başvuruları incelediği örnek kararlar: E.1996/71, K.1997/49; Kt.14.05.1997; E.1997/32, K.1998/25, Kt.26.05.1998; E.1999/24, K.1999/30, Kt.13.07.1999.

⁵⁹² E.2000/86, K.2000/50, Kt.12.12.2000.

⁵⁹³ BOYACIOĞLU, “Kanunların Anayasaya...”, **op.cit.**, s.718; Faruk EREM, “Ceza Hukuku Yönünden Anayasaya Aykırılık İddiası”, **AD**, 1962, s.459, KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.66.

sorumlu olanlar, ilk derece mahkemelerindeki kovuşturma evresinin her aşamasında hüküm verilinceye kadar şikayetçi olduklarını bildirerek kamu davasına katılabilirler. İlk derece mahkemesinde ileri sürülüp reddolunan veya karara bağlanmayan katılma istekleri, kanun yolu başvurusunda açıkça belirtilmişse incelenip karara bağlanır. Bu durumda, savcının açtığı kamu davasında yer alan kişiler “katılan/müdahil” sıfatını alırlar. Eski usul kanununda, müdahale başvurusu kabul edilen kişinin, şahsi davacı ile aynı haklara sahip olacağı belirtilmişti.⁵⁹⁴ Yeni usul kanununda, şahsi dava uygulaması kaldırılmış olmakla birlikte, katılana ilişkin düzenlemeler, katılanın davanın tarafı olarak hareket ettiğini göstermektedir.⁵⁹⁵ Nitekim, bir kamu davası sırasında, sanık vekilinin Anayasaya aykırılık iddiasının ciddi bulunması üzerine yapılan bir başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi, davada taraf olan cumhuriyet savcısı ile müdahil olan Orman idaresinin görüşlerinin alınmamasını eksiklik kabul ederek işi geri çevirmiştir.⁵⁹⁶ Mağdure vekilinin Anayasaya aykırılık itirazının ciddi bulunması üzerine yapılan bir başka başvuru da “katılanın” davanın tarafı olarak kabul edildiğini doğrulamaktadır.⁵⁹⁷

Hukuk yargılamasında davalı ya da davacı tarafın Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabilmesi, taraf ehliyetinin yanı sıra dava ehliyeti ve husumet koşulunun da sağlanmasını gerektirir. Bu nedenle, dava ehliyeti olmayan gerçek kişilerin kanuni temsilcileri ya da tüzel kişiler adına dava ehliyetine sahip kişiler taraf kavramı kapsamındadır.⁵⁹⁸ Hukuk yargılamasında katılma/müdahale ise ceza yargılamasından farklıdır. Hukuk yargılamasında, asli ve fer’i olmak üzere iki tip müdahale söz konusudur. Asli müdahale, kanunda düzenlenmemiş olmakla birlikte, Yargıtay kararlarıyla belirlenmiş bir müdahale tipidir. Buna göre, bir davanın iki kişi arasında

⁵⁹⁴ Ceza Muhakemesi Usulu Kanunu, m.367. Aynı Kanunun 344-364.maddeleri arasında düzenlenen şahsi dava uygulaması yeni kanunla kaldırılmış ve bu durumdaki davacıların savcı tarafından açılan davada katılan sıfatı almaları kabul edilmiştir. CENTEL/ZAHER, **op.cit.**, s. 109; ÖZTÜRK/TEZCAN et.al., **op.cit.**, ss.221-222.

⁵⁹⁵ Aynı yönde: Meral KAYA, **Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme**, Seçkin, Ankara, 2008, s.37-38. Müdahilin Anayasaya aykırılık iddiasında bulunamayacağı yönünde bkz. HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.221.

⁵⁹⁶ E.2001/139, K.2001/49, Kt.15.03.2001. Anayasa Mahkemesi Kanununun 28.maddesine göre, mahkeme, taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa tarafların bu konudaki iddia ve savunmalarını almak durumundadır. Anayasa Mahkemesinin, müdahili görüşü alınması gereken bir taraf olarak belirlenmesi, müdahilin aynı zamanda Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabilecek bir taraf olduğu anlamına da gelmektedir. Aynı yönde, E.2001/206, K.2001/66, Kt.03.04.2001.

⁵⁹⁷ E.2006/4, K.2006/14, Kt.30.01.2006.

⁵⁹⁸ Bkz. KURU/ARSLAN/YILMAZ, **Medeni Usul Hukuku**, 12.bası, 2000, ss.263-285.

görülmesi sırasında, üçüncü bir kişinin dava konusu olan şey veya hak üzerinde hak sahibi olduğunu iddia ederek, görülen davanın taraflarını davalı göstermek suretiyle aynı mahkemede dava açması durumudur. Asli müdahalede, yeni bir dava açılması karşısında, asli müdahilin bu davanın davacısı olarak taraf olduğunda bir şüphe yoktur.⁵⁹⁹ Fer'i müdahale ise, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun (HUMK) 53 ve devamı maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre, hakkı veya borcu bir davanın neticesine bağlı olan üçüncü şahıs iki taraftan birine iltihak için davaya müdahale edebilir. Müdahale talebi kabul edildiği takdirde, müdahil iltihak ettiği tarafla birlikte hareket edecektir. Fer'i müdahilin doğrudan davanın tarafı olmaması ve kanundaki birlikte hareket etme zorunluluğu nedeniyle, tek başına değil, lehine katıldığı taraf ile birlikte Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabileceği ileri sürülmektedir.⁶⁰⁰ Buna karşılık, fer'i müdahilin lehine katıldığı tarafın aleyhine olmamak koşuluyla, tek başına Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabilmesi gerektiği de düşünülebilir.⁶⁰¹ Fer'i müdahilin Anayasaya aykırılık iddiası, doğrudan bir sonuç doğurmasa bile, en azından davanın tarafı olmayan diğer yargılama aktörlerinininki gibi, mahkeme için bir hatırlatma niteliğindedir.⁶⁰²

Hukuk usulündeki müdahaleye ilişkin hükümler, idari yargılama hukuku bakımından da geçerlidir. (İdari Yargılama Usulü Kanunu m.31) İdari yargıya özgü iki özel aktörün durumunun ise ayrıca tespit edilmesi gerekir. Danıştay Kanununun 60 ve 61.maddelerinde Danıştay Başsavcısının ve savcılarının görevleri, 62.maddesinde ise tetkik hakimlerinin görevleri belirlenmiştir. Tetkik hakimleri davanın tarafı değildir, ancak ilgili daire ya da kurul başkanlarınca kendilerine havale edilen işlerde görüş ve düşüncelerini bildirme görevleri kapsamında, Anayasaya aykırılık hakkındaki görüşlerini de bildirebilirler.⁶⁰³ Bu görüşler, taraf iddiası olarak değil, mahkemenin re'sen Anayasaya aykırılık tespit etmesi kapsamında kabul edilmelidir.

⁵⁹⁹ KURU, **op.cit.**, 2001, s.6310.

⁶⁰⁰ KURU, **op.cit.**, 2001, s.6311; İbrahim ŞAHBAZ, "Mahkemelerde Anayasaya Aykırılık İddiası", **Yargıtay Dergisi**, 1990/3, s.281.

⁶⁰¹ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.67.

⁶⁰² KURU, **op.cit.**, 2001, s.6311.

⁶⁰³ Danıştay Kanunu m.62 : "Tetkik hakimleri Danıştay Başkanının, daire ve kurul başkanlarının kendilerine tahsis ettikleri işleri inceleyerek daire veya görevli kurula gerekli açıklamaları yaparlar. Kendi düşünce ve görüşlerini sözlü ve yazılı olarak bildirirler, karar taslakları yazarlar..."

Danıştay savcıları ise, kendilerine havale olunan dosyaları Başsavcı adına inceler ve düşüncelerini gerekçeli olarak bildirirler. Anayasa Mahkemesi kararlarında, Danıştay savcısı, Anayasaya aykırılık iddiası hakkında görüşüne başvurulması gereken bir taraf olarak kabul edilmiştir.⁶⁰⁴ Oysa, Danıştay savcısının taraf olarak düşüncesini belirtmekten ziyade, iddianın ciddiliği hakkında düşüncesini belirttiği görülmektedir.⁶⁰⁵ Danıştay savcısının da, görüş bildirme görevi kapsamında, Anayasaya aykırılık iddiasında bulunabileceği açıktır.

Hukuk ve ceza yargılamasının ortak aktörlerinden tanık⁶⁰⁶, davanın tarafı olmadığı takdirde, kural olarak Anayasaya aykırılık iddiasında bulunamaz.⁶⁰⁷ Bununla birlikte, öğretide, sadece kendilerine uygulanacak hükümle sınırlı olarak itiraz hakkı tanınmasının anayasal hakların korunmasında etkili olacağı ileri sürülmüştür.⁶⁰⁸ Tanıkların anayasal haklarının korunması bakımından önemli olmakla birlikte, taraflara tanınan başvuru yetkisinin tanıklara genişletilmesi uygun gözükmemektedir. Tanıklara uygulanacak hükmün Anayasaya aykırılığı, lehinde ya da aleyhinde tanıklık yaptığı tarafca ileri sürülebileceği gibi, kendisinin dikkat çekmesi üzerine mahkeme tarafından da re'sen dikkate alınabilir.⁶⁰⁹ Koşulları varsa, tanıkların davalı ya da davacı oldukları yeni bir davada, kendilerine uygulanan hükmün Anayasaya aykırılığını ileri sürmeleri mümkün olabilir.⁶¹⁰ Bu hallerin dışında, mevcut sistemin tanıkların anayasal haklarını korumadığının kabulü gerekir.

ii) *Tarafların İtiraz Hakkını Kullanımına İlişkin Koşullar*

Anayasanın 152.maddesinde, “taraflardan birinin ileri sürdüğü” ifadesinin kullanılması karşısında, davalı ya da davacı tarafın birden fazla kişiden oluşması durumunda, her

⁶⁰⁴ E.1983/2, K.1983/4, Kt.19.04.1983. 1961 Anayasası döneminde kanun sözcüsünün görüşünün yer alması yönünde bkz. E.1963/41, K.1963/94, Kt.22.04.1963. Kanun sözcüsünün görüşünün alınmamasının esasa etkili olmadığı yönünde bkz. E.1965/44, K.1965/2, Kt.12.01.1965.

⁶⁰⁵ E.1987/24, K.1987/32, Kt.24.11.1987.

⁶⁰⁶ İdari yargılama usulünde tanık dinlenmesi yönteminin olmadığı yönünde bkz. Danıştay 8.Dairesi, Kt.25.02.2004, E.2003/3369, K.2004/917. www.kazancı.com.

⁶⁰⁷ Rona AYBAY, “Tanık Anayasaya Aykırılık İtirazı İleri Sürebilir mi?”, **AD**, 1969, s.32 vd.; OCAKÇIOĞLU- HOCAOĞLU, **op.cit.**, s.221.

⁶⁰⁸ Ali Ülkü AZRAK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, **İÜHF**, 1962, C.28, Sy.3-4, s.686; KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.66; KURU, **op.cit.**, 2001, s.6311.

⁶⁰⁹ AYBAY, “Tanık Anayasaya...”, **op.cit.**, s.37.

⁶¹⁰ AYBAY, “Tanık Anayasaya...”, **op.cit.**, s.34.

birinin ayrı ayrı Anayasaya aykırılık itirazında bulunabileceği kabul edilmektedir. Davacı ya da davalı tarafta birden fazla kişinin bulunması halinde oluşan sübjektif dava birleşmesine dava arkadaşlığı denilir. Dava arkadaşlığı mecburi ve ihtiyari olmak üzere ikiye ayrılır. Anayasaya aykırılık iddiasındaki kamu yararı gerekçe gösterilerek, HUMK 44.maddede yer alan “birlikte hareket etme zorunluluğunun” burada geçerli olmaması gerektiği ileri sürülmüştür.⁶¹¹ Anayasaya aykırılık iddiası bakımından birlikte hareket etme zorunluluğunun sadece maddi bakımdan mecburi dava arkadaşları için geçerli olacağı, ihtiyari dava arkadaşları ile şekli bakımdan mecburi dava arkadaşları için ise böyle bir zorunluluğun bulunmadığı da öğretide ileri sürülen bir diğer görüştür.⁶¹² Mecburi dava arkadaşlarından biri tarafından ileri sürülen Anayasaya aykırılık iddiasına diğerleri katılmasa da, bu iddianın mahkeme bakımından bir uyarı niteliği taşıyacağı ve mahkemenin re’sen başvuruda bulunabileceği açıktır. Bununla birlikte, Anayasaya uygunluk denetiminin anayasanın üstünlüğünü sağlama işlevi dikkate alındığında birlikte hareket etme zorunluluğunun aranmaması gerekir.

Hukuk yargılamasında fer’i müdahilin birlikte hareket etme zorunluluğu (HUMK m.57) nedeniyle, birlikte hareket ettiği tarafın aleyhine Anayasaya aykırılık iddiasında bulunamaması, fer’i müdahilin doğrudan davanın tarafı olmadığı gerekçesine dayanmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ceza yargılamasında müdahil savcı ile birlikte iddia tarafını oluşturmakla birlikte, birbirlerinden bağımsız olarak bu yetkiyi kullanabilirler.

Anayasaya aykırılık itirazında bulunma yetkisinin kullanılmasında ikinci husus tarafların vekillerinin yetkisinin sınırına ilişkindir. “Müdafî”, şüpheli veya sanığın ceza muhakemesinde savunmasını yapan avukatı; “vekil” ise katılan, suçtan zarar gören veya malen sorumlu kişiyi ceza muhakemesinde temsil eden avukatı ifade eder (CMK m.2). Hukuk usulünde, vekalet kural olarak avukatlar tarafından yerine getirilir.⁶¹³ Avukatların

⁶¹¹ Hasan TUNÇ, **Türk Anayasa Yargısında İtiraz Yolu**, AÜEHFY, Erzincan, 1992, s.22; ARMAĞAN; **Anayasa Mahkememizde...**, s.76; ŞAHBAZ, “Mahkemelerde Anayasaya...”, **op.cit.**, s.284.

⁶¹² KURU, **op.cit.**, 2001, s.6311.

⁶¹³ Bunun dışında dava vekilleri ve belirli iş ve davalarla sınırlı olmak üzere dava takipçileri vardır. (Avukatlık Kanunu Geçici 13 ve Geçici 17) Dava vekilleri, 1.12.1939 tarihinden önce bu sıfatı almış kişileri ifade eder ve bunlar sadece beş avukat bulunmayan yerlerde vekalet icra edebilir. Dava takipçileri ise, en az üç avukat ve dava vekili olmayan yerlerde, o yerle sınırlı olmak üzere dava ve iş takibi

müvekkilleri adına Anayasaya aykırılık itirazında bulunabilmeleri mümkündür. Kanunda açıkça belirtilmediğine göre, vekaletnamede bu konuda özel bir yetki verilmiş olması gerekli değildir. Sanık savunmasında bizzat belirtmese de, müdafinin Anayasaya aykırılık itirazında bulunması da mümkündür.⁶¹⁴

Vekaletnamede Anayasaya aykırılık itirazında bulunma yetkisi tanınmadığına ilişkin açık bir ifade yer alması halinde ise, vekillerin yetkisiz olduğunun kabulü gerekir.⁶¹⁵ Bununla birlikte, öğretilde, Anayasaya aykırılık itirazının kamu düzeni ve bu düzenin temelini oluşturan anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkeleri ile ilgili olması gerekçe gösterilerek, vekilin müvekkilinin iradesi hilafına itirazda bulunabileceği de ileri sürülmektedir.⁶¹⁶ Bu görüş, vekil-müvekkil arasındaki güven ilişkisini zedeleyerek, tarafların avukat ile temsil edilme kararlarında tereddüt yaratması ihtimali nedeniyle eleştiriye açıktır.

b) Mahkemenin Tarafların İddiasını Ciddi Bulması

Taraflardan birinin Anayasaya aykırılık iddiasında bulunması halinde, bu iddianın Anayasa Mahkemesi önüne taşınması için davaya bakan mahkemenin bu iddiayı ciddi bulması gereklidir. Başka bir ifadeyle, bireyler anayasal haklarının korunmasını önce mahkemeden talep edecek, mahkeme uygun görürse bu talep Anayasa Mahkemesine iletilecektir. Mahkemelerce yapılacak bu ciddilik araştırması, temelsiz başvuruları eleyerek Anayasa Mahkemesinin iş yükünü azaltma işlevi görmektedir.⁶¹⁷ Ancak, ciddilik incelemesi birey başvurularının hukuk süzgecinden geçirilmesinden öte bir anlam taşımaktadır. Aksi takdirde, savcılar tarafından yapılan başvurular üzerinde bir ciddilik incelemesi yapılmaması gerekirdi.⁶¹⁸ Bu çerçevede, mahkemelerce yapılacak ciddilik incelemesinin kapsamını ve bu incelemenin olası sonuçlarını irdelemek gerekmektedir.

yapabilirler. Ayrıca, kadastro işlerinde, davada menfaatleri zıt olmamak şartıyla karı ve koca birbirlerini vekil tayin edebilirler. (Kadaastro Kanunu m.31)KURU/ARSLAN/YILMAZ, **op.cit.**, 2000, ss.287-289.

⁶¹⁴ E.2007/92, K.2008/85, Kt.20.03.2008.

⁶¹⁵ Aynı yönde, ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, s.77.

⁶¹⁶ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.219; TUNÇ, **op.cit.**, 1992 s.24.

⁶¹⁷ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.223; Lütfi DURAN, “İtiraz Yolu ile Anayasaya Aykırılık İddiası ve Temel Hak ve Ödevlerin Kanunla Düzenlenmesi”, **İÜHF**, C.31, Sy.1-4, 1966, s.20.

⁶¹⁸ EREM, “Ceza Hukuku Yönünden...”, **op.cit.**, 1962, s.461.

i) *Mahkemenin İddiayı Ciddi Bulmasının Anlamı*

İtiraz yolunda tarafların Anayasaya aykırılık iddiasında bulunmasını düzenleyen ülkelerin neredeyse tamamında başvuru yapacak mahkemenin bu iddia üzerinde bir denetim görevi bulunmaktadır.⁶¹⁹ Ancak, bu incelemenin içeriği ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Anayasa ya da kanundaki ifadelerden bağımsız olarak temelde iki tip değerlendirme olduğu görülmektedir. Oldukça katı olan birinci tipte, başvuran mahkemenin iddiayı benimsemesi başka bir ifadeyle Anayasaya aykırılık olduğuna ikna olması gereklidir.⁶²⁰ İkinci tip eleme sisteminde ise, başvuran mahkemenin Anayasaya aykırılık tespit etmesi gerekmez. Tarafın iddiası üzerine Anayasaya aykırılık konusunda bir şüphe oluşması başvuru için yeterlidir.⁶²¹ Belçika’da ise, mahkemelerin haklı sebep olmadıkça Anayasa Mahkemesine başvurma zorunluluğu bulunmaktadır.⁶²²

Mahkemenin taraflardan birinin ileri sürdüğü Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi bulması, kendisinin doğrudan Anayasaya aykırılık tespit etmesinden farklı bir durumdur. Mahkemenin ileri sürülen görüşleri benimseyerek Anayasa Mahkemesine başvuru

⁶¹⁹ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.20. Bu konuda, mahkemelere an az takdir yetkisi tanıyan ülke Belçika’dır. Davaya bakan mahkemenin, Anayasaya aykırılık itirazını reddetmesi için, kanunun 26.maddesinde belirtilen üç koşuldan birinin gerçekleşmesi gerekir. Bunlardan biri, Anayasa Mahkemesinin konu hakkında daha önce karar vermiş olması, diğeri Anayasaya aykırılık sorununun çözümünün mahkemenin kararı için etkili olmaması, üçüncüsü ise baktığı davada usuli bir nedenle ret kararı vermekle yükümlü olması (görev, yetki, süre gibi). Bu üçüncü koşulun geçerli olabilmesi için, usulden vereceği ret kararının Anayasaya aykırılığı ileri sürülen norma dayanarak verilmemesi gerekir. AAYMK, 12.Kongre, Belçika Raporu, s.26; Marc VERDUSSEN, “Les Atouts et les limites du renvoi préjudiciel à la Cour d’Arbitrage” in **La Saisine du Juge Constitutionnel.Aspects de Droit Comparé**, Bruylant, Bruxelles, 1998, ss.179-180.

⁶²⁰ Almanya örneği: Jean-Claude BEGUİN, **Le Controle De La Constitutionnalité Des Lois En République Fédérale d’Allemagne**, Economica, Paris, 1982, s.93; Christian AUTEXIER, “L’exception d’inconstitutionnalité en droit allemand” **RFDC**, 1990-4, s.674-675; Bulgaristan örneği: VERDUSSEN, “Les Atouts...”, **op.cit.**, s.180.

⁶²¹ Şüpheyi yeterli bulan ülkeler: **İtalya** (FAVOREU, GAÏA, Dİ MANNO, PARDİNİ, **La justice constitutionnelle II**, La Documentation Française, no.1.16, 1998, s.31); **İspanya** (AAYMK, 12.Kongre, **İspanya Raporu**, s.7); **Avusturya** (PEYROU-PİSTOULEY, **op.cit.**, ss.284-285; FROMONT, “Suisse, Autriche, République Fédérale d’Allemagne”, **op.cit.**, s. 19).

⁶²² VERDUSSEN, “Les Atouts...”, **op.cit.**, ss.178-181. Haklı sebepler dört gruba ayrılmaktadır. 616.dipnotta sayılan üç koşulun yanı sıra, itiraz konusu normun açıkça Anayasaya aykırı değilse, başka bir ifadeyle makul şüphe oluşmamışsa başvuru reddedilebilir. Kararlarına karşı yargı yolu açık olmayan yüksek mahkemeler ise, sadece usuli nedenle ret kararı vermek durumunda oldukları takdirde, talebi reddedebilir. Bununla birlikte, örneğin Yargıtay, en azından itiraz konusu normun bir yasama işlemi olup olmadığını incelemektedir.

yapması mümkündür.⁶²³ Bununla birlikte, bir iddiayı ciddi bulma zorunlu olarak o iddiaya katılma anlamına gelmemektedir.⁶²⁴ Dolayısıyla, Türkiye'nin de ikinci tip ülkeler arasında yer aldığını kabul etmek gerekir. 1961 Anayasasının, Anayasa Mahkemesi kararını belirli bir süre içinde vermediği takdirde, mahkemelerin Anayasaya aykırılık iddiasını kendi kanılarına göre çözümlemesine olanak sağlayan hükmü de bu görüşü doğrulamaktadır.⁶²⁵ Eğer, mahkemelerin her başvuruda itiraz konusu normun Anayasaya aykırı olduğu kanısına baştan sahip olmaları gerekseydi, karar verilmediği takdirde yeniden bir değerlendirme yapmalarına yönelik bir hüküm Anayasada yer almazdı. Anayasa Mahkemesi bir kararında⁶²⁶, iddiayı ciddi bularak başvuran mahkemenin, iddiada yer alan gerekçeleri benimsediği varsayımına dayansa da, söz konusu kararın istisna teşkil ettiği, Mahkemenin yerleşik uygulamasının bu yönde olmadığı belirtilmelidir.⁶²⁷

Ciddi bulmanın ne anlama geldiğini belirlemek, ne anlama gelmediğini belirlemek kadar kolay değildir. İddianın “ciddiliği” ifadesi, hukuki bir anlamı olmadığı, takdire dayalı sonuçlar vereceği gerekçesiyle eleştirilmektedir.⁶²⁸ Örneğin, KIRATLI, İtalya'daki kıstasın daha açık ve isabetli olduğu ve mahkemenin takdirini en aza indirdiğini vurgulamıştır.⁶²⁹ İtalya'daki ölçüt, iddianın açıkça temelsiz olmamasıdır.⁶³⁰ “Temelsiz olmama” ifadesindeki iki olumsuzluk ekinin üst üste kullanılması sebepsiz değildir.

⁶²³ Başvuran mahkemenin, ileri sürülen Anayasaya aykırılık iddiasını benimseyerek Anayasa Mahkemesine başvurduğu örnekler: E.1985/16, K.1986/5,Kt.04.03.1986; E.1987/13, K.1987/16, Kt.01.07.1987.

⁶²⁴ Rona AYBAY, “Anayasaya aykırılık itirazının özellikleri “davanın varlığı” ve “uygulanacak kanun” sorunları”, **AD**, sayı 6, Haziran 1968, s.356; Aynı yönde: KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.68 , DURAN, “İtiraz Yolu İle ...”, **op.cit.**,1966, s.20.

⁶²⁵ DURAN, “İtiraz Yolu İle ...”, **op.cit.**,1966, s.23.

⁶²⁶ E.1985/25, K.1986/8, Kt.11.03.1986. Anayasanın hangi maddelerine hangi nedenle aykırılık olduğu belirtilmeyen bir başvuruda, başvuran mahkemenin iddiayı ciddi bularak başvuru yapmasının o iddiayı benimsediği anlamına geldiği kabul edilmiştir.

⁶²⁷ Anayasa Mahkemesinin yerleşik uygulamasında ise, iddianın ciddi bulunduğunun belirtilmesi yeterli kabul edilmemekte, mahkemenin hangi nedenlerle ciddi bulunduğunu belirtmesi gerekmektedir. Aksi takdirde işin geri çevrilmesine karar verilir. GEREK/AYDIN, “İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında Usulün Anayasal Denetime Etkisi”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri**, AYM, Ankara, 2006, s.347.

⁶²⁸ EREM, “Ceza Hukuku Yönünden...”, **op.cit.**, 1962, s.460-461; ŞAHBAZ, **op.cit.**, s.293; Mehmedcan KÖKSAL, “Hukukla Bağlı Devlet Kuramı Açısından Kanunların Anayasaya Uygunlukları Denetiminde Defi”, **İÜHF**, C. 28, Sy.3-4, s.646, Özkan TİKVEŞ, “Anayasa Mahkemesinin Teşkilat ve Fonksiyonları” **İÜHF**, C.33, Sy.1-2, s.112.

⁶²⁹ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.70. Yazarın da belirttiği gibi, mahkemeye takdir hakkı bırakmayan bir ifade doğrudan başvuru anlamına gelir ki, bu sonuç davaların uzamasına neden olma ihtimali nedeniyle tercih edilen bir durum değildir.

⁶³⁰ “non manifesta infondatezza” 1953 tarih ve 87 sayılı Kanunun 23.maddesi.

Mahkeme, iddianın dayanağını değil, dayanaksız olmadığını araştıracaktır. Bu durumda, “makul şüphe”nin yeterli olduğu ileri sürülmektedir. Mahkemenin bu değerlendirmeyi yaparken Anayasa Mahkemesi yerine geçerek Anayasaya uygunluk denetimini onun yerine yapmaktan kaçınması gerektiği vurgulanmaktadır.⁶³¹ Sonuç itibarıyla, İtalyan mahkemeleri de, “ciddi bir gerekçe” aramaktadır ve bu değerlendirmenin homojen ve istikrarlı olduğu söylenememektedir.⁶³²

Türk hukukunda, öğretinin büyük çoğunluğu, mahkemenin yapacağı ciddilik incelemesinin, iddianın davayı uzatma niyeti taşımadığını tespit ile hukuki bakımdan tartışılabilir olduğunu belirleme amacıyla yapılması gerektiğini ileri sürmektedir.⁶³³ Açıkça dayanaktan yoksun olmayan iddialar hukuken tartışılabilir nitelikte kabul edilebilir. Davayı uzatma amacı açık olsa da, normun Anayasaya aykırılığı konusunda makul bir şüphe bulunması halinde iddianın Anayasa Mahkemesine taşınması tercih edilmelidir.⁶³⁴ Bu noktada, hukuki gerekçeler yerine kamuoyundaki şüphelerin giderilmesi gibi ifadelerle iddianın ciddi bulunduğu bazı mahkeme kararları eleştirilmiştir.⁶³⁵ Kanunun kamuoyundaki değeri hukuki bir ölçüt olmadığından, mahkemenin görüşünü hukuki gerekçelerle desteklemesi gerektiğine kuşku yoktur. Öte

⁶³¹ FAVOREU/GAÏA/DÌ MANNO/PARDİNİ, “En Italie”, **op.cit.**, 1998, p.31.

⁶³² Alessandro PIZZORUSSO, “La Cour Constitutionnelle Italienne”, **Cahiers du Conseil Constitutionnel**, no.6, 1999, s.45. Olumlu ya da olumsuz yönde kötüye kullanım örnekleri olduğu belirtilmektedir. İtalyan öğretisinde iddianın ciddiliği ifadesini kullanan yazarlar da vardır. ROSSİ P, (çev. Öztekin TOSUN), “Ceza Kanunlarının Anayasaya Aykırılığının Kontrolü”, **İÜHF**, C.29, s.336.

⁶³³ Servet TANİLLİ, **Devlet ve Demokrasi**, Adam, İstanbul, 2001, s. 606; KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.68,70; Mahmut C. CUHRUK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, **Anayasa Yargısı** 4, AYM, 1987, s.14; AZRAK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, **op.cit.**, ayrı bası, s.41(s.687); TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, 2009, s. 211; Recai SEÇKİN, “Hukuk ve Ticaret Mahkemelerinin...”, **op.cit.**, s.56; DURAN, “İtiraz Yolu İle...”, **op.cit.**, s.297; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, **op.cit.**, 2009, s.506; Hikmet TÜLEN, **Türk Anayasa Yargısında Yargılama Usulü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992, s.69; AYBAY, “Anayasa’nın 151.maddesine göre...”, **op.cit.**, s.168; Mesut AYDIN, “Mahkemelerde Taraflarca İleri Sürülen Anayasaya Aykırılık İddialarının Ciddiliği”, **AÜSBFD**, C.62, Sy.3, s.28. FARKLI GÖRÜŞ : ARMAĞAN Servet, **op.cit.**, 1966, ss.731-732. ARMAĞAN, mahkemenin Anayasaya aykırılık konusunda ikna olması gerektiğini ileri sürmektedir.

⁶³⁴ HOCAOĞLU-OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, ss.223-224.

⁶³⁵ E.1963/16, K.1963/83, Kt.08.04.1963; E.1963/17, K.1963/84, Kt.08.04.1963. Başvuran mahkeme, iddiayı ciddi bulma gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: “Söz konusu edilen (...) kanunun (...)demokrasimizin en baş dayanağı olan Anayasa Mahkemesince de kontrolü ile bu kanunun en küçük ne bir itiraz ve ne de herhangi bir aykırılık iddialarına yer vermeyecek kesinlikte bir uygulama üstünlüğüne ve sonuç olarak da yayınlandığı günden beri her çeşit basın maksada göre anlayış çerçevesindeki yaptıkları ayrı ve şaşırtıcı yayınlar karşısında güvensizliğe düşürülmüş olan umumi efkarın yatıştırılması ve sanıkların müdafaa haklarının da umumi ceza prensipleri içinde layık olduğu bir üstünlük değerine ulaştırılabilmesi için (...) aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varılarak...” Mahkemenin bu değerlendirmesinin eleştirisi için bkz. Bülent TANÖR, **Anayasa Hukuku Meseleleri- Temel Hak ve Hürriyetlerin Rejimi ve Anayasa Yargısı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1969, s.118.

yandan, kamuoyunda Anayasaya aykırılığı tartışma konusu yapılan bir normun Anayasa Mahkemesi denetimine sunulmasının Anayasanın öngördüğü denetim sistemi ile uyumlu bir yaklaşım olduğu kabul edilebilir.⁶³⁶

Uygulamada ise, mahkemelerin “ciddi bulma” kavramını daha ziyade Anayasaya aykırı bulma anlamında değerlendirdikleri görülmektedir.⁶³⁷ Bu tespit, ciddi bulunarak Anayasa Mahkemesine yapılan başvuruların gerekçeleri ile iddia ciddi bulunmadığı için başvuru yapılmayan davaların kararlarındaki gerekçesizlik dikkate alınarak yapılmaktadır.⁶³⁸ Örneğin, Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunda, bazı üyelerin Anayasaya aykırılık iddiasının ciddi olduğu hatta Anayasaya aykırılık bulunduğu yönündeki karşı oylarına rağmen, Anayasa Mahkemesine başvurma yoluna gidilmemiştir.⁶³⁹ Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu düzeyinde, bir normun Anayasaya aykırı olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı bulunduğu takdirde, bu normun Anayasaya uygunluğunun hukuken tartışılabilir, dolayısıyla da iddianın ciddi bulunması beklenir. Oysa, Kurulu oluşturan çoğunluk, Anayasaya uygunluk denetimini bizzat gerçekleştirmiş ve aykırılık olmadığına karar vermiştir. Yargıtay’da da benzer kararlara rastlanmaktadır.⁶⁴⁰ Yüksek mahkemelerin, ciddilik incelemesine yaklaşımı diğer mahkemeleri de etkilemekte ve ciddilik incelemesini çoğunlukla Anayasaya aykırılık incelemesine dönüştürmektedir. Aynı bakış açısıyla, Anayasa Mahkemesinin davaya bakan mahkeme sıfatıyla yaptığı bir ciddilik incelemesinde, ciddilik incelemesinin Anayasaya aykırılık incelemesi ile eş anlamda olduğu gerekçe gösterilerek, karşı oy kullanılmıştır.⁶⁴¹

⁶³⁶ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, ss.68-69.

⁶³⁷ Ciddi bulma ölçütünü öğretilerdeki genel görüşe paralel değerlendiren mahkeme kararları da bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi kararlarında yer aldığı kadarıyla, ciddiliği anayasaya aykırılık anlamında değerlendirmeyen mahkeme kararları için bkz. E.1996/4, K.1996/39, K.1998/46, Kt.17.10.1996; E.1998/39, K.1998/78, Kt.14.12.1998; E.1998/58, K.1999/19, Kt.27.05.1999; E.1999/18, K.1999/20, Kt.07.06.1999; E.2000/78, K.2002/31, Kt.19.02.2002; E.2000/5, K.2003/65, Kt.18.06.2003.

⁶³⁸ Mahkemelerin ciddi bulmama yönündeki kararlarında genellikle gerekçe bulunmadığı görülmektedir. Bu durum, ciddilik hususundaki kararın bir ara karar olmasından ve son karara bu ara kararın gerekçelerinin düzgün biçimde yansıtılmamasından da kaynaklanmaktadır. Öte yandan, Anayasa Mahkemesinin, 2009 yılı sonuna kadar başvuru kararlarının tamamını yayımlamamış olması, konuya ilişkin tüm kararların incelenememesine neden olmaktadır.

⁶³⁹ DİDDGK, E.1996/196, K.1997/321, Kt.15.05.1997 (Kazancı).

⁶⁴⁰ Yargıtay 12.Hukuk Dairesi, E.1990/12954, K.1991/3308, Kt.15.03.1991. Bkz. Üye S. Dinç Aslan Karşılığı. (Kazancı)

⁶⁴¹ E.2000/86, K.2000/50, Kt.12.12.2000. Ali Hüner karşı oyu. HÜNER’e göre, ciddi bulma Anayasa Mahkemesinin ilgili hükmü Anayasaya aykırı bulduğu yönünde şüpheler oluşturacak ve adeta ihsası rey

Mahkemelerin, “ciddilik” incelemesi adı altında Anayasaya aykırılık hususunu kendi kanılarına göre değerlendirmeleri, tarafların dolayısıyla bireylerin Anayasa Mahkemesine ulaşmalarını engellemektedir.⁶⁴² Uygulamadaki bu yaklaşımın önlenmesi ancak yasa değişikliği ile mümkün olabilir. Bu noktada ilk akla gelen düzenleme, ciddi bulmama kararının oybirliği ile verilmesi zorunluluğu olabilir. Hakimler arasında farklı görüş oluşması, konunun hukuken tartışılabilir olduğuna işaret kabul edilebilir.

Öğretide, iki durumda, mahkemelerin ciddi bulma konusunda takdir yetkilerinin ortadan kalktığı ileri sürülmektedir. Gerçekten de, yetki yasası iptal edilen kanun hükmünde kararnamelerin sadece bu nedenle Anayasaya aykırı oldukları yönündeki Anayasa Mahkemesi içtihadı, bu durumda olan kanun hükmünde kararname hükümleri aleyhine yapılan başvuruların ciddi bulunmasını zorunlu kılar.⁶⁴³ Aynı şekilde, Anayasa Mahkemesince iptal edildiği halde, henüz Resmi Gazete’de yayımlanmamış olan ya da yürürlüğe girişi ertelenen kararların konusu olan normların Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi durumunda, mahkemenin iddiayı ciddi bulma konusunda takdir yetkisinin kalmadığı açıktır.⁶⁴⁴ Daha da ileri gidilerek, başka mahkemece ciddi bulunarak Anayasa Mahkemesine başvuru yapılması halinde, o normu uygulayacak diğer mahkemelerin de bu hususu dikkate almaları düşünülebilir. Örneğin, İtalya’da mahkemelerce yapılan başvuruların Resmi Gazete’de yayımlanması, diğer mahkemeler önündeki davaların doğrudan askıya alınması anlamına gelmemekle birlikte, Anayasa Mahkemesi karar verene kadar önlerindeki davayı sonlandırmamaya teşvik etmektedir.⁶⁴⁵ 6 Kasım 2009

anlamına geleceğinden, ciddilik incelemesi yapmaksızın doğrudan davayı geri bırakması gereklidir. Oysa, ciddilik incelemesi hukuken tartışılabilir olma ölçütü ile değerlendirilirse böyle bir sorun ortaya çıkmaz. Kaldı ki, Anayasa Mahkemesini ciddilik değerlendirmesi yapmaksızın bütün iddiaları incelemek zorunda bırakmak, siyasi parti kapatma ve yüce divan davalarının gereksiz yere uzatılması riskini taşımaktadır.

⁶⁴² DURAN’a göre, bu durumda sadece mahkemeler itiraz yoluna başvurabilecek, tarafların rolü mahkemenin re’sen başvurusu ile karışmış olacaktır. DURAN, “İtiraz Yolu İle...”, **op.cit.**, ss.20-21.

⁶⁴³ Erdoğan TEZİÇ, “Dava Mahkemesinin Anayasaya Aykırılık İddiasını Ciddi Bulma Zorunluluğu”, **Coşkun Kırca’ya Armağan**, GSÜY, 1995, s.24. Yazar, bu zorunluluğun Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ilkesinden kaynaklandığını vurgulanmaktadır.

⁶⁴⁴ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, ss.77-79; HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.259; BOYACIOĞLU, “Kanunların Anayasaya...”, **op.cit.**, s.725; TEZİÇ, “Dava Mahkemesinin...”, **op.cit.**, s.24. Yazarların da belirttiği gibi, Anayasa Mahkemesi kararının başvuran mahkeme önündeki dava bakımından geriye yürüyeceği açık olduğuna göre, diğer mahkemeler önündeki bireyleri aynı haktan mahrum etmemek ve iptal kararının sonuçlarından faydalanabilecekleri bir çözüm bulmak adalet duygusunu daha çok tatmin eder niteliktedir.

⁶⁴⁵ FAVOREU/PENA-GAİA/MANNO/PARDİNİ, “En Italie”, **op.cit.**, s.33.

tarihinden itibaren iptal ve itiraz başvurularıyla ilgili dava dilekçelerinin Anayasa Mahkemesi internet sitesinde yayımlanmaya başlaması, mahkemelerin diğer başvurulardan ve gerekçelerinden haberdar olmalarını sağlayarak bu yönde bir işlev görebilir.⁶⁴⁶ Elbette, en etkili yöntem, Slovenya’da olduğu gibi, tarafların doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurması ve kabul edilebilirlik incelemesinin Anayasa Mahkemesince yapılması olacaktır.

ii) *Mahkemenin Ciddilik Değerlendirmesinin Sonuçları*

Davaya bakan mahkeme, taraflardan birinin ileri sürdüğü Anayasaya aykırılık iddiası karşısında, öncelikle diğer taraf ya da tarafların görüşünü almalı ve bu görüşleri aldıktan sonra iddiayı ciddi bulduğu takdirde, kendisini bu kanıya götüren görüşünü açıklayan kararı hazırlayarak, dosya muhtevasını ilgili gördüğü belgelerin tasdikli örnekleri ile birlikte Anayasa Mahkemesi Başkanlığına göndermelidir. (Kanun m.28) Mahkemenin kendi kanısını belirtmemesi halinde işin geri çevrilmesine karar verilmektedir.⁶⁴⁷ Anayasa Mahkemesine başvuru kararı, davayı sonlandırmayan bir ara karar niteliğindedir. Ara karar olduğu için temyiz edilemez. Öte yandan, kural olarak, mahkemeler ara kararlarından dönebildiği halde, başvuru kararından geri dönülmesi mümkün değildir.⁶⁴⁸ Başvuru kararı verildikten sonra, tarafların da Anayasaya aykırılık iddialarını geri alarak, Anayasa Mahkemesi önündeki süreci sonlandırma imkanları bulunmamaktadır.

Mahkemenin, tarafların iddiasını ciddi bulmama yönünde verdiği karar da ara karar niteliğindedir. Son karar verilinceye kadar bu ara karardan dönülerek, Anayasa Mahkemesine başvuru yapılması mümkündür.⁶⁴⁹ Mahkemenin, daha önce baktığı benzer

⁶⁴⁶ 6.11.1009 tarihi ve 2009/88 Esas sayılı dosyadan başlamak üzerine iptal ve itiraz başvurularının internet sitesinde yayımlanmasına ilişkin karar 10.11.2009 tarihinde internet sitesinden duyurulmuştur.

⁶⁴⁷ E.1988/41, K.1988/42, Kt.03.11.1988; E.1988/42, K.1988/43, Kt.03.11.1988; E.1988/43, K.1988/44, Kt.03.11.1988; E.2006/46, K.2006/42, Kt. 04.04.2006.

⁶⁴⁸ KURU, *op.cit.*, 2001, s.6315, dipnot. 48; HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, *op.cit.*, s.250, Recai SEÇKİN, “Anayasa Mahkemesinden Başka Mahkemelerin Anayasayı Uygulamaları ve O Mahkemelerce Hukuk Kurallarının Anayasaya Uygun Yorumu”, *Yargıtay’ın 100.Yıldönümü Armağanı*, İstanbul, 1968, s.141; ŞAHBAZ, *op.cit.*, s.290.

⁶⁴⁹ EREM, “Ceza Hukuku Yönünden...”, *op.cit.*, s.461. ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, s.92, HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, *op.cit.*, s.250; KURU, *op.cit.*, 2001, s.6316; ŞAHBAZ, “Mahkemelerde Anayasaya...”, *op.cit.*, s.296.

davalarda Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi bulmaması, başka bir davada ciddi bularak Anayasa Mahkemesine başvurmasına engel teşkil etmez.⁶⁵⁰ Ancak, ciddi bulmama yönündeki karar tek başına temyiz edilemez. Anayasanın 152/2.maddesine göre, “*Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.*” Temyiz incelemesi sırasında da, Anayasaya aykırılık iddiası ciddi bulunmadığı takdirde, bireyler bakımından hak arama yolu kapanmaktadır.

Temyiz merciine başvurmanın taraf iradelerine bırakıldığı hallerde, taraflar temyiz yoluna başvurmazsa, Anayasaya aykırılık iddiasının ciddi bulunmaması yönündeki karar da kesinleşmiş olur. Bu durumda, tarafların temyiz haklarını kullanmayarak, dava sırasında ileri sürdükleri Anayasaya aykırılık iddiasından vazgeçtikleri sonucu çıkmaktadır.⁶⁵¹ Davaların sürüncemede kalmaması maksadıyla konulan bu hüküm⁶⁵², davanın esasının temyizi mümkün olmadığında hak arama özgürlüğünü kısıtlayıcı niteliktedir. Öğretide de eleştirilere neden olan bu hükmün negatif sonuçlarını engellemek için, Anayasaya aykırılık başvurusu hakkındaki kararın ayrıca temyiz edilebilmesine olanak tanınmalıdır.⁶⁵³

Anayasa Mahkemesi, ilk yıllarında verdiği bir kararda, ilk derece mahkemesi önündeki davada uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle, temyiz başvurusu yapılmasına engel olan hükmün Anayasaya aykırılığının ilk derece mahkemesince ileri sürülemeyeceğine hükmetmiştir.⁶⁵⁴ Bu kararın gerekçesi, engel hükme rağmen temyiz başvurusunda bulunulması ve temyiz merciince Anayasa Mahkemesine başvuru yapılması durumunda, Anayasa Mahkemesinin başvuruyu kabul edebileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, son dönem verdiği kararlarda, temyize engel olan hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasının ilk derece mahkemesi tarafından yapılmasını kabul

⁶⁵⁰ E.1967/37, K.1968/46, Kt.15.10.1968. Karara konu başvuruda, Danıştay 5.Dairesinin aynı madde için yapılan Anayasaya aykırılık iddialarını 108 kez ciddi bulmadıktan sonra 109.başvuruda ciddi bulunmasına karşı çıkmışsa da, Daire bu iddiayı yerinde bulmayarak Anayasa Mahkemesine başvurmuş ve Anayasa Mahkemesi söz konusu hükmü iptal etmiştir.

⁶⁵¹ BOYACIOĞLU, “Kanunların Anayasaya...”, **op.cit.**, s.723; KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.73.

⁶⁵² **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, C. 2, S.Sayı.35, s.50.

⁶⁵³ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.73; aynı yönde TUNÇ, **Türk Anayasa Yargısında...**, s.35. Mevcut düzenlemeler çerçevesinde bunun mümkün olmadığı yönünde bkz. BOYACIOĞLU, “Kanunların Anayasaya...”, **op.cit.**, s.725; Selçuk ÖZÇELİK, “1961 Anayasasına Göre Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu, Görev ve Yetkileri”, **İÜHF**, C.28, Sy.3-4, s.615.

⁶⁵⁴ E. 1964/39, K.1964/72, Kt.14.12.1964.

etmeye başlamıştır.⁶⁵⁵ Dolayısıyla, temyizi mümkün olmayan bir dava görülmekte iken Anayasaya aykırılık iddiası reddedildiği takdirde, bu kararı temyiz edebilmek için öncelikle temyize engel olan normun da Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi gerekecektir. Böylece, temyize engel olan hüküm iptal edilirse, esasa ilişkin Anayasaya aykırılık iddialarının ciddi bulunmaması yönündeki karar da temyiz merciince incelenebilecektir.⁶⁵⁶ Ancak, Anayasa Mahkemesinin, temyiz yolunu bir zorunluluk olarak nitelendirmemesi dikkate alındığında, temyiz incelemesinden geçmeden olumsuz sonuçlanan Anayasaya aykırılık iddiaları için ayrı bir mekanizma öngörülmesi düşünülebilir.⁶⁵⁷ Bütün davaların temyiz incelemesinden geçirilmesinin getireceği yükün önlenmesi kamu yararı ile açıklanabilirse de, kişilerin anayasal haklarının ihlal edilmesi olasılığı davanın mali değeri ile ölçülmemelidir.

Anayasa, iddianın ciddi bulunmamasına ilişkin ara kararın esas hükümle birlikte temyiz edileceğini belirtmekle birlikte, esasa ilişkin temyiz gerekçesi olmadan sadece Anayasaya aykırılık iddiasının ciddi bulunmaması hususunun temyiz edilmesinin mümkün olup olmadığı açık değildir. Karar, usul ve kanuna uygun verilmiş olmakla birlikte, dayandığı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiası ciddi bulunmamışsa, sadece bu nedenle kararın temyiz edilebileceği kabul edilmelidir.⁶⁵⁸ Bu temyiz nedeni dayanağını doğrudan Anayasadan almaktadır. Bununla birlikte, temyize başvuran tarafın, esasa ilişkin hükmün bozulması yönünde bir talebi olmadan, sadece Anayasaya aykırılık iddiasının ciddi bulunmamasına ilişkin kararı temyiz etmesi olanaklı değildir. Örneğin, Yargıtay, sanıkların beraat ettikleri bir davada, sanık vekillerinin beraat

⁶⁵⁵ E. 1985/23; K.1986/2, Kt.20.01.1986; E.2006/65, K.2009/114, 23.07.2009. Bununla birlikte, zaman zaman aksi yönde kararlara da rastlanmaktadır. Örneğin, E.1996/13, K.1998/40, Kt.23.06.1998.

⁶⁵⁶ Henüz davada uygulanacak kural olup olmadığı belli olmadığı için, temyize engel olan hüküm iptal edilmeden, esasa ilişkin Anayasaya aykırılık iddiasının Anayasa Mahkemesine taşınmayacağı kanısındayız. Farklı görüş için bkz. HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, ss.257-258.

⁶⁵⁷ Anayasa Mahkemesi, 1986 yılında verdiği kararda, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda belirli bir değer altındaki davalar bakımından temyiz yolunun kapatılmasını kanun koyucunun takdir yetkisi çerçevesinde değerlendirmiştir. E. 1985/23, K.1986/2, Kt.20.01.1986. Benzer şekilde, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanunun 26.maddesinde yer alan itiraz üzerine idare mahkemelerince verilecek kararların kesin olduğuna ilişkin hüküm de Anayasaya aykırı bulunmamıştır. E.2001/232, K.2001/89, Kt.23.05.2001. Ceza Muhakemesi Kanunundaki temyiz yolunun kapatılmasına ilişkin olarak verdiği 2009 tarihli kararında konuyu daha ayrıntılı bir biçimde ele alan Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine 7.Ek Protokol'ün 2.maddesini de dikkate alarak, önemsiz nitelikteki suçlar bakımından temyiz yolunun kapatılabileceğini, ancak adli para cezasına çevrilse dahi hapis cezasını gerektiren suçların önemsiz nitelikte sayılamayacağına karar vermiştir. E.2006/65, K.2009/114, Kt.23.07.2009.

⁶⁵⁸ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.250.

kararını değil, Anayasaya aykırılık iddiasının ciddi bulunmamasına ilişkin kararı temyiz etmesi üzerine, bu kararın tek başına temyiz edilemeyeceği gerekçesiyle temyiz dilekçesinin reddine karar vermiştir.⁶⁵⁹ Bu yorum, bireylerin Anayasaya aykırılık iddiasının sonucundan somut bir fayda elde etmeleri gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Oysa, bizim sistemimizde, sadece sonuca etkili hükümlerin değil, davanın her aşamasında uygulanacak hükümlerin Anayasaya aykırılığı ileri sürülebilir. İtiraz yolunun Anayasaya aykırı normları hukuk düzeninden ayıklama işlevi de dikkate alındığında, sonuçtan bağımsız olarak Anayasaya aykırılık iddialarının Anayasa Mahkemesi önüne götürülmesinde fayda olduğu düşünülebilir.

Temyiz incelemesi sırasında, temyiz mahkemesi Anayasaya aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına vardığı takdirde, kendisi doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurabilir.⁶⁶⁰ Meclis görüşmeleri sırasında da bu husus açıkça belirtilmiştir.⁶⁶¹ Nitekim, Anayasa Mahkemesi, temyiz incelemesi sırasında doğrudan yapılan başvuruları kabul etmektedir.⁶⁶² Bununla birlikte, Askeri Yargıtay'ın doğrudan başvurmak yerine, ilk derece mahkemesinin Anayasa Mahkemesine başvurması gerektiği gerekçesiyle karar bozduğu örnekler de bulunmaktadır.⁶⁶³

2. Başvuranın Mahkeme Niteliği

Tarafların Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi bularak ya da re'sen Anayasa Mahkemesine başvurma kararı veren mercinin, “davaya bakan mahkeme” niteliğini taşıması gerekmektedir. Bu niteleme, doğrudan Anayasa Mahkemesi tarafından

⁶⁵⁹ Yargıtay 9.Daire, 14.10.1975, E.1975/35, K.1975/37'den aktaran KURU, **op.cit.**, 2001, s.6316, dipnot 52, Karar için bkz. Kazancı İçtihat Bankası.

⁶⁶⁰ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, ss.253-254; Mahkemeye geri de gönderebileceği yönünde bkz. KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.77; BOYACIOĞLU, “Kanunların Anayasaya...”, **op.cit.**, s.724; ÖZÇELİK, “1961 Anayasasına ...”, **op.cit.**, s.615; Mahkemeye geri göndermenin zorunlu olduğu yönünde bkz. Fikret ARIK, “Yeni Anayasa Mahkememiz Hakkında” **AD**, Yıl.52, Sy.9-10, 1961, s.845; DURAN, “İtiraz Yolu ile Anayasaya...”, **op.cit.**, 1966, s.31.

⁶⁶¹ “...mahkeme kararı hilafına kanaate varıldığı takdirde dosyanın mahalli mahkemeye iade edilmeyerek Yargıtayca doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesine intikal ettirilmesi tabiidir.” **Millet Meclisi Tutanakları**, madde gerekçeleri, S.54, s.6 ve s.368. Görüşmeler sırasında, konunun açıklığa kavuşturulması yönündeki önerge de, Anayasa Komisyonunca “tabii bir şey olduğu, haşiv olduğu gerekçesiyle” benimsenmemiş ve reddedilmiştir. 44 sayılı Kanun görüşmeleri, s.398.

⁶⁶² E.1971/17, K.1971/58, Kt.15.06.1971; E.1994/73, K.1994/75, Kt.25.10.1994.

⁶⁶³ Bir Anayasa Mahkemesi kararının olay bölümünde rastladığımız örnekte, ilk derece mahkemesi bu karara direnmiş ve bunun üzerine dosyayı inceleyen Askeri Yargıtay Daireler Kurulu doğrudan Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmuştur. E.1987/35, K.1988/17, Kt.03.06.1988.

yapılmaktadır. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin mahkeme kavramına getirdiği yorum, başvuranın sınırlandırılması ya da genişletilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Hak arama özgürlüğünün tanındığı bir hukuk devletinde, herkes özel kişilerle arasındaki ilişkilerde davacı veya davalı olabileceği gibi, özellikle idarenin her türlü işlem ve eyleminin yargı denetimine tabi olması esastır. Dolayısıyla, itiraz yolu ile başvuru hakkı mahkemelere tanınırken, her normun bir şekilde dava konusu olabileceği varsayımından hareket edildiği ileri sürülebilir. Mahkemelerin buradaki rolü, bireylerin hukuki temelden yoksun başvurularının bir süzgeçten geçirilmesi olarak kabul edilmelidir. Başvuran merci idari nitelikte karar veriyorsa, kararlarının yargı denetimine açık olması, yargısal nitelikte karar veriyorsa Anayasa Mahkemesine itiraz yoluyla başvurabiliyor olması gerekir.

Adı “mahkeme” olmamakla birlikte, yargısal işlev gören kurumlara başvuru hakkının tanınmaması, bazı normların doğrudan itiraz yolu ile denetim alanının dışına çıkarılması, dolayısıyla bireylerin başvuru hakkının sınırlanması anlamına gelir.⁶⁶⁴ Kişilerin Anayasa ile teminat altına alınan temel hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi, somut olarak, yargı mercileri önünde kendilerine uygulanmak istenen kanunların Anayasaya aykırılığını iddia edebilmeleri ve bu mercilerin söz konusu iddiayı Anayasa Mahkemesine gönderebilmesine bağlıdır.⁶⁶⁵ Bu çerçevede, mahkeme kavramının objektif anlamından ziyade, Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisi bakımından ele alınması zorunludur.

a) Mahkeme Kavramının Kapsamı

Avrupa modeli anayasa yargısının ilk örneklerinde itiraz yolu ile başvuru yetkisi sadece yüksek mahkemelere tanınırken, zamanla bu yetkinin tüm mahkemeler için hatta yargısal işlev gören tüm merciler için genişletilmesi gündeme gelmiştir. Türkiye’de her

⁶⁶⁴ FAVOREU/ RENA-GAÏA/MANNO/PARDINI, “En Italie”, *op.cit.*, s.30; Gustave ZAGREBELSKY, genel ölçütün bütün kanunların Anayasaya uygunluk denetimine tabi olabilmesini sağlamak olabileceğini belirtmiştir. ZAGREBELSKY, Manuele di dritto pubblico’dan aktaran Marc VERDUSSEN, “Le recours des particuliers devant le juge constitutionnel dans une perspective comparative”, *Le recours des particuliers devant le juge constitutionnel*, Economica, 1991, s.180.

⁶⁶⁵ DURAN, “Bir yüksek Mahkeme Daha: Sayıştay”, *İmran Öktem’e Armağan*, 1970, s.577.

derecede görev yapan mahkemenin Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı bulunmaktadır.⁶⁶⁶ Her derecede görev yapan mahkemenin başvuru hakkı olduğunun belirtilmesi, itiraz yoluna başvuru yetkisinin somutlaştırılması bakımından yeterli değildir. Bu çerçevede, karşılaştırmalı hukukta Anayasa Mahkemesine başvuru anlamında “mahkeme” kavramının nasıl yorumlandığı belirtildikten sonra, Türk Anayasa Mahkemesinin konuya yaklaşımı incelenecektir.

i) Karşılaştırmalı Hukukta İtiraz Yolu İle Anayasa Mahkemesine Başvuru Yetkisi

Avrupa modeli anayasa yargısının ilk örneklerinde itiraz yolu ile başvuru hakkının sadece yüksek mahkemelere tanındığı görülmektedir. 1929 yılında Avusturya sadece Yüksek İdare Mahkemesi ve Yüksek Adalet Divanına başvuru hakkı tanınmış ve bu durum 1975 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile tüm istinaf mahkemelerine (ikinci derecede karar verme yetkisi olan mahkemeler) bu yetkinin tanınmasına kadar devam etmiştir.⁶⁶⁷ Almanya’da da önce sadece yüksek mahkemelere başvuru imkanı tanınmış, ancak çok kısa bir süre sonra 1956 yılında yapılan bir reformla bu hak bütün mahkemelere tanınmıştır.⁶⁶⁸ Bugün, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Bulgaristan, Ukrayna, Moldova ve Letonya’da sadece yüksek mahkemeler Anayasa Mahkemesine başvuru yapabilmektedir.⁶⁶⁹ Son olarak, Fransa’da 2008 Temmuz ayında yapılan Anayasa değişikliği ile getirilen düzenleme, sadece Yargıtay(Cour de cassation) ve Danıştay’a (Conseil d’état) Anayasa Konseyine başvuru imkanı tanımıştır. Alt derece mahkemelerinin yetkisi, meseleyi bağlı oldukları yüksek yargıya iletmekle sınırlıdır.

⁶⁶⁶ Anayasa Mahkemesi Kanunu hazırlık çalışmaları dikkate alındığında “davaya bakmakta olan mahkeme ifadesi adli, idari, askeri yargıya dahil mahkemeleri ifade ettiği kadar derece mahkemelerini de ifade eder.” **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem I. Toplantı I. Cilt 4, S.54, s.5-6. Anayasa Mahkemesi’ne göre de, itiraza yetkili mahkeme, “adli, askeri veya idari davalara bakan ve bu davalarda nihai hüküm vermek suretiyle anlaşmazlıkları çözümleyen her derece mahkemedir.” E.1964/51, K.1965/3, Kt.12.01.1965. Bu konuda Bkz. TABLO no: 2.2.

⁶⁶⁷ FROMONT, “Suisse, Autriche, République Fédérale d’Allemagne”, **op.cit.**, s.17.

⁶⁶⁸ BEGUIN, **op.cit.**, s.98.

⁶⁶⁹ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.18. Ukrayna ve Moldova’da mahkemeler önlerindeki davayı askıya alarak yüksek mahkemelere başvuru yapmakta, yüksek mahkemeler de Anayasa Mahkemelerine başvurmaktadır. AAYMK, 12.Kongre, **Ukrayna Raporu**, s.13.

Yüksek yargı, bir süzgeç görevi görerek, uygun bulduğu takdirde Anayasa Konseyine başvuracaktır.⁶⁷⁰

Arnavutluk, Andora, Belçika, Bosna-Hersek, Almanya, İtalya, Liechtenstein, Makedonya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Rusya, Romanya, İspanya, Litvanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Gürcistan’da, diğer koşullar sağlandığı takdirde, bütün mahkemeler, başka bir ifadeyle her derecede görev yapan mahkemeler Anayasa Mahkemesine başvuru yapabilmektedir.⁶⁷¹

Karşılaştırmalı hukukta, Anayasa Mahkemesine itiraz yolu ile başvuru yetkisinin belirlenmesi iki yönlü gelişmiştir. Birincisi, yasama organının açıkça düzenleme yapmak suretiyle başvuru yetkisi tartışmalı bazı mercileri bu kapsamda kabul etmesidir. Örneğin, Avusturya’da, bağımsız idari kurullar ile sığınma hakkı için bağımsız federal kurul’un başvuru hakkı açıkça tanınmıştır. Bu kurullar, idari usuller çerçevesinde son kararı veren ve bir mahkeme gibi örgütlenen heyetlerdir.⁶⁷² Romanya’da ise, ticari tahkim mercilerinin başvuru hakkı kanunda açıkça düzenlenmiştir.⁶⁷³

İkinci ve asıl gelişme ise, Anayasa Mahkemeleri tarafından yorum yolu ile sağlanmaktadır. 12. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansında, itiraz yolunu kabul eden ülkelerin büyük bir çoğunluğunda “davaya bakan mahkeme” kavramının geniş yorumlandığı tespit edilmiştir.⁶⁷⁴ Aslında, geniş yorum yaptığı kabul edilen mahkemelerin, mahkeme kavramını objektif anlamından ziyade, kendisine başvuru yapma yetkisi bakımından değerlendirdiği görülmektedir.

Bireysel başvuru yolunun bulunmaması nedeniyle itiraz yolunda başvuru yetkisinin kapsamının belirlenmesinde daha hassas olması gereken İtalyan Anayasa Mahkemesi, özellikle kuruluşunu takip eden ilk dönemde, 1956-1971 yılları arasında, öğretinin de

⁶⁷⁰ Fransa Anayasası madde 61-1.

⁶⁷¹ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.18.

⁶⁷² Bağımsız idari kurulların başvuru hakkı 1988 yılında tanınmıştır. PEYROU-PİSTOLEY, **op.cit.**, ss.278-283. AAYMK, 12.Kongre, **Avusturya Raporu**, 11.sorunun cevabı, s.8.

⁶⁷³ Romanya Kanun, m.29.

⁶⁷⁴ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.18.

neredeyse tamamının desteğini alarak, son derece geniş bir yorum yapmıştır.⁶⁷⁵ Genel bir tanım vermekten kaçınılmış, birbirinin alternatifi olan iki ölçütten yararlanılmıştır. Başvuran merciinin biri öznel diğeri nesnel olan bu iki ölçütten birini sağlaması yeterlidir. Bir ölçütün sağlanması durumunda diğerrinin de sağlanmış olduğu varsayılmaktadır.⁶⁷⁶ Öznel olan ilk ölçüte göre, yargı örgütlenmesine ilişkin hükümlere göre yargısal merci olarak kabul edilebilecek, başka bir ifadeyle yargısal bir göreve sahip bütün mercilerin başvuru hakkı bulunmaktadır. Organik yaklaşım, işlevinin yargısal niteliği şüpheli olsa bile yargı hiyerarşisinde yer alan tüm mercileri kapsamına almaktadır. Kavramın kapsamının genişlemesini sağlamada daha ön planda olan nesnel ölçütte ise, İtalyan Anayasa Mahkemesi tarafından başvuran mercinin işlevi dikkate alınarak, “aslında yargı örgütünün dışında olmakla birlikte, istisnai bir şekilde, kanunun nesnel uygulanmasını sağlamak üzere karar verme işlevi bulunan ve *tarafklar üstü* bir konuma sahip yargısal mercilerin” de başvuru hakkı olduğu kabul edilmiştir.⁶⁷⁷

1971 yılında verilen bir kararda ise, bir anlamda bu ölçüt daraltılarak, yargısal mercinin işlevinin yargısal nitelikte olması, başka bir ifadeyle “idari” nitelikte olmaması ve görülen davanın sonunda karar verme yetkisi bulunması koşulları aranmaya başlanmıştır.⁶⁷⁸ Yargı organı idari fonksiyon yerine getirirken başvuru yapamamaktadır. Soruşturma tedbirlerine karar veren yargıç, yargısal bir iş gerçekleştirse de, Anayasaya aykırılık iddiasının sadece dava başladıktan sonra uygulanan kanunlar bakımından olabileceği kabul edilmektedir.⁶⁷⁹ Bu çerçevede, İtalyan Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Konseyinin disiplin bölümünü, devlet bütçesinin yürütülmesinin denetlenmesi alanında Sayıştayı, ceza infaz hakimini ve resmi hakemleri mahkeme olarak kabul

⁶⁷⁵ Roland RİCCİ, **Le Procès Constitutionnel en Italie**, Economica-PUAM, Paris, 1996, s.45. Aynı yönde, Vezio CRISAFULLI, “Le système de Contrôle de la Constitutionnalité des lois en Italie”, **RDP**, 1968, ss.103-104 ; FAVOREU et.al., “En Italie”, **op.cit.**, s.30. İtalya’da 1948 tarih ve 1 sayılı anayasal kanunun 1.maddesinde “davaya bakan hakim” 87-1953 sayılı Kanunun 23.maddesinde ise “yargısal merci” ifadeleri kullanılmakla birlikte herhangi açıklayıcı bir tanım bulunmamaktadır.

⁶⁷⁶ ESCARRAS, “La saisine de la cour constitutionnelle italienne”, **RFDC**, 1990-4, s.684, ESCARRAS, “Chronique Italie”, **AJJC**, C1-1985, ss.504-505; RİCCİ, **op.cit.**, s.46.

⁶⁷⁷ İtalyan Anayasa Mahkemesi, 1966 tarih ve 83 sayılı karar. Aktaran: FAVOREU et.al. “En Italie”, **op.cit.**, s.30.

⁶⁷⁸ İtalyan Anayasa Mahkemesi, 1971 tarih ve 74 sayılı karar. Bu kararın iki sınırlama getirdiği ilk aşamada tam kavranamıştır. Çünkü, başvuranın hem karar verme yetkisi yoktur hem de fonksiyonu idaridir. 1984 yılında ise, karar verme yetkisi bulunmakla beraber, yargısal değil, idari karar verme yetkisi olması nedeniyle reddedilen bir başvuru sonucunda bu kararın getirdiği ikinci ölçüt daha iyi anlaşılmıştır. RİCCİ, **op.cit.**, ss.46-47.

⁶⁷⁹ PIZZORUSSO Alessandro, “Presentation de la...”, **op.cit.**, s.44; RİCCİ, **op.cit.**, s.46.

etmektedir.⁶⁸⁰ İtalyan Anayasa Mahkemesi'nin bu tutumu kanunların Anayasaya uygunluğunun sağlanmasındaki kamu yararı ile açıklanmaktadır.⁶⁸¹

Geniş bir yorumu tercih eden Belçika Anayasa Mahkemesinin bugüne kadar verdiği kararlar dikkate alındığında, davaya bakan mahkeme kapsamında kabul ettiği bazı merciler arasında Mülteciler Daimi Komisyonu, Rekabet Kurulu, Kasıtlı Şiddet Mağdurlarına Yardım Komisyonu gibi kurullar da bulunmaktadır.⁶⁸² Bunların yanı sıra, her derecede mahkeme, geçici tedbir kararı vermek için dahi olsa, bir karar vermekle yükümlü olduğu her “iş” vesilesiyle Anayasaya aykırılık başvurusunda bulunabilir.⁶⁸³

İspanya Anayasa Mahkemesi de “dava” kavramını geniş yorumlamaktadır. Mahkemeye göre, yargısal nitelikte karar gücünün kullanıldığı her yargısal iş dava kavramına dahildir.⁶⁸⁴ Anayasa Mahkemesinin henüz bu konuda bir kararı bulunmamakla birlikte, doktrinde Sayıştay benzeri kurumların yargı kuvvetine dahil olmadığı halde mahkeme kavramı kapsamında olduğu kabul edilmektedir.⁶⁸⁵ Buna karşılık, Anayasa Mahkemesince hakemlerin başvuru hakkı olmadığına karar verilmiştir.⁶⁸⁶

Alman Anayasa Mahkemesinin yorumu ne geniş ne de dar olarak nitelenebilir. Anayasanın 100.maddesinde geçen mahkeme kavramının diğer maddelerinde geçen mahkeme kavramından bir farkı yoktur.⁶⁸⁷ Romanya’da, ticari tahkim kurullarının başvuru yetkisi kanunda açıkça düzenlenirken, Sayıştay Anayasa Mahkemesi kararlarında yargısal bir makam olarak kabul edilmemiştir.⁶⁸⁸ Rusya Federasyonu, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan Anayasa Mahkemeleri, hakem mahkemelerinin başvuru

⁶⁸⁰ The Italian Constitutional Court, İtalya Anayasa Mahkemesi internet sitesi: www.cortecostituzionale.it; AAYMK, 12.Kongre, **İtalya Raporu**, 11.soru, s.6.

⁶⁸¹ RİCCİ, **op.cit.**, s.46.

⁶⁸² AAYMK, 12.Kongre, Belçika Raporu, s.23. Bununla birlikte, sulh hakiminin bir çocuğun velayetine ilişkin verdiği karar “dava” niteliğinde kabul edilmemiştir.

⁶⁸³ VERDUSSEN, “Les Atouts et ...”, **op.cit.**, s.176.

⁶⁸⁴ 14.05.1992 tarih ve 76/1992 sayılı karardan aktaran AAYMK, 12.Kongre, **İspanya Raporu**, s.7.

⁶⁸⁵ İspanya Anayasa m.163 ve Anayasa Mahkemesi Kanunu m.35.“Yargısal organ” ifadesi kullanılmıştır. Pierre BON, “Espagne” **RFDC**, 1990-4, s.679.

⁶⁸⁶ AAYMK, 12.Kongre, **İspanya Raporu**, 11.sorunun cevabı, s.6. BAŞLAR, buradaki hakemlerin, kurumsal nitelikte olmayan ve ihtiyari tahkim çerçevesinde ad hoc hareket eden hakemler olduklarını belirtmiştir. Kemal BAŞLAR, **Anayasa Yargısında Mahkeme Kavramı**, Roma Yayınları, Ankara, 2005, s.64.

⁶⁸⁷ AAYMK, 12.Kongre, **Almanya Raporu**, 11.sorunun cevabı.

⁶⁸⁸ Romanya, Kanun m.29; AAYMK, 12.Kongre, **Romanya Raporu**, s.7.

yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir.⁶⁸⁹ Çek Cumhuriyeti’nde, olağan yargı sistemi dışında kalan hiçbir kurum veya kurulun başvuru hakkı bulunmamaktadır.⁶⁹⁰ Macaristan’da da, idari kurulların ve hakem mahkemelerinin başvuru hakkı bulunmamaktadır.⁶⁹¹

ii) *Türk Anayasa Mahkemesine Göre Mahkeme Kavramı*

Anayasa Mahkemesi, Avrupa Anayasa Mahkemeleri 12.Kongresi için hazırladığı raporda, mahkeme kavramını dar veya geniş yorumlamasına ilişkin soruyu cevapsız bırakmıştır. Raporun devamında ise, mahkeme özelliği taşımayan idari otoritelerin başvuru hakkı olmadığı ve mahkeme teriminin organik ölçütten ziyade yargısal işlevi ifade ettiği belirtilmiştir.⁶⁹² Oysa, Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde, Mahkemenin fonksiyonel değil organik ölçüte ağırlık verdiği ve davaya bakan mahkeme kavramını dar yorumladığı tespit edilebilir.⁶⁹³

Sözlük anlamıyla mahkeme, devletçe, objektif hukuk kurallarına göre yargı dağıtma görev ve yetkisi ile vazifelendirilmiş merciler olarak tanımlanır.⁶⁹⁴ Anayasanın 7.maddesine göre, yargı yetkisi Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. Bu durumda, bir merci yargı yetkisi kullanıyorsa “mahkeme” olarak nitelendirilmesi gerekir.⁶⁹⁵ Yargı yetkisi kullanmayan bir merci tarafından verilen kararlar ise, Anayasada aksi öngörülmedikçe yargı denetimine tabi olmalıdır.⁶⁹⁶

⁶⁸⁹ AAYMK, 12.Kongre, **Rusya Federasyonu Raporu**, s.5; **Macaristan Raporu**, s.11; **Çekya Raporu**, s.10.

⁶⁹⁰ AAYMK, 12.Kongre, **Çekya Raporu**, s.10.

⁶⁹¹ AAYMK, 12.Kongre, **Macaristan Raporu**, s. 11.

⁶⁹² AAYMK, 12.Kongre, **Türkiye Raporu**, 11.sorunun cevabı. s.18.

⁶⁹³ Kemal BAŞLAR, “Anayasa Yargısında Davaya Bakmakta Olan Mahkeme Kavramı”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri 1**, AYYM, Ankara, 2006, s.233 ve 223. Aynı yönde Selin ESEN, **op.cit.**,1996, s.79.

⁶⁹⁴ **Türk Hukuk Lugatı**,(haz.Türk Hukuk Kurumu), Başbakanlık Basımevi, Ankara,1998, s.214.

⁶⁹⁵ Bu mahkemenin bağımsız mahkeme olarak nitelendirilmesi için gerekli güvencelerin sağlanıp sağlanmadığının tespiti ise esasa ilişkin ayrı bir incelemenin konusudur.

⁶⁹⁶ Aynı yönde E.1987/4, K.1987/20, Kt.24.09.1987.

Anayasa Mahkemesinin başvuran mercinin mahkeme niteliğini tartıştığı kararlar incelendiğinde, bu mercilerin sahip olması gereken özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usullerinin kanunla düzenlenmesi⁶⁹⁷ (Anayasa m.142)
- 2- Karar organlarının hakimlerden oluşması⁶⁹⁸ ve görev yapan üyelerin atanmalarının, hak ve ödevlerinin, emekliye ayrılmasının, Anayasanın öngördüğü mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı esaslarına göre düzenlenmiş olması⁶⁹⁹
- 3- Anayasada sayılan ve başında bir yüksek mahkemenin bulunduğu yargı düzenlerinden birinde yer alması⁷⁰⁰

Mahkemelerin, yargılama teknikleri uygulayarak ve genelde dava yolu ile uyuşmazlıkları ve anlaşmazlıkları kesin çözümlemekle görevli olması⁷⁰¹ ve objektif hukuk kuralları uygulanması gerekliliği⁷⁰² daha ziyade “dava” kavramının kapsamına ilişkindir. Anayasa Mahkemesi kararlarında belirtildiği gibi, “mahkeme diye tanımlanan bir yargı yerinde kararların duruşma yapılarak veya yapılmayarak verilmesi, o yerin niteliğine etkili değildir.”⁷⁰³ Başvuran mercinin geçici süre ile görevlendirilmiş⁷⁰⁴ ya da özel görevli⁷⁰⁵ olmasının da “mahkeme” niteliğine bir etkisi yoktur. Nöbetçi mahkemeler de bakmakla görevli oldukları bir davada Anayasa Mahkemesine başvurabilirler.⁷⁰⁶

⁶⁹⁷ E.2007/53, K.2007/61, Kt.31.05.2007.

⁶⁹⁸ E.2007/53, K.2007/61, Kt.31.05.2007; E.1992/12, K.1992/7, Kt.18.02.1992; E.1965/25, K.1965/57, Kt.26.10.1965. Disiplin mahkemeleri bakımından bu şartın gerçekleşmesi aranmamıştır.

⁶⁹⁹ E.2007/53, K.2007/61, Kt.31.05.2007; E.1966/16, K.1966/28, Kt.27.06.1966.

⁷⁰⁰ E.2007/53, K.2007/61, Kt.31.05.2007; E.1992/12, K.1992/7, Kt.18.02.1992.

⁷⁰¹ E.2007/53, K.2007/61, Kt.31.05.2007; E.1992/12, K.1992/7, Kt.18.02.1992; E.1964/51, K.1965/3, Kt.12.01.1965; E.1967/31, K.1967/34, Kt.24.10.1967; E.1968/37, K.1968/34, Kt.24.09.1968; E.1968/19, K.1968/16, Kt.06.06.1968; E.1968/20, K.1968/17, Kt.06.06.1968.

⁷⁰² E.1965/25, K.1965/57, Kt.26.10.1965.

⁷⁰³ K.1974/35, K.1975/177, Kt.08.07.1975.

⁷⁰⁴ Servet ARMAĞAN, “Dava Mahkemelerinde Anayasaya Aykırılık Defi ve Re’sen Sevk”, **İÜHF**, C.32, Sy.2-4, 1967, (ayrı bası), s.9; ESEN Selin, **op.cit.**, 1996, s.70.

⁷⁰⁵ İş Mahkemeleri, Kadastro Mahkemeleri, Trafik Mahkemeleri, Fikri ve Sınai Haklar, Çocuk Mahkemeleri, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, E.1973/46, K.1974/21, Kt.21.05.1974; E.2001/464, K.2001/358, Kt.10.12.2001.

⁷⁰⁶ E.2008/83, K.2008/137, Kt.11.09.2008. Bu davada, nöbetçi mahkeme görevli olmadığı bir davaya baktığı için başvuru mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilmiştir.

Bu çerçevede, İcra Tetkik Mercileri⁷⁰⁷, görev yapanların hakim sıfatını taşımaları, kendilerine sunulan şikayet ve itirazları belli usule uyarak yargılamaları ve objektif hukuk kurallarını uygulayarak bu şikayet ve itirazları kesin hükme bağlamaları gerekçe gösterilerek mahkeme kavramına dahil edilmiştir.⁷⁰⁸ Öte yandan, karar organlarının hakimlerden oluşması ölçütünü sağlamadığı halde, disiplin mahkemeleri de “mahkeme” kavramı kapsamında sayılmıştır.⁷⁰⁹ Mahkeme, bu kararını, disiplin mahkemelerinin Anayasada askeri yargı organı olarak düzenlenmesi, belirli davalara bakması, kuruluşu ve işleyişinin kanunla düzenlenmesi ve Anayasa hükmü ile verilmiş adının “mahkeme” olması gerekçelerine dayandırmıştır. Bu karara katılmayan üyelerin belirttikleri gibi, disiplin mahkemelerinde görev yapanların hakim niteliğinde olmayan subay ve astsubaylar olması, bunların komutan veya askeri kurul amirince seçilmesi, toplanmalarının komutanın veya askeri kurul amirinin isteğine bağlı olması ve kararlarına karşı temyiz yolunun kapalı olması dikkate alınmamıştır.⁷¹⁰ Anayasa Mahkemesinin burada yaptığı “geniş” yorum, Anayasa yargısının işlevine uygun olmakla birlikte, içtihadını belirsiz kıldığı ve keyfilik izlenimi verdiği gerekçesiyle eleştirilebilir.

Anayasa Mahkemesinin, özellikle karşı görüş bulunmadığı takdirde, başvuran mercinin mahkeme niteliğine ilişkin bir değerlendirme yapmaması bu yöndeki içtihadının sağlıklı değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Örneğin, Tekirdağ infaz hakimliği tarafından yapılan bir başvuruda, infaz hakimliğinin hangi ölçütler dikkate alınarak mahkeme kabul edildiği üzerinde durulmaksızın esas incelemeye geçilmiştir.⁷¹¹ Oysa, mahkeme kavramına ilişkin ölçütlerin belirlilik kazanması bu yöndeki kararların

⁷⁰⁷ 2004 sayılı İcra İflas Kanununda geçen “İcra Tetkik Mercii”, “tetkik mercii” ve “merci” ibareleri 12.02.2004 tarih ve 5092 sayılı Kanunun 11.maddesiyle “icra mahkemesi” ve “icra hakimi” olarak değiştirilmiştir.

⁷⁰⁸ E.1965/25, K.1965/57, Kt.26.10.1965; E.1966/15, K.1966/33, Kt.20.09.1966; E.1967/15, K.1967/15, Kt.30.05.1967; E.1974/17, K.1974/41, Kt.08.10.1974.

⁷⁰⁹ E.1970/6, K.1970/29, Kt.04.06.1970; E.1977/132, K.1978/6, Kt.26.01.1978.

⁷¹⁰ E.1970/6, K.1970/29, Kt.04.06.1970. Özellikle bkz. Lütfi Ömerbaş karşı oyu ve Avni Givda karşıoyu. Aynı yönde E.1977/132, E.1977/132, K.1978/6, Kt.26.01.1978, Karşı oyları. 1961 Anayasasının 151, 1982 Anayasasının 152. maddesinde yer alan “Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciiince esas hükümle birlikte karara bağlanır” ifadesi, kararlarına karşı temyiz yolu kapalı olan mercilerin kesinlikle kapsam dışı kabul edilmesi fikrine gerekçe olarak sunulmuştur.

⁷¹¹ E.2004/56, K.2007/26, Kt.15.03.2007. 4675 sayılı Kanunla düzenlenen infaz hakimliğinin şikayetleri karara bağlama usulünün uyuşmazlık çözümü olarak nitelendirilmiş olabileceği, bu nedenle de sorgu yargıçlarından ayrıldığı yönünde bkz. BAŞLAR, “Anayasa Yargısında Davaya...”, **op.cit.**, s.231.

gerekçelendirilmesi ile mümkündür. Mevcut durumda, Anayasa Mahkemesinin mahkeme olarak nitelendirmediği mercilerin başvurularına ilişkin kararların incelenmesi ile birtakım sonuçlara varmak mümkün olabilecektir. Sorgu hakimleri⁷¹² ile Vergiler Temyiz Komisyonlarının⁷¹³ mahkeme niteliğinde olmadıklarına ilişkin içtihat, bu merciler artık bulunmadığı için önemini yitirmiş ise de, Anayasa Mahkemesinin yaklaşımının ortaya konulması bakımından önemlidir.

Ceza yargılamasında ilk soruşturmayı yapmakla görevli sorgu hakimleri, yaptıkları iş yargı işi olmakla birlikte yargılama olarak nitelendirilemeyeceği ve uyuşmazlıkları kesin olarak çözümleyen organ olmadıkları gerekçesiyle itiraz yolu ile başvuru hakkına sahip mahkeme olarak kabul edilmemişlerdir.⁷¹⁴ Başvuranın hakim olması yeterli değildir, bu hakim bir mahkemenin idaresiyle görevli olması gerekir.⁷¹⁵ Sorgu hakimlerince verilen kararların asliye mahkemelerinde mahkeme başkanı, tek hakimli mahkemelerde mahkeme hakimi tarafından onamaya tabi olduğu, bu onama işleminin de “dava” niteliğinde kabul edilmediği dikkate alındığında, Anayasa Mahkemesinin bu kararının o dönemde denetlenmesi mümkün olmayan bir norm alanı oluşturduğu açıktır.

Vergiler Temyiz Komisyonları, kanunla kurulmuş ve yargısal nitelikte ve yargısal usullerle karar vermekte iseler de⁷¹⁶, başkan ve üyelerinin atanmaları, hak ve ödevleri, emekliye ayrılımları Anayasanın öngördüğü, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı esaslarına göre düzenlenmemiştir. Dolayısıyla, kurul mensupları hakim ve

⁷¹² Sorgu hakimlerinin yetkisi konusundaki tartışma, 21.05.1985 tarih ve 3206 sayılı Kanunla Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nda değişiklik yapılarak bu müessesenin ortadan kaldırılmasıyla sona ermiştir. RG.04.06.1985-18774.

⁷¹³ 1936 tarih ve 2996 sayılı Maliye Vekaleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun(2996 sayılı Kanun 20.08.1993 tarih ve 516 sayılı Kanun hükmünde kararname ile yürürlükten kaldırılmıştır) ile Maliye Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuş olan vergi itiraz ve temyiz komisyonlarının görevi, 1982 tarihli ve 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun ile kurulan vergi mahkemelerinin faaliyete geçmesi ile sona ermiştir. Günümüzde vergi itiraz komisyonlarının görevi, vergi mahkemeleri, vergi temyiz komisyonlarının görevi ise duruma göre Bölge İdare mahkemesi ya da Danıştay tarafından yerine getirilmektedir.

⁷¹⁴ E.1964/51, K.1965/3, Kt.12.01.1965; E.1967/31, K.1967/34, Kt.24.10.1967; E.1968/37, K.1968/34, Kt.24.09.1968.

⁷¹⁵ E.1964/51, K.1965/3, Kt.12.01.1965.

⁷¹⁶ Örneğin, dönemin önemli hukukçularından ONAR, bu komisyonların görevlerinin kanunla belirlenmiş olması ve sadece vergi uyuşmazlıklarına bakmalarını dikkate alarak özel mahkeme niteliğinde olduklarını ileri sürmüştür. Sıddık Sami ONAR, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.3, 1966, ss.1913-1914.

teşkil ettikleri organ da mahkeme olarak kabul edilmemiştir.⁷¹⁷ Bununla birlikte, söz konusu komisyonların kararlarına karşı yargı yolunun açık olması karşısında, bu değerlendirme Anayasa Mahkemesinin denetim alanını sınırlandırma sonucunu doğurmamıştır.

Bugüne kadar yapılmış bir başvuru bulunmamakla birlikte, Anayasa Mahkemesi çeşitli kararlarında Sayıştay'ın mahkeme niteliğini de değerlendirmiştir. Ancak, bu değerlendirme, kendisine başvurulabilirlik açısından değil, Sayıştay kararlarının yargı denetimine tabi olup olmadığı yönünden yapılmıştır. Merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idarelerinin gelir ve giderleri ile mallarının denetlenmesi sonucunda, sorumlulukları görülenlerin hesap ve işlemlerinin kesin bir biçimde hükme bağlanmasını konu alan hesap yargısı yetkisi, Türk hukukunda Sayıştay tarafından kullanılmaktadır.⁷¹⁸ 1961 Anayasasının görüşmelerinde, iptal davası açma yetkisine sahip olanlar arasında Sayıştay'ın açıkça sayılması önerilmişse de, bu yöndeki teklif reddedilmiştir.⁷¹⁹

Anayasa Mahkemesinin Sayıştayın mahkeme niteliğine değindiği ilk beş karar 1961 Anayasası dönemindedir.⁷²⁰ Bu kararlara konu başvurularda sorun, Sayıştay tarafından verilen ilamlar aleyhine Danıştaya başvuru yolunun kapatılmasının Anayasaya aykırı olup olmadığıdır. Anayasa Mahkemesi, bu çerçevede verdiği ilk dört kararında bu durumu Anayasaya uygun bulduğu halde, son kararında bu içtihadından dönerek normun

⁷¹⁷ E.1966/16, K.1966/28, Kt.27.06.1966. Anayasa Mahkemesi bu kararda kaza ve vilayet idare heyetleri, Vergi İtiraz Komisyonları, Gümrük Eksperler Heyeti ve Disiplin Kurulları gibi mercilerin de tam bir yargı organı sayılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.

⁷¹⁸ 1862 yılında kurulan Sayıştay, 1876 Kanuni Esasi'nin 105-107, 1924 Anayasasının 100, 1961 Anayasasının 127 ve 1982 Anayasasının 160.maddelerinde düzenlenen Anayasal bir kuruluştur. ARSLAN/TANRIVER, **Yargı Örgütü Hukuku**, Yetkin, Ankara, 2001, s.167; 1982 Anayasasının 160.maddeye ilişkin Danışma Meclisi tarafından hazırlanan gerekçesinde, "Sayıştay, (...) bir hesap mahkemesidir" ifadesi yer almakla birlikte, söz konusu gerekçe metnin MGK Anayasa Komisyonu tarafından yapılan değişikliktir önceki haline ilişkindir. MGK Anayasa Komisyonu, Sayıştayın ilk ve son derece hesap mahkemesi olduğunu belirleyen ibareyi madde metninden çıkarmıştır. Aynı şekilde, ilk metinde Yüksek Mahkemeler başlığı altında yer alan Sayıştay, Anayasa Komisyonu tarafından yüksek mahkemeler arasında gösterilmemiştir. MGK Anayasa Komisyonunun Değişiklik Gerekçesi için bkz. AKAD/DİNÇKOL, **op.cit.**, s.652.

⁷¹⁹ Kazım ÖZTÜRK, **TC Anayasası...**, s.3781.

⁷²⁰ 1.karar: E.1967/13, K.1969/5, Kt.14-15-16.01.1969; 2.karar: E.1967/19, K.1969/6, Kt.16.01.1969; 3.karar: E.1971/24, K.1971/55, RG.24.07.1972; 4.karar: E.1972/20, K.1972/55, RG.30.04.1973; 5.karar: E.1972/56, K.1973/11, Kt.06.03.1973, RG.09.11.1973. İkinci karar Danıştay Başkanlığınca açılan iptal davası, diğerleri Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulunun itiraz yolu başvurusu üzerine verilmiştir.

iptaline karar vermiştir.⁷²¹ Dolayısıyla, Sayıştayın “mahkeme” niteliği taşımadığı doğrultusundaki kararından, Sayıştay kararlarının Danıştay denetimine, başka bir ifadeyle yargı denetimine tabi olması sonucu çıktığına göre, aslında Anayasa Mahkemesinin buradaki yorumunun anayasa yargısı bakımından sınırlayıcı bir sonucu olmadığı kabul edilebilir.⁷²²

1982 Anayasası dönemine gelindiğinde, Sayıştay Kanununda yapılan değişiklik üzerine açılan iptal davası nedeniyle dolaylı olarak Sayıştayın konumunu değerlendiren Anayasa Mahkemesi, Sayıştayın “yargı organı” olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığı yönündeki içtihadını tekrarlamıştır.⁷²³ Ancak, bu dönemde, Sayıştayın kesin hüküm niteliğindeki kararları aleyhine idari yargı yoluna başvurulamayacağı hususunun Anayasa hükmü haline getirilmesi nedeniyle, “sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama” görevini yerine getirirken Sayıştaya Anayasa Mahkemesine başvuru imkanı tanınmadığı takdirde, Anayasaya aykırı olsa bile kanun hükümlerine bağlı hareket etmek zorunluluğu doğabilecektir.⁷²⁴ Dolayısıyla, Sayıştayın “mahkeme” niteliğinin itiraz yolu ile denetlenemez norm alanı oluşturma olasılığı ile birlikte değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Anayasa Mahkemesi kararında da belirtildiği gibi, “Sayıştay, (...) temelde TBMM adına mali denetim görevini yapan ve özel olarak da bu denetim çerçevesinde aleyhine hiçbir yargı organına başvurma olanağı bulunmayan kimi kesin kararlar alan kendine özgü bir anayasal kurumdur.”⁷²⁵ Anayasa Mahkemesinin Sayıştay ile ilgili kararının gerekçelerine bakıldığında, olası bir başvuruda Sayıştayın davaya bakan mahkeme olarak kabul edilmeyeceği sonucunu çıkarmak mümkündür. Anayasa Mahkemesi, sadece organik olarak değil işlevsel olarak da Sayıştayın yargı organı olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Mahkemeye göre, kararlarının kesin olması yargısal anlamda değil, başka bir organ tarafından yeniden incelenememe ve değiştirilememe

⁷²¹ Bu kararlarla ilgili değerlendirmeler için: Pertev BİLGEN, “Sayıştayın Yargı Düzeni İçindeki Yeri (Bir Savaş Hikayesi)”, *İÜSBFD*, Sy.7, 1994, ss.37-54.

⁷²² Sayıştay tarafından uygulanan hükümlerin, kararları denetleyen yargı merci tarafından uygulanamaması durumunda uygulanacak kural koşulu bakımından bir sınırlama ile karşılaşılabılır.

⁷²³ E.1990/39, K.1991/21, Kt.11.07.1991.

⁷²⁴ Aynı yönde: DURAN, “Bir Yüksek Mahkeme...”, *op.cit.*, s.577.

⁷²⁵ E.1990/39, K.1991/21, Kt.11.07.1991.

anlamındadır.⁷²⁶ Anayasanın yargı bölümünde düzenlenmiş olması da Sayıştayın yargı organı olarak kabul edilmesini gerektirmemektedir.⁷²⁷ Sayıştayda, hakimler tarafından yargı gücü kullanılarak uyuşmazlık çözülmediğini vurgulayan Anayasa Mahkemesi, Sayıştayın önündeki işin “dava” niteliğinde olmadığına gönderme yapmaktadır. Mahkemeye göre,

“Sayıştayda uygulanan denetim sisteminde saymanlar ve kimi kamu görevlileri için farklı bir sorumluluk yöntemi uygulanmaktadır. Kamu görevlilerinin bağlı bulundukları yönetime karşı olan sorumlulukları, özel hukuk kurallarına göre, adliye mahkemelerince belirlenir. Saymanlar ve kimi kamu görevlileri için mali sorumluluk ise Sayıştayca saptanır. Bu sistemde Sayıştayda, önce ilgililerin hesapları incelenmekte ve sonuçta, gerekirse, sorumluluğa karar verilmektedir. Sayman ve diğer kamu görevlileri, Sayıştayın kendilerini sorumlu tutan kararına karşı bir tür “itiraz” ile Sayıştayda üst inceleme yoluna başvurabilmektedirler. Sorumluluğun saptanmasına ve sonucuna ilişkin kararlar Sayıştay tarafından verilmektedir. Böyle bir yapı, yargının temeli olan sav, savunma ve karar sürecine aykırıdır. Ayrıca, bu tür başvuru yolları uyuşmazlığın temel çözüm yolu olan ve tarafların varlığına dayanan “dava” gibi değerlendirilemez.”⁷²⁸

Anayasa Mahkemesinin bu yaklaşımı öğretide eleştirilmekte ve haklı olarak, Sayıştayın sorumluların hesap işlemlerini kesin hükme bağlama faaliyeti yargısal faaliyet olarak değerlendirilerek, bu faaliyeti sırasında Anayasa Mahkemesine başvurabilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.⁷²⁹ Mahkemenin bu tutumu, Sayıştayın başvuru yetkisinin kanunla açıkça düzenlenmesi yoluyla da engellenebilir.

⁷²⁶ E.1990/39, K.1991/21, Kt.11.07.1991. “Yüksek Askeri Şûra ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları aleyhine yargı yoluna başvurulamaması bu kurullara mahkeme niteliğini kazandırmayacağı gibi, Anayasa’nın 160. maddesine göre Sayıştayca verilen kesin hükümler aleyhine idari yargı yoluna başvurulamaması da Sayıştaya yargı organı niteliğini kazandırmaz.”

⁷²⁷ Anayasa Mahkemesi, burada yargı bölümünde düzenlenen Hakimler Savcılar Yüksek Kurulunun da yargı merci olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. “Anayasanın yargı bölümünde düzenlenmekle birlikte, yüksek yargı organları ve herhangi bir yargı düzeni içinde gösterilmemiştir. Sayıştay, (...) Anayasanın 138-158.maddelerinde belirlenen ve düzenlenen yargı organlarından değildir.” K.1991/21. 1961 Anayasasının ayırım ve başlıklarının da, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşlarının ve faaliyetlerinin organik ve fonksiyonel kıstaslara göre düzenlendiğini ispatlayacak nitelikte olmadığı yönünde bkz. DURAN, “Bir Yüksek Mahkeme...”, **op.cit.**, s.573.

⁷²⁸ E.1990/39, K.1991/21, Kt.11.07.1991.

⁷²⁹ DURAN, “Bir Yüksek Mahkeme...”, **op.cit.**, ss.573-574. DURAN, Sayıştaya verilen bu yetkinin, Anayasada yer alan “yargı yetkisinin bağımsız mahkemelerce kullanılması” ilkesinin istisnası olduğunu belirtmiştir. TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, **op.cit.**, 2009, s.503; Hasan BAŞ, “Anayasa Mahkemesi’nin Bir

Türk hukukunda bir diğer sorun, son dönemde sayıları artmakta olan özerk idari otoritelere Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı tanınması gereğidir. Özerk kuruluşların kararları yargı denetimine tabi olmakla birlikte, bu kurullar tarafından uygulanan tüm kurullar yargı mercileri önünde uygulanacak kural niteliği taşımamaktadır.⁷³⁰ Bu sorun, Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kural ölçütünü daha geniş yorumlamasıyla aşılabilirse de, mevcut içtihat dikkate alındığında, bu kurulların Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisinin ayrıca düzenlenmesinde fayda vardır. İdari kararlar verdiği tartışmasız olan bu kurulların “mahkeme” kavramı kapsamında değerlendirilmesi zorlayıcı bir yorum olacağından, olası Anayasaya aykırılık eleştirilerinin önüne geçilmesi bakımından düzenlemenin Anayasa değişikliği ile yapılması gerekebilir.

b) 1982 Anayasası Döneminde Mahkeme Niteliği Kabul Edilmeyen Merciler

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Anayasa Mahkemesi mahkeme niteliğinde kabul etmediği mercilerin kararlarına karşı yargı yolunun açık olması gerektiği yönünde karar vermektedir. Bu yorum, hukuk devleti ilkesine aykırı olarak Anayasada kararlarına karşı yargı yolu kapalı olan Sayıştay gibi kurumlar haricinde, mahkeme kavramının dar yorumlanmasının olumsuz sonuçlarını engeller gözükmektedir. Ancak, adli, idari ve askeri yargı dışında kalmakla birlikte, uyuşmazlık çözme görevi olan bazı mercilerin mahkeme kavramının dışında kalması, bu merciler tarafından uygulanacak kanunların Anayasaya uygunluk denetimi dışında kalmasına neden olmaktadır.

Kararı ve Sayıştay”, **Recai Seçkin’e Armağan**, AÜHFY, 1974, s.122; A.Şeref GÖZÜBÜYÜK, “Sayıştay ve Yargı Görevi”, **AÜSBF**, C.21, Sy.4, 1966, s.161; DURAN, “Bir Yüksek Mahkeme...”, **op.cit.**, s.573-574; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, s.416; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.905; ŞAHBAZ, “Mahkemelerde Anayasaya...”, **op.cit.**, s.288; Yılmaz ALİEFENDİOĞLU, **Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi**, Yetkin, Ankara, 1996, s.138; Mesut AYDIN, “Mahkemelerde Taraflarca...”, **op.cit.**, s.46; Selin ESEN, **...İlk İnceleme**, 1996, s.77.

⁷³⁰ Örneğin, E.2002/69, K.2002/45, Kt.17.04.2002. İtirazı konusu normun Anayasaya uygunluk denetiminin yapılması mümkün olmamışsa da, daha sonra yürürlükten kaldırılmıştır. 01.08.2003 tarih ve 4971 sayılı Kanun m. 25.

**TABLO 2.2 : İtiraz yolu ile yapılan başvuruların mahkemelere göre dağılımı
(1983-2009)**

YIL	Toplam itiraz başvurusu	Anayasa Mahkemesi	YÜKSEK MAHKEMELER						İLK DERECE MAHKEMELERİ										
			ADLİ			İDARİ			ADLİ YARGI							İDARİ YARGI			ASKERİ YARGI
			Yargıtay		Askeri Yargıtay	Danıştay		AYİM	HUKUK			CEZA				Vergi	İdare	Bölge İdare	
			Hukuk D.	Ceza D.		Daireler	İDDK		Sulh	Asliye	İcra	Sulh	Asliye	Ağır	Çocuk				
1983	11	-	3	-	-	2	-	-	-	3	-	-	2	1	-	-	-	-	-
1984	8	-	-	-	-	1	-	-	-	2	-	4	1	-	-	-	-	-	-
1985	19	-	-	-	-	-	-	-	-	5	2	2	1	7	-	-	-	-	2
1986	14	-	-	-	-	-	-	-	5	3	-	1	4	-	-	-	1	-	-
1987	22	-	-	-	1	4	-	-	1	10	-	-	-	-	-	4	1	-	1
1988	52	-	8	-	-	-	-	1	4	27	-	3	-	2	-	3	3	-	-
1989	23	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	5	-	2	-	10	-	-	-
1990	27	-	2	-	-	3	-	-	4	7	-	1	4	1	-	5	-	-	-
1991	54	-	-	1	-	2	1	-	-	11	1	-	13	8	-	13	-	-	4
1992	44	-	-	-	-	-	-	2	1	4	3	2	13	15	-	3	-	-	-
1993	33	-	-	-	-	5	-	-	1	13	-	1	10	1	-	2	-	-	-
1994	34	-	3	-	-	6	-	-	1	3	2	1	4	-	-	5	8	-	1
1995	43	-	1	-	-	7	-	-	-	12	1	-	12	1	-	5	4	-	-
1996	61	-	14	-	-	6	-	-	2	4	3	2	9	-	-	11	9	-	1
1997	73	-	13	-	-	7	1	-	1	15	1	5	10	1	-	15	4	-	-
1998	56	1	2	-	-	2	1	1	3	6	-	3	21	2	-	10	4	-	-
1999	39	-	-	-	-	4	-	-	3	6	2	4	13	2	-	4	-	-	1
2000	57	1	-	-	-	2	1	-	2	9	-	13	16	3	-	8	-	-	2
2001	472	-	-	-	-	6	2	-	3	12	39	51	177	139	-	13	20	-	10
2002	160	1	1	-	1	8	2	1	1	28	30	19	20	11	-	23	2	1	11
2003	95	1	1	-	-	5	-	2	2	20	-	18	6	8	-	26	5	-	1
2004	90	-	-	-	-	6	2	-	1	18	6	13	11	7	-	20	2	-	3
2005	134	-	1	-	-	11	3	1	5	28	1	27	32	7	-	12	-	1	5
2006	146	-	-	-	-	13	2	4	2	16	6	47	15	11	1	22	3	2	2
2007	84	-	-	-	-	12	-	-	-	9	6	16	8	6	1	18	3	1	3
2008	93	2	-	-	-	13	1	2	1	8	12	6	11	5	2	17	4	6	3
2009	82	-	1	-	-	6	2	-	-	21	5	4	16	4	1	9	13	-	-
T	2026	6	50	1	2	131	18	14	43	306	120	248	429	244	5	258	86	11	50

1982 Anayasası döneminde itiraz yolu ile başvuruları gösteren tabloda⁷³¹ (Tablo: 2.2) dört başvurunun gösterilmesi mümkün olmamıştır.⁷³² Bunlar arasında, infaz hakimliğine ait başvuru, ilk inceleme aşamasında açık bir gerekçe gösterilmeksizin kabul edilirken, hakem sıfatıyla davaya bakan bir hakimin, ilçe seçim kurulu başkanı olan bir hakimin ve Tüketici Sorunları Hakem Heyetinin başvuruları, başvuranların mahkeme niteliğini haiz olmadıkları gerekçesiyle reddedilmiştir. Anayasada özel olarak düzenlenmiş olan seçim yargısı ve alternatif uyuşmazlık çözümü mekanizmalarından biri olan tahkim usulünün mahkeme kavramının dışında kabul edilmesinin sonuçları ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

i) *Anayasa Mahkemesinin Seçim Yargısına Yaklaşımı*

Anayasanın 79.maddesinde, seçimlerin, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla, seçimlerin genel yönetim ve denetimi ile görevlendirilen merciler yargı organı olmalıdır. Yargı organlarının da genel olarak mahkeme kavramının kapsamına dahil edilmesi gerekir. Bununla birlikte, özellikle seçimlerin yönetimi ile görevlendirilmiş bazı kurullar yargı organı niteliğini haiz olmayabilir. Bu noktada, önemli olan husus işlemlerin en sonunda bir yargı organının yönetimi ve denetimi altında olmasıdır. Seçimlerle ilgili olarak Anayasada düzenlenen tek organ Yüksek Seçim Kuruludur. Yüksek Seçim Kurulu, yüksek yargıçlardan oluşan,

⁷³¹ Bu tablo, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun 24.03.2005 tarih ve 188 sayılı kararı uyarınca İhtisas Mahkemesi bulunmayan durumda görevli olan mahkeme esas alınarak hazırlanmıştır. (www.hsyk.gov.tr) Bu çerçevede, Ticaret, Tüketici, Fikri ve Sınai Haklar Hukuk, İş, Aile ve Kadastro Mahkemeleri Asliye Hukuk Mahkemesi; Trafik Mahkemeleri Sulh Ceza Mahkemesi; Fikri ve Sınai Haklar Ceza Mahkemeleri Asliye Ceza Mahkemesi kapsamında yer almıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri de, özel yetkili Ağır Ceza Mahkemesine dönüştürülmeleri dikkate alınarak Ağır Ceza Mahkemesi başvuruları altında gösterilmiştir. İcra Mahkemelerine dönüştürülen İcra Tetkik Mercileri ve bir ayırım yapılmaksızın İcra Hukuk ve İcra Ceza Mahkemeleri aynı başlık altında toplanmıştır.(İcra mahkemelerinin özelliği nedeniyle, icra mahkemesi hakimi bulunmayan yerlerde o yerin asliye hukuk mahkemesine aynı zamanda icra mahkemesi görevi verilmesi dikkate alınmamıştır. Konuya ilişkin olarak bkz. KURU/ARSLAN/YILMAZ, **İcra ve İflas Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004, s.44.) Nisan 2010 tarihine kadar Anayasa Mahkemesi internet sitesinde yer alan 1996'dan beri yapılan başvurulara ilişkin bilgiler ve diğer Anayasa Mahkemesi kararları kullanılmış, yayımlanmamış kararlar için ayrıca bilgi edinme başvurusunda bulunulmuştur.

⁷³² İnfaz Hakimliği başvurusu: E.2004/56, K.2007/26, Kt.15.03.2007.İnfaz Hakimliğince yapılan başvuru sonucu iptal kararı verilmemiş olması, başvurunun kabul edilebilirliğinin değerlendirilmesinde bu hususun dikkate alınmadığını gösterir. Hakem sıfatıyla başvuru, E.1988/2, K.1988/4, Kt.04.02.1988. İlçe Seçim Kurulu başvurusu E.1992/12, K.1992/7, Kt.18.02.1992; Tüketici Sorunları Hakem Heyeti Başvurusu E.2007/53, K.2007/61, Kt.31.05.2007. Anayasa Mahkemesinin yıllara göre başvuru sayılarını gösterdiği tabloda, infaz hakimliği ile hakem başvuruları itiraz yolu kapsamında sayılırken, ilçe seçim kurulu başkanlığından gelen başvuru “şahıs başvurusu” kapsamında kabul edilmiştir. Biz bu ayırma katıldığımız için 1992 yılına ait itiraz yolu başvuru sayısı Anayasa Mahkemesi istatistiklerine göre bir fazladır.

idari ve yargısal işlevi olan oldukça özel bir kuruldur. Diğer kurullar kanunla düzenlenmiştir.⁷³³ İl seçim kurulu, il merkezinde görev yapan en yüksek dereceli üç yargıçtan oluşur. İlçe seçim kurullarının ise sadece başkanları yargıçtır. Tamamen idari nitelikte karar veren sandık kurullarında ise hiç yargıç bulunmamaktadır. Bu durumda, sandık kurulları ve ilçe seçim kurullarının kararlarına karşı “yargı organı” niteliğini haiz bir makama başvuru yapılabilmesi Anayasa bakımından zorunludur.⁷³⁴

Öte yandan, Anayasada, seçim uyuşmazlıklarının çözümünün yanı sıra, seçimlerin yönetiminin de Yüksek Seçim Kuruluna bırakılması karşısında, alınan kararların bazılarının idari bazılarının ise yargısal nitelikte olduğu tespit edilebilir. Benzer durum, il ve ilçe seçim kurulları için de geçerlidir. Ancak, Yüksek Seçim Kurulunun tüm kararlarına karşı yargı yolu Anayasa ile kapatıldığı halde, diğer kurullar bakımından koşulları olduğu takdirde Yüksek Seçim Kuruluna başvuru yapılabilir. Bu durumda, Yüksek Seçim Kuruluna başvuru yolu bulunmayan il ve ilçe seçim kurulu kararlarına karşı yargı yolunun kapatılmasına yol açan kanun maddelerinin hukuk devleti ilkesine aykırı olduğu ileri sürülebilir.

Bugüne kadar, Yüksek Seçim Kurulu tarafından Anayasa Mahkemesine yapılmış bir başvuru bulunmamakla birlikte, Mahkemenin çeşitli kararlarında bu kurum hakkında yapmış olduğu yorumlar, olası bir başvurunun sonucu hakkında ipuçları vermektedir. Seçim yargısı alanında Anayasa Mahkemesine yapılan tek başvuru ilçe seçim kurulu başkanlığı tarafından yapılmıştır. Milletvekili Seçimi Kanununun 63.maddesine göre ağır para cezası verme yetkisi bulunan ve bu kararı kesin olan İlçe Seçim Kurulu Başkanlığının, söz konusu maddenin Anayasaya aykırılığını ileri sürdüğü başvuruda, Anayasa Mahkemesi öncelikle İlçe Seçim Kurulu Başkanlığının mahkeme olup olmadığını araştırmıştır. Ancak, gerekçeli kararda, ilçe seçim kurullarının yanı sıra Yüksek Seçim Kuruluna ilişkin de sonuçlara varılmıştır. Mahkemeye göre,

⁷³³ İl ve İlçe Seçim Kurulları, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda düzenlenmiştir. RG.02.05.1961-10796. İl Seçim Kurulu (m.15), İlçe Seçim Kurulu (m.18). Sandık kurulları ise herhangi bir uyuşmazlık çözmekle görevlendirilmemiş olmaları nedeniyle konumuz dışındadır.

⁷³⁴ Anayasa Mahkemesi 1987/20 sayılı kararında, yargı organı niteliğince olmadığı halde yargısal nitelikte kararlar verebilen bazı kurumların olabileceğini, ancak yargısal nitelikte olsa da bu kararlara karşı idari yargıya başvuru hakkının kanunla önlenemeyeceğini belirtmiştir. E.1987/4, K.1987/20, Kt.24.09.1987.

“Başta Yüksek Seçim Kurulu olmak üzere seçim kurulları Anayasanın yargı bölümünde yer almadıkları gibi yargı organlarının sahip olması gerekli olan (...) anayasal niteliklerin tümüne de sahip değildirler.

Seçimle ilgili uyuşmazlıkları kesin nitelikte olarak çözümlemiş olmaları, Yüksek Seçim Kurulunun tümünün yüksek yargıçlardan kurulu bulunması, il ve ilçe seçim kurulu başkanların yargıç olmaları bu kurulların mahkeme olarak nitelendirilmeleri için yeterli değildir. Aynı şekilde ilçe seçim kurulu başkanının bazı cezai yaptırımlar uygulamaya yetkili olması da, bu kurul başkanlığının mahkeme sayılmasını gerektirmez.”⁷³⁵

Başvuru konusu olaydaki para cezası idari yaptırım niteliğinde ise, bu karara karşı yargı yolunun düzenlenmemiş olması Anayasaya aykırı olacaktır. Bu karar yargı organınca verilmiş yargısal nitelikte bir karar olarak kabul edilecek ise, bu kararı veren hakimin Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisinin bulunması gerekir. Ancak, kararda, Yüksek Seçim Kurulunun, yargı organlarının sahip olması gereken hangi anayasal niteliğe sahip olmadığı belirtilmediği gibi, bu eksiklik de vurgulanmamıştır.

Anayasa Mahkemesinin İlçe Seçim Kurulu başvurusunu reddetmesinden sonra, Yüksek Seçim Kurulu da, Anayasanın açık hükmü karşısında Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisinin olmadığına karar vermiştir.⁷³⁶ Anayasanın hükmü açık olmadığına göre, Kurulun burada Anayasa Mahkemesi kararını dikkate aldığı ve başvuru yapmaktan kaçındığı görülmektedir. Yüksek Seçim Kurulu daha sonra verdiği kararlarda da, herhangi bir gerekçe göstermeksizin Anayasanın 152.maddesinde geçen “mahkeme” kavramına dahil olmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvuru taleplerini reddetmiştir.⁷³⁷

Yüksek Seçim Kurulunun, Anayasanın Türkiye Büyük Millet Meclisinin düzenlendiği yasama bölümünde, “seçimlerin genel yönetimi ve denetimi” başlığı altında yer almış

⁷³⁵ E.1992/12, K.1992/7, Kt.18.02.1992.

⁷³⁶ İtiraz no.841, Karar no.917, Kt.12.04.1994, RG.19.04.1994-21910, **Yüksek Seçim Kurulu Kararları**, 1993-1994 yılları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s.110.

⁷³⁷ Karar no: 1999/96, Kt.06.02.1999; Karar no:1999/1875, Kt.19.06.1999. Kararlar için bkz. Ahmet Hamdi ÜNLÜ/Hasan ERBİL, **Seçim Mevzuatı ve Yüksek Seçim Kurulu Kararları**, HD Yayıncılık, Ankara, 2007, ss.1164-1165 ve ss.1170-1171.

olması, seçim konularıyla ilgili yolsuzluk, şikayet ve itirazları kesin karara bağlaması sırasında bir mahkeme olarak görülmesini engellememelidir. Yüksek Seçim Kurulu ile seçimlerde görevli yargıçların seçimle ilgili uyuşmazlıkların çözümündeki görevleri yargısaldır. Nitekim, Anayasa Mahkemesi daha önce verdiği bir kararında Yüksek Seçim Kurulunun yüksek bir yargı organı olduğu halde, Anayasanın yargı bölümünde değil, görevinin konusu bakımından olan ilgisine göre yasama bölümünde yer aldığını belirtmiştir.⁷³⁸

Anayasa Mahkemesi, icra tetkik mercilerinin kendisine başvurma yetkisi bakımından “mahkeme” niteliğini değerlendirirken, hakim niteliğinde kişilerden kurulu olmasını ve yargı yetkisine sahip olmasını vurgulamış, bunların kendisine sunulan şikayet ve itirazları, belli usule uyarak yargılamalarını ve objektif hukuk kurallarını bu şikayet ve itirazlara uygulayarak kesin hükme bağlamalarını yeterli saymıştır.⁷³⁹ Yüksek Seçim Kurulu üyelerinin tümünün yargıç olduğu ve seçim uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemekle görevli oldukları dikkate alındığında, Anayasa Mahkemesinin eksik olduğunu belirttiği niteliğin “Anayasada sayılan ve başında bir yüksek mahkemenin bulunduğu yargı düzenlerinden birinde yer almak” olduğu düşünülebilir.⁷⁴⁰ Oysa, Anayasa Mahkemesi, daha önce Sayıştayı değerlendirdiği bir kararda, Danıştay kararlarına da atıfta bulunarak, Yüksek Seçim Kurulunun yüksek bir yargı organı olduğunu belirtmiştir.⁷⁴¹ Danıştayın, “...kazai usul uygulayan, bağımsız ve kendisine verilen görevin niteliği nedeniyle özel bir yargı yeri”⁷⁴² olarak tanımladığı Yüksek Seçim Kurulu, öğretide de ayrı bir yargı düzeninin başında olmamakla birlikte, egemen bir yargı merci⁷⁴³, hatta yüksek mahkeme olarak nitelendirilmiştir.⁷⁴⁴

⁷³⁸ E.1967/13, K.1969/5, Kt.14-15-16.01.1969.

⁷³⁹ E.1966/15, K.1966/33, Kt.20.09.1966; E.1967/15, K.1967/15, Kt.30.05.1967.

⁷⁴⁰ E.1992/12, K.1992/7, Kt.18.02.1992. Anayasa Mahkemesine göre: “Bir kuruluşun mahkeme sayılabilmesi için, karar organlarının hakimlerden teşekkül etmesi, yargı tekniklerini uygulayarak ve genelde dava yolu ile uyuşmazlıkları ve anlaşmazlıkları çözümlemekle görevli olması ve Anayasa’da sayılan ve başında bir yüksek mahkemenin bulunduğu yargı düzenlerinden birinde yer alması gereklidir.” Karşı oy kullanan üyeler Güven Dinçer, Servet Tüzün ve Yalçın Acargün’e göre ise, “seçimle ilgili uyuşmazlıkların çözümünde görevli olan ve Yüksek Seçim Kurulunun başında olduğu yargı düzeni adli, idari ve askeri yargının yanında egemen bir yargı düzenidir.”

⁷⁴¹ E.1967/13, K.1969/5, Kt.14-15-16.01.1969.

⁷⁴² Danıştay, 8.D, 11.05.1968, E.1968/640, K.1968/1539; 12.D., 11.02.1970, E.1970/55, K.1970/340.

⁷⁴³ Lütfi DURAN, “Yüksek Mahkemeler Arasında...”, **op.cit.**, s.11-12,19. Türk Devlet Teşkilatında yargı yetkisini kullanan çeşitli müesseseler olduğunu belirleyen yazar, bunlardan Yargıtay, Danıştay ve Askeri Yargıtay’ı genel yetkili egemen yargı merci, Anayasa Mahkemesini özel yetkili bir egemen yargı merci,

İlçe seçim kurulu tarafından yapılan başvuruda karşı oy kullanan üyelerin de belirttiği gibi, Yüksek Seçim Kurulunun, il seçim kurullarının ve hatta ilçe seçim kurulu başkanlarının seçim yargısı ile görevli oldukları işlerde mahkeme sıfatı ile Anayasa Mahkemesine itiraz yoluyla başvurmaya yetkili kabul edilmeleri gerekir.⁷⁴⁵ Aksi yorumda, seçim kanunlarının itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne götürülmesi yolu tıkanmış olur.⁷⁴⁶ Anayasa Mahkemesinin ve Yüksek Seçim Kurulunun mevcut kararları göz önünde bulundurulduğunda, konunun kanunda açıkça düzenlenmesi daha isabetli bir çözüm olarak gözükmektedir.

ii) *Anayasa Mahkemesinin Hakem Mahkemelerine/ Tahkime Yaklaşımı*

Tarafların aralarındaki hukuki ilişkiden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünü, yasal bir zorunluluk nedeniyle ya da anlaşmak suretiyle hakem olarak nitelendirilen kişi ya da kişilere bırakmalarına tahkim denir.⁷⁴⁷ Yasal bir zorunluluk olarak tahkim öngörülmüş olması durumunda, başka bir ifadeyle “mecburi/zorunlu tahkimde” tarafların diğer yargı yollarına başvurmaları mümkün değildir. İhtiyari tahkime ise, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri (kamu düzenine ilişkin olmayan) işlerden kaynaklanan hukuki uyuşmazlıklar bakımından başvurulabilir.⁷⁴⁸

Hakemler, işlevsel açıdan, bir hukuk kuralını somut bir olay veya ilişkiye yargısal usullere uyarak uygulayan tarafsız ve bağımsız bir karar mercii konumundadır. Devlet mahkemelerini ikame ettiği kabul edilir ve yargı organı niteliği taşıdığını vurgulamak için “hakem mahkemeleri” tabiri kullanılır. Hakem mahkemesi hükmü, devlet mahkemesi hükmü yerine geçer, gerekçelidir, temyizi mümkündür, yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilebilir, mahkeme kararları gibi icra edilebilir.⁷⁴⁹

Yüksek Seçim Kurulu ve Uyuşmazlık Mahkemesini karma nitelikli egemen yargı mercii olarak nitelendirmiş, Sayıştay ve Yüksek Hakimler Kurulunun ise idari yargı sistemine dahil özel derece mahkemeleri olduğunu belirtmiştir. Seçim yargısının ayrıca değerlendirildiği bir diğer eser: Metin GÜNDAĞ, *İdare Hukuku*, İmaj, Ankara, 2002, s.6.

⁷⁴⁴ Yıldızhan YAYLA, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, s.140.

⁷⁴⁵ E.1992/12, K.1992/7, Kt.18.02.1992; Güven Dinçer, Servet Tüzün, Yalçın Acargün Karşı oyu.

⁷⁴⁶ Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi*, Beta, İstanbul, 2004, s.173.

⁷⁴⁷ ARSLAN/TANRIVER, *op.cit.*, s.213.

⁷⁴⁸ HUMK, m.518, Tahkime ilişkin düzenlemeler HUMK m. 516 vd.

⁷⁴⁹ ARSLAN/TANRIVER, *op.cit.*, s.218.

İhtiyari tahkimde hakem sıfatıyla davaya bakan hiçbir hakim bugüne kadar Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmamıştır. Anayasa Mahkemesi, zorunlu tahkim çerçevesinde yapılan başvurularda, hakemlerin kendisine başvuru hakkı bakımından mahkeme kavramı içerisinde olmadıklarına karar vermiştir.⁷⁵⁰ Mahkemeye göre, görevin yargıç niteliğinde bir kişi tarafından yapılması, bu yerin mahkeme sayılması için yeterli değildir.⁷⁵¹ Mahkeme kavramının işlevsel açıdan yorumlanmadığı bu kararlarda, hakemlerin yargılama işi yapıp yapmadıkları ya da yargılama usul ve güvencelerine sahip olup olmadıkları bakımından bir değerlendirme yapılmamıştır. Organik olarak, yargı örgütünün dışında olmalarına vurgu yapılarak, “mahkeme” olarak nitelendirilemeyeceklerine karar verilmiştir.⁷⁵²

Zorunlu tahkim uygulamasının en sık karşılaşılan örneklerinden biri, çeşitli idari kurum ve kuruluşlar arasında çıkan uyuşmazlıkların hakem yoluyla çözülmesini düzenleyen 3533 sayılı Kanundur.⁷⁵³ Anayasa Mahkemesince “mahkeme” niteliğinde kabul edilmeyen hakemlerin yargı yetkisi kullanmasının Anayasanın 7.maddesine aykırı olduğu ileri sürülmüşse de, Anayasa Mahkemesi, bu uygulamanın Anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir.⁷⁵⁴ Mahkemeye göre, söz konusu kurum ve kuruluşlar arası ilişkilerin, kişiler ya da kişilerle idare arasındaki ilişkilere benzetilerek Anayasada kişi hakları yönünden konulan ilkelerin bunlar bakımından da uygulanmasının anayasal dayanağı bulunmamaktadır. Mahkemenin gerekçesi dikkate alındığında, kişiler arası ya da kişiler ile idare arasındaki uyuşmazlıkların zorunlu tahkim yoluyla çözülmesinin Anayasanın 7.maddesine aykırı bulunacağı anlaşılmaktadır.

Öğretide, hakemlerin baktıkları uyuşmazlık hakkında verdikleri kararın icra kabiliyetini haiz olduğu vurgulanarak, hakların korunması bakımından “mahkeme” tabirine dahil

⁷⁵⁰ Mecburi tahkim : 3533 sayılı Kanun: E.1963/46, K.1963/43, Kt.28.02.1963; E.1988/2, K.1988/4, Kt.04.02.1988; Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri: E.2007/53, K.2007/61, 31.05.2007.

⁷⁵¹ E.1988/2, K.1988/4, Kt.04.02.1988 RG’de yayımlanmadı. (Mecburi tahkim), Aynı yönde: E.1963/46, K.1963/43; Kt.28.02.1963.

⁷⁵² Kemal BAŞLAR, “Anayasa Yargısında Davaya...”, *op.cit.*, s.226.

⁷⁵³ Kanun no: 3533, Kanun tarihi: 29.06.1938, RG.16.07.1938-3961. “Umumi Mülhak ve Hususi Bütçelerle İdare Edilen Daireler ve Belediyelerle Sermayesinin Tamamı Devlete veya Belediye veya Hususi İdarelere Aid Daire ve Müesseseler Arasındaki İhtilafların Tahkim Yolile Halli Hakkında Kanun”

⁷⁵⁴ E.1968/57, K.1969/29, Kt.13.05.1969; E.1972/19, K.1972/47, Kt.05.10.1972.

edilmeleri gerektiği ileri sürülmektedir.⁷⁵⁵ Karşılaştırmalı hukukta da gördüğümüz gibi, “tahkim” kurumunun mahkeme olarak kabul edilmemesi sık rastlanılan bir görüştür. Hakem kararlarını temyizen inceleyen Yargıtay kararlarında da, hakemlerin “mahkeme” niteliğinde olmadıkları vurgulanmaktadır.⁷⁵⁶ Dolayısıyla, anayasa yargısı bakımından, hakemlerin “mahkeme” niteliğinde olduklarını iddia etmek yerine, hakemlere Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisi tanınması gereği vurgulanmalıdır. Nitekim, işlevsel açıdan bakılırsa, hakem mahkemelerine başvuru yetkisi tanınması bir zorunluluktur. Ancak, hakem başvurularının kabulü için, yasama organının harekete geçerek, açıkça düzenleme yapması daha uygun gözükmemektedir.

Yargının iş gücünün artmasına bağlı olarak yargılama sürecinin uzaması, bazı ihtilafların çözümünün alternatif bir yol olarak hakem heyetlerine bırakılması uygulamasının artmasına neden olmuştur. Tüketici sorunları hakem heyetleri, baro hakem kurulları, Futbol Federasyonu Tahkim Kurulu ve diğer spor dallarına ilişkin olarak Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü bünyesindeki Tahkim Kurulu bu uygulamanın birbirinden farklı örnekleridir. Bu örneklerin, ortak yanı ise, duruma göre, bu kurullara başvuru yapılmasının bir zorunluluk olmasıdır.

Bunlar arasında, sadece tüketici sorunları hakem heyeti tarafından Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmıştır. Isparta Tüketici Sorunları Hakem Heyeti tarafından yapılan başvuru, tüketici sorunları hakem heyetlerinin, yargı organlarının ve mensuplarının Anayasada belirtilen niteliklerine sahip olmadıkları, dolayısıyla mahkeme sayılamayacakları gerekçesiyle reddedilmiştir.⁷⁵⁷ Tüketici sorunları hakem heyetleri, mahkeme niteliğini haiz olmadığı gibi, sadece belirli bir değerin altındaki uyuşmazlıklar

⁷⁵⁵ ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, s.80., ARMAĞAN, “Dava Mahkemelerinde...”, **op.cit.**, s.724. Aynı yönde, Selin ESEN, **...İlk İnceleme**, 1996, s.72. Özellikle zorunlu tahkim için bkz. KURU, **op.cit.**, 2001, s.6306.

⁷⁵⁶ İhtiyari tahkimde, belirli koşullarla Yargıtay’da temyize gidilmesi mümkündür. Hakem kurullarının temyiz kararına karşı direnme kararı vermesi mümkün değildir. Yargıtay kararlarında, direnmenin “mahkemelere” özgün hukuksal bir kurum olduğu, hakemlerin bu nitelikte olmadığı vurgulanmaktadır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.1995/15-1114, K.1996/302, Kt.24.04.1996.; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2005/15-728, K.2006/1, Kt.25.01.2006, II. Uluslararası Özel Hukuk Sempozyumu, “Tahkim”, 14.02.2009, s.422 vd., s.450 vd.

⁷⁵⁷ E.2007/53, K.2007/61, Kt.31.05.2007. Tüketici Sorunları Hakem Heyeti, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un değişik 22. maddesine göre, illerde Sanayi ve Ticaret İl Müdürü veya görevlendireceği bir memur, ilçelerde kaymakam veya görevlendireceği bir memur başkanlığında, belediye, baro, ticaret ve sanayi odası ile esnaf ve sanatkar odası ve tüketici örgütlerinden seçilerek görevlendirilecek beş kişiden oluşmaktadır.

bakımından bu heyetlere başvuru yapılması zorunlu tutulmuş ve bunların kararlarına karşı tüketici mahkemelerine başvuru imkanı tanınmıştır. Tüketici mahkemelerinin, uygulayacakları kuralların hakem heyeti ile aynı olacağı dikkate alındığında, Anayasaya aykırılık itirazının bu aşamada ileri sürülmesi mümkündür. Dolayısıyla, bireylerin haklarının korunması bakımından, tüketici sorunları hakem heyetlerine Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisi tanınmamasının herhangi bir kısıtlayıcı sonucu bulunmamaktadır.

Baro hakem kurulları tarafından verilen kararlar ise ancak belirli nedenlerle temyiz edilebildiğinden, temyiz mercinin uygulayacağı kural ile baro hakem kurulunun uygulayacağı kural birbirinin aynı değildir.⁷⁵⁸ Bu tür hakem heyetlerinin Anayasa Mahkemesine başvuru yapamaması hak arama özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikte olacaktır. Ancak, Anayasa Mahkemesi, hakem kurulunun mahkeme niteliğinde olmaması sebebiyle kararlarına karşı yargısal başvuru yolunun açık olması gerektiğini vurgulayarak, bu kurulların dayanağı olan kanun maddesini iptal etmiştir.⁷⁵⁹ Mahkemeye göre, davaların az giderle ve mümkün olduğunca süratle sonuçlandırılması görevi ve mahkemelerin ağır iş yükü altında bu görevi yerine getirmesinin zorlaşması, alternatif uyuşmazlık çözümlerinin benimsenmesini gerekli kılabilir. Ancak, bu aşamadan sonra, kararı benimsemeyen tarafa yargı yolunun açık tutulması gereklidir. Bu durumda, Anayasa Mahkemesinin, tıpkı Sayıştay kararında olduğu gibi, “mahkeme” olarak nitelendirmediği mercilerin kararlarına karşı yargı yolunun açık tutulması konusundaki hassasiyetini sürdürdüğü açıktır.⁷⁶⁰ Mahkeme, ayrıca, hakem kurullarının oluşumunun ve çalışma yönteminin hukuk devleti ilkeleriyle uyumlu olması gerektiğini ve hakem kurullarının tarafsızlığı ve bağımsızlığı ile bu kurulların alacağı kararların bağlı olacağı

⁷⁵⁸ Kanun, baro hakem kurullarına ilişkin ayrıntılı düzenleme yapmaktan kaçınmış, karar alma usulü ve temyiz nedenleri de dahil olmak üzere tüm ayrıntılar Türkiye Barolar Birliği tarafından çıkarılan bir yönetmelikle düzenlenmiştir. RG.14.11.2001-24583.

⁷⁵⁹ E.2003/98, K.2004/31, Kt.03.03.2004. Bu karar üzerine, yasama organı herhangi bir düzenleme yapmamış, Türkiye Barolar Birliği, 09.06.2009 tarih ve 27253 sayılı Resmi Gazete’de, “Türkiye Barolar Birliği Baro Hakem Kurulu Yönetmeliğinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik” yayımlamıştır.

⁷⁶⁰ Benzer şekilde, 1963 yılında, Baro Haysiyet Divanının yargı merci niteliğinde olmadığı, dolayısıyla kararlarının Danıştay denetimine tabi olması gerektiğine karar verilmiştir. E.1963/75, K.1963/129, Kt.30.05.1963.

usul ve esasların yönetmeliğe bırakılmayıp kanunla düzenlenmesinin zorunlu olduğunu vurgulamıştır.⁷⁶¹

Anayasa Mahkemesinin bu kararı çerçevesinde, zorunlu tahkim uygulamasının bir diğer örneği olan Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) Tahkim Kurulunun da değerlendirilmesi gerekir. UEFA tarafından çıkarılan UEFA Statüsünün 60.maddesine göre, ulusal federasyonlar, ulusal mevzuat saklı kalmak üzere, talimatların ve statülerin uygulanmasından kaynaklanan veya bunlarla ilgili olan ulusal nitelikteki uyuşmazlıkların çözümünün, nihai dereceli mahkeme sıfatıyla ve olağan mahkemeler dışında, bağımsız ve tarafsız bir tahkim mahkemesine bırakılacağına ilişkin bir hükmü kendi statülerine koymak zorundadır. Türkiye'deki Futbol Federasyonu Tahkim Kurulu da bu tür bir yapılanma örneğidir.⁷⁶² Son olarak, 5894 sayılı Kanunun 6.maddesinde düzenlenen TFF Tahkim Kurulu kararları aleyhine yargı mercilerine başvurulması mümkün değildir.⁷⁶³ Tahkim Kurulunun oluşumu, görev, yetki, hak ve sorumlulukları ile üyelerinin sahip olması gereken niteliklerin TFF Statüsünde, Kurulun işleyişi ve usul kurallarının ise TFF tarafından çıkarılacak talimatta düzenlenmesi öngörülmüştür.

TFF Tahkim Kurulunu, kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir yargı merci olarak nitelendirmek mümkün değildir.⁷⁶⁴ Anayasa Mahkemesinin olası bir başvuru, başvuran mercinin mahkeme niteliği taşımadığı gerekçesiyle reddetmesi beklenir. Ancak, daha önceki kararlarda da görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi, mahkeme niteliğinde kabul etmediği mercilerin kararlarına karşı yargı yolunun kapatılmasını Anayasaya aykırı bulmaktadır. Bu durumda, iptal davası açma süresi geçtiğine göre, TFF Tahkim Kurulunun kararlarına karşı yargı yolunun kapatılmasına ilişkin düzenlemenin Anayasaya aykırılığının nasıl ileri sürülebileceğinin belirlenmesi önemlidir. Anayasa Mahkemesi, 1997 yılında verdiği bir kararda, Tahkim Kurulunca incelenerek kesin karara bağlanması gereken bir konuda, bu yol izlenmeksizin açılan

⁷⁶¹ E.2003/98, K.2004/31, Kt.03.03.2004.

⁷⁶² www.tff.org Erişim Tarihi: 15.01.2010.

⁷⁶³ 5894 sayılı Kanun Kabul tarihi: 05.05.2009, RG.16.05.2009-27230.

⁷⁶⁴ Futbol Federasyonu Tahkim Kurulunun yargı mercii olmadığı, idare yetkisi kullanan bir mercii olduğu ve kararlarına karşı idari yargıya başvuru yolunun açık olması gerektiği yönünde bkz. Taner AYANOĞLU, "Türkiye Futbol Federasyonu Tahkim Kurulu'nun İşlevi ve Kararlarının Niteliği" in **TBB Dergisi**, S.74, Ocak-Şubat 2008, ss.43-75.

davaya bakan asliye hukuk mahkemesinin yetkisiz olduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁵ Bu karar, Mahkemenin benzer kararları ile birlikte değerlendirildiğinde, adli yargının görevsizlik kararı vermek zorunda olduğu anlamına gelmemektedir. Sadece, usul bakımından, Tahkim Kurulu aşamasından geçilmeden yargı yoluna başvurulamayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla, Tahkim Kurulu kararını verdikten sonra bu karar aleyhine mahkemeye başvurulup, söz konusu maddenin Anayasaya aykırılığı iddiasında bulunulabilir.⁷⁶⁶ Nitekim, Ankara 4.Asliye Ceza Mahkemesi tahkim kurulu kararını verdikten sonra açılan davaya bakmakta iken, TFF Tahkim Kurulu kararlarının kesin olduğuna ilişkin hükümlerin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurmuş ve Anayasa Mahkemesi ilk inceleme sonucunda başvurunun kabuledilebilirliğine karar vermiştir.⁷⁶⁷

Bu başvurudan önce, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Tahkim Kurulunun kararlarının kesin olduğunu belirten kanun hükmü, hak arama özgürlüğü ve idarenin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimi ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir.⁷⁶⁸ Anayasa Mahkemesine göre, kanun koyucu, taraflara görevli ve yetkili mahkemeye başvurmadan önce aralarındaki uyuşmazlığı kısa sürede çözmek üzere idari bir kurula başvuru yükümlülüğü getirebilir ise de, kanunla bu kurulun kararlarına karşı yargı yolunun kapatılması mümkün değildir. Türkiye Futbol Federasyonu ayrı bir kanunla düzenlenen özel hukuk hükümlerine tabi bir kuruluş olmakla birlikte, bünyesinde yer alan Tahkim Kurulu iki idare arasındaki değil, gerçek ya da tüzel kişiler arasındaki uyuşmazlıkları çözmekle görevlidir. Dolayısıyla, TFF

⁷⁶⁵ E.1997/47, K.1997/55, Kt.10.06.1997.

⁷⁶⁶ Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkemenin yetkisini incelerken, görevli ve yetkili mahkeme olmasının yanı sıra, mahkeme önünde açılan davanın usulüne uygun açılıp açılmadığını da incelemektedir. Mahkemenin görevli olmadığını tespit ettiğinde bu durumu açıkça belirten Anayasa Mahkemesinin, söz konusu kararında mahkemenin önündeki davanın usulüne uygun açılmaması nedeniyle red kararı verdiği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi, asliye hukuk mahkemesine hiçbir şekilde başvuru yapılamayacağı kanaatinde olsaydı, mahkemenin görevsizliği nedeniyle red kararı verirdi. Bu konu “bakılmakta olan dava” başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

⁷⁶⁷ E.2010/61 sayılı dosyanın ilk inceleme sonucu için bkz.15 Temmuz 2010 tarihinde görüşülen dosyalar ve sonuçları www.anayasa.gov.tr

⁷⁶⁸ E.2006/118, K.2009/107, Kt.02.07.2009. Mahkeme, özerk federasyonların hizmet yerinden yönetim kuruluşu olduğunu tespit etmiştir. Futbol federasyonu, özerk federasyonlardan ayrı bir statüye tabidir. Bu noktada, karar verildiği tarihte, söz konusu fıkranın değiştirilmiş olduğu, yeni düzenlemenin “kesin” ifadesini içermediği, dolayısıyla Anayasa Mahkemesi kararının etkisinin tartışmalı olduğu da vurgulanmalıdır. Konuya ilişkin olarak bkz. Kısmet ERKİNER, “Özerk Spor Federasyonlarına Yeni Düzen”, **Güncel Hukuk**, Mayıs 2010, ss.64-65.

Tahkim Kurulu kararlarına karşı yargı yolunun kapatılması yönünde bir sınırlama ancak Anayasa değişikliği ile mümkün olabilir. Kaldı ki, bu değişiklik de, Anayasanın değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen ikinci maddesindeki cumhuriyetin temel niteliklerinden hukuk devleti ilkesi ile çelişki yaratacaktır.

B. Mahkemelerin Sadece Bakmakta Oldukları Dava Sırasında Başvuru Yapabilmesi

Anayasanın 152.maddesi, mahkemelerin ancak bakmakta oldukları dava sırasında başvuru yapabileceklerini düzenlemektedir.⁷⁶⁹ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 8.maddesine göre, raportörler tarafından hazırlanacak ilk inceleme raporunda “mahkemenin önünde bakılmakta olan bir dava bulunup bulunmadığının” tespit edilmesi gerekir.⁷⁷⁰ Anayasa ve ilgili düzenlemelerde yer alan “bir davaya bakmakta olan mahkeme” ibaresi, mahkemelerin itiraz yoluna başvurma yetkisinin iptal davasından farklı olarak, ancak bakılmakta olan bir dava dolayısıyla mümkün olabileceğini belirtmek amacıyla konulmuştur. Bu durum, itiraz yolunun belirli bir davaya bağlı olma özelliğinin doğal bir sonucudur.⁷⁷¹

Başvuran mahkemenin önündeki işin dava niteliği belirlendikten sonra, davanın devam edip etmediği araştırılır. Bakılmakta olan dava, eski deyimle “derdest dava” (görülmekte olan) terimi daha çok maddi bir durumu akla getirir.⁷⁷² İtiraz yoluna başvuracak mahkemenin önünde henüz açılmış bir dava yoksa ya da açılmış olan dava Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmadan önce karara bağlanmış ise Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmasının mümkün olmadığını ifade eder.

Anayasa Mahkemesi, “bakılmakta olan dava” ölçütü bakımından, gönderilen belgelerin gözden geçirilmesiyle kolayca saptanabilecek, basit bir değerlendirmeyi yeterli

⁷⁶⁹ 1982 Anayasası 152.madde, 1961 Anayasası 151.madde. Her iki Anayasa döneminde çıkarılan kanunların “bir davaya bakmakta olan mahkeme” ibaresiyle başlayan ilgili maddeleri Anayasayı tekrarlamakla yetinmiştir. 2949 sayılı Kanunun 28.maddesi ve 44 sayılı kanunun 27.maddesi.

⁷⁷⁰ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, RG.03.12.1986-19300. 1961 Anayasası döneminde 44 sayılı Kanuna dayanılarak yapılan İçtüzüğü'nün aynı başlığı taşıyan 15.maddesinde bu yönde bir ifade bulunmamaktadır.

⁷⁷¹ ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2008, s.414.

⁷⁷² KURU, *op.cit.*, 2001, s.6306.

bulmamaktadır.⁷⁷³ Mahkeme, “bakılmakta olan davanın” görevli ve yetkili bir mahkemede, usulüne uygun açılıp açılmadığını da araştırmaktadır. Anayasa Mahkemesi içtihatlarıyla geliştirilen bu ikinci ölçüt, Mahkemenin temyiz mahkemesi gibi hareket ederek yetkisini aştığı yönünde ciddi eleştirilere hedef olmuştur. Anayasa Mahkemesinin dava kavramına yüklediği anlam ve bakılmakta olan dava incelemesinin objektif kapsamı belirlendikten sonra, başvuran mahkemenin görev ve usul kurallarına yönelik yapılan inceleme çeşitli olasılıklar dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

1. Başvuran Mahkeme Önündeki Davanın Bakılmakta Olması

Başvuru anında, mahkemenin önünde, bakmakta olduğu bir dava olması gereklidir. İtiraz yolu, ancak asıl davaya bağlı olarak varlık kazanan tali bir davadır.⁷⁷⁴ İtiraz yolunu kabul eden pek çok ülke düzenlemesinde de benzer ifadeye rastlanır.⁷⁷⁵ Bu nedenle de, Anayasa Mahkemeleri başvuran mahkeme önündeki işin dava niteliğini ve bu davanın devam edip etmediğini araştırır. Bu araştırmada, dava kavramı yargılama hukukundaki teknik anlamından ziyade, her türlü uyuşmazlık ya da yargı mercilerince çözümlenmesi gereken iş olarak ele alınmaktadır.⁷⁷⁶ Karşılaştırmalı hukukta, bakılmakta olan dava ölçütü çerçevesinde araştırılan bir diğer husus da, davanın sonuçlanıp sonuçlanmadığıdır. Bu incelemeyi sadece başvuru anında yapan mahkemeler olduğu gibi, karar verilinceye kadar davanın bakılmakta olmasını arayan mahkemeler de mevcuttur. Bu çerçevede, öncelikle mahkemenin önündeki işin dava niteliği belirlendikten sonra, bu dava ile Anayasa Mahkemesi önündeki başvuru arasındaki ilişki saptanmalıdır.

a) Mahkemenin Önündeki İşin Dava Niteliği

Anayasa Mahkemesi, “dava” terimini teknik anlamında değil, Anayasaya uygunluk denetimi bakımından yorumlamış ve mahkemelerde bakılmakta olan iş olarak

⁷⁷³ DURAN Lutfi, “Anayasa Mahkemesi Yargının Üst Mercii Değildir”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, C.22, Sy.206-209, Nisan-Temmuz 1998, s.32.

⁷⁷⁴ Rona AYBAY, “Anayasaya Aykırılık İtirazının Özellikleri...”, **op.cit.**, s.356.

⁷⁷⁵ Alman Anayasası m.100; İspanyol Anayasası m.163; İtalyan 1 sayılı Anayasal Kanun m.1; Arnavutluk Kanun m.68; Polonya Kanun m.3; Rusya Federasyonu Kanun m.101; Slovakya Anayasa m.144/2; Slovenya Anayasa m.156.

⁷⁷⁶ İtiraz yolunu düzenleyen ülkelerin Anayasa ve kanunlarının İngilizce veya Fransızca çevirilerinde, dava ve uyuşmazlık ifadelerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda, dava kavramının teknik anlamının itiraz yolu bakımından önemli olmadığı bir göstergesidir.

tanımlamıştır.⁷⁷⁷ Anayasa Mahkemesinin kararlarında, “...mahkemelerce bir karar verme, bir işlem yapma ve iki taraflı bir davaya bakma durumlarında...” ortada bakılmakta olan bir dava olduğu kabul edilmiştir.⁷⁷⁸ Bir dava söz konusu olmadıkça Anayasaya uygunluk denetimi yoluna başvurulamayacağı dikkate alınarak, genel olarak dar yorum yapılması uygun görülmemiştir.⁷⁷⁹ Anayasa Mahkemesine göre, itiraz yoluna başvurma yetkisi bakımından “dava” kelimesini, usul hukukundaki dar anlamında değil, mahkemelerin karara bağlamakla ödevli oldukları uyuşmazlıklar anlamında geniş yorumlamak, Anayasaya aykırı kanunların davanın taraflarına uygulanmasını önlemeyi ve bunları hukuk düzeninden ayıklamayı amaçlayan itiraz yolunun işlevine daha uygun düşmektedir.⁷⁸⁰

Öte yandan, Mahkemenin kendi tanımına her zaman bağlı kalmadığı ve “dava” kavramının kapsamına ilişkin çelişkili kararlar verdiği belirtilmelidir. Örneğin, aynı mahkemenin aynı kanun maddelerinin iptali istemiyle yaptığı iki başvurunun ilkinde başvuran mahkeme önündeki işi “dava” olarak nitelendirmeyerek yetkisizlik nedeniyle red kararı veren Anayasa Mahkemesi, ikincisinde mahkeme önündeki işi “dava” olarak nitelendirerek işin esasını incelemiştir.⁷⁸¹ Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesine göre dava niteliğinde olan işler ile dava niteliğinde olmayan işler incelenirken, mevcut Anayasa Mahkemesi kararlarında bir istikrar olmadığı gözden kaçırılmamalıdır.

Anayasa Mahkemesinin, Anayasanın 152.maddesi kapsamında “davaya bakan mahkeme” olarak kabul edilip edilmeyeceği, edildiği takdirde bu sıfatıyla re’sen Anayasaya aykırılık sorununu ortaya koyup koyamayacağı ise oldukça tartışmalı bir konudur.⁷⁸² Her ne kadar, öğretide Anayasa Mahkemesinin “mahkeme” olup olmadığı

⁷⁷⁷ E.1977/128, K.1977/140, Kt.20.12.1977: “Anayasaya uygunluk denetiminde dava; çözüme bağlanmak üzere, görevli bir mahkeme önüne kanuna uygun biçimde getirilen özel veya kamu hukukuna ilişkin anlaşmazlıklar ve işler olarak nitelendirilmektedir.” Aynı yönde: E.1987/24, K.1987/32, Kt.24.11.1987.

⁷⁷⁸ E.1978/67, K.1979/14, Kt.13.03.1979; E.1980/10, K.1980/69, Kt.11.12.1980; E.1984/17, K.1984/12, Kt.11.12.1984.

⁷⁷⁹ E.1978/67, K.1979/14, Kt.13.03.1979; E.1980/10, K.1980/69, Kt.11.12.1980.

⁷⁸⁰ E.1978/53, K.1978/45, Kt.29.06.1978.

⁷⁸¹ Ankara 10.Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından aynı kanunun aynı maddesinin Anayasaya aykırılığı ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi, 20.12.1977 tarihli ilk kararında mahkemenin yetkisizliği nedeniyle red kararı vermiştir. E.1977/128, K.1977/140. İkinci kararında ise, yedi üyenin karşı oyuyla mahkemenin önündeki iş dava olarak nitelendirilmiştir. Bunun üzerine yapılan esas incelemesinin sonunda söz konusu normun Anayasaya aykırı olmadığına karar verilmiştir. E.1980/10, K.1980/69, Kt.11.12.1980.

⁷⁸² İtiraz yoluna başvuru anlamında, Anayasa Mahkemelerini davaya bakan mahkeme kapsamında kabul eden ülkeler arasında İtalya, İspanya sayılabilir. Avusturya, Makedonya ve Slovakya Anayasa

üzerinden bir değerlendirme yapılıyorsa da⁷⁸³, nitelemenin mahkemenin baktığı işe göre değişiyor olması, asıl ölçütün bakılan işin dava niteliği ile ilgili olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, Anayasa Mahkemesine göre, başvuran mahkeme önündeki işlerin dava niteliği belirlendikten sonra, Anayasa Mahkemesinin hangi işlerinin bu kapsamda yer aldığı belirlenmelidir.

i) *Başvuran Mahkeme Önündeki İşin Dava Niteliği*

Anayasa Mahkemesinin, mahkemelerin karara bağlamakla görevli oldukları tüm uyuşmazlıklar sırasında, hatta mahkemelerce bir karar verme, bir işlem yapma durumlarında, “davaya bakan mahkeme” olarak kabul edilecekleri yönündeki içtihadının sonucunda, çekişmesiz yargı işleri⁷⁸⁴ ile icra ve iflas işlerinin⁷⁸⁵ dava terimine dahil olduğu kabul edilmiştir. Davalar arasında asli-tali dava ayırımı yapılmamakta, tali davalar da Anayasanın 152.maddesi kapsamına giren davalardan sayılmaktadır.⁷⁸⁶ Tali davada, yalnızca tali davanın tarafları ve tali davaya bakan mahkemenin başvuru yetkisi bulunmaktadır. Asıl davaya bakan mahkemenin tali dava sonuçlandıktan sonra orada uygulanan kurallara karşı Anayasa Mahkemesine başvurması mümkün değildir.⁷⁸⁷

Asıl dava sonuçlandıktan sonra, cezanın yerine getirilmesi sırasında, cezanın yerine getirilmesi ile ilgili olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesi için kanunda belirtilen yargılama makamlarına yapılan başvuruların incelenmesi de Anayasa

Mahkemelerinin de re’sen başvuru yetkisi bulunmaktadır. FAVOREU et.al., “En Italie”, **op.cit.**, p.30; BON Pierre, “L’exception d’inconstitutionnalité en Espagne”, **RFDC**, 1990-4, s.679; AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.23.

⁷⁸³ Selin ESEN, **...İlk İnceleme**, s.74; BAŞLAR, **Anayasa Yargısında Mahkeme...**, ss.44-50 ve 104-117.

⁷⁸⁴ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.221, TÜLEN, **op.cit.**, s.68. Anayasa Mahkemesi, E.1967/21, K.1968/36, Kt.26.09.1968: “Anayasa’ya aykırı bir takım hükümlerin dar anlamda Davalar dışında mahkemelerin gördükleri çelişmesiz yargı (Nizasız kaza) işlerinden olan öbür işlerde uygulanacak yasalar hükümleri bakımından dahi söz konusu edilmesi tabii bulunduğundan, (Dava) sözünü usul hukukundaki dar anlamında değil, geniş bir anlamda ve mahkemelerin bir karara bağlamakla ödevli oldukları Davalar veya çelişmesiz yargıdan sayılan işler anlamında yorumlamak, Anayasa koyucunun amacına uygun düşecektir.” İtalya’da da çekişmesiz yargı işleri dava kapsamında kabul edilmektedir. RİCCİ, **op.cit.**, s.46.

⁷⁸⁵ E.1965/25, K.1965/57, Kt.26.10.1965: “ ... icra tetkik mercilerine sevk edilen işler de, şikayet ve itirazlar gibi, yargı yolu ile çözümlenmekte olduklarından, bakılmakta olan birer Davadır.”

⁷⁸⁶ E.1978/67, K.1979/14, Kt.13.03.1979; E.1984/17, K.1984/12, Kt.11.12.1984.

⁷⁸⁷ E.1984/17, K.1984/12, Kt.11.12.1984. Tali davada uygulanan kurallar, asıl dava bakımından uygulanacak kural sayılmamaktadır.

Mahkemesine başvuru hakkı bakımından “dava” kapsamındadır.⁷⁸⁸ Ancak, bu başvuruların kesinleşmiş mahkûmiyet kararlarındaki hukuka aykırılığın giderilmesi niteliği taşınamaması, doğrudan cezanın yerine getirilmesi ile ilgili olması gerektiği vurgulanmalıdır.⁷⁸⁹

Yargıtay ve Danıştayın dava mahkemesi olarak görev yaparken Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisi bulunduğu kuşku yoktur. Bunların, temyiz inceleme yeri olarak görev yaptıkları durumda başvuru yetkilerinin olup olmadığı tartışma konusu yapılmıştır. DURAN, temyiz mercilerinin, davayı değil, yargısal kararları inceledikleri bu itibarla da re’sen veya ilk defa önlerinde ileri sürülen Anayasaya aykırılık itirazını ciddi bularak Anayasa Mahkemesine gönderemeyeceklerini belirtmiştir.⁷⁹⁰ ARMAĞAN da, temyiz mercilerinin sadece kanunda açıkça esasa hükmedebileceği belirtilen hallerde, tetkik duruşmalı yapıyorsa Anayasa Mahkemesine başvuru hakkının kabul edilebileceğini belirtmiştir.⁷⁹¹

Anayasa Mahkemesi, Yargıtay Ceza Genel Kurulunun yaptığı bir başvuru üzerine konuyu incelemiş ve temyiz aşaması gibi tüm kanun yolu aşamalarının davanın bir aşaması olduğundan hareketle, bu aşamada da başvuru yetkisinin kabulüne karar vermiştir.⁷⁹² Anayasa Mahkemesine göre, öncelikle temyiz yoluna başvurulması ile

⁷⁸⁸ E.1978/53, K.1978/45, Kt.29.06.1978 ; E.1978/55, K.1978/46, Kt.29.06.1978. “...kesinleşmiş mahkûmiyet kararlarındaki hukuka aykırılığın giderilmesi niteliği arzitmeksizin, cezanın yerine getirilmesi sırasında, yerine getirmekle ilgili olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesi için yasa uyarınca yargılama makamlarına başvurulmasını da (dava) sözünün kapsamı içinde saymak; iptal davası yoluyla denetime bağlı tutma süresi geçmiş bulunan yasalardan Anayasaya aykırı olanları ayıklamayı ve bu nitelikteki yasaların davanın taraflarına uygulanmasını önlemeyi amaçlayan itiraz yoluyla Anayasaya uygunluk denetiminin belirlenen işlevine de uygun düşmektedir.” Aynı yönde, E.1978/71, K.1979/5, Kt.16.01.1979. Muhittin Gürün, Ahmet Erdoğan, Osman Tokcan, Muammer Yazar, Adil Esmer, Hüseyin Karamüstantikoğlu ve Necdet Darıcioğlu bu görüşe katılmamışlardır. Aynı yönde : E.1989/35, K.1990/22, Kt.19.07.1990. Ancak, Anayasa Mahkemesine göre, dava söz konusu olabilmesi için başvurunun yapay bir şekilde oluşturulmaması gerekir. E.1975/151, K.1975/177, Kt.08.07.1975. 1402 sayılı CMUK döneminde 402 vd. maddelerinde düzenlenen bu konu, artık 13.12.2004 tarih ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 98 vd. maddelerinde düzenlenmektedir. Anayasa Mahkemesi, 2006 yılında verdiği bir kararda, bu madde çerçevesinde, daha önce kesinleşen kararın nasıl para cezasına çevrileceğine ilişkin bir uyuşmazlığı inceleyen mahkemenin yaptığı başvuruyu dava niteliğinde olmadığı gerekçesiyle değil, itiraz konusu norm davada uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. E.2006/139, K.2006/102, Kt.01.11.2006.

⁷⁸⁹ Hüküm kesinleştikten sonra, infaz aşamasında hükmün verildiği dava sona erdiğinden bu davada uygulanan hükümler bakımından başvuru yapılması mümkün değildir. E.2001/11, K.2001/3, Kt.24.01.2001; E.2005/1, K.2005/5, Kt.11.01.2005.

⁷⁹⁰ DURAN, “İtiraz Yolu İle Anayasaya...”, **op.cit.**, s.31.

⁷⁹¹ ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, s.80.

⁷⁹² E.1971/17, K.1971/58, Kt.15.06.1971; Aynı yönde, E.1987/24, K.1987/32, Kt.24.11.1987.

ortaya bir uyuşmazlık çıkmıştır ve bu uyuşmazlık yargı merci önünde yargılama yapılarak çözümlenmektedir. Buradaki uyuşmazlık, ilk derece mahkemesi olarak konuyu inceleyen mahkemenin verdiği bir karar ya da hüküm ile ilgilidir. Dolayısıyla, sözü geçen karar veya hükmün verildiği dava, temyiz incelemesi sırasında da hukuken devam etmektedir. Bu iki uyuşmazlık konu yönünden beraberlik göstermektedir, bu nedenle inceleme sonucunda temyiz merci tarafından verilecek karar, sadece yeni uyuşmazlığı çözmekle kalmayacak, asıl davanın esasını da etkileyecektir. Dolayısıyla, temyiz incelemesi davanın belirli bir evresini oluşturmaktadır.⁷⁹³ İlk derece mahkemesinde ileri sürülmeyen bir Anayasaya aykırılık iddiasının temyiz aşamasında ileri sürülmesi önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.⁷⁹⁴ Anayasa Mahkemesinin, öğretinin daraltıcı yorumunu benimsememesi isabetli olmuştur. Yazılı emir yolunda ise, “duruşmanın tekrarlanması gerekmediği” gerekçesiyle itiraz yolu ile başvuru kabul edilmemiştir.⁷⁹⁵

Danıştay 1.Dairesi, Danıştayın diğer dairelerinden farklı olarak idari nitelikte kararlar veren bir dairedir.⁷⁹⁶ Anayasa Mahkemesi, ilk yıllarında verdiği bir kararda, “Yüksek Mahkemelerden biri olan Danıştayın idari ve kazai görev yapmaları bakımından bir ayrıma tabi tutulmadan bütün dairelerini birer yargı mercii saymak gerekir.” ifadesi kullanılmıştı.⁷⁹⁷ Ancak, son dönemde, Danıştay 1.Dairesi ve Bölge İdare Mahkemelerinin 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması

⁷⁹³ E.1971/17, K.1971/58, Kt.15.06.1971. Aynı yönde: KIRATLI, *op.cit.*, 1966, s.77; TANILLI, *op.cit.*, s.623; HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, *op.cit.*, s.190; KURU, *op.cit.*, 2001, s.6306.

⁷⁹⁴ Aynı yönde, EREM, “Ceza Hukuku Yönünden...”, *op.cit.*, s.464; ARMAĞAN, *op.cit.*, 1967, s.83-84.

⁷⁹⁵ E.1964/49, K.1964/73, Kt.15.12.1964. ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, s.101, dipnot.30. Anayasa Mahkemesinin bu kararına yönelik bir eleştiri için bkz. DURAN, “İtiraz Yolu İle Anayasaya ...”, *op.cit.*, s.29.

⁷⁹⁶ Danıştayın 1.Dairesi dava dairesi değil, Danıştayın tek idari dairesidir. Danıştay Kanununun 42.maddesinde bu dairenin görevleri “...Başbakanlık veya Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarı ve tekliflerini, Başbakanlıktan gönderilen tüzük tasarılarını, Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini, İdari makamlar arasında görev ve yetkiden doğan ve Başbakanlıktan gönderilen uyuşmazlıkları, Kanunlarında Danıştaydan alınacağı yazılı bulunan düşüncelere ilişkin istekleri, Danıştayca istişari mahiyette incelenmek ve düşüncesini bildirmek için Devlet Başkanlığı veya Başbakanlıktan gönderilecek işleri, 6830 sayılı İstimlak Kanununun otuzuncu maddesinin uygulanmasından çıkan uyuşmazlıkları, İdarei Umumiyei Vilayat Kanunu Muvakkatı gereğince doğrudan doğruya veya itiraz yoluyla Danıştaya verilen işleri, Belediye Kanunu ile Danıştaya verilip idari davaya konu olmayan işleri, Derneklerin, kamu yararına çalışan derneklerden sayılabilmesi için yapılacak teklifleri, Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yargılanmalarına ilişkin mevzuat uyarınca görülecek işleri” incelemek ve gereğine göre karara bağlamak veya düşüncesini bildirmek olarak sayılmıştır.Bu konuda bkz. Evren ALTAY, “Danıştayın İdari Görevleri ve Kararları”, *TBB Dergisi*, S.56, 2005, s.189-238.

⁷⁹⁷ E.1963/88, K.1964/44, Kt.02.06.1964.

Hakkında Kanunun 9.maddesi gereği inceledikleri itirazlar dava değil, idari görev olarak nitelendirilmiştir.⁷⁹⁸ Anayasa Mahkemesi bu kararda « yargısal faaliyet » ölçütünü kullanarak ret kararı vermiştir. Danıştay 1.Dairesi de, 4483 sayılı Kanun kapsamında, itiraz üzerine verilen kararların yargısal nitelikte değil, kesin idari karar niteliğinde olduğunu kabul etmektedir.⁷⁹⁹ Ancak, bu idari nitelikte kararlar aleyhine yargı yoluna başvurulması mümkün değildir.⁸⁰⁰ Bölge İdare Mahkemeleri ve Danıştay 1.Dairesinin, soruşturma izni verilmesine ya da verilmemesine yönelik kararları, ceza yargılaması sürecinin bir parçası olarak kabul edilmekte ve idari davaya konu olabilecek kesin ve yürütülmesi zorunlu bir işlem niteliğinde olmadıkları gerekçesiyle açılan iptal davaları reddedilmektedir.⁸⁰¹ Öte yandan, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, Adalet Bakanlığının, hakim, savcı ve avukatlar için soruşturma izni vermesi ya da vermemesine ilişkin kararların idari işlem niteliğinde olup olmadığını incelediği bir kararda, soruşturma izni verilmesine ilişkin kararların ceza yargılaması sürecinin bir parçası olarak idari nitelikte olmadığını, soruşturma izni verilmemesine ilişkin kararların ise ceza yargılamasını başlatmaya engel olarak, o sürecin bir parçasını oluşturmadığı, dolayısıyla idari işlem niteliğinde olduğu ve yargı denetimine tabi olması gerektiğine karar vermiştir.⁸⁰² Soruşturma izni verilmemesine ilişkin kararların idari dava konusu olabilecekleri kabul edildiği takdirde, bu yönde Bölge İdare Mahkemeleri ve Danıştay 1.Dairesi tarafından verilen kararlara karşı da idari yargıya başvurulabilmelidir. Başvuru yolu kabul edilmediği takdirde, yapılan inceleme teknik anlamda dava niteliğinde olmasa da, uygulanacak kanun hükümlerinin Anayasaya uygunluk denetimlerinin yapılabilmesi bakımından geniş anlamda dava kavramı kapsamına alınması gerekmektedir.

⁷⁹⁸ E.2006/163, K.2006/121, Kt.27.12.2006. Karar tebliğ edilmiş, Resmi Gazete’de yayınlanmamıştır.

⁷⁹⁹ Danıştay 1.Daire, E.2008/126, K.2008/181 Kt.08.02.2008, Danıştay Dergisi, S.118. Bu kararda, işin “dava” niteliğinde olmadığı vurgulanmış ve hakimin reddi gibi yargıya ilişkin usul kurallarının bu işlerde uygulanamayacağı da belirtilmiştir.

⁸⁰⁰ Anayasa Mahkemesi, Danıştay 1.Dairesinin idari nitelikteki kararları aleyhine Danıştayda dava açılabilceğini kabul etmektedir. Örn. K.1993/57. Danıştay Kanununun 24.maddesi ise, Danıştay İdari Dairesince veya İdari İşler Kurulunca verilen kararlar üzerine uygulanan eylem ve işlemlere karşı ilk derece mahkemesi olarak Danıştayda dava açılmasını düzenlemektedir.

⁸⁰¹ Danıştay 8.Daire, E.2008/11203, K.2009/43; Danıştay 8.Daire, E.2009/7089, K.2009/4633; Danıştay 5.Daire, E.2007/7490, K.2008/2880. Kararlar için www.kazanci.com.tr

⁸⁰² Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, E.2006/4597, K.2009/1790, Kt.22.10.2009. www.danistay.gov Kararda, bugüne kadar konuya ilişkin içtihat ve görüş farklılıklarına da değinilmiş ve ERKUT’un, yargısal prosedürün başlamasına engel olan işlemlerin iptal davasına konu olabileceği yönündeki görüşüne atıf yapılmıştır. Bu görüş için bkz. Celal ERKUT, **İdari İşlemin Kimliği**, Ankara, 1990, s.82.

Anayasa Mahkemesinin, “*mahkemelerce bir işlem yapma*” içtihadı dikkate alınarak mahkemelerin yaptıkları her işlemin “dava” kapsamında ele alındığını söylemek mümkün değildir. Örneğin, Mahkemeye göre “*istinabe olunan mahkemede yapılması istenen iş bir davaya bakmak anlamına gelmemekte*”dir.⁸⁰³ Aynı şekilde, sorgu hakimliği sisteminin yürürlükte olduğu dönemde, asliye mahkemelerinde mahkeme başkanı, tek hakimli mahkemelerde ise mahkemenin hakimine verilen sorgu hakimliğinin verdiği kararları onama işlemi “dava” olarak nitelendirilmemiştir.⁸⁰⁴ Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı bakımından son derece önemli bir konu olan, yakalama veya tutuklama kararı vermekle yetkili kılınan hakimlerin söz konusu karar verme işlemi Anayasa Mahkemesi tarafından dava niteliğini haiz kabul edilmediği için, bu “karar” ile ilgili olarak uygulayacakları kanunun Anayasaya aykırılığı ileri sürülemediği.

Ceza Muhakemesi Kanununun 2.maddesine göre, şüpheli, soruşturma evresinde; sanık ise, kovuşturmanın başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişiyi ifade eder. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, soruşturma makamları, somut nedenlere dayanarak bir kimseden şüphelenmeye ve o kişi hakkında araştırma yapmaya başladıkları anda geniş anlamda sanıklığı başlatmaktadır.⁸⁰⁵ Soruşturma evresi, davanın açılmasından önceki süreci ifade ettiğinden, teknik anlamda

⁸⁰³ E.1983/5, K.1983/7, Kt.28.04.1983; E.1983/4, K.1983/6, Kt.28.04.1983. Anayasa Mahkemesi’nin istinabe olunan mahkemenin önündeki işi “dava” olarak nitelendirmemesindeki gerekçe, kararlarında da ifade ettiği gibi istinabe olunan mahkemenin istinabe isteyen mahkeme önündeki davaya müdahale ederek o davayı bekletme yetkisinin bulunmamasıdır. Oysa, Anayasa Mahkemesinin aynı amaca “davada uygulanacak kural” koşulunu kullanarak ulaşması mümkündür. İstinabe olunan mahkemenin, istinabe isteyen mahkemenin önündeki davada uygulanacak kuralın Anayasaya aykırılığını iddia etmesi zaten mümkün değildir. Kendi uygulayacağı bir kuralın Anayasaya aykırılığı söz konusu olduğunda ise, mahkemenin asıl davaya bakan mahkeme önündeki davaya bir müdahalesi değil, o mahkemenin talebi üzerine baktığı bir işte uygulayacağı kuralın Anayasaya aykırı olup olmadığının tespiti talebi mevcuttur. İstinabe olunan mahkemeye başvuru hakkı tanınmaması hak arama özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Çünkü, söz konusu kural istinabe isteyen mahkemede uygulanmadığı için o mahkeme tarafından da Anayasa Mahkemesi’ne götürülemeyebilir. Kaldı ki, Anayasa Mahkemesi’nin aynı kararlarında, istinabe olunan mahkeme hakiminin çekinme kararı vermesi üzerine, bu karara karşı yapılan itiraza bakan mahkemenin “tali dava”ya bakan mahkeme olduğu ve bu mahkeme önünde uygulanacak kurallar bakımından Anayasa Mahkemesi’ne başvurulabileceği kabul edilmiştir. Bu olasılığın gerçekleşmesi halinde, istinabe isteyen mahkeme önündeki davanın o davaya bakan mahkemenin kararı olmaksızın bekletilmesi mümkündür. Bu durum Anayasa Mahkemesinin istinabe olunan mahkemenin başvuru imkanını önündeki işin “dava” niteliğinde olmaması sebebiyle reddetmesinin gerekçesini zayıflatır. Anayasa Mahkemesinin, “dava” kavramı tanımında şüphe yaratması yerinde olmamıştır.

⁸⁰⁴ E.1965/7, K.1965/10, Kt.26.02.1965; E.1968/5, K.1968/6, Kt.13.02.1968; E.1968/19, K.1968/16, Kt.06.06.1968; E.1968/20, K.1968/17, Kt.06.06.1968. Bu yetkinin, mahkemelerin yargılama fonksiyonu dışında olduğu için mahkemelere değil, mahkeme hakimlerine verildiği ileri sürülmüştür. Mahkeme ile aynı yönde bkz. Selin ESEN, *...İlk İnceleme*, 1996, s.71.

⁸⁰⁵ CENTEL/ZAFER, *op.cit.*, 2008, s.132

“dava” olarak nitelendirilemeyebilir. Şüpheli hakkında savcılık ya da mahkemeler tarafından verilen kararlar/koruma tedbirleri bir dava sırasında gerçekleşmemektedir.⁸⁰⁶ Ancak, AİHM kararlarında da belirtildiği gibi, şüpheli ile ilgili işlemler onun hukuki durumunu etkilemektedir.⁸⁰⁷

Dava açıldıktan sonra, bu kişiler sanık sıfatını almakta ve Anayasaya aykırılık iddiasında bulunma imkanına sahip olmaktadır. Ancak, soruşturma aşamasında uygulanıp, dava açıldıktan sonra uygulanmayacak bir kanun hakkında Anayasa Mahkemesine başvuru yapılması kural olarak mümkün değildir.⁸⁰⁸ Bu durumda, o normların Anayasaya aykırılığı hiçbir zaman ileri sürülemeyecektir.⁸⁰⁹ Kaldı ki, davanın açılmasının bazı hallerde uzun sürmesi ve alınan kararların kişi özgürlüğü ve güvenliği gibi temel haklar ile ilgili olması, soruşturma aşamasında uygulanan kanunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürülebilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. 1982 Anayasasının kişi hürriyeti, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme özgürlüğünü düzenleyen maddelerinde, “hakim kararı” güvencesinin yer aldığı görülmektedir. Hakim kararı güvencesi, ancak hakimlerin Anayasaya aykırı olduğunu düşündükleri kanunları uygulamak zorunda bırakılmamaları ile tam olarak sağlanabilir.⁸¹⁰

Anayasa Mahkemesi, 2006 yılında verdiği bir kararda, Polis Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanunun 9.maddesi çerçevesinde arama kararı vermekle yetkili kılınan sulh ceza mahkemesinin (hakiminin) yaptığı başvuruyu ilk inceleme aşamasında kabul

⁸⁰⁶ Nitekim, bu gerekçeye dayanarak öğretilde bu aşamada savcının Anayasaya aykırılık iddiasında bulunmasının mümkün olmadığı gibi, mahkemenin de re’sen başvuru yapamayacağı ileri sürülmektedir. İlker İhsan DUMAN, “Anayasaya uygunluk denetiminde mahkemelerin etkinliği”, **AD**, 1986/5, ss.29-30; ŞAHBAZ, “Mahkemelerde Anayasaya...”, **op.cit.**, s.286.

⁸⁰⁷ Wemhoff/Almanya Davası, 27.06.1998’den aktaran CENTEL/ZAFER, **op.cit.**, 2008, s.132.

⁸⁰⁸ ŞAHBAZ, “Mahkemelerde Anayasaya...”, **op.cit.**, s.298. E.1964/50, K.1965/14, Kt.10.03.1965. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin bir kararında, karşı oylara rağmen, dava açılmadan önce uygulanan kurallara ilişkin denetim yetkisini kabul ettiği görülmektedir. Aramaya ilişkin bir normu değerlendirdiği karar için bkz. E.1986/24, K.1987/8, Kt.31.03.1987. Aynı şekilde, bir diğer kararında konuya hiç değinmeden, ilk incelemede esasın incelenmesine karar verilmiştir. 6136 sayılı Kanuna aykırı olarak mermi bulundurma suçundan açılan davaya bakan mahkeme yine aramaya ilişkin uygulanmış hükümlerin Anayasaya aykırılığı iddiasında bulunmuş ve Anayasa Mahkemesi başvuruyu kabul ederek itiraz konusu normu iptal etmiştir. E.2003/38, K.2005/63, Kt.12.10.2005.

⁸⁰⁹ KUNTER’den aktaran ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, ss.99-100.

⁸¹⁰ Benzer yönde Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru dilekçesinde, Hamur Sulh Ceza Mahkemesi hakimi arama kararı vermenin teknik anlamda bir dava niteliğinde olmaması nedeniyle başvurusunun reddedilmesi olasılığında esasın usul kurallarına feda edilmiş olacağını savunarak, “*bir hakimin ortada teknik anlamda bir dava olmadığı için Anayasaya aykırı olduğuna inandığı bir yasa maddesini yıllarca uygulamak zorunda bırakılmasının*” doğru olmadığını vurgulamıştır. E.2003/29, K.2006/24, Kt.22.02.2006.

ederek, daha önceki içtihadından dönmüştür.⁸¹¹ Ancak, gerekçeli kararın ilk inceleme bölümünde, Anayasa Mahkemesinin hangi gerekçelerle eski içtihadından vazgeçtiği, bundan sonraki kararlarında da “dava” kavramını aynı şekilde yorumlaması olasılığı olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Anayasa Mahkemesi kararının ilk bölümünde aynen aktarılan başvuru dilekçesinde, başvuran mahkemenin önündeki işin teknik anlamda “dava” niteliğinde olmadığı belirtildikten sonra, uygulanmak zorunda kalınan kanun hükmünün hukuki bir talep karşısında verilecek hukuki bir kararın konusunu oluşturduğu ve geniş anlamda dava kapsamında kabul edilerek başvurunun esastan görüşülmesinin özellikle talep edildiği tespit edilmektedir.⁸¹² Bu durumda, arama kararı vermekle görevli sulh ceza mahkemesi önündeki işin dava niteliğinin tartışılmaması, bu görüşün benimsendiği anlamında yorumlanabilir. Mahkemenin, dava kavramı geniş yorumlama yönündeki yerleşmiş içtihadı ile çelişen istisna niteliğindeki uygulamalardan vazgeçmesinin, temel hak ve özgürlükleri koruma işlevine daha uygun olduğu açıktır.

Anayasa Mahkemesinin önüne gelmiş bir başvuru bulunmamakla birlikte Uyuşmazlık Mahkemesinin önündeki işlerin dava niteliğinde olmaması nedeniyle “davaya bakan mahkeme” niteliği taşımadığı ileri sürülmüştür.⁸¹³ Bu fikri savunanlar, Uyuşmazlık Mahkemesinin davanın esası hakkında karar vermemesini, davalarda kesin hüküm vermek suretiyle anlaşmazlıkları çözmemesini, başka bir ifadeyle teknik olarak uyuşmazlık çözen bir merci olmamasını gerekçe göstermişlerdir. Buna karşılık, hüküm uyuşmazlıkları esnasında davanın esası hakkında karar verilmesi dikkate alınarak,

⁸¹¹ E.2003/29, K.2006/24, Kt.22.02.2006. Davayı esastan inceleyen Anayasa Mahkemesinin oybirliği ile iptal isteminin reddine karar vermiş olması, bu başvurunun Mahkemenin “Anayasaya aykırı bulunan normun iptal edilmesi amacıyla” kabul edildiği fikrini çürütmektedir.

⁸¹² Hamur Sulh Ceza Mahkemesi başvurusundan: *“her ne kadar işbu başvuruya konu iptali istenen hüküm teknik anlamda bir “dava”da uygulanacak madde olmasa da; işin mahiyeti gereği hukuki bir talep karşısında hukuki bir “karar”da uygulanacak olan bir yasa maddesidir. İşin niteliği dikkate alındığında böylesi talepler böylesi bir hukuki işleme (Değişik iş esas kaydına) konu olabilecektir. Bu bakımdan; talebi olumlu ya da olumsuz şekilde sonuçlandırmanın mahkememize ait bir görev oluşu, böylesi taleplerin hukuken bu şekilde ele alınmasının zorunlu oluşu, Anayasa’ya aykırı olduğuna inanılan bir yasa maddesini bir hakim bu teknik ayrımı nedeniyle uygulamak zorunda bırakılamayacağı gibi hususlar nazara alınarak; iş bu başvurunun geniş anlamda yorumlanabilecek bir “dava” gibi yorumlanarak talebin esastan değerlendirilmesi Yüksek Mahkememizden arz ve talep olunur.”* E.2003/29, K.2006/24, Kt.22.02.2006.

⁸¹³ ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, s.79; ŞAHBAZ, “Mahkemelerde Anayasaya...”, *op.cit.*, s.288.

sadece hüküm uyuşmazlıklarında, “davaya bakan mahkeme” olarak nitelendirilebileceğini savunan yazarlar da olmuştur.⁸¹⁴

Anayasanın 158.maddesinde düzenlenen Uyuşmazlık Mahkemesi, adli, idari ve askeri yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir. Mahkeme, görev uyuşmazlıklarını görevli yargı yerini belirleyerek, hüküm uyuşmazlıklarını ise uyuşmazlığın esası hakkında karar vererek çözümlemektedir. Anayasa Mahkemesinin, dava kavramını dar anlamda yorumlamadığı dikkate alındığında, Uyuşmazlık Mahkemesinin hüküm uyuşmazlıklarında olduğu gibi, görev konusundaki uyuşmazlıkları çözerken de “davaya bakan mahkeme” olarak nitelendirilmesi mümkündür.⁸¹⁵ Daha önce de belirttiğimiz gibi, Anayasa Mahkemesi, pek çok kararında, davaya bakan mahkeme ölçütü için, mahkemenin davanın esası hakkında karar vermesi koşulu aramamaktadır.

ii) *Anayasa Mahkemesinin Dava Niteliğindeki İşleri*

Anayasa Mahkemesi, siyasi parti kapatma davaları ile Yüce Divan sıfatıyla baktığı işler haricinde, kendisini Anayasanın 152.maddesi anlamında “davaya bakan mahkeme” olarak kabul etmemektedir. Mahkemenin bu yaklaşımı, öğretide genellikle, Anayasa Mahkemesinin kendisini “mahkeme” olarak nitelendirmediği biçiminde yorumlanmıştır.⁸¹⁶ Oysa, değerlendirilen ölçütlere bakıldığında, yapılan incelemenin “mahkeme” niteliğine değil, önündeki işin “dava” niteliğine ilişkin olduğu tespit edilebilir.

Gerek 44 sayılı Kanunun 20/2.maddesinde, gerekse 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi Kanununun 18.maddesinde, Anayasa Mahkemesinin görevleri arasında, “Yüce Divan sıfatıyla çalışırken veya siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda 152.madde gereğince ön mesele olarak bakması gereken işleri karara bağlamak” açıkça

⁸¹⁴ TUNÇ, **op.cit.**, 1992, s.27; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2008, s.417; Sait GÜRAN, “Uyuşmazlık Mahkemesinde Başkanvekilliği Meselesi”, **İÜHFİM**, C.30, Sy.3-4, (ayrı bası), s.24; ALİEFENDİOĞLU, **op.cit.**, 1996, ss.137-138; Meral KAYA, **op.cit.**, s.84; Mesut AYDIN, “Mahkemelerde Taraflarca...”, **op.cit.**, s.46.

⁸¹⁵ Aynı yönde: ARSLAN/TANRIVER, **op.cit.**, s.134.

⁸¹⁶ BAŞLAR, **Anayasa Yargısında...**, 2005, s.44.

sayılmaktadır. Anayasa Mahkemesi özellikle siyasi parti kapatma davalarında bu yetkisini kullanmıştır.⁸¹⁷ Ancak, yetkinin doğrudan kanunla düzenlenmiş olması, bu işleri sırasında Anayasa Mahkemesinin “davaya bakan mahkeme” niteliği taşıyıp taşımadığı yönünde bir inceleme yapılmasını gereksiz kılmıştır.

Anayasa Mahkemesi, kanundaki bu düzenlemeden hareketle, diğer görevlerini (iptal davası ve itiraz yolu başvurularını incelenmesi, yasama dokunulmazlığının kaldırılması veya milletvekilliğinin düşmesi kararlarının iptal istemlerini) yerine getirirken uyguladığı kanunlar bakımından Anayasaya aykırılık itirazında bulunulamayacağı ya da kendisinin re’sen Anayasaya aykırılık sorununu ön mesele yapamayacağı sonucuna varmıştır.⁸¹⁸ Mahkemeye göre, kanunda yapılan açık düzenlemenin mefhumu muhalifinden bu sonuç çıkmaktadır. Herhangi bir yasaklayıcı düzenleme bulunmadığı halde, bir hükmün mefhumu muhalifinden bu yönde bir sonuç çıkarılması öğretide şiddetle eleştirilmiştir.⁸¹⁹ Kanun maddesinde sadece Yüce Divan sıfatıyla çalışırken ve siyasi parti kapatma davalarından söz edilmesi, Anayasa Mahkemesinin ön sorun olarak inceleyebileceği işlerin bunlarla sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Kanunda açık düzenleme yapılması, Anayasa Mahkemesinin asıl işlevi olan Anayasaya uygunluk denetiminin dışında kalan bu görevlerin yerine getirilmesinde herhangi bir duraksamaya yer verilmemesi olarak açıklanabilir.⁸²⁰ Nitekim, yasa koyucunun amacı Anayasa Mahkemesini sınırlamak olsaydı, düzenlemeyi yetki verme yönünde değil, yetkiyi sınırlama biçiminde yapabilirdi.

⁸¹⁷ E.1998/2, K.1998/1, Kt.09.01.1998; E.2000/86, K.2000/50, Kt.12.12.2000; E.2002/121, K.2002/62, Kt.09.07.2002; E.2003/21, K.2003/13, Kt.01.04.2003; E.2008/5, K.2009/81, Kt.11.06.1009 (2008/6 esas sayılı dosya bu dosya ile birleştirilmiştir.)

⁸¹⁸ İptal veya itiraz başvurularında yetkisizlik kararları: E.1964/22, K.1964/54, Kt.03.07.1964; E.1964/26, K.1966/1, Kt.13.01.1966; E.1969/24, K.1969/50, Kt.30.09.1969; E.2002/38, K.2002/89, Kt.08.10.2002; E.2002/44, K.2002/90, Kt.08.10.2002. Dokunulmazlığın kaldırılmasının iptali başvurularında yetkisizlik kararları: E.1971/41, K.1971/67, 17-19.08.1971.

⁸¹⁹ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, ss.154-155. Yazara göre, Anayasayı koruma ödevi olan Anayasa Mahkemesinin, bizzat kendisinin uygulayacağı kanunlar hakkında Anayasaya uygunluk denetimi yapamaması hiçbir hukuk ve mantık kuralı ile açıklanamaz. Benzer eleştiriler için bkz. Çetin ÖZEK, “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, **ONAR Armağanı**, İÜHFY, 1977, s.741; Anayasa Mahkemesini haklı bulan görüşler için bkz. HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.360.

⁸²⁰ E.2002/44, K.2002/90, Kt.08.10.2002. Fulya Kantarcıoğlu, Rüştü Sönmez, Ertuğrul Ersoy Karşı oyu.

Bu içtihat, Anayasa Mahkemesinin kendi görev, yetki ve usul kurallarını düzenleyen kanunlar bakımından Anayasaya uygunluk denetimi yapılmasını engelleyici nitelikte olduğundan, kanunla Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin daraltılmasına da imkan verebilirdi.⁸²¹ Ancak, iptal kararı vermekten kaçınan Anayasa Mahkemesi, olası hukuka aykırılıkların önüne geçmek için kendisine düşen görevin, kanunu ihmal ederek doğrudan Anayasa hükmünü uygulamak olduğuna karar vermiştir.⁸²² Mahkeme, bu tutumunu, 44 sayılı Kanun tasarı halinde iken Millet Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan raporda bu görüşün açıkça yer almasına dayandırmaktadır.⁸²³ Bu rapora göre, “...Anayasa Mahkemesi bir kanun veya İçtüzük aleyhinde bir iptal davası açılmamış veya bu konuda itiraz yoluyla bir müracaat yapılmamış olsa bile, eğer bir kanun veya İçtüzük hükmünü tatbik etmek veya nazarı itibara almak mevkiinde kalır ve ezcümle, işbu kanunun hükümlerini tatbik ederken, o kanun veya İçtüzük hükmünü Anayasaya aykırı görürse, o kanun veya İçtüzükle Anayasa arasındaki ihtilafta Anayasayı kanuna tercih etmek, kanunu ihmal ederek doğrudan Anayasa hükmünü tatbik etmek mecburiyetindedir. Filhakika, Anayasanın 8 inci maddesinin 1 inci fıkrasında, kanunların Anayasaya aykırı olmayacağı belirtilmekle, Anayasa Mahkemesinin başka türlü hareket edemeyeceği de anlatılmış olmaktadır.”⁸²⁴

Bu durumda, Anayasa Mahkemesi, uygulayacağı kanun hakkında Anayasaya uygunluk denetimi yapabilecek, ancak bu denetim sonucunda normu iptal etme yetkisine sahip olmadığı için, norm yürürlükte kaldığı halde Anayasa Mahkemesince ihmal edilecektir. Nitekim, Anayasa Mahkemesi, baktığı bir iş dolayısıyla 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 21. maddesinin 4.bendini Anayasanın 149.maddesine aykırı görmüş ve neticede söz konusu hükmü ihmal etmiştir.⁸²⁵ Benzer bir sorun, en son, 2001 Anayasa değişikliğini takiben yeniden gündeme gelmiştir. 1982 Anayasasının Geçici 15. maddesinin, bazı normların Anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceğine dair son fıkrası madde metninden

⁸²¹ Aynı yönde Yıldızhan YAYLA, “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü”, **op.cit.**, ss.996-997.

⁸²² E.1964/22, K.1964/54, Kt.03.07.1964; E.1964/26, K.1966/1, Kt.13.01.1966; E.1969/24, K.1969/50, Kt.30.09.1969.

⁸²³ Anayasa Komisyonu Raporu için bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, C.4, 1962, Anayasa Komisyonu Raporu E.1/99, 2/125, K.15; 30.03.1962.

⁸²⁴ **İbid.**, ss.34-35.

⁸²⁵ E.1964/22, K.1964/54, Kt.3.7.1964.

çıkarıldığı halde, bu düzenlemenin tekrarı niteliğinde olan 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi Kanununun 25.maddesi değiştirilmemiştir.⁸²⁶ Bu kapsamda yer alan kanun maddelerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvurular üzerine, Anayasa Mahkemesinin kendisinin görevli olup olmadığını belirlemesi gerekmiştir.⁸²⁷ Yasama organının ihmali neticesinde Anayasaya aykırı hale gelen kanun maddesinin iptal mi yoksa ihmal mi edileceğine yönelik tartışma açılmış ve oyçokluğu ile söz konusu kanun maddesinin ihmal edilmesine karar verilmiştir.⁸²⁸

Karşı oy kullanan üyelerin, karara üç nedenle katılmadıkları anlaşılmaktadır.⁸²⁹ Birinci neden, daha önce de belirtildiği gibi, kanunda siyasi parti kapatma davaları ile Yüce Divan sıfatıyla görülen işlerin ayrıca düzenlenmiş olmasının karşıt anlamından iptal ve itiraz başvurularında Anayasa Mahkemesinin “davaya bakan mahkeme” olarak nitelendirilmemesi sonucunun çıkmamasıdır. İkinci neden, Anayasanın ilgili maddesinin kenar başlığından yola çıkarak, Anayasa Mahkemesinin bu kapsamda olmadığını ileri sürülmesinin doğru olmamasıdır. Anayasanın 152.maddesinin kenar başlığı “Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi” dir. Anayasa Mahkemesinin bu başlıkta yer alan “diğer mahkeme” ifadesine dahil olmadığı ileri sürülmüşse de, Anayasanın 176.maddesinde açıkça belirtildiği gibi, madde kenar başlıkları Anayasa metninden sayılmaz. Üçüncü olarak ise, Anayasa Mahkemesinin ihmal kararı vermesine gerek kalmaması gerekçe gösterilmiştir.

Karşı oy kullanan üyelerin görüşlerine katılmakla birlikte, değerlendirmede önemli bir eksiklik olduğunu vurgulamalıyız. Anayasa Mahkemesinin iptal davası ve itiraz yoluyla gelen başvurular hakkında karar verirken önündeki işin “dava” niteliği, dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin “davaya bakan mahkeme” olup olmadığı üzerinde

⁸²⁶ 1982 Anayasasının Geçici 15.maddesinin son fıkrası, 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya (6.12.1983) kadar geçecek süre içinde, çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararname ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığının iddia edilmesini yasaklamaktaydı. 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliği ile bu fıkra madde metninden çıkarılmıştır. RG.17.10.2001-24556.

⁸²⁷ E.2002/44, K.2002/90, Kt.08.10.2002; E.2002/38, K.2002/89, Kt.08.10.2002.

⁸²⁸ E.2002/44, K.2002/90, Kt.08.10.2002.

⁸²⁹ E.2002/44, K.2002/90, Kt.08.10.2002. Fulya Kantarcıoğlu, Rüştü Sönmez, Ertuğrul Ersoy Karşı oyu.

durulmamıştır. Elbette, bu değerlendirmenin, Anayasa Mahkemesinin diğer başvurularda “dava” kavramına yüklediği anlam çerçevesinde yapılması gerekir.

İptal davasının “dava” niteliğinde olup olmadığı üzerinde çok durulmazken, itiraz yolunun “dava” niteliğinde olmadığı öğretide sıklıkla vurgulanan bir husustur. İptal davasından farklı olarak, itiraz yolu, başlı başına bir dava olmamakla birlikte, görülmekte olan asıl davaya bağlı olarak varlık kazanan “tali” bir dava olarak nitelenebilir.⁸³⁰ Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin dava kavramını değerlendirirken asli dava-tali dava ayrımı yapmadığının hatırlanması gerekir.⁸³¹ İptal davası ile itiraz yolu arasında bu anlamda bir ayrım olmadığına göre, anayasaya uygunluk denetiminin niteliği üzerinde durulmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin inceleme ve denetleme yetkisinin bir tür yargı görevi olmakla birlikte, dar anlamda “yargılama” olmadığı ve uyuşmazlığı kesin çözen organ sıfatının dışında olduğu ileri sürülmüştür.⁸³² Ancak, Anayasa Mahkemesi, yürürlüğü durdurma kararının gerekçesinde, anayasaya uygunluk denetiminin bir dava olduğunu belirtmektedir. Mahkemeye göre, *“dava kavramı içerisinde yürütmenin durdurulması da vardır. Mahkemenin yürütmeyi durdurma yetkisi davayı görüp karara bağlama ödevi ve yetkisi içinde bir aşamadır. (...) Son kararı vermeye yetkili organın, davanın bir başka bölümü için karar veremeyeceğinin kabulü yargı yetkisinin eksiksiz kullanılmasıyla bağdaşmaz. (...) Anayasa yargısı, yasamanın üstün gücüne karşı anayasal denge aracı olarak getirilmiştir. Bu denge işlevinin etkin biçimde yerine getirilmesi, yargılama kapsamı içinde gerekli önlemleri alma yetkisinin kullanılmasına bağlıdır.(...) bu uygulamayı durdurma, yargısal denetimin etkinliğinin özünde var olan bir araçtır”*⁸³³

Anayasa Mahkemesinin yürürlüğü durdurma kararı verirken önündeki işi “dava” olarak nitelendirip, anayasaya aykırılık itirazı bakımından başka türlü nitelendirme yapması

⁸³⁰ Rona AYBAY, “Anayasaya aykırılık itirazının özellikleri...”, **op.cit.**, s.351.

⁸³¹ E.1978/67, K.1979/14, Kt.13.03.1979; E.1984/17, K.1984/12, Kt.11.12.1984.

⁸³² Selin ESEN, **op.cit.**, 1996, s.74. Anayasa Mahkemesi, özellikle ilk yıllarında verdiği bazı kararlarda dava kavramını uyuşmazlığın esasını çözme olarak nitelendirmişse de, bu yöndeki içtihadı devam etmemiştir.

⁸³³ E.1993/33, K.1993/40-42, Kt.21.10.1993. Bkz. BAŞLAR, **Anayasa Yargısında Mahkeme...**, s.96.

makul değildir. Dolayısıyla, Mahkemenin mevcut içtihadından bir an önce dönerek, kararları arasındaki çelişkiyi gidermesi beklenir.

Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin re'sen harekete geçmesi durumunda karşılaşılabilecek “yargıçlar hükümeti” eleştirilerinden korunma amacıyla hareket ettiği akla gelebilir. Ancak, siyasi parti kapatma ve Yüce Divan davalarında re'sen hareket edebilen Mahkemenin, diğer işleri bakımından bir sınırlamaya tabi tutulmasının makul bir nedeni bulunmamaktadır.⁸³⁴ Kaldı ki, Anayasa Mahkemesinin re'sen harekete geçmesi ile yaptığı yargılamada re'sen Anayasaya aykırılık hususunu dikkate alması birbirinden farklı durumlardır. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, iptal davası ve itiraz yolunda Anayasa Mahkemesinin re'sen harekete geçmesini zorunlu kılan durumlar, “uygulanacak kural” ölçütü nedeniyle, kendi usul hukuku ile sınırlıdır. Dolayısıyla, bu yetkinin ayrıca sınırlandırılması gerekli değildir.

b) Başvuru Anında Davanın Sonuçlanmamış Olması

Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkeme önündeki işin dava niteliğini tespit ettikten sonra, bu davanın devam etmekte olup olmadığını araştırır. Davanın bakılmakta olup olmadığının tespit edilmesi bakımından iptal davalarından farklı olarak, itiraz yolu ile başvurularda, Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliğinin başvuruyu kaleme havale ettiği tarih değil, başvuran mahkemenin başvuru kararını verdiği tarih esas alınmaktadır.⁸³⁵ Anayasa Mahkemesi, burada mahkemenin başvuru kararıyla birlikte davayı geri bıraktığını, dolayısıyla bu karardan sonra en az beş(altı) aylık bir süre davaya bakamayacağını da dikkate almıştır. Anayasa Mahkemesinin yakın tarihli kararlarında da, “başvurma kararı alınmasına kadar”, “itiraz yoluna başvurma kararı alınarak bu yol

⁸³⁴ BAŞLAR, “Anayasa Yargısında Davaya...”, **op.cit.**, s.239 ve 243. Yazar, iptal edilecek hükmün anayasaya açıkça aykırı ve yorum getirmeyecek ölçüde olması, bu sorunun salt çoğunlukla ilk aşamada tespit edilmesi ve Anayasa Mahkemesinin önündeki uyumsuzlukta doğrudan uygulanabilir olması gibi ölçütler getirilebileceği yönünde bir öneride bulunmuştur.

⁸³⁵ E.1966/31, K.1967/45, Kt.18.12.1967. Olayda, Danıştay 5.Dairesi 20.10.1966 tarihinde Anayasa Mahkemesine başvurma kararı almıştır. Bu karar, 23.11.1966 tarihinde Anayasa Mahkemesi kalemine havale edilmiştir. Bu arada, 28.10.1966 tarihinde davalı idare, davanın konusuz kalmasına neden olacak geri alma işlemini mahkemeye bildirmiştir.

işlemeye başladıktan sonra” gibi ifadelere yer verilmesi, bu yöndeki içtihadının sürdüğünü göstermektedir.⁸³⁶

Kural olarak, başvuru kararı alındığı anda davanın sonuçlanmamış olmasını arayan Anayasa Mahkemesi, yine kural olarak başvuru yapıldıktan sonra davanın sonuçlanmasının, önündeki işi karara bağlamasına engel teşkil etmeyeceğine karar vermektedir.

i) *Dava Sonuçlandıktan Sonra Başvuru Yapılamaması*

Davanın tarafları, davanın her aşamasında Anayasaya aykırılık itirazında bulunabileceği gibi, mahkeme de re’sen davanın her aşamasında Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Ancak, dava hakkında son karar verildikten sonra Anayasa Mahkemesine başvuru yapılması mümkün değildir.⁸³⁷ Anayasa Mahkemesinin ilk dönemlerinde bu hususu incelemeyerek esasa geçtiği kararların, sonraki yıllarda verdiği kararlardaki istikrar dikkate alındığında, istisna olarak kaldığı açıktır.⁸³⁸

Mahkemece davayı sonlandıran bir karar verildikten sonra, temyiz aşamasında bu karar bozulduğu takdirde, aynı dava yeniden mahkeme önüne gelecektir. Anayasa Mahkemesine göre, mahkemenin önünde yeniden bakılan bir dava olduğunun kabulü için, “bozma kararına uyma” kararı verilmiş olması gerekmektedir.⁸³⁹ Eski kararında direnme kararı veren mahkemenin elinde bakmakta olduğu bir dava kalmazken, bozma kararına uyan mahkemenin, bozma kararında uygulaması istenen kanun hükümleri için başvuruda bulunabileceği belirtilmektedir.⁸⁴⁰ Öte yandan, yargılama hukuku açısından, uyma ya da direnme kararı vermek üzere yapılan duruşma sayesinde, başvuran

⁸³⁶ E.2007/4, K.2007/81, Kt.18.10.2007.

⁸³⁷ E.2001/11, K.2001/3, Kt.24.01.2001. Olayda mahkumiyet kararı veren Siirt Ağır Ceza Mahkemesi, bu kararlar birlikte Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Mahkumiyet kararı ile dava sonuçlandırıldıktan sonra başvuru mümkün değildir. Aynı yönde E.1969/67, K.1969/2, Kt.07.01.1969; E. 1968/55, K.1968/63, Kt.17.12.1968; E.2005/1, K.2005/5, Kt.11.01.2005.

⁸³⁸ Örn. E.1963/274, K.1963/40, Kt.02.05.1963.

⁸³⁹ E.1973/47, K.1973/38, Kt.25.12.1973. Muhittin Taylan, Şahap Arıç, İhsan Ecemiş, Ziya Özel, Şevket Müftigil, Ahmet H. Boyacıoğlu karşı oy kullanmışlardır. E. 1972/47, K.1972/56, Kt.21.11.1972. Fazıl Uluocak, Nuri Ülgenalp, İhsan Ecemiş, Ziya Önel, Şevket Müftigil, Ahmet H. Boyacıoğlu karşı oy kullanmışlardır. Her iki olayda da esas sorun bakılmakta olan dava olmaması değil, uygulanacak kural olmamasıdır. Aynı yönde, E.1972/3, K.1972/6, Kt.17.02.1972.

⁸⁴⁰ KURU, **op.cit.**, 2001, ss.6307-6308.

mahkemenin yargılama süreci ile ilişkisinin kesilmediği ve önündeki davanın da bakılmakta olan dava durumundan henüz çıkmadığı ileri sürülebilir.⁸⁴¹ Özellikle, uyma ya da direnme kararı verilmesi, bir normun Anayasaya uygun olup olmadığına göre değişecekse, mahkemenin bu konuda bir karar vermeden önce Anayasa Mahkemesine başvurması düşünülebilirse de, Anayasa Mahkemesi, bu durumda da öncelikle bozma kararına uyma kararı verilmesinin gerekli olduğuna karar vermiştir.⁸⁴² Bozma kararına uyma kararı verilmesi durumunda, mahkeme artık bu kararıyla bağlı olur ve bu ara kararından dönerek direnme kararı veremez. Usuli müktesep hak olarak tanımlanan bu durum, mahkemeye hükmüne uyduğu bozma kararındaki esas çerçevesinde işlem yapma ve hüküm kurma zorunluluğu getirir.⁸⁴³ Ancak, Anayasa Mahkemesinin iptal kararı, usuli müktesep hakkın istisnalarından biridir.⁸⁴⁴ Dolayısıyla, itiraz yoluna başvuracak mahkemenin uyma kararı verdikten sonra başvuru yapmasının talep edilmesi, başvuru hakkının sınırlandırılması anlamına gelmemektedir.

Ceza Muhakemesi Kanununun 309.maddesinde düzenlenen “kanun yararına bozma” söz konusu olduğunda ise, bu karara karşı direnme mümkün değildir. Bu durumda, kanun yararına bozma yeniden yargılama yapılmasını gerektiriyorsa, kararı kesinleşmiş olan mahkeme yeniden “davaya bakan mahkeme” sıfatı kazanır. Ancak, hükümlünün cezasının kaldırılması gerekiyorsa cezanın kaldırılmasına, daha hafif bir cezanın verilmesi gerekiyorsa bu hafif cezaya Yargıtay ceza dairesi doğrudan hükmedecektir. Bu durumda, yeniden yargılama yapılmayacağından, kararı bozulan mahkemenin “davaya

⁸⁴¹ Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, “İtiraz Yoluna Başvuran...”, **op.cit.**, ss.50-51. ÜSTÜNDAĞ’ göre de, derdesti rüyetlik hükmün kesinleşmesi, davanın sulhen halledilmesi veya geri alınması ile sona ereceğinden, Anayasa Mahkemesinin bu kararları usul hukukundaki anlayış ile uyumlu değildir. Saim ÜSTÜNDAĞ, **Medeni Yargılama Hukuku**, 7.bası, İstanbul, 2000, ss.542-543.

⁸⁴² E.1973/47, K.1973/38, Kt.25.12.1973. Üç üye başvuran mahkemenin görevli olmaması sebebiyle davanın usulüne uygun açılmadığı, altı üye ise bakılmakta olan bir dava bulunduğu yönünde karşı oy kullanmışlardır. Bu karar üzerinde, başvuran mahkeme bozma kararına uyma kararı alarak yeniden başvuru yapmıştır. E.1975/30, K.1975/39, Kt.11.03.1975.

⁸⁴³ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 7-444/463 sayı 29.05.2002 tarihli karardan aktaran PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Medeni Usul Hukuku**, 7.bası, Yetkin, Ankara, 2008, s.562.

⁸⁴⁴ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **op.cit.**, s.565; KURU, **op.cit.**, 2001, ss.6307-6308. Bu konudaki kararlar için bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2004/10-44, K.2004/19; 21.01.2004; E.2004/10-24; K.2004/47, Kt.28.01.2004 ; E.2004/10-448, K.2004/461, Kt.29.09.2004; E.2006/15-275, K.2006/366, Kt. 14.06.2006.

bakan mahkeme” sıfatı kazandığı kabul edilse bile, “davada uygulanacak kural” ölçütü bakımından başvurular mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilecektir.⁸⁴⁵

Görevsizlik kararı vererek davayı sonlandıran mahkeme, görevsizlik kararının usulüne uygun bir biçimde kaldırılmasıyla tekrar davaya bakan mahkeme niteliği kazanmaktadır.⁸⁴⁶ Görev uyuşmazlığı mahkemenin görevsizlik kararı vermesi yönünde çözümlendiği takdirde ise, görevsizlik kararı vermekle yükümlü mahkemenin önünde bakılmakta olan bir dava olmadığına karar verilmektedir.⁸⁴⁷

Anayasa Mahkemesi, 2010 yılında verdiği bir kararla davanın sonuçlanmamış olması kuralına bir istisna getirmiştir. Karara konu olaylarda, yargılama tamamlanmış olmakla birlikte, kaybeden taraf karar ve ilam harcını ödemediği için kazanan tarafa da mahkeme ilamı verilmemiştir. Bu uygulamaya neden olan hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi, davanın sonuçlanmış olduğu dolayısıyla bakılmakta olan bir dava bulunmadığı yönündeki üç karşı oya rağmen gerekçe göstermeksizin esas incelemeye geçmiştir.⁸⁴⁸ Bu durumda, davanın hükmün verilmesiyle değil, ilamın taraflara verilmesiyle sonlandığı kabul edilmiştir. Hak arama özgürlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilen bu hükmün başka bir yoldan Anayasa Mahkemesinin denetimine sunulmasının mümkün olmadığı dikkate alındığında, Mahkemenin yorumunun özgürlükleri koruyucu işlevine uygun olduğu açıktır.

⁸⁴⁵ Anayasa Mahkemesi, önceki Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu döneminde, yazılı emir yolu ile kararı bozularak, verdiği cezanın çektirilmemesine karar verildikten sonra bir sulh ceza mahkemesi tarafından yapılan başvuruyu, duruşmanın tekrarlanamayacağı, dolayısıyla da suç ve cezayı düzenleyen kanun maddelerinin olayda uygulanmasının artık mümkün olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. E.1964/49, K.1964/73, Kt.15.12.1964.

⁸⁴⁶ E.1970/31, K.1971/21, Kt.18.02.1971. Görevsizlik kararı veren mahkeme, söz konusu karar kaldırılmadan başvuru yapamaz. E.1972/31, K.1972/33, Kt.22.06.1972.

⁸⁴⁷ E.2004/93, K.2008/73, Kt.06.03.2008. Mahkemeye göre, görevsizlik kararı vermek zorunda olan mahkemenin dosya üzerinde yargısal tasarruf yetkisi bulunmamaktadır. Oysa, görevsizlik kararı vermesine neden olan normla sınırlı olarak başvuru yetkisi tanınması gerekir. Çünkü, görevsizlik kararı verilinceye kadar “dava” mahkemenin elinden çıkmamıştır. Mahkemenin görevsizlik kararı vermek zorunda olması, görevsizliğe ilişkin bir karar verilmesi gerektiği gerçeğini değiştirmez.

⁸⁴⁸ E.2009/27, K.2010/9, Kt.14.01.2010. Davanın sonlanmış olduğu gerekçesiyle esasın incelenmesine geçilmemesi yönünde Mehmet Erten, Ahmet Akyalçın, Haşım Kılıç Karşı oyları. E.2009/32 sayılı dosya da bu dosya ile birleştirilmiştir.

ii) *Başvuru Yapıldıktan Sonra Davanın Sonuçlanmasının Anayasa Mahkemesi Önündeki Davaya Etkisi*

Mahkeme, bakmakta olduğu dava sırasında başvurusunu yaptıktan sonra, Anayasa Mahkemesi karar verinceye kadar geçen süre içinde herhangi bir hukuki nedenle önündeki davayı sonlandırmak durumunda kalabilir. Başvuran mahkeme önündeki davanın davacısının davadan feragat etmesi başka bir ifadeyle davadan vazgeçmesi ya da taraflardan birinin ölümü halinde, Avusturya⁸⁴⁹, Belçika⁸⁵⁰, Almanya⁸⁵¹, Macaristan, İspanya ve Polonya’da⁸⁵² Anayasa Mahkemesi önündeki davalar sona erdiği halde; İtalya, Rusya, Arnavutluk, Romanya, Moldova ve Makedonya’da Anayasa Mahkemesi önündeki davalar devam etmektedir.⁸⁵³

Başvuran mahkeme önündeki dava ile Anayasa Mahkemesi önündeki dava arasındaki ilişkiyi karar verilinceye kadar sürdürmeyi tercih eden ülkelerin tamamında bireysel başvuru yolunun bulunduğu dikkat çekmektedir. Bireysel başvuru yolunun bulunmadığı, dolayısıyla Anayasaya uygunluk denetiminde itiraz yolunun büyük önem taşıdığı İtalya’da ise, bu konu kanunda açıkça düzenlenmiştir. 1953 tarih ve 87 sayılı Kanunun 22. maddesine göre, dava mahkemesindeki dava talik, tehir veya düşmüş olsa bile, Anayasa Mahkemesi önündeki inceleme devam eder.⁸⁵⁴ İtalyan Anayasa Mahkemesi de, bir kere başvuru yapıldıktan sonra, Anayasa Mahkemesi önünde özerk bir dava oluştuğunu ve bu davanın bireysel faydadan ziyade kamu yararı amacıyla görüldüğünü

⁸⁴⁹ Avusturya’da, 1975’den beri bu kuralın bir istisnası bulunmaktadır. Buna göre, idare makamlarının davacının talebini kabul etmesi nedeniyle davanın sona ermesi halinde, Anayasa Mahkemesi önündeki dava devam edebilir. Amaç, idare makamlarının denetimi engellemesini önlemektir. PEYROU-PİSTOULEY, *op.cit.*, ss.296-297.

⁸⁵⁰ Başvuran mahkeme önündeki taraflardan birinin ölümü halinde Anayasa Mahkemesi önündeki dava askıya alınır. Başvuran mahkeme önündeki davanın devam etmesine karar verdiği takdirde, Anayasa Mahkemesi önündeki dava da devam eder.

⁸⁵¹ BEGUİN, *op.cit.*, s.93.

⁸⁵² Ölenin mirasçılarının davaya devam etme hakkı bulunduğu takdirde Anayasa Mahkemesi önündeki dava da devam etmektedir.

⁸⁵³ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.28. **Almanya Raporu**, s.19; **Avusturya Raporu**, s.15; **İspanya Raporu**, s.13.

⁸⁵⁴ Uğur ALACAKAPTAN, “İtalyan Anayasa Mahkemesi İle İlgili Hükümler”, **AÜHF**, C.18, Sy.1-4, 1961, s.510.

dolayısıyla da başvuran mahkeme önündeki davanın Anayasa Mahkemesi önündeki davayı etkilemeyeceğini belirtmektedir.⁸⁵⁵

Türk hukukunda, başvuran mahkeme önündeki davanın sona ermesi durumunda, Anayasa Mahkemesi önündeki davanın ne olacağı açık bir düzenleme konusu yapılmamıştır. Anayasa Mahkemesi, “bakılmakta olan dava” koşulunun içeriğine ilişkin sınırlayıcı bir yorum yaptığı halde, koşulun aranacağı zaman konusunda daha esnek bir yaklaşımı tercih etmiştir.⁸⁵⁶ Mahkemeye göre, başvuru yapıldıktan sonra davanın herhangi bir hukuki nedenle sona ermesinin kendi önündeki davaya bir etkisi bulunmamaktadır. Bakılmakta olan dava koşulu “*iptidaen aranacak bir şart olup, intihaen bu şartın devamını aramaya yer yoktur.*”⁸⁵⁷

Anayasa Mahkemesi kararlarında yer alan davayı sona erdiren sebepler arasında sonradan çıkarılan af kanunu⁸⁵⁸, feragat⁸⁵⁹, sulh veya dava konusunun ortadan kalkması⁸⁶⁰ sayılabilir. Davayı sona erdiren sebepler arasında, Anayasa Mahkemesinin önündeki davaya etkili olan tek durum, başvuru yapıldıktan sonra mahkemenin görevinde değişiklik yapılması halidir. Başvuran mahkemenin dosya üzerindeki tasarruf hakkının son bulmasını gerekçe gösteren Anayasa Mahkemesi, bu durumda mahkemenin yetkisizliği nedeniyle red kararı vermiştir.⁸⁶¹ Anayasa Mahkemesinin başvuran mahkemenin görevi konusundaki hassasiyetini bir kez daha vurgulayan bu kararı, başvuran mahkeme önündeki davanın herhangi bir hukuki nedenle ortadan kalkmış olması durumunun, Anayasa Mahkemesi önündeki davaya bir etkisi olmayacağı biçimindeki genel içtihadına istisna oluşturmaktadır. Bu karardan hareketle, başvuran mahkemenin başka bir nedenle görevsizlik kararı vermesi durumunda da, Anayasa Mahkemesinin önündeki davanın sona ereceği düşünülebilir. Anayasa Mahkemesinin, davanın sona erme nedenleri arasında bu şekilde bir ayrıma gitmesi, yeni görevli

⁸⁵⁵ İtalyan Anayasa Mahkemesi, 135/1963 sayılı karar’dan aktaran RİCCİ, **op.cit.**, ss.49-50.

⁸⁵⁶ Selin ESEN, **...İlk İnceleme**, 1996, s.84.

⁸⁵⁷ E.1963/16, K.1963/83, Kt.08.04.1963; E.1963/17, K.1963/84, Kt.08.04.1963.

⁸⁵⁸ E.1963/16, K.1963/83, Kt.08.04.1963; E.1963/17, K.1963/84, Kt.08.04.1963; E.1963/18, K.1963/85, RG.17.07.1963-11456; E.1963/19, K.1963/86, RG.18.07.1963-11457.

⁸⁵⁹ E. 2007/4, K.2007/81, Kt.18.10.2007; E.1981/10, K.1983/16, Kt.08.12.1983.

⁸⁶⁰ E.1966/31, K.1967/45, Kt.18.12.1967, RG. 18.04.1968-12878.

⁸⁶¹ E.2005/12, K.2008/101, Kt.02.05.2008. Karara karşı oy kullanan üyeler, Anayasa Mahkemesine başvuru anındaki hukuki durumun dikkate alınması gerektiğini, daha sonra değişen hukuki durumların Anayasa Mahkemesi önündeki süreci etkilememesi gerektiğini belirtmişlerdir.

mahkemenin yeniden başvuru sürecini başlatmasının gerekmesi nedeniyle, usul ekonomisi bakımından da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin bu karardan bir sene önce verdiği bir kararda, başvuran mahkemenin görevindeki değişikliği dikkate almadığı da hatırlatılmalıdır.⁸⁶²

Anayasa Mahkemelerinin, konuyu birbirlerinden farklı sonuçlandırmalarında, itiraz başvurusunun hem objektif hem de sübjektif niteliğe sahip olmasının etkisi bulunmaktadır. Davanın objektif niteliği ön plana alındığında, taraf iradesi ile geri alma söz konusu değil iken, sübjektif niteliği ön plana alındığında dava geri alınabilir.⁸⁶³ Türk Anayasa Mahkemesi, itiraz yolu ile gelen başvuru üzerine yaptığı yargılamayı kamu düzeni düşüncesine dayandırarak, bu yargılamanın objektif, soyut ve bağımsız bir nitelikte olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁶⁴ Başvuru öncesi somut ve kişisel olan durum, başvuru sonrası soyut, genel ve objektif bir duruma dönüşmektedir.⁸⁶⁵ Dolayısıyla, bir kere başvuru yapılarak süreç işlemeye başladığında, ne başvuran mahkemenin, ne mahkeme önündeki tarafların, ne de af kanunlarında olduğu gibi kanun koyucunun iradesi, Anayasa Mahkemesinin, Anayasaya aykırılık işini inceleyip karara bağlama ödevi üzerinde etkili olamayacaktır.⁸⁶⁶

Anayasa Mahkemesinin bu yöndeki içtihadı öğretide, itiraz yolunun kamu düzenini ilgilendirmesi ve Anayasa Mahkemesi kararına taraf iradesinin etkisi olmaması hususları bakımından değerlendirilmiş ve olumlu karşılanmıştır.⁸⁶⁷ Anayasa Mahkemesi önündeki davanın başvuran mahkeme önündeki davayla bir bağlantısı olmadığı Anayasa hükümlerinden de anlaşılmaktadır. 1961 Anayasasının 151., 1982 Anayasasının

⁸⁶² E.2003/105, K.2007/98, Kt.12.12.2007. Giriş bölümünde verilen örnek.

⁸⁶³ Bahadır KILINÇ, “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, **Anayasa Yargısı** 25, AYMY, 2008, s.26.

⁸⁶⁴ E.1981/10, K.1983/16, Kt.08.12.1983. Anayasa Mahkemesi, kendisine tanınan yetkinin, belirli bir davada Anayasaya uygun bir hukuki durumun sağlanması ile sınırlı olmadığı, belirli bir dava dolayısıyla Anayasaya aykırı hükümlerin ayıklanarak, bütün hukuk düzeni bakımından anayasaya uygun bir durum sağlanması olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. E.1966/31, K.1967/45, Kt.18.12.1967; E. 2007/4, K.2007/81, Kt.18.10.2007.

⁸⁶⁵ Hasan TUNÇ, “1982 Anayasasının Türk Anayasa Yargısında İtiraz Yoluna Getirdiği Yenilikler”, **SÜHFD**, C.1, S.1,1988, s.110, Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**,2004, s.170.

⁸⁶⁶ E.1966/31, K.1967/45, Kt.18.12.1967; E.1981/10, K.1983/16, Kt.08.12.1983.

⁸⁶⁷ Mahkeme kararından önce bu yönde ARIK, “Yeni Anayasa Mahkememiz...”, **op.cit.**, s.845, AZRAK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, **op.cit.**, s.692. Kararı olumlu bulanlar: KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.88, ARMAĞAN, **Anayasa Mahkememizde...**, s.92; Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**, s.175.

152.maddesinde, mahkemelerin Anayasa Mahkemesinin kararını beklemek zorunda olduğu bir süre öngörülmektedir. Bu sürenin sonunda, Anayasa Mahkemesi kararını henüz vermemiş ise, mahkemelere kendi görüşlerine ya da mevcut hükümlere göre karar vererek davayı sonuçlandırma yetkisi tanınmıştır.⁸⁶⁸ Dolayısıyla, mahkemenin bu süre geçtikten sonra vereceği karar ile davayı sonlandırması mümkündür. Anayasa koyucu, bu durumda, esas hakkındaki mahkeme kararının kesinleşmesine kadar verilmesi halinde Anayasa Mahkemesi kararına uyma zorunluluğu getirmiştir. Bu ifade, Anayasa Mahkemesi kararının hüküm kesinleştikten sonra verilmesinin de mümkün olduğuna işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkeme kararını verdikten sonra da önündeki başvuru hakkında karar vermek durumundadır. Söz konusu karar, başvuran mahkemenin vereceği karar kesinleşinceye kadar verilirse uygulanacak, verilmediği takdirde uygulanamamış olacaktır. Nitekim, Anayasa koyucunun iradesi aksi yönde olsaydı, “başvuran mahkeme önündeki davanın kesinleşmesi halinde Anayasa Mahkemesi önündeki davanın sona ereceği” yönünde bir düzenleme yapması gerekirdi. Oysa, verilecek olası bir iptal kararının herkes için geçerli olabileceği dikkate alınarak, başvuru üzerine yapılan incelemenin devam etmesine engel olunmamıştır. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesine başvuru yapıldıktan sonra herhangi başka bir nedenle sona eren davalar bakımından da aynı yorumun yapılması, Anayasanın itiraz yolunu düzenleme biçimiyle uyumlu olacaktır.

Başvuran mahkeme önündeki davanın sona ermesinin Anayasa Mahkemesi önündeki başvuruya etkisi sorununun gündeme geldiği 1961 Anayasası döneminde, Anayasanın 152/4 hükmü gereğince, Anayasa Mahkemesinin olaylı sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı karar alabilmesi mümkündü. Bu imkan, o dönemde, karşı görüş için önemli bir gerekçe oluşturmuştur. Bu görüşe göre, itiraz yoluna başvuran mahkeme önündeki dava sona ermiş ise, Anayasa Mahkemesinin artık yalnız tarafları bağlayıcı bir karar vermesi mümkün olamayacaktır. Bu hükmün uygulanabilmesi, karar verileceği sırada başvuran

⁸⁶⁸ Söz konusu düzenleme ilk olarak 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla 1961 Anayasasının 151.maddesinde yapılan değişikliklerle düzenlenmiştir. 151.maddenin 4.fıkrasına göre, “Bu süre içinde karar gelmezse, mahkeme Anayasaya aykırılık iddiasını, kendi kanısına göre çözümleyerek davayı yürütür. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkemeler buna uymak zorundadır.”

mahkeme önündeki davanın devam ediyor olmasına bağlıdır. Anayasa Mahkemesinin bu yetkisini kullanamamasına yol açan bir yorum kabul edilmemelidir.⁸⁶⁹

1982 Anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesinin olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı karar verme yetkisi bulunmadığı dikkate alındığında bu gerekçe bugün geçerliliğini yitirmiştir. Ancak, ileride Anayasa Mahkemesine bu yetki yeniden tanılsa bile, itiraz yoluna başvuran mahkeme önündeki davanın sona ermesinin, Anayasa Mahkemesi önündeki davaya bir etkisi olmaması gerekir. Anayasa Mahkemesinin, karar aşamasında olayla sınırlı ve tarafları bağlayıcı bir karar vermek istemesi durumunda, başvuran mahkeme önündeki davanın sona ermiş olduğunu dikkate alarak “karar verilmesine yer olmadığına” hükmetmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Anayasaya aykırı normların mevzuattan bir an önce ayıklanmasındaki fayda da dikkate alınarak bu içtihadın korunması gerekir.

Son olarak, mahkeme önündeki davanın sona ermesine yol açan hukuki sebep başvurudan önce oluştuğu halde, mahkemenin konu hakkında başvurudan sonra karar vermesi olasılığı değerlendirilmelidir. Anayasa Mahkemesi kararlarında konuya değinilmemiş olmakla birlikte, öğretide, bu durumda dahi Anayasa Mahkemesinin başvuruyu sonuçlandırması gerektiği ileri sürülmüştür.⁸⁷⁰ Bakılmakta olan dava ölçütü bakımından, Anayasa Mahkemesinin ilk inceleme süresi içinde, gönderilen belgeler ile sınırlı bir değerlendirme yapması gerekir. Bu inceleme yapıldıktan sonra, başvuran mahkeme önündeki işin akıbeti ile ilgilenilmesi, anayasa yargısının işlevi ile uyumlu olmayan bir vakit ve işgücü kaybıdır. Bu nedenle, başvuran mahkeme önündeki davayı sona erdiren hukuki nedenle bağlı olmaksızın incelemeyi sürdürecektir olan Anayasa

⁸⁶⁹ E.1963/16, K.1963/83, Kt.08.04.1963. Altı üyenin karşı oyu. Aynı yönde, E.1963/17, K.1963/84, Kt.08.04.1963 ve E.1966/31, K.1967/45, Kt.18.12.1967 Karşı oyları. Rona AYBAY, “Anayasaya Aykırılık İtirazının Özellikleri...”, *op.cit.*, ss.360-361. AYBAY, Anayasa Mahkemesi üyelerinin çoğunluğu tarafından kabul edilen çözüm tarzının itiraz yolunun taraflar arası niteliğini ve iptal davası ile itiraz yolu arasındaki önemli farklardan birini ihmal ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, yazar, teknik bakımdan yerinde bulmadığı bu kararda, ülke şartları ve özellikle 1961 Anayasasından önce yapılmış bulunan kanunlar dikkate alındığında, itiraz yolunun taraflar arası niteliği ihmal edilerek, Anayasaya aykırı normların ayıklanması amacıyla kullanılmasını yerinde olduğu kanısındadır.

⁸⁷⁰ İtalyan Anayasa Mahkemesi kararına atıfla, Faruk EREM, **Ön Mesele Olarak Anayasaya Aykırılık İddiası**, 1962, s.9.

Mahkemesinin, bu hukuki nedenin başvuru yapılmadan önce oluşup oluşmadığını incelemesinin gerekli olmadığı savunulabilir.

2. Davanın Görevli Mahkemede Usulüne Uygun Açılmış Olması

İptal davasından farklı olarak, itiraz yolunda mahkemelerin serbest olmadıkları, ancak bakmakta oldukları somut dava ile bağlantılı olarak başvuruda bulunabilecekleri açıktır. Başvuran mahkemenin önündeki iş, şeklen dava biçiminde olmakla birlikte, danışıklı ve yapay bir biçimde oluşturulmuş olabilir.⁸⁷¹ Şekli olarak koşulları taşıyor gözükmekle birlikte, yapay bir biçimde oluşturulan bu tür başvurular itiraz yolunun mantığı ile bağdaşmamaktadır.

Sorgun Asliye Hukuk Mahkemesinin 1991 tarihli başvuru dilekçesi, mahkemelerin yapay başvuru yapma eğilimini açıkça göstermektedir.⁸⁷² Kıbrıs Barış Harekatında görev yapan davacının, belediyede çalışması nedeniyle şeref aylığı almadığını, aldığı ücretin ise ev kirasını bile karşılamaya yetmediğini tespit eden mahkeme, önündeki davaya bakmaya görevli olup olmadığı hususunu irdelememiştir. Görevli olmadığının farkında olan mahkeme, bu hususu irdelememe gerekçesini, bu ülke için canını ortaya koymuş, küçük bir maaşla kendisini ve ailesini geçindirmeye çalışan ve zaten mağdur durumda olan davacı gazinin Anayasa Mahkemesine başvurabilmesi için başka şansı olmamasına dayandırmaktadır. İtiraz yolu, mağdur durumda bulunan kişilerin Anayasa Mahkemesine başvurabilmesi için mahkemelerin aracı olmasını ifade etmemektedir. Nitekim, davacı görevli mahkemede usulüne uygun bir dava açtığı takdirde, Anayasaya aykırılık itirazında bulunabilecektir. Herhangi bir hak kaybı söz konusu olmadığına göre, itiraz yolunun usulüne uygun işletilmesi gerekir.

Öte yandan, itiraz yolunun amacı sadece Anayasaya aykırı normların hukuk düzeninden ayıklanması olarak kabul edildiğinde, başvuran mahkemenin görevli olup olmamasının

⁸⁷¹ Muhittin Gürün, Lütfü Ömerbaş Karşı oyu E.1972/18, K.1972/24, Kt.16.05.1972; Muhittin Gürün Karşı oyu E.1972/19, K.1972/47, Kt.05.10.1972.

⁸⁷² Başvuru dilekçesinin Anayasa Mahkemesi kararına aktarılan kısmı için bkz: E.1991/50, K.1991/52, Kt.24.12.1991. Anayasa Mahkemesi idari yargının görevli olması dolayısıyla bakılmakta olan bir dava olmadığı gerekçesiyle ilk inceleme sonucunda başvuruyu reddetmiştir.

bir önemi olmadığı da ileri sürülebilir.⁸⁷³ Ancak, gerek Anayasa Mahkemesi kararlarında gerekse öğretide bu görüşün azınlıkta kaldığı, çoğunluk görüşünün başvuran mahkemenin görevli mahkeme olması gerektiği yönünde olduğu belirtilmelidir.⁸⁷⁴

Anayasa Mahkemesine başvuru yapacak mahkemenin görevli mahkeme olması gerektiği yönündeki uzlaşma, Anayasa Mahkemesinin başvuran mahkemenin görevli olup olmadığını inceleme yetkisi söz konusu olduğunda bozulmaktadır.⁸⁷⁵ Yukarıdaki örnek dikkate alındığında Anayasa Mahkemesinin görev incelemesi yapması gerekli görülürken, başka bir başvuruda Anayasa Mahkemesinin yaptığı görev incelemesi yetki aşımı olarak nitelendirilebilmektedir.

Faruk EREM, 1962 yılında yazdığı makalesinde, mahkemelerin ancak bakmakta oldukları dava sırasında başvurabileceklerini ve bu kapsamda davanın açılmasında veya mahkemenin vazifesinde bir eksiklik olmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁷⁶ Anayasa Mahkemesinin yerleşmiş içtihadına göre de, bir mahkemenin Anayasa Mahkemesine başvurabilmesi için, “*elinde yönteminde açılmış ve mahkemenin görevine giren bir dava*” olması gereklidir.⁸⁷⁷ Mahkemenin, “bakılmakta olan dava” koşuluna dayandırdığı bu incelemede⁸⁷⁸, bu konudaki yetkisi ve bu yetkinin kapsamının açıklığa kavuşturulması gerekir.

⁸⁷³ ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2008, s.416.

⁸⁷⁴ Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi...*, ss.173-174, Selin ESEN, *...İlk İnceleme*, s.85, KURU, *op.cit.*, 2001, s.6305, ERKUT, “İtiraz Başvurularının Anayasa Mahkemesi önünde Dinlenebilirliği Sorunu”, *Erdoğan Teziç’e Armağan*, GSÜY, İstanbul, 2006, s.39; ŞAHBAZ, “Mahkemelerde Anayasaya...”, *op.cit.*, s.289.

⁸⁷⁵ Selin ESEN, Anayasa Mahkemesinin itiraz yoluna başvuran mahkemenin görevli olup olmadığını araştırması gerektiğini kabul etmektedir. *...İlk İnceleme*, s.85. ERKUT, Anayasa Mahkemesi’nin başvuran mahkemenin görevli ve yetkili mahkeme olup olmadığını inceleyebileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, mahkemenin bu denetimini diğer usul kurallarına genişletmesini eleştirmektedir. ERKUT, “İtiraz Başvurularının...”, *op.cit.*, s.39.

⁸⁷⁶ EREM, “Ceza Hukuku Yönünden...”, *op.cit.*, s.460. Yazara göre, şikayete tabi suçta şikayet yoksa mahkemenin Anayasa Mahkemesine başvurması mümkün olmadığı gibi, görev konusu daha sonra karar verilmek üzere bırakılarak da başvuru yapılamaz.

⁸⁷⁷ E.2007/35, K.2007/36, Kt.05.04.2007; E.2004/26, K.2004/51, Kt.15.04.2004; E.2000/38, K.2003/66, Kt.18.06.2003.

⁸⁷⁸ Kemal Sahir SUNAR, *Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Üzerinde Düşünceler ve Eleştiri*, İstanbul, 1978, s.47; Selin ESEN, *...İlk İnceleme*, ss.80-85; Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesi...*, s.174. Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında mahkemenin görevsizliği nedeniyle uygulanacak kural olmadığına da karar verebilmektedir. Örneğin, E.1979/33, K.1979/42, Kt.23.10.1979. Ancak, yapılan incelemenin davanın niteliğine ilişkin olması, bakılmakta olan dava ölçütünün daha ön planda olduğunu göstermektedir.

a) Anayasa Mahkemesinin Başvuran Mahkemenin Görev ve Usulünü İnceleme Yetkisi

Anayasa Mahkemesi, kuruluşunun ilk yıllarından beri, başvurunun, usulüne uygun açılmış bir davaya bakan görevli mahkemece yapılıp yapılmadığına yönelik bir inceleme yapmaktadır.⁸⁷⁹ Bu yönde incelemeler yaptığı ilk kararlarından beri de, gerek karşı oy yazılarında gerekse öğretilde yetkisini aştığı yönünde ciddi şekilde eleştirilmektedir.⁸⁸⁰ Bu çerçevede, öncelikle Anayasa Mahkemesinin kendisini yetkili görmesinin dayanağının ve bu yönde verdiği kararların bağlayıcılığının tespit edilmesi gerekir.

i) *Anayasa Mahkemesine Göre Yapılan İncelemenin Hukuki Dayanağı*

2949 sayılı Kanunun 28/3. maddesinde “...mahkemenin yetkisiz olduğu tespit edilen başvuruların da reddine karar verilir” hükmü yer almaktadır. Bu hüküm itiraz yoluna başvuran mahkemenin başvuru yetkisi bulunup bulunmadığının Anayasa Mahkemesince inceleneceğini ifade etmekle birlikte, incelemenin kapsamına ilişkin bir sınır belirlememektedir. “Bakılmakta olan dava” bulunmadığında, kuşkusuz başvuran mahkeme yetkisizdir. Ancak, bu durum bakılmakta olan dava ölçütü kapsamında mahkemenin görevli olup olmadığının belirlenmesi yetkisinin Anayasa Mahkemesinde olduğu hususunu açıklamak için yeterli değildir.⁸⁸¹

⁸⁷⁹ E.1963/41, K.1963/94, Kt.22.04.1963. Danıştay 8.Dairesinin başvurusu üzerine yapılan ilk incelemede, başvurunun kanunda yazılı koşulları taşıdığı kabul edilerek esasın incelenmesine karar verilmiş, esas incelemesi sırasında mahkemenin yetkisizliğine karar verilmiştir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin bu yöndeki kararlarının çoğunda ilk inceleme aşamasında bu hususun değerlendirildiği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin “davanın itiraz yoluna başvuran mahkemenin görevine girip girmediği sorunu” nu ayrı bir başlık altında incelediği ilk karar ise E.1976/9, K.1976/10, 02.03.1976.

⁸⁸⁰ Yargı Kararlarındaki Karşı oylar: E.1963/41, K.1963/94, Kt.22.04.1963; E.1969/53, K.1969/46, Kt.30.09.1969; E.1972/30, K.1972/31, Kt.08.06.1972; E.1976/9, K.1976/10, Kt.02.03.1976; E.1979/4, K.1979/16, Kt.20.03.1979. Bilimsel çalışmalar: Lütfi DURAN, “Türkiye’de Anayasa Yargısının...”, **op.cit.**, s. 23; DURAN, “Anayasa Mahkemesi Yargının Üst Mercii Değildir”, **op.cit.**, ss.32-39. ERKUT, “İtiraz Başvurularının...”, **op.cit.**, ss. 34-35 ve 39-40.

⁸⁸¹ Karşı görüş için bkz. Ali KARAGÜLMEZ, “İptal davaları ve İtiraz Başvurularında İlk İnceleme Aşaması”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri 1**, AYM, Ağustos 2006, s.209.

Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkemenin görevine yönelik olarak yaptığı incelemeyi, öncelikle mahkemelerin görev kurallarının kamu düzenine ilişkin olmasına dayandırmıştır. Mahkemenin pek çok kararında tekrar edilen formüle göre, “mahkemelerin görevleri Anayasanın 142. (1961 Anayasası 136.) maddesi gereğince ancak kanunla düzenlendiğinden, görev sorunu kamu düzeniyle ilgilidir. (...)Anayasa Mahkemesi, itiraz eden mahkemenin kanuna uygun biçimde o davaya bakmakla görevli olup olmadığını saptamak zorundadır.”⁸⁸²

Bu yorum, Anayasa Mahkemesinin görev sorununu çözen bir üst mahkeme gibi hareket etmesinin yetki aşımı olduğu gerekçesiyle haklı olarak eleştirilmiştir.⁸⁸³ Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında bu eleştirilere cevap vererek, üst mahkeme gibi davrandığı yönündeki iddianın yerinde olmadığını belirtmiştir.⁸⁸⁴ Mahkemeye göre, başvuran mahkemenin görevi konusunda yaptığı inceleme kendi görevinin sınırını belirlemek bakımından bir araçtır. “Anayasa, itiraz yolu ile Anayasaya uygunluk denetiminin yapılabilmesini mahkemeler açısından kimi koşulların varlığına bağlarken, bu yolla Anayasa Mahkemesinin görev alanını da düzenlemiş olmaktadır. Başka bir anlatımla Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 151.(152) maddesindeki koşulları araştırırken ve bunların varlığını ya da yokluğunu saptarken bu yolla kendi yetkisinin sınırlarını incelemiş ve konunun görev alanına girip girmediğini belli etmiş olmaktadır. Çeşitli Anayasa Mahkemesi Kararlarında değinildiği gibi Anayasa Mahkemesinin bu yoldaki araştırma ve incelemelerini bir üst mahkeme işlevi olarak görme olanaksızdır. Çünkü Anayasa Mahkemesi bu yolla mahkemelerin görevlerini belirtmiş olmamakta, yaptığı iş Anayasaya uygunluk denetiminin ön koşullarını saptamaktan ibaret kalmaktadır.”⁸⁸⁵

⁸⁸² E.1997/64, K.1998/4, Kt.04.02.1998, E.1991/50, K.1991/52, Kt.24.12.1991; E.1989/3, K.1989/5, Kt.26.01.1989; E.1976/9, K.1976/10, Kt.02.03.1976; E.1979/18, K.1979/26, Kt.05.06.1979. Aynı yönde, HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, *op.cit.*, s.209.

⁸⁸³ Karşı oylar için: E.1963/41, K.1963/94, Kt.22.04.1963; E.1969/53, K.1969/46, Kt.30.09.1969; E.1972/30, K.1972/31, Kt.08.06.1972; E.1976/9, K.1976/10, Kt.02.03.1976; E.1979/4, K.1979/16, Kt.20.03.1979.

⁸⁸⁴ E.1976/9, K.1976/10, Kt.02.03.1976; E.1979/4, K.1979/16, Kt.20.03.1979; E.1979/33, K.1979/42, Kt.23.10.1979; E.1989/3, K.1989/5, Kt.26.01.1989

⁸⁸⁵ E.1979/33, K.1979/42, Kt.23.10.1979; aynı yönde: E.1976/9, K.1976/10, Kt.02.03.1976; E.1976/1, K.1976/28, Kt.25.05.1976; E.1979/4, K.1979/16, Kt.20.03.1979; E.1979/18, K.1979/26, Kt.05.06.1979; E.1989/3, K.1989/5, Kt.26.01.1989; E.1991/50, K.1991/52, Kt.24.12.1991; E.1994/60, K.1994/54, Kt.13.07.1994.

Anayasa Mahkemesinin, Anayasaya uygunluk denetimi yapılabilmesinin önkoşulunu, 1982 Anayasasının 152.maddesinin ilk fıkrasında yer alan “*bir davaya bakmakta olan mahkeme uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse...*” ifadesine dayandırmaktadır. Başka bir ifadeyle, “bir davaya bakmakta olan mahkeme” ifadesi, Anayasa Mahkemesine, başvuran mahkemenin o davaya bakmaya görevli olup olmadığını araştırma yetkisi vermektedir.⁸⁸⁶ Bunun yanı sıra, Anayasa Mahkemesi, sadece kamu düzeninden olduğu gerekçesi ile başvuran mahkemenin görevli olup olmadığını incelemekle yetinmemektedir. Kendisine başvuran mahkemenin yetkisini⁸⁸⁷ ve mahkeme önündeki davanın “yöntemince” açılıp açılmadığını da araştırmaktadır.⁸⁸⁸ Buradaki “yöntemince” ifadesi, başvuran mahkemenin, tabi olduğu yargılama usulüne ilişkin kuralların tamamını gereği gibi uygulayıp uygulamadığını tespit etme anlamında kullanılmıştır. Mahkemenin bu incelemesinin, doğrudan, başvuran mahkemenin bağlı olduğu temyiz merci adına bir denetim ve onun alanına müdahale anlamı taşıdığı açıktır.⁸⁸⁹

Anayasa Mahkemesi, göreve başladıktan kısa bir süre sonra, 1963 yılında verdiği bir kararda, Danıştay dava dairesi önündeki davanın idari yargıya konu teşkil etmesi mümkün olmayan bir konuda olduğunu tespit etme yetkisini kendisinde görmüş ve başvuruyu bu nedenle reddetmiştir.⁸⁹⁰ Oyçokluğu ile verilen bu karara katılmayan üyeler, karşı oy yazılarında, davanın idari yargıya konu teşkil edip etmeyeceğine karar vermenin Danıştaya ait bir yetki olduğunu ve Anayasa Mahkemesinin bu konuda karar

⁸⁸⁶ Alman Anayasa Mahkemesi de, asıl davada uygulanan usul hukuku ile anayasal yargılama usulü arasındaki sıkı bağlantıdan hareketle, anayasal yargılama hukukunun ilgili hükümlerinin yorumuna bağlı olduğu takdirde, başvuran mahkeme önünde açılan davanın da kabul edilebilir olup olmadığının incelenebileceğini belirtmiştir. Dava mahkemeleri tarafından uygulanması gereken basit usuli ve maddi hukuka el atarak kendi karar alanına dahil etmesi ve bu anlamda temyiz mahkemesi rolüne soyunması doktrinde eleştirilen bir konu olmuştur. Korkut KANADOĞLU, **op.cit.**, 2004, s.179.

⁸⁸⁷ Anayasa Mahkemesinin görevli olduğu halde yetkili olmayan bir mahkeme tarafından yapılan başvuruyu reddettiği karar için bkz. E.1978/48, K.1978/40, Kt.13.06.1978.

⁸⁸⁸ ÖZBUDUN/ALİEFENDİOĞLU, “Türkiye Raporu”, 7.Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, **Anayasa Yargısı**, 1987, s.184.

⁸⁸⁹ ERKUT, “İtiraz Başvurularının...”, **op.cit.**, s.39.

⁸⁹⁰ E. 1963/41, K.1963/94, Kt.22.04.1963. Mahkemeye göre, “*Davacının miras bırakanına ait malın mülkiyetinin, Evkaf Hazinesine geçmesi (...) kanun hükümleri gereğince başka bir işleme lüzum kalmaksızın tamamlanmış olacağından kanun hükmü ile ve yıllarca önce meydana gelmiş bir hukuki sonucun idari yargıya konu teşkil etmesi(nin) mümkün değildir.*”

vermesinin Danıştayın görevine müdahale teşkil edeceğini belirtmişlerdir.⁸⁹¹ Ancak, Mahkeme, daha sonra verdiği bazı kararlarında, daha da ayrıntılı olarak, “*mahkemenin elindeki davanın (...) var sayılabilmesi için dava ehliyeti bulunanlarca, süresinde, yöntemince açılmış ve mahkemenin görevine giren bir dava olması gerekir*” ifadesine yer vermiştir.⁸⁹² Bu çerçevede, itiraz yolu ile yapılan başvurularda mahkemelerin dikkat etmesi gereken hususlara ilişkin internet sitesinden yapılan duyuruda, “belgeler arasında davanın süresi içerisinde açıldığını gösterir bilgi ve belgenin onaylı örneğinin yer alması” da sayılmaya başlamıştır.⁸⁹³

Anayasa Mahkemesi, davanın “usulünce” açılıp açılmadığına ilişkin denetim yetkisini tamamen itiraz yolunun ön koşulları arasında yer almasına dayandırmaktaysa da, her başvuruda bu yönde bir inceleme yapmamaktadır. İnceleme yaptığı kararlarda da çelişkili ifadeler yer almaktadır. Örneğin, Danıştay 10.Dairesi tarafından yapılan bir başvuruda davacının dava ehliyeti olmadığı gerekçesiyle red kararı verilirken⁸⁹⁴, davacının tüzel kişiliği bulunmadığı için dava ehliyetine sahip olmadığına ileri sürüldüğü bir davaya bakan Danıştay 12. Dairesince yapılan başka bir başvuruda, usul yönünden bir inceleme yapılması gerekli görülmeyle, Danıştayda bakılmakta olan bir davanın yok sayılamayacağına karar verilmiştir.⁸⁹⁵ Üstelik, Mahkemeye göre, “...*Danıştay Yasasının öngördüğü yöntem ve kurallara uyularak Danıştaya açılmış olan, gerek davacı, gerek davalı tarafından öne sürülen yönleri ile işin esası hakkında kanun sözcüsünden düşünce alınarak görüşülmeye başlanan bir davanın yok ya da hiç açılmamış sayılması olanaksızdır. Çünkü, dava ehliyetine yönelen savlar davanın*

⁸⁹¹ E.1963/41, K.1963/94, Kt.22.04.1963. Sunuhi Arsan, Rıfat Göksu, İbrahim Senil, Lütfi Ömerbaş’ın birlikte yazdıkları karşı oy ve Şemsettin Akçaoğlu’nun aynı yöndeki karşı oyu. Sunuhi Arsan ve diğerleri tarafından yazılan karşı oy gerekçesinde, Danıştayın görevine müdahalenin mahkemelerin bağımsızlığı ve vicdani kanaatlerine göre karar verecekleri yönündeki Anayasa’nın açık ve kesin hükümleri ile bağdaşmayacağı belirtildikten sonra, “davada uygulanacak kural”ın Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenmesinin ise Kanunun 27.maddesine dayandığı, söz konusu yetkinin kendisinin görevli olduğuna karar vererek itiraz yoluna başvuran mahkemenin görevi hakkında karar verme yönünde genişletilememesi gerektiği ifade edilmiştir.

⁸⁹² E.1994/60, K.1994/54, Kt.13.07.1994 ve aynı ifade E.1994/42, K.1994/55, Kt.18.07.1994.

⁸⁹³ www.anayasa.gov.tr Erişim Tarihi: 24.10.2008.

⁸⁹⁴ E.1994/60, K.1994/54, Kt.13.07.1994; E.1994/42, K.1994/55, Kt.18.07.1994 Üstelik, dava ehliyetinin belirlenmesine yönelik kanun maddesi kısa bir süre sonra Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. E.1995/27, K.1995/47, Kt.21.09.1995 (İYUK m.2) ve E.1995/46, K.1995/49, Kt.21.09.1995 (İYUK Geçici 2.madde). Bu kararlara ilişkin ayrıntılı bir inceleme için bkz. ERKUT, “İtiraz Başvurularının...” **op.cit.**, ss.32-34.

⁸⁹⁵ E.1978/47, K.1978/57, Kt.09.11.1978.

*görülmeye başlandıktan sonra ele alınarak çözülecek konulardır.”*⁸⁹⁶ Anayasa Mahkemesinin iki kararının gerekçelerinin açık çelişkisinin yanında, dava ehliyetini incelediği kararı verdiği dönemde yapılan bir başka başvuruda, dava ehliyeti incelemesi karşı oylara rağmen gerekçesiz bir şekilde atlanmış ve işin esasının incelenmesine başlanmıştır.⁸⁹⁷

Anayasa Mahkemesi, bir başka kararında da, başvuran sulh ceza mahkemesinin önünde, inceleme yetkisine sahip olduğu bir karar olup olmadığının bizzat sulh ceza mahkemesince belirleneceğini, kendi yetkisinin sadece görev yönünü araştırmakla sınırlı olduğunu, başvuran mahkemenin işlemlerini denetlemenin kendi görevi dışında kaldığını kabul etmiştir.⁸⁹⁸ Oysa, bu karardan çok kısa bir süre önce, bir sulh hukuk mahkemesi tarafından yapılan başvuru, idari yargı görevli olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.⁸⁹⁹

Anayasa Mahkemesinin inceleme yetkisi konusunda çelişkili kararlar vermiş olması, esas denetimi yapmaktan kaçındığı zamanlarda ilk inceleme yetkisini daha sıkı kullandığı anlamına gelmediği gibi, tersine bazı kararlarda esas denetimi yapma amacıyla yetkisini kullanmaktan vazgeçtiği şeklinde bir yoruma da elverişli değildir. Bazı kararları bakımından bu husus akla gelse de, bu yöndeki kararların geneline bakıldığında yetkinin bu amaca hizmet etmediği tespit edilebilir.⁹⁰⁰ İnceleme yapılarak

⁸⁹⁶ E.1978/47, K.1978/57, Kt.09.11.1978. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Başkanlığı, Kültür Bakanlığının bir idari işlemine karşı dava açmıştır. Davalı Bakanlık, davacının ayrı tüzel kişiliğinin olmadığını, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi, dava ehliyeti yönünden doğrudan bir inceleme yapmamış olmakla birlikte, davacının tüzel kişiliğe sahip olduğunu da belirtmiştir. Karşı oy yazan üyelerden Kani Vrana ve Ahmet Erdoğan ise, davacının tüzel kişiliği bulunmadığı için dava ehliyetinin olmadığını, dolayısıyla yöntemince açılmış bir davadan söz edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

⁸⁹⁷ E.1994/59, K.1994/83, Kt.28.12.1994. Bkz. Haşim Kılıç-Mustafa Bumin Karşı oyu.

⁸⁹⁸ E.1969/46, K.1970/2, Kt.06.01.1970. Belediye Encümeni kararıyla kesilen cezalara karşı itirazlar sulh ceza mahkemesine yapılmaktadır. Ancak, itiraz doğrudan ödeme emrine yapılmıştır. Karşı oy kullanan üyeler, ödeme emrine karşı başvuru usulünün Amme Alacakları Tahsili Usulü Hakkında Kanunda düzenlendiğini, sulh ceza mahkemesinin görevli olmadığını ileri sürmüşlerdir. Anayasa Mahkemesi, sulh ceza mahkemesi önündeki başvuruda, dava konusu olabilecek bir karar olup olmadığını inceleme yetkisi bulunmadığına karar vermiştir. Esas inceleme sonucunda normun Anayasaya aykırı bulunmamış olması, bu istisnai kararın sonuca yönelik olmadığını göstermektedir.

⁸⁹⁹ E.1969/53, K.1969/46, Kt.30.09.1969.

⁹⁰⁰ İstisna olarak kabul ettiğimiz sonuca göre ilk inceleme yapıldığı izlenimi veren kararlar: E.1994/59, K.1994/83, Kt.28.12.1994. Bu başvuruda, dava ehliyeti incelenmeden esasa geçilmiş ve sonucunda bazı normlar Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Başka bir başvuruda, bu husus karşı oy kullanan üyeler tarafından açıkça dile getirilmiştir. E.1997/66, K.1997/72, Kt.16.12.1997. Bu kararda, karşı oy kullanan üyelerden Yekta Güngör Özden ve Yalçın Acargün’e göre, ilk incelemede yetkisini aşan

reddedilen başvurular, daha sonra görevli mahkeme tarafından başvuru yenilendiğinde iptal kararıyla sonuçlanabildiği gibi⁹⁰¹, çelişkili bir şekilde görev ve usul incelemesi yapmadan esasa geçtiği kararlarda itiraz konusu normlar Anayasaya uygun bulunabilmektedir.⁹⁰² Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin bu yöndeki kararları için istikrarlı ifadeler kullanılması olanaklı değildir.

ii) *Anayasa Mahkemesinin Görev ve Usul İncelemesinin Bağlayıcılığı*

Anayasa Mahkemesinin görev ve usul konusunda verdiği kararlar, Anayasaya uygunluk denetimi işlevinin dışında kalan ve bağlayıcı oldukları kabul edildiği takdirde yüksek mahkemeler ya da Uyuşmazlık Mahkemesi önünde de sonuçlar doğurabilecek nitelikte kararlardır. Mahkemelerin görevi ve mahkemeler arasındaki görev uyuşmazlıklarının nasıl çözümleneceği çeşitli kanunlarda düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan görev incelemesi bu usulün tamamen dışındadır.⁹⁰³ Bu noktada, bir mahkemenin Anayasa Mahkemesi kararına uyararak görevsizlik kararı vermesinden sonra, görev uyuşmazlığı çıkması halinde, uyuşmazlığın çözümünde Anayasa Mahkemesi kararının bağlayıcı olup olmadığının saptanması önem kazanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi Raportörlerinden hakim Ali KARAGÜLMEZ, Anayasa Mahkemesinin görev incelemesi yapabileceği ve verdiği kararların bağlayıcı olduğunu ileri sürdüğü makalesinde, görüşünü 1982 Anayasasının 158/3.maddesine dayandırmaktadır.⁹⁰⁴ Anayasanın Uyuşmazlık Mahkemesini düzenleyen 158.maddesinin 3.fikrasına göre, “*diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.*” Bu madde ile, Anayasa Mahkemesi ile bir yargı organı arasında görev uyuşmazlığı çıktığında, sorunun

Anayasa Mahkemesi, oyun salonlarının konumunu ülke bakımından değerlendirmiş ve bu görüşün etkisi ile konuyu önceden ve ivedi biçimde bitirmek gibi bir yol tercih etmiştir. Bu durum yargı yansızlığını etkilemektedir.

⁹⁰¹ Sulh ceza mahkemeleri tarafından yapılan başvuruları görevsizlik nedeniyle reddeden Anayasa Mahkemesi (E.2002/120, K.2002/64, Kt.15.07.2002); daha sonra İdare Mahkemesi tarafından yapılan başvuruda aynı hükmün iptaline karar vermiştir. E.2003/105, K.2007/98, Kt.12.12.2007, RG.30.01.2008.

⁹⁰² Anayasa Mahkemesinin görev ve usul incelemesi yapma yetkisi bakımından çelişkili ifadeler kullandığı halde sonuçta iptal kararı vermediği karar örnekleri: E.1987/24, K.1987/32, Kt.24.11.1987; E.1967/13, K.1969/5, Kt.14-15-16.01.1969.

⁹⁰³ SUNAR, **op.cit.**, s.52.

⁹⁰⁴ Ali KARAGÜLMEZ, “İptal Davaları ve ...”, **op.cit.**, s.209.

Uyuşmazlık Mahkemesi kararına gerek olmaksızın Anayasa Mahkemesi kararının esas alınmasıyla çözümlenmesi amaçlanmıştır.⁹⁰⁵ Nitekim, 12.06.1979 tarih ve 2247 sayılı Uyuşmazlık Mahkemesi Kanununun, “Anayasa Mahkemesi Kararları Dolayısıyla Uyuşmazlık Mahkemesine Başvurulmaması ve Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yargı Mercilerini Bağlayıcılığı” başlıklı 36.maddesi incelendiğinde, görev uyuşmazlığı meselesinin Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan olarak görev yaptığı durumlarla sınırlı olarak düzenlendiği görülmektedir. Bu iki hüküm birlikte değerlendirildiğinde, Anayasa Mahkemesinin itiraz yoluna başvuran mahkemenin görevini inceleyebileceği ve bu inceleme sonunda verdiği kararın Uyuşmazlık Mahkemesi dahil bütün mahkemeleri bağlayacağı sonucunu çıkarmak mümkün değildir.

Anayasa Mahkemesi de, kararlarında, görev incelemesinin kendisini hiçbir zaman Uyuşmazlık Mahkemesi durumuna getirmeyeceğini, görev incelemesinin işlevinin başvuran mahkemenin görevini belirlemek değil, itiraz yolu ile başvurunun ön koşulunu saptamaktan ibaret olduğunu belirtmektedir.⁹⁰⁶ Görev incelemesinin Anayasa Mahkemesinin yetkisi dışında kaldığı görüşünde olan üyeler kadar, görev incelemesinin açık ve tartışmasız kanun hükümleri ile sınırlı olması gerektiğini ileri süren üyeler de, bu yönde verilecek kararların bağlayıcı olmadığını vurgulamaktadır.⁹⁰⁷

Anayasa Mahkemesinin görev ve usul incelemesi sonucu verdiği kararların bağlayıcılığı, ilk inceleme sonucu verdiği diğer kararlarından farklı bir özellik göstermemektedir.⁹⁰⁸ İlk inceleme sonucu mahkemenin yetkisizliği nedeniyle verilen ret kararı, sadece aynı mahkemenin, aynı davada, aynı kanun hükmünün iptalini istemesi durumunda bağlayıcı olabilir. Nitekim, Anayasa Mahkemesi, davacının dava ehliyeti olmadığını tespitle,

⁹⁰⁵ Aynı yönde Burhan KUZU, **1982 Anayasanın Temel Nitelikleri ve...**, ss.166-167. Ancak, yazar, bizim de katıldığımız bu görüşünden önce, bu yorumla çelişkili olarak, bu fıkranın Anayasa Mahkemesinin itiraz yolu ile baktığı işlerde yaptığı görev incelemesi bakımından da gerekli olduğunu belirtmiştir.

⁹⁰⁶ E.1976/1, K.1976/28, Kt.25.05.1976; E.1979/33, K.1979/42, Kt.23.10.1979; E.1976/9,K.1976/10, Kt.02.03.1976; E.1979/4, K.1979/16, Kt.20.03.1979; E.1979/18, K.1979/26, Kt.05.06.1979; E.1989/3, K.1989/5, Kt.26.01.1989; E.1991/50, K.1991/52, Kt.24.12.1991; E.1994/60, K.1994/54, Kt.13.07.1994.

⁹⁰⁷ İhsan Ecemiş, Fazıl Uluocak Karşı oyu, E.1969/53, K.1969/46, Kt.30.09.1969; İhsan Ecemiş Karşı oyu, E.1972/30, K.1972/31, Kt.08.06.1972; Şevket Müftügil, Ahmet Salih Çebi, İhsan N.Tanyıldız, Bülent Olçay Karşı oyu, E.1979/33, K.1979/42, Kt.23.10.1979.

⁹⁰⁸ Anayasaya uygunluk denetimi yapılmasını engelleyen durumlar sonucunda alınan kararların, başka mahkemelerce yapılan başvuruların incelenmesine engel olmayacağı yönünde E.1983/1,K.1983/5, Kt.26.04.1983; E.1984/17, K.1984/12, Kt.11.12.1984.

başvuran mahkemenin önünde usulünce açılmış bir dava olmadığı yönünde karar verdikten sonra, başvuran mahkemenin Anayasa Mahkemesinin dava ehliyetini inceleme yetkisi olmadığı gerekçesiyle başvuruyu yinelemesi üzerine, daha önce karara bağlanan, tarafları ve konusu aynı olan uyuşmazlıkta direnme niteliğinde olan Anayasaya aykırılık iddiasının incelenmeksizin reddine karar vermiştir.⁹⁰⁹ Başka bir mahkeme, başka bir dava ya da aynı davada başka bir hüküm söz konusu olduğunda, Anayasa Mahkemesi daha önce verdiği kararı değil, yeniden yaptığı incelemeyi esas alacaktır. Dolayısıyla, başka başvurular bakımından o kararın bağlayıcılığı yoktur. Örneğin, karara konu olayda, davacının dava ehliyeti olmadığı gerekçesiyle reddedilen bu başvurudan sonra, aynı mahkemenin, aynı davada dava ehliyetinin belirlenmesine yönelik maddenin Anayasaya aykırılığını ileri sürmesi mümkündür.

Anayasa Mahkemesinin her kararında açıkça görev ve usul incelemesi yapmadığı dikkate alındığında, Mahkemenin bu kararlarındaki sessizliğinden de bir sonuç çıkarmak doğru olmayacaktır. İncelemenin kabul edilmiş olmasının, görevli mahkemede usulüne uygun bir dava açıldığının Anayasa Mahkemesi tarafından onaylanmış olduğu ve dolayısıyla başvuran mahkemenin ve üst mahkemelerinin bir daha bu konuda karar veremeyecekleri anlamına geldiği varsayımında, yargı düzeninin ciddi şekilde zarar göreceği açıktır. Anayasaya uygunluk denetiminin özel bir mahkemeye verilmesinde, bu tür olumsuz sonuçların doğması amaçlanmamaktadır.

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesinin, ilk incelemede görev ve usul yönünden verdiği kararların, sadece başvuran mahkeme ve yalnızca konusu aynı olan Anayasaya aykırılık başvuruları bakımından bağlayıcılığı olduğu tespit edilebilir. Nitekim, Anayasa Mahkemesinin idari yargı tarafından yapılan başvuruyu, bu mahkemenin görevli olduğu varsayımına dayanarak incelemesinden kısa bir süre sonra, Uyuşmazlık Mahkemesi sulh ceza mahkemelerinin görevli olduğuna karar verebilmiştir.⁹¹⁰

⁹⁰⁹ E.1995/3, K.1995/2, Kt.12.01.1995. Anayasa Mahkemesinin ilk red kararı için bkz. E.1994/60, K.1994/54, Kt.13.07.1994.

⁹¹⁰ Bkz. Giriş bölümündeki olay. AYM Kararı:E.2003/105, K.2007/98, Kt.12.12.2007. Uyuşmazlık Mahkemesi, E.2007/165, K.2008/181, Kt.07.07.2008, RG. 24.07.2009-27298.

b) Anayasa Mahkemesinin Görev ve Usul İncelemesinin Kapsamı

Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı Türkiye Raporunda⁹¹¹, Anayasa Mahkemesinin diğer mahkemelerin yargı yetkisinde bulunan hususlara ilişkin karar verme yetkisi olmadığı belirtilmişse de, Mahkemenin kendi ilk incelemesi kapsamında bu yönde kararlar verdiği açıktır. Üstelik, bu inceleme hem iş yükünü arttırmakta hem de başvuruların sonuca bağlanma sürecini uzatmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin görev ve usul incelemesine ilişkin ilk inceleme kararlarının bağlayıcılığının olmaması, Anayasa Mahkemesinin diğer mahkemelerin yetki alanına müdahale ettiği gerçeğini de değiştirmemektedir. Bu çerçevede, Anayasa Mahkemesi kararlarında görev ve usul incelemesinin kapsamı ve sınırlarının belirlenmesi ve yargı düzenine zarar vermeden yapay başvuruların engellenmesinin mümkün olup olmadığı araştırılmalıdır.

i) *Anayasa Mahkemesi Kararlarında Görev ve Usul İncelemesinin Sınırları*

Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde, görev ve usul incelemesinin iki önemli sınırı olduğu tespit edilmektedir. Birincisi, başvuran mahkemenin görevli olmasını ya da önündeki davanın usulüne uygun açılmış olmasını engelleyen normun (engel norm) Anayasa aykırılığının ileri sürülmesi; ikincisi ise, görev sorununun yetkili mercilerce çözümlenerek kesinleşmiş olması halidir. Birinci halde, görev incelemesinden tamamen vazgeçilmemekte, Anayasaya aykırılığı ileri sürülen norm iptal edildiği takdirde, başvuran mahkemenin görevli olup olmayacağı yönünde bir inceleme yapılmaktadır.

Başvuran mahkeme, yargı yolu kapalı ya da başka bir mahkeme görevli olduğu için görevsizlik kararı vermek durumunda kaldığında, bu “engel normun” Anayasaya aykırılığını ileri sürebilir.⁹¹² Aynı şekilde, örneğin, davacının dava ehliyetinin

⁹¹¹ AAYMK, 12.Kongre, **Türkiye Raporu**, s.18.

⁹¹² Aynı yönde, KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.64.

bulunmadığı bir davada, dava ehliyetine ilişkin normun Anayasaya aykırılığı söz konusu olabilir. Anayasaya aykırılığı ileri sürülen bir norma dayanarak inceleme yapıp karar verilmesi ve bu şekilde Anayasaya uygunluk denetimi yapılmasının engellenmesinin makul bir gerekçesi bulunmamaktadır. Nitekim, Anayasa Mahkemesi, kural olarak, bu tür durumlarda Anayasaya aykırılığı ileri sürülen norma dayanarak görev ve usul incelemesi yapmamaktadır.⁹¹³ Mahkeme, bazı kararlarında durumu sessizlikle geçerken⁹¹⁴, bazılarında ise, somut olayda kendi koyduğu ölçütleri uygulamaya devam ediyor görünümü içerisinde, bu ölçütleri açıkça ihlal ederek, aslında “olması gereken” sonuca ulaşma yolunu tercih etmektedir.

Anayasa Mahkemesinin bu yönde verdiği kararların incelenmesiyle ulaşılan bu sonuç herhangi bir kararında açıkça belirtilmediği gibi, kararlarda kullanılan ifadeler Mahkemenin genel içtihadı ile çelişki göstermektedir. Başvuran mahkemenin görevsizlik kararı vermesine neden olan hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan bazı başvurularda, Anayasa Mahkemesi gerekçeli bir karardan ziyade, başvurunun kanuna uygun olduğunu belirtmekle yetinmiştir.⁹¹⁵ Bazı kararlarında ise, başvuran mahkemenin görevsizlik kararı vermesi gerektiğini tespit ettikten sonra, bu aşamada bakılmakta olan bir dava olduğunu belirterek başvuruyu incelemiştir.⁹¹⁶ Başvuran mahkemenin kayıtlarına geçmiş bir davanın ancak görevsizlik kararı verildikten sonra elden çıkabileceğini, bu karar verilinceye kadar mahkemenin önünde bakılmakta olan bir

⁹¹³ Örneğin, iş mahkemelerini görevlendiren bir kanun hükmüne karşı idare mahkemesi tarafından yapılan başvuru kabul edilmiştir. E.2005/141, K.2009/86, Kt.18.06.2009. Aynı şekilde, sulh ceza mahkemelerini görevlendiren hükme karşı Danıştay tarafından yapılan başvuru kabul edilmiştir. E.2006/75, K.2006/99, Kt.04.10.2006. Bu başvuru iptal kararıyla sonuçlanmış ve buna uygun olarak kanunda değişiklik yapılmıştır. Ancak, aynı dönemde, aynı hüküm aleyhine bir idare mahkemesi, bir de sulh ceza mahkemesi tarafından başvuruda bulunulmuştur. İki başvuru birleştirilerek incelendiğinden kanun değişikliği dikkate alınarak karar verilmesine yer olmadığına hükmedilmiştir. E.2006/149, K.2008/177, Kt.27.11.2008. Aksi yönde bkz. E.2008/83, K.2008/137, Kt.11.09.2008. Olayda, Nöbetçi İdare Mahkemesinin, kendisinin davaya bakma yetkisini kısıtlayan hükmün iptali için yaptığı başvuru, söz konusu davaya bakmak görev alanına girmediği gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu durumda, Anayasa Mahkemesi, kararını Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülen norma dayandırmıştır.

⁹¹⁴ Örneğin, idari yargıda adli tatil tarihleri ile ilgili kanun değişikliğini takiben dava açma süresini geçiren bazı kişiler, idare mahkemeleri önünde bu kanunun Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi, davaların süresi geçtikten sonra açılmış olduğunu bildiği halde, bu hususa değinmeksizin esas incelemeye geçmiş ve sonuçta Anayasaya aykırılık tespit etmemiştir. E.1994/75, K.1995/4, Kt.07.02.1995 ve E.1994/81, K.1995/5, Kt.07.02.1995.

⁹¹⁵ E.1962/221, K.1962/86, Kt.14.11.1962; E.1962/262, K.1963/21, Kt.30.01.1963; E.1964/44, K.1965/2, Kt.12.01.1965; E.1964/50, K.1965/14, Kt.10.03.1965.

⁹¹⁶ E.2003/98, K.2004/31, Kt.03.03.2004; E.1964/50, K.1965/14, Kt.10.03.1965.

dava bulunduğundan şüphe edilemeyeceğini ifade ettiği kararlar da bulunmaktadır.⁹¹⁷ Mahkemeye göre, bir dava açıldıktan sonra, mahkeme o davanın kendi görevi içinde olup olmadığı yönünden bir inceleme yapacaktır. Anayasal ve yasal düzeyde görevi engelleyen hükümlerin de dikkate alınacağı incelemenin bu aşamasında davanın yok sayılması olanak dışıdır.⁹¹⁸ Oysa, asıl belirtmesi gereken husus, davanın yok sayılamayacağı değil, mahkemenin görevine engel olan hükmün Anayasaya aykırılığı ileri sürüldüğünde görev incelemesinin yapılamayacağıdır.

Anayasaya aykırılığı ileri sürülen normun davanın usulünce açılmış sayılmasını engellediği durumlarda verilen kararlarda kullanılan ifadeler ise, adeta mahkemenin görev ve usul yönünden hiç inceleme yapmadığı ve yapamayacağı izlenimi vermektedir. Örneğin, memurin muhakematı hakkında kanunun yürürlükte olduğu dönemde, ilgili makamdan lüzumu muhakeme kararı almadan baktıkları dava sırasında, bazı asliye ceza mahkemeleri, lüzumu muhakeme kararı alınması gereğine yönelik maddelerin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla başvuruda bulunmuştur.⁹¹⁹ Anayasa Mahkemesi, bu durumda mahkemelerin önündeki davada lüzumu muhakeme kararı olup olmadığının incelenmeyeceğini belirtmek yerine, “*Davanın yanlış açılması onun yok sayılmasını gerekli kılmaz. Mahkemece aksine karar verilinceye kadar işin dava niteliğini koruyacağı şüphesizdir*” ifadesini kullanmıştır.⁹²⁰ Oysa, davanın yanlış açılması onun yok sayılmasını gerekli kılmıyor ise, hiçbir başvuruda görev ve usul incelemesi yapılmaması gerekirdi. Bu noktada, 1991 yılında yine aynı maddelerin iptali istemiyle yapılan bir başka başvurunun, memur hakkında henüz dava açılmadığı gerekçesiyle ilk incelemede reddedildiği dikkate alınır, ironik bir şekilde, dava açılmasına engel olan

⁹¹⁷ E.1972/19, K.1972/47, Kt.05.10.1972. Şüphe olmadığı belirtilen konuda dört üye karşı oy kullanmıştır.

⁹¹⁸ E.1977/82, K.1977/117, Kt.27.09.1972; Aynı yönde E.1967/13, K.1969/5, Kt.14-15-16.01.1969; E.1976/1, K.1976/28, Kt.25.05.1976.

⁹¹⁹ Bu kanuna göre, savcılar, memurluk görevinden doğan veya memurluk görevinin yerine getirilmesi sırasında işledikleri suçlardan dolayı, memurlar hakkında lüzumu muhakeme kararı olmaksızın doğrudan kovuşturma yapamazlar. 4 Şubat 1329 günlü Memurin Muhakematı hakkındaki Muvakkat Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün, aynı konuda, 2 Aralık 1999 tarih ve 4483 sayılı Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yargılanması hakkında kanun hükümleri uygulanmaktadır.

⁹²⁰ E.1965/18, K.1965/53, Kt.17.10.1965; E.1967/14, K.1967/36, Kt.14.11.1967; E.1968/14, K.1968/35, Kt.26.09.1968. Anayasa Mahkemesi, yine, şüphesiz olduğunu belirttiği konuda oyçokluğu ile karar vermiştir. Muhalif üyeler A.Şeref Hocaoglu, Sait Koçak, Avni Givda, Ahmet Akar ve Muhittin Gürün savcılar tarafından doğrudan dava açılamayacağına dair kanun hükmünün açıklığı karşısında lüzumu muhakeme kararı olmadan açılan davanın kanunen var sayılmasına imkan olmadığını ileri sürmüşlerdir.

hükmün Anayasaya aykırılığını ileri sürmek için, öncelikle usulüne uyulmadan davanın açılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.⁹²¹

Benzer bir durum, Sıkıyönetim Kanununun bir maddesinin Anayasaya aykırılığı iddiasında da meydana gelmiştir.⁹²² Bu kanunun 15.maddesinde, bir takım suçlar sayıldıktan sonra, bu suçlara el koyan mercilerin hazırlık soruşturması evrakını vakit geçirmeden sıkıyönetim komutanına göndermekle yükümlü oldukları belirtilmiştir. Sıkıyönetim komutanına da, bu evrakı, duruma göre askeri savcılığa ya da genel hükümler uyarınca yetkili merciye gönderebilme yetkisi tanınmıştır. İtiraz yoluna başvuran mahkeme nezdindeki savcı, evrakı sıkıyönetim komutanlığına göndermek yerine dava açmış ve mahkeme de söz konusu hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi, evrak sıkıyönetim komutanlığına gönderilmeden dava açılmasının bir usul eksikliği olduğunu belirlemiş, ancak bu eksikliğin davanın yok sayılmasını gerektirmediğine ve mahkemenin vereceği bir gönderme kararıyla hemen giderilebileceğine karar vermiştir. Mahkeme'ye göre, *"...1402 sayılı Kanunun 15. maddesine dayanarak (...) karar verilmeye dek mahkemenin elinde bakmakta olduğu bir davanın bulunduğundan şüphe edilemez."*⁹²³

Anayasa Mahkemesinin kararı, sonucu bakımından olumlu olmakla birlikte, bir kez daha gerekçenin yeterli olmadığı görülmektedir.⁹²⁴ Mahkemenin önünde usulüne uygun

⁹²¹ E.1991/14, K.1991/10, Kt.30.04.1991. Memurin Muhakematı Hakkında Kanunun ilgili maddeleri için, ancak soruşturma izni verildikten sonra davaya bakan mahkemelerce Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulabilmiştir. Örn: E.1991/26, K.1992/11, Kt.20.02.1992; E.1992/29, K.1992/12, Kt.20.02.1992; E.1992/42 K.1992/13, Kt.20.02.1992; E.1992/43, K.1992/14, Kt.20.02.1992; E.1992/27, K.1992/31, Kt.05.05.1992; E.1992/35, K.1992/46, Kt.15.09.1992.

⁹²² Kanun no:1402, Kabul tarihi:13.05.1971, RG.15.05.1971. Söz konusu hüküm Türkiye İşçi Partisi tarafından yapılan iptal davası başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesinin E.1971/31, K.1972/5, 15-16.02.1972 tarihli kararıyla iptal edilmiştir.

⁹²³ E.1972/18, K.1972/24, Kt.16.05.1972. Herhangi bir şüphe bulunmadığı belirtilen bu konuda yedi üye karşı oy kullanmıştır. Avni Givda, Ahmet Akar, Sait Koçak, Şahap Arıç, Nuri Ülgenalp ve Muhittin Gürün ile Lütfi Ömerbaş tarafından yazılan karşı oylarda iptali istenen kanuna göre savcının doğrudan dava açma yetkisi bulunmadığı, savcının yetkisi dışında açtığı bu davanın usulüne uygun açılmış bir dava olarak kabul edilemeyeceği ve bu nedenle de mahkemenin yetkisiz olduğu ileri sürülmüştür.

⁹²⁴ İtiraz yoluna başvuran mahkeme, davaya bakan mahkeme olarak nitelendirilmeseydi, söz konusu normun Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi ancak iptal davası yoluyla olabilirdi. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi kararı, hukuk devleti ilkesinin ve temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından olumlu bir yaklaşımdır. Benzer şekilde, Sıkıyönetim Kanununun 13.maddesinin son fıkrasında, sıkıyönetim komutanına, sıkıyönetim askeri mahkemelerinde bakılmasına lüzum görmediği dosyaları adli mercilere gönderme yetkisi tanınmıştır. Böyle bir gönderme üzerine davaya bakan Erzincan Ağır Ceza Mahkemesi, bu hükmün Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi ise, bu hükmün sıkıyönetim

bir dava olması, evrakın sıkıyönetim komutanına gönderilmesi ile değil, sıkıyönetim komutanının evrakı mahkemeye geri göndermesi ile giderilebilir. Yine, mahkemenin söz konusu hükme dayanarak karar verinceye kadar önünde bakılmakta olan bir dava olduğundan şüphe edilmeyeceğinin belirtilmesi, diğer başvurulardaki görev ve usul incelemesinin dayanağını zayıflatmaktadır. Aynı şekilde, hak düşürücü süre geçtikten sonra açılan bir davada, hak düşürücü süreye ilişkin normun Anayasaya aykırılığı ileri sürüldüğünde, Anayasa Mahkemesinin, davanın reddedilmesi gereğinin bakılmakta olan bir dava olduğu gerçeğini değiştirmeyeceğini belirterek, başvuruyu kabul etmesi kararlarının çelişkili ve keyfi olduğu izlenimi vermektedir.⁹²⁵ Oysa, Anayasaya aykırılığı ileri sürülen norma (engel norm) dayanarak inceleme yapılamayacağına dair açık ve net bir içtihat geliştirmesi, kararların nesnelliğini ortaya koyacak ve istikrar sağlayacaktır.

Anayasa Mahkemesinin başvuran mahkemenin görevi yönünde inceleme yapmasının önündeki ikinci sınır, mahkemenin önündeki görev sorununun çözümlenerek kesinleşmiş olması ihtimalidir. Görev itirazının süreye bağlı olması durumunda bu süre geçirilmiş⁹²⁶ ya da bu sorunu çözmekle görevli ve yetkili mahkeme (duruma göre üst derece mahkemesi ya da Uyuşmazlık Mahkemesi) tarafından karar verilmiş olabilir. Her iki durumda da, görev konusu kesinleşmiştir. Bu durumda, artık Anayasa Mahkemesinin görev konusunda bir karar vermemesi hatta bu konuyu araştırmaması gerekir.⁹²⁷ Nitekim Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkemenin görevli olup olmadığının saptanmasında yetkisinin sınırsız olmadığına, herhangi bir şekilde görev sorununun kesin sonuca bağlanmış olması durumunda, başvuran mahkemenin görevli olup olmadığını araştıramayacağına karar vermiştir. Görev sorununun hatalı bir şekilde sonuçlanmış olması da sonucu değiştirmeyecektir.⁹²⁸

komutanı tarafından uygulandığını, artık davada uygulanacak kural olmadığını ileri sürerek başvuruyu reddetmiştir. E.1973/15, K.1973/19, Kt.08.05.1973.

⁹²⁵ E.1965/22, K.1965/51, Kt.30.09.1965. Söz konusu hüküm Anayasaya uygun bulunmuştur. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin sonucu esas alarak başvuruyu kabul ettiği ileri sürülemez.

⁹²⁶ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.65.

⁹²⁷ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.64. Aynı yönde: Muammer YAZAR Ek Gerekçe, E.1979/4, K.1979/16, Kt.30.03.1979. YAZAR, görev sorununun kesinleşmemiş olması halinde ise Anayasa Mahkemesinin bu konuyu araştırabileceğini, bu araştırmanın başvuran mahkemenin başvuru yetkisinin araştırılması anlamına geleceğini belirtmiştir. Mahkemeler arası görev uyuşmazlığını çözen kararların Anayasa Mahkemesini bağlamayacağı yönünde bkz. KUZU, **1982 Anayasasının Temel...**, ss.166-167.

⁹²⁸ E.1979/18, K.1979/26, Kt.19.06.1979.

Öte yandan, görevli olmadığı gerekçesiyle kararı temyiz merci tarafından bozulan bir mahkemenin yaptığı başvuruda, Yargıtay tarafından mahkemenin görevli olmadığına karar verilmiş olsa da bu karar kesinleşmediği için dikkate alınmayarak ayrıca değerlendirme yapılmış ve Yargıtay'ın bozma kararının aksine mahkemenin görevli olduğuna karar verilmiştir.⁹²⁹ Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin olumlu ya da olumsuz sadece kesinleşmiş kararları dikkate aldığı açıktır.

Uyuşmazlık Mahkemesinin görev sorununu başvuran mahkemenin aleyhine çözümlemiş olması durumunda, Anayasa Mahkemesi başvuran mahkemenin yetkisiz olduğuna karar vermiştir.⁹³⁰ Ancak, karara katılmayan üyeler söz konusu mahkemenin görevsizlik kararı vermesi gerektiğini, bu kararı vermesi için de “göreve ilişkin normun” Anayasaya aykırılığının ileri sürülebileceğini, görevsizlik kararı vermeden önce mahkemenin davaya bakan mahkeme sıfatını yitirmiş sayılamayacağını ileri sürmüşlerdir.⁹³¹ Anayasa Mahkemesinin, “engel norm” konusundaki içtihadı da dikkate alındığında, görev konusu yürürlükteki mevzuata göre kesinleşmiş olsa da, sadece göreve ilişkin normla sınırlı olarak bir mahkemenin Anayasa Mahkemesine başvuru yapabilmesi gerekir. Çünkü, buradaki hukuki mesele, Uyuşmazlık Mahkemesi kararının bağlayıcılığı değil, göreve ilişkin normun Anayasaya aykırılığının tespitidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin, başka bir dava sebebiyle verdiği kararlar da, başvuran mahkemenin görevinin belirlenmesinde esas alınabilmektedir. Örneğin, itiraz merci olarak sulh mahkemelerini görevlendiren bir kanun maddesi, Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından “sulh hukuk” mahkemesi olarak yorumlanmış, Anayasa Mahkemesi de sulh ceza mahkemesi tarafından yapılan bir başvuruda Uyuşmazlık Mahkemesi kararına atıfta bulunarak mahkemenin görevli olmadığına karar vermiştir.⁹³²

⁹²⁹ E.1975/30, K.1975/39, Kt.11.03.1975. Ahmet H. Boyacıoğlu karşı oy yazısında Anayasa Mahkemesinin Yargıtay kararını bertaraf eden ya da Uyuşmazlık Mahkemesi gibi kararlar alma yetkisi olmadığını belirtmiştir.

⁹³⁰ E.2004/93, K.2008/73, Kt.06.03.2008.

⁹³¹ E.2004/93, K.2008/73, Kt.06.03.2008. Fulya Kantarcıoğlu, Şevket Apalak, A.Necmi Özler, Zehra Ayla Perkaş Karşı oyları.

⁹³² E.2006/13, K.2006/18, Kt.09.02.2006. İtiraz konusu: 4081 sayılı Kanunun 26.maddesi. İlgili Uyuşmazlık Mahkemesi kararı E.1991/39, K.1991/40, Kt.18.11.1991.

ii) *Anayasa Mahkemesinin Görev ve Usul İncelemesinin Sınırlandırılması*

Anayasa Mahkemesinin görev ve usul incelemesi, kendi koyduğu sınırlar çerçevesinde hak arama özgürlüğünü sınırlayıcı nitelikte değildir. Özellikle, “davaya bakmaya engel norm” söz konusu olduğunda inceleme yapılmaması yönündeki içtihat, büyük oranda belirli bir norm alanının Anayasaya uygunluk denetimi dışında bırakılmasının önüne geçmektedir.⁹³³ Anayasaya aykırılık iddiası, Anayasa Mahkemesinin görevli olduğunu kabul ettiği mahkeme tarafından tekrarlanabilir ya da başvurusu görevsizlik nedeniyle reddedilen mahkeme, öncelikle göreve ilişkin maddenin Anayasaya aykırılığını ileri sürebilir. Aynı durum, usule ilişkin hükümler bakımından da geçerlidir.

Anayasa Mahkemesi, görev konusunun açık ve tartışmasız olduğu başvuruları reddetmekle yetinseydi, yaptığı inceleme itiraz yolunun ön koşulları arasında kabul edilebilirdi. Örneğin, Kıbrıs gazisinin davasına bakmakla görevli olmadığını kabul eden mahkemenin yaptığı başvurunun reddedilmesi gereği açıktır.⁹³⁴ Aynı şekilde, görevine ilişkin kanunda değişiklik yapıldığı halde, bunun farkında olmayarak görevine ilişkin maddenin Anayasaya aykırılığını iddia eden mahkemenin başvurusunun reddedilmesi de makul sayılabilir.⁹³⁵ Ancak, Anayasa Mahkemesi, bu tip başvuruları reddetmekle yetinmemekte, kanun maddelerini yorumlama yoluna gitmektedir.⁹³⁶ Sadece Anayasa Mahkemesine başvuru anlamında bağlayıcılığı olduğunu kabul ettiğimiz incelemenin

⁹³³ Anayasa Mahkemesi, kural olarak, bu tür başvuruları kabul etmekle birlikte, daha önce de belirttiğimiz gibi, bazı kararlarında, itiraz konusu norma dayanarak inceleme yaptığına rastlanmaktadır. Örneğin, Nöbetçi İdare Mahkemesi, nöbetçi mahkeme olduğu için bir davaya bakmasına engel olan normun Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi ise, bu norma dayanarak nöbetçi mahkemenin görevli olmadığına karar vermiştir. E.2008/83, K.2008/137, Kt.11.09.2008. Bu durumda, nöbetçi mahkemelerin yapabileceklerini düzenleyen maddenin Anayasaya aykırılığının itiraz yolu ile ileri sürülmesi imkansız hale gelmiştir.

⁹³⁴ E.1991/50, K.1991/52, Kt.24.12.1991.

⁹³⁵ E.2004/37, K.2004/62, Kt.26.05.2004. 4447 sayılı Kanunda sulh ceza mahkemesini görevlendiren madde 25.06.2003 tarih ve 4904 sayılı Kanunun 31.maddesi ile değiştirilmiş ve idari yargı görevlendirilmiştir. 23.02.2004 tarihinde Gülnur Sulh Ceza Mahkemesi, kanunun kendisini görevli kılan eski maddesinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi, yeni düzenleme çerçevesinde sulh ceza mahkemesinin görevli olmadığı gerekçesiyle başvuruyu reddetmiştir.

⁹³⁶ Başvuran mahkemenin yetkisizliğinin ancak yetkisizliğin açık ve tartışmasız olduğu haller bakımından söz konusu olabileceği yönünde Güven Dinçer Karşı oyu, E.1997/66, K.1997/72, Kt.16.12.1997. Anayasa Mahkemesinin görevi saptamak için yorum yoluna başvurmaması gerektiği yönünde bkz. E.1979/33, K.1979/42, Kt.23.10.1979, Şevket Müftügil, Ahmet Salih Çebi, İhsan N.Tanyıldız, Bülent Olçay Karşı oyu; E.1979/18, K.1979/26, Kt.05.06.1979, Şevket Müftügil, Lütfi Ömerbaş, Bülent Olçay Karşı oyu.

nasıl mahkemelerin yetki alanına müdahale ettiği ve neden sınırlandırılması gerektiği mahkeme kararlarının örneklenmesiyle ortaya konabilir.

Anayasa Mahkemesinin, kanunları ve başvuran mahkeme önündeki olayları yorumlayarak görev belirlemesinin en açık örnekleri, 1961 Anayasası döneminde Sıkıyönetim Kanununun uygulanmasına ilişkindir. Sıkıyönetim Kanununun 13.maddesinde, sıkıyönetim ilanına neden olan suçlara, suç sıkıyönetim bölgesi dışında işlenmiş olsa da sıkıyönetim mahkemesinde bakılacağı belirtilmiştir. Sıkıyönetim bölgesi dışında kalan İzmir’de işlenmiş bir davaya bakan ağır ceza mahkemesi tarafından yapılan başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi, isnat edilen suçun sıkıyönetim ilanını gerektiren suçlardan olup olmadığını bizzat incelemiş ve genel olarak Türk Ceza Kanununun 141.maddesinin sıkıyönetim ilanını gerektiren suçlardan olduğunu tespitle başvuran mahkemenin görevli olmadığına karar vermiştir.⁹³⁷ Karşı oy kullanan altı üye ise, sanıklara isnat edilen suç eyleminin sıkıyönetim ilanından üç buçuk yıl önce gerçekleştiğini vurgulayarak, şiddet unsuru içermeyen bir fiilin üç buçuk yıl sonra başka yerlerde sıkıyönetim ilan edilmesinin gerekçesi olamayacağını, dolayısıyla mahkemenin görevli kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁹³⁸ Anayasa Mahkemesi, bu maddeyi yorumlama yetkisini benzer başka başvurularda da kullanmış ve adeta Uyuşmazlık Mahkemesinin yerine geçerek görevli mahkemeyi belirlemiştir.⁹³⁹

İtiraz konusu norm iptal edildiği takdirde, başvuran mahkemenin görevli olup olmayacağı yönündeki incelemelerde de zaman zaman Uyuşmazlık Mahkemesinin ya da yasa koyucunun yerine geçilerek karar verildiği tespit edilebilir. Örneğin, yargı yolunu kapatan bir normun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla bir idare mahkemesi tarafından yapılan başvuru, norm iptal edildiği takdirde sulh ceza mahkemelerinin görevli olacağı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁹⁴⁰ Benzer şekilde, çeşitli sulh ceza mahkemelerinin, Karayolları Trafik Kanununun sürücünün yüzüne karşı düzenlenen tutanaklarda

⁹³⁷ E.1979/33, K.1979/42, Kt.23.10.1979.

⁹³⁸ E.1979/33, K.1979/42, Kt.23.10.1979.

⁹³⁹ E.1979/4, K.1979/16, Kt.20.03.1979; E.1979/18, K.1979/26, Kt.05.06.1979.

⁹⁴⁰ E.1989/3, K.1989/5, Kt.26.01.1989. 12.09.1960 tarih ve 80 sayılı “1580 sayılı Belediye Kanununun 15.maddesinin 58.Bendine Tefkikan Belediyelerce Kurulan Toptancı Hallerinin Sureti İdaresi Hakkında Kanun”un Anayasaya aykırılığı ileri sürülen 4.maddesinin son fıkrasında, “Bu suretle verilecek cezalar kesin olup aleyhine adli ve idari kaza mercilerine müracaat olunamaz” hükmü yer almaktadır.RG. 16.09.1960-10605.

belirtilen idari para cezalarına karşı yargı yolunu kapatan hükmünün Anayasa aykırılığı iddiasıyla yaptıkları başvurular, norm iptal edildiği takdirde idari yargının görevli olacağı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁹⁴¹ Bu ret kararından sonra, bir idare mahkemesi tarafından yapılan başvuru üzerine yargı yolunu kapatan bu norm Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmişse de⁹⁴², aradan geçen süre içinde mevzuat değişmiş ve yeni Kabahatler Kanununun ilgili hükümleri doğrultusunda Uyuşmazlık Mahkemesi, bu davaların adli yargının görev alanına girdiğine karar vermiştir.⁹⁴³ Bu süreç, Anayasa Mahkemesinin, iptal kararı üzerine hangi mahkemenin görevli olacağını araştırmaması gerektiğini göstermektedir. Anayasaya aykırılık tespit edildiği takdirde, görevli mahkemenin belirlenmesi yasa koyucu tarafından yapılabileceği gibi, mahkemeler arasında görev uyuşmazlığı çıktığı takdirde Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından da çözümlenebilir.

Kabahatler Kanununun uygulamasından doğan sıkıntılar son dönemde görev incelemesi yapılan tartışmalı kararlardan birine daha neden olmuştur. Kabahatler Kanununun 27.maddesinin 8.fikrasına göre, idari işlem ile yaptırım kararı birlikte dava edildiğinde idari yargı görevli olmaktadır. Sulh ceza mahkemesine başvuran davacı, idari kararın iptalini talep etmeden sadece yaptırıma karşı dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, bu durumda da idari yargının görevli olacağı gerekçesiyle başvuruyu yetkisizlik nedeniyle reddederken, azınlıkta kalan üyeler idari işlemin iptali için açılmış bir dava saptanamaması nedeniyle sulh ceza mahkemesinin görevli olduğunu ileri sürmüştür.⁹⁴⁴ Bu tartışma ve yorumun Anayasa Mahkemesi üyeleri tarafından yapılmasının uygun olmadığı görülmektedir. Benzer şekilde, idari yargının görevli olduğu gerekçesiyle reddedilen bir başka başvuruda da, karşı oy kullanan bazı üyeler Mahkemenin istemin hukuki niteliğini yanlış değerlendirdiğini ileri sürmüştür.⁹⁴⁵

⁹⁴¹ E. 1997/46, K.1997/54, Kt.10.06.1997; E.1998/32, K.1998/27, Kt.23.06.1998; E.2002/120, K.2002/64, Kt.15.07.2002; E.2002/155, K.2002/99, Kt.05.11.2002; E.2003/76, K.2003/80, Kt.11.09.2003; E.2003/90, K.2003/93, Kt.31.10.2003.

⁹⁴² E.2003/105, K.2007/98, Kt.12.12.2007, RG.30.01.2008. (Bu başvurunun, E.2002/120, K.2002/64 ile benzerliği dikkat çekicidir.)

⁹⁴³ Uyuşmazlık Mahkemesi, E.2007/202, K.2007/148, Kt.02.07.2007, RG.30.07.2007-26598; E.2006/313, K.2007/43, Kt.02.04.2007, RG.21.07.2007-26589.

⁹⁴⁴ E.2007/35, K.2007/36, Kt.05.04.2007 ve Mehmet Erten, A.Necmi Özler ve Şevket Apalak Karşı oyu.

⁹⁴⁵ E.1997/66, K.1997/72, Kt.16.12.1997. Anayasa Mahkemesi, idare mahkemesince verilen yürütmenin durdurulması kararının uygulanmaması nedeniyle idareye karşı müdahalenin men'i ve tazminat istemiyle açılan davanın idari yargının görev alanına girdiğine karar vermiş, karşı oy kullanan üyelerden Güven

Anayasa Mahkemesinin, mahkemelere müdahalesi ve verdiği çelişkili sayılabilecek kararlar, özellikle idari yargıya ilişkin olmakla birlikte, her yargı kolu ve her derece mahkemesi için geçerlidir. İdari yargı tarafından yapılan başvurularda, en çok dava açma süresi ile dava ehliyeti üzerinde durulmuş ve idare mahkemelerinin ya da Danıştayın önünde idari davaya konu olabilecek bir işlem olup olmadığı araştırılmıştır.⁹⁴⁶ Dava ehliyetinin incelenmesine ilişkin kararlarda olduğu gibi, süreye ilişkin kararlarda da farklı uygulamalar vardır. Örneğin, davanın süresi içinde açılıp açılmadığının tespit edilemediği bir kararda işin geri çevrilmesine karar verilirken⁹⁴⁷, başka bir kararda yorum yoluyla temyiz başvurusunun süresi içinde yapıldığına karar verilebilmiştir.⁹⁴⁸ Danıştay 5.Dairesince yapılan bir başvuruda, 9.Dairenin görevli olabilme ihtimali de değerlendirilerek sonuçta başvuran mahkemenin görevli olması kanuna uygun bulunurken⁹⁴⁹, Danıştay 12.Dairesi tarafından yapılan bir başvuruda, kendisini görevli kabul eden Danıştay dairesinin bu tutumuna müdahalenin anayasaya uygunluk denetiminin kapsamını aşması nedeniyle düşünülemeyeceği ifade edilmiştir.⁹⁵⁰ Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Daireler Kurulu tarafından yapılan bir başvuru ise, bir işlemi denetleme yetkisi olmayan mahkemenin onun yokluğunu tespit etme yetkisinin de bulunmadığı belirtilerek reddedilmiştir.⁹⁵¹ Yine, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Daireler Kurulu tarafından yapılan bir başka başvuruda, Daireler Kurulu'nun davaya

Dinçer ise davanın hangi mahkemede görüleceğinin hukukumuzda açıklığa kavuşmadığını belirtirken; Yalçın Acargün ve Yekta Güngör Özden ise yetkinin denetimden kaçınma maksadıyla aşıldığını ima etmiştir.

⁹⁴⁶ E. 1963/41, K.1963/94, Kt.22.04.1963; E.1978/47, K.1978/57, Kt.09.11.1978; E.1994/60, K.1994/54, Kt.13.07.1994; E.1994/42, K.1994/55, Kt.18.07.1994.

⁹⁴⁷ E.1969/46, K.1970/2, Kt.06.01.1970. İdari kararın itirazcıya tebliğ tarihi ve itiraz dilekçesinin mahkemeye verildiği gün belli değildir.

⁹⁴⁸ E.1987/24, K.1987/32, Kt.24.11.1987. İlk derece mahkemesi olan Samsun İdare Mahkemesinin kararı 30.01.1987 tarihlidir. Kararın tebliğ tarihine ilişkin bir belge bulunmamaktadır. 17.02.1987 tarihli temyiz dilekçesinde kararın tebliğ tarihi 16.02.1987 olarak gösterilmiştir. Danıştay 5.Dairesi tarafından gönderilen dosyadaki bu bilgiye güvenmeyen Anayasa Mahkemesi, cevap lahiyasının tarihinden hareketle yorum yoluyla temyiz başvurusunun süresi içinde yapıldığını tespit etmiştir. Cevap lahiyasının tarihi ile karar tarihi arasında 61 gün olması davanın süresi içinde açıldığını kanıtlamaktadır.

⁹⁴⁹ E.1987/24, K.1987/32, Kt.24.11.1987.

⁹⁵⁰ E.1973/1, K.1973/18, Kt.17.04.1973.

⁹⁵¹ K.2002/127, K.2002/72, Kt.17.09.2002. 1602 sayılı AYİM Kanununun 21.maddesi, disiplin suç ve tecavüzlerinden ötürü disiplin amirlerince verilen cezaları yargı denetimi dışında bırakmaktadır. Davacının, aldığı iki kınama cezasının yok hükmünde olduğunu ileri sürerek açtığı davaya bakan mahkeme, kınama cezasının dayanağı olan maddenin Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesinin, başvuran mahkemenin yokluk incelemesi yapıp yapamayacağını değerlendirmesi, özgürlükçü bir yaklaşım olmamıştır.

bakabilmesi için Başkanun sözcüsünün esas hakkında düşüncesini vermeden önce başvuruda bulunması gerektiği, olayda ise esas hakkında görüşünü verdikten sonra bu yetkinin kullanıldığı, bu durumda da usulüne uygun açılmış, görevine giren bir dava bulunmadığı gerekçesiyle ret kararı verilmiştir.⁹⁵²

Ceza yargılamasında, soruşturma izni ya da kovuşturmayaya muvafakat alınıp alınmadığı⁹⁵³, iddianamenin usulüne uygun düzenlenip düzenlenmediği⁹⁵⁴, birleştirme kararının yerinde olup olmadığı yönünde incelemeler yapıldığı tespit edilmektedir.⁹⁵⁵ Devlet Güvenlik Mahkemesi görevli olduğu gerekçesiyle ağır ceza mahkemesi⁹⁵⁶, asliye ceza mahkemesi görevli olduğu gerekçesiyle sulh ceza mahkemesi⁹⁵⁷ tarafından yapılan başvurular reddedilmiştir.

Hukuk yargılamasında, yine davacının dava ehliyeti olup olmadığına dair inceleme⁹⁵⁸ ve uyuşmazlık konusunun idari işlem niteliğinde olduğu tespit edilerek görevsizlik nedeniyle ret kararları dikkat çekmektedir.⁹⁵⁹ Bunların yanı sıra, asliye hukuk

⁹⁵² E.1976/8, K.1976/11, Kt.02.03.1976.

⁹⁵³ E.1975/13, K.1975/20, Kt.17.02.1975. Yargılamaya yer olmadığına dair daha önce verilmiş bir kararın usulüne uygun kaldırılmış olup olmadığına dair inceleme de bu kapsamda değerlendirilebilir. E.1975/105, K.1975/122, Kt.06.05.1975.

⁹⁵⁴ E.2001/181, K.2001/60, Kt.27.03.2001 ve aynı yönde E.2001/142, K.2001/50, Kt.15.03.2001; E.2001/118, K.2001/42, Kt.27.02.2001. Davalar, kaymakam tarafından verilen yargılama izni dosyasının mahkemeye havalesiyle açılmıştır.

⁹⁵⁵ E.1980/56, K.1980/49, Kt.25.09.1980. Dört sanıklı davada, iki sanık hakkında duvara yazı yazmaktan, iki sanık hakkında da Türk Bayrağını yırtmaktan dava açılmıştır. Bu ikisi arasında, ne eylemli, ne kişisel ne de amaç ortaklığı olmadığını tespit eden Anayasa Mahkemesi Asliye Mahkemesinin görevli olmadığına karar vermiştir.

⁹⁵⁶ E.2001/110, K.2001/43, Kt.27.02.2001; E.2001/67, K.2001/29, Kt.13.02.2001; E.2001/51, K.2001/27, Kt.13.02.2001.

⁹⁵⁷ E.2001/262, K.2001/80, Kt.01.05.2001. Anayasa Mahkemesi, 825 sayılı Kanunun 29.maddesinde sulh ceza mahkemelerinin, 1412 sayılı Kanunun 421.maddesinde ağır ceza mahkemelerinin görevlerinin sayıldığı, Türk Ticaret Kanununun 57 ve 64.maddelerinin bunlar arasında yer almaması nedeniyle davaya asliye ceza mahkemesinde bakılması gerektiğine karar vermiştir.

⁹⁵⁸ E.1997/42, K.1997/55, Kt.10.06.1997. Dava konusu olayda, bir yayın kuruluşu ile bir spor kulübü arasında imzalanan yayın sözleşmesi Türkiye Futbol Federasyonu Başkanlığı tarafından onaylanmamıştır. Bu nedenle, yayın kuruluşu federasyon aleyhine dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, Federasyon ile kulüp arasında yayın sözleşmesinin onaylanmaması nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlığın öncelikle Tahkim Kurulunca incelenerek karara bağlanması gerektiğini, bu yol izlenmeksizin açılan davada mahkemenin yetkisiz olduğuna karar vermiştir. Karşı oy kullanan üyelerin de belirttiği gibi, spor kulübü ile federasyon arasında bu tür uyuşmazlıklarda tahkim yolunun öngörülmüş olmasının yayın şirketinin dava hakkını ortadan kaldırıp kaldırmadığını belirleme ve yayıncı kuruluşun dava açma yetkisi olmadığının kabulü halinde dava ehliyetini saptama yetkisi mahkemenin ve temyiz mercilerinin yetkisindedir.

⁹⁵⁹ E.2003/46, K.2003/46, Kt.04.06.2003. Yapılan işlemin idari nitelikte olduğu tespit edilerek, Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından yapılan başvuru görevsizlik nedeniyle reddedilmiştir.

mahkemeleri tarafından yapılan başvurularda, tazminat davasının kamu görevlisinin yetkisini kullanırken işlediği kusura dayandığını tespit ederek, davanın idareye karşı idari yargıda açılması gerektiği⁹⁶⁰ ve iki kamu tüzel kişisi arasında kamulaştırmaya ilişkin özel süreç işletilmeden açılan davaya bakılamayacağı yönünde kararlar verilmiştir.⁹⁶¹

Bu kararlarda, Anayasa Mahkemesinin doğru ya da yanlış bir sonuca ulaşması değil, bu kadar tartışmalı olabilecek konularda inceleme yapma yetkisini kendisinde görmesi önemlidir. Gerek idari gerekse adli yargıda, görev konusunu, tarafların dava ehliyetine sahip olup olmadığını veya davanın süresi içinde açılıp açılmadığını belirleme yetkisi öncelikle davaya bakmakta olan mahkemelere, sonra da bunların karar ve hükümlerini inceleyecek temyiz mercilerine aittir.⁹⁶² Aynı durum, idari yargıda, idari davaya konu olabilecek zımni bir red işlemi olup olmadığını belirleme yetkisi bakımından da geçerlidir.⁹⁶³ Anayasa Mahkemesinin, “bakılmakta olan dava” ölçütüne dayanarak, idari yargıdan gelen başvurularda İYUK, adli yargıdan gelen başvurularda HUMK, CMK ve diğer kanunlar bakımından yeniden bir değerlendirme yapması, hem kendi iş yükünün artması hem de mahkemelerin alanına müdahale etmesi bakımından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Yapılan incelemenin yapay başvuruları engellemenin ötesinde bir içerik taşıması, bu uygulamanın açıkça mahkemenin yetki alanından çıkarılmasını gerekli kılmaktadır. Anayasa Mahkemesi, kural olarak, görev ve usul yönünden bir inceleme yaparken, başvuran mahkemenin ilk derece mahkemesi ya da yüksek mahkeme olması arasında bir ayırım yapmamaktadır.⁹⁶⁴ Dolayısıyla, bazı ülkelerde olduğu gibi, başvurunun yüksek

⁹⁶⁰ E.2007/11, K.2007/19, Kt.19.02.2007.

⁹⁶¹ E.2005/11, K.2005/9, Kt.10.02.2005.

⁹⁶² Aynı yönde, E.1994/60, K.1994/54, Kt.13.07.1994 ve E.1994/42, K.1994/55, Kt.18.07.1994 Ahmet Necdet SEZER Karşı oyu. Aynı yönde: E.1994/42, K.1994/55, Kt.18.07.1994 Yekta Güngör ÖZDEN ve Selçuk TÜZÜN Karşı oyu; E.1997/47, K.1997/55, Kt.10.06.1997 Selçuk TÜZÜN, Yalçın ACARGÜN ve Fulya KANTARCIOĞLU Karşı oyu.

⁹⁶³ E.2004/26, K.2004/51, Kt.15.04.2004. Anayasa Mahkemesi, bu kararında, olayda idari davaya konu olabilecek kesin ve yürütülmesi zorunlu bir idari işlem bulunmadığını bizzat tespit ederek davanın reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Oysa, zımni ret işlemi olup olmadığının tespiti idari yargının yetkisindedir. Bkz. ERKUT, “İtiraz Başvurularının...”, **op.cit.**, ss.37-38.

⁹⁶⁴ Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Daireler Kurulunun yetkisizliği nedeniyle red kararları: E.2002/127, K.2002/72, Kt.17.09.2002; E.1976/8, K.1976/11, Kt.02.03.1976; Danıştay Daireleri tarafından yapılan

mahkemeler aracılığı ile gönderilmesi usulünün kabulü, Anayasa Mahkemesinin bu mahkemelerin yetki alanına müdahalesini engellemeyecektir. Bu durum, ancak kanunda açık bir düzenleme yapılması yoluyla değiştirilebilir.

Bu noktada, başvuran mahkeme önünde görev itirazı yapıldığı takdirde, Anayasa Mahkemesinin mahkemeden görev konusunda karar verdikten sonra başvuru yapılmasını talep etmesinin makul olduğu ileri sürülmektedir.⁹⁶⁵ Ancak, Anayasa Mahkemesi mahkemelerin görev konusunda verdikleri kararlarla kendini bağlı saymamakta, sadece görev konusunun kesinleştiği kararları dikkate almaktadır.⁹⁶⁶ Dolayısıyla, başvuran mahkeme önünde görev itirazı bulunduğu takdirde, öncelikle bu hususun karara bağlanması için işin geri çevrilmesinin yargılama sürecini uzatmaktan başka bir işlevi olmayacaktır.⁹⁶⁷

Başvuran mahkeme önünde görev itirazı yapılmış olsun olmasın, Anayasa Mahkemesinde görev konusunda bir tereddüt oluşması halinde, bu şüphenin konuyu kesin karara bağlamakla görevli mahkeme tarafından giderilmesi en uygun yol gibi gözükmektedir. Bunun için, Anayasa Mahkemesine uyuşmazlık çıkarma yetkisi tanınması düşünülebilir. Elbette, Anayasa Mahkemesinin bu yetkiyi sadece kendisine başvuru yapılmasının ön koşulu olarak, yapay başvuruların önüne geçilmesi amacıyla kullanması beklenir. Davanın usulünce açılıp açılmadığı bakımından yapılan inceleme ise, bazı Anayasa Mahkemesinin kararlarında da belirtildiği gibi, tamamen Anayasaya uygunluk denetiminin kapsamı dışında bırakılmalıdır.

başvurularda red kararları için bkz. E.1994/60, K.1994/54, Kt.13.07.1994; E.1994/42, K.1994/55, Kt.18.07.1994. Yargıtay Daireleri tarafından yapılan başvurularda doğrudan bir görev kararı verilmemiş olmakla birlikte, Yargıtay tarafından görevli olmadığı gerekçesiyle kararı bozulan bir mahkemenin yaptığı başvuruda mahkemenin görevli olduğuna karar verilmiştir. E.1975/30, K.1975/39, Kt.11.03.1975.

⁹⁶⁵ EREM, “Ön mesele olarak...”, s.7; KIRATLI, *op.cit.*, 1966, s.59, Korkut KANADOĞLU, *op.cit.*, 2004, s.173-174. Elbette, bu durum itiraz konusu normun göreve ilişkin olmaması durumunda geçerlidir. E.1967/14, K.1967/36, Kt.14.11.1967.

⁹⁶⁶ Mahkemenin görevi yönünden vereceği kararın Anayasa Mahkemesini bağlamayacağı yönünde E.1972/30, K.1972/31, Kt.08.06.1972. “...mahkemenin görev yönünden vereceği karar Anayasanın 151.maddesinde yazılı koşulların gerçekleşip gerçekleşmediğini tek başına ve serbestçe değerlendirme ve saptama durumunda bulunan Anayasa Mahkemesini bağlamayacaktır...”

⁹⁶⁷ Görev itirazının karara bağlanması için işin geri çevrilmesi kararı verilmesi yönünde görüşler için bkz. E.1972/30, K.1972/31, Kt.08.06.1972, Muhittin Taylan, Fazıl Uluocak, Recai Seçkin, Lütfi Ömerbaş, Ahmet H.Boyacıoğlu Karşıoyları; E.1976/9, K.1976/10, Kt.02.03.1976, Ahmet Salih Çebi, Adil Esmer, Ahmet H. Boyacıoğlu, Halit ZARBUN, Ziya Önel, Şekip ÇOPUROĞLU Karşıoyları.

II. İTİRAZ YOLUNDA BAŞVURU KONUSU: DAVADA UYGULANACAK KURAL

Öncelikle belirtmek gerekir ki, iptal davasının konusunu oluşturmeyen normlar bakımından, itiraz yolu ile de Anayasaya aykırılık başvurusu yapılamamaktadır. Bunun yanı sıra, iptal davasından farklı olarak, itiraz yolu ile anayasa değişikliklerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün de Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, itiraz yolu ile Anayasaya aykırılığı iddia edilebilecek normlar kanunlar ve kanun hükmünde kararnameler ile sınırlıdır.⁹⁶⁸

Anayasada olağanüstü dönemde çıkarılan kanun hükmünde kararnameler aleyhine itiraz yolu ile başvuruda bulunulamayacağı yönünde açık bir hüküm yer almıyorsa da, Anayasa Mahkemesi Kanununun 19.maddesinde, olağanüstü dönem kanun hükmünde kararnameleri bakımından, mahkemelerde Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürülemeyeceği açıkça belirtilmiştir.⁹⁶⁹ Başka bir ifadeyle, kanun Anayasada açıkça öngörülme-yen bir sınırlama getirmektedir. Ancak, Anayasa Mahkemesi, kanun hükmünün Anayasaya uygunluğunu tartışmaksızın, Anayasa hükmü ile kanun hükmünü birlikte değerlendirmekte ve itiraz yolu ile yapılan başvuruları da, “olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi olarak nitelendirdiği sürece” yetkisizlik nedeniyle reddetmektedir.⁹⁷⁰

Bununla birlikte, iptal davasına konu normlarda olduğu gibi, normun nitelendirilmesi Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmaktadır. Bu çerçevede, özellikle Osmanlı döneminden kalma kanun niteliğinde işlemler ile olağanüstü hal kanun hükmünde

⁹⁶⁸ 1982 Anayasası m. 152/1, 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun m.28. İçtüzük hükümlerinin, TBMM'nin iç işleyişine ilişkin hükümler olması nedeniyle, bir davada uygulanacak kural olma olasılıkları zaten bulunmamaktadır. Aynı yönde ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2005, s. 399.

⁹⁶⁹ 1982 Anayasasının 148.maddesinde, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri için iptal davası açılması yasaklanmıştır. Anayasada itiraz yolu kapatılmak istendiğinde açıkça “def'i yoluyla da ileri sürülemez” ifadesi kullanılmaktadır. Bu nedenle, haklı olarak, Anayasanın 148.maddesindeki “dava” kelimesinin yalnızca iptal davasını ifade ettiği ileri sürülmektedir. Anayasa Mahkemesinin, 19.maddeyi ihmal ederek olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerini denetlemesi gerektiği yönünde: YÜZBAŞIOĞLU, **Türkiye’de Kanun Hükmünde...**, 1996, s.200; Zafer ÜSKÜL, **Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar**, 2003, ss. 67-69. Karşı görüş için Bkz. KUZU, **Türk Anayasa Hukukunda Kanun Hükmünde...**, 1985, s.421.

⁹⁷⁰ E.1992/30, K.1992/36, Kt.26.05.1991.

kararnamesi niteliği taşımayan işlemlerin belirlenmesine yönelik içtihat korunmaktadır.⁹⁷¹ Anayasa Mahkemesi, 1963 yılında Sadaret Tezkeresine, 1966 ve 1992’de iki kez talimatname adı altında yapılan işlemlere, 2005 yılında bir tüzük hükmüne ve 2006 yılında da Avukatlık Asgari Ücret Tarifesine yönelik itiraz başvurularını kendi görev alanına girmedığı ve bu nedenle de başvuran mahkemenin yetkisizliği gerekçesiyle reddetmiştir.⁹⁷²

1982 Anayasasında, şekil bakımından denetime ilişkin iptal davası yolunda getirilen sınırlamalara paralel olarak, itiraz yolu ile kanunların şekil bakımından Anayasaya aykırılıklarının ileri sürülmesi tamamen engellenmiştir.⁹⁷³ İptal davası yolunda dahi, şekil denetiminin on gün süre ve son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı ile sınırlı olması ile itiraz yolunda şekil denetiminin hiç olmaması arasında bir mantık birliği bulunduğu kabul edilebilir. Anayasa Mahkemesi, itiraz yolu ile yapılan başvurularda şekil bakımından denetim talebi ile karşılaştığında “mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret” kararı vermektedir.⁹⁷⁴

⁹⁷¹ Osmanlı döneminden kalma işlem denetimi örnekleri: E.1966/4, K.1966/25, Kt.03.05.1966 ve E.1976/31, K.1976/30, Kt.03.06.1976 (nizamname); E.1994/77, K.1995/24, Kt.28.06.1995 (23.03.1879 tarihli İhtira Beratı Kanunu); Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde olduğu için mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilen başvuru: E.1992/30, K.1992/36, Kt.26.05.1992; Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde bulunmadığı gerekçesiyle kabul edilen başvuru: E.2003/28, K.2003/42, Kt.22.05.2003.

⁹⁷² E.1963/28, K.1963/66, Kt.25.03.1963. Sadaret Tezkeresi idari karar olarak nitelendirilmiş ve başvuru görev yönünden reddedilmiştir. E.1966/9, K.1966/20, Kt.19.04.1966. “...itirazın yetki yönünden mi yoksa görev yönünden mi reddi gerektiği tartışılmış ve Üyelerden Rifat Gökso, Şemsettin Akçoğlu, Salim Başol ve Avni Givda itirazın sadece yetki yönünden ve Celâlettin Kuralmen, Recai Seçkin ve Lûtfi Ömerbaş’ın da sadece görev yönünden reddi gerektiği yolundaki muhalif oylarına karşı, itirazın hem yetki ve hem de görev yönünden reddi gerektiği oyçokluğu ile kararlaştırılmıştır.” E.1992/2, K.1992/39, Kt.16.06.1992. “3005 sayılı Kanuna göre Cumhuriyet Müddeiumumiyeleriyle Zabıtalardan Vazifelerini Ne Suretle Yapacaklarına Dair Talimatnamenin iptaline ilişkin istemin Anayasa Mahkemesinin görevine girmedigine” karar verilmiştir. E.2002/46, K.2005/32, Kt.01.06.2005: Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzüğün 92.maddesine yönelik başvuru tüzüklerin denetimi Anayasa Mahkemesinin görevleri arasında yer almadığından başvuran mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilmiştir. E.2006/60, K.2006/51, Kt.17.04.2006. “...Avukatlık Asgari Ücret Tarifesinin iptali istemini incelemek Anayasa Mahkemesi’nin görevine girmediginden, bu yöndeki başvurunun, başvuran Mahkeme’nin yetkisizliği nedeniyle reddine...” karar verilmiştir.

⁹⁷³ İtiraz yolunda şekil denetiminin sakıncaları üzerine bkz. EROĞUL, “Anayasa Mahkemesinin Yirminci Yıldönümü”, *AÜSBFD*, C.37, S.3-4, s.135.

⁹⁷⁴ E.1996/49, K.1996/46, Kt.11.12.1996. Bu kararda, Anayasa Mahkemesinin ilk inceleme evresinde konuya değinmediği, esas incelemesi aşamasında ise ilk olarak mahkemenin şekil bakımından denetim isteme yetkisi bulunmadığını belirttiği görülmektedir. Aynı yönde E.1996/75, K.1997/50, Kt.14.05.1997. Bu kararda ise ilk inceleme aşamasında şekil denetimi talep edilemeyeceği belirtilmiştir.

Bu bölümde, kanunlar ve kanun hükmünde kararnamelerin esas denetimi ile sınırlı itiraz yolunda, başvurunun konusunu oluşturan uygulanacak kuralı belirleme yetkisi ve bu yetkinin nasıl kullanıldığı ele alınacaktır.

A. Davada Uygulanacak Kuralın Belirlenmesi

İtiraz yolunda başvuru konusunun davada uygulanacak kural ile sınırlı olması, davada uygulanacak kuralın belirlenmesi sorununu da beraberinde getirmektedir. Somut bir olayda, dava mahkemesi tarafından belirlenen uygulanacak kural başvurunun konusunu oluşturabilir. Ancak, her zaman dava mahkemesinin uygulacak kural olarak belirlediği kanun ya da kanun hükmünde kararname hükmünün Anayasaya uygunluk denetiminin yapılması olanaklı değildir. Bunun birinci nedeni, uygulanacak kural olduğu halde Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecek normların varlığıdır. İkinci neden ise, somut olayda davada uygulanacak kuralı belirleme yetkisinin Anayasa Mahkemesi ile paylaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, davada uygulanacak kural olduğu halde Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyen kanun ve kanun hükmünde kararname niteliğinde işlemler belirlendikten sonra, somut olayda davada uygulanacak kuralı belirleme yetkisi üzerinde durulacaktır.

1. Uygulanacak Kuralın Denetimine İlişkin Anayasal Sınırlar

İtiraz yolu ile başvurularda, konu davada uygulanacak kural olarak gözükmekle birlikte, kanun ve kanun hükmünde kararname niteliğindeki bütün normların Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi mümkün değildir. Başvuran mahkemenin yabancı yasama organları tarafından yapılan kanun ve kanun benzeri işlemleri uygulaması halinin yanı sıra, 1961 ve 1982 Anayasalarında belirli dönemde yapılan kanun ve kanun hükmünde kararnameler bakımından açıkça denetim yasağı öngörülmüştür. Bu kapsamda bir norm söz konusu olduğunda, mahkemenin yetkisizliği nedeniyle başvurunun reddine karar verilmektedir. 1982 Anayasasında, bu tür sınırlara ek olarak, Anayasa Mahkemesince esaslanarak incelenerek Anayasaya aykırı bulunmayan normlar bakımından on yıl süre ile bir denetim yasağı öngörülmektedir. On yıl geçmeden yapılan başvurular bakımından, önceleri mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilirken, daha sonra isabetli

olarak başvurunun “Anayasanın 152. ve Anayasa Mahkemesi Kanununun 28.maddesinin son fıkraları gereğince reddine” karar verilmeye başlanmıştır.⁹⁷⁵

a) Davada Uygulanacak Kural Olduğu Halde Anayasaya Aykırılığı İleri Sürülemeyen Normlar

1961 Anayasasının 153.maddesi, sonra da 1982 Anayasasının 174.maddesinde, sınırlı sayıda kanunun⁹⁷⁶, Anayasanın kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamayacağı ve yorumlanamayacağı belirtilmiştir. 1961 Anayasasında “devrim”, 1982 Anayasasında “inkılap” kanunlarının korunması başlığı altında düzenlenen bu hüküm, Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yargılama usullerine ilişkin kanunların 24.maddelerinde de “Devrim/İnkılap Kanunlarının Anayasaya Aykırılığının İddia Edilememesi” başlığı altında tekrar edilmiş ve bu hükümlerin Anayasaya aykırılıklarının ileri sürülemeyeceği açıkça vurgulanmıştır. Bu kanunların, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırma (1961 Anayasası),

⁹⁷⁵ GEREK/AYDIN, “İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında...” **op.cit.**, s.344. Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilen örnek: E.1991/12, K.1991/9, Kt.12.04.1991. Anayasanın 152 ve 2949 sayılı Kanunun 28.maddelerinin son fıkraları gereğince reddedilen başvurular: E.1999/9, K.1999/4, Kt.11.03.1999; E.2001/184, K.2001/57, Kt.27.03.2001; E.2001/281, K.2001/82, Kt.09.05.2001; E.2001/296, K.2001/83, Kt.17.05.2001; E.2001/460, K.2001/359, Kt.10.12.2001; E.2002/68, K.2002/44, Kt.17.04.2002; E.2002/103, K.2002/54, Kt.06.06.2003; E.2003/79, K.2003/83, Kt.11.09.2003; E.2003/85, K.2003/90, Kt.15.10.2003; E.2006/56, K.2006/48, Kt.06.04.2006; E.2006/60, K.2006/51, Kt.17.04.2006; E.2007/74, K.2007/65, Kt. 05.07.2007; E.2007/90, K.2009/2, Kt.08.01.2009. Anayasa Mahkemesi bir dönem verdiği kararlarda ise, iki formülü birleştirerek, “Anayasanın 152 ve 2949 sayılı Kanunun 28.maddelerinin son fıkraları gereğince mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret” ifadesini kullanmıştır. Örneğin, E.1992/31, K.1992/37, Kt.26.05.1992; E.1994/51, K.1994/46, Kt.04.07.1994; E.1994/52, K.1994/47, Kt.04.07.1994; E.2001/404, K.2001/344, Kt.25.10.2001. Mahkeme, bir kararında ise, “Anayasanın 152 ve 2949 sayılı Kanunun 28.maddelerinin son fıkraları gereğince yeniden karar verilmesine yer olmadığına” hükmetmiştir. E.1989/18, K.1989/31, Kt.05.09.1989.

⁹⁷⁶ Gerek 1961 Anayasası gerekse 1982 Anayasasında, korunması gerektiği düşüncesiyle Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulamayacak devrim kanunları şu şekilde sayılmıştır. 1)3 Mart 1340 tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu; 2)25 Teşrinisani 1341 tarih ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun; 3) 30 Teşrinisani 1341 tarih ve 677 sayılı Tekke Ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Birtakım Ünvanların Men ve İlğasına Dair Kanun; 4) 17 Şubat 1926 tarih ve 743 sayılı Medeni Nikah Esası ve 110.Madde Hükümü; 5) 20 Mayıs 1928 tarih ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun; 6) 1 Teşrinisani 1928 tarih ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun; 7) 26 Teşrinisani 1934 tarih ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dair Kanun; 8) 3 Kanunuevvel 1934 tarih ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

hatta bu seviyenin üstüne çıkarma (1982 Anayasası) ve Türkiye Cumhuriyetinin laik niteliğini koruma amacı güttüğü kabul edilmektedir.⁹⁷⁷

Anayasada açıkça sayılan sınırlı sayıda kanunun yanı sıra, 1961 Anayasasının Geçici 4 ve 1982 Anayasasının Geçici 15.maddesi, belirli bir dönemde kabul edilen tüm düzenlemelerin Anayasaya aykırılıklarının ileri sürülemeyeceğini belirtmektedir. 1961 Anayasasının Geçici 4.maddesi 1982 Anayasası kabul edilene kadar yürürlükte kalırken, 1982 Anayasasının Geçici 15.maddesi 2001 Anayasa değişikliği ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün uygulaması olmayan bu hükümlerin incelenmesi, hem asli kurucu iktidarın Anayasa Mahkemesine başvuru imkanlarını sınırlayarak hak arama özgürlüğünü kısıtlama yönündeki iradesinin unutulmaması, hem de Anayasa Mahkemesinin bu sınırlamayı aşma/aşmama yönündeki yaklaşımının belirlenmesi bakımından önemlidir. İkinci olarak, bugüne kadar yapılmış bir başvuru bulunmamakla birlikte, yabancı hukuku uygulamak durumunda bulunan bir mahkemenin, uygulayacağı yabancı normun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurup başvuramayacağının da belirlenmesi gereklidir.⁹⁷⁸

i) Belirli Dönemde Yapılan Kanunların Denetim Dışı Bırakılması

1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi tarafından kanunların Anayasaya uygunluğu denetiminin yapılması esası benimsenirken, devrim kanunlarının yanı sıra, Anayasanın Geçici 4.maddesi ile bu temel ilkeye ikinci bir istisna getirilmiş ve 27 Mayıs 1960-5 Ocak 1961 tarihleri arasında Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılan kanunlar hakkında iptal davası açılmayacağı gibi, itiraz yoluyla dahi mahkemelerde Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulamayacağı belirtilmiştir.⁹⁷⁹ Yaklaşık 6 aylık bir sürede

⁹⁷⁷ 1961 Anayasası gerekçesi için: ÖZTÜRK, **1975 Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa**, s.306. 1982 Anayasası gerekçesi için AKAD/DİNÇKOL, **op.cit.**, ss.711-712.

⁹⁷⁸ Rona AYBAY, “Türk Mahkemesince Uygulanacak Yabancı Yasanın, Anayasa’ya Aykırılığı Sorunu”, **TBB Dergisi**, Sy.54, 2004, ss.139-145; İlker İhsan DUMAN, “Anayasaya uygunluk denetiminde mahkemelerin etkinliği”, **AD**, 1986/5, s.31.

⁹⁷⁹ 1961 Anayasasının Geçici 4/3.maddesi: “Normal demokratik rejimi bütün teminatı ile kurmak amacıyla gerçekleştirilen ve yürütülen 27 Mayıs 1960 Devrim tarihinden 6 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunlar, Türkiye Cumhuriyetinin diğer kanunlarının değiştirilmesi ve kaldırılmasında uygulanan kurallara göre değiştirilebilir veya kaldırılabilir. Ancak, bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılmayacağı gibi, itiraz yoluyla dahi mahkemelerde Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürülemez.” Aynı yönde 44 sayılı Kanunun geçici 6.maddesi: “27 Mayıs 1960

çıkarılan 200 civarında kanunun Anayasaya uygunluk denetiminden yoksun bırakılması, o dönem çıkarılan kanunların gelecek yasama organlarınca kolaylıkla değiştirilip, yürürlükten kaldırılabilceği vurgulanarak, “temiz ihtilali yıpratmama” gerekçesiyle açıklanmıştır.⁹⁸⁰ Bu dönem çıkarılan kanunlar arasında, 193 sayılı Gelir Vergisi ve 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu gibi temel vergi kanunları, trafik, ilköğretim, istimlak, sağlık hizmetleri, Türk Standartları Enstitüsü, yeraltı suları gibi teknik konuları düzenleyen kanunlar ile başta Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ve Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu olmak üzere “askere ilişkin” kanunlar bulunmaktadır. 1980 yılına kadar bu dönemde çıkarıldığı halde değişikliğe uğramamış bazı kanun maddelerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmışsa da, Anayasa Mahkemesi bu başvuruları Anayasanın Geçici 4.maddesi gereğince reddetmiştir.⁹⁸¹

12 Eylül 1980’de Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koymasını takiben, 27.10.1980 tarih ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanunun 3.maddesi ile, Milli Güvenlik Konseyince kabul edilerek yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların Anayasaya aykırılığı iddiasının ileri sürülemeyeceği belirtilmiştir. Nitekim aynı kanunun 6.maddesine göre, bunların Anayasa hükümlerine uymayanları anayasa değişikliği olarak yürürlüğe girmektedir.⁹⁸² Bu hüküm, temel hak ve özgürlüklerin askıya alındığı, hukuk dışı bir dönemin ürünüdür. Ancak bu dönem için sağlanan koruma, Anayasanın Geçici 15.maddesinin 3. fıkrası ile devam ettirilmiştir. Bu fıkra ile, 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak TBMM Başkanlık Divanı oluşturuncaya kadar geçen dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde

tarihinden (bu tarih dahil) itibaren 5 Ocak 1961 tarihine kadar (bu tarih dahil) kabul edilen kanun mahiyetindeki kararlar ve kanunlar aleyhinde, 20 nci maddenin 1 ve 2 nci bentleri gereğince Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Bahis konusu kanun mahiyetindeki kararları ve kanunları kaldıran, değiştiren veyahut bunlara hükümler ekleyen ve 6 Ocak 1961 tarihinden (bu tarih dahil) itibaren kabul edilen kanunlar hakkında yukarıdaki fıkra hükmü uygulanmaz.”

⁹⁸⁰ Temsilciler Meclisindeki görüşmeler için bkz. ÖZTÜRK, **TC Anayasası...**, 1966, ss.3846-3863. Önergenin ilk halinde, sadece 27 Mayıs 1960 devriminin gerçekleştirilmesi, yürütülmesi ve demokratik nizama geçişin sağlanması amacıyla çıkarılan kanunlar bakımından bir istisna getirilmesi düşünüldüyse de, sonuçta o dönemde çıkarılan tüm kanunlar Anayasaya uygunluk denetiminden muaf tutulmuştur.

⁹⁸¹ E.1962/37, K.1962/35, Kt.11.09.1962 (221 sayılı Kanun); E.1963/69, K.1966/8, Kt.15.02.1966 ve E.1973/31, K.1973/30, Kt.22.10.1973 (6830 sayılı Kanunda değişiklik yapan 122 sayılı Kanun); E.1968/23, K.1968/23, Kt.06.06.1968; E.1970/23, K.1970/20, Kt.14.04.1970; E.1978/5, K.1978/11, Kt.02.02.1978 (222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu); E.1968/59, K.1968/55, Kt.26.11.1968; E.1970/24, K.1970/25, Kt.14.05.1970 (6085 sayılı Trafik Kanununu değiştiren 232 sayılı Kanun); E.1978/11, K.1978/14, Kt.16.02.1978 (2279 sayılı Kanunu değiştiren 18 sayılı Kanun).

⁹⁸² 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, RG.28.10.1980-17145. Bu kanun 1982 Anayasasının Geçici 3. maddesi ile 7.12.1983 tarihinde yürürlükten kalkmıştır.

kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceği belirtilmiştir. 12 Eylül 1980 tarihinden sonra yapılan ilk genel seçimler sonucu; TBMM Başkanlık Divanı 6.12.1983 tarihinde oluşturulmuştur. Dolayısıyla, üç seneyi aşkın bir süre içerisinde yapılan kanun ve kanun hükmünde kararnamelerin Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi Anayasa ile yasaklanmış, bu yasak, yine aynı dönem içinde çıkarılan 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 25.maddesinde de yer almıştır.

12 Eylül 1980 ile 7 Aralık 1983 tarihleri arasında 838 yasama işlemi (669 kanun, 90 kanun hükmünde kararname, 76 MGK kararı ve 3 bildiri) kabul edilmiştir.⁹⁸³ Sadece, 2709 sayılı kanunla kabul edilen Anayasa ile güvence sağlandıktan sonra yapılan kanun sayısı 260'tır. Bu kanunların niceliği yanında nitelik olarak da, temel hak ve özgürlükler, yargı düzeni ve temel kurumlar ile ilgili olması, 1961 Anayasası döneminde çok dikkat çekmemiş olan bir hükmün, 1982 Anayasası döneminde hukuk devletinin önünde ciddi bir engel teşkil etmesine neden olmuştur.⁹⁸⁴ Bu fıkranın kaldırılmasına yönelik Anayasa değişikliği girişimi, ilk olarak 1995 yılında yapılmış, ancak yeterli çoğunluğa ulaşılammış⁹⁸⁵; nihayet 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile bu fıkra yürürlükten kaldırılabilmiştir.⁹⁸⁶ Ancak, 1995 yılında Anayasa Komisyonunun hazırladığı metindeki gibi yeniden bir iptal davası açma süresi öngörülmemiş olması

⁹⁸³ Turgut TAN, "1982 Anayasasının Geçici 15.maddesi Üzerine", **AÜSBFD**, C.49, Sy.1, 1994, s.378. Bu dönemde kabul edilen kanunların ilki 2301, sonuncusu 2969 sayılıdır. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi Başkanlarının çeşitli dönemlerde yaptıkları konuşmalarda bu dönemde çıkarılıp denetime tabi tutulamayan kanun sayısı 626 olarak belirtilmektedir. Ahmet Necdet Sezer'in 36 ve 38. kuruluş yıldönümü sebebiyle 1998 ve 2000 yılında yaptığı konuşmalar ile Mustafa Bumin'in 41.kuruluş yıldönümü sebebiyle 2003 yılında yaptığı konuşma için bkz. Anayasa Mahkemesi CD'si, Anayasa Mahkemesi Başkanlarının Kuruluş Yıldönümü Açılış Konuşmaları, s.22,40,77; Yılmaz Aliefendioğlu ise 724 kanun, 130 kanun hükmünde kararname, 67 MGK kararı ve 28 adet MGK bildiri olduğunu ileri sürmüştür. ALİEFENDİOĞLU, **op.cit.**, s.153.

⁹⁸⁴ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, **op.cit.**, s.26.

⁹⁸⁵ DYP, ANAP, SHP Grup Başkanvekilleri ile 292 milletvekilinin imzasını içeren teklif, ilk oylamada, 345 kişinin katıldığı oturumda 212 kabul, 129 red ve 4 çekimser oy alabilmiştir. 389 milletvekilinin katıldığı ikinci oylamada ise kabul oyları 200'e düşmüş ve teklif kabul edilmemiştir. (Kabul için 270 oy gerekiyordu) Bkz. Serap YAZICI, **Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, ss.204-206.

⁹⁸⁶ 4709 sayılı ve 03.10.2001 günlü kanun. RG.17.10.2001-24556.

nedeniyle, bu dönemde çıkarılan kanunlar aleyhinde sadece itiraz yolu ile Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulabilecektir.⁹⁸⁷

Belirli bir dönemde kabul edilen kanunların Anayasaya aykırılığının ileri sürülemediği yaklaşık yirmi senelik süre içerisinde, Anayasanın Geçici 15. maddesinin açık hükmüne rağmen otuzun üzerinde başvuru yapılmıştır.⁹⁸⁸ Bu denli çok başvuru yapılması, Anayasa Mahkemesinin içtihat yoluyla bu yasağı aşması yönünde bir beklenti olduğu biçiminde yorumlanabilir. Öğreti ve karşı oy yazılarında ileri sürülen bazı görüşler, mahkemelerin haklı olarak Geçici 15.maddeyi dikkate almaksızın başvuru yapmasına neden olmuştur. Benzer talepler, Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma davalarına baktığı sırada, siyasi partiler kanunu ile ilgili olarak da gündeme gelmiştir.⁹⁸⁹

Öncelikle, Anayasanın Geçici 15.maddesinde yer alan denetim yasağının, geçici madde olduğu halde belirli bir süre ile sınırlanmamış olmasının, Anayasanın 2.maddesinde yer alan değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek olan hukuk devleti ve Anayasanın 11.maddesinde yer alan Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkelerine aykırılık

⁹⁸⁷ 1995 yılında hazırlanan metinde, bu kanunlar bakımından iptal davası açma süresinin 180 güne çıkarılması ve bu sürenin değişikliğin yürürlüğe girmesinden sonra başlaması öngörülüyordu. YAZICI, **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin...**, s.205.

⁹⁸⁸ İtiraz konusu normun uygulanacak kural olmadığı saptanmış olduğu için Geçici 15.madde kapsamına girmediğine değinilmediği kararlar hariç: E.1983/6, K.1983/13, Kt.17.11.1983; E.1983/7, K.1983/14, Kt.17.11.1983; E.1983/8, K.1983/15, Kt.17.11.1983; E.1983/11, K.1983/12, Kt.17.11.1983; E.1985/19, K.1985/21, Kt.28.11.1985; E.1985/25, K.1986/8, Kt.11.03.1986; E.1987/2, K.1987/5, Kt.18.02.1987; E.1990/18, K.1991/4, Kt.14.02.1991; E.190/32, K.1990/25, Kt.16.10.1990; E.1991/31, K.1991/27, Kt.12.09.1991; E.1991/60, K.1992/16, Kt.03.03.1992; E.1992/7, K.1992/2, Kt.28.01.1992; E.1992/8, K.1992/39, Kt.16.06.1992; E.1992/21, K.1992/19, Kt.17.03.1992; E.1993/20, K.1993/17, Kt.20.04.1993; E.1994/76, K.1994/73, Kt.13.10.1994; E.1995/34, K.1995/30, Kt.11.07.1995; E.1996/6, K.1996/6, Kt.14.02.1996; E.1996/28, K.1996/24, Kt.26.06.1996; E.1996/29, K.1996/25, Kt.26.06.1996; E.1997/23, K.1997/34, Kt.11.03.1997; E.1997/33, K.1997/39, Kt.26.03.1997; E.1998/17, K.1998/14, Kt.12.05.1998; E.1998/52, K.1998/75, Kt.23.11.1998; E.1998/54, K.1998/74, Kt.23.11.1998; E.1999/19, K.1999/12, Kt.03.05.1999; E.1999/21, K.1999/17, Kt.12.05.1999; E.1999/23, K.1999/18, Kt.25.05.1999; E.2000/37, K.2000/14, Kt.15.06.2000; E.2001/120, K.2001/44, Kt.27.02.2001; E.2001/216, K.2004/120, Kt.02.12.2004; E.2001/360, K.2001/105, Kt.18.07.2001; E.2001/361, K.2001/106, Kt.18.07.2001; E.2001/374, K.2001/337, Kt.12.09.2001.

⁹⁸⁹ 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 22.04.1983 tarihinde kabul edilmiş olması, bu kanunun hükümlerinin Anayasanın Geçici 15.maddesi kapsamında kaldığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle, siyasi parti kapatma davalarının çoğunda Geçici 15.maddenin kapsamına ilişkin bir değerlendirme yapılması gerekmiştir. Bunlar arasında (SPK) E.1984/1, K.1984/1, Kt.28.09.1984, Geçici 15.madde hakkında ayrıntılı bir değerlendirmeyi içermesi; (SPK) E.1991/2, K. 1992/1, Kt.10.07.1992, Siyasi Partiler Kanununun çeşitli maddelerinde değişiklik yapılmasının değiştirilmeyen maddelerin Geçici 15.madde kapsamından çıkarmadığını belirtmesi; (SPK) E.1996/1,K.1997/1, Kt.14.02.1997, Siyasi Partilere ilişkin Anayasa maddelerinin değiştirilmiş olmasının Geçici maddenin kapsamı bakımından bir değişiklik getirmediğini vurgulaması ve son olarak (SPK) E.1997/1,K.1998/1,Kt.16.01.1998, Siyasi Partiler Kanununun değiştirilen maddelerinin Geçici 15.maddenin kapsamından çıktığını göstermesi bakımından ilginçtir.

oluşturduğu ve bu durumun maddenin geçicilik özelliği ile bağdaşmadığı ileri sürülmüştür.⁹⁹⁰ Anayasa Mahkemesi bu iddialara karşılık, “geçici” olarak adlandırılmasına karşın, bir Anayasa kuralı olarak Geçici 15.maddenin, Anayasada yer alan diğer kurallarla etki ve değer bakımından farklı olmadığını belirtmiştir. Mahkemeye göre, Anayasada yer alan kural ve ilkeler, etki ve değer bakımından eşit olup, aralarında bir alt üst ilişkisi bulunmadığı gibi, Anayasada belli bir konuyu düzenleyen özel ilke varken, genel ilkenin değil, konuya özgü Anayasa ilkesinin uygulanması gereklidir.⁹⁹¹ Bu nedenle de, Geçici 15.maddenin yok sayılmasının mümkün olmadığı, maddede yer alan denetim yasağının Anayasada değişiklik yapılınca kadar devam edeceği belirtilmiştir.⁹⁹²

1982 Anayasasını hazırlayan Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanının da aralarında yer aldığı ikinci görüş, Geçici 15.maddenin Anayasanın bütünüyle yürürlüğe girmesinden sonra (7 Aralık 1983) işlerliğini yitirdiğini ileri sürmüştür.⁹⁹³ Ancak, Anayasa Mahkemesi bu görüşe de itibar etmemiştir. Mahkemeye göre, Geçici 15.maddenin korumasından çıkmanın tek yolu, bu dönem kapsamında kalan işlemlerde yasama organınca bir değişiklik yapılması halidir.⁹⁹⁴

Bu doğrultuda, değişiklik yapılan kanunun ne kadarının bu değişiklikten etkileneceğinin belirlenmesi hususunda bir tartışma ortaya çıkmıştır. Örneğin, 13.10.1983 tarih ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu, çıkarıldığı tarih itibarıyla Anayasanın Geçici 15.maddesinin koruması altındadır. Ancak, söz konusu kanunun 41.maddesinin (a) ve (d) bentleri 1985 yılında değişikliğe uğramıştır.⁹⁹⁵ Böylelikle, bu bentler Anayasanın Geçici 15.maddesinin belirttiği dönemde çıkarılan kanun olma niteliğini yitirmiştir. Aynı

⁹⁹⁰ Yılmaz Aliefendioğlu Karşı oy: (SPK) E.1984/1, K.1984/1, Kt.28.09.1984; Aynı yönde karşı oylar: E.1990/32, K.1990/25, Kt.16.10.1990; (SPK) E.1991/2, K.1992/1, Kt.10.07.1992; ALİEFENDİOĞLU, **op.cit.**, ss.155-157.

⁹⁹¹ E.1991/60, K.1992/16, Kt.03.03.1992; E.1990/32, K.1990/25, Kt.16.10.1990; E.1991/31, K.1991/27, Kt.12.09.1991.

⁹⁹² (SPK) E.1984/1, K.1984/1, Kt.28.09.1984.

⁹⁹³ Orhan ALDIKAÇTI, “Bilirkişi Raporu”, Yeni Gündem, S.30, 16.09.1985, Ek.9’dan aktaran YÜZBAŞIOĞLU, **...Anayasallık Bloku**, s.249.

⁹⁹⁴ Geçici 15.madde kapsamında olan bir maddede değişiklik yapılan fıkranın denetlendiği karar için bkz. E.1991/2, K.1991/30, Kt.19.09.1991. Anayasa Mahkemesinin değişik Geçici 15.madde kapsamından çıkan bir hükmü iptal ettiği karar için bkz. E.1998/2, K.1998/1, Kt.09.01.1998 (Siyasi Partiler Kanunu m.103).

⁹⁹⁵ 04.04.1985 tarih ve 3176 sayılı Kanun 18.06.1985 tarih ve 18715 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

maddenin (e) bendinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan bir başvuruda, (a) ve (d) bentlerinde yapılan değişikliğin maddenin diğer bentleri, hatta kanunun diğer maddeleri üzerindeki etkisi gündeme gelmiştir. Kanun koyucunun bir maddenin bazı bentlerini değiştirdiğinde, iradesinin sadece o bentleri değiştirmek yönünde değil, diğer maddelerin aynen korunması yönünde de olduğu ve bir şekilde maddenin tamamının kanun koyucunun süzgecinden geçtiği fikri ileri sürülmüştür.⁹⁹⁶ Benzer şekilde, yapılan düzenleme sonrası, maddenin yeni bir anlam ve içerik kazandığı ve amaçsal yorum yapıldığında, bir maddede değişiklik yapılması halinde, maddenin tümü bakımından denetim yasağının kalkmış sayılması gerektiği savunulmuştur.⁹⁹⁷ Ancak, Anayasa Mahkemesi, itiraz konusu bentte herhangi bir değişiklik yapılmamış olması nedeniyle, denetim yasağının devam ettiğine karar vermiştir. Mahkemeye göre, “*maddenin kimi bentlerinin sonradan değiştirilmesi, maddenin tümüyle değiştirildiği ve yeni bir yapının ortaya çıktığı anlamına gelemmez. Sınırlı ve belirli bir değişiklik, yalnız o bölümde bir yenileşme sayılır. Değişmeyen bölüm, yürürlüğe girdiği tarihteki yasa koyucunun istencini yansıttığından onun işlemi olma niteliği değişmemiş demektir.*”⁹⁹⁸

Anayasa Mahkemesinin, hak arama özgürlüğünü kısıtlayarak, özellikle temel hak ve özgürlükleri koruyucu işlevini yerine getirmesine engel olan bir normu yorumlamada çekingen davranmış olması şaşırtıcıdır.⁹⁹⁹ Anayasa değişiklikleri, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri gibi kendi denetim alanını sınırlayan normlar yorumlanırken gösterilen aktivist tutum, Anayasanın Geçici 15.maddesinin yorumlanmasında da gösterilebilirdi. Bunun yerine, sorunun çözümü yasama organının sorumluluğuna bırakılmıştır. Zaman zaman bu dönemde çıkarılan kanunlarda değişiklik yapılması ile Anayasa Mahkemesine denetim yolu açılmış ise de, köklü bir çözüm olarak Anayasa değişikliği yapılması 2001 yılına kadar gerçekleştirilmemiştir.

⁹⁹⁶ Haşim KILIÇ Karşı oyu, E.1991/31, K.1991/27, Kt.12.09.1991.

⁹⁹⁷ Servet TÜZÜN ve Mustafa ŞAHİN Karşı oyu, E.1991/31, K.1991/27, Kt.12.09.1991. Karşı oy kullanan üyelere göre, Geçici 15.maddenin amacı mutlak bir dokunulmazlık sağlamak değil, bu dönemde çıkarılan kanunlar değiştirilinceye kadar Anayasaya uygunluk denetimi yoluyla bunların tartışma konusu yapılmasının önlenmesi ve bu yolla Milli Güvenlik dönemini alt üst edecek girişimlere fırsat verilmemesidir.

⁹⁹⁸ E.1991/31, K.1991/27, Kt.12.09.1991. Aynı yönde E.1990/32, K.1990/25, Kt.16.10.1990.

⁹⁹⁹ Anayasa Mahkemesinin Geçici 15.maddenin yorumlanmasında olumlu bir tutum sergilediği tek konu, Geçici 15.madde kapsamında yer alan bir hükmün yollama yaptığı hükmün yasak kapsamında olmadığına ilişkin karardır. E.1985/25, K.1986/8, Kt.11.03.1986.

Anayasanın Geçici 15.maddesinin kaldırılmasını takiben, buna paralel olarak kanunda yapılması gereken değişiklik ise yasa koyucunun ihmali nedeniyle uzun süre yapılmamış, sorun bir siyasi parti kapatma davası sırasında, kanunun 25.maddesinin Anayasaya aykırılığının ön sorun yapılarak iptal edilmesiyle çözülmüştür.¹⁰⁰⁰ Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin, 2004 yılında verdiği bir kararın ilk inceleme bölümünde, itiraz konusu normlardan biri Anayasanın Geçici 15.maddesi kapsamında kaldığı gerekçesiyle, başvurunun kısmen reddedildiği görülmektedir.¹⁰⁰¹ Bu durum, ilk inceleme yapıldığı tarihte, Anayasa değişikliğinin henüz kabul edilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, kural olarak, ilk inceleme sonucunda verilen kararlar başvuruyu sonuçlandırmadığı takdirde esas inceleme aşamasında tekrar ele alınabilmektedir. Bu olayda, Anayasa değişikliğinin dikkate alınmamış olması, başvuruyu tam olarak sonuçlandırmasa da ilk inceleme aşamasında verilen ret kararlarının Anayasa Mahkemesi için bağlayıcı olduğuna işaret etmektedir.

*ii) Yabancı Kanunların Uygulandığı Davalarda
Anayasaya Aykırılık*

Anayasa ve ilgili kanunlarda “uygulanacak kanun veya kanun hükmünde kararname” ifadesinin geçtiği yerlerde, söz konusu normun Türk ya da yabancı olması arasında açık bir ayrım yapılmamıştır. Kanunlar ihtilafı kuralları gereğince, yabancı bir mahkeme önünde Türk kanunlarının uygulanma ihtimali olduğu gibi, Türk mahkemeleri önünde de yabancı kanunların uygulanması söz konusu olabilir.¹⁰⁰² Bu noktada, mahkemelerin uygulayacakları yabancı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilecekleri akla gelse de, Türk Anayasa Mahkemesinin yabancı bir kanunu Türk Anayasasına aykırı bularak iptal etme yetkisi olmadığı dikkate alındığında, söz konusu başvuru hakkının bulunmadığı kabul edilmelidir. Nasıl ki,

¹⁰⁰⁰ E.202/121, K.2002/62, Kt.09.07.2002. Anayasa değişikliğinin 17.10.2001 tarihinde Resmi Gazetede yayımlandığı dikkate alındığında, yasağın bir dokuz ay daha devam ettiği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi bu dönemde, kanunun 25.maddesinin “ihmal edilmesine” karar vermiştir. E.2002/38, K.2002/89, Kt.08.10.2002.

¹⁰⁰¹ E.2001/216, K.2004/120, Kt.02.12.2004, RG.21.10.2005. Üstelik, bu kararda, Geçici 15.madde kapsamında kalan fıkra ile birebir aynı ifadelerin yer aldığı bir başka fıkra Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.

¹⁰⁰² Bu husus Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Kanun no: 5718, Kanun Tarihi:27.11.2007, RG. 12.12.2007-26728.

yabancı bir Anayasa Mahkemesinin ya da mahkemenin Türk kanunları hakkında iptal kararı vermesi mümkün değil ise, Türk Anayasa Mahkemesinin de yabancı bir kanun hakkında iptal kararı vermesi hukuken ve mantıken mümkün değildir.¹⁰⁰³

Bu konuda, 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi, “olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı karar verme” imkanı bulunuyor olsaydı da, Anayasa Mahkemesinin denetim yetkisi olduğunun kabulü zorlama bir yorum olacaktır. Öncelikle, yabancı kanun hükümlerinin Türk Anayasasına uygun olmasını aramak kanunlar ihtilafı sisteminin temelinde yer alan hukuk mantığı ile bağdaşmamaktadır.¹⁰⁰⁴ Bir Türk mahkemesinin yabancı kanunu uyguluyor olmasının dayanağı olan kanun Anayasaya aykırı olmadığı müddetçe, yabancı kanunun Türk Anayasasına aykırılığı teknik olarak bir anlam ifade etmeyecektir. Ayrıca, hiç bir yabancı kanun koyucu, kanun yaparken dayanağını Türk Anayasasından almadığı gibi, Türk Anayasasına uygun hareket etme yükümlülüğünde de değildir. Bu kanunların Anayasaya uygun olmasını beklemek bir anlamda kanunlar ihtilafı kurallarını geçersiz kılma sonucu doğurabilir. Bu nedenlerle, hiçbir durumda Anayasa Mahkemesinin yabancı kanunları denetleme yetkisinin bulunmadığı kanısındayız.

Bununla birlikte, yabancı kanunun Anayasaya uygunluğunun denetimi sorununun çıkış noktası Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerin korunması kaygısıdır. Oysa, Anayasaya uygunluk denetimi, Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerin korunmasının tek yolu değildir. Yabancı kanunların Anayasaya uygunluk denetiminin Anayasa Mahkemesinin yetki alanında yer almadığının kabulü, Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerin koruma alanının sınırlandırılması ya da Anayasanın 8. maddesinde yer alan “Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı” ilkesine istisna getirildiği anlamında değerlendirilmemelidir. Bir ülkenin Anayasasında yer alan temel hak ve özgürlüklerin yabancı kanun uygulanması durumunda tamamen geçersiz kalacağını kabul etmek mümkün değildir.

¹⁰⁰³ Aynı yönde, Ergin NOMER, “Anayasa ve Yabancı Kanun”, **Prof.Dr.Osman F.Berki’ye Armağan**, AÜHFY, 1977, s.564, AYBAY, “Türk Mahkemesince Uygulanacak...”, **op.cit.**, s.143; TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, 2009, s.219; DUMAN, “Anayasaya Uygunluk Denetiminde...”, **op.cit.**, s.31.

¹⁰⁰⁴ NOMER, “Anayasa ve Yabancı Kanun”, **op.cit.**, s.565.

Bir kanunun Anayasaya uygun olup olmadığını belirleme görevi Anayasa Mahkemesinin tekelinde ise de, Anayasanın 8. ve 138.maddeleri gereğince tüm mahkemeler Anayasa hükümlerine bağlı hareket etmek zorundadır.¹⁰⁰⁵ Davaya bakan mahkemenin yabancı kanunun Anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, bu durum Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere aykırı normların uygulanmak zorunda olduğu anlamına gelmemektedir. Burada, Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Kanununun 5.maddesinde yer alan “kamu düzenine aykırılık” ölçütünden yararlanılabilir.¹⁰⁰⁶ Yargıtay’a göre, “ahlak ve dürüstlük kurallarını, toplumun, hukukun temel ilke ve yargılarını, adaleti, ahlak anlayışını, Anayasada yer alan temel hakları ciddi şekilde sarsan ve aykırılık oluşturan olaylar kamu düzenini ihlal eden olgulardır.”¹⁰⁰⁷ Kararda da görüldüğü gibi, “kamu düzeni” ölçütü her türlü Anayasaya aykırılık olasılığını da kapsamak üzere genişletilmemiş, sadece temel hakların korunması çerçevesinde değerlendirilmiştir.¹⁰⁰⁸ Bu koruma kanunlar ihtilafı sisteminin mantığı içerisinde gerekli ve yeterli sayılabilir. Yabancı kanunun kendi Anayasasına uygun olup olmadığı konusunda da, Türk Anayasa Mahkemesinin yetkili olmadığı açıktır. Eğer koşulları oluşmuş ise, söz konusu ülkenin Anayasa Mahkemesine başvurulabileceği gibi, ilgili ülke mevzuatı imkan tanıdığı takdirde davaya bakan mahkeme kendisi bu denetimi gerçekleştirebilir.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁵ NOMER, “Anayasa ve Yabancı Kanun”, **op.cit.**, ss.561-562 ve Ergin NOMER, **Devletler Hususi Hukuku**, Beta, İstanbul, 2000, s.41.

¹⁰⁰⁶ MÖHUK 5.madde: “Yetkili yabancı hukukun belirli bir olaya uygulanan hükmünün Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması halinde, bu hüküm uygulanmaz; gerekli görülen hallerde Türk hukuku uygulanır.”AYBAY, kamu düzeni ölçütünün bu amaçla kullanılmasını amacı aşan bir genişletme olarak yorumlamıştır. AYBAY Rona, “Türk Mahkemesince Uygulanacak...”, **op.cit.**, s.141 ve 143. NOMER’e göre ise, temel hak ve hürriyetler bakımından Anayasada yer alan ilkeleri belirli bir olayda tahammül edilmez bir eklede ihlal edebilecek yabancı kanun hükümlerini kamu düzeni müdahalesiyle önlemek mümkün ve zorunludur. NOMER, **Devletler Hususi...**, 2000, s.154.

¹⁰⁰⁷ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, Kt.06.05.1998, E.12-287, K.325’den aktaran NOMER, **Devletler Hususi...**, 2000, s.146. Kamu düzeni ölçütünün Anayasaya aykırılık konusunda kullanılması konusunda Alman Anayasa Mahkemesinin görüşü için bkz. NOMER Ergin, “Anayasa ve Yabancı Kanun”, **op.cit.**, s.555 vd.

¹⁰⁰⁸ Karşı görüş için bkz. AYBAY Rona/DARDAĞAN Esra, Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.123.

¹⁰⁰⁹ AYBAY Rona, “Türk Mahkemesince Uygulanacak...”, **op.cit.**, ss.144-145. Fransa bakımından bkz. BATIFFOL Henri/LAGARDE Paul, **Traité de droit international privé**, LGDJ, Paris, 1993, ss.546-549.

b) Davada Uygulanacak Kural Olduğu Halde Belirli Bir Süre Anayasaya Aykırılığı İleri Sürülemeyen Normlar

1982 Anayasasının Anayasaya uygunluk denetimini sınırlamaya yönelik bir diğer hükmü de, 152.maddenin son fıkrasında yer alan on yıl süreli denetim yasağıdır. Buna göre, Anayasa Mahkemesi bir kanun hükmünü esastan inceleyerek Anayasaya aykırı olmadığına karar verdikten sonra, bu kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasını takip eden on yıl boyunca, aynı kanun hükmü bir davada uygulanacak kural olsa bile Anayasaya aykırılık iddiasının Anayasa Mahkemesi önüne götürülmesi mümkün değildir.¹⁰¹⁰ Bu yasak, 1982 Anayasasından sonra verilen esasa ilişkin ret kararları bakımından geçerlidir.¹⁰¹¹

Anayasa Mahkemesinin, hem gereksiz başvuruları önleyerek mahkemenin çalışma düzeninin korunması, hem de uygulamada sürekliliği sağlama amacı taşıdığını kabul ettiği bu hüküm öğretide ciddi eleştirilere neden olmuştur.¹⁰¹² Eleştirilerde özellikle, Anayasa Mahkemesi kararlarının değişen koşullara uyum sağlamasının engellenmesi ve hukukun belli bir süre dondurulması sakıncalarına işaret edilmiştir.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi Kanununun 28.maddesinin son fıkrasında da aynı hüküm yer almaktadır. Ancak, kanunda “ret kararının Resmi Gazetede yayımlanmasından” ifadesi yerine “ret kararının yayımlanmasından” ifadesi tercih edilmiştir. Bu ifadenin madde metninden neden çıkarıldığına ilişkin bir gerekçe bulunmamaktadır. Bkz. Merih ÖDEN Merih, “Türk Anayasa Yargısında on yıl süreli denetim yasağı”, **AÜSBFD**, C.55, Sy.4, 2000, s.60, dipnot:29.

¹⁰¹¹ E.1983/1, K.1983/5, Kt.26.04.1983; E.1982/4, K.1983/17, Kt.20.12.1983. Karşı görüş için bkz. KURU, **op.cit.**, 2001, s.6354.

¹⁰¹² Anayasa Mahkemesi kararları: E.1985/33, K.1986/22, Kt.11.09.1986; E.1988/35, K.1989/13, Kt.14.03.1989. On yıl süreli denetim yasağını uygun bulanlar: KURU, **op.cit.**, 2001, s.6353; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.909; On yıl süreli denetim yasağını eleştirenler: DURAN, “Anayasa Yargısının Konumu ve İşlevi”, **op.cit.**, s.12.; TEZİÇ, “Kanunların Anayasaya uygunluğunun esas açısından denetimi”, **op.cit.**, s.36; ALİEFENDİOĞLU, **op.cit.**, s.167; TANÖR, **Türkiyenin İnsan Hakları Sorunu...**, s.145; Haşim Kılıç, Anayasa Mahkemesinin 42.Yıldönümü konuşması, 2004, **Anayasa Yargısı**, 5, s.93; Hasan TUNÇ, “1982 Anayasasının Türk Anayasa Yargısında İtiraz Yoluna Getirdiği Yenilikler”, **SÜHFD**, C.1, S.1, 1988, s.109; Selin ESEN, **...İlk İnceleme**, s.109.

¹⁰¹³ Örneğin, Türk Ceza Kanununun, ırza geçme fiilinin mağdurunun fuhuşu meslek edinen biri olması durumunda ceza indirimi öngören maddesi Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırı bulunmamıştır. E.1988/4, K.1989/3, Kt.12.01.1989, RG.10.01.1990. Daha sonra sivil toplum örgütlerinin çalışmaları aksi yönde bir kamuoyu oluşturmuş, ancak Anayasa Mahkemesinin yeniden inceleme yapması mümkün olmamıştır. Sorun yasama organının kamuoyunu dikkate alarak değişiklik yapması ile çözülmüştür. 3679 sayılı Kanun, Kabul tarihi: 21.11.1990, RG.29.11.1990-20704.

Karşılaştırmalı hukukta, Anayasa Mahkemelerince verilen ret kararlarının, iptal kararlarına göre daha sınırlı bir etki alanı olduğu görülmektedir.¹⁰¹⁴ Ret kararlarının etkisi, itiraz yoluna başvuran mahkeme önündeki taraflar ve hatta incelenen Anayasaya aykırılık gerekçeleri ile sınırlı olabilmektedir. Başka bir ifadeyle, farklı davalarda tekrar Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulabileceği gibi, ret kararına neden olan davada da Anayasaya aykırılık başka bir gerekçeye dayandırılarak bir kez daha başvuru yapılabilir.¹⁰¹⁵

Örneğin, İtalya, Avusturya, Romanya Anayasa Mahkemeleri, daha önce reddettikleri bir konuda başka bir mahkeme tarafından yapılan başvurular ile aynı mahkemenin başka bir gerekçe ile yeniden yaptığı başvuruyu kabul etmektedir.¹⁰¹⁶ Fransa'da, Anayasa Konseyinin daha önce inceleyerek Anayasaya aykırı bulmadığı normlar aleyhine itiraz başvurusu yapılmaması kuralı kabul edilmiş olmakla birlikte, koşulların değişmesi hali bir istisna olarak kanunda açıkça belirtilmiştir.¹⁰¹⁷ Alman Anayasa Mahkemesi ise, kural olarak, daha önce Anayasaya uygun bulunduğu bir norm hakkında yeniden yapılan başvuruyu reddetmektedir. Ancak, başvuran mahkeme, Anayasa Mahkemesinin önceki kararını, kendi anayasallık incelemesinde dayanak noktası alır ve bu arada ortaya çıkan hangi değişikliklerin daha önce karara bağlanan sorun hakkında yeniden bir Anayasaya uygunluk denetimi yapılabilmesine sebep olduğunu gösterirse, yeniden inceleme yapılması mümkündür.¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁴ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.41. Anayasa Mahkemesi kararlarının kesinliği ve bağlayıcılığı karşılaştırmalı hukukta da genel kabul gören bir ilkedir. Örneğin, Fransa Anayasası m.62, Arnavutluk Anayasası m.132, Çekya Anayasası m.89, İspanya Anayasası m.164; Almanya Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu m.31/1.

¹⁰¹⁵ Anayasa Mahkemelerinin ileri sürülen gerekçelerle bağlı olmaması durumunda, sadece ileri sürülen gerekçenin değil, Anayasa Mahkemesince değerlendirilmemiş yeni bir gerekçenin ileri sürülmesi gerekir.

¹⁰¹⁶ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.41.

¹⁰¹⁷ Fransa'da bu yöndeki düzenleme 10 Aralık 2009 tarihinde kanunda yapılan değişiklikle kabul edilmiştir. Anayasa Konseyi Organik Kanunu m.23-2, m.23-5. Bu hükümlere göre, gerek ilk derece mahkemeleri, gerekse onlardan gelen başvuruları Anayasa Konseyine göndermeden inceleme yetkisi olan Yargıtay ve Danıştay, koşullarda bir değişiklik olmadığı takdirde, daha önce Anayasaya aykırı bulunmamış hükümler aleyhine yeniden başvuru yapamayacaklardır. Hangi durumlarda koşulların değişmiş sayılacağı hususunda henüz bir içtihat oluşmamıştır.

¹⁰¹⁸ Korkut KANADOĞLU, **Anayasa Mahkemesi...**, s.187.

Bu çerçevede, 1982 Anayasasında neden bu düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu ve bu ihtiyacın ne derece karşılandığı incelendikten sonra, uygulamaya ilişkin bazı sorunlar ele alınacaktır.

i) *Anayasa Mahkemesinin Kararlarına Bir Tepki Olarak On Yıl Süreli Denetim Yasağı*

Anayasa Mahkemesi, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra, daha önce ret kararı verdiği bir hüküm hakkında yeniden inceleme yapıp yapamayacağı sorunuyla karşı karşıya kalmış ve oyçokluğu ile yeniden inceleme yapılabileceğine karar vermiştir. Ancak, Mahkemeye göre, daha önce verilen kararın değişmesi için “varılan sonuçta değişiklik yapılmasını gerektiren bir hal ve şart” bulunmalıdır.¹⁰¹⁹ Bu karara karşı oy kullanan üyeler ise, ret kararlarının da bağlayıcı olduğuna vurgu yaptıktan sonra, sadece gerekçe değişikliği halinde yeniden denetimin mümkün olduğunu savunmuşlardır.¹⁰²⁰ Daha sonraki yıllarda devam eden karşı oy yazılarında da, Anayasa Mahkemesinin içtihadından dönebileceği kabul edilmekle birlikte, bunun için farklı gerekçe ya da farklı bir yorum gerektiren köklü bir değişiklik olması gerektiği, başvuruda böyle bir durum saptanmadan yapılan incelemelerin kararların kesinliği ve bağlayıcılığı ilkesine aykırı olacağı iddiası tekrarlanmıştır.¹⁰²¹

1961 Anayasası döneminde verilen kararlar incelendiğinde, Avrupa Anayasa Mahkemelerinin genel tutumuna uygun olarak, Anayasa Mahkemesinin daha önce ret kararı verdiği bir hüküm hakkında yeniden inceleme yapılabileceği konusunda bir

¹⁰¹⁹ E.1962/223, K.1962/122, Kt.26.12.1962. Anayasa Mahkemesinin daha önce esas incelemesi yaparak ret kararı verildiğini belirttiği dosya, bu kararla aynı gün görüşülerek karara bağlanmıştır. E.1962/211, K.1962/121, Kt.26.12.1962.

¹⁰²⁰ Muhittin GÜRÜN Karşı oyu: E.1962/223, K.1962/122, Kt.26.12.1962. Örneğin karara konu başvuruda, Anayasanın 8 ve 132.maddelerine yönelik anayasaya aykırılık iddiası bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi, daha önce 132.madde bakımından inceleme yaparak ret kararı verdiği için, şimdi sadece 8.madde yönünden inceleme yapmalıdır. Başka gerekçelerle başvuru yapılabileceği yönünde bkz. Mümtaz SOYSAL, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 1979, 5.bası, s.211. GÜRÜN, aksi yorumun benimsenmesi halinde, toplantıya katılan üyelerde değişiklik olması veya üyelerden bazılarının düşüncelerinde değişiklik meydana gelmesi gibi sebeplerle, konuları aynı olan kararların farklı sonuçlanması ihtimalini erken bir dönemde öngörmüştür.

¹⁰²¹ E.1972/56, K.1973/11, Kt.06.03.1973, karşı oyu. Ret kararlarının sadece başvuran mahkemenin başvurusuna neden olan dava ile sınırlı etkisi olduğu yönünde bkz. Recai SEÇKİN, “Anayasa Mahkemesinden Başka Mahkemelerin Anayasayı Uygulamaları ve O Mahkemelerce Hukuk Kurallarının Anayasaya Uygun Yorumu”, **Yargıtay 100.Yıldönümü Armağanı**, İstanbul, 1968, s.129.

uyuşmazlık olmadığı tespit edilebilir. Karşı oy yazan üyeler, bu incelemenin yapılabilmesi için farklı gerekçe ya da değişen koşul tespitinin incelemeye başlanmadan önce yapılmasını, üyelerin çoğunluğu ise inceleme yapılmadan durum ve koşulların değişip değişmediğinin belirlenemeyeceğini ileri sürmektedir.¹⁰²² Nitekim, yeniden inceleme yapılan dosyaların büyük bir çoğunluğunda Anayasa Mahkemesi daha önceki kararını değiştirmemiştir.¹⁰²³

1982 Anayasasındaki düzenlemenin 1961 Anayasası dönemindeki uygulamalara bir tepki niteliğinde olduğu ileri sürüldüğüne göre, bu tepkinin kaynağını Anayasa Mahkemesinin sonucu değişen kararlarının gerekçelerinde aramak gerekir.¹⁰²⁴ Bu dönemde verilen kararların hepsine ulaşmak mümkün değilse de, bilimsel çalışmalarda Anayasa Mahkemesinin sadece üç kez daha önce Anayasaya aykırı bulmadığı normda Anayasaya aykırılık tespit ederek iptal kararı verdiği tespit edilmiştir.¹⁰²⁵

Anayasa Mahkemesinin içtihadından döndüğü ilk iki kararda, ne gerekçede ne de durum ve koşullarda hiçbir değişiklik olmadığı halde, sadece toplantıya katılan üyelerdeki değişiklik sebebiyle farklı karar verildiği görülmektedir.¹⁰²⁶

¹⁰²² Mahkemeye göre, ret kararlarının verildiği hal ve şartların (bazı kararlarda durum ve koşulların ifadesi kullanılmıştır) değişmesi halinde kararda da değişiklik olabilir ve böyle bir değişimin varlığı da ancak yapılacak yeni inceleme sonucu tespit edilebilir. Hukuki görüşlerin dondurulup ebedileştirilmemesi gerekir. E.1967/14, K.1967/36, Kt.14.11.1967. Nitekim, aynı hükümle ilgili olarak E.1968/14, K.1968/35, Kt.26.09.1968; Aynı yönde E.1969/17, K.1969/49, Kt.30.09.1969; E.1972/56, K.1973/11, Kt.06.03.1973.

¹⁰²³ 1961 Anayasası döneminde bu yönde verilen karar örnekleri için bkz. ÖDEN, “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli...”, **op.cit.**, ss.50-53, özellikle dipnot 8, 4, 5, 7; Selin ESEN, **...İlk inceleme**, s.152, dipnot 287.

¹⁰²⁴ ALİEFENDİOĞLU, **op.cit.**, s.297.

¹⁰²⁵ ÖDEN, “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli...”, **op.cit.**, ss.53-54. Bu kararların yanı sıra, on yıl süreli denetim yasağı ile engellenmesi mümkün olmamakla birlikte, Anayasa Mahkemesinin içtihadından dönmesi örneği olan başka kararlar da vardır. Örneğin, Anayasa Mahkemesi bir kararında siyasi partilere devlet yardımını ilke olarak Anayasaya aykırı bulmadığı halde, başka gerekçelerle iptal kararı vermiş, daha sonra yapılan düzenlemeyi denetlediği kararında ise bu sefer devlet yardımının ilke olarak Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal kararı vermiştir. Siyasi Partiler Kanununun 74.maddesinin iptaline ilişkin 1.karar: E.1968/26, K.1969/14, Kt.19.02.1969; İptal kararı üzerine yapılan 2.düzenlemenin iptaline ilişkin karar: E.1970/12, K.1971/13, Kt.02.02.1971. Benzer şekilde, daha önce Anayasaya aykırı bulmadığı bir hükmü kanun değişikliğini takiben yeniden incelediğinde Anayasaya aykırılık tespit edebilmiştir.1.karar: E.1963/199, K.1965/16, Kt.16.03.1965; 2.karar: E.1973/3, K.1973/37, Kt.18-20.12.1973. Bu tür içtihat değişiklikleri, 1982 Anayasası döneminde de mümkündür.

¹⁰²⁶ Birinci olay: 6831 sayılı Orman Kanununa 04.07.1968 tarih ve 1056 sayılı Kanunla eklenen Ek 1.maddenin Anayasaya aykırılığına ilişkindir. İtiraz konusu normun Millet Meclisinde kabul edildiği tarihte, Millet Meclisi Başkanlık Divanının Anayasaya aykırı kurulmuş olduğu daha önce verilen bir kararla saptanmıştır. E.1967/6, K.1968/9, Kt.27.02.1968, RG.18.09.1968-13004. Anayasa Mahkemesi

TABLO 2.3: 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinin içtihadını değiştirdiği kararlar

		1.karar	2.karar	3.karar	4.karar	5.karar
6831 Orman Kanunu Ek madde 1	Esas	1968/39, 42,45,54,68 1969/6	1969/24			
	Karar	1969/15	1969/50			
	Kt.	03.04.1969	30.09.1969			
	Sonuç	Ret	İptal			
832 Sayıştay Kanunu m.45	Esas	1967/13	1967/19	1971/24	1972/20	1972/56
	Karar	1969/5	1969/6	1971/55	1972/55	1973/11
	Kt.	16.01.1969	16.01.1969	10.06.1971	17.10.1972	06.03.1973
	Sonuç	Ret	Ret	Ret	Ret	İptal
Anayasa m.38 Kamulaştır	Esas	1975/167	1976/38			
	Karar	1976/19	1976/46			
	Kt.	23.03.1976	12.10.1976			
	Sonuç	Ret	İptal			

Anayasanın kamulaştırmaya ilişkin 38.maddesinde yapılan değişikliğe ilişkin üçüncü karar ise, ilk ikisinden biraz farklı bir özellik göstermektedir. Farklı bir karara varılmasında, toplantıya katılan iki üyenin değişmesinin yanı sıra, ilk kararda yorumlu ret oyu kullanan üç üyenin aradan geçen süre içinde uygulamanın farklı olduğunu tespit

kararına rağmen Başkanlık Divanında herhangi bir değişiklik yapılmadığı bir dönemde kabul edilen kanunun şekil bakımından yapılan ilk denetiminde Anayasaya aykırılık tespit edilmezken, beş ay sonra verilen ikinci kararda Anayasaya aykırılık olduğuna karar verilmiştir. Anayasa Mahkemesinin şekil bakımından Anayasaya aykırılık tespit etmediği ilk kararında esas bakımından da anayasaya aykırılık tespit etmemiştir. İkinci kararda şekil bakımından Anayasaya aykırılık tespit edilmesi üzerine, 19.07.1971 tarih ve 1444 sayılı Kanunla yeniden benzer bir düzenleme kanuna eklenmiştir. Bu yeni düzenlemenin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuruda da esasa ilişkin Anayasaya aykırılık bulunmadığına karar verilmiştir. E.1972/39, K.1972/54, Kt.17.10.1972. Bu madde 23.09.1983 tarih ve 2896 sayılı Kanunun 61.maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

İkinci olay: Sayıştay Kanununun 45.maddesi, Sayıştay tarafından verilen kararlar aleyhine Danıştay’a başvuru yapılamayacağına ilişkindir. Aynı gerekçelerle yapılan ilk dört başvuruda Anayasaya aykırılık tespit edilmezken, son karardan beş ay sonra yapılan beşinci incelemede iptal kararı verilmiştir. Süreç ve eleştiriler için özellikle bkz. Pertev BİLGİN, “Sayıştayın Yargı Düzeni İçindeki Yeri (Bir Savaş Hikayesi)”, *İÜSBFD*, S.7, 1994, ss.37-54.

ederek oylarını değiştirmelerinin de etkisi vardır.¹⁰²⁷ Bu üyeler bakımından, durum ve koşullarda bir değişiklik olduğu kabul edilebilirse de, itiraz konusu normun bir Anayasa değişikliği olması ve zaten şekil denetimi ile sınırlı olan yetkinin yedi ay gibi kısa bir sürede farklı sonuçlar doğurması tepkiye neden olmuştur.¹⁰²⁸

Anayasa Mahkemesi kararlarının kısa süreler içinde, doyurucu gerekçelerden ziyade farklı üye katılımına bağlı olarak değişmesinin getirdiği rahatsızlığın yanı sıra Mahkeme içtihadını değiştirmese de, aynı hüküm aleyhine yapılan çok sayıda başvurunun uygulayıcıları tedirgin etmesi, 1982 Anayasasının hazırlık çalışmalarında belirli bir süre denetim yasağı getirilmesini gündeme getirmiştir.¹⁰²⁹ Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunda üç yıl olarak belirlenen bu süre, Danışma Meclisinde yapılan tartışmaların ardından beş yıla, Milli Güvenlik Konseyi tarafından ise on yıla çıkarılmıştır.¹⁰³⁰

Madde gerekçesine bakıldığında, kanunların zamanla Anayasaya aykırı hale gelebileceği kabul edilmekle birlikte, istikrar ilkesi bakımından asgari bir süre tayini yapıldığı görülmektedir. Bu düzenleme yapılırken, Anayasa Mahkemesinin ileri sürülen gerekçe ile bağlı olmaması kuralından hareketle, ret kararının bütün Anayasa hükümleri değerlendirilerek verilmiş olduğu varsayımına dayanılarak, farklı gerekçelerle yapılacak başvurular bakımından da yasağın geçerli olacağı sonucuna varılmış ve on yıllık yasak

¹⁰²⁷ İlk kararda sekiz üye ret, üç üye yorumlu ret, dört üye ise iptal yönünde oy kullanırken, ikinci kararda ilk kararda ret oyu kullanan sekiz üyenin yedisi ret yönünde karşı oy kullanmış, bir üyenin yerine ise iptal yönünde oy kullanan başka bir üye katılmıştır. Ancak, sonucu etkileyen asıl değişim, yorumlu ret oyu kullanan üç üyenin ikinci kararda iptal kararına katılmaları ile olmuştur. (Ş.Müftügil, A.Koçak, A.H.Boyacıoğlu). Bu üyelerin görüş değiştirmelerinde ise uygulamanın daha önceki kararlarında belirttikleri yönde gelişmemiş olması etkili olmuştur..

¹⁰²⁸ Bu kararın esasına yönelik bir eleştiri için bkz. Gürkan ÇELEBİCAN, “Anayasanın 38.maddesine İlişkin İptal Kararı Üzerine”, **Bülent Nuri Esen’e Armağan**, AÜHFY no.417, Ankara 1977, ss.137-157.

¹⁰²⁹ Bkz. Yekta Güngör ÖZDEN, “Anayasaya Uygunluk Denetiminde On Yıllık Sınır”, **SÜHFD**, C.1, S.1, s.92. Yazarın vurgu yaptığı çok sayıda başvuruların bir sebebi de Anayasa Mahkemesinin karar vermesinin uzun sürmesidir. Bu tür nedenlerle yapılan üst üste başvuruların on yıllık denetim yasağı ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Örneğin, yazar 1757 nolu Toprak ve Tarım Reformu Kanununun 36.maddesi için bir mahkemenin 85 kez başvuruda bulunduğunu belirtmiştir. Oysa, söz konusu kanun hakkında açılmış olan ve şekil bakımından Anayasaya aykırılık tespit edilerek kanunun tamamının iptal edilmesi ile sonuçlanan iptal davası (1973’de açılmıştır) 1976 yılının Ekim ayına kadar sonuçlandırılmış olsaydı, zaten iptal edilen kanun hakkında bu kadar çok sayıda başvuru yapılmamış olurdu.

¹⁰³⁰ Tartışmalar için bkz. ÖDEN, “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli...”, **op.cit.**, ss.57-59.

bakımından herhangi bir istisna getirilmemiştir.¹⁰³¹ Oysa bu varsayım geçerli olmadığı gibi, Anayasa Mahkemesi kararlarında hangi gerekçeler bakımından değerlendirmede bulunduğu açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi kararında değerlendirilen gerekçeler dışında bir gerekçe ile başvuru yapılması mümkün olmalıdır.¹⁰³² Nitekim Anayasa Mahkemesinin özellikle son on yıl içerisinde gerekçede yer alan bu daraltıcı yorumu aşma yönünde bir eğilimi olduğu dikkat çekmektedir.

Anayasa Mahkemesi, öncelikle, itiraz konusu normun aykırı olduğu iddia edilen Anayasa hükümlerinde değişiklik yapılması halinde on yıllık süre dolmadan yeniden denetim yapılabileceğine karar vermiştir.¹⁰³³ Bu kararlarda sonuç olarak iptal kararı verilmemiş olmakla birlikte, “başvuru kararının yasal dayanağını oluşturan Anayasa kuralının değişikliğe uğraması gözetilerek” yeniden inceleme yapıldığı açıkça belirtilmiştir.¹⁰³⁴

Bir kararında ise, açıkça belirtmemekle birlikte, on yıllık süre dolmadan farklı gerekçe ile yapılan ikinci başvuruda yeniden denetim gerçekleştirmiştir. İtiraz konusu norm olan Vergi Usul Kanununun 359.maddesinin a bendinde, bu kanun gereğince tutulması zorunlu olan “...defterleri (...) gizleyenler (...) hakkında altı aydan üç yıla kadar hapis cezası” öngörülmektedir. Bu düzenleme aleyhine yapılan ilk başvuruda, söz konusu hükmün Anayasanın 38.maddesinde yer alan “*hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğünü yerine getirmemesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz*” hükmü ile 2.maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmüş ve bu gerekçeler Anayasa Mahkemesince uygun bulunmayarak başvurunun reddine karar

¹⁰³¹ Anayasaya aykırı olmadığı tespit edilen bir kanun hükmünün, aykırı hale gelmesi için gereken asgari süre için Danışma Meclisi beş yılı makul bulurken, Milli Güvenlik Konseyi on yılı makul bulmuş ve sonuçta düzenleme bugünkü halini almıştır. Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu Gerekçeleri için bkz. AKAD/DİNÇKOL, **op.cit.**, ss.597-598. “Her ne kadar sebep birliği olmadıkça muhkem kaziyeden bahsolunamazsa da Anayasa Mahkemesi, kararında, davanın dayandığı gerekçesiyle bağlı olmadığından Anayasaya aykırılığı her türlü neden yönünden araştırmak zorundadır.

¹⁰³² ÖDEN, “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli...”, **op.cit.**, s.70.

¹⁰³³ Öğretide de, bu halde denetim yasağının geçerli olmaması gerektiği kabul edilmektedir. ÖDEN, “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli...”, **op.cit.**, s.69; Korkut KANADOĞLU, **op.cit.**, s. 186.

¹⁰³⁴ E.2001/408, K.2002/191, Kt.21.11.2002, RG.02.10.2003; E.2002/165, K.2002/195, Kt.11.12.2002, RG.26.04.2003. İlk ret kararı için bkz. E.1995/18, K.1995/50, Kt.26.09.1995, RG.15.11.1997. Aynı yönde: E.2001/415, K.2002/166, Kt.21.11.2002. Bu olayda daha önce iki kere ret kararı verilmiştir. İlki, E.1985/32, K.1986/9, Kt.11.03.1986, ikincisi E.1996/65, K.1997/31, Kt.04.02.1997. Her iki olayda da, Anayasa Mahkemesinin yaptığı inceleme sonucunda yine Anayasaya aykırılık tespit etmeyerek ret kararı vermiş olması, bu kararların belirli bir amaca yönelik olmadığını göstermektedir.

verilmiştir.¹⁰³⁵ Bu karar Resmi Gazetede yayımlandıktan sonra yapılan ikinci başvuruda ise, aynı hükmün, Anayasanın 38.maddesinde yer alan “*hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya ve bu yolda delil göstermeye zorlanamaz*” hükmüne aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi, daha önce yaptığı incelemeye hiçbir atıfta bulunmaksızın, düzenlemeyi bu gerekçe ile bir kez daha incelemiş ve bu açıdan da Anayasaya aykırı bulmayarak başvuruyu reddetmiştir.¹⁰³⁶

Anayasa Mahkemesinin bu kararında, hangi gerekçe ile bu ikinci denetimin gerçekleştirildiği açıkça belirtilmemiştir. 2004 yılında, Anayasanın 38.maddesinde bazı değişiklikler yapılmış olmakla birlikte, bu değişikliğin Anayasaya aykırılık gerekçeleriyle hiçbir ilgisi yoktur.¹⁰³⁷ Anayasa Mahkemesinin, on yıllık denetim yasağını uygulayabilme amacıyla, 1996 yılından beri yapılan başvuru ve sonuçlarına ilişkin liste 2006 yılından beri internet sitesinde paylaşımına sunulmuştur. Dolayısıyla, kolayca bulunabilecek bir bilginin gözden kaçırılmış olma ihtimali de zayıftır. Bu çerçevede, Anayasa Mahkemesinin, on yıl süre ile başvuru yasağını, sadece aynı kanun hükmünün, aynı Anayasa hükmüne ve aynı gerekçe ile yapılan başvurular bakımından geçerli kabul ettiği düşünülebilir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin diğer kararlarında, farklı gerekçe ile yapılan başvurular bakımından yeniden inceleme yapmadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu içtihadın yerleşmiş olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.¹⁰³⁸

¹⁰³⁵ E.2002/55, K.2003/8, Kt.11.03.2003, RG.16.12.2003.

¹⁰³⁶ E.2004/31, K.2007/11, Kt.31.01.2007, RG.18.05.2007.

¹⁰³⁷ 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ile, ölüm cezası kaldırılmış ve vatandaşın suç sebebiyle yabancı bir ülkeye iade edilmemesi kuralına, Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerekleri istisnası getirilmiştir.

¹⁰³⁸ Anayasa Mahkemesinin, on yıllık süre dolmadığı gerekçesiyle reddettiği başvuruların büyük çoğunluğunda başka bir gerekçe ile de Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulmuş ve Anayasa Mahkemesi daha önceki kararında yer almayan gerekçeler bakımından bir değerlendirme yapmayı gerekli görmemiştir. Örneğin; 1989/18 esas sayılı başvuruda 1989/24 sayılı karardan (10,13) farklı olarak Anayasanın 11.maddesine; 1994/51 ve 52 esas sayılı başvurularda, 1986/9 sayılı karardan (10,11,13) farklı olarak Anayasanın 38.maddesine; 1999/9 esas sayılı başvuruda, 1994/67 sayılı karardan (10,35,36) farklı olarak Anayasanın 9,46 ve 142.maddelerine; 2001/281 esas sayılı başvuruda, 1999/24 sayılı karardan (2,10) farklı olarak Anayasanın 11. ve 38.maddelerine; 2001/296 esas sayılı başvuruda, 1995/50 sayılı karardan (5,10,65,167) farklı olarak Anayasanın 2.ve 90.maddelerine; 2002/63 esas sayılı başvuruda, 1993/24 sayılı karardan (10) farklı olarak Anayasanın 2.maddesine; 2002/103 esas sayılı başvuruda, 1996/40 sayılı karardan (10,11,61) farklı olarak Anayasanın 2 ve 60.maddelerine; 2006/60 esas sayılı başvuruda, 2004/27 sayılı karardan (2,36,38) farklı olarak Anayasanın 7,10,55,73,128 ve 161.maddelerine; 2007/74 esas sayılı başvuruda, 2004/20 sayılı karardan (2, 10,11,30,38, 169) farklı olarak Anayasanın 44

ii) *On yıl süreli denetim yasağının uygulanmasına ilişkin sorunlar*

Anayasanın 152.maddesine göre, on yıl süreli denetim yasağının uygulanması üç koşulun bir arada bulunmasını gerektirir. Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek ret kararı vermesi, bu kararın Resmi Gazete’de yayımlanması ve on yıl dolmadan aynı kanun hükmü aleyhine ikinci bir başvuru yapılmış olması. Bu koşullar oldukça açık ve net gibi gözükmekle birlikte, uygulamada bazı sorunların çözümü yorum yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Elbette, denetim yasağının sınırlayıcı bir hüküm olması yapılacak yorumda dar yorum ilkesinin esas alınmasını gerektirir.¹⁰³⁹

İlk sorun, sınırlayıcı hükmün itiraz yolunu düzenleyen maddede yer almasından hareketle, iptal davası sonucu verilen ret kararlarının denetim yasağını başlatıp başlatmayacağı üzerinedir.¹⁰⁴⁰ Öğretide, iptal davası üzerine verilen ret kararından sonra bir defa da itiraz yoluna başvurulabileceği, on yıllık denetim yasağının itiraz yolu ile yapılan başvuru üzerine verilen ret kararından başlayacağı ileri sürülmüştür.¹⁰⁴¹ Ancak, Anayasa Mahkemesi, işin esasına girilerek verilen ilk ret kararının iptal davası sonucu verilmiş olmasını dikkate almayarak, daha sonra yapılan başvuruları on yıllık denetim yasağı kapsamında olduğu gerekçesiyle reddetmektedir.¹⁰⁴²

ve 45.maddelerine; 2007/90 esas sayılı başvuruda, 1998/42 sayılı karardan(2,60,65) farklı olarak Anayasanın 11,13 ve 49.maddelerine aykırılık iddiasında bulunulmuştur.

¹⁰³⁹ TEZİÇ, *Anayasa Hukuku...*, 2009, s.220; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, *op.cit.*, 2009, s.531.

¹⁰⁴⁰ Hükmün itiraz yolunu düzenleyen maddede yer alması, iptal davasının çok kısa bir süreye bağlı olması karşısında, ilk başvuru sonucu verilecek olası bir ret kararının Resmi Gazete’de yayımlanmasından sonra ikinci bir iptal davası açılması için yeterli bir süre kalmasının neredeyse imkansız olmasından kaynaklanıyor olabilir. Dolayısıyla, ilk başvurunun niteliği değil, ikinci başvurunun niteliği dikkate alınarak itiraz yolunu düzenleyen maddede bu konunun yer alması makul gözükmektedir.

¹⁰⁴¹ DURAN, “Türkiye’de anayasa yargısının işlevi...”, *op.cit.*, s.12, ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2005, s.406, ALİEFENDİOĞLU, “Türk Anayasa Yargısında İptal...” *op.cit.*, s.129, ALİEFENDİOĞLU, *op.cit.*, s.166 ve 298; TÜLEN, *Türk Anayasa Yargısında...*, s.76; GÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2000, s.921; TEZİÇ, *Anayasa Hukuku...*, 2009, s.220; ÖDEN, “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli...”, *op.cit.*, s.62; TANÖR/ YÜZBAŞIOĞLU, *op.cit.*, 2004, s.516.

¹⁰⁴² İptal davası : E.2001/346, K.2003/63, Kt.11.06.2003. Bu karar henüz Resmi Gazete’de yayımlanmadan (08.11.2003) yapılmış olan itiraz yolu başvurusunun (04.04.2003 tarihli) bir kısmı, daha önce iptal davası sonucu verilen ret kararı gerekçe gösterilerek on yıllık denetim yasağı kapsamında olduğundan reddedilmiştir. E.2003/23, K.2006/26, Kt.22.02.2006. Bir diğer benzer olayda ise, başvuru ret kararı Resmi Gazetede yayımlandıktan sonra yapılmıştır. İptal davası: E.2005/52, K.2007/35, Kt.03.04.2007, RG.18.03.2008, İtiraz başvurusu: E.2010/18, K.2010/45, Kt.24.03.2010, RG.22.06.2010. Anayasa Mahkemesinin iptal davası yolu ile yapılan bir başvuru sırasında inceleyerek Anayasaya aykırı bulmadığı bir normu itiraz yolu ile yapılan başvurular üzerine tekrar incelediği bir karar bulunmakla

İkinci olarak, Anayasa metninde “kanun hükmünün” ifadesinin yer alması, kanun hükmünde kararnameler bakımından bu yasağın geçerli olup olmadığı tartışmasına neden olmuştur. Hükmün amacından yola çıkarak, bu ifadenin kanun hükmünde kararnameler hakkında verilen kararları da kapsamaması gerektiği yönünde bir görüş bulunmakla birlikte¹⁰⁴³, öğretide ağırlıklı olarak kanun hükmünde kararnameler bakımından bu yasağın geçerli olmadığı ileri sürülmektedir.¹⁰⁴⁴ Bu dönemde, daha önce Anayasaya uygun bulunan bir kanun hükmünde kararname hükmü hakkında yeniden bir başvuru yapılmadığı için Anayasa Mahkemesi konuya açıklık getirmemiştir.¹⁰⁴⁵ Kanun hükmünde kararnameler, uzun süre kanunlaşmadan yürürlükte kalmak üzere tasarlanmış işlemler olmadıklarından, düzenlemede kanun hükmünde kararnamelere yer verilmemesi isabetli olmuştur. Kanun hükmünde kararname hükümleri, kanun hükmüne dönüştükleri takdirde, yeni bir düzenleme olarak kabul edilip yeniden incelenebilecektir. Bir kanun hükmünde kararname hükmü aleyhinde sürekli başvuru yapılmasından rahatsızlık duyulması, hükmün TBMM’de görüşülerek kanunlaşması sürecini hızlandırma işlevi de görebilir. Dolayısıyla, on yıllık denetim yasağının amaçsal yorumu, kanun hükmünde kararnameler rejiminin amaçsal yorumu ile birlikte değerlendirildiğinde, denetim yasağının kanun hükmünde kararnameleri kapsamaması gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Bu noktada, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin denetimi ilginç bir özellik göstermektedir. Anayasa Mahkemesinin olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerini denetleme yetkisini kabul etmediği belirtilmişti. Ancak, itiraz konusu normun adıyla bağlı olmama yönündeki yerleşmiş içtihadın bir sonucu olarak, Anayasa Mahkemesi ilk inceleme aşamasında öncelikle önündeki metnin olağanüstü hal kanun

birlikte, ikinci kararın verildiği tarihte ilk kararın henüz Resmi Gazete’de yayımlanmadığı tespit edilmiştir. İlk karar iptal davası : E.2001/36, K.2003/3, Kt.16.01.2003, RG.21.11.2003. İkinci karar itiraz yolu: E.2001/392 (11 başvuru birleştirilmiş), K.2003/60, Kt.04.06.2003, RG.18.12.2003.

¹⁰⁴³ KUZU, **1982 Anayasanın Temel Nitelikleri...**, 1990, s.190; KUZU, buradaki kanun ifadesinin “hukuk kuralı” biçiminde anlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür. ÖZDEN, “Anayasaya uygunluk denetiminde on yıllık sınır”, op.cit., s.94. Meral KAYA, **Anayasa Yargısında...**, s.173.

¹⁰⁴⁴ TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, 2009, s.220; ÖDEN Merih, “Türk Anayasa Yargısında 10 Yıl Süreli...”, op.cit., s.61; ALİEFENDİOĞLU, op.cit., s.298.

¹⁰⁴⁵ Bu noktada, kanun hükmünde kararnameler hakkındaki başvuruların önemli bir çoğunluğunun Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiş olduğunun hatırlanması gerekir.

hükmünde kararnamesi olup olmadığını belirlemektedir. Bu belirleme sonucunda, başvuru konusu hükmün olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde olduğunu saptadığı takdirde görevsizlik nedeniyle ret kararı verilmektedir. İlk inceleme sonucunda verilen bu tür kararlar, esasa ilişkin olmamaları nedeniyle hiçbir zaman on yıllık denetim yasağı kapsamına girmeyecektir. Anayasa Mahkemesinin bir olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi hükmünün niteliğine ilişkin kararını değiştirdiği tek örnekte, ikinci başvuru on yıl geçtikten sonra yapıldığı için bu hususa değinilmemiştir.¹⁰⁴⁶

Denetim yasağının söz konusu olabilmesi için ikinci başvurudaki kanun hükmünün daha önce Anayasa Mahkemesi tarafından incelenmiş “aynı” kanun hükmü olması gerekir. Aynı düzenleme olsa bile, başka bir kanunda ya da aynı kanunun başka maddelerinde yer alan hükümler yasak kapsamında değildir.¹⁰⁴⁷ Aynı şekilde, on yıllık denetim yasağının devam edebilmesi için, Anayasaya aykırılık iddiası esastan reddedilen normun değiştirilmemesi gerekir. Yeniden yapılan düzenleme Anayasaya aykırılık sorununun özüne ilişkin bir değişiklik getirmese de, teknik olarak yasama organının bir değişiklik yapması on yıl süreli denetim yasağının kalkması için yeterlidir.¹⁰⁴⁸ Bununla birlikte, maddenin sadece diğer fıkralarının ya da kanunun diğer maddelerinin değiştirilmiş olması yasağın kalkmış sayılması için yeterli kabul edilmemektedir. Oysa, bir kanunun diğer maddelerinde, hatta bazı durumlarda başka kanunlarda yapılan değişikliklerin de

¹⁰⁴⁶ Birinci karar: E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991, RG.05.03.1992. Bu kararda olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde kabul edildiği için ilk incelemede reddedilen 7.madde, ikinci başvuruda olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde olmadığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. E.2003/28, K.2003/42, Kt.22.05.2003, RG.16.03.2004.

¹⁰⁴⁷ Nitekim, Anayasa Mahkemesinin benzer düzenlemelerin birinde ret kararı verirken, diğerinde iptal kararı verdiği tespit edilebilir. Bkz. ÖDEN, “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli...”, **op.cit.**, s.64.

¹⁰⁴⁸ Örneğin, 1991 yılında aynı konuda üç ret kararı verilmiş ve bu kararlardan biri Ekim 1994’te, ikisi 1995’de yayımlanmıştır. İlk etapta, denetim yasağının 14 yıla uzadığı izlenimi veren bu kararlara konu kanun maddesi, kararların hiçbiri yayımlanmadan önce 24.06.1994 tarih ve 4008 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir. E.1990/35, K.1991/13, Kt.06.06.1991, RG.27.10.1994; E.1991/10, K.1991/14, Kt.06.06.1991, RG.17.09.1995; E.1991/25, K.1991/18, Kt.21.06.1991, RG.17.10.1995. Yeni düzenleme yine çeşitli mahkemelerce itiraz konusu yapılmış ve Anayasa Mahkemesi söz konusu normu yeniden inceleyerek karar vermiştir. E.1995/21, K.1995/36, Kt.15.08.1995, RG.18.08.1996; E.1995/22, K.1995/37; Kt.15.08.1995, RG.16.12.1997; E.1995/40, K.1995/38, Kt.15.08.1995, RG.16.12.1997; E.1995/48, K.1995/39, Kt.15.08.1995, RG.16.12.1997. Bu kararlardan sonra itiraz konusu normun içinde yer aldığı Vergi Usul Kanunu 22.07.1998 tarih ve 4369 sayılı Kanun ile köklü bir değişiklik geçirmiş ve 360.maddenin 2 fıkrasında yer alan düzenleme 359.maddenin a bendinin sonuna aktarılmıştır. Bu nedenle, bir kez daha 10 yıllık denetim yasağı kapsamından çıkan norm hakkında yeniden başvuru yapılması mümkün olmuştur. E.2001/345, K.2002/86, Kt.26.09.2002; E.2001/353, K.2002/87, Kt.26.09.2002.

bir normun Anayasaya uygunluğuna etkisi olabilir. Bu durumda, Anayasa Mahkemesinin öncelikle böyle bir etkinin varlığını araştırması ve etki tespit ettiği takdirde on yıllık süreyi dikkate almaksızın denetimi gerçekleştirmesi daha uygun olacaktır. Zira, artık burada “aynı kanun hükmünden” söz etmek mümkün değildir.¹⁰⁴⁹

Anayasa Mahkemesi talep olmaksızın incelemede bulunamayacağına göre, başvuru yapılması yasaklanmakla, kural olarak, Anayasa Mahkemesinin inceleme yapması da yasaklanmaktadır. Bunun tek istisnası, taleple bağıllık ilkesinin istinasını oluşturan 2949 sayılı Kanunun 29.maddesidir. Bu maddeye göre, verilen bir iptal kararına bağlı olarak uygulanma olanağı kalmayan diğer hükümlerin de iptaline karar verilebilir. Uygulanma olanağı kalmayan normların mevzuattan ayıklanması amacına yönelik bu hükmün uygulamasında, hükmün Anayasaya uygun ya da aykırı olduğuna dair herhangi bir inceleme yapılmamaktadır. Dolayısıyla, on yıllık süre içerisinde bir normun bu hükme dayanılarak iptal edilmesi bir içtihat değişikliği anlamına gelmemektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi böyle bir durumla karşılaştığında, on yıl süreli denetim yasağını dikkate almamıştır. İmar Kanununun 13.maddesinin 3.fikrasına yönelik ilk başvuruda işin esasına girerek ret kararı verildikten sonra¹⁰⁵⁰, on yıllık sürenin dolmasına az bir zaman kala, bu sefer İmar Kanununun 13.maddesinin 1. ve 3.fikralarının Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan ikinci başvuruyu inceleyen Mahkeme; ilk inceleme aşamasında on yıllık sürenin dolmadığı gerekçesiyle 3.fikraya yönelik talebi reddetmiştir. Ancak, esas aşamasında 1.fikranın iptal edilmesi üzerine 3.fikranın uygulanamaz hale geldiği tespit edilerek, sonuçta 3.fikra için de bu nedenle iptal kararı verilmiştir.¹⁰⁵¹

Dar yorum ilkesi esas olmakla birlikte, bazı sorunların çözümünde hangi yorumun dar yorum olduğunun belirlenmesi kolay değildir. Örneğin, başvuru yasağının “esasa ilişkin ret” kararının Resmi Gazete’de yayımlanması ile başlamasının ortaya çıkardığı sorunların çözümünde en az sınırlayıcı yorumun belirlenmesi oldukça güçtür.

¹⁰⁴⁹ Benzer bir görüş için bkz. ÖDEN, “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli...”, *op.cit.*, ss.65-66.

¹⁰⁵⁰ E.1988/34, K.1989/26, Kt.21.06.1989, RG.05.12.1989.

¹⁰⁵¹ E.1999/33, K.1999/51, Kt.29.12.1999. Karar tarihi bakımından on yıllık sürenin dolmuş olduğu görülmekle birlikte, ilk inceleme aşamasında sürenin dolmadığı ve hükmün bu aşamada denetim dışı bırakıldığı belirtilmelidir.

Bu noktada, başvuru yasağının aynı zamanda denetim yasağı oluşturmasındaki bir diğer istisna, başvuru yasağının esasa ilişkin ret kararının Resmi Gazete’de yayımlanması ile başlatılmasından kaynaklanmaktadır. Bu düzenleme, ilk karar Resmi Gazete’de yayımlanmadan önce yapılmış başvuruların nasıl sonuçlandırılacağı sorusunu cevapsız bırakmaktadır. Aynı normun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla birden çok başvuru yapıldığında, Anayasa Mahkemesi bu başvuruları birleştirerek inceleyebileceği gibi, birleştirme kararı vermemeyi de tercih edebilir. Birleştirme kararı vermemesi durumunda, bir başvuru bakımından işin esasına girerek ret kararı vermesinden, bu kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasına kadar geçecek süre içerisinde aynı norm yeniden önüne gelebilecektir.

Anayasa Mahkemesi, ilk ret kararından sonra, bu kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasını beklemeden, daha önce yapılmış başvuruları on yıl yasağı gerekçesiyle reddettiği takdirde, sonuçta on yıllık sürenin fiilen karar tarihinden başlatılarak yasağın bir hayli uzatılması söz konusu olacaktır.¹⁰⁵² Anayasa Mahkemesi kararlarının aylar hatta yıllar sonra Resmi Gazete’de yayımlanması azımsanmayacak derecede çok rastlanılan bir durumdur.¹⁰⁵³

Öte yandan, ilk kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasından önce yapılan başvuruların yeniden incelenmesi halinde, birden fazla “işin esasına girilerek verilmiş ret kararı” ortaya çıkacaktır. Bu kararların hepsinin aynı tarihli Resmi Gazete’de yayımlanması durumunda yasak süresinin uzaması bakımından bir sorun bulunmamaktadır. Ancak, ayrı tarihli Resmi Gazetelerde yayımlanmaları halinde, on yıllık sürenin her bir karardan sonra yeniden başlaması ile denetim yasağının uzaması riski vardır.

¹⁰⁵² Bu görüş için bkz. E.1989/18, K.1989/31, Kt.05.09.1989. Necdet Darıcıoğlu, Yılmaz Aliefendioğlu, Mustafa Şahin Karşı oyu.

¹⁰⁵³ Örneğin, 2001 yılında yapılan bir başvuru hakkında 2003 yılında ret kararı verilmiş ve bu karar 2006 yılında yayımlanabilmiştir. E.2001/373, K.2003/67, Kt.18.06.2003, RG.17.05.2006. Dolayısıyla, bu karara konu norm bakımından yasama organınca bir değişiklik yapılmadıkça denetim yasağının 13 yıla uzama ihtimali vardır. Anayasa Mahkemesinin karar tarihi ile kararın Resmi Gazete’de yayımlandığı tarih arasındaki süreler için bkz. Kaynakça Ek Tablo: Anayasa Mahkemesi Kararları.

Anayasa Mahkemesi bir başvuruda, daha önce verdiği ret kararına gönderme yaparak yeniden karar verilmesine yer olmadığına hükmetmiştir.¹⁰⁵⁴ Birkaç kararında ise, başvuru anında ret kararının Resmi Gazetede yayımlanmış olup olmadığını dikkate almaksızın, ikinci başvuruyu on yıllık denetim yasağı gerekçesiyle reddetmiştir.¹⁰⁵⁵ Bu istisnalar dışında, Mahkemenin genel yaklaşımı bir ret kararı Resmi Gazete’de yayımlanıncaya kadar esasa ilişkin incelemesini tekrarlama yönündedir. Bugüne kadar yapılan yeniden incelemelerde, Anayasa Mahkemesinin ilk kararından döndüğü bir örnek bulunmamaktadır. Bu tür örneklerle en çok birleştirme kararı vermeksizin aynı gün karara bağladığı dosyalarda rastlanmakla birlikte¹⁰⁵⁶, farklı tarihlerde verdiği kararlarda da aynı uygulama sürdürülmüştür.¹⁰⁵⁷ Asıl önemli nokta ise, kararların aynı ya da farklı tarihte verilmiş olmasından ziyade, bu kararların Resmi Gazete’de yayımlandıkları tarihlerdir. Mahkemenin, çoğunlukla, bu kararları aynı tarihli Resmi Gazete’de yayımlatma eğiliminde olduğu tespit edilebilir.¹⁰⁵⁸ Ancak, bu durum bütün kararlar için geçerli değildir.¹⁰⁵⁹ Dolayısıyla, ileri tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan esasa ilişkin

¹⁰⁵⁴ E.1989/18, K.1989/31, Kt.05.09.1989.

¹⁰⁵⁵ Bu ret kararları esas incelemesi aşamasında verilmiştir. Zira, ilk inceleme tarihinde ilk karar henüz Resmi Gazete’de yayımlanmamıştır. Bu kararların bir ortak özelliği de, itiraz konusu hükümlerin bazılarının on yıl yasağı kapsamında olmamasıdır. 1. karar E.1985/31, K.1986/11, Kt.27.03.1986, RG.09.05.1986 / 2. karar E.1985/33, K.1986/22, Kt.11.09.1986. (İlk inceleme tarihi 16.01.1986).

1. karar E.1988/29, K.1989/2, Kt.12.01.1989, RG.25.01.1989 / 2.karar E.1988/35, K.1989/13, Kt.14.03.1989. (İlk inceleme tarihi: 15.09.1988).

1. karar E.2001/346, K.2003/63, Kt.11.06.2003, RG.08.11.2003 / 2.karar E.2003/23, K.2006/26, Kt.22.02.2006. (Başvuru tarihi: 04.04.2003).

¹⁰⁵⁶ Örneğin E.1991/38, K.1991/38 ve E.1991/39, K.1991/39 sayılı dosyalar aynı gün (24.10.1991) karara bağlanmış, her iki kararda da işin esasına girilerek ret kararı verilmiştir. Benzer örnekler: E.1998/25, K.1998/56, Kt.29.09.1998 ve E.1998/26, K.1998/57, Kt.29.09.1998; K.1992/11,12,13,14, Kt.27.02.1992

¹⁰⁵⁷ Farklı tarihlerde verilen aynı karar örnekleri: E.1991/49, K.1991/54, Kt.25.12.1991 ile E.1992/2, K.1992/22, Kt.31.03.1992; E.1996/49, K.1996/46, Kt.11.12.1996 ile E.1996/75, K.1997/50, Kt.14.05.1997; E.1993/3, K.1993/20, Kt.25.05.1993 ile E.1994/46, K.1994/57, Kt.18.07.1994; E.1995/22, K.1995/37, Kt.15.08.1995 ve E.1995/40, K.1995/38, Kt.15.08.1995 ile E.1995/48, K.1995/39, Kt.06.09.1995; E.1997/27, K.1998/43, Kt.30.06.1998 ile E.1999/47, K.1999/46, Kt.28.12.1999; E.2001/485, K.2002/2, Kt.03.01.2002 ile E.2001/493, K.2002/11, Kt.08.01.2002; E.2006/34, K.2006/37, Kt.09.03.2006 ile E.2006/58, K.2006/50, Kt.12.04.2006; E.1991/26, K.1992/11, Kt.27.02.1992; E.1991/29, K.1992/12, Kt.27.02.1992; E.1991/42, K.1992/13, Kt.27.02.1992; E.1991/43, K.1992/14, Kt.27.02.1992 ile aynı yönde olan E.1992/27, K.1992/31, Kt.05.05.1992 ve E.1992/35, K.1992/46, Kt.15.09.1992.

¹⁰⁵⁸ Aynı tarihte Resmi Gazete yayımlanan karar örnekleri: 1987/20 ve 22; 1987/21,23,24 ve 25; 1988/27,28 ve 29; 1990/18 ve 19; 1986/6 ve 7; 1991/14, 18, 38 ve 39; 1998/8 ve 9; 1995/37,38 ve 39; 1998/23 ve 24; 1998/56 ve 57; 2000/48 ve 49; 2002/86 ve 87; 2006/37 ve 47.

¹⁰⁵⁹ Farklı Resmi Gazetelerde yayımlanan aynı normun esasına ilişkin ret kararları: E.2001/408, K.2002/191, Kt.21.11.2002, RG.02.10.2003 ve E.2002/165, K.2002/195, Kt.11.12.2002, RG.26.04.2003; E.2001/485, K.2002/2, Kt.03.01.2002, RG.05.06.2002 ile E.2001/493, K.2002/11, Kt.08.01.2002, RG.12.04.2002; E.1997/27, K.1998/43, Kt.30.06.1998, RG.15.01.2000 ile E.1999/47, K.1999/46, Kt.28.12.1999, RG.10.03.2000.

ret kararları yasak süresini uzatabilir. Üstelik kısa sürede üye değişimine paralel olarak kararın değişmesi riski ile birlikte değerlendirildiğinde, Anayasa Mahkemesinin, aynı gerekçe ile yapılan başvurular bakımından yeniden esas incelemesi yapmaması daha uygun gözükmektedir.

Bu sorundan bağımsız olarak, yasak süresinin Resmi Gazete’de yayımlanma tarihi ile başlaması nedeniyle, Anayasa Mahkemesinin karar tarihi ile kararın Resmi Gazete’de yayımlandığı tarih arasındaki fark açıldıkça, bir normun Anayasaya aykırılığı hususunun yeniden değerlendirilebileceği zaman da uzamaktadır. Örneğin, Anayasa Mahkemesinin 1990 yılında verdiği bir ret kararının Resmi Gazete’de 1993 yılında yayımlanmış olması, 2001 yılında yapılan başvurunun on yıllık süre geçmediği gerekçesiyle reddedilmesine neden olmuştur.¹⁰⁶⁰

Anayasa Mahkemesinin on yıllık süre geçtikten sonra yapılan başvurular üzerine daha önceki kararını sürdürdüğü ya da ilk kararından dönerek iptal kararı verdiği örnekler bulunmaktadır. İcra İflas Kanununun 352a maddesine yönelik başvurular hem 1986 yılında hem de 1997 yılında Anayasaya aykırı bulunmayarak reddedilmiştir.¹⁰⁶¹ Kararını değiştirdiği örneklerden birinin gerekçesi Anayasa değişikliğidir. 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 89.maddesinin a bendinin son paragrafı, belediyelerin talep ettiği katılma paylarına karşı dava açılabilmesi için, katılma paylarının yarısının önceden belediyeye ödenmesini zorunlu kılmaktadır. 1987 yılında yapılan incelemede, bu hükmün, hak arama özgürlüğünü sınırladığı kabul edilmekle birlikte, bu sınırlama Anayasanın 13.maddesindeki genel sınırlama sebepleri arasında yer alan kamu yararı

¹⁰⁶⁰ İlk kararlar: E.1989/28 ve 29, K.1990/18 ve 19, Kt.10.07.1990, RG.28.07.1993 – İkinci karar E.2001/404, K.2001/344, Kt.25.10.2001. Aynı tür bir başka örnekte, ilk karar 1998 yılında verildiği halde 2000 yılında Resmi Gazete’de yayımlandığı için 2009 yılında on yıl yasağı gerekçesiyle reddedilmiştir. İlk başvuru: E.1997/18, K.1998/42, Kt.30.06.1998, RG.06.12.2000, İkinci başvuru, E.2007/90, K.2009/2, Kt.08.01.2009, RG.26.02.2009.

¹⁰⁶¹ İlk esasa ilişkin ret kararı: E.1985/32, K.1986/9, Kt.11.03.1986, RG.09.05.1986. İkinci esasa ilişkin ret kararı: E.1996/35, K.1997/31, Kt.04.02.1997, RG.19.09.1997 (Başvuru tarihi: 09.10.1996). Bu karardan sonra, 2001-2002 yıllarında aynı hüküm için yeniden başvuruda bulunulmuş, bu başvurular Anayasa değişikliği gerekçe gösterilerek 10 yıllık süre dolmadığı halde kabul edilmiştir. Ancak, bu inceleme sonucunda da Anayasaya aykırılık tespit edilmemiştir. E.2001/415, K.2002/166, Kt.21.11.2002. İtiraz konusu hüküm 2003 yılında değişiklik geçirerek İcra İflas Kanununun 352b maddesi haline gelmiş, 2005 yılında da yürürlükten kaldırılmıştır. (31.05.2005-5338 sayılı Kanun 23.madde)

gerekçesine dayandığı için Anayasaya aykırılık tespit edilmemiştir.¹⁰⁶² 2001 yılında yapılan ikinci başvuruda ise, yapılan Anayasa değişikliği sonucunda, Anayasanın 13.maddesindeki genel sınırlama sebeplerinin kaldırılması, temel hak ve özgürlüklerin sadece ilgili maddelerdeki sebeplerle sınırlanabilmesi ve hak arama özgürlüğünü düzenleyen 36.maddede herhangi bir sınırlama sebebine yer verilmemesi hususları gözetilerek, itiraz konusu norm Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.¹⁰⁶³ Anayasa Mahkemesinin kararını değiştirdiği ikinci örnekte ise, gerekçe bir önceki karardan sonra verilen Yargıtay İçtihadı Birleştirme kararıdır. Anayasa Mahkemesi, verdiği yorumlu ret kararı dikkate alınmadan verilen bu karar üzerine yaptığı yeni inceleme sonucunda iptal kararı vermiştir.¹⁰⁶⁴

Bütün bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, yapılacak Anayasa değişikliği ile on yıl süreli denetim yasağının tamamen kaldırılarak, gerekirse kanunda farklı gerekçe ileri sürülmesi ya da koşulların değişmesi halinde yeniden denetim yapılabileceğine ilişkin bir düzenleme yapılması önerilebilir. Belirli bir süre konulmasında ısrar edildiği takdirde, sürenin başlangıcının Anayasa Mahkemesinin karar tarihine çekilmesinin en azından sorunların bir kısmının çözülmesine katkıda bulunacağını altını çizmek gerekir.

2. Somut Olayda Davada Uygulanacak Kuralı Belirleme Yetkisi

İtiraz yolu ile yapılan başvurularda, davada uygulanacak kuralın başvuru dilekçesinde yer alması bir zorunluluktur. Daha önce de belirtildiği gibi, başvuran mahkeme uygulanacak kuralı açıkça belirtmediği takdirde, Anayasa Mahkemesince “işin geri

¹⁰⁶² E.1987/19, K.1987/31, Kt.24.11.1987, RG.29.03.1988.Bu kararın eleştirisi için bkz. DURAN Lutfi, “Belediye Giderlerine Katılma Payı ve On Yıl Süreli Anayasaya Uygunluk”, **Mali Hukuk**, Sy.30, Kasım-Aralık 1990, ss.3-23.

¹⁰⁶³ E.2001/5, K.2002/42, Kt.28.03.2002, RG.05.09.2002 Anayasa Değişikliği Hakkında 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun, RG.17.11.2001-24556-mükerrer.

¹⁰⁶⁴ Sosyal Sigortalar Kanununun 26.maddesinin 1.fikrasına yönelik itiraz E.1990/28 sayılı dosyada karara bağlanmış (K.1991/11, Kt.02.05.1991) ve bu karar 16.10.1991 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu ise 1994 yılında Anayasa Mahkemesinin kararında yaptığı yorumla bağdaşmayan bir karar vermiştir. E.1992/3, K.1994/3, Kt.01.07.1994 (Kazancı). On yıllık süre dolduktan sonra yapılan başvuruda ise iptal kararı verilmiştir. E.2003/10, K.2006/106, Kt.23.11.2006. Bu konu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Fazıl SAĞLAM, “Yetki ve İşlev Bağlamında Anayasa Mahkemesinin Yasama, Yürütme ve Yargı İle İlişkisi”, **Anayasa Yargısı** 13, 1996, ss.53-60; Fazıl SAĞLAM, “Anayasa Yargısının Bazı Sorunları”, **Bülent Tanör Armağanı**, Legal, 2004, ss.539-542.

çevrilmesine” karar verilmektedir. Dolayısıyla, uygulanacak kuralı belirleme yetkisi öncelikle başvuran mahkemeye aittir. Taleple bağlı olması ilkesinin bir sonucu olarak, başvuran mahkeme tarafından iptali talep edilmemiş bir kuralın, Anayasa Mahkemesince re’sen uygulanacak kural olarak belirlenip, Anayasaya uygunluk denetimine tabi tutulması mümkün değildir. Burada önemli olan konu, başvuran mahkemece yapılan uygulanacak kural tespiti üzerinde Anayasa Mahkemesinin bir inceleme yetkisi olup olmadığı ve varsa bu yetkinin sınırının ölçütlerinin belirlenmesidir. Uygulanacak kuralın belirlenmesinde bir diğer sorun ise, bu belirlemenin zamanına ilişkindir. Başvuru tarihinde uygulanacak kural olan bir norm, daha sonra değiştirilebilir ya da yürürlükten kaldırılabilir. Bu durumda, uygulanacak kuralın yeniden tespit edilmesi gerektiğinde, bu belirlemenin kim tarafından, hangi koşullarda yapılabileceğinin de incelenmesi gerekir.

a) Başvuran Mahkemece Yapılan Belirleme Üzerinde Anayasa Mahkemesinin Denetim Yetkisi

Anayasa Mahkemeleri, kendilerine açıkça bir yetki tanınmasa da, itiraz yoluna başvuran mahkemenin uyması gereken koşulları belirten hükümlere referans yapmak suretiyle, uygulanacak kural koşulu yönünden bir inceleme gerçekleştirebilmektedir. Anayasa Mahkemelerinin yaptıkları bu incelemeye karşı yasa koyucuların bir müdahalesi de olmamıştır. Örneğin, 1961 Anayasası döneminde, Türk Anayasa Mahkemesinin davada uygulanacak kuralı belirleme yetkisine yönelik herhangi bir hüküm yer almıyordu.¹⁰⁶⁵ Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kuralı belirleme konusunda eleştirilen bir uygulaması olduğu bilindiği halde, 1982 Anayasası döneminde bu incelemeyi sınırlayacak bir düzenleme yapılmamıştır. Aksine, 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi Kanununun 28.maddesine “*Anayasa Mahkemesince yapılan bu incelemede, eksikleri*

¹⁰⁶⁵ 44 sayılı Kanunun konu ile ilgili 27.maddesi : “Bir davaya bakmakta olan mahkeme:1. O dava sebebiyle uygulanacak kanun hükümlerini Anayasaya aykırı görürse, bu yoldaki gerekçeli kararı; veya, 2. Taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa tarafların bu konudaki iddia ve savunmalarını ve kendisini bu kaniya götüren görüşünü açıklayan kararı; Dosya muhtevasının mahkemece bu konu ile ilgili görülen belgelerin tasdikli suretleriyle birlikte Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderir.Mahkeme, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara resmen ittıla kesbedinceye kadar, davayı geri bırakır.Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere üç ay içinde kararını verir.” “03.08.1962 tarihli Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün “ilk inceleme” başlıklı 15.maddesinin konu ile ilgili 4.fıkrasında sadece işin geri çevrilmesine yol açan konularla ilgili bir inceleme düzenlenmiş, mahkemenin yetkisizliği nedeniyle red kararı verilmesine yol açacak bir incelemeden bahsedilmemiştir.

*olduğu anlaşılan işlerin geri çevrilmesine, mahkemenin yetkisiz olduğu tespit edilen başvuruların da reddine karar verilir.” hükmü eklenmiştir.*¹⁰⁶⁶ Anayasa Mahkemesi, kendi yaptığı İçtüzüğü’nün 8.maddesinde, bu düzenlemeye paralel olarak, raportörlerin ilk inceleme aşamasında hazırlayacakları raporda yer alması gereken hususlar arasında, *“iptali istenilen kanun veya kanun hükmünde kararname hükümlerinin bu davada uygulanma durumları”* nı da saymıştır.

Anayasa Mahkemelerinin davada uygulanacak kural konusunda hiçbir inceleme yetkisi bulunmadığı iddiası, mahkemelere genel olarak iptal davası açma hakkı tanınmış olması gibi bir sonuç doğurabileceği gerekçesiyle haklı olarak eleştirilmiştir.¹⁰⁶⁷ Gerçekten de, hemen her ülke düzenlemesinde, itiraz konusu kuralın davada uygulanacak kural olması başvuran mahkemenin yetkisine ilişkin Anayasada ve kanunda yer alan bir koşuldur. Anayasa Mahkemelerinin de bu koşulun gerçekleşip gerçekleşmediğini incelemesi gerekli, hatta zorunlu kabul edilmektedir.¹⁰⁶⁸ Öte yandan, bir davada uygulanacak kuralı belirlemek esas olarak dava mahkemelerinin işidir ve Anayasa Mahkemelerinin bu konuda yapacağı değerlendirme dava mahkemesinin ya da ilgili temyiz mercinin takdir alanına/görevine müdahale teşkil edebilir.¹⁰⁶⁹

Bu noktada, gerek Türk hukukunda, gerekse karşılaştırmalı hukukta, davada uygulanacak kural üzerinde Anayasa Mahkemelerinin inceleme yetkisi kullanması ile bu incelemenin dava mahkemelerinin alanına müdahale etmemesi arasında bir denge arayışı ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmalı hukukta benzer örnekler değerlendirildikten sonra,

¹⁰⁶⁶ Örneğin, AÜSBF tarafından hazırlanan gerekçeli Anayasa Önerisinde, Anayasa Mahkemesinin davada uygulanacak kural ifadesini oldukça dar yorumladığı, çoğu kez başlangıç mahkemesinin tespitiyle bağlı kalmaksızın davada uygulanacak kuralı bizzat belirlediği vurgulanmış ve bu sorunun aşılması yönünde öneride bulunulmuştur. **Gerekçeli Anayasa Önerisi**, AÜSBF Yayını, 1982, s.185.

¹⁰⁶⁷ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, ss.81-82.

¹⁰⁶⁸ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.237; KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.81; DURAN, “İtiraz Yolu İle...”, **op.cit.**, s.315-316. Bazı yazarlar, Anayasa Mahkemesinin bu konuda tam yetkili olduğunu belirtmiş, bu yetkiye herhangi bir sınır göstermemiştir. Bkz. ARIK, “Yeni Anayasa Mahkememiz Hakkında...”, **op.cit.**, s.843; SAĞLAM, “Anayasa Yargısının Bazı Sorunları”, **op.cit.**, s.525.

¹⁰⁶⁹ DURAN’a göre, buradaki müdahale, Anayasa Mahkemesi’nin başvuran mahkeme ya da ilgili yüksek mahkemenin yerine geçerek davanın esasını incelemesi anlam ve sonucunu taşımaktadır. DURAN, “Anayasa Mahkemesi Yargının Üst Mercii Değildir”, **op.cit.**, s.33. Aynı yönde, AYBAY da, Anayasa Mahkemesi’nin davada uygulanacak kuralı belirlemesini sakıncalı ve mahkemenin takdir alanına müdahale olarak değerlendirmektedir. AYBAY, “Anayasaya Aykırılık İtirazının Özellikleri...”, **op.cit.**, ss.364-366.

Türk Anayasa Mahkemesi kararlarında davada uygulanacak kuralı belirleme yetkisine ilişkin içtihat ele alınacaktır.

i) *Avrupa’da Anayasa Mahkemelerinin Uygulanacak Kuralın Belirlenmesinde Dava Mahkemelerine Müdahalesi*

Avrupa Anayasa Mahkemeleri arasında, itiraz yoluna başvuran mahkemenin belirlediği norm üzerinde bir inceleme yapmayanlar olduğu gibi, az ya da çok müdahale içeren bir denetim uygulayanlar da bulunmaktadır. Yakın tarihlerde kurulan Arnavutluk, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Slovakya ve Ukrayna Anayasa Mahkemelerinden oluşan birinci grupta, başvuran mahkeme yanılmış olsa da, Anayasa Mahkemesi, dava mahkemesi tarafından belirlenen uygulanacak kural konusunda herhangi bir denetim yapmamaktadır.¹⁰⁷⁰ Anayasa Mahkemelerinin inceleme yaptığı ikinci grupta ise, davada uygulanacak kural ifadesinin kapsamına da bağlı olarak müdahale oranı ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermektedir.

Bu müdahalenin yok denecek kadar az olduğu ülkelerden Belçika’da, itiraz konusu normun davada uygulanacak kural olduğunu belirleme yetkisi münhasıran başvuran mahkemeye aittir. Anayasa Mahkemesi, itiraz konusu normun, başvuran mahkeme önündeki davada gerçekten uygulanıp uygulanmayacağını araştırmak durumunda olmadığını belirtmekte, bir anlamda onun “içişlerine müdahale etmeme ilkesine” uygun davranmaktadır.¹⁰⁷¹ Bu durumun tek istisnası, itiraz konusu normun, herhangi bir araştırma yapmaksızın, açık ve net bir şekilde uygulanacak kural olmadığının belirlenebilmesi halidir. Anayasa Mahkemesine uygulanacak kural konusunda bir denetim yetkisi verilmemesinin, itiraz yolunun doğasına uygun olmadığı ve suistimale yol açabileceği düşünülmüşse de, Anayasa Mahkemesinin dava mahkemelerinin alanına müdahale etmesinin daha fazla sıkıntı yaratacağı dikkate alınmaktadır. Belçika Anayasa Mahkemesi, uygulanacak kuralın hangisi olması gerektiğine müdahale etmemekle

¹⁰⁷⁰ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.24.

¹⁰⁷¹ VERDUSSEN, “Les Atouts et les limites...”, **op.cit.**, ss.184-185; FAVOREU/GAÏA, “En Belgique”, **op.cit.**, s.14.

birlikte, Anayasaya aykırılık gerekçelerini dikkate alarak itiraz konusu normun bir fıkrasını ya da cümlesini seçmek suretiyle sınırlama kararı verebilmektedir.¹⁰⁷²

İspanya, İtalya, Avusturya ve Almanya’da da, dava mahkemesi tarafından belirlenen uygulanacak kural üzerindeki denetim oldukça sınırlıdır. Ancak, uygulanacak kural ifadesinin anlamına ilişkin bölümde ele alınacağı gibi, bu ülkelerin hepsinde, uygulanacak kuralın aynı zamanda mahkemenin vereceği karara etkili olması gerekmektedir.¹⁰⁷³ Anayasa Mahkemelerinin de, uygulanacak kural ile dava mahkemesinin vereceği karar arasındaki ilişki (*pertinence/prejudicialité/rilevanza*) üzerinde bir inceleme yetkisi bulunmaktadır.

Örneğin, Avusturya sisteminde, ilk derece mahkemelerinin doğrudan başvuru hakkının olmaması, Anayasa Mahkemesinin davada uygulanacak kanun bakımından fazla sıkı davranmamasına neden olmuştur.¹⁰⁷⁴ Bununla birlikte, Avusturya Anayasa Mahkemesi, itiraz konusu normun, başvuran mahkeme önündeki davanın sonuçlanmasında etkisi olup olmadığını denetlemekte ve bu hususta mahkemenin yaptığı belirleme ile kendisini bağlı saymamaktadır. Örneğin, Danıştay tarafından taksii işletmelerine ilişkin bir hükmün iptali istemiyle yapılan başvuru, davanın araba kiralama ile ilgili olduğu tespit edilerek reddedilmiştir.¹⁰⁷⁵ Mahkemenin içtihatlarına bakıldığında, istikrarlı bir şekilde, uygulanacak kuralın belirlenmesinde başvuran mahkemelere geniş bir hareket alanı bıraktığı ve bu denetimi yapmaktan büyük oranda kaçındığı görülmektedir. Bu nedenle, Avusturya Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan inceleme “asgari denetim” olarak da nitelenmektedir. Anayasa Mahkemesi de kararlarında, yapacağı incelemenin mahkemelerin alanına müdahale etmeden, yapılan belirlemenin açıkça yanlış ve savunulamaz olduğu hallerle sınırlı olduğunu vurgulamakla birlikte, bütün kararlarında açık bir gerekçe sunmaması bazılarının değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷² AAYMK, 12.Kongre, Belçika Raporu, ss.39-40.

¹⁰⁷³ Federal Alman Anayasası m.100/1; Avusturya Anayasası m.140/1, İtalya 87 sayılı Kanun m.23; İspanya Anayasası m.163.

¹⁰⁷⁴ KIRATLI, *op.cit*, 1966, s.84.

¹⁰⁷⁵ 23 Haziran 1986 tarih, 100/86 sayılı karar için bkz. PEYROU-PİSTOULEY, *op.cit*, s.294.

¹⁰⁷⁶ PEYROU-PİSTOULEY, *op.cit*, s.295, AAYMK, 12.Kongre, *Avusturya Raporu*, ss.12-13.

Federal Alman Anayasa Mahkemesi de, doğrudan uygulanacak kural olup olmadığını değil, başvuran mahkeme önündeki davanın hükme bağlanmasının Anayasaya uygunluk sorununun çözümüne bağlı olup olmadığını incelemektedir.¹⁰⁷⁷ Ancak, itiraz konusu normun karar için taşıdığı önemin belirlenmesinde, açıkça savunulamaz olmadıkça, başvuran mahkemenin hukuki görüşü esas alınmaktadır.¹⁰⁷⁸ Ayrıca, Federal Alman Anayasa Mahkemesi Kanununun 80/4.maddesine göre, bir mahkeme itiraz yoluna başvurduğu zaman, Federal Anayasa Mahkemesi durumu federal yüksek mahkemelere bildirmektedir. Yüksek federal mahkemeler, dava konusu meselede o zamana kadar Anayasayı nasıl ve hangi düşüncelere dayanarak yorumladıklarını, geçerliğine itiraz edilen kanun hükmünü içtihatlarında uygulayıp uygulamadıklarını, uyguluyorlarsa nasıl uyguladıklarını ve onunla bağlantılı hukuk meselelerini kararlarında ne şekilde ele aldıklarını Anayasa Mahkemesine bildirirler. Hükümün temyizi halinde meseleye bakmaya yetkili olacak olan, dava mahkemesinin mensup olduğu yargı kolunun başındaki yüksek federal mahkeme, Anayasa Mahkemesine, dava mahkemesinin gönderme kararı üzerine düşüncesini bildirebilir.¹⁰⁷⁹ Bu ilişkiler, dava mahkemeleri ve onların bağlı olduğu yüksek mahkemelerin görüşü dikkate alınarak karar verilmesini sağlamaktadır.

İspanyol Anayasa Mahkemesi de, başvuran mahkemenin önündeki davanın olaylarına, delillerine yönelik yeniden bir inceleme yapma konusunda kendisini yetkili görmemektedir. Bu yetkinin dava mahkemesine ait olduğu, Anayasa Mahkemesinin bu yönde bir değerlendirme yapmasının yetkisiz bir şekilde dava mahkemesinin yerine geçip karar verme anlamına geleceği kabul edilmektedir. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesinin yetkisi, itiraz konusu normun uygulanması açıkça mümkün olmayan, açık hata tespit edilen veya mahkemenin yanlış yaptığı konusunda hiçbir kuşku bulunmayan başvurular ile sınırlıdır.¹⁰⁸⁰ Bu çerçevede, başvuran mahkeme tarafından yapılan değerlendirmeye müdahale edilmesi, nadiren rastlanılan bir durumdur. Öte

¹⁰⁷⁷ KIRATLI Metin, **Alman Federal Anayasa Mahkemesi**, AÜSBFY, 1963, ss.38-39. HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.246. Bu incelemede gerektiğinde dava mahkemesi önündeki olaylar da göz önünde bulundurulmaktadır.

¹⁰⁷⁸ Korkut KANADOĞLU, **op.cit.**, s.178; BEGUİN, **op.cit.**, s.101.

¹⁰⁷⁹ KIRATLI, **Anayasa Yargısında...**, 1966 s.84.

¹⁰⁸⁰ AAYMK, 12.Kongre, **İspanya Raporu**, s.9. Başka bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesinin bu yetkisini dava mahkemesi tarafından yapılan açıkça irrasyonel olduğu haller ile sınırlı olarak kullandığı kabul edilmektedir.

yandan, uygulanacak kural olarak belirlenen normun Anayasaya aykırılığının, başvuran mahkeme önündeki davada verilecek karara etkisi üzerinde daha detaylı bir inceleme yapılmaktadır. Bu incelemede de temel ilke, mahkemenin bu hususta yaptığı belirlemenin gerekçesinde belirgin bir tutarlılık eksikliği tespit edilmedikçe başvurunun reddedilmemesidir. Ancak, bu tutarlılık eksikliğinin belirlenmesinde yüzeysel bir inceleme değil, aksine davanın diğer verilerinin değerlendirilmesi de söz konusu olmaktadır. Anayasa Mahkemesi bu incelemeyi, kendisine başvuru yapılmasının ön koşulu olan, itiraz konusu normun iptali halinde mahkemenin vereceği kararın gerçekten etkilenip etkilenmeyeceğini belirleme amacıyla yapıyorsa da, bu vesileyle dava mahkemesinin alanına girmesi mümkün olabilmektedir.¹⁰⁸¹

İtalyan Anayasa Mahkemesi, ilk dönem verdiği kararlarda, başvuran mahkemenin uygulanacak kural konusundaki değerlendirmesini denetlemeyeceğini belirttiği halde, daha sonra bu içtihadından dönerek inceleme yetkisi kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, İtalyan Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkemeden itiraz konusu normun neden davada uygulanacak kural olduğu yönünde tatmin edici bir gerekçe talep etmekte ve büyük oranda incelemesini bu gerekçe üzerinde gerçekleştirmektedir.¹⁰⁸² Bu durum, bir anlamda, Anayasa Mahkemesinin dava mahkemelerine doğrudan müdahale etmediği, kendisine yapılan başvuru üzerinde inceleme yaptığı anlamına gelmektedir. Ancak, İtalyan öğretisinde, Anayasa Mahkemesinin bazı kararlarında başvuran mahkeme önündeki davanın esası hakkında karar verdiği ve bu kararlar yetkisiz bir şekilde başvuran mahkemenin yerine geçtiği ileri sürülmektedir. Bu durumda, uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle reddedilen bir başvurudan sonra, dava mahkemesinin söz konusu kuralın uygulanacak kural olduğu yönünde ısrar etmesi halinde, sorunun nasıl çözümleneceğine ilişkin ikna edici bir cevap da bulunabilmiş değildir.¹⁰⁸³ Üstelik, Anayasa Mahkemesi, bu yetkiyi kullanırken her olayı kendine özgü koşulları içinde değerlendirmekte ve kendisini birtakım nesnel ölçütlerle bağlı tutmamaktadır.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸¹ AAYMK, 12.Kongre, **İspanya Raporu**, 19.sorunun cevabı, s.10.

¹⁰⁸² Vezio CRISAFULLI, “Le système de controle de la constitutionnalité des lois en Italie”, **RDP**, 1968, s.105. Böylece, Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkeme önündeki dava ile ilgili olarak değil, kendisine yapılan başvuru ile ilgili karar vermiş olmaktadır. Bununla birlikte, bu kararın da mahkemelere müdahale niteliği taşıması mümkündür.

¹⁰⁸³ PIZZORUSSO, “La Cour Constitutionnelle Italienne”, **op.cit.**, ss.46-47.

¹⁰⁸⁴ RİCCI, **op.cit.**, ss.51-52.

ii) *Türk Anayasa Mahkemesinin Uygulanacak Kuralın Belirlenmesinde Dava Mahkemelerine Müdahalesi*

Anayasa Mahkemesi, çalışmaya başladığı ilk günden beri, itiraz konusu normun başvuran mahkeme önündeki davada uygulanma durumu olup olmadığını incelemektedir. Mahkeme, bu incelemesini, kendisine yapılan başvurunun gerekli koşulları taşıyıp taşımadığını belirleme yetkisi çerçevesinde ele almaktadır. Öğretide, bu çerçevede bir inceleme yetkisi kabul edilmekle birlikte, yapılacak araştırmanın, itiraz konusu normun, olay ve uyumsuzlukla ilgili bulunup bulunmadığının dıştan ve objektif bir incelemesinden ibaret olması gerektiği ileri sürülmektedir.¹⁰⁸⁵

Karşılaştırmalı hukuk örneklerinde de görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesinin ancak açık ve belirgin durumlarda, davada uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle başvuruları reddetmesi durumunda bir sorun bulunmamaktadır. Ancak, davaya ilişkin delillerin, olayların yeniden değerlendirilmesi yapıldığı takdirde, dava mahkemelerinin ve temyiz mercilerinin alanına müdahale edilmesi riski ortaya çıkmaktadır. Elbette, Anayasa Mahkemesinin mahkemelerin ve temyiz mercilerinin alanına müdahale etmemeye özen göstermesi daha doğru ve yerinde olacaktır.¹⁰⁸⁶ Nitekim, Anayasa Mahkemesi de istisna olarak nitelenebilecek kararlarından birinde, Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kuralı belirleme yetkisi olduğunu belirttikten sonra, bu incelemenin davada uygulanma yeri bulunmayan bir kuralın Anayasa Mahkemesine getirilmesini önleme amacına dayandığını, Anayasa Mahkemesinin kendisine başvuruda bulunan mahkemelerin kararlarını denetlemekle görevli bir mahkeme olduğu anlamına gelmediğini vurgulamıştır.¹⁰⁸⁷

Anayasa Mahkemesi tarafından hazırlanıp, 12. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı toplantısına sunulan raporda da, itiraz konusu normun başvuran mahkeme önündeki davada uygulanıp uygulanmayacağı incelenmekle beraber, mahkeme önündeki

¹⁰⁸⁵ DURAN, “İtiraz Yolu İle...”, **op.cit.**, ss.315-316.

¹⁰⁸⁶ DURAN, “Anayasa Mahkemesi Yargının Üst Mercii Değildir”, **op.cit.**, s.33, Aynı yönde TUNÇ, **Türk Anayasa Yargısında...**, s.45, SUNAR, **op.cit.**, s.53; KIRATLI, **op.cit.**, ss.81-82.

¹⁰⁸⁷ E.1969/31, K.1971/3, Kt.12.01.1971.

uyuşmazlığın niteliğinin incelenmediği ve temyiz mercii gibi davranılmadığı ileri sürülmüştür.¹⁰⁸⁸ HOCAOĞLU'na göre de, Anayasa Mahkemesi, itiraz konusu hükmün davada uygulanacak kural olup olmadığını incelerken, davaya bakmakta olan mahkeme ve temyiz mercilerinin yetki alanına el atmama konusunda özellikle hassasiyet göstermektedir.¹⁰⁸⁹ Yazarın, bu görüşünü desteklemek için verdiği örnek ise sıradan bir işin geri çevrilmesi kararıdır.¹⁰⁹⁰ Anayasa Mahkemesi bu kararında, diğer birçok kararında olduğu gibi, mahkemeden hangi maddeyi uygulayacağını açıkça göstermesini istemiştir. Mahkeme kararları dikkatle incelendiğinde, Anayasa Mahkemesinin davada uygulanacak kuralın öncelikle başvuran mahkeme tarafından belirlenmesi konusunda hassas olduğu açıktır. Ancak, bu durum Anayasa Mahkemesinin başvuran mahkeme ya da temyiz mercinin yetki alanına el atmama konusunda da hassas olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, asıl hassasiyetin, itiraz konusu normun davada uygulanacak kural olup olmadığını bizzat belirleme konusunda olduğu tespit edilebilir.

Bu tespitin ilk dayanağı, Anayasa Mahkemesinin birçok kararında Anayasanın Geçici 15.maddesi kapsamında olması nedeniyle, Anayasaya uygunluk denetimi yapılması mümkün olmayan bir norm söz konusu olduğunda dahi, önce bu normun uygulanacak kural olup olmadığı yönünde inceleme yapmış olmasıdır. Mahkeme, ancak uygulanacak kural tespiti yaptıktan sonra, Geçici 15.madde kapsamında olduğu gerekçesiyle başvuran mahkemenin yetkisizliğine hükmetmiştir.¹⁰⁹¹ Aynı şekilde, on yıl süreli denetim yasağı kapsamında yer alan normlar bakımından da öncelikle uygulanacak kural incelemesi yapıldığı görülmektedir.¹⁰⁹² Başvuru dosyasının eksik hazırlandığı durumlarda da, eksikliklerin tamamlanması için geri çevirme kararı verilmeden önce, itiraz konusu normun uygulanacak kural olmadığı tespit edildiği takdirde, eksiklikler üzerinde

¹⁰⁸⁸ AAYMK, 12.Kongre, **Türkiye Raporu**, s.18.

¹⁰⁸⁹ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, **op.cit.**, s.247.

¹⁰⁹⁰ E.1967/20, K.1967/21, Kt.29.06.1967. Bu karar, diğer birçok “işin geri çevrilmesi” kararı gibi Resmi Gazete’de yayımlanmamıştır. Anayasa Mahkemesi’nden bilgi edinme hakkı çerçevesinde elde edilerek incelenmiştir.Bilgi Edinme Başvurusu Cevap Tarihi: 11.09.2008.

¹⁰⁹¹ E.1993/28, K.1993/26, Kt.07.09.1993. Bu başvuruda ise, uygulanacak kural olarak tespit ettiği normu, daha sonra Geçici 15.madde kapsamında olduğu gerekçesiyle denetlememiştir. Bazı başvurularda ise, uygulanacak kural olmadığı tespit edildiğinden, itiraz konusu normun Geçici 15.madde kapsamında olduğuna hiç değinilmemiştir.E.1999/19, K.1999/12, Kt.03.05.1999; E.1993/2, K.1993/2, Kt.19.01.1993; E.1995/14, K.1995/15, Kt. 21.06.1995; E.1993/28, K.1993/26, Kt.07.09.1993.

¹⁰⁹² Örneğin, E.2002/103, K.2002/54, Kt.06.06.2003.

durulmadan doğrudan mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilebilmektedir.¹⁰⁹³

Asıl önemli nokta ise, dava mahkemesi tarafından yapılan belirleme ile kendini bağlı saymayan Anayasa Mahkemesinin¹⁰⁹⁴, yaptığı incelemede kendisini “dava ile ilgisizliği açık bir şekilde belli olan” hükümlerle sınırlamamasıdır. Mahkemenin kuruluşundan günümüze kadar geçen kırk sekiz yıl boyunca kullanılan karşı oylarda, bu yönde bir hatırlatma yapılmış olmakla birlikte, mahkeme tutumunu değiştirmemiştir.¹⁰⁹⁵ Anayasa Mahkemesinin yaptığı bu incelemelerde, haklı da olsa, neredeyse başvuran mahkeme yerine geçerek, onun önündeki davanın nasıl sonuçlanacağını belirtmesi, adeta temyiz merci gibi hareket ettiğini göstermektedir.¹⁰⁹⁶

Örneğin, sanıkların 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun 60.maddesinde yer alan eylemi gerçekleştirdikleri iddiasıyla açılan bir davaya bakan mahkeme, 60.maddenin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi, propaganda yasağının propaganda süresi içinde uygulanabileceğini, sanıkların eylemlerinin bu süre dışında gerçekleştiğini tespit ederek adeta sanıkların beraat etmeleri gerektiğine işaret etmiştir.¹⁰⁹⁷ Anayasa Mahkemesi, yaptığı yorumda haklı da olsa, bu durum mahkemenin önündeki davada 60.maddenin uygulanacak kural olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Zira dava mahkemesi beraat kararını suçun unsurlarının gerçekleşmemiş olmasına dayandırırken dahi, 60.maddede yer alan tarifi dikkate almak durumundadır.

¹⁰⁹³ E.1992/49, K.1992/54, Kt.29.12.1992; E.1990/37, K.1990/32, Kt.11.12.1990.

¹⁰⁹⁴ E.1978/26, K.1978/33, Kt.20.04.1978; E.1975/30, K.1975/39, Kt.11.03.1975. “Yargıtay Özel Dairesinin, itiraz konusu kuralı, toplu iş sözleşmesinde ehliyetin saptanması davalarında, hangi mahkemenin görevli olduğunu belirleyen bir kural olarak görmesi ve Mahkemenin bu nitelikteki bozma ilâmına uyması da, söz konusu kurala, davada uygulanacak hüküm niteliğini kazandırmaz.” Kani Vrana, İhsan Ecemiş, Lütfi Ömerbaş, Nihat O.Akçakayalıoğlu, Ahmet H.Boyacıoğlu bu görüşe katılmamışlardır.

¹⁰⁹⁵ E.1962/277, K.1963/34, Kt.19.02.1963; Üyelerden Rıfat GÖKSU, İ.Hakkı ÜLKEMEN, Celalettin KURALMEN, Ekrem KORKUT Muhalefet Şerhi. Benzer karşı oy gerekçeleri için E.1964/25, K.1964/59, Kt.08.09.1964; E.1992/16, K.1992/17, Kt.03.03.1992; E.1998/53, K.1999/11, Kt.14.04.1999; E.2003/37, K.2003/41, Kt.21.05.2003; E.2008/49, K.2008/115, Kt.05.06.2008; E.2009/7, K.2009/29, Kt.26.02.2009.

¹⁰⁹⁶ E.2008/49, K.2008/115, Kt.05.06.2008; Serruh Kaleli karşı oyu. Aynı yönde E.2009/7, K.2009/29, Kt.26.02.2009.

¹⁰⁹⁷ E.1992/16, K.1992/17, Kt.03.03.1992.

Yine, sanıklar hakkında ruhsatsız olarak kapalı içki satışı yaptıkları iddiasıyla açılan bir davaya bakan mahkemenin, bu kurala ilişkin itiraz başvurusunu inceleyen Anayasa Mahkemesi, sanığın kapalı içki satış belgesi bulunduğu, dolayısıyla sadece açıkta içki satmaktan yargılanabileceği gerekçesiyle kapalı içki satışına ilişkin hükümlerin davada uygulanacak kural olmadığına karar vermiştir. Ancak, karara karşı oy kullanan üyelerin ifadelerine bakıldığında, sanığın kapalı içki satış ruhsatına sahip olmadığı sonucuna varılmaktadır.¹⁰⁹⁸ Mahkeme üyelerinin aralarında uzlaşma sağlayamadıkları bu konuda, asıl olan dava mahkemesinin görüşüdür ve Anayasa Mahkemesinin ruhsatsız olarak kapalı içki satışı yapma eyleminin gerçekleşip gerçekleşmediğine karar vermesi dava mahkemesinin yetkisine açık bir müdahale teşkil etmektedir.

Anayasa Mahkemesinin, uygulanacak kuralı belirleme amacıyla yaptığı inceleme çerçevesinde mahkemelerin kararlarının ne olması gerektiğine dair verdiği kararların sayma yoluyla tüketilmesi mümkün değildir. Bir başvuruda, dava zamanaşımı süresinin geçtiği¹⁰⁹⁹, bir diğerinde ceza indirimi uygulanmasının mümkün olmadığı¹¹⁰⁰ Anayasa Mahkemesi tarafından bizzat tespit edilmiştir.¹¹⁰¹ Aslında, Anayasa Mahkemesinin bakılmakta olan dava ölçütü çerçevesinde, başvuran mahkemenin görevine ve davanın usulünce açılıp açılmadığına yönelik denetimi dikkate alındığında, uygulanacak kural çerçevesinde de dava mahkemelerine ve temyiz mercilerine müdahale etmesi şaşırtıcı

¹⁰⁹⁸ E.2003/111, K.2004/1, Kt.07.01.2004.

¹⁰⁹⁹ E.2008/49, K.2008/115, Kt.05.06.2008. Şişli 2.Asliye Ceza Mahkemesi tarafından yapılan başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi, başvuran mahkeme önündeki davada dava zamanaşımı süresinin geçtiğini, olayda zamanaşımını durduracak sebeplerden herhangi birinin de bulunmadığını tespit etmiştir.

¹¹⁰⁰ E.1997/56, K.1997/62, Kt.04.09.1997. Hakkında yakalama emri bulunan babasını aramaya gelen görevli jandarma erlerine, babasının evde olmadığını ve evini aratmayacağını bildirerek karşı çıkan sanık hakkında, bu eylemi TCK 258.maddesinde yer alan memura mukavemet suçunu oluşturduğu iddiasıyla dava açılmıştır. Aynı maddenin, bu eylem kendisini ya da akrabalarını özgürlüğü bağlayıcı ceza veya tutuklamadan kurtarma amacıyla işlendiği takdirde ceza indirimi düzenleyen 3.fikrasının Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi, dosyadaki delilleri bizzat inceleyerek olay sırasında sanığın babasının evde olmaması gerekçesiyle ceza indirimine ilişkin fıkranın zaten uygulanamayacağına karar vermiştir.

¹¹⁰¹ Benzer örnek kararlar: E.2008/56, K.2000/28, Kt.17.10.2000. Anayasa Mahkemesi, delilleri değerlendirerek, el atılan taşınmazın köy tüzelkişiliğine değil, bir belediyeye ait olduğunu tespit etmiştir. Karşı oy kullanan üyelerin de belirttiği gibi, bu incelemeyi yapma ve aynı tespiti yaptığı takdirde sanıkların beraatine karar verme dava mahkemesinin yetkisindedir. Sonuçta verilecek beraat kararında da bu maddeye dayanılacaktır.

değildir. Hatta, bazı kararlarında özellikle usulüne uygun açılmış dava incelemesi ile uygulanacak kural incelemesinin iç içe geçtiği gözlenmektedir.¹¹⁰²

Anayasa Mahkemesinin dava mahkemelerinin, özellikle de temyiz mercilerinin alanına müdahale etmesini önlemek amacıyla, tereddüt halinde yüksek mahkemelere başvurma usulünün içtihat yoluyla tesis edilmesi önerilmiştir.¹¹⁰³ Bu öneri, ilk etapta sorunu çözümü bakımından önemli görülse de, Anayasa Mahkemesinin bizzat yüksek mahkemeler tarafından yapılan başvurularda da uygulanacak kuralın belirlenmesinde farklı sonuçlara varabildiği dikkate alınmalıdır. Örneğin, 3096 sayılı Kanunun 3.maddesine göre tesis edilen bir işlemin, idare tarafından geri alınması işleminin iptali istemiyle açılan bir davayı temyiz üzerine inceleyen Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, söz konusu 3.maddenin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi, ilk kararı veren Danıştay 10.Dairesinin uyuşmazlığı Kanunun 3.maddesine dayanarak değil, idare hukukunun işlemin geri alınmasına ilişkin ilkeleri çerçevesinde çözümlemesini gerekçe göstererek, 3.maddenin uygulanacak kural olmadığına karar vermiştir.¹¹⁰⁴ Beş üyenin uygulanacak kural kabul edilmesi gerektiği yönünde karşı oy kullandığı bu karar, Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kuralı belirleme konusunda üst düzey yargı organlarının görüşüyle de kendini bağlı görmediğini göstermesi bakımından önemlidir.¹¹⁰⁵

Anayasa Mahkemesinin yüksek mahkemelerle işbirliği yapmaması, yüksek mahkemelerin de zaman zaman Anayasa Mahkemesinin yerine geçmelerine neden olmaktadır. Özellikle, Anayasa Mahkemesinin esasa girmek yerine yorum yoluyla

¹¹⁰² E.2003/37, K.2003/41, Kt.21.05.2003. Olayda, idareye başvuruda bulunan davacı isteminin reddedilmesi üzerine yetkili idare mahkemesinde dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, davacının mahkemeye yaptığı başvurunun idari işleme konu olan istemin genişletilmesi niteliğinde olduğu gerekçesiyle itiraz konusu normların davada uygulanma olanaklarının bulunmadığına hükmetmiştir. Karşı oy kullanan üye Fulya Kantarcıoğlu ise, Mahkemenin davanın usulüne uygun açılmadığı sonucuna vardığını belirtmektedir. Bir diğer kararında da zamanaşımı geçtiği için mahkemenin verebileceği tek kararın kamu davasının ortadan kaldırılması olduğundan bahisle, itiraz konusu norm uygulanacak kural kabul edilmemiştir. E.2002/49, K.2002/37, Kt.27.03.2002.

¹¹⁰³ KIRATLI, *op.cit.*, s.84.

¹¹⁰⁴ E.1998/36, K.1998/49, Kt.20.07.1998. Karşı oy kullanan üyeler: Ahmet Necdet Sezer, Samia Akbulut, Haşim Kılıç, Sacit Adalı ve Ali Hüner.

¹¹⁰⁵ Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu tarafından yapılan bir başka başvuruda da Anayasa Mahkemesi uygulanacak kural konusunda farklı görüşü nedeniyle başvuruyu reddetmiştir. E.2002/102, K.2002/53, Kt.06.06.2002. AYİM tarafından yapılan bir başvuruda uygulanacak kural olmayan hükümlerin ayıklandığı bir başvuru için bkz. E.2006/138, K.2006/100, Kt.20.10.2006.

uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle ilk incelemede reddettiği bir başvuruda, Yargıtay Ceza Genel Kurulu adeta Anayasaya uygunluk incelemesini bizzat gerçekleştirmiştir. Bir ceza normunun kanun hükmünde kararname ile yürürlükten kaldırılması üzerine, çeşitli mahkemeler cezayı kaldıran normun kanun niteliğinde olmamasının Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur.¹¹⁰⁶ Anayasa Mahkemesi, işin esasına girerek kanun hükmünde kararname ile bir ceza normunun yürürlükten kaldırılmasının Anayasaya uygun olup olmadığına karar vermek yerine, itiraz konusu norm “yürürlükten kaldıran norm” olduğu için uygulanacak kural olmadığına karar vermiştir.¹¹⁰⁷ İlk inceleme sonucu verilen ret kararlarının bağlayıcılığının başvuran mahkeme ile sınırlı olması nedeniyle, Yargıtay Ceza Genel Kurulu, benzer davalarda, ceza normunun kanun hükmünde kararname ile yürürlükten kaldırılmasının Anayasaya aykırı olduğuna, bu nedenle de yürürlükten kaldırıldığı ileri sürülen normun yürürlükte kalmaya devam ettiğine karar verebilmiştir.¹¹⁰⁸

Bütün bu ortaya çıkan sorunların çözümünde, uygulanacak kural incelemesinin, Anayasa Mahkemesinin kendi anayasal denetim alanına müdahale edildiği veya çok açık değerlendirme hataları yapıldığı hallerle sınırlı olması gerektiği yönündeki azınlık oylarının Mahkemece benimsenmesi en uygun yol gibi gözükmektedir. İtiraz yolunun asıl amacı Anayasaya aykırı kuralların hukuk düzeninden ayıklanması olarak kabul edildiğinde, dava ile tümüyle ilgisiz olmadıkça, uygulanacak kural incelemesi dava mahkemesinin istemi doğrultusunda yapılmalıdır.¹¹⁰⁹ Bu noktada, uygulanacak kuralın

¹¹⁰⁶ 4250 sayılı Kanunda gerçekleşen bu değişiklik çerçevesinde, başvuran mahkemelerin önündeki davalarda, itiraz konusu normun yürürlükten kaldırdığı normun uygulanma durumu olduğu belirtilmelidir.

¹¹⁰⁷ E.1997/41, K.1998/47, Kt.14.07.1998; E.1998/40, K.1998/51, Kt.09.09.1998.

¹¹⁰⁸ Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararları: E.1998/7-135, K.1998/200, Kt.02.06.1998, E.2000/7-240, K.2000/237, Kt.05.12.2000; E.2003/7-154, K.2003/170, Kt.27.05.2003 (Kazancı İçtihat Bankası). Yargıtay Ceza Genel Kurulu, kanun hükmünde kararnamenin ceza hükmünü yürürlükten kaldırmadığını tespit etmekle birlikte son iki kararında, bireylerin hükmün yürürlükten kalktığını düşünceleri nedeniyle suçun manevi unsuru olan kastın gerçekleşmediğine ve bu nedenle sanıkların beraatine karar verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. İlk kararda ise, suçun işlendiği tarihte kanunun yürürlükte bulunduğu gerekçesiyle sonradan yapılan değişikliği dikkate almayarak sanığın mahkumiyetine karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir. İtiraz konusu kanun hükmünde kararname hükmü 2004 yılında 5179 sayılı Kanunla kanun hükmüne dönüştürülmüştür. 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesi Hakkında Kanun, Kabul tarihi: 27.05.2004, RG.05.06.2004-25483.

¹¹⁰⁹ Aynı ifadeler için özellikle bkz. E.1998/53, K.1999/11, Kt.14.04.1999; Güven Dinçer Karşı oyu ve Fulya Kantarcıoğlu/Yalçın Acargün Karşı oyu.

belirlenmesinde ciddi görüş ayrılığı yaşanan ve sonuçta az oy farkla uygulanacak kural olmadığına karar verilen başvurular¹¹¹⁰ gözetilerek, Anayasa Mahkemesinin itiraz konusu normun “uygulanacak kural” olmadığına nitelikli çoğunluk ya da oybirliği ile karar vermesi de önerilebilir.

Örneğin, sulh ceza mahkemesi tarafından yapılan bir başvuruda, Devlet Güvenlik Mahkemeleri bakımından getirilen ayrık bir düzenlemenin uygulanma olanağı dıştan ve objektif bir inceleme ile tespit edilebilir.¹¹¹¹ Davada uygulanacak kural olmadığını bildiği halde, bazı cümlelerin iptalinin kamu yararına yönelik pratik bir sonuç sağlayacağı iddiasıyla yapılan başvuruda da durum böyledir.¹¹¹² Bunlar gibi, sadece başvuran mahkeme önündeki davada uygulanacak kural olmadığı açık bir şekilde belli olan hükümlerin Anayasa Mahkemesince incelemeye alınmaması makul gözükmektedir. Dava ile ilgili bir hususta açıklık bulunmadığı takdirde ise, bu belirlemenin yapılması için yine dava mahkemesine başvurulması gerekir. Bu yaklaşım, hak arama özgürlüğünün sınırlarının daraltılmaması bakımından da büyük önem taşır.¹¹¹³

b) Başvuru Yapıldıktan Sonra Ortaya Çıkan Değişikliklerin Uygulanacak Kuralı Belirleme Yetkisine Etkisi

İtiraz başvurusu yapılmasından, Anayasa Mahkemesinin karar vermesine kadar geçen süre içerisinde davada uygulanacak kural olduğu kabul edilen normun yasama ya da yürütme organı tarafından değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması mümkündür. Bu durum, iptal davası başvurularında olduğu gibi, doğrudan başvurunun konusuz kalmasına neden olmamaktadır.¹¹¹⁴ 1982 Anayasasının Danışma Meclisince hazırlanan

¹¹¹⁰ E.2009/7, K.2009/29, Kt. 26.02.2009; E.2001/279, K.2001/86, Kt.23.05.2001;E.2003/111, K.2004/1, Kt.07.01.2004.

¹¹¹¹ E.1993/1, K.1993/1, Kt.19.01.1993. Karara konu olayda, sanıkların işlediği iddia edilen suçun daha önce Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin görev alanına girdiği belirtilmiştir. Ancak, bu durumun, mevcut durumda görevli olan Sulh Ceza Mahkemesine, Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından uygulanma olasılığı olan bir düzenlemeye karşı itiraz yoluna başvurma yetkisi tanımayacağı açıktır.

¹¹¹² E.1992/48, K.1993/14, Kt.30.03.1993. Başvuran mahkeme, 11.maddenin 3.fikrasını uygulanacak kural olarak tespit ettikten sonra, 1. ve 4.fikralar bakımından bu şekilde bir gerekçe ileri sürmüştür.

¹¹¹³ E.2003/37, K.2003/41, Kt.21.05.2003. Fulya Kantarcıoğlu karşı oyu.

¹¹¹⁴ Anayasa Mahkemesi, iptal davası yoluyla yapılan başvurularda, iptal davası konusu normun değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması halinde istikrarlı bir şekilde, konusu kalmayan işlem

metninde, yürürlükten kaldırılan hükümlerin iptaline karar verilemeyeceği belirtilmişse de, Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu tarafından bu ibare madde metninden çıkarılmıştır.¹¹¹⁵ Bir norm değiştirilse ya da yürürlükten kalksa bile, bir davada uygulanacak kural olma niteliğini devam ettiriyor olabileceği için, Anayasa Mahkemesinin incelemesine devam ederek konuyu bir karara bağlaması isabetli bir yaklaşımdır.¹¹¹⁶

Bu noktada, yapılan değişikliğin başvuran mahkeme önündeki davada uygulanacak kuralı değiştirmesinin, Anayasa Mahkemesi önündeki davaya etkisi ve bu etkinin kim tarafından belirleneceği sorunu önem kazanmaktadır.

i) *İtiraz Konusu Normun Uygulanacak Kural Niteliğinin Anayasa Mahkemesi Kararına Kadar Devam Etmesi Zorunluluğu*

İtiraz yolu ile yapılan başvurularda, başvuruyu yapan mahkemenin kapanmasının ya da önündeki davanın herhangi bir nedenle sona ermesinin Anayasa Mahkemesinin incelemesine devam etmesini engellemediği Anayasa Mahkemesinin çeşitli kararlarında ifade edilmiştir. Mahkemenin yerleşmiş içtihadına göre, “*Anayasa’nın 152. maddesiyle düzenlenen Anayasa’ya aykırılığın mahkemelerde öne sürülebilmesinde, başka bir anlatımla itiraz yolunun açılmasında güdülen amaç, Anayasa Mahkemesi’nin kararından yalnızca o davanın taraflarının yararlanması değildir. Dava mahkemesinde itiraz yolunun işletilerek bekletici sorun yapılmasına, daha açık bir deyimle, Anayasa Mahkemesi’ne başvurma kararı alınmasına kadar ön planda olan somut ve kişisel durum, Anayasa Mahkemesi’nde etkinliğini kaybetmekte, bunun yerini soyut, genel ve objektif bir nitelik almaktadır. Anayasa Mahkemesi’nin önünde önem kazanan ve incelenmesi gereken husus o davanın taraflarının bu işlemde yararlanıp*

hakkında karar verilmesine yer olmadığına hükmetmektedir. Aynı yönde bkz. E.2004/3, K.2008/47, Kt.31.01.2008, Haşim Kılıç, Sacit Adalı, Ahmet Akyalçın, Serdar Özgüldür, Serruh Kaleli karşı oyu.

¹¹¹⁵ AKAD/DİNÇKOL, **op.cit.**, s.607. Danışma Meclisi, yürürlükten kaldırılmış hükümlerin iptalinin kazanılmış hakların korunması kuralı ve istikrar ilkesi ile bağdaşmayacağı gerekçesiyle bu hükmü düzenlerken, MGK Anayasa Komisyonu, bu hükmü hukukun genel ilkeleriyle çelişki yaratacağı gerekçesiyle madde metninden çıkarmıştır.

¹¹¹⁶ ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2005, s.403; GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, s.906.

*yararlanmayacakları değil, kuralların denetimi yapılarak, Anayasa'ya aykırılık varsa, o kural iptal edilmek suretiyle Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin egemen kılınmasıdır. Dava mahkemelerinde itiraz yoluna başvurma kararı alınarak bu yol işlemeye başladıktan sonra, ne mahkeme ve ne de taraflar işlemeye başlayan bu süreci durdurmaya yetkili değildir.”*¹¹¹⁷

Bu durumda, itiraz yolunda Anayasa Mahkemesinin incelemesini sonlandırması sadece uygulanacak kural koşulunda meydana gelen değişiklikler ile sınırlıdır. Yasama veya yürütme organının, itiraz konusu kanun ya da kanun hükmünde kararnameyi etkileyen bir değişiklik yapması, uygulanacak kural koşulu bakımından yeniden bir değerlendirme yapılmasını gerekli kılmaktadır.

İtiraz konusu normun değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması hemen her ülkede normun uygulanmaya devam edip etmediğinin yeniden araştırılmasını gerektirmektedir.¹¹¹⁸ Genel yaklaşım, yürürlükten kaldırılmış olsa bile bir norm uygulanmaya devam ediyor ise, Anayasal hak ve özgürlüklerin korunması bakımından bu normun Anayasaya uygunluk denetiminin yapılmasının zorunlu olduğu yönündedir. Slovenya Anayasa Mahkemesi Kanununun 47.maddesinde, yürürlükten kaldırılan ya da değiştirilen hükmün etkisi devam ediyorsa Anayasaya uygunluk denetiminin de devam edeceği açıkça belirtilmiştir.¹¹¹⁹ Makedonya'da da, normun yürürlükte olduğu zamana yönelik bir Anayasaya uygunluk değerlendirmesi yapılması gerekiyorsa inceleme devam etmektedir.¹¹²⁰ Polonya'da, anayasal hak ve özgürlüklerin korunması için gerekli görüldüğü takdirde incelemeye devam edilir.¹¹²¹ Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Kanununun 43.maddesinde de aynı yönde açık düzenleme yapılmıştır.¹¹²² Avusturya, İspanya, İtalya, Almanya Anayasa Mahkemesi kararlarına göre de, yapılan

¹¹¹⁷ E.2007/4, K.2007/81, Kt.18.10.2007.

¹¹¹⁸ AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.27. Portekiz, Romanya, Çek Cumhuriyeti, İspanya, İtalya, Almanya, Avusturya, Slovenya, Beyaz Rusya'da bu inceleme tekrarlanmaktadır.

¹¹¹⁹ AAYMK, 12.Kongre, **Slovenya Raporu**, 22.soru, s.14.

¹¹²⁰ AAYMK, 12.Kongre, **Makedonya Raporu**, 22.soru, s.7.

¹¹²¹ AAYMK, 12.Kongre, **Polonya Raporu**, 22.soru, s.9.

¹¹²² AAYMK, 12.Kongre, **Rusya Raporu**, 22.soru, s.8.

değişiklik geçmişe etkili olmadığı (ya da açıkça ileriye etkili olduğu) takdirde inceleme devam edecektir.¹¹²³

Türk Anayasa Mahkemesi, yaptığı değerlendirme sonucunda, yürürlükten kaldırılan ya da değiştirilen normun davada uygulanma olasılığı kalmadığı kanaatine varırsa, “itiraz konusu norm yürürlükten kaldırıldığı için” ya da “itiraz konusu norm (...) sayılı kanun hükmüyle değiştirildiğinden” “konusu kalmayan istem hakkında karar verilmesine yer olmadığına” hükmetmektedir.¹¹²⁴ Nitekim başvuru yapıldıktan sonra meydana gelen değişiklik nedeniyle, uygulanacak kural olma niteliğini kaybetmiş bir norm söz konusu olduğunda, başvuru anında mahkemenin yetkili olduğu dikkate alınırsa, Anayasa Mahkemesinin mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı vermek yerine, karar verilmesine yer olmadığına hükmetmesi daha isabetli bir çözümdür.¹¹²⁵

İtiraz konusu normda yapılan değişikliğe rağmen, normun başvuran mahkeme önündeki davada uygulanma durumu devam ettiği takdirde, Anayasa Mahkemesi incelemesini sürdürecektir. Norm yürürlükten kalktığı için iptal kararı verilmesi mümkün olmadığı takdirde, örneğin Avusturya Anayasa Mahkemesi, Anayasaya aykırılık yönünde bir tespit yapmakta ve bu tespit ile başvuran mahkeme önündeki davada Anayasaya aykırı normun uygulanmasını engelleyebilmektedir.¹¹²⁶ Belçika Anayasa Mahkemesi ise, normun yürürlükte olduğu zamanla sınırlı bir iptal kararı verebilmektedir.¹¹²⁷ Türk hukukunda, Anayasa Mahkemesine, bu durumlarda iptal kararının etkisini belirleme

¹¹²³ AAYMK, 12.Kongre, **Almanya Raporu**, 22.soru, s.18; **İtalya Raporu**, s.8; **Avusturya Raporu**, s.14.

¹¹²⁴ E.1999/44, K.1999/48, Kt.28.12.1999; E.2001/227, K.2004/10, Kt.10.02.2004; E.2001/368, K.2002/17, Kt.15.01.2002; E.2001/435, K.2002/83, Kt.17.09.2002; E.2001/280, K.2002/100, Kt.05.11.2002; E.2003/80, K.2003/84, Kt.07.10.2003; E.2001/227, K.2004/10, Kt.10.02.2004; E.2002/126, K.2004/27, Kt.03.03.2004; E.2002/98, K.2005/64, Kt.12.10.2005; E.2003/16, K.2005/65, Kt.12.10.2005; E.2003/50, K.2005/66, Kt.12.10.2005; E.2005/41, K.2005/109, Kt.28.12.2005; E.2001/486, K.2005/62, Kt.12.10.2005; E.2004/75, K.2006/93, Kt.27.09.2006; E.2004/48, K.2008/49, Kt.31.01.2008; E.2006/26, K.2008/60, Kt.21.02.2008.

¹¹²⁵ Anayasa Mahkemesinin, norm başvurudan sonradan yürürlükten kaldırıldığı halde, mahkemenin yetkisizliği nedeniyle red kararı verdiği başvurular: Örnek olarak bkz. E.1999/4, K.1999/47, Kt.28.12.1999; E.2002/123, K.2005/86, Kt.23.11.2005. Üstelik, bu son kararın verilmesi için geçen üç sene, Anayasa Mahkemesinin söz konusu kanunun yürürlükten kaldırılmasını beklediği şeklinde yorumlanmaya elverişlidir. Anayasa Mahkemesi, bir kararında ise, norm yürürlükten kaldırıldıktan sonra başvuru yapıldığı halde, mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı vermek yerine konusu kalmayan istem hakkında karar verilmesine yer olmadığına hükmetmiştir. E.2003/80, K.2003/84, Kt.07.10.2003 (Tebliğ edildi).

¹¹²⁶ AAYMK, 12.Kongre, **Avusturya Raporu**, 22.soru, s.14.

¹¹²⁷ AAYMK, 12.Kongre, **Belçika Raporu**, 22.soru, ss.42-44.

yetkisi verilmediği için, olası iptal kararının diğer iptal kararlarından bir farkı bulunmamaktadır. Bu noktada, iptal kararlarının geriye yürümediği dikkate alınır, zaten yürürlükten kalkmış olan bir normun Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmesinin hukuk düzeninde bir sonuç doğurmaması gerekir. Ancak, pek çok bilimsel çalışmada gösterildiği gibi, özellikle itiraz yolu ile yapılan başvurular bakımından iptal kararının geriye yürütmesi bir zorunluluktur.¹¹²⁸ Aslında, açıkça belirtilmese de, yürürlükten kaldırılmış bir norm hakkında verilen iptal kararı, normun yürürlükte olduğu zamana yönelik olacaktır.

Bu noktada, yapılan değişikliğin Anayasaya aykırılık sorununu çözme işlevi olup olmadığı dikkate alınmaksızın, yürürlükten kaldırılmış ya da değiştirilmiş normlar bakımından verilen iptal kararlarının, sadece o normun uygulanacağı davalarda bir etki göstermesinin yarattığı soruna da işaret etmek gerekir.

Örneğin, hemşirelik mesleğini icra etme hakkını sadece kadınlara tanıyan kanun hükmünün, eşitlik ilkesine aykırılığı iddiasıyla yapılan başvurudan bir süre sonra, yasama organı yeniden düzenleme yaparak, hemşirelik yüksekokulu mezunu erkeklerin de bu mesleği icra etmesine olanak sağlamıştır.¹¹²⁹ Bu kanun değişikliğinden dört ay önce, itiraz yoluna başvuran mahkeme önünde dava açan kişinin Sağlık Bakanlığınca ataması yapılmış ve bu dava kanun değişikliğinden hemen sonra sonuçlandırılmıştır. Böylece, Anayasaya aykırılık sorunu yasama organı tarafından, Anayasa Mahkemesi kararı beklenmeden, hem somut olaydaki kişi, hem de aynı durumda bulunan diğer herkes için çözülmüştür.¹¹³⁰ Ancak, Anayasa Mahkemesi, kanun değişikliğinden iki yıl sonra, kanun değişikliğine ve itiraz konusu normun davada uygulanma olasılığının devam edip etmediğine yönelik hiçbir incelemede bulunmaksızın, oybirliği ile eşitliğe aykırı normun iptaline karar vermiştir.¹¹³¹ Bu kararın, açık Anayasaya aykırılık

¹¹²⁸ Özellikle bkz. Yıldırım ULER, “Anayasa Mahkemesi İptal Kararları Geri Yürür”, **Bahri Savcı’ya Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, ss.515-532; Ülkü AZRAK, “Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği”, **Anayasa Yargısı**, Sy.1, 1984, ss.151-168; Necip BİLGE, “Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği Sorunu”, **Ankara Barosu Dergisi**, 1990/3, ss.359-368.

¹¹²⁹ 5634 sayılı ve 25.04.2007 tarihli kanun için bkz. RG.02.05.2007.

¹¹³⁰ Olaylar zinciri için bkz. www.hurriyet.com.tr Başvuran kişinin ataması 09.01.2007 tarihinde yapılmıştır. Başvuran mahkeme önündeki dava 04.06.2007 tarihinde sonuçlandırılmıştır.

¹¹³¹ Başvuru tarihi: 22.12.2006. E.2006/166, K.2009/113, Kt.23.07.2009, RG.19.03.2010.

durumunu tespit etme ve eşitlik ilkesine yönelik içtihadı zenginleştirme dışında bir özelliği bulunmamaktadır. En iyi olasılıkla, yasakoyucuya bir daha düzenleme yaparken dikkate almak durumunda olduğu bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Asıl sıkıntı yaratan iptal kararları ise, itiraz konusu normda yapılan değişikliğin Anayasaya aykırılık sorununu çözmeye yönelik olmaması durumunda ortaya çıkmaktadır. İtiraz konusu normun Anayasa Mahkemesi karar verinceye kadar davada uygulanacak norm olarak kalması zorunluluğu, davanın konusunun değiştirilmesini de engellemektedir. Başvuran mahkeme yeni düzenlemenin davada uygulanacak kural haline geldiği kanısındaysa, bu norm için yeniden itiraz başvurusunda bulunmalıdır. Çünkü, Anayasa Mahkemesinin, talep olmaksızın, değişen normu dikkate alarak yeni düzenleme üzerinde incelemesini sürdürmesi mümkün değildir. Önceki hüküm davada uygulanacak kural olma niteliğini sürdürdüğü takdirde ise, bu norm bakımından incelemeye devam edilecektir. İnceleme sonucunda iptal kararı verilmesi halinde, iptal kararı bu düzenleme bakımından verilmiş olacağı için, yeni düzenleme hukuk düzeninde kalmaya devam edecektir. Oysa yapılan değişiklikte, Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülen norm, fıkradaki/cümledeki yeri veya bazı kelimeleri değiştirilerek muhafaza edilmiş olabilir.

Bu durumun somut bir örneği, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü bünyesindeki Tahkim Kurulu ile ilgili Anayasa Mahkemesi kararında görülmektedir. Anayasa Mahkemesi, 3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'a 5105 sayılı Kanunla eklenen Ek 9.maddenin 5., 7 ve 8. fıkralarına yönelik Anayasaya aykırılık iddiasını incelemeye başladıktan sonra, 5674 sayılı kanunla Ek 9.maddenin 7. ve 8. fıkralarında değişiklik yapılmış ve bu maddeye yeni fıkralar eklenmiştir.¹¹³² Anayasa Mahkemesi, açık bir gerekçe belirtmese de, eski düzenlemenin

¹¹³² Ek 9.madde, 04.03.2004 tarih ve 5105 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 2.maddesi ile 3289 sayılı Kanun'a eklenmiştir. RG.13.03.2004-25401. 27.05.2007 tarih ve 5674 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 2.maddesi ile de değiştirilmiştir. RG.07.06.2007-26545.

uygulanacak kural olma niteliğini devam ettirdiği düşüncesiyle incelemesini sürdürmüş ve sonuçta eski düzenlemede yer alan bazı cümlelerin iptaline karar vermiştir.¹¹³³

Bu karara göre, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan Tahkim Kurulu kararlarının kesin olduğunu belirten 7.fıkranın 5.cümlesi ve 8.fıkradaki “kesin” kelimesi ile Tahkim Kurulu’nun görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarının yönetmelikle belirleneceğine ilişkin 7.fıkranın 6.cümlesi Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.¹¹³⁴ Yasama organı tarafından yapılan değişikliğe bakıldığında, “Tahkim Kurulu tarafından verilen kararlar kesindir” cümlesinin aynen korunmakla birlikte, 7.fıkranın 5.cümlesi olmaktan çıkıp 6.cümlesi olduğu; Tahkim Kurulunun görev, yetki ve sorumlulukları, çalışma usul ve esaslarının yönetmelikle belirlenmesine ilişkin hükmün de ek (12.) fıkra haline geldiği görülmektedir.¹¹³⁵ Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararı, Anayasaya aykırı normların hukuk düzeninden ayıklanması bakımından bir sonuca ulaşamamıştır.¹¹³⁶ Benzer değişikliklerde sorunun çözümü için, Anayasa Mahkemesine dava mahkemesi ile işbirliği içerisinde itiraz

¹¹³³ E.2006/118, K.2009/107, Kt.02.07.2009, RG.19.03.2010. Karar Resmi Gazete’de yayımlandıktan bir yıl sonra yürürlüğe girecektir.

¹¹³⁴ Anayasa Mahkemesinin 5.fıkraya ilişkin olarak verdiği iptal kararı, bu fıkroda bir değişiklik yapılmamış olması nedeniyle değerlendirilmemiştir.

¹¹³⁵ Maddede yapılan değişiklikler altı çizili olarak gösterilmiştir. Koyu punto Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen kısımdır.

İtiraz konusu 7.fıkra: “*Tahkim Kurulu yedi asıl ve yedi yedek üyeden teşekkül eder. Üyelerin beşinin hukukçu, ikisinin ise spor alanında bilimsel çalışmalar yapmış veya sporda idareci, teknik adam ve benzeri görevlerde bulunmuş kariyer sahibi kişi olmaları şarttır. Üyeler Genel Müdürün teklifi ve Genel Müdürlüğün bağlı olduğu Bakanın onayı ile altı yıl için görevlendirilirler. Üyeler kendi arasından bir başkan seçerler. Tahkim Kurulu tarafından verilen kararlar kesindir. Tahkim Kurulunun görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esasları yönetmelikle belirlenir.*”

Yeni düzenlemede 7.fıkra: “*Tahkim Kurulu yedi asıl ve yedi yedek üyeden teşekkül eder. Üyelerin beşinin hukukçu, ikisinin ise spor alanında bilimsel çalışmalar yapmış veya sporda idareci, teknik adam ve benzeri görevlerde bulunmuş kariyer sahibi kişi olmaları şarttır. Üyeler Genel Müdürün teklifi ve spordan sorumlu Bakanın onayı ile dört yıl için görevlendirilirler. Hakimler ve savcılar ile bu meslekten sayılanlar hakimlik teminatı esasları gözetilerek ve yetkili kurulların onayı alınmak suretiyle Tahkim Kurulunda görev alabilirler. Üyeler kendi arasından bir başkan seçerler. Tahkim Kurulu tarafından verilen kararlar kesindir.*”

Ek 12.fıkra: “*Tahkim Kurulunun görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esasları ile üyelere verilecek huzur ücretinin miktarı Genel Müdürlükçe hazırlanan yönetmelikle belirlenir.*”

¹¹³⁶ 2010 yılı Haziran ayında Başbakanlık internet sitesinde yer alan e-mevzuat bölümünde 3289 sayılı Kanuna ulaşıldığında, aynı kararla iptal edilen Ek 9.maddenin 5.fıkrasında, Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararına atıf yapıldığı ve yürürlüğe gireceği tarihin belirtildiği, ancak değişikliğe uğrayan fıkralarda Anayasa Mahkemesi kararının zikredilmediği tespit edilebilir.

konusu normu, yeni bir başvuruya gerek kalmaksızın uyarlama yetkisi verilmesi önerilebilir.¹¹³⁷

ii) *Değişiklikten Sonra Uygulanacak Kuralın Belirlenmesinde Anayasa Mahkemesinin Dava Mahkemesi İle İlişkisi*

İtiraz konusu normun Anayasa Mahkemesi kararına kadar uygulanacak kural olarak kalması zorunluluğu, değişiklikten sonra uygulanacak kuralın yeniden belirlenmesini gerektirmektedir. Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında, genellikle, bu yeniden belirleme sürecinin dava mahkemeleri ile işbirliği içinde yürütüldüğü tespit edilebilir. Özellikle, yapılan değişikliğin etkisinin açıkça belirli olmadığı durumlarda, Anayasa Mahkemeleri dava mahkemelerinin görüşünü almayı daha çok önemsemektedir.

Bazı ülkeler, yapılan değişiklikten sonra başvuruyu sonlandırmada, başvuruyu yapan mahkemeye öncelik tanımışlardır. Örneğin, Avusturya Anayasa Mahkemesi Kanununun 62/4.maddesine göre, başvuran mahkeme itiraz konusu normun davada uygulanma durumu kalmadığını tespit ederse derhal başvurusunu geri çekmelidir. Başvuru geri çekilmediği takdirde, Anayasa Mahkemesi de başvuruyu reddedebilir.¹¹³⁸ Arnavutluk'ta da, başvuran mahkemenin talebi üzerine başvuru sonlandırılabilir.¹¹³⁹

Bazı ülkelerde ise, şüphe halinde dava mahkemesine başvurulması Anayasa Mahkemelerinin kararları yoluyla yerleşmiş bir uygulamadır. Örneğin, İtalyan Anayasa Mahkemesi, kural olarak, yeni düzenleme karşısında yeniden değerlendirme yapması için başvuruyu mahkemeye geri gönderme yolunu tercih etmektedir.¹¹⁴⁰ Bununla birlikte, yeni düzenlemede, olumlu ya da olumsuz yönde açık bir hüküm bulunduğu takdirde, başvuruyu mahkemeye geri göndermek yerine kendisi de doğrudan karar verebilir. Yeni düzenleme açıkça geçmişe etkili ise, doğrudan başvuru reddedilirken,

¹¹³⁷ Örneğin, Romanya'da Anayasa Mahkemesi, aynı Anayasaya aykırılık gerekçeleri geçerli olduğu müddetçe, yeniden başvuru yapılmaksızın, incelemesini yeni düzenleme üzerinde sürdürebilmektedir. İlişki Romanya Raporu, s.9.

¹¹³⁸ PEYROU-PİSTOULEY, *op.cit.*, ss.296-297; AAYMK, 12.Kongre, *Avusturya Raporu*, 22.soru, s.14.

¹¹³⁹ AAYMK, 12.Kongre, *Arnavutluk Raporu*, 22.soru, s.7; *Genel Rapor*, s.28.

¹¹⁴⁰ CRİSAFULLI, "Le système de controle de la...", *op.cit.*, s.106.

sadece ileriye etkili olması durumunda işin esasını incelemeye devam edecektir.¹¹⁴¹ İspanya’da da, Anayasa Mahkemesi, yeni düzenlemenin etkisi konusunda şüpheye düştüğü takdirde, karar vermeden önce tarafların görüşünü almaktadır.¹¹⁴²

Belçika’da, Anayasa Mahkemesi, yapılan değişikliğin dava üzerinde bir etkisi olmayacağını açıkça belli olduğu durumlarda incelemesini sürdürmektedir.¹¹⁴³ Bunun dışında ise, yeni düzenlemeye göre değerlendirme yapılması için sorunu başvuran mahkemeye gönderebilir.¹¹⁴⁴ Öğretide, yeni düzenleme sonucu hangi kanunun uygulanacağını belirlenmesi gerektiğinde, bu belirlenmenin başvuran mahkeme tarafından yapılmasının daha uygun olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Belçika Anayasa Mahkemesinin de bu yönde kararları mevcuttur.¹¹⁴⁵

Türk hukukunda, yürürlükten kaldırılan ya da değiştirilen normun başvuran mahkeme önündeki davada uygulanmaya devam edip etmeyeceği Anayasa Mahkemesince belirlenmektedir. Başvuran mahkemenin bu konudaki görüşünü Anayasa Mahkemesine iletmesinin önünde bir engel bulunmamakla birlikte, bu görüş Anayasa Mahkemesini bağlamayacaktır.¹¹⁴⁶ Anayasa Mahkemesi, bu konuda başvuran mahkemelerle ilişkiye geçmeyi tercih etmemekte, tamamen kendi ölçütleri çerçevesinde değerlendirme yapmaktadır. Bununla birlikte, yakın zamanda Anayasa Mahkemesinin bu yerleşmiş uygulamasından vazgeçtiği bir örneğe rastlanmıştır. 20 Mayıs 2010 tarihinde görüşülen bir dosyada, yapılan değişiklik üzerine leh ve aleyhe değerlendirme yapılmak üzere dosyanın başvuran mahkemeye iadesine karar verilmiştir.¹¹⁴⁷

¹¹⁴¹ AAYMK, 12.Kongre, **İtalya Raporu**, 22.soru, s.8.

¹¹⁴² AAYMK, 12.Kongre, **İspanya Raporu**, 22.soru, s.11. İspanyol Anayasa Mahkemesinin tarafların görüşüne başvurmada kanunun (LOT) 84.maddesi uygulanmaktadır. Bu maddeye göre, yargılamanın karar verilmesinden önceki her aşamasında, Anayasa Mahkemesi, daha önce ileri sürdüklerinden farklı gerekçeleri olup olmadığı konusunda taraflarla iletişime geçebilir. Başvuran mahkeme de, Anayasa Mahkemesi önünde taraflardan biri olarak kabul edilmektedir.

¹¹⁴³ Açıklık yeni düzenlemenin geçici maddelerinde olabileceği gibi, maddenin yazılış biçiminden de çıkarılabilir. AAYMK, 12.Kongre, **Genel Rapor**, s.28.

¹¹⁴⁴ Dava mahkemesi soruya cevap vermediği takdirde, dosya kaydının silinmesine karar verilmektedir ki bu karar yeniden başvuru yapılmasını engellemektedir. VERDUSSEN, “Les Atouts et les limites...”, **op.cit.**, s.185.

¹¹⁴⁵ C.A. 59/95 Kt. 12 Temmuz 1995; C.A. 19/96,21 Mart 1996 ; C.A. 57/99, Kt.26 Mayıs 1999 (AAYMK, 12.Kongre, **Belçika Raporu**, s.43).

¹¹⁴⁶ AAYMK, 12.Kongre, **Türkiye Raporu**, s.18.

¹¹⁴⁷ E.2009/70, K.2010/74, Kt.20.05.2010 ve Anayasa Mahkemesi internet sitesi: 20 Mayıs 2010 tarihinde görüşülen dosyalar ve sonuçları, E.2009/70 sayılı dosya. İstanbul 2.İdare Mahkemesi tarafından yapılan

Yürürlükten kalkan normun davada uygulanacak kural olup olmayacağının Anayasa Mahkemesi tarafından serbestçe belirlenmesi, uygulanacak kuralın bizzat belirlenmesinde olduğu gibi, uygulamada ciddi sıkıntılar doğurmaktadır. Örneğin, Danıştay 7. Dairesi tarafından yapılan iki başvuruda, iptali istenen kanun maddesinin değiştirilmiş olması nedeniyle karar verilmesine yer olmadığına hükmedilmiştir.¹¹⁴⁸ Danıştay’da görev yapmış Anayasa Mahkemesi üyelerinin, itiraz konusu normun davada uygulanma olasılığının devam ettiği yönündeki karşı oylarına rağmen, değiştirilen maddenin başvuran mahkeme önünde neden uygulanacak kanun olma özelliği taşımadığı yönünde bir gerekçe gösterilmemiştir.

Danıştay 7.Dairesi, baktığı davada değiştirilen hükümlere göre karar vermek durumunda olduğunu tespit ettiğinde, Anayasa Mahkemesinin “karar verilmesine yer olmadığı” yönündeki hükmünün açıklanmasını talep etmiş, ancak bu talep kararların açıklanması Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri arasında sayılmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.¹¹⁴⁹ Davayı sonuçlandırmak için uygulamak zorunda olduğu kuralın Anayasaya uygunluk denetimini Anayasa Mahkemesine yaptırmayı başaramayan Danıştay 7.Dairesi, bu denetimi kendisi gerçekleştirmiş ve normun Anayasaya aykırı olduğunu tespitle buna dayanarak yapılan genel düzenleyici işlemin iptaline karar vermiştir.¹¹⁵⁰

başvuruda, 03.05.1985 günlü 3194 sayılı İmar Kanununun 42.maddesinin ikinci fıkrasının “...500 000 TL’den 10 000 000 liraya kadar para cezası verilir” bölümünün iptaline karar verilmesi talep edilmiştir. Bu hüküm 5940 sayılı Kanunla değişmiş ve yeni düzenlemede cezanın belirlenmesi biraz daha karmaşık bir hal almıştır. Anayasa Mahkemesinin bu karmaşık hesabı yapmaktan çekindiği için başvuruyu geri çevirdiği düşünülebilir. Bu noktada, verilen kararın işin geri çevrilmesi olması da eleştiriye açıktır. Anayasa Mahkemesinin, inceleme sırasında mahkemenin görüşüne başvurmak için bir yazı yazması yeterli iken, dosyanın tamamen geri çevrilmesi usule yönelik gereksiz bir uzatma olacaktır.

¹¹⁴⁸ E.2004/53, K.2008/61, Kt.21.02.2008 ve E.2005/35, K.2008/62, Kt.21.02.2008. 06.06.2002 tarih ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununun 12.maddesinin 2.fıkrasının b bendi, 2004/53 esas sayılı dosyanın ilk incelemesi tamamlandıktan kısa bir sonra, 16.07.2004 tarih ve 5228 sayılı Kanunun (RG.31.02.2004) 22.maddesiyle değiştirilmiştir. Değiştirilen halin de Anayasaya aykırı olduğu kanısına varan Danıştay 7.Dairesi 2005/35 esas sayılı ikinci başvuruyu yapmıştır. Ancak, bu hüküm de 30.03.2006 tarih ve 5479 sayılı Kanunun (RG.08.04.2006) 10.maddesinin b bendi ile değiştirilmiştir.

¹¹⁴⁹ 2008/61 sayılı kararın açıklanması talebine ilişkin karar: (Değişik iş) E.2008/2, K.2008/7, Kt.13.11.2008; 2008/62 sayılı kararın açıklanması talebine ilişkin karar (Değişik iş) E.2008/3, K.2008/8, Kt.13.11.2008. Söz konusu kararlar için bkz. Anayasa Mahkemesi internet sitesi,13.11.2008 tarihinde karara bağlanan dosyalar ve sonuçları.

¹¹⁵⁰ Danıştay 7.Daire, E.2004/2395, K.2009/537, Kt.09.02.2009. Aynı yönde: Danıştay 7.Daire, E.2004/1404, K.2009/3149, Kt.22.06.2009. Bu karar daha sonra, Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu tarafından incelenmiş, Anayasaya uygunluk denetiminin Daire tarafından yapılmış olması

Anayasa Mahkemesinin, uygulanacak kuralı bizzat tespit etme konusunda dava mahkemeleri ile işbirliği yapmaması, sonuçta Anayasaya uygunluk denetimi yapma tekelinin dava mahkemeleri ile paylaşılmasına neden olmuştur. İptal kararı verme yetkisi bulunmasa da, dava mahkemesi tarafından somut olayda bir normun Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle ihmal edilmesi, Anayasaya uygunluk denetiminin münhasıran özel bir mahkemeye bırakıldığı sistemin temel yapısına aykırıdır. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin inceleme yapmayı reddetmesi karşısında, elindeki dosyayı karara bağlama yükümlülüğü olan Danıştay 7.Dairesinin, Anayasanın üstünlüğü ilkesinden yola çıkarak, başvuran bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruma yönünde bir tercih yaptığını da vurgulamak gerekir.

Anayasa Mahkemesinin, uygulanacak kuralı belirleme yetkisini, dava mahkemelerinin alanına müdahale edecek biçimde kullanmasının önüne geçilmesi için, dava mahkemeleri ile işbirliği içinde hareket etmeye zorlanması gerekir. Bu noktada, uygulanma olasılığı olmayan bir normun denetlenmesinin yaratacağı sıkıntının, uygulanacak bir normun denetlenmemesi halinde doğacak sıkıntıdan daha az olduğu kabul edilmeli ve bu doğrultuda şüphe halinde öncelik denetleme yönünde olmalıdır. Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında, itiraz konusu norm değiştiği ya da yürürlükten kalktığı halde, normun davada uygulanma niteliğinin devam edip etmediği yönünde herhangi bir değerlendirme yapmaksızın incelemesini sürdürmüştür.¹¹⁵¹ Her değişikliğin etkisinin araştırılması gerekli görülmeyebiliyorsa, değişikliğin etkisinin tartışmalı olduğu başvurularda da incelemeye devam edilmesinde fayda vardır. Bu çerçevede, uygulanacak kuralı belirleme yetkisi bakımından da önerdiğimiz gibi, bu kararların nitelikli çoğunluk ya da oybirliği ile alınması yönünde bir değişiklik yapılması düşünülebilir.

Anayasa Mahkemesinin, itiraz konusu normda yapılan değişikliğin etkisini sadece kendisine başvuran mahkeme önündeki dava bakımından araştırması, aynı norm

hususuna değinilmeksizin 7.Daire kararının onanmasına karar verilmiştir. Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu, E.2009/613, K.2010/25, Kt.22.01.2010.

¹¹⁵¹ E.2006/166, K.2009/113, Kt.23.07.2009; E.2006/118, K.2009/107, Kt.02.07.2009.

aleyhine birden fazla başvuru yapılmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Olayın ya da işlemin gerçekleşme tarihindeki farklar nedeniyle, bir dava bakımından uygulanma niteliğini kaybeden normun, diğer bir davada uygulanma olasılığı devam ediyor olabilir. Hatta bir mahkemenin baktığı benzer davalar nedeniyle, aynı normlar aleyhinde birden fazla başvuru yapması halinde bile, duruma göre, biri hakkında karar verilmesine yer olmadığına hükmedilirken, diğerinde esasa yönelik inceleme yapılabilmektedir. Bu tür bir örnekte, başvurulardan biri, kanun değişikliği itiraz konusu normların uygulanma olanağını kaldırdığı gerekçesiyle reddedilirken, diğeri hakkında karar verilmeden önce kanunda bir kez daha değişiklik yapılmış ve itiraz konusu normlar yeniden uygulanacak kural olma niteliği kazandığından esas inceleme aşamasına geçilmiştir.¹¹⁵² Oysa, Anayasaya aykırılık sorununun geçmişe etkili olarak çözülmeyeceği her durumda, Anayasa Mahkemesi incelemesine devam ederse, bu tür sorunlarla karşılaşmayacağı gibi, bir norm bakımından onlarca başvuru yapılması da zorunlu olmayacaktır.

B. Davada Uygulanacak Kuralı Belirleme Yetkisinin Kullanımı

Anayasa Mahkemesinin, ilk inceleme aşamasında ele aldığı konuların içerisinde en karmaşık, en uğraştırıcı inceleme itiraz konusu normun davada uygulanacak kural olup olmadığına yönelik incelemesidir. Aslında, uygulanacak kural incelemesinin on gün içinde dosya üzerinden yapılması ve sadece açık bir biçimde uygulanacak kural olmadığı belirli olan başvurular bakımından mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilmesi gerekir. Ancak, adeta dava mahkemelerinin yerine geçerek, dosyadaki her belgeyi, delili yeniden değerlendiren Anayasa Mahkemesinin bu incelemesi, ilk

¹¹⁵² E.2001/226, K.2006/119, Kt.22.12.2006 ve E.2001/229, K.2006/32, Kt.01.03.2006 sayılı dosyalarda itiraz yoluna başvuran mahkeme ve itiraz konusu normlar aynı olduğu halde, 226 esas sayılı dosya hakkında esas incelemesi yapılırken, 229 esas sayılı dosya hakkında karar verilmesine yer olmadığına hükmedilmiştir. Bu farkın nedeni, 229 esas sayılı dosya hakkında 1 Mart 2006 günü karar verilirken, 30.03.2005 tarih ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununun yürürlükte olması nedeniyle, itiraz konusu normların uygulanma olanağı kalmamasıdır. Ancak, 226 esas sayılı dosya hakkında da aynı yönde karar vermeden önce, 6.12.2006 tarih ve 5560 sayılı Kanunla Kabahatler Kanununda değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik sonucunda da, itiraz konusu normların davada uygulanacak kural olma niteliklerini kaybetmediklerine karar verilmiştir. 2006/32 sayılı karar yayımlanmadığından bilgi edinme başvurusu yoluyla elde edilmiştir.

inceleme için öngörülen on günlük süreyi aşmakta ve Mahkeme birçok kararında uygulanacak kurala ilişkin kararlarını esas inceleme aşamasına bırakmaktadır.¹¹⁵³

Davada uygulanacak kuralın belirlenmesine yönelik incelemenin esas inceleme aşamasına bırakılmasının en sık rastlandığı kararlar ise, Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kural olarak belirlenen norm içinde belirli bir sınırlama yapılmasını gerekli gördüğü hallerdir. Özellikle, son yirmi yılda Anayasa Mahkemesi kararlarında genellikle “sınırlama sorunu” başlığı altında ele alınan sorun, uygulanacak kuralı belirleme işleminin ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu kısımda, Anayasa Mahkemesi kararlarında yapılan ayrıma paralel olarak, öncelikle Anayasa Mahkemesi kararlarında uygulanacak kural ölçütünün kapsamının nasıl belirlendiği, daha sonra da uygulanacak kural ölçütü çerçevesinde sınırlama sorununun nasıl ele alındığı incelenecektir.¹¹⁵⁴

1. Uygulanacak Kural Ölçütünün Kapsamı

Anayasa Mahkemesinin konu ile ilgili kararlarındaki belirsizlik ve çelişkiler, bu ölçütün içeriğinin tespit edilmesini ve belirli bir sınıflandırma çerçevesinde incelenmesini zorlaştırmaktadır. Aynı ifade, İtalyan ve Avusturya Anayasa Mahkemeleri için de kullanılmaktadır.¹¹⁵⁵ Ancak, İtalyan Anayasa Mahkemesinin pragmatik yaklaştığı, bir normu denetlemek istediğinde uygulanacak kural meselesi üzerinde durmadığı halde, bazı kararlarında başvuran mahkeme yerine yeniden inceleme yaptığı ileri

¹¹⁵³ İtiraz konusu normda herhangi bir değişiklik olmadığı halde, uygulanacak kural olmadığı tespiti esas inceleme aşamasında yapıldığı kararlar: E.1991/30, K.1992/18, Kt.04.03.1992; E.1992/19, K.1992/47, Kt.16.09.1992; E.1992/47, K.1993/13, Kt.30.03.1993; E.1993/27, K.1993/57, Kt.21.12.1993; E.1999/38, K.1999/45, Kt.25.11.1999; E.2001/15, K.2002/52, Kt.28.05.2002; E. 2000/38, K.2003/66, Kt.18.06.2003; E.2002/43, K.2003/103, Kt.24.12.2003; E.2000/43, K.2004/60, Kt.13.05.2004; E.2000/24, K.2004/82, Kt.17.06.2004; E.2004/11, K.2004/93, Kt.01.07.2004; E.2003/34, K.2007/94, Kt.12.12.2007; E.2005/100, K.2008/50, Kt.31.01.2008; E.2007/67, K.2010/1, Kt.14.01.2010.

¹¹⁵⁴ Anayasa Mahkemesi kararlarında genel olarak önce uygulanacak kural sorunu daha sonra sınırlama sorunu ele alınmakla birlikte, sınırlama yapılmasına karar verildikten sonra da bir normun davada uygulanacak kural olmadığına karar verilebilmektedir. Örn: E.1996/71, K.1997/49, Kt.14.05.1997. Kaldı ki, sınırlama sorunu başlığı altında uygulanacak kural sorununun ele alındığı kararlar da bulunmaktadır. Ancak, Anayasa Mahkemesi kararlarında yer alan ayırım üzerinden bir inceleme yapılması daha uygun gözükmektedir.

¹¹⁵⁵ İtalya için RICCI, *op.cit.*, s.52; Avusturya için PEYROU-PİSTOULEY, *op.cit.*, ss.294-295.

sürülmektedir.¹¹⁵⁶ Türk Anayasa Mahkemesinin kararları çelişkili olsa da, bu çelişkinin temel nedeninin normun esas denetiminin yapılması ile ilgili pragmatik bir yaklaşım olmadığı görülmektedir.¹¹⁵⁷ Anayasa Mahkemesinin, uygulanacak kural ölçütünü dar yorumlayarak ilk incelemede reddettiği pek çok başvuruda, itiraz konusu norm başka bir başvuru vesilesiyle incelenebilmekte, hatta iptal edilebilmektedir.

Bu çerçevede, öncelikle Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kural ifadesine yüklediği anlam objektif olarak tespit edildikten sonra, uygulamada uygulanacak kuralın kapsamının belirlenmesine yönelik içtihadının yarattığı sıkıntılara işaret edilecektir.

a) Anayasa Mahkemesine Göre Davada Uygulanacak Kural

Bir davaya bakmakta olan mahkemenin, her kanunu değil, sadece o dava sebebiyle uygulayacağı kanunların Anayasaya aykırılığını ileri sürebileceği açıktır. Ancak, buradaki “uygulayacağı kanun” ibaresinin ne anlama geldiğinin, başka bir ifadeyle hangi kanunların davada uygulanacak kanun kavramına dahil olduğunun belirlenmesi gereklidir.

i) *Anayasa Mahkemesinin Davada Uygulanacak Kural Tanımı*

Mahkemeler tarafından yapılan başvurularda, davada uygulanacak kural koşuluna ilişkin olarak karşılaştırmalı hukukta iki ana eğilim olduğu görülmektedir. Bunlardan biri, başvuru yetkisini sadece hükme etkili olan normlarla sınırlandırırken, diğeri mahkemelerin uygulayacakları bütün kuralların Anayasaya uygunluk denetimine tabi olmasına imkan tanır. Aslında, ilgili ülkelerin düzenlemelerine bakılarak yapılan bu yorum, uygulamada farklılık gösterebilir. Başvuru yetkisinin hükme etkili normlarla sınırlandırıldığı bir ülkede de, içtihat yoluyla, bir davada uygulanacak tüm kuralların dolaylı ya da doğrudan hüküm üzerinde etkili olacağı kabul edilebilir.

¹¹⁵⁶ RICCI, *op.cit.*, s.52.

¹¹⁵⁷ Bu ifade, Anayasa Mahkemesinin asıl amacının normun denetlenmesi ya da denetlenmemesi olmadığını vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Elbette, Anayasa Mahkemesinin bazı kararlarının arka planında böyle bir düşünce olduğu iddia edilebilir.

1961 Anayasasının kabul edildiği dönemde, dünyada çok az sayıda ülkede itiraz yolu ile Anayasaya uygunluk denetimi yapılmaktaydı. Bunlar arasında, özellikle Avrupa tipi özel bir mahkeme sistemini benimseyen Alman, Avusturya ve İtalyan sistemlerinden etkilenilmiştir. İtiraz yoluna başvuru, Federal Alman Anayasasının 100/1. maddesinde, “geçerli olup olmaması hükme tesir edecek kanun”¹¹⁵⁸; Avusturya Anayasasının 140/1.maddesinde “bir kanun dava mahkemesinin kararına esas teşkil ediyorsa” ve İtalya’da 87 sayılı kanunun 23.maddesinde “hüküm, Anayasaya uygunluk meselesi halledilmeden verilemeyecekse” koşullarına bağlı olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte, İtalya’da sadece davayı sonlandıran karara değil, davanın her aşamasında alınan ara kararlar, tedbir kararları da bu kapsamda kabul edildiği gibi¹¹⁵⁹, mahkemenin görevi, yetkisi, tarafların hak ve yükümlülükleri, usul kuralları, ispat vb. hükümler uygulanacak kural kapsamındadır.¹¹⁶⁰

Bu düzenlemeler, herhangi bir kısıtlamaya yer vermeksizin, sadece “uygulanacak kural” ifadesine yer veren Türk Anayasası ve kanun hükümlerinin de, dar mı geniş mi yorumlanacağı yönünde ciddi tartışmalara neden olmuştur. Özellikle, dar yorum yapılması ve sadece karara doğrudan etkili olan kuralların uygulanacak kural olarak kabul edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirenlerin karşılaştırmalı hukuku dikkate aldıkları görülmektedir.¹¹⁶¹

Oysa, söz konusu ülke düzenlemeleri bilinmesine rağmen, ne 1961 ne de 1982 Anayasasında, “hükme/karara etkili” ifadesinin kullanılması tercih edilmemiştir.¹¹⁶² Bu noktada, KIRATLI tarafından ileri sürülen, “*kanun koyucu davada uygulanacak bütün*

¹¹⁵⁸ Almanya’da, davanın görülmesi sırasında ortaya çıkabilecek, fakat açıkça davanın hükme bağlanmasına bir katkısı olmayacak bir norm için, teorik açıdan ilginç bir hukuki sorun da olsa Anayasa Mahkemesine başvuru yapılması mümkün değildir. Ancak, iptal edilmesi halinde mahkemenin farklı bir karar vermesine yol açacak nitelikteki normlar hakkında itiraz yoluna başvurulabilir. Bu dar yorumda, Alman sisteminde yer alan bireysel başvuru yolu unutulmamalıdır. Korkut KANADOĞLU, **op.cit.**, ss.176-177 ve 180.

¹¹⁵⁹ PIZZORUSSO, “La Cour Constitutionnelle...”, **op.cit.**, s.46.

¹¹⁶⁰ CRISAFULLI, “Le système de controle de la...”, **op.cit.**, s.105.

¹¹⁶¹ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, ss.79-81; BALTA, **Türkiye’de Anayasa Yargısı...**, s.562; ARIK, “Yeni Anayasa Mahkememiz Hakkında...”, **op.cit.**, s.843.

¹¹⁶² 1961 Anayasasının 151.maddesinin gerekçesi için bkz. Kazım ÖZTÜRK, Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa, Bilgi Yayınevi, Ankara,1971, s.301; 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi Kanunu tasarısı hükümet gerekçesi için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt:4, ss.54, s.2.

kuralları kastetseydi “bütün” ifadesini kullanırdı”¹¹⁶³ görüşüne katılmak da mümkün değildir. Özellikle, 1961 Anayasası döneminde ortaya çıkan tartışmalara rağmen, 1982 Anayasasında madde metninde değişikliğe gidilmemesi de bu görüşü doğrular. Nitekim öğretilde, önemli bir çoğunluk, “davada uygulanacak kural” ifadesinin geniş yorumlanması gerektiği görüşündedir.¹¹⁶⁴ Bu görüş, Anayasa ve kanunda bu yönde bir sınırlama bulunmuyor olmasının yanı sıra¹¹⁶⁵, bir davada uygulanan kuralların önemli-önemsiz, esas-teferruat biçiminde ayrılmasının doğru olmayacağı, sonuçta verilecek karar bakımından önemli gözükmeyen bir hükmün davanın seyrini değiştirebileceği gibi birey hak ve özgürlüklerine zarar verebileceği gerçeğine dayandırılmıştır.¹¹⁶⁶

Anayasa Mahkemesinin, birçok kararında belirtildiği gibi, itiraz yolunun bir amacı da Anayasaya aykırı normların hukuk düzeninden ayıklanmasını sağlamaktır.¹¹⁶⁷ Her durumda Anayasanın üstünlüğü ilkesinin geçerli olması, ancak normların Anayasaya uygunluk denetiminin yapılabilmesine bağlıdır. Dolayısıyla, uygulanacak kural ifadesinin mümkün olduğunca geniş yorumlanması gerekir. Geniş yorum yapılması durumunda Anayasa Mahkemesinin iş yükünün artması endişesi dile getirilmişse de¹¹⁶⁸, Anayasanın üstünlüğü ilkesi ve bu çerçevede birey hak ve özgürlüklerinin korunmasındaki fayda daha yüksektir. Özellikle, hak arama özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, kanuni hakim güvencesi gibi temel hak ve özgürlüklerin korunmasında

¹¹⁶³ KIRATLI, *op.cit.*, 1966, ss.80-81.

¹¹⁶⁴ ALİEFENDİOĞLU, *op.cit.*, s.139; AYBAY, “Anayasaya aykırılık itirazının özellikleri...”, *op.cit.*, s.365; Selin ESEN, *...İlk İnceleme*, s.86; TÜLEN, *Türk Anayasa Yargısında...*, s.68; HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU, *op.cit.*, s.226; AZRAK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, *op.cit.*, s.687; ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, 1967, ss.85-86; ÖZEK, “Memurin Muhakemat Kanunu İle İlgili Bir Anayasa Mahkemesi Kararının İncelenmesi”, İÜHFİM, C.33, Sy.1-2,1967, s.384; TUNÇ, *Türk Anayasa Yargısında...*, s.43.

¹¹⁶⁵ ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku...*, 2008, s.418. ÖZBUDUN, hükmün yazılış biçimi nedeniyle davada uygulanacak bütün kuralları kapsadığı şeklinde yorumlanmasını mümkün bulduğu halde, bu ibarenin dar yorumlanmasının somut norm denetiminin niteliğine daha uygun olduğu kanısındadır. Aynı yönde AZRAK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, *op.cit.*, ayrı bası, s.40.

¹¹⁶⁶ ARMAĞAN, *Anayasa Mahkememizde...*, 1967, ss.85-86. Yazara göre, uygulanacak kural kavramının dar tutulması, adli makamların füzuli yere işgal edilmemesi düşüncesini ön plana alırken, bireysel hakların korunması amacını ikinci plana atmaktadır.

¹¹⁶⁷ E.1971/3, K.1971/17, Kt.11.02.1971; E.1971/28, K.1971/64, Kt.08.07.1971; Selin ESEN, *...İlk İnceleme*, s.86. Anayasa Mahkemesi, aynı dönemde verdiği bir başka kararda, Anayasaya aykırı normların hukuk düzeninden ayıklanmasının itiraz yolunun baş amacı olmadığını, bu sistemin bir yan sonucu olduğunu belirtmektedir.

¹¹⁶⁸ AZRAK, “Türk Anayasa Mahkemesi”, *op.cit.*, s.687. AYBAY, bu noktada, mahkemelerce yapılacak ciddilik denetiminin önemli bir süzgeç görevi göreceği ve Anayasa Mahkemesinin iş yükünün artmasını önleyeceği görüşündedir. AYBAY, “Anayasanın 151.maddesine...”, *op.cit.*, s.174.

uygulanacak kural ifadesinin geniş yorumu daha da önem kazanır. Kaldı ki, uygulanacak kuralı esasa etkili normlarla sınırlayan Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde bireysel başvuru yolunun daha büyük bir iş yükü getirdiği şüphesizdir.

Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde, mahkemenin ilke olarak geniş yoruma daha yakın durduğu hemen tespit edilebilir.¹¹⁶⁹ Bir kararında, uygulanacak kural konusunda daraltıcı yorumun, Anayasanın 151.maddesini güç işler duruma getireceğini belirtmiştir.¹¹⁷⁰ Bununla birlikte, zaman zaman, “karara doğrudan etkili olmayan hükümlerin” uygulanacak kural kabul edilemeyeceğine yönelik kararlar verilmiş olması¹¹⁷¹, bu tür daraltıcı yorumların önüne geçecek bir Anayasa değişikliği önerisine neden olmuştur.¹¹⁷²

Anayasa Mahkemesi kararlarında, birkaç değişik şekilde formüle edilen tanımlamalar kullanılmaktadır. Bu tanımlamaların, birkaç istisna dışında geniş yoruma uygun olduğu görülmektedir.¹¹⁷³ En sık kullanılan formül cümleler şu şekilde sıralanabilir:

*“Davada uygulanacak kuraldan, davanın özüne etkili ve sonucu değiştirecek nitelikte doğrudan veya dolaylı biçimde uygulanacak kuralların anlaşılması gerekir.”*¹¹⁷⁴

¹¹⁶⁹ HOCAOĞLU/OCAKÇIOĞLU’na göre, Anayasa Mahkemesi davadaki olayla itiraz konusu norm arasında objektif bir ilişki aramaktadır. İlk dönemlerinde daha sıkı bir ilişki arayan Mahkeme, zamanla daha gevşek bir ilişkiyi de yeterli bulmaya başlamıştır. Yazarlar, bu yorumu Anayasa yargısı lehine ve bu yargı alanında özel bir yüksek mahkemenin kuruluş amaçlarına uygun bulmaktadır. **op.cit.**, s.247 ve 358.

¹¹⁷⁰ E.1965/42, K.1966/30, Kt.28.06.1966.

¹¹⁷¹ Örneğin, E.1970/45, K.1970/44, Kt.26.11.1970: İtiraz konusu norm o davada doğrudan doğruya uygulanma durumunda olmalıdır. E.1977/89, K.1977/121, Kt.11.10.1977: Uygulanacak kanun hükmü taraflar arasındaki anlaşmazlığı çözmeye ya da davayı sona erdirmeye yarayacak ve mahkeme hükmünün dayanağını oluşturacak yasa kuralıdır.

¹¹⁷² **AÜSBF Gerekçeli Anayasa Önerisi**, 1982, ss.184-185. Maddede “davada uygulanacak veya vereceği kararı etkileyecek yasa” biçiminde bir değişiklik yapılması önerilmiştir. Madde gerekçesinde ise, Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kural kavramını dar yorumlamasının önüne geçme amacı vurgulanmıştır.

¹¹⁷³ 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kuralı dar tanımladığı kararlar: E.1993/28, K.1993/26, Kt.07.09.1993: “Bir yasa kuralının, ulaşılabilecek sonuca etki yapması ya da anlaşmazlığın çözümünde dayanak olması durumunda, bakılmakta olan davada uygulanacak kural olduğunun kabulü gerekir.

¹¹⁷⁴ E.1997/31, K.1997/38, Kt.25.03.1997; E.1992/47, K.1993/13, Kt.30.03.1993; E.1991/30, K.1992/18, Kt.04.03.1992; E.1971/28, K.1971/64, Kt.08.07.1971.

“Davada uygulanacak yasa kuralı, bakılmakta olan davayı yürütmeye, uyuşmazlığı çözmeye, davayı sona erdirmeye ya da kararın dayanağını oluşturmaya yarayacak kuraldır.”¹¹⁷⁵

“Uygulanacak yasa kuralları, davanın değişik evrelerinde ortaya çıkan sorunların çözümünde veya davayı sonuçlandırmada olumlu ya da olumsuz yönde etki yapacak nitelikte bulunan kurallardır.”¹¹⁷⁶

“Uygulanacak yasa kurallarından amaç, davanın değişik evrelerinde ortaya çıkan sorunların çözümünde veya davayı sonuçlandırmada olumlu ya da olumsuz yönde etki yapacak nitelikte bulunan yahut tarafların istek ve savunmaları çerçevesinde bir karar vermek için ön planda(göz önünde) tutulması gereken kurallardır.”¹¹⁷⁷

Bu tanımlamalarda da açıkça görüldüğü gibi, sadece davayı sonuçlandırmada değil, davanın görülmesinde olumlu ya da olumsuz etki doğuracak bütün kurallar itiraz konusu yapılabilir. Bu çerçevede, Anayasa Mahkemesi, davanın esasına ilişkin normların yanı sıra, mahkemelerin kuruluşuna¹¹⁷⁸, görevine¹¹⁷⁹, yargılama usulüne¹¹⁸⁰ ilişkin normları, kural olarak, uygulanacak kural kapsamında kabul etmektedir.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁵ E.2006/88, K.2006/69, Kt.06.06.2006; E.2005/102, K.2005/58, Kt.29.09.2005; E.1997/6, K.1997/5, Kt.29.01.1997; E.1997/3, K.1997/2, Kt.15.01.1997; E.1996/32, K.1996/30, Kt.10.07.1996; E.1996/19, K.1996/13, Kt.14.05.1996; E.1996/18, K.1996/12, Kt.22.04.1996; E.1995/26, K.1995/13, Kt.20.06.1995.

¹¹⁷⁶ E.2003/102, K.2007/97, Kt.12.12.2007; E.2007/35, K.2007/36, Kt.05.04.2007; E.2006/108, K.2006/77, Kt.17.07.2006; E.2002/116, K.2002/67, Kt.15.07.2002; E.2000/22, K.2000/7, Kt.11.04.2000; E.1998/24, K.1999/9, Kt.13.04.1999; E.1999/49, K.1999/50, Kt.29.12.1999; E.1997/56, K.1997/62, Kt.04.09.1997; E.1994/44, K.1994/56, Kt.18.07.1994; E.1989/14, K.1989/49, Kt.19.12.1989; E.1985/16, K.1986/5, Kt.04.03.1986; E.1985/17, K.1986/6, Kt.04.03.1986.

¹¹⁷⁷ E.2003/40, K.2007/96, Kt.12.12.2007; E.2002/116, K.2002/67, Kt.15.07.2002; E.2001/219, K.2001/69, Kt.10.04.2001; E.2000/22, K.2000/7, Kt.11.04.2000; E.1999/49, K.1999/50, Kt.29.12.1999; E.1999/9, K.1999/4, Kt.11.03.1999; E.1997/53, K.1998/62, Kt.08.10.1998; E.1998/40, K.1998/51, Kt.09.09.1998; E.1998/32, K.1998/27, Kt.23.06.1998; E.1998/15, K.1998/12, Kt.05.05.1998; E.1997/56, K.1997/62, Kt.04.09.1997; E.1995/36, K.1995/56, Kt.24.10.1995; E.1990/15, K.1991/5, Kt.28.02.1991; E.1990/5, K.1990/28, Kt.14.11.1990; E.1988/17, K.1988/34, Kt.26.10.1988; E.1988/19, K.1988/33, Kt.26.10.1988; E.1988/1, K.1988/26, Kt.30.06.1988; E.1987/24, K.1987/32, Kt.24.11.1987; E.1980/59, K.1980/53, Kt.25.09.1980.

¹¹⁷⁸ E.1974/35, K.1975/126, Kt.06.05.1975: “Önüne dava getirilen bir mahkemenin o davaya bakabilmesi için aranacak ilk koşul, mahkemenin kuruluşunun ve bu kuruluşta görev alan hâkim ve savcılarının görevlendirilmelerinin hukuka uygun bulunmasıdır. Kuruluşun hukuka uygunluğunda yahut bir kuruluşta görev alanların durumlarında kuşku uyandıran bir yön varsa yahut mahkemenin kuruluşunun birtakım nedenlerle hukuka aykırılığı o davada ileri sürülmüşse, mahkemenin böyle bir durum karşısında yapacağı ilk iş, kendi kuruluşunda veya bu kuruluşta görev alanların durumlarında hukuka uygunluk bulunup bulunmadığını incelemektir. Bu tür bir inceleme ise ancak ve ancak o mahkemenin kuruluşuna ve bu

Anayasa Mahkemesinin genel içtihadı bu yönde olmakla birlikte, ilk incelemeye ilişkin diğer kararlarında olduğu gibi, tam tersi yönde kararları da mevcuttur. Örneğin, Adalet Bakanına cumhuriyet savcıları ve sorgu hakimlerine geçici görev verme yetkisi tanıyan normlardan, cumhuriyet savcısına geçici görev tanıyanı uygulanacak kural olarak kabul edilip iptal edilirken¹¹⁸², sorgu hakimi için olan düzenleme uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.¹¹⁸³ İlk kararda, davayı açan savcının hukuki durumunu düzenleyen kanun hükümlerinin, bakılmakta olan davada uygulanacak kural olduğunu belirten Anayasa Mahkemesi, bu karardan kısa bir süre sonra, aynı hükme dayanılarak sulh ceza hakimi olarak görevlendirilen sorgu yargıcının, bu sıfatla baktığı davada, hakim görevlendirilmesine ilişkin hükümlerin davada uygulanacak kural olmadığına karar vermiştir. Bu değişikliğin tek nedeni ise, değişen üyelerin, ilk kararın karşı oy görüşünün, ikincisinde karar olarak benimsenmesine yol açmasıdır.

kuruluşta görev almaya ilişkin hukuk kurallarının hangilerinin olduğunu belirttikten sonra durumun o kurallarla karşılaştırıp soyut hukuk kuralları ile kendi somut durumu arasında uygunluk bulunup bulunmadığını araştırmak yolu ile olur. Hukuk dilinde, belli bir eylemli durumu belli hukuk kuralı veya kuralları ile karşılaştırıp eylemli durumun kurala uyup uymadığını araştırma, hukuk kuralını uygulama olarak anılır.” Aynı yönde: E.1968/6, K.1968/50, Kt.05.11.1968.

¹¹⁷⁹ Görevi belirleyen hüküm başvuran mahkemeyi görevli kılıyorsa, ortada bakılmakta olan dava sorunu zaten bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi bu durumda göreve ilişkin normları da davada uygulanacak kural kapsamında kabul etmektedir. E.1970/31, K.1971/21, Kt.18.02.1971; E.1964/50, K.1965/14, Kt.10.03.1965; E.2001/225, K.2002/88, Kt.08.10.2002. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi sulh hukuk mahkemesi tarafından, sulh hukuk mahkemelerinin görevlerini düzenleyen HUMK 8/2’nin 5.bendinde yer alan hükmün, Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan bir başvuruyu, davada uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesi, normun göreve ilişkin olması nedeniyle değil, normun iptali ile başvuran mahkemenin amacına ulaşamayacağı, dolayısıyla uyuşmazlığın çözümünde olumlu-olumsuz bir etki yaratmayacağı gerekçesiyle bu kararı vermiştir. E.2003/4, K.2003/1, Kt.14.01.2003; E.2003/47, K.2003/49, Kt.04.06.2003. Her iki başvuru Avanos Sulh Hukuk Mahkemesi tarafından yapılmıştır. İlk vesayet altında bir kişinin evlat edinilmesine, ikincisi velayet altında bir kişinin evlat edinilmesine ilişkin bir davadır.

¹¹⁸⁰ E.1966/26, K.1966/47, Kt.27.12.1966; E.1969/9, K.1969/38, Kt.24.06.1969: “Bir mahkemenin herhangi bir dâvayı görmesi için ilk önce dâvanın usule uygun biçimde açılmış olup olmadığının incelenmesi gerekir; bunun için de davacının usul yönünden dâva açmağa yetkili olup olmadığının araştırılması zorunludur” Örneğin, zamanaşımına ilişkin kurallar da bu kapsamdadır. E.1965/2, K.1965/51, Kt.30.09.1965.

¹¹⁸¹ ÖZBUDUN/ALİEFENDİĞOLU, 7.Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, **Türkiye Raporu**, AYYM, 1988, s.184.

¹¹⁸² E.1969/9, K.1969/38, Kt.24.06.1969. Bu olayda, bu kanunun verdiği yetkiyle geçici olarak görevlendirilmiş bir savcının hazırladığı iddianame ile açılmış bir dava söz konusudur.

¹¹⁸³ E.1971/3, K.1971/17, Kt.11.02.1971. 1969/38 sayılı kararda karşı oy kullanan üyeler C.Kuralmen, H.Ketenoglu, S.Koçak, A.Givda, İ.Ecemiş ve A.Akar’a, bu kararda F.Uluocak ve Ş.Ariç’in da katılımıyla Anayasa Mahkemesi içtihat değiştirmiştir.

Anayasa Mahkemesi, uygulanacak kural tanımında yer almamakla birlikte, birçok kararında, itiraz konusu normun davada uygulanacak kural olduğunun kesin bir şekilde saptandıktan sonra başvuru yapılması gerektiğini belirtmektedir.¹¹⁸⁴ Örneğin, ölümle sonuçlanan bir trafik kazası davasına bakan mahkemenin, sanığın eyleminin asli kusurlu haller arasında bulunduğunu saptamadan önce, asli kusurlu olması halinde uygulanacak bir kanun maddesinin iptalini isteyemeyeceğine karar verilmiştir.¹¹⁸⁵ Aynı şekilde, kademeli davalarda da, tespit istemi olumlu ya da olumsuz sonuçlandırılmadan, eda bölümünde uygulanacak kuralın Anayasaya aykırılığı ileri sürülemez.¹¹⁸⁶ Anayasa Mahkemesine göre, bir kuralın Anayasa Mahkemesince iptali üzerine uygulanma olasılığı veya olanağı düşünülebilen bir diğer kuralın iptalini talep etmek de mümkün değildir.¹¹⁸⁷

Bütün bu kararlardan çıkarılan sonuç, itiraz konusu normun uygulanmasının ihtimal dahilinde olmasının yeterli kabul edilmediğidir.¹¹⁸⁸ Mahkemenin bu yaklaşımı, uygulanacak kuralın çoğu zaman ancak nihai kararla belli olabileceği ve mahkemenin nihai karardan önce kesin görüşünü açıklamasının sakıncalı olabileceği gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹¹⁸⁹ Özellikle, ceza yargılamasında hüküm iddianamede unsurları gösterilen suça ilişkin fiil hakkında verilir ve mahkeme, fiilin nitelendirilmesinde iddia ve savunmalarda bağlı değildir.¹¹⁹⁰ Bu çerçevede, dava sonuçlanıncaya kadar, fiilin nitelendirilmesinin değişikliğe uğraması mümkündür. Dolayısıyla, başvuru yapacak mahkemenin, önceden kesin olarak uygulayacağı hükmü belirlemeye zorlanması anlamlı değildir. Anayasa Mahkemesi, o hükmün uygulanacak kural olduğunu kabul etse de, başvuran mahkemenin sonradan ortaya çıkacak deliller üzerine kararını değiştirmesi

¹¹⁸⁴ Anayasa Mahkemesi, bazı başvurularda, uygulanacak kuralın kesin olarak saptanmamasını işin geri çevrilmesi nedeni olarak kabul etmektedir. Örneğin, E.2005/76, K.2005/41, Kt.18.07.2005; E.2005/92, K.2005/47, Kt.27.09.2005; E.2005/93, K.2005/48, Kt.27.09.2005.

¹¹⁸⁵ E.1998/7, K.1998/5, Kt.10.03.1998. Karşı oy kullanan üyeler Ahmet Necdet Sezer, Samia Akbulut, Ali Hüner ve Mustafa Yakupoğlu gerekçelerinde mahkemenin ilerleyen aşamalarında sanığın asli kusurlu bulunması olasılığı bulunduğu ve bu durumda söz konusu normun uygulanacak kural olacağını belirtmişlerdir.

¹¹⁸⁶ E.1995/33, K.1995/21, Kt.27.06.1995; aynı yönde E.1995/29, K.1995/17, Kt.27.06.1995; E.1995/30, K.1995/18, Kt.27.06.1995; E.1995/31, K.1995/19, Kt.27.06.1995; E.1995/32, K.1995/20, Kt.27.06.1995.

¹¹⁸⁷ E.1974/34, K.1974/50, Kt.28.11.1974.

¹¹⁸⁸ Aynı yönde Avusturya Anayasa Mahkemesi kararları için bkz. PEYROU-PİSTOULEY, *op.cit.*, s.289.

¹¹⁸⁹ KURU, *op.cit.*, 2001, s.6308. Yazar, Anayasa Mahkemesinin, itiraz konusu normun o davada uygulanma olasılığı ile yetinmesi gerektiği kanısındadır.

¹¹⁹⁰ Ceza Muhakemesi Kanunu m.225. 1412 sayılı eski Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 257.maddesi de benzer bir düzenlemeye yer vermektedir.

mümkündür. Bütün yargılama süreci tamamlanıp karar verilinceye kadar başvuru yapılmasına engel olunması halinde ise, bu aşamada davanın en az beş ay bekletilmesi davaların süratle çözümlenmesi ilkesine aykırı olacaktır.¹¹⁹¹ Nitekim, Anayasa Mahkemesi de, bazı kararlarında, bu görüşe uygun olarak, bir normu uygulanma ihtimali olduğu takdirde uygulanacak kural kapsamında kabul edebilmektedir.¹¹⁹² Bu anlayışın yerleşmiş içtihat haline gelmesi beklenir.

ii) *Davada Uygulanacak Kuralın Yürürlüğü Sorunu*

Uygulanacak kanun ölçütünün bir diğer boyutu normun yürürlüğünün ikinci planda ele alınmasıdır. Bununla birlikte, normun uygulanabilmesi için öncelikle yürürlüğe girmiş olması gerekmektedir. İptal davasından farklı olarak, yürürlüğe girişi ileri bir tarihe bırakılan bir normun, yürürlüğe girmeden önce davada uygulanacak kural olarak Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi mümkün olmamaktadır.¹¹⁹³ Ancak, normun yürürlükten kaldırılmış olması, yürürlüğünün askıda olması¹¹⁹⁴ ya da Anayasa Mahkemesinin başka bir dava sebebiyle yürürlüğü durdurma kararı vermiş olması¹¹⁹⁵, itiraz konusu normun davada uygulanacak kural olma niteliğini doğrudan etkilememektedir. Başvurudan sonra ortaya çıkan değişiklikler üzerine “konusu kalmayan istem hakkında karar verilmesine yer olmadığına hükmedildiği

¹¹⁹¹ Aynı yönde E.1962/277, K.1963/34, Kt.19.02.1963; Rıfat Göksu, İ.Hakkı Ülkmen, Celalettin Kuralmen ve Ekrem Korkut Muhalefet Şerhi.

¹¹⁹² E.1993/20, K.1993/17, Kt.20.04.1993. Anayasa Mahkemesine göre, iddianamede Türk Ceza Kanununun 312.maddesinden söz edilmekte ise de, mahkemenin TCK 537/3 ve buna bağlı olarak 537/6 maddesini uygulaması da mümkündür. Bu madde için ayrıca dava açılması gerekli değildir. Anayasa Mahkemesinin olumlu kabul edebileceğimiz bu yaklaşımı, itiraz konusu normun Anayasanın Geçici 15.maddesi kapsamında olması nedeniyle ilk inceleme sonucu reddedilmiştir.

¹¹⁹³ E.2001/15, K.2002/52, Kt.28.05.2002. İtiraz konusu kanun hükmünde kararname hükmünün kanunlaşınca yürürlüğe gireceğine ilişkin açık hüküm var.

¹¹⁹⁴ Örneğin, Olağanüstü Hal ya da Sıkıyönetim Kanunları, olağan dönemde yürürlükte olmakla birlikte uygulanmayan kanunlardır. Ancak, bir davada uygulanma durumunda iseler, olağanüstü hal ya da sıkıyönetimin kalkması uygulanacak kural niteliklerini etkilemeyebilir. Anayasa Mahkemesinin, olağanüstü hal sona erdikten sonra bir olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesini denetlemesi eleştirilere neden olmuştur. Selin ESEN, **Karşılaştırmalı Hukukta ve...**, 2008, ss.282-283. Yazara göre, Anayasa Mahkemesi, bu kararıyla aslında yürürlükte olmayan bir düzenlemeyi iptal etmiş ya da bu düzenlemenin olağanüstü hal rejimi sona erdikten sonra da yürürlükte olduğunu örtülü olarak kabul etmiştir. Anayasa Mahkemesinin, davada uygulanma niteliği devam ettiği sürece, yürürlükten kalkmış bir normun Anayasaya aykırılığını tespit etmekten kaçınmaması ilk ihtimali güçlendirmektedir.

¹¹⁹⁵ E.2006/158, K.2008/150, Kt.24.09.2008.

belirtilmişti.¹¹⁹⁶ Ancak, uygulanacak kuralın yürürlüğüne ilişkin belirleme, normun başvurudan sonra yürürlükten kalkması ya da değiştirilmesi ile sınırlı değildir. Zira her başvuruda yapılacak inceleme, itiraz konusu normun yürürlükte olup olmadığına değil, davada uygulanabilir nitelikte olup olmadığına yönelik olacaktır.

Başvuru tarihinden önce, yürürlükten kalktığı için, “uygulanacak kural olma” niteliğini kaybeden bir norm söz konusu olduğunda Anayasa Mahkemesinin, “*başvuran mahkemenin yetkisizliği nedeniyle red*” kararı vereceği açıktır.¹¹⁹⁷ Ancak, başvuru anında yürürlükte olmadığı halde, dava konusu olay ya da işlem tarihine göre bir normun uygulanacak kural olduğuna da karar verilebilir.¹¹⁹⁸

Aynı şekilde, itiraz konusu norm yürürlükte olduğu halde, olay ya da işlem tarihine göre eski düzenlemenin uygulanması gerektiğinde, mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilebilir. Uygulanacak kuralın yürürlükteki kural olmak zorunda olmadığı hususunda bilinen en yaygın örnek, ceza kanunu bakımından sanığın lehine olan hükmün uygulanmasıdır.¹¹⁹⁹ Anayasa Mahkemesi, idari yaptırımlar ve sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemelerde de lehe hüküm ilkesini dikkate almaktadır.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁶ Başvurudan sonra istemin konusuz kalması Anayasa Mahkemesinin başka bir başvuru nedeniyle verdiği iptal kararına dayandığı takdirde “konusu kalmayan istem hakkında yeniden karar verilmesine yer olmadığına” hükmedilmektedir. Örneğin, Anayasa Mahkemesi 21.09.1995 günlü toplantısında, önce 1995/27 esas numaralı dosyayı görüşerek, 1995/47 sayılı kararıyla 4001 sayılı Kanunla değiştirilen İYUK 2.maddenin iptaline karar vermiştir. Aynı gün, aynı normun iptali istemiyle açılan 1995/46 esas sayılı dosyayı da incelemiş ve 1995/49 sayılı kararında ilk iptal kararına atıfta bulunarak, “...iptal edildiğinden bu konuda bir karar verilmesine yer olmadığına” hükmetmiştir. Aynı yönde: E.2006/48, K.2006/45, Kt.04.04.2006; E.2006/125, K.2006/84, Kt.05.09.2006; E.2008/1, K.2008/39, Kt.17.01.2008.

¹¹⁹⁷ Başvuru tarihinden önce yürürlükten kaldırılmış ve bu nedenle uygulanma olanağını yitirmiş bir norm aleyhine itiraz başvurusu yapıldığında, başvuran mahkemenin başvuru tarihinde yetkisiz olduğu dikkate alınarak “mahkemenin yetkisizliği nedeniyle red” kararı verilmelidir. Örn.E.2002/50, K.2002/39, Kt.27.03.2002; E.2008/41, K.2010/52, Kt.01.04.2010. Ancak, Anayasa Mahkemesinin, “konusu bulunmayan davanın reddine” karar verdiği de görülmektedir. E.2003/80, K.2003/84, Kt.07.10.2003; E.2006/127, K.2006/86, Kt.14.09.2006. Oysa, davanın konusuz kalması, başvurudan sonraki bir nedenle gündeme gelebilecek bir durum olarak ele alınmalıdır.

¹¹⁹⁸ E.2003/81, K.2007/50, Kt.17.04.2007. Başvuru yapıldıktan sonra yürürlükten kaldırıldığı halde uygulanacak kural niteliği devam ettiği için esas incelemesi yapılan dosyalar: E.1981/2, K.1981/21, Kt.05.05.1981; E.2006/77, K.2009/39, Kt.05.03.2009.

¹¹⁹⁹ 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 7.maddesinin 2.fikrasına göre, “Suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanun ile sonradan yürürlüğe giren kanunların hükümleri farklı ise, failin lehine olan kanun uygulanır ve infaz olunur.” 4.11.2004 günlü, 5252 sayılı Türk Ceza Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun’un, “Lehe olan hükümlerin uygulanmasında usul” başlıklı 9.maddesinin 3 no’lu fıkrasında, sanık lehine olan hükmün, önceki ve sonraki kanunların ilgili bütün hükümleri olaya uygulanarak, ortaya çıkan sonuçların birbirleriyle karşılaştırılması suretiyle belirleneceği ifade edilmiştir.

¹²⁰⁰ E.2004/101, K.2008/170, Kt.27.11.2008 (sosyal güvenlik).

İtiraz konusu ceza normu daha sonra yürürlüğe giren bir kanunla değiştirildiği halde, sanığın lehine olma özelliği bulunuyorsa davada uygulanacak kuraldır.¹²⁰¹ Sonradan yürürlüğe giren kanun sanığın lehine ise, itiraz konusu norm davada uygulanacak kural olma niteliğini yitirdiği gerekçesiyle başvuru reddedilmektedir.¹²⁰² İtiraz, yürürlükteki kurala karşı yapıldığı halde, başvuran mahkeme önündeki davada, sanığın lehine olan “eski” kanunun uygulanması söz konusu olduğunda da, başvuru mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilmektedir.¹²⁰³

Benzer şekilde, sonradan değiştirilmiş olsa da idari işlemin tesis tarihindeki kanun davada uygulanacak kural olma özelliği taşıyabilir.¹²⁰⁴ Elbette, itiraz konusu norm yürürlükte olmakla birlikte, işlem tarihi bakımından yürürlükten kalkmış normun uygulanması gerekiyorsa, yine itiraz konusu norm işlem tarihinde yürürlükte olmadığı gerekçesiyle davada uygulanacak kural olmayabilir.¹²⁰⁵

Eski ya da yeni kanun hükümlerinden hangisinin uygulanacağı konusunda bir tereddüt olması halinde ise, öncelikle bu konuda özel bir düzenleme olup olmadığı araştırılır ve bu hükme göre karar verilir.¹²⁰⁶ Çoğu zaman, hangi kanunun uygulanacağı, kanunun yürürlüğüne ilişkin maddede ya da kanunun yürürlüğü hakkında kanunda açıkça

¹²⁰¹ E.1988/4, K.1989/3, Kt.12.01.1989 (ret); E.2003/64, K.2006/90, Kt.27.09.2006 (ret); E.2003/94, K.2008/123, Kt.19.06.2008 (ret); E.2005/120, K.2009/40, Kt.05.03.2009 (ret); E.2004/63, K.2006/94, Kt.27.09.2006 (iptal); E.2003/97, K.2006/115, Kt.21.12.2006 (ret) Lehe kanun iptal edilse bile lehte olduğu için uygulanmaya devam edeceğinden, lehe kanun aleyhine Anayasaya aykırılık itirazında bulunulamayacağı yönünde bkz. Mustafa Vasfi YÜCESAN, “Yüksek Anayasa Mahkemesinin Bir Kararı Üzerine”, *Yargıtay Dergisi*, 1990/3, s.311.

¹²⁰² E.1994/4, K.1999/47, Kt.28.12.1999; E.2002/54, K.2008/43, Kt.17.01.2008; E.2002/71, K.2008/44, Kt.17.01.2008; E.2006/38, K.2008/176, Kt.27.11.2008; E.2007/81, K.2008/91, Kt.17.04.2008; E.2008/36, K.2009/22, Kt.05.02.2009.

¹²⁰³ E.2010/18, K.2010/45, Kt.24.03.2010; E.2010/8, K.2010/35, Kt.25.02.2010; E.2010/2, K.2010/24, Kt.04.02.2010; E.2004/72, K.2008/72, Kt.06.03.2008; E.2005/167, K.2006/6, Kt.19.01.2006; E.2005/130, K.2005/77, Kt.10.11.2005; E.2005/129, K.2005/76, Kt.10.11.2005; E.2005/104, K.2005/52, Kt.29.09.2005; E.2005/62, K.2005/39, Kt.07.07.2005; E.2000/55, K.2000/26, Kt.04.10.2000.

¹²⁰⁴ İşlem tarihinde yürürlükte olan kanunun daha sonra değiştirilmesi halinde uygulanacak kural olma niteliğini kaybettiği karar örneği: E.2004/73, K.2008/100, Kt.02.05.2008.

¹²⁰⁵ E.2004/41, K.2004/65, Kt.09.06.2004; E.2004/112, K.2004/122, Kt.08.12.2004 (Her iki başvuruya konu olan norm, başka başvurular üzerine yapılan inceleme sonucunda Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. E.2004/54, K.2005/24, Kt.04.05.2005). Aynı gerekçeyle mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilen başvurular: E.2006/133, K.2006/96, Kt.04.10.2006; E.2005/20, K.2005/13, Kt.09.03.2005; E.2005/3, K.2005/6, Kt.18.01.2005; E.2002/50, K.2002/39, Kt.27.03.2002; E.2001/276, K.2001/91, Kt.24.05.2001; E.1996/12, K.1996/8, Kt.19.03.1996.

¹²⁰⁶ E.2006/68, K.2006/52, Kt.04.05.2006.

belirtilmektedir. Örneğin, Medeni Kanun değişikliği ile birlikte Medeni Kanunun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun çıkarılmış ve eski kanunun uygulanacağı haller açıkça belirtilmiştir.¹²⁰⁷ Aynı şekilde, Kabahatler Kanununun Geçici 2.maddesinde, bu kanun hükümlerinin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla idare mahkemelerinde dava açılarak iptali istenen idari yaptırım kararları hakkında uygulanmayacağı açıkça belirtilmiştir.¹²⁰⁸ Elbette, uygulanacak kuralı açıkça belirleyen hükümlerin de Anayasaya aykırı olması mümkündür ve bunlar aleyhinde Anayasaya aykırılık itirazında bulunulabilir.¹²⁰⁹

Bir norm açıkça yürürlükten kaldırıldığında ya da yapılan değişiklikle Anayasaya aykırılık sorunu geçmişe etkili olarak açıkça çözümlendiğinde Anayasa Mahkemesinin bu durumu tespit etmesi nispeten kolaydır.¹²¹⁰ Ancak bir norm açıkça yürürlükten kaldırılmış olabileceği gibi, zımnen de yürürlükten kaldırılmış olabilir. Zımni ilga olup olmadığının tespiti, önceki-sonraki norm, genel-özel norm ölçütleri uygulanarak Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmaktadır.¹²¹¹ Aynı şekilde, lehe kanunun uygulanacağı açık olmakla birlikte, hangi kanunun lehte olduğunun tespiti her zaman kolay değildir ve bu tespit de çoğunlukla Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmaktadır.¹²¹² Anayasa Mahkemesinin, dava mahkemesinin yürürlükte olduğunu

¹²⁰⁷ 03.12.2001 tarih ve 4722 sayılı Türk Medeni Kanun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun RG.08.12.2001-24607.

¹²⁰⁸ 30.03.2005 tarih ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu, RG.31.03.2005-25772 (mükerrer) Bu kanun 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹²⁰⁹ Örneğin, 213 sayılı Vergi Usul Kanununa 4369 sayılı Kanunla eklenen Geçici 21.maddenin son cümlesinde, kanunun yürürlüğe girmesinde önce kesinleşmiş mahkumiyet kararları hakkında bu kanunun uygulanmayacağı belirtilmiştir. Hakkında kesinleşmiş mahkumiyet kararı bulunan bir kişinin yaptığı başvuruyu inceleyen mahkeme, bu hükmün Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi, normun davada uygulanacak kural olduğunu kabul ederek yaptığı inceleme sonucunda iptal kararı vermiştir. E.2000/21, K.2000/16, Kt.06.07.2000.

¹²¹⁰ Örneğin, E.2004/48, K.2008/49, Kt.31.01.2008. Bu karara konu olayda, yapılan kanun değişikliği ile geçmişe etkili olarak sorunun çözümü için özel düzenleme yapılmıştır. 6245 sayılı Harcırah Kanununa, 01.07.2006 tarih ve 5538 sayılı Kanunla yapılan değişikliğin Geçici 5.maddesi ile, 01.01.2002 ila 12.07.2006 tarihleri arasında yazılı talep ile harcırah talep etmeyenler ile kendi yazılı talepleri üzerine naklen ataması yapılanlardan, harcırah ödenmeyenler ya da bunların kanuni mirasçılarına, geçmişe yönelik harcırahlarının kanuni faiziyle birlikte ödenmesi öngörülmüştür. Kararın verilmesi için geçen sürenin uzunluğu bir kenara bırakıldığında, sorunun geçmişe etkili olarak çözülmüş olması karşısında incelemenin devam etmesi için bir sebep kalmamıştır.

¹²¹¹ E.1965/40, K.1966/15, Kt.15.03.1966; E.2005/100, K.2008/50, Kt.03.01.2008.

¹²¹² Lehe kanun olma halinin açık olduğu düzenlemelere örnek olarak: Cezanın hem alt hem üst sınırının düşük olması (E.1999/4, K.1999/47, Kt.28.12.1999) ya da sadece tekerrür halinde ceza verilmesini öngören hükmün, ilk işlenişte ceza veren hükme göre lehe olması.(E.2002/126, K.2004/27, Kt.03.03.2004)

kabul ettiği norm üzerinde kendi değeriendirmesini yapmaması oldukça az rastlanılan bir durumdur.¹²¹³

Anayasa Mahkemesi, lehe hükmü tespit ederken, itiraz konusu normun iptal edilmesi halinde lehe hükümde değışiklik olması halini dikkate almamaktadır. Örneğin, Yeni Türk Ceza Kanununun 104/2.fikrasının Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuruları inceleyen Anayasa Mahkemesi, birçok başvuruyu eski Türk Ceza Kanunu hükmünün sanığın lehine olduğunu tespit ederek reddetmiştir.¹²¹⁴ Oysa, itiraz konusu norm Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilirse, sanığın lehine olan hüküm Yeni Türk Ceza Kanununun 104/1.fikrası olabilecektir. Anayasa Mahkemesinin “dolaylı” ve “olumlu-olumsuz” etki ölçütleri dikkate alındığında bu başvuruların kabul edilebilir bulunması mümkündür. Hak arama özgürlüğünün sınırlanması söz konusu olmamakla birlikte, davaların uzamasının önlenmesi ve usul ekonomisi dikkate alındığında bu konunun önemi ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu örnekte, aynı dönemde, eski Türk Ceza Kanununun uygulanma olanağı bulunmayan davalara bakan mahkemelerce yapılan başvuruları inceleyen Anayasa Mahkemesi, söz konusu normu Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.¹²¹⁵ Bu iptal kararının neticesinde de, başvuran mahkemelerin önlerindeki davalarda uygulayacakları kural da değışmiş ve davaların gereksiz uzaması sonucu doğmuştur. Dolayısıyla, itiraz konusu norm davada uygulanacak kural olmadığı halde, iptal edilmesi halinde davada uygulanacak kuralın değışmesine sebebiyet veriyorsa, bu normun davada uygulanacak kural olarak kabul edilmesi düşünülebilir.

Benzer bir sorun, Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararı üzerine uygulanacak normun değışmesi halinde de ortaya çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesi, kendi verdiği iptal kararı yayımlanıncaya ya da yürürlüğü ertelenmişse bu tarihe kadar, bu iptal

¹²¹³ Anayasa Mahkemesinin bir başvuruda, lehte ve alehte değeriendirme yapmak üzere dosyayı başvuran mahkemeye gönderdiğini belirtmiştir. Yine Danıştay tarafından yapılan ve uygulanacak kuralın yürürlüğü konusunda Danıştay üyeleri arasında da oybirliğinin sağlanamadığı bir başvuruda, “Danıştay’ın itiraz konusu kuralın yürürlükte olduğunu kabul etmesinin hukuksal dayanağı bulunması karşısında, yanlış olduğu kesinlikle saptanamayan Danıştay kararının tersine bir görüşü benimseyerek sonuca varılamayacağına” karar verilmiştir. E.1972/14, K.1972/34, Kt.22.06.1972. 7 üye bu karara katılmamıştır.

¹²¹⁴ E.2005/62, K.2005/39, Kt.07.07.2005; E.2005/101, K.2005/51, Kt.29.09.2005; E.2005/104, K.2005/52, Kt.29.09.2005; E.2005/129, K.2005/76, Kt.10.11.2005; E.2005/130, K.2005/77, Kt.10.11.2005.

¹²¹⁵ E.2005/103, K.2005/89, Kt.23.11.2005.

kararına dayanılarak belirlenen yeni kuralı, davada uygulanacak kural kapsamında kabul etmemektedir. Mahkemeye göre, iptal kararı yürürlüğe girmeden önce, bu karara bağlı olarak uygulanacak kuralda değişiklik yapılması mümkün değildir.¹²¹⁶ Oysa erteleme kararı verilmiş olan hallerde dahi, itiraz yolu ile yapılan başvurularda iptal kararının geriye yürütmesi mümkündür.¹²¹⁷

b) Anayasa Mahkemesinin Uygulanacak Kural Tanımının Somut Olaya Uygulanması

Uygulanacak yasa kuralı, bir davanın çeşitli evrelerinde ortaya çıkan sorunların çözümünde, davayı yürütmede veya sonuçlandırmada olumlu ya da olumsuz yönden etki yapacak nitelikte bulunan, kararın dayanağını oluşturmaya yarayan yahut tarafların iddia ve savunmaları çerçevesinde bir karar vermek için doğrudan veya dolaylı biçimde göz önünde tutulması gereken kurallar olarak tanımlanmaktadır.¹²¹⁸ Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kural tanımlaması geniş yoruma uygun olmakla birlikte, bu durum uygulamanın aynı esneklikte olduğu anlamına gelmemektedir.

Elbette, itiraza konu norm ile bakılmakta olan dava arasında bir bağlantı olması şarttır. Örneğin, sanıkların hiç tutuklanmadıkları bir davada, tutuklamada belirli bir süre geçince salıverilmeye ilişkin hüküm uygulanacak kural olarak kabul edilmeyebilir.¹²¹⁹ Aynı şekilde, bir davada yargılama gideri alınmasına ilişkin hüküm doğrudan uygulanacak kural kapsamında olmakla birlikte, yargılama giderinin hakimler arasında nasıl paylaştırılacağı o davanın uygulanacak kuralı değildir.¹²²⁰ Bu noktada, özellikle dolaylı etkisi olabilecek kurallar ile olumsuz etkisi olabilecek kuralların kapsamının belirlenmesi önem kazanmaktadır.

¹²¹⁶ E.2006/88, K.2006/69, Kt.06.06.2006.

¹²¹⁷ Yürürlüğe girişi ertelenmiş iptal hükmünün derhal uygulanması örnekleri için bkz. Erdoğan BÜLBÜL, “Perde-Yasa Kuramının Türk Hukukunda Uygulanabilirliği”, **Yıldızhan Yayla’ya Armağan**, GSÜY, no.4, 2003, s.205.

¹²¹⁸ Meral KAYA, **op.cit.**, s.126. Anayasa Mahkemesinin kararları için bkz.dipnot: 1171-1174.

¹²¹⁹ E.1992/19, K.1992/47, Kt.16.09.1992.

¹²²⁰ E.1992/32, K.1992/41, Kt.23.06.1992; E.1992/47, K.1993/13, Kt.01.12.1992. Dava sonunda karşı tarafa yüklenecek vekalet ücretinin avukata ait olduğuna dair hükmün davada uygulanacak kural kabul edildiği bir örnek için: E.2002/126, K.2004/27, Kt.03.03.2004.

i) *Davayı Dolaylı Olarak Etkileyen Kuralların
Uygulanacak Kural Olması*

Anayasa Mahkemesi, uygulanacak kuralı tanımlarken, davanın çözümlenmesinde doğrudan etkisi olan kurallar kadar dolaylı olarak etkisi olan kuralların da uygulanacak kural kapsamında olduğunu kabul etmektedir.¹²²¹ Ancak, dolaylı etkinin ne olduğu açıkça belirtilmemekte ve somut olayda bu etkinin olup olmadığı Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenmektedir. Davaya dolaylı etkisi olacak bir norm, dava açılmadan önce başka bir kurum ya da soruşturma makamlarınca uygulanmış olabileceği gibi, davanın ileri aşamalarında ya da aslında sonuçlandıktan sonra uygulanacak da olabilir.

Davada uygulanma ihtimali olmakla birlikte, uygulanacağı kesin olmayan bir kuralın Anayasaya aykırılığı ileri sürüldüğünde, Anayasa Mahkemesi, itiraz konusu normun davanın “*bu evresinde*”, “*bu aşamada*”, “*henüz*” uygulanma niteliği bulunmadığı gerekçesiyle mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı vermektedir. Bu tür kararlara en sık, bir ceza davası yargılama aşamasındayken, hükmün kesinleşmesinden sonra ya da infaz aşamasında uygulanacak kuralın Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi halinde rastlanmaktadır.¹²²²

Mahkemenin bu yaklaşımı ilk bakışta makul gözükmele birlikte, 2009 yılında verdiği bir karar, bu tür kararların sakıncalarını göstermesi bakımından önemlidir. Karara konu olayda, bir ceza davasına bakmakta olan mahkeme, adli para cezası verme ihtimalini öngörmüştür. Ancak, adli para cezası kesinleşirse ve nakden infaz edilemezse, hapis cezasına çevrilecek ve bu ceza ertelenemeyeceği gibi koşullu salıverilme hükümleri de uygulanamayacaktır. Oysa hapis cezasına hükmettiği takdirde, bu hükümlerin

¹²²¹ Ülkü Müge KADIGİL, “İtiraz Başvurularında Davada Uygulanacak Kural Sorunu”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri 1**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2006, ss.278-280.

¹²²² E.1976/5, K.1976/7, Kt.05.02.1976; E.2001/219, K.2001/69, Kt.10.04.2001. Bu kapsamda olmamakla birlikte, davanın ileriki aşamalarında uygulanma ihtimali olan bir kuralın, henüz uygulanmadığı gerekçesiyle reddedildiği bir karar için bkz. E.2006/137 sayılı başvuruya ilişkin ilk inceleme kararı, kalan kısmının birleştirilmesi nedeniyle E.2006/71, K.2008/69, Kt.28.02.2008 künyeli kararda yer almaktadır. İcra İflas Kanununda icra mahkemelerinin tazyik ve disiplin hapsine hükmedebileceği, bu kararlara karşı Ağır Ceza Mahkemesine başvurulabileceği ve bu Ağır Ceza Mahkemesinin kararının kesin olduğu düzenlenmektedir. Bu yetkiyi kullanmak üzere olan İcra Mahkemesi Anayasaya aykırılık itirazında bulunmuş, Anayasa Mahkemesi henüz Ağır Ceza Mahkemesine itiraz edilmediği gerekçesiyle başvurunun bu kısmını reddetmiştir.

uygulanması mümkün olabilecektir. Mahkemenin, adli para cezasının ödenememesi sonucunda hapis cezasına çevrilmesi halinde ertelemeyi engelleyen hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yaptığı başvuru, bu aşamada davada uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Anayasa Mahkemesine göre, bu hükmün uygulanabilmesi için infaz aşamasında olunması gerekmektedir.¹²²³ Öncelikle, bu hükmün uygulanma aşamasına gelindiğinde, hapis cezası da uygulanmaya başlayacağından, Anayasa Mahkemesi kararını verinceye kadar geçecek sürenin, Anayasaya uygunluk denetiminin etkinliğini zayıflatacağı bir gerçektir. Bunun ötesinde, infaz aşamasındaki bu farklı uygulama, hakim esasa ilişkin kararını doğrudan etkileyebilecek niteliktedir. Sanığın ödeme güçlüğü çekeceğini gören hakim adli para cezasına hükmetme yerine erteleme hükümlerinden yararlanma olanağını göz önünde bulundurarak hapis cezasına hükmedebilir.¹²²⁴ Anayasa Mahkemesinin, hakim kararını dolaylı da olsa etkileyecek bu hususu dikkate almaması uygulanacak kuralın dar yorumlanmasının sonucudur.

Anayasa Mahkemesi, bazı başvurularda ise, uygulanacak kural ifadesindeki “gelecek zaman” ekine vurgu yaparak, başvurunun kural uygulanmadan önce yapılması gerektiğine, bir kere uygulama yapıldıktan sonra artık “uygulanmış” kural söz konusu olacağından normun davada uygulanacak kural kabul edilmesinin mümkün olmadığına karar vermektedir.¹²²⁵ Buna paralel olarak, dava açılmadan önce, dava ile ilgili olduğu halde idari makamlar ya da soruşturma makamları tarafından uygulanmış olan normların davada uygulanacak kural kabul edilemeyeceği yönünde bazı kararları vardır. Özellikle 1961 Anayasası döneminde, soruşturma izni verilmesine ilişkin düzenlemeye¹²²⁶, hazırlık soruşturması aşamasında uygulanan hükümlere¹²²⁷ ve sıkıyönetim

¹²²³ E.2009/46, K.2009/110, Kt.16.07.2009.

¹²²⁴ Aslında, Anayasa Mahkemesi aynı yıl verdiği bir başka kararında adli para cezası için erteleme müessesesinin öngörülmemesinin yasakoyucunun takdir yetkisinde olduğunu ve Anayasaya aykırı olmadığını belirtmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 51.maddesinde yer alan ve iki yıl ya da daha az süreli hapis cezalarının ertelenebileceğini düzenleyen hükmün, adli para cezası için erteleme öngörmemesi gerekçesiyle yapılan başvurular üzerine verilen bu kararda, Anayasa Mahkemesi yargıcın bu sonuçları da değerlendirerek takdir hakkını kullanacağını açıkça belirtmektedir. E.2007/69, K.2009/26, Kt.19.02.2009.

¹²²⁵ E.1971/3, K.1971/17, Kt.11.02.1971; E.2002/169, K.2007/88, Kt.27.11.2007; aynı yönde E.2000/22, K.2000/7, Kt.11.04.2000, Samia Akbulut, Fulya Kantarcıoğlu, Mahir Can Ilıcak, Rüştü Sönmez, Tülay Tuğcu Değişik Gerekçe.

¹²²⁶ E.1963/20, K.1963/88, Kt.10.04.1963. Memurin Muhakematı Hakkında Kanunun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuru, soruşturma izni dava açılmadan önce verildiği ve bu nedenle artık uygulanacak kural olamayacağı gerekçesiyle reddedilmiştir.

¹²²⁷ E.1963/303, K.1963/277, Kt.20.11.1963. Bu karara ilişkin bkz. KIRATLI, *op.cit.*, 1966, s.85.

komutanlarınca uygulanan normlara¹²²⁸ ilişkin bazı başvurular, dava açılmadan önce uygulandıkları gerekçesiyle denetim dışı bırakılmıştır. İptal davası açma süresi geçirildiği takdirde, bu şekilde uygulanan normların hiçbir zaman Anayasaya uygunluk denetimlerinin yapılamaması ile sonuçlanacak bu tutum öğretide ve karşı oylarda eleştirilmiştir.¹²²⁹

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi zaman zaman bu içtihadından vazgeçmekte ve idare ya da soruşturmayı yürüten savcılık tarafından uygulanmış olan hükümleri de davada uygulanacak kural kapsamında kabul edebilmektedir. Örneğin, ceza usul kanununda yer alan aramaya ilişkin hükümlerin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvurularda, aramaya ilişkin hükümler dava açılmasından önceki bir aşamada uygulandığı halde, davada uygulanacak kural kapsamında kabul edilmiştir.¹²³⁰ Aynı şekilde, memurların yargılanmasında soruşturma izni verilmesine yönelik hükümler aleyhine, dava açıldıktan sonra başvuru yapılması mümkün olmuştur.¹²³¹ Anayasa Mahkemesinin bu tip kararlarına göre, ceza yargılaması soruşturmaya başlayan bir bütündür ve soruşturmanın ilk evresinden mahkemece verilen kararın kesinleşmesine kadar geçen bütün evrelerde uygulanan kurallar, ceza yargılamasında uygulanan kurallardır. Başka türlü Anayasaya uygunluk denetimi yapılması mümkün olmadığından, mahkemenin içtihadını bu yönde sürdürmesi önemlidir.

¹²²⁸ E.1973/15, K.1973/19, Kt.08.05.1973. Sıkıyönetim Komutanının, belirli suçlardan Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinde bakılmasına lüzum görmediklerini ilgili mercilere verme yetkisini düzenleyen hükmün, Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuru, itiraz konusu norm Sıkıyönetim Komutanı tarafından dava açılmadan önce uygulandığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

¹²²⁹ KIRATLI, **op.cit.**, 1966, s.86; ÖZEK, “Memurun Muhakemat...”, **op.cit.**, s.384. “Anayasanın 151. maddesinde söz konusu olan kanun hükmü, sadece son tahkikat hakiminin uyguladığı hüküm değildir. Son tahkikat hakimi, o zamana kadar yapılan diğer muhakeme safhalarına dayandığına göre, bu safhalardaki hükümlerde uygulanan kanun hükümleridir. Mesela, hazırlık soruşturmasında savcı tarafından uygulanan kanun hükümlerinin, son tahkikat safhasına gelmiş olan dava bakımından bir maddi bağlantısı mevcut bulunduğu takdirde, hakim bu hükmü dahi uygulama vaziyetindedir. Zira, hükmü savcının tatbik ettiği bu hükme de istinaden tesis edecektir. Bu bakımdan, hakim, hazırlık tatbikatı sırasında tatbik edilipte son tahkikat safhasında uygulanamayacak olan kanun hakkında da Anayasa Mahkemesine sevk kararı verebilmelidir.”

¹²³⁰ E.1986/24, K.1987/8, Kt.31.03.1987. Mahkemenin sonuçta Anayasaya aykırılık tespit etmediği bu başvuruda, bazı üyeler itiraz konusu normun, işin mahkemeye intikal etmesinden önce, mahkemenin dışındaki görevliler tarafından uygulanmış bulunduğu dikkat çekerek, mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Aynı yönde bir diğer karar: E.2003/38, K.2005/63, Kt.12.10.2005.

¹²³¹ E.1991/26, K.1992/11, Kt.27.02.1992; E.1991/29, K.1992/12, Kt.27.02.1992; E.1991/42, K.1992/13, Kt.27.02.1992; E.1991/43, K.1992/14, Kt.27.02.1992.

Bu durumun bir başka örneği, ceza yargılamalarında, suçun unsurlarının oluşup oluşmadığına yönelik incelemede, başka mercilerce uygulanmış bir normun Anayasaya uygunluğu sorunu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Askeri Ceza Kanununun disiplin amacıyla tutuklama hükmüne(m.169) dayanılarak tutuklanan bir kişi disiplin cezaevinden kaçmış ve yakalandığında hakkında Türk Ceza Kanununun 298.maddesinde yer alan firar eyleminden dava açılmıştır. Bu davaya bakan mahkeme, Askeri Ceza Kanununun disiplin amacıyla tutuklamayı düzenleyen maddesinin, Anayasanın tutuklamayı hakim kararı güvencesine bırakan hükmüne aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Dar bir yorum yapıldığı takdirde, Askeri Ceza Kanununun 169.maddesinin, daha önce ilgili makamlar tarafından uygulanmış olduğu, bu davada uygulanacak kuralın Türk Ceza Kanununun 298.maddesi olduğu düşünülebilir. Ancak, Anayasa Mahkemesi, iki hükmün birlikte ele alınmasının zorunlu olduğunu, aksi halde uygulama kavramının son derece daralacağını ve itiraz yolunun güç işler duruma geleceğini belirterek, 169.maddenin davada uygulanacak kural olduğuna karar vermiştir.¹²³²

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin bu karardaki yaklaşımına güvenilerek hareket edilmemesi gerekmektedir. Örneğin, Avukatlık Kanununun belirli hallerde avukatların işten el çektirilmelerini zorunlu kılan hükmünün masumiyet karinesine aykırı olduğunu düşünen bir Baro başkanı, bu hükmün Anayasaya uygunluk denetiminin yapılabilmesi için, yönetim kurulu kararını uygulamayıp kendisi hakkında suç duyurusunda bulunarak, görevi kötüye kullanma suçundan dava açılmasına neden olmuştur. Bir önceki karardaki yorum dikkate alınır, görevi kötüye kullanma suçunun oluşup oluşmadığını inceleyecek olan mahkemenin, görevin kanuni dayanağını inceleyebilmesi ve uygun görürse Anayasaya aykırılık başvurusunda bulunabilmesi gerekir. Nitekim, mahkeme bu konudaki sanık iddiasını ciddi bularak Anayasa Mahkemesine başvurmuş, ancak, bu sefer, bağlantılı hükmün davada uygulanacak kural olmadığına karar verilmiştir.¹²³³

¹²³² E.1965/42, K.1966/30, Kt.28.06.1966. Anayasa Mahkemesi sonuç olarak bu kuralın Anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir. Üstelik, bu başvuruya ilişkin inceleme yapılmadan önce iptal davası yoluyla yapılan bir başvuruda, aynı hükmün Anayasaya aykırılığı incelenmiş ve Anayasaya aykırı olmadığına karar verilmişti. E.1963/132, K.1966/29, Kt.28.06.1966.

¹²³³ E.1978/41, K.1978/37, Kt.25.05.1978; Aynı yönde E.1993/4, K.1993/3, Kt.19.01.1993. Bu olayda, çek görüldüğünde ödendiği için çeki karşılıksız çıkan ve bunun sonucunda çek defterini iade etmediğinden hakkında dava açılan kişi, çekin görüldüğünde ödenmesine ilişkin hükmün Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür.

Bazı kanunların uygulanacak kural olarak kabul edilmemesi sadece usul ekonomisi bakımından olumsuz sonuç doğurmaktadır. Başka bir dava vesilesiyle söz konusu normların iptal edilmesinin mümkün olması, en azından hak arama özgürlüğünün bu normlar bakımından sınırlanmadığı anlamına gelebilir. Öte yandan, Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kuralın belirlenmesinde yaptığı bazı yorumların sonucunda itiraz konusu normun hiçbir şekilde Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi mümkün olamamaktadır. İptal davası için öngörülen sürenin geçmiş olduğu durumlarda, denetlenemeyecek norm sorunu oluşturan bu kategorinin, Anayasa Mahkemesince özellikle dikkate alınması beklenir.¹²³⁴

Bu çerçevede, başka türlü Anayasaya uygunluk denetimi yapılması mümkün olmayan normlar bakımından, “asgari bağlantı” koşulu aranarak bir içtihat geliştirilmesi ve kararlara bu yönde bir istikrar sağlanması önerilebilir. Özellikle, mahkeme kavramının dar tutulması nedeniyle, bağımsız idari otoriteler gibi yargı organı olmadığı halde, uyuşmazlık çözdüğü için yarı yargısal işlev gördüğü kabul edilen kurumların, Anayasaya aykırılık itirazında bulunamaması karşısında, uygulanacak kural kavramının daha geniş yorumlanması önem kazanmaktadır.¹²³⁵

Örneğin, 4054 sayılı Rekabet Kanununun kurumun gelirlerini düzenleyen 39.maddesinin b bendinde, “Kurulca bu Kanunun 16 ve 17.maddelerine göre verilen cezaların yüzde yirmibeşi” de sayılmıştır.¹²³⁶ Kanunun 16.maddesine göre verilen para cezasına ilişkin Rekabet Kurulu kararının kimi bölümlerinin iptali istemiyle açılan bir davaya bakan Danıştay 10.Dairesi, kararlarda tarafsızlık ilkesinin gözetilip gözetilmediğini incelerken, söz konusu normun Kurul’un bağımsızlığına gölge düşürdüğü ve hukuk devleti ilkesini zedelediği gerekçesiyle Anayasaya aykırılık iddiasında bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi, bakılan davanın para cezasına ilişkin olduğunu belirterek, Kurul’un

¹²³⁴ Bireysel başvuru yolu, bazı ülkelerde bu sorunu çözmektedir. Türkiye’de, 2010 Anayasa değişikliği ile kabul edilen bireysel başvuru yolunun koşulları henüz tam olarak belirlenmemiştir. Ancak, Anayasada güvence altına alınmış tüm temel hak ve özgürlükler yerine bunlardan sadece AİHS kapsamındakiler bakımından başvuru hakkı tanınması düzenlemenin yetersizliğini göstermektedir. RG.13.05.2010-27580.

¹²³⁵ Mahkeme kavramını incelediğimiz kısımda bazı ülkelerde bu kurumların başvuru hakkının açıkça düzenlendiği görülmektedir. Türkiye bakımından da, açık bir düzenleme yapılmadıkça, bu kurumların mahkeme kavramı kapsamında kabul edilmesi zorlama bir yorum olacaktır. Konuya ilişkin bkz. BAŞLAR, *Anayasa Yargısında Mahkeme...*, ss.60-62.

¹²³⁶ Bu bent, 01.08.2003 tarih ve 4971 sayılı Kanunun 25.maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

gelirlerini düzenleyen maddenin davada dolaylı da olsa bir etkisi olmadığına karar vermiştir.¹²³⁷ Oysa, bu olayda itiraz konusu normun başka hiçbir dava vesilesiyle uygulanacak kural olamayacağı, dolayısıyla da Anayasaya uygunluk denetiminin yapılamayacağı gözetilerek karar verilebilirdi.

Anayasa Mahkemesinin bu kararı, Rekabet Kurulu gibi, kararları üzerinde yargı denetimi son derece sınırlı olan kurum ve kuruluşların kanunlarında yer alan hükümlerin çoğunun, itiraz yoluyla Anayasaya uygunluk denetimi kapsamı dışında kalmasına neden olabilecektir.

ii) *Davayı Olumsuz Yönde Etkileyen Kuralların Uygulanacak Kural Olması*

Anayasa Mahkemesinin, davada uygulanacak kural tanımında sıklıkla kullanılan bir diğer ifade ise davayı “olumsuz yönde” etkileyecek kurallardır. Anayasa Mahkemesinin bu tanımına sadık kalmadığı en belirgin örnek, beraat kararı verilmesi gerektiği kanısında olduğunda itiraz konusu normun uygulanacak kural kabul edilmemesidir.¹²³⁸ Bu tür örneklerle, uygulanacak kuralın belirlenmesi yetkisi çerçevesinde dava mahkemelerine müdahale konusunda yer verilmişti. Bu kısımda ise, Anayasaya aykırılık iddiasının tam da itiraz konusu normun davada uygulanacak kural olmaması gerekçesine dayandığı başvurular üzerinde durulacaktır.

Davaya bakan mahkeme ölçütü kapsamında incelendiği gibi, Anayasa Mahkemesi başvuran mahkemenin usulüne uygun açılmış bir davaya bakmaya görevli ve yetkili olmasını aramaktadır. Bu araştırma yapılırken, kural olarak, başvuran mahkemenin bu niteliğe sahip olmasına engel olan normlar davada uygulanacak kural kapsamında kabul edilmektedir. Aynı şekilde, yargı ya da üst yargı yolunu tamamen kapatan hükümler de

¹²³⁷ E.2002/69, K.2002/45, Kt.17.04.2002. Üç üye uygulanacak kanun olarak kabul edilmesi gerektiği gerekçesiyle karşı oy kullanmışlardır.

¹²³⁸ E.2000/56, K.2000/28, Kt.17.10.2000; E.1992/16, K.1992/17, Kt.03.03.1992. Benzer bir müdahale örneği, kanun hükmünde kararname ile bir ceza normunun yürürlükten kaldırılmasının Anayasaya aykırılığına ilişkin başvuruda, davanın sanığın 31.madde uyarınca cezalandırılması istemiyle açıldığı tespitiyle, o maddeyi yürürlükten kaldıran normun davada uygulanacak kural olmadığına karar verilmesidir. E.1998/40, K.1998/51, Kt.09.09.1998; Aynı yönde E.1998/15, K.1998/12, Kt.05.05.1998.

davada uygulanacak kural kapsamındadır.¹²³⁹ Yargı yolunu kapatan hükme karşı, yargı yolu kapalı olmasaydı görevli olacağı varsayılan mahkeme, temyiz yolunu kapatan hükme karşı ise ilk derece mahkemesi ya da temyiz yolu kapalı olmasaydı görevli olacak temyiz mahkemesi tarafından başvuru yapılabilir. Anayasa Mahkemesi, özellikle son dönem kararlarında, temyiz başvurusuna engel olan hükmün Anayasaya aykırılığının ilk derece mahkemesinde ileri sürülmesini kabul etmekle birlikte¹²⁴⁰, bazı kararlarında temyize engel olan hükmün ancak temyize başvurulduğu takdirde uygulanacak kural olduğuna hükmetmektedir.¹²⁴¹

Benzer şekilde, bir davaya bakmaya görevli olan mahkeme, kendisinin görevli olmasına ilişkin hükmün Anayasaya aykırılığını ileri sürebilir. Ancak, Anayasa Mahkemesi, her zaman bu tür başvuruları kabul etmemektedir. Örneğin, on beş yaşından büyük, on sekiz yaşından küçük bir çocuğun yargılandığı bir davaya bakan mahkeme, Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1.maddesinde on sekiz yaşına kadar her insanın çocuk sayıldığı hükmüne dayanarak, çocuk mahkemelerinde yargılanacak çocuklar için üst yaş limitinin on beş olarak düzenlendiği kuralın Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür.¹²⁴² Başka bir ifadeyle, başvuran mahkeme, görevsizlik kararı vererek davayı çocuk mahkemesine göndermesine engel olan hükmün Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmektedir. Anayasa Mahkemesi ise, davada yargılanan sanığın on beş yaşından büyük olduğunu “tespit ederek” çocuk mahkemesinde yargılanamayacağına ve dolayısıyla bu hükmün davada uygulanacak

¹²³⁹ Bu hükümler, uygulanacak kural kabul edilmeseydi, Anayasada yer alan hak arama özgürlüğünün korunması mümkün olamayacaktı. Aynı yönde, ALİEFENDİOĞLU, **op.cit.**, s.142. Örneğin, Sayıştay kararlarına karşı yargı yolunu kapatan hükmün uygulanacak kural kabul edilmesi: E.1967/13, K.1969/5, Kt.14-15-16.01.1969.

¹²⁴⁰ E. 1985/23; K.1986/2, Kt.20.01.1986; E.2006/65, K.2009/114, Kt.23.07.2009.

¹²⁴¹ Örneğin, Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri tarafından verilen kararlara itiraz üzerine idare mahkemelerince verilen kararların kesin olduğuna ilişkin hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla idare mahkemesince yapılan başvuru, dava sonuçlanmadığı ve henüz temyiz aşamasına gelinmediği gerekçesiyle mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilirken (E.1996/13, K.1998/40, Kt.23.06.1998), Danıştay tarafından yapılan başvuru kabul edilmiştir. (E.2001/232, K.2001/89, Kt.23.05.2001) Benzer şekilde ilk derece mahkemeleri tarafından yapıldığı için reddedilen başvuru: E.1964/39, K.1964/72, Kt.14.12.1964.

¹²⁴² 7.11.1979 tarih ve 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 6.maddesinde düzenlenen bu husus, 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı 7.Uyum Paketinin 8.maddesi ile değiştirilmiş ve üst yaş sınırı 18'e çıkarılmıştır. RG.07.08.2003-25192. Bu düzenleme, daha sonra 03.07.2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 3.maddesinde de korunmuştur.

kural olmadığına karar vermiştir.¹²⁴³ Oysa, karşı oy kullanan üyelerin de belirttiği gibi, bu hükmün davada uygulanacak kural olduğu açıktır.¹²⁴⁴ Kaldı ki, bu normun Anayasaya aykırılığının ileri sürülebilmesinin başka bir yolu bulunmamaktadır.

Anayasa Mahkemesinin, Anayasaya aykırılığı ileri sürülen norma dayanarak yaptığı uygulanacak kural incelemesi sonucu verdiği ret kararlarının en yaygın örneği ise, eksik düzenlemelere ilişkin başvurularda görülmektedir.¹²⁴⁵ Anayasa hukukunda, genellikle bir kanun ya da kanun hükmünde kararname hükmünün kapsamına girebilecek olanların bir kısmının düzenleme dışında bırakılması “eksik düzenleme” olarak tanımlanmaktadır.¹²⁴⁶ Anayasanın düzenlenmesini öngördüğü konularda eksik düzenleme yapılması da bu kapsamda olmakla birlikte, hiç düzenleme bulunmaması yasa koyucunun ihmali anlamına gelmektedir. Bu halde uygulanacak kural olarak gösterilecek bir norm bulunmadığı için itiraz yolu ile Anayasaya aykırılık ileri sürülmesi mümkün olamamaktadır. Anayasa Mahkemesi de, pek çok kararında hiç düzenleme olmayan bir konuda eksik düzenlemeden bahsedilemeyeceğini belirtmektedir.¹²⁴⁷

Bir normun kapsamına girebilecek olanların bir kısmının düzenleme dışında bırakılması açık bir hüküm ile yapıldığı takdirde, bu normun davada uygulanacak kural olarak kabul edilmesi konusunda bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Örneğin, denetimli serbestliğe ilişkin hükümlerin, asker kişiler için statüleri devam ettiği sürece uygulanmayacağı yönündeki açık düzenlemenin uygulanacak kural kabul edilmesinde durum böyledir.¹²⁴⁸ Denetimli serbestlik hükmünün kimlere uygulanacağı sayılıp, burada asker kişilerden hiç söz edilmemiş olsaydı durum farklı olacaktı. Benzer biçimde, mevcut düzenlemedeki bazı kelimelerin iptali, Anayasaya aykırılık sorununun çözümünü sağladığı takdirde, sınırlaması yapılmak koşuluyla uygulanacak kural ölçütü bakımından bir sorun

¹²⁴³ E.2001/79, K.2001/86, Kt.23.05.2001.

¹²⁴⁴ E.2001/79, K.2001/86, Kt.23.05.2001, Fulya Kantarcıoğlu, Yalçın Acargün, Sacit Adalı, Ali Hüner Karşı oyu.

¹²⁴⁵ İtiraz davacının normun kapsamında olmamasının Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle yapıldığı halde, Anayasa Mahkemesinin incelemesinde davacının normun kapsamında olmadığını belirterek itiraz konusu normun davada uygulanacak kural olmadığına karar verdiği örnekler: E.1977/89, K.1977/121, Kt.11.10.1977; E.1993/22, K.1993/44, Kt.25.11.1993; E.2000/22, K.2000/7, Kt.11.04.2000.

¹²⁴⁶ TEZİÇ, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre...**, 1972, ss.123-127.

¹²⁴⁷ E.2003/32, K.2003/39, Kt.07.05.2003. Aynı yönde: E.1963/174, K.1963/115, Kt.20.05.1963.

¹²⁴⁸ E.2006/42, K.2009/73, Kt.11.06.2009.

yoktur.¹²⁴⁹ Ancak, itiraz konusu kuralın iptal edilmesi ve yasakoyucunun yeni düzenleme yapmaması halinde, o normdan yararlanan kesimin mağdur edilmesi ihtimali olduğunda, Anayasa Mahkemesi uygulanacak kural belirlemesini esasa ilişkin sorunla birlikte değerlendirebilmektedir.

Eksik düzenlemenin Anayasaya aykırılık oluşturmaması ile eksik düzenlemenin Anayasaya aykırılığının ileri sürülememesi, aslında birbirinden farklı konular olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kural incelemelerinde zaman zaman bu ikisinin içiçe geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin eksik düzenlemede uygulanacak kural belirlemesi, eksik düzenlemenin Anayasal denetimine ilişkin görüşü ile birlikte ele alınmalıdır.

Eksik düzenlemenin denetlenebilir olup olmadığı öğretide de tartışmalı bir konudur.¹²⁵⁰ Bu noktada Anayasa Mahkemesi kararlarında, ikili bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Öncelikle, Anayasanın düzenlenmesini öngördüğü, düzenlenmesini zorunlu kıldığı bir konuda eksik düzenleme yapıldığı takdirde, düzenlenen kısımda Anayasaya aykırılık bulunmasa da, sadece düzenlemenin eksik olması nedeniyle Anayasaya aykırılık kararı verilebilmektedir. Buna paralel olarak da, itiraz yolu ile başvuruda, aslında Anayasaya aykırı olmayan bu eksik düzenlemenin uygulanacak kural olarak kabul edildiği tespit edilebilir.¹²⁵¹

¹²⁴⁹ E.2004/54, K.2005/24, Kt.04.05.2005. Harcırah Kanununda yapılan değişiklikle, “kendi yazılı talepleri üzerine gönderilenler hariç olmak üzere” harcırah ödenmesini düzenleyen hükümde, bu ifade uygulanacak kural olarak kabul edilmiş ve iptal edilmiştir.

¹²⁵⁰ Örneğin, GÖZLER, kesinlikle denetlenemeyeceğini ileri sürmektedir. GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2000, ss.896-898 ve GÖZLER, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar...**, 2010, s.461, aynı yönde Mehmet Merdan HEKİMOĞLU, **Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları**, Detay, Ankara, 2004, ss.203-206. Temel hakların daha etkili korunması özellikle eşitlik ilkesinin bakımından bu denetimin gerekli olduğu yönünde, bkz. TEZİÇ, **1961 Anayasasına Göre Kanun...**, s.126; İbrahim KABOĞLU, **Anayasa Yargısı**, 2.bası, İmge, Ankara, 1997, ss. 93-95; Korkut KANADOĞLU, **op.cit.**, s.150; Merih ÖDEN, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Yetkin, Ankara, 2003, s.305; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku...**, 2005, s.389; ALİEFENDİOĞLU, **op.cit.**, s.53. Eksik düzenleme nedeniyle itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesine başvurulabileceği yönünde KADIGİL, “İtiraz Başvurularında Davada...”, **op.cit.**, s.282.

¹²⁵¹ Örneğin, Belediyeler Kanununun 23.maddesinin 5.fıkrasında, mülki idare amirinin hukuka aykırı gördüğü kararlar aleyhine idari yargıya başvurabileceği düzenlenmiştir. Bu fıkraya dayanılarak açılan bir davaya bakan Danıştay 6.Dairesi, Anayasanın 127.maddesinde tanınan ve çerçevesi çizilen idari vesayet yetkisinin etkisizleştirildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Başka bir ifadeyle, mülki idare amirine menfaat koşulu aranmaksızın idari yargıya başvurma yetkisi tanınması değil, idari vesayet kapsamındaki diğer yetkilerin tanınmamış olması Anayasaya aykırılık gerekçesi olarak ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi de, aslında, mülki idare amirine yargı yoluna başvurma yetkisi veren hükmün

Öte yandan, Anayasa Mahkemesine göre, bir normun uygulama alanının genişletilmesi amacıyla değiştirilmesini sağlamak için iptali istenemez. Zira bu başvurularda amaç normun iptal edilmesi değil, daha geniş bir alana yayılarak uygulamada kalmasıdır.¹²⁵² Mahkemenin yetkisi Anayasaya aykırı hükümleri iptal etmekle sınırlıdır, kanun koyucu yerine geçecek şekilde karar veremez. Yine Mahkemeye göre, “*yasakoyucunun anayasal ilkelere aykırı düşmedikçe, kimi durumlar ve kimileri için, kimi nedenlerle, kimi düzenlemelere yer vermemesi eksikliği, iptal nedeni kabul edilemez.*”¹²⁵³

Bu doğrultuda, Mahkemeye göre, eksik düzenleme söz konusu olduğunda, itiraz konusu kuralın uygulanacak kural kabul edilebilmesi için, somut olaydaki durumla (davacı/davalı vb) aynı hukuksal konumda olanlardan kimilerini kapsamaması gerekir.¹²⁵⁴ Bir normun uygulanacak kural olması ile eksik düzenleme ve bu kapsamda özellikle eşitlik ilkesine yönelik esasa ilişkin kararlarındaki ölçütlerin paralel olduğu açıkça görülmektedir. Ancak, uygulanacak kural bakımından aranan hukuksal konumun aynı olması ölçütü ile, eşitlik ilkesi bakımından hukuksal konumun aynı olması birbiriyle tam olarak örtüşmez.¹²⁵⁵ Bu nedenle, uygulanacak kural ölçütü bakımından kimlerin aynı hukuksal konumda kabul edildiğinin belirlenmesi gerekir.

Örneğin, Türk Ceza Kanununda etkin pişmanlık hükümlerinin bazı suçlar bakımından uygulanmamasının eşitlik ilkesine aykırı olduğu iddiasıyla yapılan başvuru, somut olaydaki suçun bilişim alanında suçlardan olduğu ve bilişim alanında suçlardan hiçbirinin etkin pişmanlık kapsamında yer almadığı gerekçe gösterilerek mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddedilmiştir.¹²⁵⁶

Anayasaya aykırılığı üzerinde değil, idari vesayet kapsamında diğer yetkilerin düzenlenmemiş olmasının üzerinde durarak, bu hükmün yetersizliği gerekçesiyle iptal kararı vermiştir. E.2008/27, K.2010/29, Kt.04.02.2010. Aynı yönde: E.2008/28, K.2010/30, Kt.04.02.2010; E.1985/1, K.1986/4, Kt.25.02.1986.

¹²⁵² E.1963/172, K.1963/244, Kt.21.10.1963 (iptal davası başvurusu), E.1980/53, K.1981/8, Kt.27.01.1981; E.1987/24, K.1987/32, Kt.24.11.1987; E.1988/7, K.1988/27, Kt.27.09.1988. Aksi yönde E.1966/1, K.1966/21, Kt.19.04.1966; E.1988/19, K.1988/33, Kt.26.10.1988 (süper emeklilik) Anayasa Mahkemesinin bu kararlarının ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. ÖDEN, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi...**, ss.290-310.

¹²⁵³ E.1988/3, K.1989/4, Kt.18.01.1989.

¹²⁵⁴ E.2003/113, K.2004/2, Kt.07.01.2004; aynı yönde E.2003/32, K.2003/39, Kt.07.05.2003.

¹²⁵⁵ Anayasa Mahkemesinin aynı hukuksal konumda bularak uygulanacak kural kabul ettiği bir normu Anayasadaki eşitlik ilkesine aykırı bulmayarak iptal etmediği bir karar için bkz. E.2003/49, K.2008/76, Kt.11.03.2008.

¹²⁵⁶ E.2006/80, K.2006/67, Kt.30.05.2006.

Bu kararın gerekçesi dikkate alındığında, bilişim suçlarından herhangi biri için etkin pişmanlık hükmü uygulanıyor olsaydı, somut olaydaki suç bakımından uygulanmaması itiraz nedeni olabilecekti sonucu çıkmaktadır. Ancak, Türk Ceza Kanununda hırsızlık suçu için öngörülen bir düzenlemenin hırsızlık suçunun bir türü olan yağma suçunu kapsamamasının Anayasaya aykırılığı ileri sürüldüğünde, bu sefer Anayasa Mahkemesi, yağma suçu bakımından bir düzenleme yapılmadığı gerekçesiyle itiraz konusu hükmün davada uygulanacak kural olmadığını belirtmekle yetinmiştir.¹²⁵⁷

Bu durumda, alanın daha da daraldığı, sadece aynı suç bakımından kimileri için eksik düzenleme söz konusu olduğunda uygulanacak kural kabul edileceği düşünülebilirse de, Anayasa Mahkemesi aynı suç için kadın ve erkek arasında farklı düzenlemelere gidilmesi halinde dahi uygulanacak kural ölçütünü dar yorumlamakta, hatta bu noktada eşitlik ilkesine ilişkin içtihadının da gerisine düşebilmektedir.

Örneğin, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 430.maddesinin 2.fıkrasında, reşit olmayan bir kimseyi, kendi rızasıyla evlenme maksadıyla kaçırma suçu düzenlenmiş, 434.maddesinin 1.fıkrasında da, erkeğin kaçırdığı kız ya da kadınla evlenmesi halinde koca hakkında kamu davasının düşeceği belirtilmiştir. Reşit olmayan kimseyi evlenme maksadıyla kaçırma suçu bir erkek tarafından işlenebileceği gibi bir kadın tarafından işlenebileceğinden, evlenme halinde sadece erkekler bakımından davanın düşmesinin eşitlik ilkesine aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunulmuştur. Anayasa Mahkemesi, itiraz yoluna başvuran mahkeme önündeki davada sanığın kadın olduğu ve 434.maddede kadının erkekle evlenmesi halinde kamu davasının düşürülmesinin düzenlenmemesini gerekçe göstererek, bu maddenin davada uygulanacak kural olmadığına karar vermiştir.¹²⁵⁸

Anayasaya aykırılığı ileri sürülen norma dayanılarak yapılan bu incelemede, erkek sanıklar lehine olan bu düzenlemenin denetiminin yapılabilmesi için, başvuran mahkeme önündeki davanın sanığının erkek olması gerektiği kabul edilmiştir. Bir erkeğin sanık olduğu davada bu maddenin Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi için ise yaklaşık otuz yıl beklemek gerekmiş ve Anayasa Mahkemesi ancak 2004 yılında, kadın sanıklar

¹²⁵⁷ E.2004/23, K.2004/50, Kt.15.04.2004.

¹²⁵⁸ E.1973/10, K.1973/12, Kt.22.03.1973.

bakımından düzenleme öngörmemesi nedeniyle, bu fıkranın Anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir.¹²⁵⁹ Oysa karşı oylarda da isabetle belirtildiği gibi, kadın sanığın olduğu davada, bu kuralın olumsuz da olsa uygulanma durumu olduğu kabul edilebilirdi.¹²⁶⁰

Bu örnekte de görüldüğü gibi, eksik düzenlemeye ilişkin denetimlerde, bazı durumlarda, Anayasaya aykırı normun iptali, eksik düzenlemenin mağduru olanların o normdan yararlanmasından ziyade, normun kapsamındaki kişilerin de mağdur olması ile sonuçlanabilmektedir. Ancak, özellikle eşitlik ilkesinin ihlal edilmesi ile bu mağduriyet arasındaki dengenin değerlendirilmesi, Anayasaya aykırılık sorununun esasına ilişkin bir husustur. Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin meseleyi ilk inceleme aşamasına taşımaması ve itiraz konusu norma dayanarak uygulanacak kural incelemesinde bulunmaması daha uygun gözükmektedir. Nitekim, eksik düzenleme nedeniyle Anayasaya aykırılık iddiasıyla yapılan bazı başvurularda, Mahkemenin uygulanacak kural sorununu sessizce geçerek bu doğrultuda hareket ettiği örnekler de bulunmaktadır.¹²⁶¹

2. Davada Uygulanacak Kuralın Sınırlanması Sorunu

Anayasada “uygulanacak kanun ya da kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini” ifadesi kullanıldığı için, Anayasaya aykırılık itirazı hükmün geçtiği maddenin tamamına, bir fıkrasına ya da bir cümlesine karşı yapılabilir. Bir maddenin birbirinden farklı hükümler içermesi ve bunlardan bazılarının davada uygulanacak olması durumunda, itirazın sadece davada uygulanacak kısma yönelik yapılması gerekmektedir. Başvuran mahkeme, bu durumu dikkate almadığı takdirde, Anayasa Mahkemesi başvuru gerekçesini de dikkate alarak, istemin konusunu davada uygulanacak kural ile

¹²⁵⁹ E.2001/478, K.2004/38, Kt.25.03.2004. Sanığın erkek olduğu bu başvuruda, başvuran mahkemenin Anayasaya aykırılık gerekçesi kadın sanıkların bu olanaktan yararlanamamaları değildir.

¹²⁶⁰ E.1973/10, K.1973/12, Kt.22.03.1973. Muhittin Taylan, İhsan Ecemiş, Halit Zarbun, Kani Vrana, Muhittin Gürün, Lütfi Ömerbaş, Ahmet Boyacıoğlu karşı oyu.

¹²⁶¹ E.2007/69, K.2009/26, Kt.19.02.2009. Türk Ceza Kanununun 51.maddesinde yer alan iki yıl ya da daha az süreli hapis cezalarının ertelenebileceğine ilişkin hükmün, adli para cezası alanların bu kapsamda yer almaması gerekçesiyle Anayasaya aykırılığı ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi, eksik düzenleme sorununa değinmeksizin esasa ilişkin incelemesini yapmış ve hükmü Anayasaya aykırı bulmamıştır. Öte yandan, daha önce belirttiğimiz gibi, adli para cezasının ertelenmesini açıkça yasaklayan hüküm infaz kanununda yer aldığı ve infaz aşamasında uygulanacağı gerekçesiyle uygulanacak kural olarak kabul edilmemişti. E.2009/46, K.2009/110, Kt.16.07.2009.

sınırlamaktadır.¹²⁶² Uygulanacak kuralın belirlenmesine yönelik bu işlem için sınırlama ifadesi kullanılması, bir kavram kargaşasına sebep olmaktadır. Çünkü, Anayasa Mahkemesinin, yine uygulanacak kuralın belirlenmesi amacıyla yapılmakla birlikte, Anayasaya aykırılık sorununu da dikkate alan bir “sınırlama sorunu” incelemesi de bulunmaktadır.

Bu kavram kargaşasına son verilmesi için, gerçek sınırlama ile uygulanacak kural belirlemesi arasındaki farkın ortaya konması gerekir. Anayasa Mahkemesi kuruluşundan beri verdiği kararlarda, incelemesini itiraz konusu normun belirli bir kısmıyla sınırlamakla birlikte, özellikle son yirmi yılda “sınırlama sorunu” başlığı altında ayrı bir inceleme yapmaktadır.¹²⁶³ Anayasa Mahkemesi, hiçbir kararında, hangi hallerde sınırlama yapılacağına ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır. Uygulanacak kural incelemesi ile sınırlama incelemesini ayıran en önemli nokta, uygulanacak kural incelemesinde, uygulanmayacağı tespit edilen fıkra ya da cümleler bakımından mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilirken, sınırlama incelemesi sonucunda bu yönde bir karar verilmemesidir.¹²⁶⁴ Her iki durumda da, on yıl süreli denetim yasağı, esası incelenmeyen bölüm bakımından geçerli olmayacağından, bu ayırım sonuca etkili bir ayırım değildir.

¹²⁶² Başvuran mahkemelerin bu hususta özen göstermeleri Anayasa Mahkemesinin iş yükünün azaltılması bakımından önemlidir. Aynı konuda başvuru yapan mahkemelerden biri gerekli sınırlamayı yaparak başvururken, diğerinin genel olarak maddenin ya da fıkranın tamamına yönelik başvuru yaptığı örnekler vardır. Bu tür örneklerde, Anayasa Mahkemesinin uygulanacak kural incelemesi yapmasının haklılığı da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Ankara 11.Sulh Ceza Mahkemesi ile Ankara 12.Sulh Ceza Mahkemesinin benzer davalar sırasında yaptıkları başvurular incelendiğinde, 11.Sulh Ceza Mahkemesinin itirazını doğrudan Sosyal Sigortalar Kanununun 140.maddesinin 4.fikrasının 3.cümlesine yönelttiğini, 12.Sulh Ceza Mahkemesinin ise 4.fikranın tamamının iptalini talep ettiği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi, haklı olarak, ikinci başvuruda 3.cümle ile sınırlı olarak inceleme yapılmasına karar vermiştir. İlk başvuru: E.2001/225, K.2002/88, Kt.08.10.2002; İkinci başvuru: E.2002/149, K.2003/62, Kt.11.06.2003.

¹²⁶³ Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde, genellikle incelemenin “...” ile sınırlı olarak yapılmasına karar vermekle birlikte, bu incelemeyi ayrı bir başlık altında yapmamaktaydı. Üstelik, uygulanacak kural belirlemesi ile sınırlama sorunu arasında bir ayırım yapılmamakta, her ikisinde de incelemenin “...” ile sınırlı yapılmasına karar verilebilmekteydi. 1961 Anayasası döneminde verilen sınırlama kararı örnekleri: Örn. E.1964/36, K.1964/77, Kt.25.12.1964; E.1963/35, K.1967/17, Kt.02.06.1967; E.1971/17, K.1971/58, Kt.15.06.1971. Aynı ifadelerle uygulanacak kural belirlemesi E.1966/30, K.1967/9, Kt.02.03.1967; E.1968/8, K.1968/48, Kt.22.10.1968; E.1969/8, K.1969/37, Kt.19.06.1969. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin sınırlama sorunu ya da esas hakkında incelemenin sınırlandırılması sorunu başlığı altında inceleme yaptığı örneklere de rastlanmaktadır. Örn. E.1975/131, K.1975/152, Kt.10.06.1975; E.1977/109, K.1977/131, Kt.29.11.1977; E.1978/54, K.1979/9, Kt.08.02.1979; E.1979/19, K.1979/39, Kt.09.10.1979.

¹²⁶⁴ Kadir ÖZKAYA, “Sınırlama Sorunu ve Davada Uygulanacak Kural İle İlişkisi”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri 1**, AYM, 2006, s.296.

Sınırlamanın ne olduğu konusunda açık bir düzenleme olmaması, tanımlamanın Anayasa Mahkemesi kararlarından yola çıkılarak yapılmasını gerektirmiştir. Bu yönde yapılan bir çalışmada, sınırlama “mahkemelerce yapılan itiraz başvurusunun esasının incelenmesine karar verilmesi durumunda, itiraz yoluna başvuran mahkemenin bakmakta olduğu davada iptali istenen kuralın ne kadarının ‘uygulanacak kural’ durumunda olduğunun ve bu kuralların o davada ne şekilde uygulama alanına girdiğinin belirlenmesi” olarak tanımlamıştır.¹²⁶⁵ Bu tanımlama, uygulanacak kuralın belirlenmesi ile sınırlanması arasında bir ayrım yapmamaktadır. Tanımlama zorluğu ve yetersizliği Anayasa Mahkemesi kararlarında zaman zaman uygulanacak kural incelemesi ile belirlenmesi gereken bir hususun, sınırlama sorunu başlığı altında ele alınmasından da kaynaklanmaktadır.

Aslında, uygulanacak kural incelemesi ile gerçek sınırlama arasında bir ayrım yapılması ve kararlara bu yönde bir istikrar sağlanması mümkündür. Uygulanacak kural incelemesinde, yapılan işlem sonrasında esasa yönelik incelemenin somut bir düzenlemenin anlam bütünlüğü oluşturan bir parçası üzerinde devam etmesi gerekir. Bu çerçevede, düzenlemenin bir maddesi, maddenin belirli bir fıkrası, bendi ya da cümlesi seçilebilir.¹²⁶⁶ Buradaki cümle seçimi, öğeleri ortak olmayan, bağımsız sıralı cümle¹²⁶⁷ ya da bağlı sıralı cümle¹²⁶⁸ söz konusu olduğunda, nokta ile biten cümlelerin içinde yer

¹²⁶⁵ ÖZKAYA, “Sınırlama Sorunu...”, **op.cit.**, s.327. Yazar, uygulanacak kuralın belirlenmesi ile sınırlama arasında bir ayrıma gitmemektedir. Yazara göre, itiraz yoluna başvuran mahkemenin elindeki davanın ne kadarının ya da ne şekilde uygulanacağını tespiti de bir sınırlama ölçütüdür. Çünkü, bu tespit ile, yapılacak olan anayasal denetimin çerçevesi belirlenmektedir.

¹²⁶⁶ Bu şekilde yapılan seçimin uygulanacak kural belirlemesi olarak nitelendirildiği başvurular: E.2009/91, K.2010/10, Kt.14.01.2010; E.2008/110, K.2010/55, Kt.01.04.2010; E.2006/57, K.2009/123, Kt.01.10.2009; E.2008/30, K.2009/96, Kt.25.06.2009; E.2008/64, K.2008/129, Kt.22.07.2008; E.2006/55, K.2008/145, Kt.18.09.2008; E.2006/76, K.2008/142, Kt.18.09.2008; E.2002/45, K.2008/109, Kt.29.05.2008; E.2004/116, K.2008/74, Kt.06.03.2008; E.2002/71, K.2008/44, Kt.17.01.2008; E.2003/34, K.2007/94, Kt.12.12.2007; E.2007/84, K.2007/74, Kt.30.07.2007; E.2002/123, K.2005/86, Kt.23.11.2005; E.2001/237, K.2004/16, Kt.17.02.2004; E.2002/149, K.2003/62, Kt.11.06.2003; E.2002/116, K.2002/67, Kt.15.07.2002; E.2002/103, K.2002/54, Kt.06.06.2003; E.2001/368, K.2002/17, Kt.15.01.2002. Sınırlama olarak nitelendirildiği kararlar: E.1980/29, K.1981/22, Kt.21.05.1981; E.1984/8, K.1984/10, Kt.20.09.1984; E.1989/28, K.1990/18, Kt.10.07.1990; E.1993/53, K.1994/67, Kt.13.09.1994; E.2002/149, K.2003/62, Kt.11.06.2003.

¹²⁶⁷ Öğeleri arasında hiçbir ortaklık unsuru olmadığı halde, anlam ilgisi nedeniyle noktalama işaretleriyle birbirine bağlanan cümlelere bağımsız sıralı cümle denir.

¹²⁶⁸ Öğeleri arasında hiçbir ortaklık unsuru olmadığı halde, anlam ilgisi nedeniyle bir bağlaç ile birbirine bağlanan cümlelere bağlı sıralı cümle denir. Bu durumda da, uygulanacak kural olarak bu cümlelerden biri

alan sıralı cümlelerden herhangi biri için de yapılabilir.¹²⁶⁹ Öte yandan, anlam bütünlüğü bozulduğu, norm yapay bir biçimde bölündüğü takdirde ise yapılan işlem gerçek sınırlamadır. Gerçek sınırlama, birden fazla grup, kişi, kurum ya da norm bakımından ortak bir düzenleme olması halinde, bu düzenlemenin itiraz yoluna başvuran mahkeme önündeki dava ve talep ile bağlantılı olanlar yönünden incelenmesi ile yapılabileceği gibi, aynı doğrultuda Anayasaya aykırılık sorununu çözecek kelimelerin seçilmesi ile de yapılabilir. Gerçek sınırlama işlemi ile karışıklığa yol açmaması için, bir maddenin anlam bütünlüğü oluşturan fıkraları, bentleri ya da cümleleri bakımından yapılan tespitin uygulanak kural incelemesi çerçevesinde yapılması ve uygulanacak kural olmadığı tespit edilen kısım bakımından mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilmesi daha isabetli olacaktır.¹²⁷⁰

Sadece uygulanacak kural belirlemesi amacıyla yapılan sınırlama ile gerçek sınırlama arasında yapılabilecek bu ayırmadan yola çıkarak, önce gerçek sınırlamanın nasıl uygulandığı, daha sonra da bu uygulamanın uygulanacak kural sorunu ile birlikte etkisi ele alınacaktır.

a) Gerçek Sınırlama Yöntemleri

Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde, gerçek sınırlama olarak nitelendirdiğimiz sınırlamanın iki biçimde yapıldığı tespit edilebilir: Bir cümle içinde yer alan belirli kelimelerin seçilmesi ya da bir normun somut davadaki kişi, grup, kurum veya uygulanacak norm yönünden incelenmesi. Elbette, her iki sınırlama yönteminin birlikte uygulanması, hatta bunların uygulanacak kuralın cümle bazında belirlenmesiyle birlikte ele alınması mümkündür.

belirlenebilir, sadece olası iptal kararında bağlaç kelimesinin uygulanma olanağı kalmayacağından iptal edilmesi gerekir.

¹²⁶⁹ E.2002/108, K.2004/55, Kt.05.05.2004.

¹²⁷⁰ Aynı yönde: Fazıl SAĞLAM, “Anayasa Yargısını Bazı Sorunları”, **op.cit.**, s.526.

i) *İtiraz Konusu Normun Belirli Kelimelerinin Seçilmesi Yöntemiyle Sınırlanması*

Davada uygulanacak normun belirli kelimelerle sınırlanması, somut bir düzenlemede, başka kurallarla bağlantı ve kuraldaki bütünlüğün bozulmaması hususları ile Anayasaya aykırılık sorunu gözetilerek sınırlama yapılmasıdır.¹²⁷¹ En yaygın uygulama biçimlerinden biri, itiraz konusu normun, birden fazla konuyu düzenlemesi söz konusu olduğunda, ortak kısmın inceleme kapsamı dışında bırakılmasıdır.¹²⁷²

Örneğin, 1402 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 207.maddesinin birinci fıkrası şöyledir: “*Cumhuriyet Müddeiumumiliği duruşma için icap eden celpnameleri yazar ve tebliğ eder* ve suçun sübutuna yardım edecek eşyayı mahkemeye verir.” Cumhuriyet savcılığının iddia makamı olarak duruşma için icap eden celpnameleri yazıp tebliğ etmesinin Anayasaya aykırılığı ileri sürülmek istendiği varsayıldığında, Anayasaya aykırılık itirazında bulunan mahkeme uygulanacak kuralı doğru belirlediği takdirde, talebini şu şekilde ifade edecektir: “1402 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 207.maddesinin birinci fıkrasının ‘Cumhuriyet Müddeiumumiliği duruşma için icap eden celpnameleri yazar ve tebliğ eder’ kısmı.” Eğer, bu şekilde yapmaz da, 207.maddenin tamamının ya da 1.fıkranın tamamının iptalini talep ederse, 1.fıkranın belirttiğimiz kısım dışında kalan kısmı ve diğer fıkralar davada uygulanacak kural olmadığı gerekçesiyle reddedilebilecektir.

Böylece, mahkemenin önünde uygulayacağı ve iptalini istediği kural anlam bütünlüğü içinde belirlenmiş olur. Ancak, itiraz konusu kuralda altı çizilen “cumhuriyet müddeiumumiliği” kelimeleri davada uygulanacak itiraz konusu kural ile olduğu kadar cümlelerin kalanıyla da bağlantılıdır. Olası bir iptal kararında, suçun sübutuna yardım edecek eşyayı verir cümlesinin öznesi de iptal edilmiş olur. Anayasa Mahkemesi, bu

¹²⁷¹ Bu biçimde yapılan sınırlama örnekleri için bkz.E.2005/38, K.2008/53, Kt.07.02.2008; E.2003/105, K.2007/98, Kt.12.12.2007.

¹²⁷² Ortak ifade aynı cümle içinde yer alabileceği gibi, fıkra ya da bent halinde sayılan düzenlemelerde en son fıkra ya da bentten sonra da yer alabilir. Mevzuatımızda bu şekilde çok sayıda düzenleme vardır. Anayasa Mahkemesinin bu tür son kelimeler nedeniyle verdiği sınırlama kararları için bkz: E.2003/92, K.2007/25, Kt.15.03.2007.

noktada müdahale ederek, normun geri kalanı ile bağlantılı olan “cumhuriyet müddeiumumliliği” kelimelerini ayıklayıp, incelemesini “duruşma için icap eden celpnameleri yazar ve tebliğ eder” ifadesi ile sınırlamaktadır.¹²⁷³

Bu tür sınırlamaların ortak özelliği, sınırlama kararının Anayasaya aykırılık incelemesine yönelik bir değişiklik yapmamasıdır. Bu örnekte, cumhuriyet müddeiumumliliği ifadesi inceleme kapsamından çıkarılmış gibi gözükmekle birlikte, Anayasa Mahkemesi öznesi bulunmayan bir cümlemin Anayasaya aykırılığını inceleyemeyeceğine göre, aslında incelemesini itiraz konusu ifadenin tamamı üzerinde sürdürmektedir.

Kelime seçimi ile sınırlama uygulaması, uygulanacak kural belirlemesi ile birlikte de yapılabilmektedir.¹²⁷⁴ Örneğin, 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun 220.maddesinin 1.fıkrasının son cümlesi şöyledir: “ Görev ve yetki hususundaki kararlarına karşı, askeri mahkemelerin direnme hakları yoktur.” Yetkiye ilişkin bir kararın söz konusu olduğu davada, “görev ve” ifadesi atılarak uygulanacak kural tespit edilebilir. Ama, cümlemin geri kalanı ortak hüküm içerdiği için, işlem adeta

¹²⁷³ E.2002/108, K.2004/55, Kt.05.05.2004. Aynı yönde: E.2005/83, K.2008/110, Kt.29.05.2008. İtiraz konusu norm: “39 uncu maddenin yetersizlik ve disiplin sebepleri hariç olmak üzere (e) ve (f) fıkralarıyla 92 nci maddede gösterilenler, kurumlarda emeklilik hakkı tanınan vazifelerde çalıştırılmazlar.” Sınırlama kararı : “(e)” Aslında İncelenen norm: 39 uncu maddenin yetersizlik ve disiplin sebepleri hariç olmak üzere (e) fıkralarıyla (fıkrasıyla) gösterilenler, kurumlarda emeklilik hakkı tanınan vazifelerde çalıştırılmazlar.”

¹²⁷⁴ E.2004/90, K.2008/78, Kt.11.03.2008. İtiraz konusu norm: “11 ve 12 inci maddelerde yazılı görevleri yerine getirmeyen düzenleme kurulu üyeleri hakkında dokuz aydan bir yıl altı aya kadar hapis ve onbin liradan otuzbin liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.”Sınırlama kararı: “11 ve” Aslında incelenen norm: “11 inci maddelerde yazılı görevleri yerine getirmeyen düzenleme kurulu üyeleri hakkında dokuz aydan bir yıl altı aya kadar hapis ve onbin liradan otuzbin liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.”

E.2003/57, K.2004/57, Kt.06.05.2004: İtiraz konusu norm: “27.07.1967 tarihli ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununa tabi olup profesör ve doçent ünvanına sahip subaylardan öğretim görevlisi olarak usulüne uygun bir şekilde akademik kariyerini kullanabilecekleri yerlere atanan subaylar ile 26.10.1963 tarihli ve 357 sayılı Askeri Hakimler Kanununa tabi askeri hakim sınıfı subaylara ödenen görev tazminatı aynı rütbe ve kıdemdeki emsali subaylardan fazla olamaz.” İtalik ile gösterilen kısım uygulanacak kuraldır. Sınırlama kararı sonucunda “26.10.1963 tarihli ve 357 sayılı Askeri Hakimler Kanununa tabi askeri hakim sınıfı” bölümü incelenmiş ve verilen iptal kararı üzerine cümlemin anlam bütünlüğünün bozulmaması için bu cümleden önce gelen “subaylar ile” ifadesinin de iptaline karar verilmiştir.

Davada uygulanacak kural incelemesi ile sınırlama incelemesinin birlikte yapıldığı diğer örnekler: E.2003/18, K.2004/88, Kt.24.06.2004; E.2001/479, K.2005/1, Kt.06.01.2005; E.2000/26, K.2000/48, Kt.16.11.2000.

tersine dönmekte ve sınırlama “ve yetki” kelimelerinin seçimi ile yapılmaktadır.¹²⁷⁵ Elbette, Anayasa Mahkemesi incelemesini “ve yetki” gibi bir anlam bütünlüğü olmayan iki kelime üzerinde gerçekleştirmemektedir. Ancak, olası bir iptal ya da ret kararının sonucu bakımından bu sınırlama yapılmaktadır. Sınırlama kararı uyarınca incelenen kısım iptal edildiği takdirde, geriye anlam bütünlüğü olan bir cümle kalacak, reddedildiği takdirde de yine anlam bütünlüğü olan bir cümle on yıl süreli denetim yasağına tabi olmayacaktır. Anayasa Mahkemesi, sınırlama kararı verirken, kalan cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde olmasına ve cümlelerin düşük kalmamasına özen göstermektedir.¹²⁷⁶

Bu tür, uygulanacak kural belirleme işlemi ile sınırlama işleminin birlikte yapıldığı kararlarda, sadece uygulanacak kural incelemesi¹²⁷⁷ ya da sadece sınırlama sorunu¹²⁷⁸ başlığı altında bu iki incelemenin birlikte yapıldığı örneklerle rastlanmaktadır. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin başlıklarından ziyade, yaptığı incelemenin niteliğine dikkat edilmelidir.

Başvuran mahkeme sınırlamayı bizzat yapmış olmakla birlikte, uygulanacak kuralı geniş belirlemiş olabilir. Bu tür örneklerdeki kelime ayıklamalarının sınırlama kararlarındaki kelime seçimiyle karıştırılmaması gerekir. Örneğin, Askeri Hakimler Kanununun 12.maddesinin B Bendinin 1 nolu altbendinde şu şekilde bir düzenleme yer almaktadır:

¹²⁷⁵ E.2002/170, K.2004/54, Kt.05.05.2004.

¹²⁷⁶ Mahkeme 1988/13 sayılı kararında bu durumu açıkça ifade etmektedir. “... sınırlı bir inceleme itiraza, iptal istemine daha uygun düşecek, olası iptal durumunda da fıkranın kalan bölümünde bir anlam düşüklüğü olmayacaktır.”...devamla “Başvuru kararına göre, yerel mahkemenin yalnızca ‘kuru toprakta 100 dönüme kadar’ ibaresinin iptalini istediği anlaşılmaktadır. Bu sonucu sağlamak için, incelemenin ‘kuru toprakta 100’ belirlemesiyle yapılması uygun ve yeterli olacaktır. Öbür sözcükler, fıkranın dava edilmeyen hükümleriyle birlikte de kullanılacaktır. Onların iptali amaç dışına çıkmaya neden olabileceği gibi fıkranın kalan bölümünü anlamsız duruma düşürecektir.”

¹²⁷⁷ E.2008/73, K.2009/120, Kt.01.10.2009. İtiraz konusu norm: 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 69.maddesinin 1.fikrası. Davada uygulanacak kural: 69.maddenin 1.fikrasının son cümlesinde yer alan italik ile belirttiğimiz kısım: “*Disiplin kovuşturmasının sonuçlanmasından veya avukatın borçlarını ödemesinden evvel hiçbir işlem yapılamaz.*” Kararda incelemenin “Disiplin kovuşturmasının sonuçlanmasından veya” bölümü için yapılacağı belirtilmiş ancak, bunun bir sınırlama kararı olduğu özellikle vurgulanmadığı gibi, cümlelerin kalan kısmının tamamı için mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilmiştir.

Aynı yönde kararlar için: E.2008/42, K.2008/167, Kt.20.11.2008; E.2002/70, K.2004/56, Kt.06.05.2004.

¹²⁷⁸ E.2002/170, K.2004/54, Kt.05.05.2004. Göreve ilişkin kısmın uygulanacak kural olmadığı tespit edildiği halde, bu bakımdan mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilmemiştir. Aynı yönde: E.2003/57, K.2004/57, Kt.06.05.2004.

“*Kıdemli hakimler, birlikte çalıştıkları hakimlerin; askeri savcılar, birlikte çalıştıkları yardımcı savcı ve savcı yardımcılarının; adli müşavirler, birlikte çalıştıkları adli müşavir yardımcılarının birinci sicil üstleridir.*” Başvuran mahkeme, italik yazdığımız kısmın Anayasaya aykırılığını ileri sürmüş, cümlelerin geri kalanında anlam bütünlüğünün bozulmaması için ortak düzenleme olan “sicil üstleridir” ifadesini dışarıda bırakmıştır. Ancak, bakılmakta olan dava hakimler ile ilgili olduğundan, askeri savcılarının birlikte çalıştıkları yardımcı savcı ve savcı yardımcılarının sicil üstü olmasına ilişkin kısmın davada uygulanacak kural olmadığı tespit edilmiş ve bu kısım için mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilmiştir.¹²⁷⁹ Dolayısıyla, burada sınırlama kararı başvuran mahkeme tarafından verilmiş, Anayasa Mahkemesi uygulanacak kural olmayan kısmı ayıklamıştır.

Kelime seçimi yöntemiyle ilgili ikinci tür uygulama, Anayasaya aykırılık sorunu ile davada uygulanacak kural sorununun birlikte değerlendirilmesi ve cümle içinde Anayasaya aykırılık sorununu ortadan kaldıracak kısmın seçilmesidir. Örneğin, 6245 sayılı Harcırah Kanununun, 4969 sayılı Kanunun 1. maddesiyle değişik 10. maddesinin 1.bendinde şu şekilde bir düzenleme yer almaktadır: “*Kendi yazılı talepleri üzerine gönderilenler hariç olmak üzere; Yurt içinde veya dışındaki daimi bir vazifeye naklen tayin olunanlarla yabancı memleketlerdeki memuriyet merkezi tebdil olunan veyahut bu yerlerden yurt içinde diğer bir daimi vazifeye tayin edilen memur ve hizmetlilere yeni vazife mahallerine kadar...*” Bir başvuruda, kendi yazılı talepleri üzerine bir yere gidenlere harcırah verilmemesinin Anayasaya aykırılığı ileri sürülmek istendiğinde istemin “kendi yazılı talepleri üzerine gönderilenler hariç olmak üzere” ifadesiyle sınırlanması gerekir.¹²⁸⁰ Bu sınırlama çerçevesinde, Anayasaya aykırılık sorununun çözümü mümkün olduğu gibi, sınırlama yapılmaması halinde amaç dışı sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu başvuruda, amaç harcırah verilenlerin harcırah almasının engellenmesi değil, kapsam dışı bırakılanların da harcırah alabilmesidir.

¹²⁷⁹ E.2006/105, K.2009/142, Kt.08.10.2009.

¹²⁸⁰ E.2004/54, K.2005/24, Kt.04.05.2005. Bu dava iptal kararı ile sonuçlanmıştır. Ancak, Anayasaya uygun bulunmuş olsaydı da, verilen ret kararı, harcırah verilmesine değil, kendi isteği üzerine gönderilenlerin bu kapsamın dışında bırakılmasına yönelik olacaktı.

Anayasa Mahkemesinin bu tür sınırlama kararlarında, her zaman gerekli kelimeleri seçme konusunda özenli davranmadığını belirtmek gerekir. Örneğin, Siyasi Partiler Kanununun Ek 1.maddesinde düzenlenen hazine yardımının, sadece son seçime katılıp barajı aşan siyasi partilere ödenmesinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla bir başvuru yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi Ek 1.maddenin ilk fıkrasında yer alan “Yüksek Seçim Kurulunca son milletvekili genel seçimlerine katılma hakkı tanınan ve 2339 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 33 üncü maddesindeki genel barajı aşmış bulunan siyasi partilere her yıl Hazineden ödenmek üzere o yılki genel bütçe gelirleri “(B) Cetveli” toplamının beşbinde ikisi oranında ödenek mali yıl için konur.” cümlesini altı çizili bölümle sınırlamıştır.¹²⁸¹ Oysa, olası bir iptal kararı dikkate alındığında, ödeneğin kim için konulacağı sorusu cevapsız kalmaktadır. Dolayısıyla, sınırlamanın siyasi partilere ifadesi de çıkarılarak yapılması daha uygun olurdu. Anayasa Mahkemesinin, bu dikkatsizliği sonuçta iptal kararı vermemiş olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Ortak düzenleme nedeniyle kelime seçimi ile Anayasaya aykırılık sorununun giderilmesine yönelik kelime seçiminin birlikte uygulanması da söz konusu olabilir. Örneğin, 2926 sayılı Kanunun 2.maddesinin b bendinde şu şekilde bir düzenleme yer almaktadır: “Kanunla veya kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulan sosyal güvenlik kuruluşları kapsamı dışında kalan ve herhangi bir işverene hizmet akdi ile bağlı olmaksızın tarımsal faaliyette bulunan kimselerden, a) 22 yaşını doldurmuş erkekler, b) 22 yaşını doldurmuş aile reisi kadınlar, Bu Kanuna göre sigortalı sayılırlar. Kadınlar için aile reisi olma şartınının aranmasının Anayasaya aykırılığı istemiyle yapılan bir başvuruda, ortak düzenleme nedeniyle kelime seçimi yapılarak sadece italikle belirttiğimiz kısmın iptali talep edilmiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesi, Anayasaya aykırılık gerekçesini dikkate alıp, amaç dışı sonuçların önüne geçmek için incelemesini “aile reisi” kelimeleriyle sınırlandırmıştır.¹²⁸² Bu başvuruda da amaç, 22 yaşındaki kadınların kapsam dışı bırakılması değil, bunlar bakımından aile reisi koşulunun aranmasını engellemektir. Elbette, Anayasa Mahkemesi, incelemesini bu şekilde

¹²⁸¹ E.2008/42, K.2008/167, Kt.20.11.2008. Sonuçta iptal kararı verilmemiştir.

¹²⁸² E.2003/81, K.2007/50, Kt.17.04.2007. Anayasa Mahkemesi, “22 yaşını doldurmuş aile reisi kadınlar” ifadesini inceleyerek iptal etse idi, kadınlar bakımından bu kanunun uygulanmamasına yol açacak ve ayrı bir haksızlığa neden olacaktı. İncelemenin “aile reisi” ifadesiyle sınırlandırılması Anayasaya aykırılık sorunun çözümünde yerinde bir tercih olmuştur.

sınırlandırmamış olsa da, iptal kararını sadece aile reisi kelimelerine yönelik olarak verebilirdi. Ancak, mahkeme genellikle sınırlamayı incelemeye başlarken yapmayı tercih etmektedir.

Bu noktada, ortak düzenlemenin sınırlama kararıyla inceleme kapsamından çıkarılmasının bir istisnası olduğu belirtilmelidir. Ortak düzenlemeye ilişkin kısımda birbirinden farklı Anayasaya aykırılık sorunları varsa ve bunlardan sadece birine yönelik olarak karar verilmesi olasılığı bulunuyorsa, sınırlama kararı verilmeksizin ortak düzenlemenin sınırlama kararı verilmesi gereken bölüm “yönünden” incelenmesi gerekebilir. Örneğin, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 86.maddesinin 3.fıkrasında şu şekilde bir düzenleme yer almaktadır: “*Kasten yaralama suçunun; a) Üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe karşı, b) Beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı, c) Kişinin yerine getirdiği kamu görevi nedeniyle, d) Kamu görevlisinin sahip bulunduğu nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle, e) Silahla, İşlenmesi halinde, şikâyet aranmaksızın, verilecek ceza yarı oranında artırılır.*” Başvuran mahkemeler önündeki davada, isnat edilen kasten yaralama suçunun a bendinde sayılanlar aleyhine işlenmesi durumunda, b/c/d ve e bentleri uygulanacak kural değildir. İtalik yazılan kısım ise, diğer bentler bakımından ortak ifadeler içermektedir. Bu durumda, inceleme, a bendinde yer alan üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe karşı kelimeleriyle sınırlandırılabilir. Ancak, Anayasaya aykırılık sorunu, hem şikâyet aranmamasına hem de cezanın arttırılmasına yöneliktir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi, kasten basit yaralama suçunun aile bireylerine karşı işlenmesi durumunda, ceza arttırımını değil, sadece şikâyet aranmamasını Anayasaya aykırı bulabilir. Tam da bu olasılık nedeniyle, incelemenin a bendiyle sınırlanması mümkün değildir. Bu yönde bir Anayasaya aykırılık tespit edilmesi halinde, a bendi yürürlükte kalacak, ortak düzenlemedeki “şikâyet aranmaksızın” ifadesi a bendi bakımından ihmal edilecektir. Bu nedenle de, Anayasa Mahkemesi, “şikâyet aranmaksızın, verilecek ceza yarı oranında arttırılır” biçimindeki ortak ifadeyi inceleme kapsamında tutup, esasa yönelik incelemenin a bendi yönünden yapılmasına karar vermiştir.¹²⁸³

¹²⁸³ E.2005/151, K.2008/37, Kt.03.01.2008. Anayasa Mahkemesi, bu kararda sonuç olarak bir iptal kararı vermemiştir. Bununla birlikte, eğer hem şikâyet aranmamasını, hem de cezanın arttırılmasını Anayasaya

ii) *İtiraz Konusu Normun “...yönünden” Sınırlanması*

Bir normun “...yönünden” sınırlanması, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, bir normun soyut bir biçimde, başvuran mahkeme önündeki dava ile bağlantılı kişi, grup, kurum ya da norm “yönünden” incelemesidir. Bu inceleme sonucunda verilen iptal kararı genellikle iptal edilen hükümde bir değişiklik yapılmaksızın, incelendiği kişi, kurum, grup yönünden hükmün ihmal edilmesini gerektirir.¹²⁸⁴ Kelime seçimi ile yapılan sınırlama ile yönünden sınırlamayı ayıran husus budur. Kelime seçme yönteminde, sonuçta somut olarak, bir düzenlemede yer alan bazı kelimelerin hukuk düzeninden ayıklanması söz konusudur. Oysa, “yönünden” yapılan sınırlamalarda, soyut bir inceleme yapıldığından, iptal kararı genellikle mevzuatta bir değişiklik yaratmamaktadır.

En yaygın uygulamalardan biri, yasakoyucunun birden fazla kişi, grup, kurum ya da norm ile ilgili olarak ortak bir düzenleme yapmak istemesi durumunda, düzenleme bütünlüğü içinde gereksiz tekrardan kaçınmak için, bu grubu düzenlediği kısma/hükme atıf yapması halinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 765 sayılı Türk Ceza Kanunun 522.maddesinin son fıkrasında, bu maddenin bulunduğu mal aleyhine cürümler başlıklı 10.babın ikinci faslında düzenlenen suçlar bakımından ceza indirimini uygulanmayacağı belirtilmiştir.¹²⁸⁵ Bu fasılda, yağma, yol kesme ve adam kaldırma suçları düzenlenmektedir. Kanunkoyucu, bunları tek tek saymak yerine, bunlar bakımından ortak özellik olan ikinci fasılda yer alma ifadesini kullanmıştır. Yağma suçundan yargılama yapılan bir davada uygulanacak kural olan bu hükmün Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi durumunda, bu hüküm bu fasılda yer alan tüm suçlar bakımından incelenecek olursa herhangi bir sınırlama sorunu yoktur. Ancak, davada bu hüküm sadece yağma suçu bakımından uygulanacağından, bu hükmün sadece yağma suçu yönünden incelenmesi gerektiği de düşünülebilir. Anayasa Mahkemesi tercihini

aykırı bulmuş olsaydı, inceleme kapsamında olan ortak düzenleme aynen kalacak, yönünden inceleme yapılan a bendi iptal edilmiş olacaktı.

¹²⁸⁴ Aynı yönde: SAĞLAM, “Anayasa Yargısının Bazı Sorunları”, **op.cit.**, s.527.

¹²⁸⁵ Konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi Kararı: E.1999/49, K.1999/50, Kt.29.12.1999. 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 522.maddesinin son fıkrasının aslı şöyledir: “Eğer fail aynı nev’iden olan cürümlerden dolayı mükerrir bulunur veya bu babın ikinci faslında yazılı cürümlerden birini işlemiş olursa cezayı tenkise mahal yoktur.”

çoğunlukla sınırlama yapma yönünde kullanılmaktadır. Bu olayda incelemesini basit yağma suçu ile sınırlayan Anayasa Mahkemesi, başka başvurularda, aynı maddeyi nitelikli yağma suçunun türlerinden olan suçun “geceleyin” işlenmesi ya da “içlerinden birinin görünür şekilde silahlı bulunduğu ikiden fazla kişi” tarafından işlenmesi haliyle sınırlamıştır.¹²⁸⁶

İkinci tür uygulama, bir önceki örnekte de görüldüğü gibi, ortak düzenleme nedeniyle kelime seçimi yöntemiyle sınırlı inceleme yapıldığında, ortak düzenlemede Anayasaya aykırılık sorunu ile ilgili birbirinden farklı birkaç hususun bir arada yer alması halinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür uygulamanın en çok gündeme gelen örneklerinden biri, Dernekler Kanununda Türk Hava Kurumu ve Türkiye Kızılay Derneği’ne yönelik hüküm aleyhine yapılan başvurularda görülmüştür.¹²⁸⁷ İtiraz konusu 71.maddenin 2.fıkrasında şu şekilde bir düzenleme yer almaktadır :¹²⁸⁸

Bakanlar Kurulu,	Özne
Türkiye Kızılay Derneği ve Türk Hava Kurumunun; 1. Genel kurullarının kararı üzerine tüzüklerini onaylamaya, 2. Denetleme yetkileri bulunan mercilerin raporları üzerine, a) Organlarının görevlerine son vermeye ve bunların görevlerini yerine getirmek üzere geçici kurullar oluşturmaya, b) Tüzüklerini değiştirmeye, yürürlükten kaldırmaya ve yeniden düzenlemeye,	Dolaylı Tümleç
Yetkilidir.	Yüklem

Görüldüğü gibi, bu cümlelerin dolaylı tümleci birbirinden farklı yetkileri düzenlemektedir. Bakanlar Kurulunun, tüzükleri onaylama yetkisi ile tüzükleri değiştirme, yürürlükten kaldırma ve yeniden düzenleme yetkisi birbirinden farklı olduğu

¹²⁸⁶ Geceleyin işlenmesi haliyle sınırlı inceleme: E.1993/16, K.1993/24, Kt.06.07.1993. Aynı şekilde sınırlanan ikinci bir başvuru, on yıl yasağı kapsamında kaldığı gerekçesiyle reddedilmiştir: E.2002/68, K.2002/44, Kt.17.04.2002. İçlerinden birinin silahlı olduğu ikiden fazla kişi tarafından işlenmesi hali: E.1998/4, K.1999/23, Kt.07.06.1999. Aynı şekilde sınırlanan ikinci bir başvuru, on yıl yasağı kapsamında kaldığı gerekçesiyle reddedilmiştir: E.2003/79, K.2003/83, Kt.11.09.2003.

¹²⁸⁷ E.2002/43, K.2003/103, Kt.24.12.2003. Bu kararın eleştirisi için bkz. SAĞLAM, **op.cit.**, ss.528-531.

¹²⁸⁸ 06.10.1983 tarih ve 2908 sayılı Dernekler Kanununun 71.maddesi, 28.03.2000 tarih ve 4552 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Bu maddenin birinci fıkrasında, “Türkiye Kızılay Derneği kuruluş amacına ve uluslararası anlaşmalarla tayin edilen nitelik ve durumuna göre; Türk Hava Kurumu ise kuruluş amacına göre düzenlenen tüzüklerine ve kanunların verdiği görev ve yetkilere uygun olarak teşkilatlanır ve yönetilir.” hükmü yer almaktadır.

gibi, organların görevlerine son verme yetkisi de ayrıca incelenebilecek bir konudur. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin, davada uygulanacak kural sorununa paralel olarak, bu üç ayrı yetkiden biri üzerinde inceleme yapması mümkündür. Bunu, uygun kelimeleri seçme yöntemiyle yapabilir. Ancak, Türkiye Kızılay Derneği ile Türk Hava Kurumunun bu yetkiler bakımından birbirinden farklı hukuki niteliklere sahip iki kurum olması söz konusu ise, incelemenin bunlardan biri “yönünden” yapılması gerekebilir. Zira, aralarında fark olması halinde, biri için öngörülen yetki Anayasaya aykırılık unsuru barındırdığı halde, diğeri için Anayasaya uygun olabilir.

Anayasa Mahkemesi, Türk Hava Kurumu ile ilgili 2.bentte yer alan yetkilerin kullanımına yönelik davalar sırasında yapılan başvuruda, 2.bende yönelik incelemesini Türk Hava Kurumu yönünden sınırlayarak iptal kararı vermiştir. Daha sonra, Türkiye Kızılay Kurumu ile ilgili bir başka başvuruda ise, Türk Hava Kurumu yönünden zaten iptal kararı verildiği için, sınırlama yapılmaksızın incelenen 2.bendin a alt bendinin tamamen iptaline karar verilmiştir.¹²⁸⁹

Türk Hava Kurumu ile ilgili olan ilk karardaki sınırlama kararına karşı oy kullanan SAĞLAM, Anayasa Mahkemesinin, her iki kurum için ortak düzenlenmiş bir normu, yasa ya da Anayasadan kaynaklanan haklı bir sebep olmaksızın sınırlayarak, yapay bir biçimde ayırma yetkisine sahip olmadığı ve Anayasaya aykırılık sorunu bakımından iki kurumun farklı özellikler taşımadığı görüşündedir. Anayasa Mahkemesinin, bu yönde bir sınırlama kararı vermesinin, normda her iki kurumun adının ayrı ayrı belirtilmiş olmasından kaynaklandığı, bu kurumların adı açıkça yazılmış olmasaydı sınırlama yapılması makul olmayacağı için, açıkça yazılması halinde böyle bir ayırma gidilmesinin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Yazara göre, bu düzenleme dernek adı belirtilmeksizin, “Bakanlar Kurulu, kamuya yararlı derneklerin; (...) yetkilidir.” biçiminde yapılmış olsaydı, başvurunun davada bu maddenin uygulanacağı dernekle sınırlanması akla gelmezdi. Dolayısıyla, itiraz konusu kuralların yalnızca iki derneği kapsamı içine alması, farklı bir yaklaşımı haklı kılmamaktadır.¹²⁹⁰

¹²⁸⁹ E.2004/52, K.2004/94, Kt.13.07.2004.

¹²⁹⁰ E.2002/43, K.2003/103, Kt. 24.12.2003. Fazıl SAĞLAM karşı oyu.

Anayasaya aykırılık sorunu bakımından Türk Hava Kurumu ile Türkiye Kızılay Derneği arasında bir nitelik farkı olmadığı, ikisi için yapılan başvuruların da aynı gerekçe ile Anayasaya aykırı bulunmuş olması ile doğrulanmaktadır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin, düzenlemede açıkça yer almasa da, incelemesini başvuran mahkeme önündeki davanın tarafıyla sınırladığı örnekler bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin, 2001 Mali yılı Bütçe Kanununun 7.maddesinde, genel bütçeli daireler, katma bütçeli idareler, özel bütçeli kuruluşlar, döner sermayeler, fonlar gibi hukuksal yapıları farklı kamu kurum ve kuruluşları, isimleri zikredilmeksizin, aynı düzenlemeye tabi tutulmuştur.¹²⁹¹ Anayasa Mahkemesi, bu maddeye bağlı olarak yaptığı incelemeyi, özel bütçeli kuruluşlardan olması sebebiyle madde kapsamına giren, ancak maddede açıkça belirtilmeyen “Telekomünikasyon Kurumu” yönünden sınırlamıştır.¹²⁹²

Anayasa Mahkemesinin, genellikle, incelemesini başvuran mahkeme önündeki davanın taraflarına bağlama eğiliminde olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Örneğin, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 15.maddesinin son fıkrasında “Üst Kurulun çalışma usul ve esasları ile teşkilatı ve atama usulleri, bu Kanuna uygun olarak Üst Kurul tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir.” hükmü yer almaktadır. Bakılmakta olan dava bir uzman ataması ile ilgilidir. Dolayısıyla, kelime seçimi yöntemiyle, sadece atama usullerinin yönetmelikle düzenlenmesine ilişkin kısmın incelenmesi olanaklıdır. Ancak, Anayasa Mahkemesi bu sınırlama ile yetinmeyerek, “atama usulleri” ifadesini, sadece Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) uzmanları “yönünden” incelemeye karar vermiştir.¹²⁹³ Oysa, Anayasa

¹²⁹¹ 2001 Mali yılı Bütçe Kanununun 7.maddesi: “Genel bütçeli daireler, katma bütçeli idareler, özel bütçeli kuruluşlar, döner sermayeler, fonlar, bütçenin yatırım transfer tertibinden yardım alan kuruluşlar ile özel kanunla kurulmuş diğer kamu kurum ve kuruluşları (kamu iktisadi teşebbüsleri ve bağlı ortaklıkları ile müessese ve işletmeleri, özelleştirme kapsamına veya programına alınmış kuruluşlar, kamu bankaları, belediyeler, özel kanunla kurulmuş kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları, kefalet ve yardımlaşma sandıkları hariç), kendi bütçeleri veya tasarrufları altında bulunan bütün kaynaklarını TC.Merkez Bankası veya muhabiri olan TC Ziraat Bankası nezdinde kendi adlarına açtıracakları Türk Lirası cinsinden vadesiz hesaplarda toplarlar.bu kurumlar tahakkuk etmiş tüm ödemelerini bu hesaplardan yaparlar.(...) Aynı Kanunun 68.maddesinin g bendinde, mühtelif kanunların bu Kanunun 7.maddesine aykırı hükümlerinin 2001 Mali yılında uygulanmayacağı belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesi, 7.madde ile 68/g bendini, “Telekomünikasyon Kurumu” yönünden iptal etmiştir.

¹²⁹² E.2002/60, K.2002/97, Kt.22.10.2002. Aynı yönde E.2008/75, K.2010/40, Kt.25.02.2010. Bu kararda, 2007 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun 24.maddesinin 2 ve 3.fıkraları, bu düzenlemede yer almayan “üniversiteler” yönünden incelenmiş ve iptal edilmiştir.

¹²⁹³ E.2004/55, K.2008/118, Kt.12.06.2008. RTÜK’ün kendisine verilen kamu hizmeti niteliğindeki sürekli görev ve hizmetleri, daire başkanlıkları şeklinde örgütlenen ve uzmanlık esasına göre çalışan ana

Mahkemesi kararında, Anayasaya aykırılık sorunu bakımından, uzmanlar ile diğer personel arasında ayırım yapılmasını gerektirecek bir hususa rastlanmamaktadır.

Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında, itiraz konusu normu “...yönünden” sınırladığı halde, kararında bunu açıkça belirtmeyerek, kelime seçimi yöntemiyle sınırlama yaptığı izlenimi vermektedir. Örneğin, Sosyal Sigortalar Kanununun 110.maddesinde, “Kastı veya suç sayılır bir hareketi yüzünden iş kazasına uğrayan, meslek hastalığına tutulan veya hastalanan sigortalıya geçici iş göremezlik ödeneği ve sürekli iş göremezlik geliri verilmez.” hükmü yer almaktadır. Suç sayılan kusurlu hareketi yüzünden iş kazasına uğrayan sigortalıya sürekli iş göremezlik ödeneği verilmemesinin söz konusu olduğu bir dava sırasında 110.maddenin Anayasaya aykırılığı ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi, davacının özelliklerini dikkate alarak, incelemesini “suç sayılan bir hareketi yüzünden iş kazasına uğrayan sigortalıya sürekli iş göremezlik geliri verilmemesi” kuralı ile sınırladığını belirtip, bu kuralın iptaline karar vermiştir.¹²⁹⁴ İncelenmesi için seçilen bölüm, maddede italik harflerle aynen gösterilebildiği halde, verilen iptal kararı sonucunda bu cümlede hiçbir değişiklik meydana gelmemiştir. Zira, aslında Anayasa Mahkemesince yapılan, sürekli iş göremezlik geliri verilmez hükmünün, suç sayılır hareketi yüzünden iş kazasına uğrayan sigortalılar yönünden incelenmesidir.¹²⁹⁵

Bu karardan bir süre sonra, bu sefer kusurlu hareketi sebebiyle iş kazasına uğrayan sigortalının geçici iş göremezlik geliri alamamasına yönelik bir davada, Yargıtay 10.Hukuk Dairesi Anayasa Mahkemesinin bir önceki kararını da dikkate alarak, 110.maddede yer alan “suç sayılır bir hareketi yüzünden hastalanan sigortalıya geçici iş göremezlik ödeneği verilmemesi” kuralının Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür. Ancak, Anayasa Mahkemesi, önceki kararında kendi yaptığı sınırlamanın aynısının yeni duruma uygulanması niteliğinde olan bu sınırlamayı yeterli bulmayarak, esas yönünden incelemenin, “suç sayılan **taksirli** bir hareketi yüzünden iş kazasına uğrayan sigortalıya

hizmet ve yardımcı hizmet birimlerince yerine getirdiğini belirten Mahkeme, personelin Anayasanın 128.maddesi kapsamında olduğu gerekçesiyle, atama usullerinin kanunla düzenlenmesi gerektiği yönünde karar vermiştir. Bu durumda, uzmanların diğer personelden ayrı incelenmesi için haklı bir gerekçe bulunmadığı sonucu çıkmaktadır.

¹²⁹⁴ E.1991/23, K.1991/47, Kt.10.12.1991.

¹²⁹⁵ Nitekim, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 462.maddesine yönelik bir başvuruda, aynı sınırlama yöntemi uygulandığı halde, yönünden ifadesi açıkça kullanılmıştır. E.1997/35, K.1998/48, Kt.16.07.1998.

geçici iş göremezlik ödeneği verilmemesi” ile sınırlı yapılmasına karar vermiştir.¹²⁹⁶ Bu kararda, iki karar arasındaki farkın gerekçesine yönelik hiçbir açıklama da yapılmamıştır.

b) Uygulanacak Kuralın Sınırlanmasına Yönelik Kararların Etkisi

Sınırlama yöntemlerine ilişkin kısımda da belirtildiği gibi, itiraz konusu normun sınırlandırılmasının başvuran mahkeme tarafından da yapılması mümkündür.¹²⁹⁷ Başvuran mahkemenin sınırlama yapmış olması, Anayasa Mahkemesinin bu sınırlama üzerinde daha fazla sınırlama yapması önünde engel değildir.¹²⁹⁸ Ancak, sınırlanarak yapılmış bir başvuruda, sınırlamanın genişletilmesi ihtimalinin, Anayasa Mahkemesinin taleple bağlı olması ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekirse de, Anayasa Mahkemesi bu hususu dikkate almamaktadır. Uygulanacak kuralı belirlemede olduğu gibi, sınırlama yapma konusunda da kendisini tek yetkili gören Mahkeme, başvuran mahkemenin sınırlama talebine rağmen sınırlamaya gerek olmadığına karar verebilmektedir.¹²⁹⁹ Oysa mahkemenin yetkisi, iptal kararı verdiği takdirde, uygulanma olanağı kalmayan normları da iptal etmekle sınırlıdır. Böyle bir durum olmadıkça, incelemesini başvuran mahkemenin talebiyle sınırlı olarak yapması daha uygun görülmektedir. Bununla birlikte, başvuran mahkemece yapılan sınırlamanın cümlelerin anlam yapısını bozması halinde, Anayasa Mahkemesinin müdahalesinin kaçınılmaz olduğu düşünülebilir.

¹²⁹⁶ E.1994/73, K.1994/75, Kt.25.10.1994.

¹²⁹⁷ Başvuran mahkemenin sınırlamayı bizzat yaptığı başvuru örnekleri: E.1998/16, K.1998/88, Kt.28.12.1998; E.2002/61, K.2002/43, Kt.17.04.2002; E.2002/115, K.2002/66, Kt.15.07.2002; E.2002/55, K.2003/08, Kt.11.03.2003; E.2001/143, K.2004/11, Kt.10.02.2004; E.2002/101, K.2004/44, Kt.31.03.2004; E.2005/29, K.2009/138, Kt.08.10.2009.

¹²⁹⁸ Anayasa Mahkemesinin başvuran mahkeme tarafından yapılan sınırlama üzerine sınırlama yaptığı örnekler: E.2008/95, K.2010/18, Kt.28.01.2010; E.1994/73, K.1994/75, Kt.25.10.1994. Anayasa Mahkemesi, sınırlaması yapılmış bir başvuru üzerinde uygulanacak kural incelemesi kapsamında da daraltıma gidebilir. Örn: E.2001/143, K.2004/11, Kt.10.02.2004. Bu örnekte başvuran mahkeme “belirlenen yerler dışında ateş yakmak veya izin verilen yerlerde yakılan ateşi söndürmeden mahallini terk etmek” ifadesiyle sınırladığı halde, Anayasa Mahkemesi uygulanacak kuralın belirlenen yerlerde ateş yakmak eylemiyle sınırlı olduğunu belirterek, ateşi söndürmeme eylemine ilişkin bölümü inceleme kapsamı dışında bırakmıştır.

¹²⁹⁹ E.1989/7, K.1989/25, Kt.13.06.1989; E.1991/9, K.1991/36, Kt.08.10.1991.

Anayasa Mahkemesinin, uygulanacak kural belirlemede mahkemelerin alanına müdahale etmesi ön plana çıkarken, uygulanacak kural belirlemede sınırlama kararı ile birlikte değerlendirildiği durumlarda, dar yorumlama ve mümkün olduğunca incelemeyi en dar kapsamda yapma amacı dikkat çekmektedir. İtiraz konusu kuralın mümkün olduğunca dar bir çerçevede incelenmesi bazen gerekli olabildiği gibi, bazen Anayasa Mahkemesinin eleştirilmesine neden olmaktadır. Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin kullandığı ve kullanması gereken ölçütler üzerinden sınırlamanın nasıl yapılabileceği incelendikten sonra, sınırlama kararlarının sonuçları ele alınacaktır.

i) Sınırlama Ölçütleri Çerçevesinde Sınırlamanın Gerekliliği

Anayasa Mahkemesinin kullandığı sınırlama ölçütlerinin belirlenmesine yönelik ilk çalışma, aynı zamanda Anayasa Mahkemesi üyeliği de yapmış olan SAĞLAM tarafından yapılmıştır.¹³⁰⁰ Sınırlama sorununu tüketici bir biçimde çözme iddiasında bulunmayan bu ölçütler, a) Uygulanacak Kuralın Başka Kurallarla Bağlantılı Olması Ölçütü, b) Anayasal Sorunun Çözümünde Önem Taşıma Ölçütü, c) Kuraldaki Bütünlüğün Bozulmaması Ölçütü ve d) Amaç Dışı Sonuçlar Ölçütü olarak sayılmıştır. ÖZKAYA, bu ölçütleri aynen benimsemiş, sadece uygulanacak kuralın belirlenmesine yönelik sınırlama işlemini de bu kapsamda saymıştır.¹³⁰¹ Yazarların kendilerinin de kabul ettiği gibi bu ölçütler zaman zaman içiçe geçmektedir. Bunun bir nedeni de, Anayasa Mahkemesinin sınırlama yaptığı kararlar kadar, sınırlama yapmadığı kararların da dikkate alınmasıdır.

Öncelikle, Anayasa Mahkemesinin gerek uygulanacak kuralın belirlenmesi kapsamında, gerekse sınırlama sorunu çerçevesinde verdiği kararlarda belirli bir istikrar arayışında olmadığı vurgulanmalıdır. Örneğin, 4533 sayılı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanununun 6.maddesinin 1.fıkrasında bentler halinde Milli Park Sınırları içinde yasaklanan eylemler sayılmış, ikinci fıkrasında ise, bunlara ilişkin cezalar

¹³⁰⁰ SAĞLAM, “Anayasa Yargısını Bazı Sorunları”, **op.cit.**, ss.531-539. SAĞLAM, 2003-2005 yılları arasında Anayasa Mahkemesi üyeliği yapmıştır.

¹³⁰¹ ÖZKAYA Kadir, “Sınırlama Sorunu...”, **op.cit.**, s.301. Yazar, Anayasal sorunun çözümünde önem taşıma ölçütü için ise, itiraz yoluna başvuran mahkemenin elindeki davanın ya da bu davanın davacısının somut özelliğinden kaynaklanan sınırlamalar başlığını tercih etmiştir.

düzenlenmiştir.¹³⁰² Eceabat Asliye Ceza Mahkemesi, birinde belirlenen yerler dışında ateş yakma, diğerinde sönmemiş sigara atma eylemlerine ilişkin olarak baktığı iki ayrı dava sırasında Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi, ateş yakma eylemi sebebiyle b bendine ve 2.fıkraya yönelik başvuruda, b bendinin iki ayrı eylemi düzenlediğini, uygulanacak kuralın belirlenen yerler dışında ateş yakmak kuralı olduğunu, dolayısıyla izin verilen yerlerde yakılan ateşi söndürmeden mahallini terk etmek kısmının incelenemeyeceğini ve cezaya yönelik ikinci fıkranın da sadece “belirlenen yerlerde ateş yakmak” eylemi yönünden inceleneceğini belirterek, hem uygulanacak kuralın alanını daraltmış hem de sınırlama yapmıştır.¹³⁰³ Sönmemiş sigara atma eylemi sebebiyle c bendine ve 2.fıkraya yönelik yapılan başvuruda ise, c bendinde yer alan diğer eylem olan her türlü yakıcı madde atmak bakımından da bir inceleme yapmakta sakınca görmemiş ve 2.fıkraya yönelik incelemesini c bendi yönünden dahi sınırlandırmamıştır.¹³⁰⁴

Anayasa Mahkemesinin, benzer başvurular bakımından bile aynı yönde karar vermezken, farklı başvurularda belirli ortak ölçütler çerçevesinde hareket etmemesi şaşırtıcı değildir. Sınırlama sonucunda normda yapay bir ayırım yapıldığına göre, zorunlu olmadıkça sınırlama işleminin yapılmaması Anayasa Mahkemesinin işlevine daha uygundur.¹³⁰⁵ Bu noktada, 1982 Anayasasının esasa ilişkin ret kararlarından sonra on yıl süre ile denetim yasağı öngörmesi, sınırlama sorununa verilen önemi arttırmış ve Anayasa Mahkemesinin her başvuruyu olabilecek en dar biçimde incelemesine gerekçe oluşturmuştur.¹³⁰⁶ Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan beri itiraz konusu normun sınırlandırılmasına yönelik kararlar verdiği ve bu kararların gerek karşı

¹³⁰² Bu maddenin olayla ilgili hükümleri şu şekildedir:

Birinci fıkra: Milli Park sınırları içinde, a) (...) b) Belirlenen yerler dışında ateş yakmak veya izin verilen yerlerde yakılan ateşi söndürmeden mahallini terk etmek; c) Sönmemiş sigara veta her türlü yakıcı madde atmak, d)(...) yasaktır.

Birinci fıkranın; a bendinde belirlenen fiili işleyenler (...), b ve c bendlerinde belirtilen filleri işleyenler iki yıldan aşağı olmamak üzere hapis, (...) liraya kadar ağır para cezası, d bendinde belirtilen filleri işleyenler (...) ile cezalandırılır.

¹³⁰³ E.2001/143, K.2004/11, Kt.10.02.2004.

¹³⁰⁴ E.2002/114, K.2004/53, Kt.05.05.2004.

¹³⁰⁵ SAĞLAM, “Anayasa Yargısının Bazı Sorunları”, **op.cit.**, s.531.

¹³⁰⁶ Anayasa Mahkemesi, bu hususu çeşitli kararlarında dile getirmiştir. E.1985/30, K.1986/10, Kt.18.03.1986; E.1990/15, K.1991/5, Kt.28.02.1991; E.1990/29, K.1991/37, Kt.15.10.1991; E.1994/47, K.1994/70, Kt.20.09.1994. Aynı görüş, sınırlama kararının yeterli bulunmamasına yönelik karşı oy yazılarında da yer almaktadır. E.1988/15, K.1989/9, Kt.14.02.1989. Yekta Güngör Özden, Necdet Darıcioğlu, Selçuk Tüzün, Ahmet Necdet Sezer, Mahmut C.Cuhruk karşı oy.

oylarda gerekse öğretilde eleştiriye uğradığı dikkate alınır, on yıl süreli denetim yasağının sadece mevcut uygulamaya yeni bir gerekçe olma ötesinde bir anlam taşımadığı görülebilir.¹³⁰⁷

Sınırlama kararlarının çoğunun, itiraz yoluna başvuran mahkemenin önündeki davanın taraflarının somut özelliği dikkate alınarak yapılması, mahkemenin başvuran mahkeme önündeki dava ile Anayasaya aykırılık itirazı arasında çok sıkı bir bağ aradığının göstergesidir.¹³⁰⁸ Davanın taraflarının niteliği bazı başvurular bakımından sınırlamayı gerekli kılıyorsa da, Anayasa Mahkemesinin önceliği bu sınırlamanın gerekli olup olmadığı değildir. Örneğin, 1963 yılında, 8 Mart 1950 tarih ve 5590 sayılı Kanunun 59.maddesinin a bendinin Anayasaya aykırılığı ileri sürülmüştür. Bu hüküm, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına, çalışmalarını meslek ahlak ve memleket genel menfaatleri ile ahenkli olarak yürütmeyen veya görevlerini mevzuata göre yapmayan borsa uzuvlarını feshetme yetkisi tanımaktadır. Borsanın seçilmiş organları üzerinde Bakana verilen bu yetkinin Anayasaya aykırılığı sorununun esas alındığı başvuruda, Anayasa Mahkemesi, Ticaret borsalarının üç tane seçilmiş organı olduğunu, görülmekte olan davanın bunlardan ikisine ilişkin fesih kararına yönelik olduğunu tespit etmiş ve üçüncüsü bakımından(yönünden) inceleme yapmayı reddetmiştir.¹³⁰⁹ Karara katılmayan üyelerin karşı oy yazılarında, bir normun davanın konusuna göre bölünerek incelenmesinin o hükmün iptal kararına rağmen yürürlükte kalmasına yol açmasının yaratacağı sıkıntılara değinilerek, böyle bir sonucun Anayasaya uygunluk denetimi ile güdülen amaca aykırı olduğu belirtilmiştir.¹³¹⁰

Anayasa Mahkemesinin de, Anayasaya aykırılık sorununun çözümünde önem taşımadığı takdirde, sınırlama yapılmadan inceleme yapılmasının Anayasaya uygunluk denetiminin

¹³⁰⁷ Özellikle bkz. DURAN, “İtiraz Yolu İle...”, **op.cit.**, (ayrı bası).

¹³⁰⁸ Uygulanacak norm ölçütünün, bu yönde bir sınırlamayı zorunlu kıldığı yönünde bkz. ÖZKAYA, **op.cit.**, s.310. Karşı görüş için bkz. SAĞLAM, **op.cit.**, s.527. Uygulanacak kural kavramının dar yorumlanmasının olumsuz sonuçları nedeniyle SAĞLAM’ın görüşü daha makul gözükmektedir.

¹³⁰⁹ E.1963/35, K.1967/17, Kt.02.06.1967. Ticaret borsalarının seçilmiş organları, meslek komitesi, borsa meclisi ve yönetim kurulu’dur. İnceleme borsa meclisi ve yönetim kurulu bakımından yapıp iptal kararıyla sonuçlanırken, meslek komitesine yönelik fesih yetkisi yürürlükte kalmıştır.

¹³¹⁰ E.1963/35, K.1967/17, Kt.02.06.1967. Muhittin Taylan karşı oyu ve ona katılan üyeler A.Şeref Hocaoglu, İhsan Ecemiş, Fazıl Uluocak, Recai Seçkin.

anlam ve amacına daha uygun olduğu yönünde kararları olmuştur.¹³¹¹ Aynı yöndeki bir kararında ise, sınırlama yapmama gerekçesini düzenlemenin bölünmez bir bütün teşkil etmesine dayandırmıştır.¹³¹² Oysa, bir başka kararda normun bütünlük arzettiği yönündeki karşı oylara rağmen, inceleme sınırlandırılmıştır.¹³¹³

Bütün bu kararlar bir arada değerlendirildiğinde, Anayasa Mahkemesinin sınırlama yapması için öncelikli şartın normun başka kurallarla bağlantılı olması hali olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, başka kurallarla bağlantılı olma, sınırlama için ön koşul olarak kabul edilmelidir. Böyle bir norm ile karşılaşan mahkemenin, sınırlama kararı vermeden önce Anayasaya aykırılık sorununun çözümü bakımından sınırlamanın gerekli olup olmadığını belirlemesi gerekir. Bu noktada da, sınırsız bir incelemenin amaç dışı sonuçlar doğurup doğurmadığını dikkate alması gerekir.

Bu şekilde yapılan değerlendirme sonucunda normun sınırlandırılmasına karar verildiği takdirde, sınırlama işleminin başvuran mahkeme önündeki dava ile ilişkilendirilmesinde geniş bir yorum yapılmalıdır. Anayasa Mahkemesi, aslında, incelemesini sınırlandırırken çoğu zaman amacı vereceği kararı sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla, Anayasaya aykırılık sorununun çözümünde önem taşımadığı müddetçe, incelemesini hükmün tamamı üzerinde sürdürüp, gerekli gördüğü takdirde kararını sınırlı olarak da verebilir. Kaldı ki, Anayasa Mahkemesinin incelemesini sınırlandırmadığı halde, verdiği kararı sınırlandırdığı örneklere de rastlanmaktadır.¹³¹⁴

¹³¹¹ E.1988/15, K.1989/9, Kt.14.02.1989. Tüzel kişilerin cezai sorumluluğuna ilişkin bir Anayasaya aykırılık iddiasında, tüzel kişiliğin hangi nedenle cezai sorumluluğuna gidildiğine yönelik bir sınırlama yapılması uygun bulunmamıştır. Aynı yönde E.1986/20, K.1987/9, Kt.31.01.1987. Bu kararda da, yeraltı suyundan faydalanan kişilerin özel veya kamu tüzelkişisi olmalarının, sorunun çözümü açısından ayırım yapılmasını gerektirecek nitelikte olmadığı tespit edilerek sınırlama yapılmamıştır.

¹³¹² E.1986/19, K.1987/3, Kt.27.01.1987.

¹³¹³ E.1997/3, K.1997/2, Kt.15.01.1997.

¹³¹⁴ E.2002/70, K.2004/56, Kt.06.05.2004. 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 138.maddesinde, “Yakalanan kişi veya sanık onsekiz yaşını bitirmemiş yahut sağır veya dilsiz veya kendisini savunamayacak derecede malul olur ve bir müdafî de bulunmazsa talebi aranmaksızın kendisine müdafî tayin edilir.” hükmü yer almaktadır. Sanık bakımından zorunlu müdafilik getiren bu hükmün, aynı koşullarda bulunan mağdur bakımından avukat tayinini zorunlu kılmamasının eşitlik ilkesine aykırılığı iddiasıyla başvuruda bulunulmuştur. Anayasa Mahkemesi, “yakalanan kişi veya sanık” ifadesiyle sınırladığı inceleme sonucu verdiği ret kararının “18 yaşını bitirmemiş küçükler” yönünden geçerli olduğunu belirtmiştir. Kararın hiçbir yerinde buna ilişkin bir değerlendirme olmadığı gibi, ret kararının gerekçesi sağır ve dilsiz mağdurlar bakımından bu hükmün iptal edilmesine olanak tanımamaktadır. Bir başka kararda da, incelemenin herhangi bir aşamasında sınırlama kararı verilmediği halde, sonuçta kelime seçimi yöntemiyle sınırlı bir iptal kararı verilmiştir. E.1996/74, K.1998/45, Kt.01.07.1998.

ii) *Sınırlamanın Olumsuz Sonuçları*

Anayasa Mahkemesi, önerilen ölçütlere uygun sınırlama yapsa dahi, gerek kelime seçme yöntemiyle gerekse belirli bir grup norm, kişi, grup ya da kurum yönünden sınırlama yapması kaçınılmazdır. Geniş yorum talebi, bu yönde verilen kararlarının olumsuz sonuçlarını asgari düzeye indirme amacı taşımaktadır.

Kelime seçimi yöntemiyle sınırlama yapılması halinde bir sorun olmamakla birlikte, somut olarak belirli bir düzenlemeye tekabül etmeyen belirli kişi, kurum, grup yönünden yapılan incelemelerin sonunda iptal kararı verilmesi halinde, bu karar Anayasaya aykırı normun mevzuattan ayıklanmasını sağlamamakta, sadece karar doğrultusunda ihmal edilmesine yol açmaktadır.¹³¹⁵ Bu nedenle de, ancak, ilgili bölümün altına not düşülmesi suretiyle Anayasa Mahkemesi kararı mevzuata yansıtılabilmektedir.¹³¹⁶ Bu durum, not düşülmediği takdirde, ki Anayasa Mahkemesi kararı bu yönde bir zorunluluk getirmemektedir, bireylerin Anayasa Mahkemesinin o norm bakımından verdiği iptal kararını öğrenememelerine yol açabilir.

Kelime seçme yöntemiyle yapılan sınırlamada ise, sonuçta iptal kararı ile somut olarak belirli kelimelerin mevzuattan ayıklanması sağlanmakla birlikte, kelime seçiminin amacı aşan bir biçimde dar tutulması, aynı cümle içindeki benzer hükümlerin aynı Anayasaya aykırılık sebebine dayanarak iptal edilmesinin uzun bir sürece yayılmasına neden olmaktadır. Örneğin, 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 21.maddesinin 4.fikrasında yer alan “her ne suretle ve vasıta ile olursa olsun yapılacak diğer ilan ve

¹³¹⁵ SAĞLAM, “Anayasa Yargısının Bazı Sorunları”, **op.cit.**, s.531.

¹³¹⁶ Başbakanlığın www.mevzuat.gov.tr internet adresinde, ilgili maddeye dipnot ya da parantez konulması suretiyle Anayasa Mahkemesinin kimler yönünden iptal kararı verdiği belirtilmektedir. Örneğin, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 15.maddesinde, son fıkrada yer alan “...ve atama usulleri...” ibaresinin Radyo ve Televizyon Üst Kurulu uzmanlığı yönünden iptal edildiği belirtilmektedir. E.2004/55, K.2008/118, Kt.12.06.2008. Ancak, bu sitede Anayasa Mahkemesinin 2010/40 sayılı kararının izini bulmak mümkün değildir. (E.2008/75) 5565 sayılı 2007 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun 24.maddesinin 2.ve 3.fikralarının “üniversiteler” yönünden iptaline ilişkin bu karar, eski bütçe kanununun mevzuat listesinden silinmesi nedeniyle gösterilememektedir. Aynı şekilde, Adalet Bakanlığının internet sayfasının mevzuat bölümünde www.mevzuat.adalet.gov.tr 765 sayılı (eski) Türk Ceza Kanununun 434.maddesinin 430/2 yönünden iptaline ilişkin karar ilgili maddede yer almaktadır. (E.2001/478, K.2004/38, Kt.25.03.2004) Ancak, bu sitede de, 3863 sayılı Kanunun Geçici 1.maddesine yönelik 1994/1 sayılı iptal kararın (E.1993/29) etkisini görmek mümkün değildir.

reklamlardan Belediye Meclislerince düzenlenecek esas ve tariflere göre resim alınır” hükmünün, resmin kanunla düzenlenmesi öngörüldüğü halde Belediye Meclisine sınırsız bir yetki verildiği gerekçesiyle Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuruda, Anayasa Mahkemesi önce sadece ilanlarla sınırlı olarak iptal kararı vermiştir.¹³¹⁷ Aynı durumdaki reklamlardan alınan resme ilişkin kısım ise, ancak bir yıl sonra yapılan bir başvuru üzerine aynı gerekçe ile iptal edilebilmiştir.¹³¹⁸

Aynı Anayasaya aykırılık gerekçesi söz konusu olduğu halde, bir normun kısım kısım zamana yayılarak incelenmesi, on yıl süreli denetim yasağı ile korunmak istenen istikrar bakımından da sıkıntılı sonuçlar doğurabilir. Örneğin, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun Geçici 4.maddesinin 1.fıkrasının a ve b bentlerinde yer alan bazı hükümler iptal edilirken, c bendinde yer alan bir hüküm için yapılan başvurular reddedilmiştir.¹³¹⁹ Bu olayda verilen sınırlama kararlarının yerinde olduğu düşünülebilir. Ancak, karar toplantılarına katılan üyelerin farklı olması, Anayasaya aykırılık sorunun az oy farkıyla çözüldüğü bu davalarda sonuçların belirlenmesinde etkili olmuştur. Benzer bir sonucun, sınırlama kararı verilmesini haklı kılmayacak bir başvuruda ortaya çıkması halinde, Anayasa Mahkemesi kararıyla eşitsizlik yaratılması sonucu doğabilir.

Anayasa Mahkemesinin sınırlama kararlarının, kanun koyucu gibi hareketle yeni bir uygulamaya yol açma yasağı ile birlikte de değerlendirilmesi gerekir. Özellikle, bir grup, kişi, kurum ya da norm yönünden verdiği sınırlama kararları sonucunda iptal kararı verilmesi halinde, kanun koyucu gibi hareketle yeni bir uygulamaya yol açıldığı ileri sürülebilir. Öncelikle, Anayasa Mahkemesi bu yönden eleştirilebilirse de, yasakoyucunun bu nedenle sınırlama yetkisinin kullanımını engelleme yönünde adım atması beklenmemektedir. Zira, sınırlama kararları çoğunlukla yasakoyucu yararınadır. Anayasa Mahkemesi, sınırlama yetkisini kullanmadığı takdirde, Anayasaya aykırılık sorunu aynen devam edeceği için normun tamamını iptal etmek durumunda kalacaktır. Yasakoyucu bakımından, normun tamamının iptal edilmesinden, bir kısmının iptal

¹³¹⁷ E.1969/23, K.1969/41, Kt.03.07.1969.

¹³¹⁸ E.1970/29, K.1970/48, Kt.22.12.1970.

¹³¹⁹ İptal kararları: E.1991/15, K.1991/22, Kt.19.07.1991; E.1991/34, K.1991/34, Kt.08.10.1991; E.1991/36, K.1991/35, Kt.08.10.1991. Ret kararları: E.1991/49, K.1991/54, Kt.25.12.1991; E.1992/2, K.1992/22, Kt.31.03.1992.

edilmesi tercih edilebilir. Kaldı ki, sonuçtan memnun olunmadığı takdirde, her zaman normun tamamını yürürlükten kaldırma ya da yeniden düzenleme yetkisi kullanılabilir. Kanun koyucu gibi hareket yasağına aykırı olduğu gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesinin sınırlama kararı vermesi engellendiği takdirde, bu durum yasakoyucunun lehine olanlar dahil tüm sınırlama kararları için geçerli olacaktır. Bir kez sınırlama yapılabileceği kabul edildiğinde ise, bazı kararların kanun koyucu gibi hareket yasağını aşması, usule değil, içeriğe ilişkin bir sorun olur.

Sınırlama kararlarının belirli bir sistematığı ve ölçütü olmaması, Anayasa Mahkemesinin her başvuruda bağımsız karar vermesine neden olmaktadır. Kararlarındaki çelişkiler, mahkemelerin başvurularında sıkıntılara yol açmakta ve bu sıkıntı Anayasa Mahkemesine işyükü olarak geri dönmektedir. Oysa, sınırlama kararlarına yönelik belirli bir sistem öngörülmesi zor değildir.

Anayasa Mahkemesinin, sadece sınırlamaya değil, ilk incelemeye yönelik tüm kararlarında istikrar sağlama yönünde bir çaba sarfetmesi ve bu istikrarın da mümkün olduğunca normların Anayasaya uygunluk denetimine tabi olması ve bu yapılırken de dava mahkemelerine müdahale edilmemesi doğrultusunda olması temenni edilir. Bu temenninin gerçekleşmesi, Mahkemenin saygınlığını arttıracak, yaptığı işin keyfi değil objektif bir “yargılama” olduğu yönündeki iddiaları kuvvetlendirecektir.

SONUÇ

Anayasa Mahkemesinin ilk inceleme aşamasında verdiği kararlar üzerinden başvuru hakkının sınırlarını tespit etmeye yönelik bu çalışmada, kararların büyük çoğunluğunun çelişkili olduğu ve bazılarında ise gerekçe açıkça belirtilmediği için çelişkinin nereden kaynaklandığının dahi anlaşılamadığı görülmektedir. Güncel siyasi hayatta bir etkisi olmadığı takdirde gündeme bile gelmeyen bu kararlar, mahkemenin kendisine başvuru hakkının sınırlarını adeta keyfi bir şekilde belirlediği izlenimine yol açmaktadır. Şüphesiz, Mahkemenin içtihadını değiştirmesi olağan bir durumdur. Ancak, ilk incelemeye yönelik kararlarında mahkemenin kararlarının üye değişimine paralel olabildiği hatta üyeler değişmeden dahi farklı karar alınabildiği görülmektedir. Üstelik, bu değişiklik zaman çizgisi üzerinde belirli bir sıra gözetmemektedir.

Kararlarındaki istikrarsızlık bir kenara bırakılırsa, Mahkemenin kendi görev alanı konusunda geniş, başvuranların yetkisine ilişkin konularda ise dar yorumu tercih ettiği ileri sürülebilir. Elbette, bu durumun istisnaları da vardır. Mahkemenin kararları, genel tutum, istisnası ve hatta istisnanın istisnası biçiminde açıklanabileceği için, yapılacak her genelleme hatalı olabilecektir. Bu doğrultuda, tespit edilen bu hususların yinelenmesi zorunludur.

Anayasa Mahkemesinin, başvuru koşullarına ilişkin kuralları yorumlaması değerlendirilirken, öncelikle bu koşulların belirlendiği Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kanunundaki sınırlamalar gözden kaçırılmamalıdır. Hukuk devleti ilkesine uygun olacak biçimde yeniden düzenleme yaparak bu sınırları aşmak öncelikle tali kurucu iktidarın ve yasama organının sorumluluğundadır. Bu sınırlama, Anayasa Mahkemesi yorumundan kaynaklanıyorsa da, açık düzenleme yapmak suretiyle genişletme yine aynı organların yetkisindedir. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan günümüze, tali/asli kurucu iktidarların bu konuda bir çaba içinde olduklarını ileri sürmek mümkün değildir. 2001

yılında, 1982 Anayasasının Geçici 15/3.maddesindeki sınırlamanın kaldırılması dışında, yapılan tüm değişiklikler Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisinin daraltılması ya da başvuru konusuna ilişkin kısıtlamalar getirilmesi yönünde olmuştur. 2010 yılında yapılan değişiklikle, bireysel başvuru yolunun getirilmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, henüz kapsamının belirli olmaması bazı sorunların ne kadarının çözüleceği sorusunu cevapsız bırakmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin, aynı zamanda kendi görev alanının belirlenmesine yönelik içtihatlarında, en dar yorumu milletlerarası andlaşmaları uygun bulma kanunlarının denetimi üzerine yaptığı görülmektedir. Anayasa Mahkemesinin, bu yöndeki çekingen içtihadından dönerek, uygun bulma kanunlarını uygun buldukları andlaşmayı dikkate alarak denetlemesi her zaman mümkündür. Zira, Anayasanın 90.maddesindeki yasak, usulüne uygun olarak yürürlüğe giren milletlerarası andlaşmalara yöneliktir. Onaylamayı uygun bulma kanunları ise, kesinlikle andlaşma yürürlüğe girmeden önce kabul edilmektedir. Elbette, Anayasa Mahkemesinin içtihadından dönmesi beklenmeden, bu denetimin açıkça düzenlenmesi yoluna gidilmesi ve birçok ülkede olduğu gibi bir öndenetim yolu kabul edilmesi düşünülebilir.

Öte yandan, Anayasa Mahkemesinin dava konusu normun niteliğini bizzat belirleme yönündeki içtihadının, mevcut sınırların bir ölçüde aşılmasına imkan tanınması son derece önemlidir. Bu noktada, bu içtihada, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde olmayan işlemlerin denetimi bakımından olumlu, içtüzük düzenlemesi niteliğinde olan parlamento kararlarının denetimi bakımından olumsuz yaklaşılmasının çelişkili olacağını vurgulamak gerekir. Zira, her ikisinde de amaç, denetime tabi bir işlemin denetime tabi olmayan bir işlem adı altında yapılması suretiyle denetimden kaçılmasının önlenmesidir.

Aslında, eylemli içtüzük değişikliği içtihadına yönelik eleştiri, içtüzük düzenlemesi niteliğindeki işlem ile bu kuralın uygulaması niteliğindeki işlemin bir arada yapılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesinin eylemli içtüzük değişikliklerini denetlemesi değil, bu işlemin denetimi sonucunda onun ayrılmaz parçasını oluşturan parlamento kararını da iptal etmesi eleştirilmektedir. Bugüne kadar

bu yöndeki iptal kararları sadece toplantı ve karar yetersayısına uyulmadan alınan parlamento kararlarına ilişkindir. Mahkeme, hiç bir kararında, parlamento kararlarının denetime açık olduğuna işaret etmemiştir. Hatta, dışa dönük etkisi olan parlamento kararlarının denetlenmesi gerektiği yönündeki görüşlere de itibar etmemiştir. Anayasa Mahkemesine göre, bu kararlarda, aslında denetime tabi olmayan parlamento kararının iptal edilmesi, tamamen iki işlemin ayrılmasındaki zorluktan kaynaklanmaktadır. İçtüzük kuralı ihdası ya da değişikliğinin öngörülen usule uyulmadan yapılmasının en önemli gerekçesi somut olayda sorunun çözülmesidir. Genel düzenleyici işlem iptal edildiği halde, değişikliğe neden olan somut işlemin iptal edilememesi, usulüne uygun değişiklik yerine, her defasında Anayasaya aykırı uygulamalar yapılmasının tercih edilmesi sonucunu doğurabilir. Hukuk devletinde böyle bir sonuç göz ardı edilmemelidir.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, eylemli içtüzük değişikliğinin uygulaması niteliğindeki işlemlerin, eylemli içtüzük değişikliğinin Anayasaya aykırılığından etkilenip etkilenmeyeceği konusunda, uygulama işleminin Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olup olmamasına göre bir ayırım yapmaktadır. Uygulama işleminin denetime tabi olmadığı parlamento kararları bakımından denetim yapmaktan kaçınmayan Anayasa Mahkemesi, sınırlı da olsa bir denetim yetkisine sahip olduğu kanun ve Anayasa değişiklikleri üzerinde benzer bir denetim gerçekleştirmekten çekinmektedir. İçtüzük kurallarına uyulmaması şekil denetimi kapsamında ele alınabilecek bir konu olmakla birlikte, 1982 Anayasası gerek kanunların gerekse Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetimini sınırlandırmıştır. Anayasa Mahkemesi, şekil denetimi kapsamında ele alınabilecek bir hususta, eylemli içtüzük değişikliği içtihadını kullanmayı tercih etmemektedir. Bu durumda, süre bakımından önemli bir sorun bulunmaktadır. Eylemli içtüzük değişikliğinin Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla altmış gün içinde başvuru yapılabildiği halde, kanunların şekil bakımından Anayasaya aykırılık iddiasında süre on gündür. Anayasa Mahkemesinin, şekil denetimi için süre geçtikten sonra, benzer bir sorunla karşılaşması halinde sorunu nasıl çözeceğini kesin olarak söylemek mümkün değildir.

Anayasa Mahkemesinin, görüşmeler sırasında eylemli içtüzük değişikliği yapılarak kabul edilen bir kanunun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvurularda, şekil denetimi kapsamında olmayan bazı hususları eylemli içtüzük değişikliği olarak nitelendirdiği tespit edilebilir. Ancak, bugüne kadar, tespit edilen eylemli içtüzük değişikliklerinin hiçbirinin Anayasaya aykırı bulunmamış olması, bu yönde bir saptama yapılması halinde, ilgili kanun ya da Anayasa değişikliğinin doğrudan iptaline neden olup olmayacağı sorusunu cevapsız bırakmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin, eylemli içtüzük değişikliklerine yönelik içtihadında asıl eleştirilmesi gereken kararı ise, İktüzüğün 130.maddesine göre, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına belli bir süre için izin verilmesi gerekirken, herhangi bir süre öngörmeyen kararda eylemli içtüzük değişikliği tespit etmemiş olmasıdır. Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin kendi koyduğu ölçütlerden sapması çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Anayasaya aykırılığı ileri sürülebilecek normlar bakımından Anayasal düzeyde yapılması gereken en önemli değişikliklerden biri, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin denetimine ilişkin yasağın kaldırılmasıdır. Yine kanun hükmünde kararnamelerin denetimine ilişkin olarak, bir yetki kanununun iptal edilmesi halinde, bu yetki kanununa dayanılarak yapılan kanun hükmünden kararnameler bakımından yeniden bir iptal davası açma süresinin başlatılması yönünde bir Anayasa değişikliği ya da yetki kanununa yönelik verilen iptal kararının, ona dayanılarak yapılan tüm kanun hükmünde kararnamelere sirayet etmesini sağlayacak bir kanuni düzenleme yapılması önerilebilir. Aksi takdirde, sadece bu nedenle Anayasaya aykırı olduğu kabul edilen kanun hükmünde kararnamelerin mevzuattan ayıklanması uzun yıllar almakta ve Mahkemenin işyükünü gereksiz yere arttırmaktadır. Bu yönde bir düzenlemenin gereksiz bulunması, Anayasa Mahkemesinin bu içtihadından dönmesi umuduyla da açıklanabilir.

Anayasa Mahkemesinin görevinin sınırına ilişkin en tartışmalı konulardan biri Anayasa değişikliklerinin denetimidir. Mevcut seçim sistemimizin oyların yüzde 34'ünü alan bir partinin, TBMM'de 365 milletvekiline sahip olmasına imkan tanıdığı dikkate alınırsa, Anayasanın nitelikli çoğunluk arayışının ciddi bir katılık unsuru olmadığı rahatlıkla görülebilir. Dolayısıyla, şekil denetiminin sadece oylama çoğunlukları ile ivedilikle görüşme yasağına uyulup uyulmadığı ile sınırlanması ile Anayasa değişikliği gibi önemli bir konuda diğer şekil kurallarının yok sayılmasına yol açılabildiği göz önünde bulundurularak, bu sınırlamanın kaldırılması yönünde bir Anayasa değişikliği yapılmalıdır. Bu noktada, Anayasa değişikliklerinin denetimine ilişkin sınırlamaların, hukuk devleti ilkesini koruma yönünde özenli bir yaklaşımın olmadığı askeri müdahale dönemlerinde yapıldığı unutulmamalıdır.

Bu konuda bir diğer çelişki, Anayasanın bazı maddelerine yönelik değiştirme yasağı konulduktan sonra, bu yasak bakımından denetim mekanizmasının açıkça öngörülmemiş olmasıdır. Her ne kadar, Anayasa Mahkemesi yorum yoluyla, bu çelişkiyi kendi denetim alanını genişletme yönünde çözmüşse de, konunun açıkça düzenlenmesi tartışmaların devam etmesini önleme bakımından daha uygun olacaktır. Aynı şekilde, halkoylamasına sunulan değişikliklerin şekil bakımından denetimi için yapılacak başvurularda sürenin, metnin halkoylamasına sunulmak üzere Resmi Gazete'de yayımlanmasından itibaren başlayacağını açıkça belirtilmesi de bu yöndeki tartışmaların sona ermesini sağlayacaktır. Anayasa değişikliklerinin denetiminde ilk incelemeye ilişkin sorunların hukuk devleti ilkesine uygun olarak çözülmesi, Mahkemenin kararlarının sonuçlarına yönelik eleştirileri elbette ki değiştirmeyecektir. Ancak, en azından bu iki hususun birbirinden ayrı değerlendirilebilmesine imkan tanıyacaktır.

Avrupa ülkelerinde, iptal davası açma yetkisine ilişkin düzenlemeler, bu yetkiyi genişletme amacıyla değiştirilirken, Türkiye'de iptal davası açma yetkisini hep daraltmaya yönünde değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Bunda, askeri müdahalelerin rolü yadsınamaz ise de, siyasi partilerin de özellikle iktidar ya da iktidar ortağı oldukları zamanlarda bu yetkinin genişletilmesi eğiliminde olmadıkları açıktır. Oysa, muhalefet dönemlerinde, imkanı olan her siyasi parti bu yetkiyi kullanmış ve ana muhalefet niteliği(ya da 110 milletvekili) olmadığı için yetkiyi kullanamayan her parti bu durumu

eleştirmiştir. İptal davası açma yetkisinin genişletilmesinin yanı sıra, şekil bakımından denetimde getirilen ek sınırlamaların da kaldırılması gerekir. Zira, bu sınırlamanın emsali bulunmadığı gibi, makul bir gerekçesi de bulunmamaktadır. Üstelik, bu düzenlemeler, süre farkı ile birlikte, Anayasa Mahkemesinin gerekçe ile bağlı olmaksızın karar verebilmesine de engel olmaktadır.

İptal davasında başvurana ilişkin koşullar bakımından en az sorun Cumhurbaşkanlarınca yapılan başvurularda çıkmıştır. Bugüne kadar Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirilen tek husus, başvuru dilekçesinin karşı imza kuralına tabi olup olmadığına ilişkin olup, karşı imzanın gerekli olmadığı yönünde çözümlenmiştir. Cumhurbaşkanlarına vekalet halinde bu yetkinin vekil tarafından kullanılması önünde hukuki bir engel bulunmamakla birlikte, geçici vekalet halinde cumhurbaşkanının iradesi hilafına bu yetkinin kullanılmamasının siyasi açıdan daha doğru bir tutum olacağı açıktır.

Siyasi parti gruplarının başvuru yetkisini kullanmaları için, basit çoğunluk yerine üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar vermek zorunda olmaları, Anayasada öngörülmemiş bir sınırlamanın kanunla getirilmiş olması nedeniyle Anayasaya aykırı kabul edilmelidir. Gerek siyasi parti gruplarınca gerekse milletvekillerce yapılan başvurularda ise, Anayasa Mahkemesinin şekli koşulları, başvuru yetkisinin etkin kullanımını daraltacak biçimde yorumladığı görülmektedir. Örneğin, kendisine başvuru yapılabilecek en erken tarihi belirlemenin ötesinde, başvuru için grup kararı alınabilecek en erken tarih de Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenmiştir. Anayasa Mahkemesinin, herhangi bir düzenlemede yer almadığı halde, bir kararıyla yeni bir koşul oluşturduğu takdirde, en azından o başvuru bakımından başvuru iradesini esas alarak eksiklikleri tamamlatma yolunu tercih etmesi gerekir. Aynı şekilde, grup kararında hangi maddelerin iptalinin talep edildiğinin açıkça belirlenmemesi durumunda da, bu eksikliği tamamlatma yerine başvuruyu reddetmesi hakkın kullanımını sınırlayıcı bir yorum olmuştur.

Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin eksikliklerin tamamlattırılması yönündeki kararlarına istikrar kazandırması da önemlidir. Bir başvuruda, gerekçeden yola çıkarak,

istemin eksikliğini tamamlatma yoluna giden Mahkemenin, öbür başvuruda gerekçede yer aldığı halde açıkça talep edilmemiş olması nedeniyle inceleme yapmayı reddetmesi ciddi tutarsızlıktır. Bu çelişkiler, başvurularda tereddüt yaratarak, hakkın etkin kullanımını etkilemektedir. İptal davasında, başvuru yetkisi bakımından başvuru anının esas alınması, daha sonraki değişikliklerin açılmış davayı etkilememesi yönündeki olumlu içtihat da dikkate alınır, eksikliklerin tamamlattırılması yönündeki kararların sadece ilk inceleme aşamasında verilmesi daha uygun olacaktır. Her ne kadar, esas inceleme aşamasında da eksikliklerin tamamlattırılabilmesine karar verilmişse de, başvurucuya ilişkin koşullarda değişiklik olması halinde bunun fiilen imkansız olacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Bir hükmün Anayasaya aykırılığı ileri sürülürken, onunla ilgili olduğu gerekçesi ile iptal davası açma süresi geçmiş başka hükümlerin iptalinin, hangi şartlarda talep edilebileceği de açık değildir. Anayasa Mahkemesi bir kararının gerekçesinde, eski kanuna yollama yapılması halinde böyle bir talebi kabul edeceği izlenimi vermiştir. Oysa, böyle bir ihtimal varsa, bunu açıkça gerekçelendirmelidir ki, başvurulular bu yetkilerini kullanabilsin.

İptal davası süresi içinde, başvurunun genişletilmesi usulüne ilişkin Anayasa Mahkemesi uygulamaları da çelişkilidir. Bazen, ikinci başvurularda bütün koşullar tekrar aranarak ayrı bir esas numarası verilmesi uygun bulunurken, bazen bu yönde bir araştırma yapılmaksızın başvuru ek dilekçe olarak kaydedilmektedir. Bu yaklaşım mahkemenin takdir yetkisinde kabul edilemeyeceğinden, uygulamada bir açıklık ve istikrar sağlanması zorunludur.

Milletvekillerce yapılan başvurularda, TBMM Başkanvekili ve düzenlemenin lehine oy kullanan milletvekillerinin başvuru yetkisinin kabul edilmiş olması olumludur. Bununla birlikte, en az 110 milletvekilinin hem talepte hem de gerekçede anlaşmalarının beklenmesi anlamlı değildir. Anayasa Mahkemesinin gerekçe ile bağlı olmadığı da dikkate alındığında, her milletvekilinin bir gerekçeye katılması koşuluyla birbirinden farklı gerekçelerle de aynı normun iptalini talep edebilmeleri gerekir. Zira, başvurunun

gerekçeli olması ile gerekçenin ortak olması eş anlamlı değildir. Milletvekillerinin başvurularını geri çekememeleri ise, iptal davasının objektif niteliğine uygundur.

Anayasa Mahkemesinin daha önce verdiği iptal kararına dayanarak yeniden karar vermemesi halinde, normun Anayasaya uygunluk denetimi yapıldığı için herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Ancak, bir hükmün yürürlükten kaldırılmış ya da değiştirilmiş olması durumunda, davanın otomatik olarak sonlandırılması yerine normun uygulanma ihtimalinin dikkate alınması daha isabetli olacaktır. Aksi takdirde, hem işlemi yapan organın durumu kötüye kullanması, hem de bir Anayasaya aykırılık sorununun çözümünün uzun yıllar sürmesi sorunları ortaya çıkmaktadır.

Bu tür durumlarda, itiraz yolunun açık olduğu ileri sürülebilirse de, itiraz yolu ile incelenmesi mümkün olmayan bir norm alanı olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada, asıl eleştirilmesi gereken ise, itiraz yolu ile başvurularda denetlenemez bir norm alanı oluşmasıdır. Hak arama özgürlüğünün tanındığı bir hukuk devletinde, herkes özel kişilerle arasındaki ilişkilerde davacı veya davalı olabileceği gibi, özellikle idarenin her türlü işlem ve eyleminin yargı denetimine tabi olması esastır. Dolayısıyla, itiraz yolu ile başvuru hakkı mahkemelere tanınırken, her normun bir şekilde dava konusu olabileceği varsayımından hareket edildiği ileri sürülebilir. Mahkemelerin buradaki rolü, bireylerin hukuki temelden yoksun başvurularının bir süzgeçten geçirilmesi olarak kabul edilmelidir. Başvuran merci idari nitelikte karar veriyorsa, kararlarının yargı denetimine açık olması, yargısal nitelikte karar veriyorsa Anayasa Mahkemesine itiraz yoluyla başvurabiliyor olması gerekir.

Bu çerçevede, mahkeme kavramının objektif anlamından ziyade, Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisi bakımından ele alınması zorunludur. Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde, mahkemenin fonksiyonel değil organik ölçüte ağırlık verdiği ve davaya bakan mahkeme kavramını dar yorumladığı tespit edilebilir. Ancak, mahkemenin dar yorumunun yanında, düzenleme eksikliğinin de bazı normların denetim dışı bırakılmasına yol açabileceği görülmektedir. Bu noktada, Sayıştay, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve en önemlisi Yüksek Seçim Kurulunun Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisinin açıkça düzenlenmesinde fayda vardır. Aynı şekilde, mahkeme olmadıkları

açık olmakla birlikte, bazı özerk idari kurullara ve hakem heyetlerine de Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisi tanınması düşünülmelidir. Aksi takdirde, temel hak ve özgürlüklerle ilgili bazı normların itiraz yolu ile Anayasa Mahkemesi önüne götürülmesi yolu kapalı kalacaktır.

Anayasa Mahkemesi, bakılmakta olan dava ölçütünde dava kavramını kural olarak geniş yorumlamakla birlikte, bu davanın bakılmakta olma durumunu tespit etmek için basit bir incelemeyi yeterli bulmamaktadır. Bu çerçevede, davanın görevli ve yetkili bir mahkemede, usulüne uygun açılıp açılmadığı da araştırılmaktadır. Bu inceleme, temyiz mercilerinin veya Uyuşmazlık Mahkemesinin görev alanına müdahale içermesi nedeniyle eleştirilmektedir. Ancak, bunun da ötesinde, bakılmakta olan dava kavramı çerçevesinde incelediği her konuda çelişkili kararları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, dava kavramının geniş yorumlanması dahil, hiçbir hususta, Anayasa Mahkemesinin tutumunun ne olduğunun kesin bir şekilde belirlenmesi mümkün olamamaktadır. Bu noktada, Anayasa Mahkemesinin iptal davası ve itiraz yolu ile yapılan başvurularda, önündeki işi dava olarak nitelendirmemesinin, kendi görev ve usul kanunu ile ilgili denetim yetkisini sınırladığı ve bu yorumun yürürlüğü durdurma kararlarındaki gerekçesi ile çeliştiği de vurgulanmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin çelişkili kararlar vermiş olması, esas denetimi yapmaktan kaçındığı durumlarda ilk inceleme yetkisini daha sıkı kullandığı anlamına gelmediği gibi, tersine bazı kararlarda esas denetimi yapma amacıyla yetkisini kullanmaktan vazgeçtiği şeklinde bir yoruma da elverişli değildir. İtiraz konusu norm hakkında, Anayasa Mahkemesince görevli ve yetkili kabul edilen mahkemede usulüne uygun açılmış bir dava sırasında tekrar başvuru yapılabileceği için, bu inceleme doğrudan hak arama özgürlüğünü sınırlayıcı nitelikte değildir. Ancak, hem Anayasa Mahkemesinin iş yükünün artmasına neden olması, hem de yetkisiz bir şekilde diğer mahkemelerin görev alanlarına müdahale etmesi bakımından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Anayasa Mahkemesi, yaptığı incelemeyi, başvuru yetkisinin önkoşulu olarak değerlendirdiğine göre bu incelemeden vazgeçmeyecektir. Dolayısıyla, sorunun yasama organınca çözülmesi ve bu doğrultuda, tereddüt halinde, Anayasa Mahkemesine, konu hakkında kesin karar vermekle görevli mahkemeye başvurma yetkisi tanınması düşünülebilir.

Aslında, bu uygulamanın içtihat yoluyla geliştirilmesi de mümkündür. Davanın usulünce açılıp açılmadığı bakımından yapılan inceleme ise, bazı Anayasa Mahkemesi kararlarında da belirtildiği gibi, tamamen Anayasaya uygunluk denetiminin kapsamı dışında bırakılmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin, mahkemelerin alanına müdahale ettiği bir diğer inceleme uygulanacak kural koşuluna yöneliktir. Yaptığı incelemeyi dava ile ilgisizliği açıkça belli olan hükümlerde sınırlamayan Mahkeme, davaya ilişkin delilleri, olayları yeniden değerlendirmekte, adeta dava mahkemesinin vereceği kararın ne olması gerektiğine işaret etmektedir. Üstelik, sadece ilk derece mahkemelerinin değil, yüksek mahkemelerin başvurularında da aynı uygulamayı yapan Mahkemenin bu tutumu, zaman zaman Anayasaya uygunluk denetiminin bizzat yüksek mahkemelerce yapılmasına yol açmaktadır. Oysa, itiraz yolunun asıl amacı Anayasaya aykırı kuralların hukuk düzeninden ayıklanması olarak kabul edildiğinde, dava ile tümüyle ilgisiz olmadıkça, inceleme dava mahkemesinin istemi doğrultusunda yapılmalıdır. Aynı durum, yürürlükten kaldırılan ya da değiştirilen normun davada uygulanma niteliğinin devam edip etmediğine yönelik incelemelerde de sürmektedir. Anayasa Mahkemesinin, uygulanacak kuralı bizzat belirleme yerine dava mahkemeleri ile işbirliği içinde karar vermesi önemlidir.

Anayasa Mahkemesinin, uygulanacak kural belirlemede mahkemelerin alanına müdahale etmesi ön plana çıkarken, uygulanacak kural belirlemede sınırlama kararı ile birlikte değerlendirildiği durumlarda, dar yorumlama ve mümkün olduğunca incelemeyi en dar kapsamda yapma amacı dikkat çekmektedir. İtiraz konusu kuralın mümkün olduğunca dar bir çerçevede incelenmesi bazen gerekli olabildiği gibi, bazen Anayasa Mahkemesinin eleştirilmesine neden olmaktadır. Her ne kadar, Anayasa Mahkemesinin, uygulanacak kural tarifi oldukça geniş bir yorumun benimsendiğine işaret etmekte ise de, özellikle dolaylı ve olumsuz yönde uygulanacak kurallar bakımından uygulamanın yapılan tarife paralel olmadığı görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi, hiçbir kararında, hangi hallerde sınırlama yapılacağına ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır. Aslında, uygulanacak kural incelemesi ile gerçek sınırlama arasında bir ayrım yapılması ve kararlara bu yönde bir istikrar sağlanması mümkündür..

Gerçek sınırlama işlemi ile karışıklığa yol açmaması için, bir maddenin anlam bütünlüğü oluşturan fıkraları, bentleri ya da cümleleri bakımından yapılan tespitin uygulanak kural incelemesi çerçevesinde yapılması ve uygulanacak kural olmadığı tespit edilen kısım bakımından mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilmesi daha isabetli olacaktır.

Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde, gerçek sınırlama olarak nitelendirdiğimiz sınırlamanın iki biçimde yapıldığı tespit edilebilir: Bir cümle içinde yer alan belirli kelimelerin seçilmesi ya da bir normun somut davadaki kişi, grup, kurum veya uygulanacak norm yönünden incelenmesi. Elbette, her iki sınırlama yönteminin birlikte uygulanması, hatta bunların uygulanacak kuralın cümle bazında belirlenmesiyle birlikte ele alınması mümkündür. Ancak, Mahkemenin ilk incelemeye yönelik diğer kararlarında olduğu gibi, sınırlama sorununa ilişkin kararlarının da istikrarlı olmadığı görülmektedir.

Bütün bu kararlar bir arada değerlendirildiğinde, Anayasa Mahkemesinin sınırlama yapması için öncelikli şartın normun başka kurallarla bağlantılı olması hali olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, başka kurallarla bağlantılı olma, sınırlama için ön koşul olarak kabul edilmelidir. Böyle bir norm ile karşılaşan mahkemenin, sınırlama kararı vermeden önce Anayasaya aykırılık sorununun çözümü bakımından sınırlamanın gerekli olup olmadığını belirlemesi gerekir. Bu noktada, sınırsız bir incelemenin amaç dışı sonuçlar doğurup doğurmadığını dikkate almalıdır. Bu şekilde yapılan değerlendirme sonucunda normun sınırlandırılmasına karar verildiği takdirde, sınırlama işleminin başvuran mahkeme önündeki dava ile ilişkilendirilmesinde geniş bir yorum yapılmalıdır. Anayasa Mahkemesi, aslında, incelemesini sınırlandırırken çoğu zaman vereceği kararı sınırlandırma amacıyla hareket etmektedir. Dolayısıyla, Anayasaya aykırılık sorununun çözümünde önem taşımadığı müddetçe, incelemesini hükmün tamamı üzerinde sürdürüp, gerekli gördüğü takdirde kararını sınırlı olarak da verebilir.

Anayasa Mahkemesinin, Anayasa değişiklikleri, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri gibi kendi denetim alanını sınırlayan normları yorumlarken genellikle aktivist bir tutum sergilediği halde, Anayasanın Geçici 15.maddesi bakımından çekingen davranmış olması da şaşırtıcıdır. On yıl süreli denetim yasağını aşma bakımından bazı adımlar atılmışsa da, kararlarda gerekçelerin her zaman açık bir biçimde yer almamış

olması bu konuda da Mahkemenin kesin tutumunun belirlenmesini önlemektedir. Dolayısıyla, on yıl süreli denetim yasağının tamamen kaldırılarak, gerekirse kanunda farklı gerekçe ileri sürülmesi ya da koşulların değişmesi halinde yeniden denetim yapılabileceğine ilişkin açık bir düzenleme yapılması önerilebilir. Belirli bir süre konulmasında ısrar edildiği takdirde, sürenin başlangıcının Anayasa Mahkemesinin karar tarihine çekilmesinin en azından sorunların bir kısmının çözülmesine katkıda bulunacağının altını çizmek gerekir.

Son dönemde, Anayasa Mahkemelerinin meşruiyetinin, üyelerinin atanma biçiminden ziyade, temel usul ilke ve kurallarına uymaları ve verdikleri kararların niteliği üzerinden değerlendirildiği görülmektedir.¹³²⁰ Bu çalışmada, usul sorunlarının en yoğun olduğu ilk inceleme aşamasındaki kurallara yer verildi. Anayasa Mahkemesinin, yargılama usulüne ilişkin diğer konularda da adil yargılama ilkelerine ne derece riayet ettiğinin belirlenmesi de aynı derecede önemlidir. Objektif niteliği ile klasik davalardan farklı olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesinin de bazı yargılama ilkelerine uygun hareket etmesi mümkündür. Örneğin Fransa Anayasa Konseyi, özel bir düzenleme yapılmasına gerek duymaksızın içtihat yoluyla bazı ilkeleri uygulamaya geçirmiştir. Özel niteliği göz ardı edilmeksizin, Anayasa Mahkemesinin karar alma sürecinin, silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde raportörlerin rolü, çelişme ilkesi, makul sürede gerekçeli karar gibi temel ilkeler yönünden de incelenmesi gerekir.

¹³²⁰ Ferdinand MELİN-SOUCRAMANIEN, La Legitimité du Conseil Constitutionnel: Une question de procedure?, RBDC, 1999-3, s.325.

KAYNAKLAR

I. KİTAPLAR

AKAD/DİNÇKOL, 1982 Anayasası Madde Gerekçeleri, Alkım, İstanbul, 1998.

ALDIKAÇTI Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İÜHFY, İstanbul, 1982.

ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

ARMAĞAN Servet, Memleketimizde İçtüzükler, İÜHFY, İstanbul, 1972.

ARMAĞAN Servet, Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi, İÜHFY, İstanbul, 1967.

ARSLAN Ramazan/TANRIVER Süha , Yargı Örgütü Hukuku, 2.bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2001.

AYBAR Mehmet Ali, 12 Mart'tan Sonra Meclis Konuşmaları, Sinan Yayınları, Ankara, 1973.

AYBAY Rona/DARDAĞAN Esra, Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

BAŞLAR Kemal, Anayasa Yargısında Mahkeme Kavramı, Roma Yayınları, Ankara, 2005.

BATİFFOL Henri/LAGARDE Paul, Traité de droit international privé, LGDJ, Paris, 1993.

BEAUD Olivier, La puissance de l'Etat, PUF, Paris, 1994.

BEGUİN Jean-Claude, Le Controle de la Constitutionnalité des Lois En République Fédérale d'Allemagne, Economica, Paris, 1982.

BİLGİN Pertev, 1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim, İÜHFY, İstanbul, 1976.

BON Pierre / MODERNE Franck / RODRİGUEZ Y., La Justice Constitutionnelle en Espagne, Economica-PUAM, 1984.

BON Pierre / CASALTA NABAİS José / LOBO ANTUNES Miguel/MIRANDA Jorge/ MODERNE Franck / MOTA Henrique / NUNES DE ALMEIDA Luis/PEREİRA DA SİLVA Vasco (BON et.al.), La Justice Constitutionnelle au Portugal, Economica-PUAM, 1989.

BOZKURT Rauf/ İBA Şeref, 100 Soruda Parlamento Hukuku, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

CENTEL/ZAFER, Ceza Muhakemesi Hukuku, 6.bası, Beta, Kasım 2008.

ÇAĞLAR Bakır, Anayasa Bilimi, BFS Yayınları, İstanbul, 1989.

ÇAVUŞOĞLU Naz, Anayasa Notları, Beta, 1997.

DRAGO Guillaume, Contentieux Constitutionnel Français, PUF, 2006.

EİSENMANN Charles, La justice Constitutionnelle et La Haute Cour Constitutionnelle d'Autriche, Economica-PUAM, Paris, 1986 (réédition de 1928).

EREM Faruk, Ön Mesele (Meselei Müstehire) Olarak Anayasaya Aykırılık İddiası, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1962.

ERGÜL Ozan, Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi, Adalet, Ankara, 2007.

ERKUT Celal, İdari İşlemin Kimliği, Ankara, 1990.

EROĞUL Cem, Anayasayı Değiştirme Sorunu, AÜSBFY, Ankara, 1974.

ESEN Bülent Nuri, Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı, AÜHF Yayınları no:206, Ankara, 1966.

ESEN Bülent Nuri, Anayasa Hukuku, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.

ESEN Selin, İptal davası ve itiraz yolunda Anayasa Mahkemesinin yaptığı ilk inceleme, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları no:16, Ankara, 1996.

ESEN Selin, Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008.

FAVOREU/PHİLİP, Les Grands Décisions du Conseil Constitutionnel, Dalloz, 1995.

FEYZİOĞLU Turhan, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi, AÜSBFY, Ankara, 1951.

FROMONT Michel, La justice constitutionnelle dans le monde, Dalloz, Paris, 1996.

GEMALMAZ Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda ve Türk Hukukunda Olağanüstü Rejim Standartları, Beta Yayınevi, İstanbul, 1994.

GÖZLER Kemal, Kurucu iktidar, Ankara, 1991.

GÖZLER Kemal, Le pouvoir de révision constitutionnelle, 2 cilt, Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 1997.

GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınevi, Bursa, 2000.

GÖZLER Kemal, Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi, Ekin Yayınevi, Bursa, 2000.

GÖZLER Kemal, Devlet Başkanları, EkinYayınevi, Bursa, 2001.

GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008.

GÖZLER Kemal, Judicial Review of Constitutional Amendments, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008.

GÖZTEPE Ece, Anayasa Şikayeti, AÜHFY, Ankara, 1998.

GÖZÜBÜYÜK A.Şeref, Yönetmel Yargı, 8.bası, S Yayınları, Ankara, 1991.

GÜNDAY Metin, İdare Hukuku, 6.bası, İmaj, Ankara, 2002.

HAKYEMEZ Yusuf Şevki, Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı, Yetkin, Ankara, 2009.

HEKİMOĞLU Mevlüt Merdan, Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.

HOCAOĞLU A.Şeref - OCAKÇIOĞLU İsmet, Anayasa ve Anayasa Mahkemesi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971.

İBA Şeref, Türkiye'de Meclis Başkanlığı ve Başkanlık Divanı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

İNCEOĞLU Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, 2.bası, Beta, İstanbul, 2005.

JAN Pascal, Le Proces constitutionnel, LGDJ, Paris, 2001.

KABOĞLU İbrahim. Ö., Anayasa Hukuku Dersleri, 4.bası, Legal Kitabevi, İstanbul, 2009.

- KABOĞLU İbrahim Ö., Anayasa Yargısı, İmge, Ankara, 1997.
- KANADOĞLU Korkut, Anayasa Mahkemesi, Beta Yayınevi, İstanbul, 2004.
- KAYA Meral, Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme, Seçkin, Ankara, 2008.
- KIRATLI Metin, Alman Federal Anayasa Mahkemesi, AÜSBFY, 1963.
- KIRATLI Metin, Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi, AÜSBFY, Ankara, 1966.
- KLEİN Claude, Théorie et Pratique du pouvoir constituant, PUF, Paris, 1996.
- KÖKÜSARI İsmail, Anayasa Mahkemesi Kararlarının türleri ve Nitelikleri, On İki Levha, İstanbul, 2009.
- KUBALI, Anayasa Hukuku Dersleri, İÜHFY, İstanbul, 1971.
- KURU Baki/ARSLAN Ramazan/YILMAZ Ejder, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2000.
- KURU Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, C.IV, 6.bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001.
- KURU Baki/ARSLAN Ramazan/ YILMAZ Ejder, İcra ve İflas Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004.
- KUZU Burhan, Türk Anayasa Hukukunda Kanun Hükmünde Kararnameler, Üçdal, İstanbul, 1985.
- KUZU Burhan, 1982 Anayasanın Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.
- KUZU Burhan, Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1993.
- LAVROFF Dmitri Georges, Le droit constitutionnel de la Ve République, Dalloz, 1997.
- MATHIEU Bertrand / VERPEAUX Michel, Contentieux Constitutionnel des droits fondamentaux, LGDJ, Paris, 2002.
- NOMER Ergin, Devletler Hususi Hukuku, Beta Yayınevi, 10.bası, İstanbul, 2000.
- ONAR Erdal, 1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara, 1993.
- ONAR Erdal, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, Ankara, 2003.

- ONAR Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları, C.3, İstanbul, 1966.
- ÖDEN Merih, Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖZBUDUN Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 9.baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2008.
- ÖZBUDUN, 2001 Anayasa Değişiklikleri ve Siyasal Reform Önerileri, TESEV Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÖZTÜRK Kazım, TC Anayasası, İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları İle: Temel Metinleri, C.I-II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966.
- ÖZTÜRK/TEZCAN vd., Ceza Muhakemeleri Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2009.
- PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, Medeni Usul Hukuku, 7.bası, Yetkin, Ankara, 2008.
- PEYROU-PİSTOULEY Sylvie, La Cour Constitutionnelle et Le Controle de la Constitutionnalité des Lois en Autriche, Economica, 1993.
- RİCCİ Roland, Le Proces Constitutionnel En Italie, Economica-PUAM, Paris, 1996.
- ROUSSEAU Dominique, La justice Constitutionnelle en Europe, Montchrestien, 1996.
- ROUSSEAU Dominique, Droit du Contentieux Constitutionnel, Montchrestien, 1995 ve 2001.
- ROUSSİLLON Henri, Le Conseil Constitutionnel, Dalloz, 2004.
- SAN Coşkun, Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Gelişmeleri, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, no.142, Ankara, 1981.
- SEZER Abdullah, 1982 Anayasası Ekseninde Türev Kurucu İktidar Yetkisinin Sınırları ve Yargısal Denetimi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Danışman: İbrahim Kaboğlu, İstanbul, 2006.
- SOYSAL Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, 1979 ve 1992 basıları.
- SOYSAL Mümtaz, Anayasaya Giriş, AÜSBFY, Ankara, 1968.
- SUNAR Kemal Sahir, Anayasa İle Anayasa Mahkemesi Üzerinde Düşünceler ve Eleştirisi, İstanbul, 1978.
- TANİLLİ Servet, Devlet ve Demokrasi, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

TANÖR Bülent, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1969.

TANÖR Bülent, Anayasa Hukuku Meseleleri- Temel Hak ve Hürriyetlerin Rejimi ve Anayasa Yargısı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1969.

TANÖR Bülent, İki Anayasa, Beta, İstanbul, 1991.

TANÖR Bülent, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, 3.bası, İstanbul, Kasım 1994.

TANÖR Bülent/YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

TANÖR Bülent/YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul, 2004 ve 2009.

TEZİÇ, 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı, İÜHFY, İstanbul, 1972.

TEZİÇ Erdoğan, Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları, İÜHFY, no.614, İstanbul, 1980.

TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, 13.bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009.

TİKVEŞ Özkan, Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982.

TUNÇ Hasan, Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

TUNÇ Hasan, Türk Anayasa Yargısında İtiraz Yolu, AÜEHFY, Erzincan, 1992.

TURPİN Dominique, Contentieux Constitutionnel, PUF, Paris, 1994.

TURPİN Dominique, Droit Constitutionnel, PUF, Paris, 2003.

TÜLEN Hikmet, Türk Anayasa Yargısında Yargılama Usulü, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Hasan TUNÇ, 1992.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ÜNLÜ Ahmet Hamdi/ERBİL Hasan, Seçim Mevzuatı ve Yüksek Seçim Kurulu Kararları, HD Yayıncılık, Ankara, 2007.

ÜNSAL Artun, Siyaset ve Anayasa Mahkemesi, AÜSBFY, Ankara, 1980.

ÜSKÜL Zafer, Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2003.

ÜSTÜNDAĞ Saim, Medeni Yargılama Hukuku, 7.bası, İstanbul, 2000.

YAYLA Yıldızhan, Anayasa Hukuku Ders Notları, 2.baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.

YAZICI Serap, Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku, İÜHFY, İstanbul, 1993.

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, Türkiye’de Kanun Hükmünde Kararnameler Rejimi, Beta Yayınevi, İstanbul, 1996.

II. Uluslararası Özel Hukuk Sempozyumu, “Tahkim”, 14.02.2009.

Türk Hukuk Lugatı,(haz.Türk Hukuk Kurumu), Başbakanlık Basımevi, Ankara,1998.

TBB 2001 Anayasa Önerisi, Türkiye Baralor Birliği Yayınları, 2001.

TBB 2007 Anayasa Önerisi, www.barobirlik.org.tr

Yüksek Seçim Kurulu Kararları 1993-1994 yılları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

II. MAKALELER

AKBULUT Olgun, “Adil Yargılanma Hakkı”, GSUHFD Oğuzman Armağanı, 2002, ss.175-207.

ALACAKAPTAN Uğur , “İtalyan Anayasa Mahkemesi İle İlgili Hükümler”, AÜHFM, C.18, SY.1-4, Ankara, 1961, ayrı bası.

ALİEFENDOĞLU, “Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu”, Anayasa Yargısı, C.1, Ankara, 1984, ss.101-137.

ALPASLAN Şükrü, “İçtüzüklerin Hukuki Niteliği ve Anayasa Yargısındaki Yeri”, İÜHFM, C.42, Sy.1-4, 1977, ss.61-83.

ALTAY Evren, “Danıştayın idari görevleri ve kararları”, TBB Dergisi, Sy.56, 2005, ss.189-238.

ANAYURT Ömer, “Referandumlar Üzerinde Anayasallık Denetimi Sorunu”, Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt. 2, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss.21-55.

ARIK Kemal Fikret, “Yeni Anayasa Mahkememiz Hakkında”, Adalet Dergisi, Yıl:52, SY.9-10, Eylül-Ekim 1961, ss.831-849.

ARMAĞAN Servet, “1961 Anayasasının Son Değişikliğinden Sonra Anayasa Mahkemesi”, İÜHFM, C.37, Sy.1-4, 1972, ss.121-134.

ARMAĞAN Servet, “Dava Mahkemelerinde Anayasaya Aykırılık Defi ve Re’sen Sevk”, İÜHFM, C.32, Sy.2-4, 1967, ayrı bası.

ATAR Yavuz, “Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açma Yetkisi”, SÜHFD, C.1, Sy.1, Ocak-Haziran 1988, ayrı bası.

ATAR Yavuz, “Türk Anayasa Yargısında Anayasaya Uygunluk Denetiminin Konusu”, SÜHFD, Berki Armağanı, C.5, SY.1-2, 1996, ss.373-406.

ATAR Yavuz, “Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması Usulü”, SÜHFD, C.8, no.1-2, 2000, ss.1-9.

ATAR Yavuz, “Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yapılandırılması”, Anayasa Yargısı 25, AYM, Ankara, 2008, ss.93-115.

AUTEXIER Christian, “L’exception d’inconstitutionnalité en droit allemand”, in RFDC, no.4, 1990, pp.672-675.

AYANOĞLU Taner, “Türkiye Futbol Federasyonu Tahkim Kurulu’nun İşlevi ve Kararlarının Niteliği” in TBB Dergisi, Sy.74, Ocak-Şubat 2008, ss.43-76.

AYBAY Rona, “Tanık Anayasaya Aykırılık İtirazı İleri Sürebilir mi?”, AD, Adalet Dergisi, Yıl:60, Sy.1, Ocak 1969, ss.32-37.

AYBAY Rona, “Anayasaya aykırılık itirazının özellikleri “davanın varlığı” ve “uygulanacak kanun” sorunları”, AD, Sy.6, Haziran 1968, ss.350-366.

AYBAY Rona, “Anayasa’nın 151.maddesine göre taraflarca ileri sürülen Anayasaya aykırılık iddialarının “ciddi”liği sorunu, İÜHFM, C.33, Sy.3-4, 1968, ss.155-176.

AYBAY Rona, “Türk Mahkemesince Uygulanacak Yabancı Yasanın, Anayasa’ya Aykırılığı Sorunu”, TBB Dergisi, Sy.54, Eylül-Ekim 2004, ss.139-146.

AYDIN Mesut, “Mahkemelerde Taraflarca İleri Sürülen Anayasaya Aykırılık İddialarının Ciddiliği”, AÜSBFD, C.62, Sy.3, ss.23-57.

AZRAK Ali Ülkü, “Türk Anayasa Mahkemesi”, İÜHFM, C.28, Sy.3-4, 1962, ss.649-700 ve ayrı bası.

AZRAK Ali Ülkü, “Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği”, Anayasa Yargısı no.1 , AYM, 1984, ss.151-168.

BALTA Tahsin Bekir, “Türkiye’de Anayasa Yargısı”, AÜHFD, C.18, SY.3-4, 1961, ss.547-565.

BAŞ Hasan, “Anayasa Mahkemesi’nin Bir Kararı ve Sayıştay”, Recai Seçkin’e Armağan, AÜHFY no:351, 1974, ss.115-135.

BAŞLAR Kemal, “Anayasa Yargısında Davaya Bakmakta Olan Mahkeme Kavramı”, Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, ss.219-258.

BELGE Ceren, “Friend of the Court: The Republican Alliance and Selective Activism of the Constitutional Court of Turkey”, Law&Society Review, Vol.40, no.3, 2006, ss.653-692.

BİLGİN Pertev, “Sayıştayın Yargı Düzeni İçindeki Yeri (Bir Savaş Hikayesi)”, İÜSBFD, Sy.7, nisan 1994, ss.37-54.

BON Pierre, “L’exception d’inconstitutionnalité en Espagne”, RFDC, 1990-4, ss.679-683.

BOYACIOĞLU Ahmet, “Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Def’i Yolu İle Denetlenmesi”, Adalet Dergisi, Yıl:53, SY.7-8, Haziran-Temmuz 1962, ss.716-730.

BOYACIOĞLU Ahmet, “Anayasa Mahkemesinin Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetiminde İstemin Konusu ile Bağlı Tutulması”, Onar Armağanı, İÜHFY.no.530, 1977, ss.165-177.

BÜLBÜL Erdoğan, “Perde-Yasa Kuramının Türk Hukukunda Uygulanabilirliği”, Yıldızhan Yayla’ya Armağan, GSÜY, Armağan Serisi no.4, İstanbul, 2003, ss.195-209.

CAN Osman, “Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu”, AÜSBFD, C.62, Sy.3, 2007, ss.101-137.

CAN Osman, “Anayasa Yargısında Yokluk”, Ergun Özbudun’a Armağan, C.II (Anayasa Hukuku), Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss.175-210.

CANEDO Marguerite, “L’histoire d’une double occasion manquée”, RDP, no.3, 2003, ss. 767-792.

CRISAFULLI Vezio, “Le système de controle de la constitutionnalité des lois en Italie”, RDP, 1968, ss.83-132.

CUHRUK Mahmut. C, “Türk Anayasa Mahkemesi”, Anayasa Yargısı 4, AYM, 1987, ss.5-15.

ÇAĞLAR Bakır, “Anayasa Yargısı ve Normatif Devreler Analizi”, Anayasa Yargısı 6, 1989, ss.117-158.

ÇAĞLAR Bakır, “Anayasanın Hukuku ve Anayasanın Yargıcı, Yenilenen Anayasa Kavramı Üzerine Düşünceler”, Anayasa Yargısı 8, 1991, ss.13-62.

ÇELEBİCAN Gürkan, “Anayasanın 38.maddesine İlişkin İptal Kararı Üzerine”, Bülent Esen’e Armağan, AÜHFY no.417, Ankara 1977, ss.137-157.

DEROSIER Jean-Philippe, “Enquete sur la limite constitutionnelle: du concept à la notion”, RFDC, No.76, Octobre 2008, ss.785-795.

Dİ MANNO Thierry/MELİN-SOUCRAMANIEN Ferdinand/PINI Joseph, “Compte Rendu Des Interventions et Discussion” AİJC, C.10-1994, Economica-PUAM, 1995, ss.255-282.

DUMAN İlker İhsan, “Anayasaya Uygunluk Denetiminde Mahkemelerin Etkinliği”, Adalet Dergisi, 1986/5, ss.27-39.

DURAN Lutfi, “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu”, AİD, C.17, Sy.3, 1984, ayrı bası. (Aynı makale: Anayasa Yargısı C.1, 1984, ss.57-87)

DURAN Lutfi, “Mevzuat Kroniği”, İÜHFM, C.28, Sy.2, ss.449-475.

DURAN Lutfi, “Yüksek Mahkemeler Arasında İçtihat Uyuşmazlığı, İÜMHAD, Sy.1, 1967, ss.9-27.

DURAN Lutfi, “Anayasa Mahkemesi”, Özel Galatasaray Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu Dergisi, Sy.2, 1965, ayrı bası.

DURAN Lutfi, “İtiraz yolu ile Anayasaya aykırılık İddiası ve Temel Hak ve Ödevlerin Kanunla Düzenlenmesi”, İÜHFM, 1966, C.31, SY.1-4, ayrı bası.

DURAN Lutfi, “Bunalım Kararnameleri”, AÜSBFD, C.50, Sy.3-4, 1997, ss.141-158.

DURAN Lutfi, “Bir Yüksek Mahkeme Daha: Sayıştay”, İmran Öktem’e Armağan, AÜHFY, 1970, ss.569-582.

DURAN Lutfi, “Anayasa Mahkemesi Yargının Üst Mercii Değildir”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C.22, Sy.206-209, Nisan-Temmuz 1998, ss.32-39.

DURAN Lutfi, “Belediye Giderlerine Katılma Payları ve On yıl süreli Anayasaya uygunluk”, Mali hukuk, Sy.30, Kasım Aralık 1990, ss.3-23.

EREM Faruk, Ceza Hukuku Yönünden Anayasaya Aykırılık İddiası, AD, Mayıs-Haziran 1962, Sy.5-6, ss.459-471.

ERKİNER Kısmet, “Özerk Spor Federasyonlarına Yeni Düzen”, Güncel Hukuk, Mayıs 2010, ss.64-65.

ERKUT, “İtiraz Başvurularının Anayasa Mahkemesi önünde Dinlenebilirliği Sorunu”, Erdoğan Teziç’e Armağan, GSÜ Yayınları, İstanbul, 2006, ss.31-40.

EROĞUL Cem, “Anayasa Mahkemesinin Yirminci Yıldönümü ve Birkaç Öneri”, AÜSBFD, C.37, Sy.3-4, 1982, ss.131-138.

EROĞUL Cem, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Olağanüstü Yasa Gücünde Kararnamelerin TBMM’ce Onaylanması Sorunu”, AÜSBFD, C.54, Sy.4,1999, ss.31-46.

ESCARRAS Jean-Claude, “La saisine de la Cour constitutionnelle italienne par voie d’exception”, RFDC, 1990-4, ss.684-687.

ESCARRAS Jean-Claude, “İtalie”, in L’Exception d’inconstitutionnalité, sous la dir. De Gérard Conac et Didier Maus, Les Editions de STH, Paris, 1989, ss.23-36.

FAVOREU/GAİA, “En Belgique” in La justice Constitutionnelle II, La Documentation Française, No.1.16, 1998, ss. 4-16.

FAVOREU/GAİA, “En Allemagne” in La justice Constitutionnelle II, La Documentation Française, No.1.16, 1998, ss.45-59.

FAVOREU/GAİA/Dİ MANNO/PARDİNİ, (FAVOREU et.al) “En Italie” in La justice constitutionnelle II, La documentation française, No.1.16, 1998, ss.29-44.

FROMONT Michel, “Suisse, Autriche, République Fédérale d’Allemagne”, in L’Exception d’inconstitutionnalité, sous la dir. De Gérard Conac et Didier Maus, Les Editions de STH, Paris, 1989, ss.13-21.

FROMONT Michel, “La révision de la constitution et les règles constitutionnelles intangibles en droit allemand”, RDP, no.1, 2007, ss.89-110.

GENEVOİS Bruno, “Les limites d’ordre juridique à l’intervention du pouvoir constituant”, RFDA, 14/5, septembre-octobre1998, ss.909-921.

GEREK Şahnaz /AYDIN Ali Rıza, “İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında Usulün Anayasal Denetime Etkisi”, Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, ss.329-358.

GESLOT Christophe, « La loi constitutionnelle relative à l’organisation décentralisée de la République devant le Conseil constitutionnel », RDP, no.3, 2003, ss.793-807.

GÖZLER Kemal, “Hukukun siyasetle İmtihani: Kim Sınıfta Kaldı?” Türkiye Günlüğü, Sy.89, 2007, ss.5-16., www.anayasa.gen.tr

GÖZLER Kemal, “Cumhurbaşkanının Seçimi Konusunda Bir Açıklama”, Türkiye Günlüğü, Sy.89, 2007, ss.17-23, www.anayasa.gen.tr

GÖZLER Kemal, “Halkoylamasının Değeri”, AÜHFD, C.40, Sy.1-4, 1988, ss.97-113.

GÖZLER, “Halkoylamasıyla kabul edilen Anayasa değişikliği kanunlarının resmi gazetede yayımlanması sorunu”, Yasama Dergisi, Sy.7, Ekim-Kasım-Aralık 2007, ss.5-17.

GÖZTEPE Ece, “Muhakeme Etmek Ya da Karar Vermek: Anayasa Mahkemesinin 367 Kararı İçin Kavramsal Bir Çerçeve Denemesi”, Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt 2, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss.339-360.

GÖZÜBÜYÜK, “Sayıştay ve Yargı Görevi”, AÜSBFD, C.21, Sy.4,1966, ss.157-171.

GÜRAN Sait, Uyuşmazlık Mahkemesinde Başkanvekilliği Meselesi, İÜHFM, C.30, Sy.3-4,(ayrı bası).

İBA Şeref, “Cumhurbaşkanınca Yayımlanması Kısmen veya Tamamen Uygun Bulunmayan Kanunların Meclis’e Geri Gönderilmesi”, AÜHFD, C.52, Sy.3, 2003, ss.299-316.

JAN Pascal , “Déférer une loi au Conseil constitutionnel, un choix discrétionnaire attaché à la procédure législative” RDP, No.6-2001, ss.1645-1657.

JAN Pascal, “Le procès Constitutionnel” in Le Conseil Constitutionnel, La Documentation Française, Paris, 2007, ss.53-90.

JUANJAN Olivier, “République Fédérale Allemagne”, Révision de la Constitution et Justice Constitutionnelle, AİJC, C.10-1995, Economica-PUAM, 1995, ss.229-244.

KABOĞLU İbrahim Özden, “1982 Anayasası: Değişmezlik Alanı ve Yargısal Denetimin Sınırları”, Yılmaz Aliefedioğlu’na Armağan, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, ss.21-43.

KADIGİL Ülkü Müge, “İtiraz Başvurularında Davada Uygulanacak Kural Sorunu”, Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, ss.259-290.

KANADOĞLU Korkut O., “Anayasa Hukukumuzun Gelişimde Anayasa Mahkemesinin Rolü (1983-2007)”, Ali Ülkü Azrak 75.Yaş Armağanı, Çizgi Basım Yayın, 2008, ss.445-473.

KANGAL Zeynel T., “Askeri Yargıda Adli Tatil Uygulanmayacağına İlişkin Askeri Yargıtay Kararının İncelenmesi”, İstanbul Barosu Dergisi, C.83, Sy.2009/4, ss.1921-1948.

KARAGÜLMEZ Ali, “İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında İlk İnceleme Aşaması”, Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, ss.191-218.

KARAMUSTAFAOĞLU Tuncer, “İtiraz Yoluna Başvuran mahkeme ve bakılmakta olan dava”, AÜHFD, C.31, Sy.1-4, 1974, ss.47-53.

KELSEN Hans, “La garantie juridictionnelle de la Constitution”, RDP, 1928, ss.197-257.

KILINÇ Bahadır, “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, Anayasa Yargısı 25, AYM, Ankara, 2008, ss.19-59.

KÖKSAL Mehmedcan, “Hukukla Bağlı Devlet Kuramı Açısından Kanunların Anayasaya Uygunlukları Denetinde “Defi”, İÜHFM, C.28, Sy.3-4, 1962, ss.633-648.

KURT Gülşah / AKYÜREK Güçlü, “Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununda 5681 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler”, GSÜHFD, 2007/1, ss.165-200.

MAILLARD DESGREES DU LOU Dominique, “Le pouvoir constituant dérivé reste souverain”, RDP, no.3, 2003, ss.726-739.

MEINDL Thomas, « Le Conseil constitutionnel aurait pu se reconnaître compétent », RDP, no.3, 2003, ss.742-765.

MELIN-SOUCRAMANIEN Ferdinand, “La légitimité du Conseil Constitutionnel: Une Question de procédure?”, RBDC, 1999-3, ss.325-331.

MIRANDA Jorge, “Le controle et les limites de la Révision de la constitution”, AIJC, 20-2004, Economica, ss.441-460.

MORSCHER Siegbert, “Rapport Autrichien”, AIJC, 6-1990, Economica, ss.25-60.

NOMER Ergin, “Anayasa ve Yabancı Kanun”, Prof.Dr.Osman F. Berki’ye Armağan, AÜHFY no.411, Ankara, 1977, ss.549-565.

OKTAY Cemil, “Anayasa Mahkemesi, İdari Yargı ve Ferdi Girişim Yolu İle Yapılan Denetim Deneyleri”, AÜSBF, C.33, No: 1-2, Mart-Haziran 1978, ss.133-149.

ONAR Erdal, “1982 Anayasasının 2007 Yılında 5678 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi Süreci Üzerinde Düşünceler”, Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt 2, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss.487-544.

ÖDEN Merih, “Türk Anayasa yargısında on yıl süreli denetim yasağı”, AÜSBFD, 2000, C.55, Sy.4, ss.47-81.

ÖZBUDUN, “Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri”, AÜHFD, C.36, Sy.1-4, 1979.

ÖZBUDUN/ALİEFENDİOĞLU, “Türkiye Raporu”, 7.Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı 1987 Lizbon, AYM, Ankara, 1988, ss.181-206.

ÖZÇELİK Selçuk, “1961 Anayasasına Göre Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu, Görev ve Yetkileri”, İÜHFM, C.28, Sy.3-4, ss.598-619.

ÖZDEN Yekta Güngör, “Anayasaya Uygunluk Denetiminde On Yıllık Sınır”, SÜHFD, C.1, Sy.1, Ocak-Haziran 1988, ss.91-98.

ÖZEK Çetin, “Memurin Muhakemat Kanunu İle İlgili Bir Anayasa Mahkemesi Kararının İncelenmesi”, İÜHFM, C.33, Sy.1-2, 1967, ss.363-391.

ÖZEK Çetin, “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, ONAR Armağanı, 1977.

ÖZKAYA Kadir, “Sınırlama Sorunu ve Davada Uygulanacak Kural Kavramı ile İlişkisi, Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, ss.291-328.

PFERSMANN Otto, Chronique/Autriche, AIJC, 17-2001, Economica-PUAM, ss.443-454.

PIZZORUSSO/ROSSI, « Rapport Italie », in Révision de la Constitution et justice constitutionnelle, AIJC, C.10-1994, Economica-PUAM, 1995, ss.133-143.

PIZZORUSSO Alessandro, “La Cour Constitutionnelle Italienne”, Cahiers du Conseil Constitutionnel, no.6, 1999, ss.37-53.

ROSSI Paolo, (çev. Öztekin TOSUN), “Ceza Kanunlarının Anayasaya Aykırılığının Kontrolü”, İÜHFM, C.29, Sy.1-2, ss.324-347.

SAĞLAM Fazıl, “Yetki ve İşlev Bağlamında Anayasa Mahkemesinin Yasama, Yürütme ve Yargı İle İlişkisi”, Anayasa Yargısı 13, 1996, ss.43-76.

SAĞLAM Fazıl, “Anayasa Yargısının Bazı Sorunları”, Bülent Tanör Armağanı, Legal, 2004, ss.524-549.

SAĞLAM Fazıl, “Siyasi Partilerin Parlamentolar Üzerindeki Etkisi:Türkiye Örneği”, Le Parlement, Aujourd’hui?, GSÜ Yayınları, İstanbul, 2005, ss.189-195.

SAINT-HUBER Mesmin, Revue Internationale de droit comparé, 2000, vol.52, no.3, ss.631-643.

SARGIN Sevil, “Türkiye’de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı”, SDÜSBED, Vol.3, SY.5, 2007, ss.133-150.

SEÇKİN Recai, “Hukuk ve Ticaret Mahkemelerinin Anayasaya Dayanan Kural Belirleme Yetkileri ve Geçerli Olmayan Tüzük Gibi İdari Düzenleyici İşlemler Yerine Daha Üstün Olan Kuralı Uygulama Ödevleri”, İmran Öktem’e Armağan, AÜHFY, 1970, ss.47-95.

SEÇKİN Recai, “Anayasa Mahkemesinden Başka Mahkemelerin Anayasayı Uygulamaları ve O Mahkemelerce Hukuk Kurallarının Anayasaya Uygun Yorumu”, Yargıtay’ın 100.Yıldönümü Armağanı, İstanbul, 1968, ss.121-151.

SERİM Bülent, “Uluslararası Andlaşmaların Onaylanması ve Denetlenmesi, AİD, Sy.2, C.26, Sy.2, 1993, ss.19-43.

SEROZAN Rona, “Anayasayı Değiştirme Yetkisinin Sınırları”, İÜHFM, C.37, Sy.1-4, 1972, ss.135-141.

STEFANINI Marthe Fatin-Rouge, “Jurisprudence du Conseil Constitutionnel, 1er janvier-31 mars 2003”, RFDC, 54, 2003, ss.374-383.

ŞAHBAZ İbrahim, “Mahkemelerde Anayasaya Aykırılık İddiası”, Yargıtay Dergisi, 1990/3, ss.281-308.

TAN Turgut, “1982 Anayasasının Geçici 15.maddesi Üzerine”, AÜHFD, C.49, Sy.1, 1994, ss.373-385.

TEZİÇ Erdoğan, “Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Esas Açısından Denetimi”, İÜHFM, C.51, SY.1-4, 1986, (ayrı bası) ve Anayasa Yargısı 2, 1985, ss.21-38.

TEZİÇ Erdoğan, “Dava Mahkemesinin Anayasaya Aykırılık İddiasını Ciddi Bulma Zorunluluğu”, Coşkun Kırca’ya Armağan, GSÜ Yayınları no:2, İstanbul, 1995, ss.23-25.

TİKVEŞ Özkan, “Anayasa Mahkememizin Teşkilat ve Fonksiyonları”, İÜHFM, C.33, SY.1-2, 1967, ayrı bası.

TOSUN Öztekin, “Anayasanın Anayasaya Aykırılığı Sorunu Hakkında Anayasa Mahkemesi Kararları”, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, C.1, SY.1, 1978, ss.21-31.

TUNÇ Hasan, “Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve AİHM’nin Türkiye ile ilgili örnek karar incelemesi” Anayasa yargısı 17,2000, ss.174-192.

TUNÇ Hasan, “1982 Anayasasının Türk Anayasa Yargısında İtiraz Yoluna Getirdiği Yenilikler, SÜHFD, C.1, SY.1, Ocak-Haziran 1988, ss.107-112.

TURHAN Mehmet, “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, AÜHFD, C.33, SY.1-4, 1976, ss.63-104.

ULER Yıldırım, “İptal Kararları Geriye Yürür”, Bahri Savcı’ya Armağan, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, ss.515-534.

VERDUSSEN Marc, “Le recours des particuliers devant le juge constitutionnel dans une perspective comparative”, Le Recours des Particuliers devant le Juge Constitutionnel, (sous la direction de Francis Delpérée), Economica- Bruylant, 1991.

VERDUSSEN Marc, “La procédure préliminaire devant la cour d’arbitrage”, in RBDC, 1996, ss.295-316.

VERDUSSEN Marc, “Les Atouts et les limites du renvoi préjudiciel à la Cour d’Arbitrage”, La Saisine du juge constitutionnel. Aspects de droit comparé, Bruylant, Bruxelles, 1998, ss.175-195.

VERPEAUX Michel, “La loi constitutionnelle du 28 mars 2003 relative à l’organisation décentralisée de la République: libres propos”, RFDA, juillet-août 2003, no.4, ss.661-669.

YAYLA Yıldızhan, “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü, Hıfzı Timur’un Anısına Armağan, İÜHFY, 1979, ayrı bası.

YAYLA Yıldızhan, “1982 Anayasasına Göre Devletin Özü”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, Yıl:4, Sy.1-3, 1983, ss.133-149.

YAZICI Serap, “Yeni Bir Anayasa Yapımı Sürecinde Türkiye: Yasakçılıktan Özgürlüğe, Otoritarizmden Demokrasiye, Vesayetçilikten Demokratik Temsile”, Ergun Özbudun’a Armağan, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 739-807.

ZIMMER Willy, “Jurisprudence du Conseil Constitutionnel, 1er janvier-31 mars 2003”, RFDC, 54, 2003, ss.383-389.

III.İNTERNET KAYNAKLARI

Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı 12.Kongre Ülke Raporları

www.confcoconseu.org

Anayasa Mahkemesi : www.anayasa.gov.tr

Türkiye Büyük Millet Meclisi :www.tbmm.gov.tr

Kazancı İçtihat Bankası : www.kazanci.com.tr

Başbakanlık Mevzuat Sitesi: www.e-mevzuat.gov.tr

Kemal Gözler Anayasa Hukuku Sitesi: www.anayasa.gen.tr

Ülkelerin Anayasa ve varsa Anayasa Mahkemesine İlişkin Kanunları ile İçtüzükleri için atıf yapılan yerlerde esas alınan İngilizce ve/veya Fransızca Metinler İçin Kullanılan İnternet Siteleri, Erişim Tarihi: 01.02.2009.

Ülke	İnternet Sitesi
Almanya	www.bundesverfassungsgericht.de
Andora	www.tribunalconstitucional.ad
Arnavutluk	www.gjk.gov.al
Avusturya	www.vfgh.gv.at
Azerbaycan	www.constcourt.gov.az
Belçika	www.const-court-be
Beyaz Rusya	www.kc.gov.by
Bulgaristan	www.constcourt.bg
Çekya	www.concourt.cz
Ermenistan	www.concourt.am
Estonya	www.riigikohus.ee
Fransa	www.conseil-constitutionel.fr
Gürcistan	www.constcourt.gov.ge
Hırvatistan	www.usud.hr
İspanya	www.tribunalconstitucional.es
İtalya	www.cortecostituzionale.it
Letonya	www.satv.tiesa.gov.lv
Liechtenstein	www.stgh.li
Litvanya	www.lrkt.lt
Macaristan	www.mkab.hu
Makedonya	www.usud.gov.mk
Moldova	www.constcourt.md
Polonya	www.trybunal.gov.pl
Portekiz	www.tribunalconstitucional.pt
Romanya	www.ccr.ro
Rusya	www.constitution.ru
Sırbistan	www.ustavni.sud.sr.gov.yu
Slovakya	www.concourt.sk
Slovenya	www.us-rs.si
Ukrayna	www.ccu.gov.ua
Genel olarak	www.codices.coe.int

IV. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1.	1962/023	1962/022	06.09.1962	---	Görevsizlik	27	03.10.1962
2.	1962/035	1962/075	07.11.1962	---	Görevsizlik	37	14.12.1962
3.	1962/037	1962/035	11.09.1962	---	geçici 9	29	10.10.1962
4.	1962/184	1962/048	24.09.1962	---	geçici 9	23	17.10.1962
5.	1962/198	1962/111	26.09.1962	75	10.12.1962 ret	45	24.01.1963
6.	1962/204	1962/059	05.10.1962	---	Görevsizlik	21	26.10.1962
7.	1962/208	1963/001	15.10.1962	81	04.01.1963 iptal	48	13.03.1963
8.	1962/211	1962/121	15.10.1962	72	26.12.1962 ret	115	30.04.1963
9.	1962/221	1962/086	22.10.1962	20	14.11.1962 iptal	24	08.12.1962
10.	1962/223	1962/122	24.10.1962	72	26.12.1962 ret	115	30.04.1963
11.	1962/227	1962/076	09.11.1962	---	Görevsizlik	19	28.11.1962
12.	1962/232	1963/009	09.11.1962	68	16.01.1963 ret	115	11.05.1963
13.	1962/252	1962/100	26.11.1962	---	Görevsizlik	26	21.12.1962
14.	1962/262	1963/021	03.12.1962	58	30.01.1963 iptal	40	11.03.1963
15.	1962/274	1963/040	21.02.1963	0	21.02.1963 ret	70	02.05.1963
16.	1962/277	1963/034	24.12.1962	57	19.02.1963 ret	70	22.05.1963
17.	1962/280	1963/051	26.12.1962	70	06.03.1963 iptal	71	16.05.1963
18.	1962/281	1963/052	04.01.1963	62	07.03.1963 ret	65	11.05.1963
19.	1963/003	1963/067	09.01.1963	76	26.03.1963 iptal	65	31.05.1963
20.	1963/004	1963/071	16.01.1963	71	28.03.1963 ret	204	18.10.1963
21.	1963/007	1963/072	---		29.03.1963 ret	216	31.10.1963
22.	1963/010	1963/061	---		18.03.1963 iptal	59	16.05.1963
23.	1963/016	1963/083	28.01.1963	70	08.04.1963 ret	92	09.07.1963
24.	1963/017	1963/084	28.01.1963	70	08.04.1963 ret	100	17.07.1963
25.	1963/020	1963/088	28.01.1963	72	10.04.1963 Myr	40	20.05.1963
26.	1963/025	1963/087	04.02.1963	63	08.04.1963 ret	101	18.07.1963
27.	1963/028	1963/066	25.03.1963	---	Görevsizlik	56	20.05.1963
28.	1963/035	1967/017	Hatalı		02.06.1967 iptal	208	27.12.1967
29.	1963/037	1963/054	11.03.1963	---	Yetkisiz	89	08.06.1963
30.	1963/041	1963/094	20.02.1963	61	22.04.1963 ret	101	31.07.1963
31.	1963/046	1963/043	28.02.1963	---	Yetkisiz	37	06.04.1963
32.	1963/050	1963/111	28.03.1963	48	15.05.1963 iptal	76	30.07.1963
33.	1963/057	1965/065	24.05.1963	217	27.12.1965 ret	41	06.02.1967

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
34.	1963/059	1963/225	---		20.09.1963 iptal	29	19.10.1963
35.	1963/063	1963/128	12.04.1963	48	30.05.1963 iptal	47	16.07.1963
36.	1963/065	1963/278	04.03.1963	263	22.11.1963 iptal	53	14.01.1964
37.	1963/066	1965/067	24.05.1963	218	28.12.1963 ret	113	19.04.1966
38.	1963/067	1966/019	---		14.04.1966 iptal	88	13.07.1966
39.	1963/069	1966/008	15.04.1963	1037	15.02.1966 geçici 4	69	25.04.1966
40.	1963/073	1963/177	12.04.1963	82	03.07.1963 iptal	90	01.10.1963
41.	1963/074	1963/130	04.03.1963	91	03.06.1963 KYY	42	15.07.1963
42.	1963/075	1963/129	---		30.05.1963 iptal	60	29.07.1963
43.	1963/080	1964/029	12.04.1963	361	07.04.1964 KYY	49	04.06.1964
44.	1963/081	1966/040	24.05.1963	1260	3-4.11.1966 iptal	161	13.04.1967
45.	1963/086	1965/063	24.05.1963	942	21.12.1965 iptal	109	09.04.1966
46.	1963/088	1964/044	15.04.1963	414	02.06.1964 ret	253	10.02.1965
47.	1963/089	1964/036	15.04.1963	386	05.05.1964 ret	120	22.08.1964
48.	1963/090	1963/172	15.04.1963	74	28.06.1963 KYY	65	01.10.1963
49.	1963/091	1963/162	04.03.1963		24.06.1963 KYY	38	01.08.1963
50.	1963/097	1963/272	05.03.1963		15.11.1963 iptal	25	10.12.1963
51.	1963/099	1964/038	15.04.1963	394	13.05.1964 iptal	63	14.07.1964
52.	1963/100	1965/048	22.05.1963	860	28.09.1965 iptal	94	31.12.1965
53.	1963/101	1964/049	15.04.1963	428	16.06.1964 ret	71	26.09.1964
54.	1963/102	1964/025	05.03.1963		31.03.1964 iptal	44	14.05.1964
55.	1963/105	1965/022	12.04.1963	718	30.03.1965 KYY	87	25.06.1965
56.	1963/106	1963/270	15.04.1963	210	11.11.1963 iptal	79	29.01.1964
57.	1963/107	1965/023	12.04.1963	718	30.03.1965 KYY	87	25.06.1965
58.	1963/109	1966/017	22.05.1963	1042	29.03.1966 iptal	109	16.07.1966
59.	1963/110	1963/205	15.04.1963	151	13.09.1963 iptal	60	13.11.1963
60.	1963/112	1963/196	05.03.1963		19.07.1963 iptal	92	19.10.1963
61.	1963/113	1963/261	15.04.1963	203	04.11.1963 iptal	38	12.12.1963
62.	1963/114	1963/190	15.04.1963	88	12.07.1963 iptal	57	07.10.1963
63.	1963/117	1963/191	15.04.1963	88	12.07.1963 iptal	67	17.10.1963
64.	1963/121	1964/074	15.04.1963	612	17.12.1964 iptal	105	01.04.1965
65.	1963/122	1966/039	14.04.1963	1296	31.10.1966 iptal	87	26.01.1967
66.	1963/124	1963/243	12.04.1963	182	11.10.1963 iptal	54	04.12.1963

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
67.	1963/125	1963/112	---		15.05.1963 iptal	44	28.06.1963
68.	1963/126	1965/007	22.05.1963	636	16.02.1965 iptal	166	22.07.1965
69.	1963/127	1965/047	12.04.1963	886	14.09.1965 ret	167	28.02.1966
70.	1963/128	1964/008	15.04.1963	288	28.01.1964 ret	79	17.04.1964
71.	1963/129	1963/276	05.03.1963 ---		18.11.1963 ret	95	21.02.1964
72.	1963/130	1965/050	24.05.1963 30.09.1965		30.09.1965 açılmamış sayıldı	123	31.01.1966
73.	1963/131	1966/018	22.05.1963	1056	12.04.1966 KYY	87	08.07.1966
74.	1963/132	1966/029	22.05.1963	1133	28.06.1966 KYY	364	27.06.1967
75.	1963/133	1964/021	15.04.1963	337	17.03.1964 iptal	77	02.06.1964
76.	1963/134	1966/041	25.05.1963	1263	08.11.1966 yetkisiz	79	26.01.1967
77.	1963/135	1965/039	---		22.06.1965 KYY	94	24.09.1965
78.	1963/136	1963/285	08.03.1963 ---		02.12.1963 iptal	64	04.02.1964
79.	1963/137	1963/226	15.04.1963	158	20.09.1963 iptal	60	19.11.1963
80.	1963/138	1964/071	15.04.1963	606	11.12.1964 iptal	112	02.04.1965
81.	1963/140	1964/062	15.04.1963	526	22.09.1964 ret	110	10.02.1965
82.	1963/141	1964/050	---		23.06.1964 iptal	104	05.10.1964
83.	1963/143	1963/167	15.04.1963	72	26.06.1963 iptal	139	12.11.1963
84.	1963/144	1967/006	15.04.1963	1401	14.02.1967 ret	134	27.06.1967
85.	1963/145	1967/020	15.04.1963	1534	27.06.1967 iptal	110	15.11.1967
86.	1963/147	1965/015	15.04.1963	701	16.03.1965 KYY	69	24.05.1965
87.	1963/148	1963/256	15.04.1963	193	25.10.1963 ret	136	10.03.1964
88.	1963/150	1963/291	15.04.1963	239	10.12.1963 iptal	50	29.01.1964
89.	1963/152	1964/066	12.04.1963	571	03.11.1964 iptal	134	17.03.1965
90.	1963/156	1966/034	24.05.1963	1215	20.09.1966 iptal	243	08.05.1967
91.	1963/161	1964/011	12.04.1963	298	04.02.1964 ret	68	13.04.1964
92.	1963/162	1964/019	15.04.1963	333	13.03.1964 ret	89	11.06.1964
93.	1963/163	1965/036	15.04.1963	785	08.06.1965 ret	88	04.10.1965
94.	1963/164	1964/065	15.04.1963	554	20.10.1964 KYY	59	19.12.1964
95.	1963/166	1964/076	---		22.12.1964 iptal	68	28.04.1965
96.	1963/169	1963/113	08.03.1963	68	15.05.1963 ret	91	14.08.1963
97.	1963/170	1963/178	11.03.1963	116	05.07.1963 ret	91	04.11.1963
98.	1963/171	1965/013	11.03.1963	725	05.03.1965 ret	122	13.11.1965
99.	1963/172	1963/244	11.03.1963	224	21.10.1963 iptal	103	01.02.1964
100.	1963/173	1965/040	11.03.1963	930	26.09.1965 ret	687	25.07.1967

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
101.	1963/174	1963/115	11.03.1963	70	20.05.1963 iptal	43	02.08.1963
102.	1963/175	1963/114	11.03.1963	67	17.05.1963 ret	154	18.11.1963
103.	1963/178	1963/057	14.03.1963	---	süre	58	11.05.1963
104.	1963/190	1963/100	---		29.04.1963 ret	92	30.07.1963
105.	1963/192	1963/161	11.03.1963	102	21.06.1963 ret	41	01.08.1963
106.	1963/193	1964/009	11.03.1963	324	29.01.1964 ret	103	11.06.1964
107.	1963/197	1963/166	11.03.1963	107	26.06.1963 iptal	103	07.11.1963
108.	1963/198	1965/001	11.03.1963	666	05.01.1965 ret	139	24.05.1965
109.	1963/199	1965/016	11.03.1963	736	16.03.1965 ret	139	23.09.1965
110.	1963/200	1963/110	---		13.05.1963 ret	98	18.09.1963
111.	1963/201	1964/039	11.03.1963	429	14.05.1964 KYK	33	16.06.1964
112.	1963/202	1964/032	11.03.1963	399	14.04.1964 ret	65	18.06.1964
113.	1963/204	1963/179	11.03.1963	119	08.07.1963 iptal	129	13.11.1963
114.	1963/205	1963/123	11.03.1963	72	22.05.1963 iptal	84	14.08.1963
115.	1963/207	1963/175	11.03.1963	112	01.07.1963 ret	99	07.10.1963
116.	1963/245	1963/203	12.06.1963	41	23.07.1963 ret	73	04.11.1963
117.	1963/265	1963/157	19.06.1963	---	İşin geri çevrilmesi	40	29.07.1963
118.	1963/272	1963/204	23.07.1963	---	Myr	58	19.10.1963
119.	1963/276	1963/183	10.07.1963	---	Başvuran yetkisiz	68	16.10.1963
120.	1963/293	1963/282	20.09.1963	68	27.11.1963 iptal	28	25.12.1963
121.	1963/298	1963/283	20.09.1963	70	29.11.1963 ret	116	24.03.1964
122.	1963/300	1963/280	20.09.1963	66	25.11.1963 ret	108	14.03.1964
123.	1963/301	1963/271	12.09.1963	62	13.11.1963 ret	84	04.02.1964
124.	1963/311	1965/012	---		04.03.1965 ret	295	24.12.1965
125.	1963/317	1963/294	---		13.12.1963 ret	87	10.03.1964
126.	1963/328	1963/296	23.10.1963	58	20.12.1963 Myr	66	24.02.1964
127.	1963/330	1964/015	---		11.02.1964 iptal	154	14.07.1964
128.	1963/336	1967/029	04.12.1963	1393	26-27.09.1967 ret	387	19.10.1968
129.	1963/337	1967/031	04.12.1963	1416	19-20.10.1967 ret	558	02.05.1969
130.	1963/339	1964/061	20.11.1963	300	15.09.1964 ret	93	17.12.1964
131.	1963/358	1964/017	24.12.1963	73	06.03.1964 ret	88	02.06.1964
132.	1964/002	1964/023	21.01.1964	30	20.02.1964 ret	105	05.06.1964
133.	1964/005	1966/045	13.03.1964	1000	08.12.1966 süre	189	28.06.1967
134.	1964/012	1964/047	03.04.1964	67	09.06.1964 ret	63	21.09.1964
135.	1964/013	1964/043	03.04.1964	60	02.06.1964 ret	44	16.07.1964

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
136.	1964/015	1964/045	03.04.1964	63	05.06.1964 ret	142	24.10.1964
137.	1964/019	1965/011	---		02.03.1965 iptal	168	17.09.1965
138.	1964/021	1967/011	14.05.1964	1092	11.05.1967 iptal	309	16.03.1968
139.	1964/022	1964/054	03.07.1964	---	süre	115	26.11.1964
140.	1964/025	1964/059	08.09.1964	---	Myr	160	15.02.1965
141.	1964/026	1966/001	03.07.1964	559	13.01.1966 ret	107	31.05.1966
142.	1964/030	1965/033	---		18.05.1965 ret	296	10.03.1966
143.	1964/032	1964/063	14.07.1964	80	02.10.1964 ret	77	18.12.1964
144.	1964/034	1966/012	20.10.1964	504	08.03.1966 KYY	60	07.05.1966
145.	1964/035	1966/013	20.10.1964	504	08.03.1966 ret	60	07.05.1966
146.	1964/036	1964/077	11.09.1964	105	25.12.1964 ret	117	21.04.1965
147.	1964/038	1965/059	15.09.1964	427	16.11.1965 iptal	57	12.01.1966
148.	1964/039	1964/072	13.10.1964	62	14.12.1964 Myr	82	06.03.1965
149.	1964/040	1964/064	09.10.1964	7	16.10.1964 yetkisiz	95	19.01.1965
150.	1964/043	1965/005	10.11.1964	77	26.01.1965 ret	131	10.06.1965
151.	1964/044	1965/002	17.11.1964	56	12.01.1965 iptal	116	28.04.1965
152.	1964/047	1965/008	08.12.1964	72	18.02.1965 ret	126	25.06.1965
153.	1964/049	1964/073	15.12.1964	---	Myr	160	24.05.1965
154.	1964/050	1965/014	22.12.1964	78	10.03.1965 iptal	76	25.06.1965
155.	1964/051	1965/003	12.01.1965	---	yetkisiz	277	16.10.1965
156.	1965/001	1965/004	14.01.1965	---	geçici 4	32	15.02.1965
157.	1965/002	1965/024	17.11.1964	139	05.04.1965 ret	284	14.01.1966
158.	1965/004	1965/006	12.02.1965	---	Myr	101	24.05.1965
159.	1965/006	1965/017	20.02.1965	26	18.03.1965 açılmamış sayıldı	41	28.04.1965
160.	1965/007	1965/010	26.02.1965	---	Myr	88	25.06.1965
161.	1965/011	1965/031	18.03.1965	56	13.05.1965 ret	115	05.10.1965
162.	1965/012	1965/034	23.03.1965	66	28.05.1965 ret	238	01.12.1965
163.	1965/016	1965/041	13.05.1965	54	06.07.1965 ret	80	04.11.1965
164.	1965/017	1965/035	07.06.1965	---	şahıs	119	04.10.1965
165.	1965/018	1965/053	25.07.1965	78	11.10.1965 ret	169	29.03.1966
166.	1965/019	1965/042	---		12.07.1965 iptal	207	04.02.1966
167.	1965/022	1965/051	---		30.09.1965 ret	216	04.05.1966
168.	1965/025	1965/057	02.07.1965	116	26.10.1965 iptal	43	08.12.1965
169.	1965/026	1965/049	12.09.1965	16	28.09.1965 ret	153	28.02.1966
170.	1965/027	1965/055	09.09.1965	33	12.10.1965 ret	87	07.01.1966

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
171.	1965/028	1965/045	09.09.1965	---	Myr	56	04.11.1965
172.	1965/030	1965/058	09.09.1965	54	02.11.1965 ret	118	28.02.1966
173.	1965/032	1966/003	09.09.1965	148	04.02.1966 iptal	124	08.06.1966
174.	1965/036	1967/012	09.09.1965	616	18.05.1967 ret	124	28.10.1967
175.	1965/038	1966/007	05.10.1965	126	08.02.1966 iptal	69	18.04.1966
176.	1965/039	1965/056	26.10.1965	---	süre	66	31.12.1965
177.	1965/040	1966/015	15.03.1966	---	KYY	126	18.07.1966
178.	1965/041	1965/066	02.11.1965	55	27.12.1965 ret	41	06.02.1967
179.	1965/042	1966/030	02.11.1965	238	28.06.1966 ret	365	28.06.1967
180.	1965/044	1966/014	06.01.1966	63	10.03.1966 iptal	86	04.06.1966
181.	1965/045	1966/016	28.12.1965	91	29.03.1966 iptal	44	12.05.1966
182.	1966/001	1966/021	18.01.1966	91	19.04.1966 iptal	98	26.07.1966
183.	1966/003	1966/023	08.02.1966	85	28.04.1966 ret	74	11.07.1966
184.	1966/004	1966/025	22.02.1966	70	03.05.1966 ret	69	11.07.1966
185.	1966/007	1966/046	22.03.1966	262	19.12.1966 iptal	406	29.01.1968
186.	1966/009	1966/020	19.04.1966	---	Myr ve görevsizlik	90	18.07.1966
187.	1966/011	1966/044	26.04.1966	217	29.11.1966 iptal	29	27.12.1967
188.	1966/014	1966/036	14.06.1966	99	21.09.1966 ret	145	13.02.1967
189.	1966/015	1966/033	23.05.1966	120	20.09.1966 ret	271	09.05.1967
190.	1966/016	1966/028	27.06.1966	---	Myr	129	02.01.1967
191.	1966/019	1968/025	21.12.1966	546	18-19.06.1968 ret	589	29.01.1970
192.	1966/021	1968/026	21.09.1966	232	11.05.1967 ret	598	24.12.1969
193.	1966/024	1967/008	25.10.1966	126	28.02.1967 ret	388	23.03.1968
194.	1966/026	1966/047	08.11.1966	49	27.12.1966 iptal	195	10.07.1967
195.	1966/027	1968/008	14.11.1966	495	21.02.1968 ret	313	24.12.1969
196.	1966/030	1967/009	30.11.1966	92	02.03.1967 ret	231	19.09.1967
197.	1966/031	1967/045	Hatalı		18.12.1967 iptal	121	18.04.1968
198.	1966/032	1967/013	03.01.1967	142	25.05.1967 ret	167	08.11.1967
199.	1966/034	1967/018	09.01.1967	157	15.06.1967 iptal	225	26.01.1968
200.	1967/003	1967/014	23.01.1967	122	25.05.1967 ret	140	13.10.1967
201.	1967/006	1968/009	02.06.1967	270	27.02.1968 iptal	204	18.09.1968
202.	1967/007	1967/019	14.02.1967	126	20.06.1967 ret	130	28.10.1967
203.	1967/009	1967/041	24.02.1967	270	21.11.1967 ret	178	18.06.1968
204.	1967/010	1967/049	02.03.1967	300	28.12.1967 ret	398	30.01.1969
205.	1967/011	1967/007	03.03.1967	347	13.02.1968 ret	151	14.09.1968

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
206.	1967/013	1969/005	04.05.1967	623	14-16.01.1969 ret	89	14.04.1970
207.	1967/014	1967/036	04.05.1967	194	14.11.1967 ret	166	29.04.1968
208.	1967/015	1967/015	30.05.1967	---	Myr	168	04.11.1967
209.	1967/017	1967/042	25.05.1967	187	28.11.1967 ret	171	18.06.1968
210.	1967/019	1969/006	08.06.1967	588	16.01.1969 iptal	91	17.04.1970
211.	1967/021	1968/036	07.11.1967	7	14.11.1967 ret	475	04.03.1969
212.	1967/027	1968/049	14.09.1967	405	24.10.1968 ret	256	02.07.1969
213.	1967/031	1967/034	24.10.1967	---	Myr	74	06.01.1968
214.	1967/032	1968/057	05.12.1967	364	03.12.1968 ret	340	08.11.1969
215.	1967/037	1968/046	28.11.1967	322	15.10.1968 iptal	260	02.07.1969
216.	1967/038	1967/035	02.11.1967	---	geçici 6	36	08.12.1967
217.	1967/039	1968/041	16.11.1967	329	10.10.1968 iptal	234	31.05.1969
218.	1967/040	1970/026	16.11.1967	911	14.05.1970 iptal	362	11.05.1971
219.	1967/041	1969/057	16.11.1967	709	23-25.10.1969 iptal	500	12.03.1971
220.	1967/043	1969/031	05.12.1967	546	03.06.1969 iptal	273	04.03.1970
221.	1967/047	1969/009	30.11.1967	792	30.01.1969 iptal	316	24.12.1969
222.	1967/048	1968/024	30.11.1967	194	11.06.1968 ret	373	19.06.1969
223.	1967/049	1968/060	12.12.1967	359	05.12.1968 ret	174	11.06.1969
224.	1967/052	1968/029	26.12.1967	188	02.07.1968 ret	168	17.12.1968
225.	1967/054	1968/012	26.12.1967	115	18.04.1968 iptal	61	18.06.1968
226.	1968/002	1968/047	29.01.1968	259	15.10.1968 ret	85	08.01.1970
227.	1968/005	1968/006	13.02.1968	---	yetkisiz	85	08.06.1968
228.	1968/006	1968/050	29.01.1968	282	05.11.1968 ret	195	14.05.1969
229.	1968/008	1968/048	27.02.1968		22.10.1968 ret	204	23.05.1969
230.	1968/009	1968/067	26.03.1968	275	26.12.1968 ret	197	10.07.1969
231.	1968/010	1968/066	26.12.1968	---	26.12.1968 ret	363	24.12.1969
232.	1968/012	1968/065	26.03.1968	266	17.12.1968 ret	205	10.07.1969
233.	1968/013	1968/056	28.03.1968	238	28.11.1968 ret	223	08.07.1969
234.	1968/014	1968/035	26.03.1968	184	26.09.1968 ret	539	18.04.1970
235.	1968/015	1968/013	02.04.1968	34	06.05.1968 iptal	141	24.10.1968
236.	1968/017	1968/014	---		06.05.1968 iptal	184	06.11.1968
237.	1968/018	1968/015	---		06.05.1968 iptal	187	09.11.1968
238.	1968/019	1968/016	06.06.1968	---	Myr	54	30.07.1968
239.	1968/020	1968/017	06.06.1968	---	Myr	54	30.07.1968
240.	1968/021	1968/018	06.06.1968	---	Myr	342	14.05.1969

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
241.	1968/023	1968/023	06.06.1968	---	Geçici 4	37	13.07.1968
242.	1968/024	1969/004	02.07.1968	189	07.01.1969 iptal	45	21.02.1969
243.	1968/026	1969/014	06.06.1968	258	19.02.1969 iptal	381	25.02.1970
244.	1968/032	1968/062	02.07.1968	165	14.12.1968 ret	202	08.07.1969
245.	1968/033	1969/012	09.07.1968	217	11.02.1969 ret	141	02.07.1969
246.	1968/034	1969/055	09.07.1968	462	14.10.1969 ret	266	22.07.1970
247.	1968/037	1968/034	24.09.1968	---	Myr	207	19.04.1969
248.	1968/038	1969/034	24.09.1968	261	12.06.1969 ret	231	29.01.1970
249.	1968/039, 42, 45, 54, 68, ve 1969/6 ile birleşik	1969/015	12.09.1968 10.10.1968 05.11.1968 07.01.1969 11.02.1969	203	03.04.1969 ret	440	17.06.1970
250.	1968/044	1969/068	30.01.1969	301	27.11.1969 yetkisiz	262	22.07.1970
251.	1968/052	1969/035	22.10.1968	233	12.06.1969 ret	405	18.05.1970
252.	1968/055	1968/063	17.12.1968	---	Myr	205	10.07.1969
253.	1968/057	1969/029	26.11.1968	168	13.05.1969 ret	688	22.03.1971
254.	1968/059	1968/055	26.11.1968	---	Geçici 4	35	30.12.1968
255.	1968/060	1969/036	14.11.1968	203	17.06.1969 ret	330	18.05.1970
256.	1968/061	1969/023	26.11.1968	154	29.04.1969 iptal	256	15.12.1970
257.	1968/062	1969/016	26.11.1968	159	03.04.1969 ret	275	03.01.1970
258.	1968/064	1969/020	12.11.1968	154	15.04.1969 ret	253	24.12.1969
259.	1968/066	1968/064	17.12.1968	---	Myr	53	08.02.1969
260.	1968/067	1969/002	07.01.1969	---	Myr	98	15.04.1969
261.	1968/080	1969/003	07.01.1969	---	Myr	227	22.08.1969
262.	1969/001	1969/007	30.01.1969	---	Myr	112	23.05.1969
263.	1969/002	1969/033	30.01.1969	131	10.06.1969 iptal	344	18.05.1970
264.	1969/008	1969/037	11.03.1969	100	19.06.1969 ret	335	18.05.1970
265.	1969/009	1969/038	08.04.1969	77	24.06.1969 iptal	329	14.05.1970
266.	1969/015	1969/053	22.05.1969	138	07.10.1969 ret	259	24.06.1970
267.	1969/017	1969/049	22.05.1969	131	30.09.1969 ret	249	18.05.1970
268.	1969/023	1969/041	20.05.1969	71	03.07.1969 iptal	219	07.02.1970
269.	1969/024	1969/050	29.05.1969	124	30.09.1969 iptal	219	17.06.1970
270.	1969/025	1969/045	29.05.1969 ---		30.09.1969 açılmamış sayıldı	173	02.03.1970
271.	1969/027	1969/064	10.06.1969	154	11.11.1969 iptal	401	17.12.1970
272.	1969/028	1970/033	03.07.1969	350	18.06.1970 ret	336	09.04.1971

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
273.	1969/030	1969/065	26.06.1969	145	18.11.1969 ret	376	29.11.1970
274.	1969/031	1971/003	19.06.1969	207	12.01.1971 iptal	73	26.03.1971
275.	1969/032	1969/059	24.06.1969	133	04.11.1969 ret	184	14.05.1970
276.	1969/035	1969/070	26.06.1969	161	04.12.1969 iptal	230	22.07.1970
277.	1969/037	1971/008	03.07.1969	567	21.01.1971 ret	222	31.08.1971
278.	1969/038	1969/047	03.07.1969 30.09.1969	0	30.09.1969 yetkisiz	200	18.04.1970
279.	1969/044	1970/005	27.01.1970	---	KYY	107	14.05.1970
280.	1969/045	1970/021	07.10.1969	189	14.04.1970 iptal	108	21.07.1970
281.	1969/046	1970/002	07.10.1969	91	06.01.1970 ret	344	15.12.1970
282.	1969/048	1971/005	04.11.1969	441	19.01.1971 iptal	183	04.08.1971
283.	1969/049	1970/003	30.09.1969	100	08.01.1970 ret	178	05.07.1970
284.	1969/051	1969/067	07.10.1969 27.11.1969	0	27.11.1969 yetkisiz	95	02.03.1970
285.	1969/052	1972/021	27.01.1970	828	04.05.1972 iptal	264	23.01.1973
286.	1969/053	1969/046	30.09.1969	---	Myr	90	29.01.1970
287.	1969/056	1970/004	06.11.1969	75	20.01.1970 ret	172	21.07.1970
288.	1969/060	1970/008	18.11.1969	84	10.02.1970 iptal	310	15.12.1970
289.	1969/062	1970/006	18.11.1969	70	27.01.1970 ret	98	05.07.1970
290.	1969/063	1969/066	25.11.1969	---	yetkisiz	97	02.03.1970
291.	1969/064	1969/069	04.12.1969	---	Myr	60	02.02.1970
292.	1969/065	1970/016	18.12.1969	96	24.03.1970 iptal	119	21.07.1970
293.	1969/067	1970/022	06.01.1970	112	28.04.1970 ret	281	03.02.1971
294.	1969/068	1970/034	08.01.1970	166	23.06.1970 ret	316	11.05.1971
295.	1969/069	1970/018	08.01.1970	89	07.04.1970 ret	320	21.02.1971
296.	1969/071	1970/014	20.01.1970	58	19.03.1970 ret	166	01.10.1970
297.	1970/001	1970/031	27.01.1970	140	16.06.1970 iptal	356	07.06.1971
298.	1970/003	1970/035	03.02.1970	140	23.06.1970 ret	316	07.05.1971
299.	1970/006	1970/029	26.02.1970	98	04.06.1970 ret	361	31.05.1971
300.	1970/007	1970/023	26.02.1970	75	12.05.1970 ret	172	26.10.1970
301.	1970/009	1970/011	19.03.1970	---	süre	56	14.05.1970
302.	1970/011	1970/036	24.03.1970	91	23.06.1970 ret	353	11.06.1971
303.	1970/012	1971/013	24.03.1970	315	02.02.1971 iptal	179	09.07.1971
304.	1970/017	1970/037	31.03.1970	86	25.06.1970 ret	314	04.05.1971
305.	1970/019	1971/009	07.04.1970	289	21.01.1971 iptal	87	18.04.1971
306.	1970/022	1971/020	28.04.1970	290	18.02.1971 ret	504	07.07.1972

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
307.	1970/023	1970/020	14.04.1970	---	geçici 6	84	05.07.1970
308.	1970/024	1970/025	14.05.1970	---	geçici 4	68	21.07.1970
309.	1970/025, 26	1970/032	21.05.1970	28	18.06.1970 iptal	178	17.12.1970
310.	1970/029	1970/048	11.06.1970	194	22.12.1970 iptal	117	18.04.1971
311.	1970/030	1970/046	11.06.1970	187	15.12.1970 iptal	124	18.04.1971
312.	1970/031	1971/021	16.06.1970	247	18.02.1971 ret	139	09.07.1971
313.	1970/032	1971/022	30.06.1970	238	23.02.1971 iptal	166	08.08.1971
314.	1970/034	1970/047	03.07.1970	172	22.12.1970 ret	171	01.06.1971
315.	1970/036	1970/050	03.07.1970	174	24.12.1970 ret	131	04.05.1971
316.	1970/037	1971/029	03.07.1970	249	09.03.1971 ret	89	06.08.1971
317.	1970/039	1971/044	02.02.1971	77	20.04.1971 iptal	240	16.12.1971
318.	1970/040	1971/073	26.11.1970	327	19.10.1971 iptal	255	02.07.1972
319.	1970/041	1971/037	26.11.1970	138	13.04.1971 ret	338	17.03.1972
320.	1970/042	1971/030	11.11.1970	118	09.03.1971 ret	269	23.11.1971
321.	1970/044	1970/042	17.11.1970	---	görevsizlik	134	30.03.1971
322.	1970/045	1970/044	26.11.1970	---	Myr	188	01.06.1971
323.	1970/046	1971/024	24.11.1970	98	02.03.1971 ret	155	04.08.1971
324.	1970/048	1972/003	24.11.1970	442	8-9.02.1972 iptal	243	19.10.1972
325.	1970/049	1971/011	26.11.1970	63	28.01.1971 iptal	96	04.05.1971
326.	1970/050	1971/031	26.11.1970	110	16.03.1971 ret	92	16.06.1971
327.	1970/051	1970/041	17.11.1970	---	yetkisiz	45	31.12.1970
328.	1970/052	1971/046	26.11.1970	152	27.04.1971 iptal	148	22.10.1971
329.	1970/053	1971/076	26.11.1970	329	21.10.1971 KYY	235	15.06.1972
330.	1970/054	1971/023	24.11.1970 02.03.1971	---	02.03.1971 açılmamış sayıldı	126	06.08.1971
331.	1970/055	1971/057	26.11.1970	201	15.06.1971 ret	244	24.02.1972
332.	1970/056	1971/045	17.11.1970	154	20.04.1971 KYY	240	16.12.1971
333.	1970/057	1971/033	24.12.1970	89	23.03.1971 KYY	136	06.08.1971
334.	1970/058	1970/045	26.11.1970	---	kişi	35	31.12.1970
335.	1970/063	1971/038	19.01.1971	84	13.04.1971 iptal	216	16.11.1971
336.	1971/001	1971/012	02.02.1971	---	Myr	134	16.06.1971
337.	1971/002	1971/036	02.02.1971	63	06.04.1971 ret	199	22.10.1971
338.	1971/003	1971/017	11.02.1971	---	Myr	115	06.08.1971
339.	1971/011	1971/053	02.03.1971	84	25.05.1971 ret	237	17.01.1972
340.	1971/017	1971/058	25.03.1971	82	15.06.1971 ret	219	10.02.1972

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
341.	1971/019	1971/061	06.04.1971	84	29.06.1971 iptal	226	10.02.1972
342.	1971/022	1971/054	13.04.1971	58	10.06.1971 ret	260	25.01.1972
343.	1971/027	1971/050	28.04.1971	8	06.05.1971 iptal	169	22.10.1971
344.	1971/028	1971/064	20.05.1971	49	08.07.1971 ret	341	16.06.1972
345.	1971/031	1972/005	15.06.1971	246	15-16.02.1972 iptal	239	14.10.1972
346.	1971/032	1971/065	10.06.1971	33	13.07.1971 ret	288	27.04.1972
347.	1971/037	1971/066	13.07.1971	2	15.07.1971 ret	263	04.04.1972
348.	1971/040	1971/082	12.10.1971	72	23.12.1971 iptal	151	23.05.1972
349.	1971/041	1971/067	17.08.1971	2	19.08.1971 iptal	182	15.01.1972
350.	1971/044	1972/029	21.10.1971	229	06.06.1972 iptal	270	03.03.1973
351.	1971/052	1972/001	07.12.1971	58	03.02.1972 iptal	118	07.06.1972
352.	1971/055	1972/060	29.02.1972	294	19.12.1972 iptal	103	01.04.1973
353.	1971/056	1972/017	06.01.1972	82	28.03.1972 ret	107	13.07.1972
354.	1971/057	1972/032	06.01.1972	153	08.06.1972 ret	135	21.10.1972
355.	1971/058	1972/022	06.01.1972	124	09.05.1972 iptal	65	13.07.1972
356.	1971/059	1972/019	06.01.1972	105	20.04.1972 iptal	143	08.10.1972
357.	1972/001	1972/020	03.02.1972	84	27.04.1972 ret	229	22.12.1972
358.	1972/002	1972/028	03.02.1972	110	23.05.1972 ret	212	21.11.1972
359.	1972/003	1972/006	17.02.1972	---	Myr	67	27.04.1972
360.	1972/004	1972/011	10.02.1972	14	24.02.1972 iptal	78	13.05.1972
361.	1972/010	1972/014	28.03.1972	---	Myr	46	13.05.1972
362.	1972/013	1972/018	27.03.1972	10	06.04.1972 iptal	1 109	07.04.1972M 24.07.1972
363.	1972/014	1972/034	04.05.1972	49	22.06.1972 iptal	203	11.01.1973
364.	1972/016	1972/049	16.05.1972	154	17.10.1972 iptal	145	01.03.1973
365.	1972/018	1972/024	16.05.1972	---	KYY	153	16.10.1972
366.	1972/019	1972/047	23.05.1972	135	05.10.1972 ret	211	12.01.1973
367.	1972/020	1972/055	23.05.1972	147	17.10.1972 ret	195	30.04.1973
368.	1972/024	1973/021	23.05.1972	350	08.05.1973 ret	187	31.12.1973
369.	1972/025	1972/036	23.05.1972	35	27.06.1972 iptal	122	27.10.1972
370.	1972/026	1972/038	06.06.1972	21	27.06.1972 iptal	194	07.01.1973
371.	1972/030	1972/031	08.06.1972	---	Myr	101	17.09.1972
372.	1972/031	1972/033	22.06.1972	---	Myr	42	03.09.1972
373.	1972/035	1972/062	03.07.1972	176	26.12.1972 iptal	92	28.03.1973
374.	1972/039	1972/054	03.10.1972	14	17.10.1972 ret	104	27.01.1973
375.	1972/040	1972/061	03.10.1972	84	26.12.1972 ret	92	28.03.1973

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
376.	1972/047	1972/056	21.11.1972	---	Myr	76	05.02.1973
377.	1972/049	1974/001	21.11.1972	415	10.01.1974 iptal	175	24.06.1974
378.	1972/051	1973/004	21.11.1972	65	25.01.1973 ret	117	21.05.1973
379.	1972/052	1973/005	12.12.1972	58	08.02.1973 ret	257	23.10.1973
380.	1972/053	1973/016	12.12.1972	119	10.04.1973 iptal	141	29.08.1973
381.	1972/056	1973/011	09.01.1973	56	06.03.1973 iptal	238	09.11.1973
382.	1973/001	1973/018	08.02.1973	68	17.04.1973 ret	124	29.08.1973
383.	1973/002	1973/014	09.01.1973	72	22.03.1973 iptal	160	29.08.1973
384.	1973/003	1973/037	08.02.1973	315	18-20.12.1973 iptal	170	18.06.1974
385.	1973/010	1973/012	22.03.1973	---	Myr	60	21.05.1973
386.	1973/012	1973/024	22.03.1973	77	07.06.1973 ret	155	09.11.1973
387.	1973/013	1973/023	22.03.1973	42	03.05.1973 ret	230	19.12.1973
388.	1973/014	1973/017	17.04.1973	---	Myr	25	21.05.1973
389.	1973/015	1973/019	08.05.1973	---	Myr	33	10.06.1973
390.	1973/019	1975/087	03.07.1973	651	15.04.1975 iptal	427	26.02.1976
391.	1973/021	1973/036	03.07.1973	154	04.12.1973 ret	84	26.02.1974
392.	1973/023	1974/002	22.10.1973	85	15.01.1974 ret	43	27.02.1974
393.	1973/025	1974/005	20.10.1973	122	19.02.1974 ret	122	21.06.1974
394.	1973/031	1973/030	22.10.1973	---	KYY	173	16.12.1973
395.	1973/032	1974/011	22.10.1973	155	26.03.1974 iptal	87	21.06.1974
396.	1973/033	1974/009	22.10.1973	143	14.03.1974 iptal	96	17.06.1974
397.	1973/035	1975/025	22.10.1973	491	25.02.1975 KYY	282	03.12.1975
398.	1973/036	1974/004	22.10.1973	115	14.02.1974 iptal	104	29.05.1974
399.	1973/037	1975/022	22.10.1973	491	11-14,25.02.1975 iptal	282	03.12.1975
400.	1973/038	1975/023	22.10.1973	491	11-14,25.02.1975 iptal	282	03.12.1975
401.	1973/039	1975/024	22.10.1973	491	25.02.1975 KYY	282	03.12.1975
402.	1973/041	1974/013	22.10.1973	185	25.04.1974 iptal	111	14.09.1974
403.	1973/042	1976/048	04.12.1973	1050	19.10.1976 iptal	203	10.05.1977
404.	1973/043	1973/039	13.12.1973	12	25.12.1973 iptal	55	18.02.1974
405.	1973/045	1974/007	13.12.1973	75	26.02.1974 iptal	92	29.05.1974
406.	1973/046	1974/021	13.12.1973	159	21.05.1974 iptal	104	02.09.1974
407.	1973/047	1973/038	25.12.1973	---	Myr	57	20.02.1974
408.	1974/001	1974/014	14.02.1974	75	30.04.1974 ret	57	26.06.1974
409.	1974/008	1974/019	25.04.1974	26	21.05.1974 iptal	71	04.08.1974

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
410.	1974/009	1974/022	25.04.1974	27	22.05.1974 iptal	58	19.07.1974
411.	1974/010	1974/012	25.04.1974	---	Myr	58	21.06.1974
412.	1974/012	1974/032	30.04.1974	161	15.07.1974 ret	150	12.12.1974
413.	1974/014	1974/018	09.05.1974	---	Myr	48	26.06.1974
414.	1974/017	1974/041	12.03.1974	210	08.10.1974 ret	103	29.01.1975
415.	1974/018	1974/042	22.05.1974	139	08.10.1974 iptal	103	29.01.1975
416.	1974/019	1974/031	11.06.1974	21	02.07.1974 iptal	10	12.07.1974
417.	1974/026	1974/048	15.07.1974	129	21.11.1974 iptal	69	29.01.1975
418.	1974/029	1974/033	25.07.1974	---	yetkisiz	23	17.08.1974
419.	1974/031	1974/043	24.09.1974	30	24.10.1974 ret	122	25.02.1975
420.	1974/033	1975/001	24.09.1974	105	07.01.1975 iptal	49	25.02.1975
421.	1974/034	1974/050	24.09.1974	65	28.11.1974 iptal	54	21.01.1975
422.	1974/035	1975/126	24.09.1974	224	06.05.1975 iptal	128	11.10.1975
423.	1974/036	1974/035	24.09.1974	---	Myr	125	27.01.1975
424.	1974/039	1974/051	24.09.1974	65	28.11.1974 iptal	62	29.01.1975
425.	1974/040	1975/004	24.10.1974	75	07.01.1975 iptal	49	25.02.1975
426.	1974/042	1975/062	12.11.1974	132	25.03.1975 iptal	70	03.06.1975
427.	1974/048	1975/010	03.12.1974	56	28.01.1975 iptal	99	07.05.1975
428.	1975/003	1975/035	17.02.1975	16	05.03.1975 iptal	90	03.06.1975
429.	1975/004	1975/036	17.02.1975	16	05.03.1975 iptal	120	03.07.1975
430.	1975/013	1975/020	17.02.1975	---	Myr	109	06.06.1975
431.	1975/030	1975/039	11.03.1975	---	Myr	144	02.08.1975
432.	1975/034	1975/070	11.03.1975	23	03.04.1975 iptal	61	03.06.1975
433.	1975/105	1975/122	06.05.1975	---	Myr	93	07.08.1975
434.	1975/131	1975/152	10.06.1975	0	10.06.1975 iptal	97	04.10.1975
435.	1975/145	1975/198	10.06.1975	126	14.10.1975 iptal	148	11.03.1976
436.	1975/147	1975/201	24.06.1975	119	21.10.1975 ret	139	09.04.1976
437.	1975/151	1975/177	08.07.1975	---	Myr	109	25.10.1975
438.	1975/152	1975/202	24.06.1975	119	21.10.1975 ret	170	09.04.1976
439.	1975/159	1975/216	08.07.1975	163	18.12.1975 iptal	105	12.04.1976
440.	1975/167	1976/019	25.09.1975	180	23.03.1976 ret	142	12.08.1976
441.	1975/179	1976/008	30.09.1975	128	05.02.1976 iptal	94	10.05.1976
442.	1975/183	1976/015	14.10.1975	154	16.03.1976 iptal	115	09.07.1976
443.	1975/186	1975/204	---		03.11.1975 iptal	62	04.01.1976
444.	1975/193	1976/016	25.11.1975	112	16.03.1976 ret	86	10.06.1976

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
445.	1975/197	1975/213	09.12.1975	---	Myr	111	09.04.1976
446.	1975/198	1976/018	09.12.1975	100	18.03.1976 ret	119	15.07.1976
447.	1975/200	1976/009	09.12.1975	63	10.02.1976 ret	89	10.05.1976
448.	1976/001	1976/028	20.01.1976	126	25.05.1976 iptal	83	16.08.1976
449.	1976/003	1976/023	22.01.1976	82	13.04.1976 ret	93	15.07.1976
450.	1976/005	1976/007	05.01.1976	---	Myr	63	09.04.1976
451.	1976/007	1976/035	25.03.1976	91	24.06.1976 iptal	113	15.09.1976
452.	1976/008	1976/011	02.03.1976	---	Myr	100	10.06.1976
453.	1976/009	1976/010	02.03.1976	---	Myr	135	15.07.1976
454.	1976/012	1976/038	25.03.1976	91	24.06.1976 iptal	89	21.09.1976
455.	1976/013	1976/031	25.03.1976	70	03.06.1976 ret	113	24.09.1976
456.	1976/023	1976/033	13.04.1976	58	10.06.1976 iptal	97	15.09.1976
457.	1976/025	1977/003	06.05.1976	266	27.01.1977 ret	222	06.09.1977
458.	1976/026	1976/047	06.05.1976	159	12.10.1976 KY Y	59	17.03.1977
459.	1976/027	1976/051	06.05.1976	200	18.22.11.1976 iptal	177	16.05.1977
460.	1976/031	1976/030	03.06.1976	---	Myr	224	13.01.1977
461.	1976/032	1976/056	10.06.1976	196	23.12.1976 iptal	89	22.03.1977
462.	1976/034	1976/052	10.06.1976	182	09.12.1976 iptal	96	15.03.1977
463.	1976/035	1976/049	10.06.1976	133	21.10.1976 iptal	53	23.12.1976
464.	1976/036	1977/002	10.06.1976	229	25.01.1977 iptal	104	09.05.1977
465.	1976/038	1976/046	24.06.1976	110	12.10.1976 iptal	100	20.01.1977
466.	1976/042	1977/046	15.10.1976	186	19.04.1977 iptal	73	01.07.1977
467.	1976/043	1977/004	16.11.1976	72	27.01.1977 iptal	84	21.04.1977
468.	1976/045	1977/001	12.10.1976	93	13.01.1977 ret	73	28.03.1978
469.	1976/050	1977/013	18.11.1976	89	15.02.1977 iptal	105	31.05.1977
470.	1976/051	1977/016	14.12.1976	86	10.03.1977 ret	107	25.06.1977
471.	1976/053	1977/015	14.12.1976	84	08.03.1977 iptal	68	17.05.1977
472.	1976/054	1977/008	14.12.1976	51	03.02.1977 iptal	94	08.05.1977
473.	1976/057	1977/071	28.12.1976	133	10.05.1977 iptal	230	26.12.1977
474.	1976/059	1977/006	01.02.1977	---	Myr	49	22.03.1977
475.	1976/060	1977/009	10.02.1977	---	Myr	96	17.05.1977
476.	1977/001	1977/020	01.02.1977	63	05.04.1977 ret	234	05.12.1977
477.	1977/003	1977/019	01.02.1977	51	24.03.1977 ret	81	13.06.1977
478.	1977/004	1977/074	01.02.1977	100	12.05.1977 iptal	37	18.06.1977
479.	1977/005	1977/045	01.02.1977	65	07.04.1977 iptal	65	11.06.1977

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
480.	1977/006	1977/014	01.02.1977	21	22.02.1977 iptal	34	28.03.1977
481.	1977/011	1977/133	24.03.1977	264	13.12.1977 iptal	118	17.05.1978
482.	1977/016	1977/086	24.03.1977	77	09.06.1977 iptal	177	02.11.1977
483.	1977/019	1977/082	24.03.1977	61	24.05.1977 ret	105	06.09.1977
484.	1977/035	1977/043	07.04.1977	---	Myr	54	31.05.1977
485.	1977/036	1977/130	07.04.1977	220	03.11.1977 ret	114	24.02.1978
486.	1977/042	1977/122	19.04.1977	177	13.10.1977 iptal	236	12.06.1978
487.	1977/043	1977/084	02.06.1977	0	02.06.1977 iptal	186	05.12.1977
488.	1977/060	1977/081	21.04.1977	33	24.05.1977 ret	105	06.09.1977
489.	1977/061	1977/047	21.04.1977	---	görevsizlik	30	21.05.1977
490.	1977/080	1977/123	09.06.1977	126	13.10.1977 iptal	69	21.12.1977
491.	1977/082	1977/117	14.06.1977	105	27.09.1977 iptal	109	14.01.1978
492.	1977/083	1977/088	14.06.1977	---	KYY	73	26.08.1977
493.	1977/086	1977/124	01.07.1977	104	13.10.1977 ret	59	11.12.1977
494.	1977/088	1977/120	01.07.1977	95	04.10.1977 ret	36	19.11.1977
495.	1977/089	1977/121	11.10.1977	---	Myr	71	21.12.1977
496.	1977/099	1977/116	27.09.1977	---	Myr	46	11.11.1977
497.	1977/100	1977/148	13.10.1977	70	22.12.1977 ret	128	29.04.1978
498.	1977/109	1977/131	22.09.1977	68	29.11.1977 iptal	99	08.03.1978
499.	1977/112	1977/128	22.09.1977	28	20.10.1977 ret	105	02.02.1978
500.	1977/117	1977/113	22.09.1977	0	22.09.1977 iptal	30	21.10.1977
501.	1977/119	1977/146	20.10.1977	63	22.12.1977 iptal	42	02.02.1978
502.	1977/121	1977/142	20.10.1977	61	20.12.1977 ret	90	20.03.1978
503.	1977/123	1978/016	03.11.1977	105	16.02.1978 ret	80	07.05.1978
504.	1977/127	1977/132	01.12.1977	---	Myr	63	02.02.1978
505.	1977/128	1977/140	20.12.1977	---	Myr	78	08.03.1978
506.	1977/129	1978/035	22.12.1977	119	20.04.1978 ret	61	20.06.1978
507.	1977/130	1978/013	01.12.1977	75	14.02.1978 iptal	74	01.06.1978
508.	1977/131	1978/042	22.12.1977	175	15.06.1978 ret	222	23.01.1979
509.	1977/132	1978/006	01.12.1977	56	26.01.1978 ret	68	14.03.1978
510.	1977/141	1978/005	26.01.1978	---	Myr	66	12.03.1978
511.	1978/003	1978/003	26.01.1978	---	KYY	7	02.02.1978
512.	1978/005	1978/011	02.02.1978	---	geçici 4	18	20.02.1978
513.	1978/006	1978/012	02.02.1978	---	KYY	18	20.02.1978
514.	1978/007	1978/007	02.02.1978	---	KYY	18	20.02.1978

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
515.	1978/008	1978/008	02.02.1978	---	KYY	18	20.02.1978
516.	1978/009	1978/009	02.02.1978	---	KYY	18	20.02.1978
517.	1978/011	1978/014	16.02.1978	---	geçici 4	24	12.03.1978
518.	1978/013	1978/041	13.04.1978	63	15.06.1978 ret	222	23.01.1979
519.	1978/014	1979/006	21.03.1978	308	23.01.1979 iptal	96	14.04.1979
520.	1978/015	1978/028	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
521.	1978/016	1978/026	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
522.	1978/017	1978/017	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
523.	1978/018	1978/018	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
524.	1978/019	1978/019	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
525.	1978/020	1978/020	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
526.	1978/021	1978/021	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
527.	1978/022	1978/022	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
528.	1978/023	1978/023	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
529.	1978/024	1978/024	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
530.	1978/025	1978/025	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
531.	1978/026	1978/033	20.04.1978	---	Myr	62	11.06.1978
532.	1978/027	1978/027	21.03.1978	---	KYY	21	11.04.1978
533.	1978/028	1978/036	13.04.1978	40	23.05.1978 iptal	32	24.06.1978
534.	1978/029	1978/032	20.04.1978	---	işin geri çevrilmesi	70	11.06.1978
535.	1978/031	1978/050	20.04.1978	196	02.11.1978 ret	105	13.03.1979
536.	1978/032	1978/031	20.04.1978	---	dilekçe ret	70	11.06.1978
537.	1978/035	1978/051	20.04.1978	196	02.11.1978 ret	105	13.03.1979
538.	1978/036	1978/052	20.04.1978	196	02.11.1978 ret	105	13.03.1979
539.	1978/038	1978/049	25.05.1978	161	02.11.1978 iptal	40	12.02.1979
540.	1978/039	1978/053	25.05.1978	166	07.11.1978 iptal	35	12.02.1979
541.	1978/040	1978/066	25.05.1978	210	21.12.1978 iptal	114	03.04.1979
542.	1978/041	1978/037	25.05.1978	---	Myr	66	11.07.1978
543.	1978/042	1978/056	25.05.1978	166	07.11.1978 iptal	98	12.02.1979
544.	1978/043	1978/061	25.05.1978	182	23.11.1978 KYY	97	30.03.1979
545.	1978/045	1978/055	13.06.1978	147	07.11.1978 KYY	36	12.02.1979
546.	1978/046	1978/054	13.06.1978	147	07.11.1978 iptal	36	12.02.1979
547.	1978/047	1978/057	13.06.1978	149	09.11.1978 iptal	49	03.02.1979
548.	1978/048	1978/040	13.06.1978	---	Myr	224	23.01.1979
549.	1978/049	1978/063	22.06.1978	175	14.12.1978 ret	107	31.03.1979

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
550.	1978/050	1978/043	22.06.1978	---	görevsizlik	17	09.07.1978
551.	1978/051	1978/044	29.06.1978	---	Myr	244	28.02.1979
552.	1978/052	1978/064	29.06.1978	168	14.12.1978 ret	107	31.03.1979
553.	1978/053	1978/045	29.06.1978	---	Myr	244	28.02.1979
554.	1978/054	1979/009	29.06.1978	224	08.02.1979 ret	75	24.04.1979
555.	1978/055	1978/046	29.06.1978	---	Myr	244	28.02.1979
556.	1978/056	1978/060	29.06.1978	147	23.11.1978 ret	128	30.03.1979
557.	1978/057	1978/048	24.10.1978	---	Myr	126	28.02.1979
558.	1978/058	1978/065	24.10.1978	58	21.12.1978 iptal	64	12.02.1979
559.	1978/059	1979/011	02.11.1978	117	27.02.1979 ret	103	10.06.1979
560.	1978/061	1979/012	02.11.1978	117	27.02.1979 ret	103	10.06.1979
561.	1978/062	1979/013	02.11.1978	117	27.02.1979 ret	103	10.06.1979
562.	1978/065	1979/027	12.12.1978	182	12.06.1979 ret	308	18.01.1980
563.	1978/067	1979/014	12.12.1978	91	13.03.1979 iptal	101	24.05.1979
564.	1978/068	1979/019	16.01.1979	86	12.04.1979 iptal	59	10.06.1979
565.	1978/069	1979/003	16.01.1979	---	KYY	88	14.04.1979
566.	1978/070	1979/007	16.01.1979	23	08.02.1979 iptal	69	18.04.1979
567.	1978/071	1979/005	16.01.1979	---	Myr	88	14.04.1979
568.	1978/074	1979/043	16.01.1979	315	27.11.1979 KYY	84	21.02.1980
569.	1978/075	1979/008	16.01.1979	23	08.02.1979 KYY	69	18.04.1979
570.	1979/001	1979/030	25.01.1979	147	21.06.1979 ret	208	14.01.1980
571.	1979/002	1979/031	25.01.1979	147	21.06.1979 ret	208	14.01.1980
572.	1979/004	1979/016	20.03.1979	---	Myr	62	10.06.1979
573.	1979/005	1979/029	20.03.1979	91	19.06.1979 ret	213	18.01.1980
574.	1979/007	1979/018	12.04.1979	---	görevsizlik	98	19.07.1979
575.	1979/008	1979/035	12.04.1979	77	28.06.1979 ret	154	29.11.1979
576.	1979/009	1979/044	12.04.1979	229	27.11.1979 ret	75	13.03.1980
577.	1979/011	1979/017	12.04.1979	---	KYY	58	10.06.1979
578.	1979/012	1979/025	12.04.1979	55	05.06.1979 iptal	44	19.07.1979
579.	1979/013	1979/021	10.05.1979	---	KYY	60	09.07.1979
580.	1979/014	1979/033	15.05.1979	44	28.06.1979 iptal	11	09.07.1979
581.	1979/015	1979/032	15.05.1979	44	28.06.1979 iptal	11	09.07.1979
582.	1979/016	1979/028	10.05.1979	40	19.06.1979 iptal	20	09.07.1979
583.	1979/018	1979/026	05.06.1979	---	Myr	44	19.07.1979
584.	1979/019	1979/039	05.06.1979	126	09.10.1979 iptal	99	16.01.1980

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
585.	1979/022	1979/045	14.06.1979	187	18.12.1979 iptal	144	11.05.1980
586.	1979/023	1980/009	14.06.1979	229	29.01.1980 ret	145	23.06.1980
587.	1979/024	1979/036	---		02.10.1979 Myr	58	29.11.1979
588.	1979/025	1979/046	14.06.1979	188	19.12.1979 iptal	134	11.05.1980
589.	1979/026	1980/001	14.06.1979	215	15.01.1980 ret	57	13.03.1980
590.	1979/027	1979/034	28.06.1979	---	Myr	153	29.11.1979
591.	1979/028	1980/013	28.06.1979	229	12.02.1980 ret	93	15.05.1980
592.	1979/029	1979/041	23.10.1979	---	Myr	84	16.01.1980
593.	1979/030	1980/002	02.10.1979	105	15.01.1980 iptal	73	29.03.1980
594.	1979/031	1980/059	23.10.1979	401	27.11.1980 ret	42	08.01.1981
595.	1979/033	1979/042	23.10.1979	---	Myr	80	16.01.1980
596.	1979/035	1980/017	02.10.1979	156	06.03.1980 ret	95	09.06.1980
597.	1979/036	1979/040	11.10.1979	---	Myr	101	21.02.1980
598.	1979/037	1980/026	13.11.1979	168	29.04.1980 ret	116	23.08.1980
599.	1979/038	1980/011	13.11.1979	77	29.01.1980 iptal	106	15.05.1980
600.	1979/039	1980/003	25.12.1979	30	24.01.1980 iptal	28	21.02.1980
601.	1979/041	1979/047	25.12.1979	---	KYY	57	21.02.1980
602.	1980/001	1980/025	24.01.1980	96	29.04.1980 ret	116	23.08.1980
603.	1980/009	1980/040	29.01.1980	135	12.06.1980 iptal	143	03.11.1980
604.	1980/010	1980/069	05.02.1980	310	11.12.1980 ret	114	04.03.1981
605.	1980/015	1980/056	19.02.1980	268	13.11.1980 Myr	90	11.03.1981
606.	1980/016	1980/047	13.03.1980	112	03.07.1980 ret	123	03.11.1980
607.	1980/017	1980/027	04.03.1980	56	29.04.1980 ret	188	03.11.1980
608.	1980/018	1980/029	04.03.1980	56	29.04.1980 ret	116	23.08.1980
609.	1980/019	1980/048	13.03.1980	112	03.07.1980 ret	123	03.11.1980
610.	1980/020	1980/057	25.03.1980	238	18.11.1980 ret	61	18.01.1981
611.	1980/021	1980/019	25.03.1980	---	Myr	76	09.06.1980
612.	1980/022	1980/018	13.03.1980	---	Myr	88	09.06.1980
613.	1980/023	1980/028	13.03.1980	47	29.04.1980 ret	188	03.11.1980
614.	1980/027	1981/009	22.05.1980	250	27.01.1981 iptal	65	02.04.1981
615.	1980/028	1980/045	15.04.1980	77	01.07.1980 iptal	94	03.10.1980
616.	1980/029	1981/022	22.05.1980	364	21.05.1981 iptal	89	18.08.1981
617.	1980/033	1980/046	22.05.1980	42	03.07.1980 ret	123	03.11.1980
618.	1980/034	1980/058	22.05.1980	180	18.11.1980 ret	61	18.01.1981
619.	1980/035	1980/061	22.05.1980	196	04.12.1980 ret	118	01.04.1981

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
620.	1980/038	1980/034	22.05.1980	---	Myr	103	02.09.1980
621.	1980/040	1980/037	22.05.1980	---	Süre	103	02.09.1980
622.	1980/042	1981/005	03.06.1980	238	27.01.1981 ret	65	02.04.1981
623.	1980/043	1980/064	03.06.1980	184	04.12.1980 ret	118	01.04.1981
624.	1980/045	1981/011	03.06.1980	245	03.02.1981 ret	93	13.05.1981
625.	1980/047	1981/006	03.06.1980	238	27.01.1981 ret	65	02.04.1981
626.	1980/048	1980/041	17.06.1980	---	Myr	138	03.11.1980
627.	1980/051	1980/042	19.06.1980	---	Myr	136	03.11.1980
628.	1980/052	1981/007	25.09.1980	124	27.01.1981 ret	65	02.04.1981
629.	1980/053	1981/008	25.09.1980	123	27.01.1981 ret	65	02.04.1981
630.	1980/054	1980/063	25.09.1980	70	04.12.1980 ret	118	01.04.1981
631.	1980/055	1980/062	25.09.1980	70	04.12.1980 ret	118	01.04.1981
632.	1980/056	1980/049	25.09.1980	---	Myr	58	03.11.1980
633.	1980/058	1980/066	25.09.1980	70	04.12.1980 ret	118	01.04.1981
634.	1980/059	1980/053	25.09.1980	---	Myr	78	23.11.1980
635.	1980/061	1980/065	25.09.1980	70	04.12.1980 ret	118	01.04.1981
636.	1980/062	1980/067	25.09.1980	70	04.12.1980 ret	118	01.04.1981
637.	1980/063	1980/068	25.09.1980	77	11.12.1980 ret	71	20.02.1981
638.	1980/064	1981/015	06.11.1980	154	09.04.1981 ret	38	17.05.1981
639.	1980/066	1981/002	06.11.1980	70	15.01.1981 ret	100	25.04.1981
640.	1980/067	1981/023	06.11.1980	196	21.05.1981 KYY	95	24.08.1981
641.	1980/068	1981/003	06.11.1980	70	15.01.1981 ret	100	25.04.1981
642.	1980/070	1981/004	06.11.1980	70	15.01.1981 ret	100	25.04.1981
643.	1980/072	1981/012	06.11.1980	89	03.02.1981 ret	99	13.05.1981
644.	1980/076	1981/016	13.01.1981	86	09.04.1981 ret	38	17.05.1981
645.	1980/077	1981/013	29.01.1981	28	26.02.1981 ret	58	25.04.1981
646.	1981/001	1981/017	13.01.1981	86	09.04.1981 ret	38	17.05.1981
647.	1981/002	1981/021	10.02.1981	84	05.05.1981 ret	140	22.09.1981
648.	1981/003	1981/027	10.02.1981	289	26.11.1981 ret	70	03.02.1982
649.	1981/004	1981/028	10.02.1981	289	26.11.1981 ret	70	03.02.1982
650.	1981/005	1981/014	19.03.1981	---	Myr	60	17.05.1981
651.	1981/006	1981/020	09.04.1981	0	09.04.1981 ret	131	18.08.1981
652.	1981/008	1982/003	05.05.1981	366	06.05.1982 ret	168	30.11.1983
653.	1981/010	1983/016	21.05.1981	931	08.12.1983 ret	243	07.08.1984
654.	1981/012	1982/007	26.11.1981	341	02.11.1982 KYY	118	28.02.1983

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
655.	1981/013	1983/008	26.11.1981	518	28.04.1983 ret	346	09.04.1984
656.	1981/015	1981/025	26.11.1981	---	Askeri dönem	40	05.01.1982
657.	1981/016	1981/029	26.11.1981	33	29.12.1981 ret	144	22.05.1982
658.	1982/001	1983/010	06.05.1982	398	07.06.1983 ret	312	15.04.1984
659.	1982/004	1983/017	16.09.1982	460	20.12.1983 ret	358	13.12.1984
660.	1982/006	1983/009	16.09.1982	243	17.05.1983 ret	328	15.04.1984
661.	1982/011	1983/001	12.01.1983	---	şahıs		---
662.	1982/012	1983/002	12.01.1983	---	İşin geri çevrilmesi		---
663.	1983/001	1983/005	26.04.1983	0	26.04.1983 ret	354	15.04.1984
664.	1983/002	1983/004	19.04.1983	---	İşin geri çevrilmesi		---
665.	1983/003	1983/003	19.04.1983	---	Şahıs		---
666.	1983/004	1983/006	28.04.1983	---	Myr	407	11.06.1984
667.	1983/005	1983/007	28.04.1983	---	Myr	407	11.06.1984
668.	1983/006	1983/013	17.11.1983	---	Geçici 15		---
669.	1983/007	1983/014	17.11.1983	---	Geçici 15		---
670.	1983/008	1983/015	17.11.1983	---	Geçici 15		---
671.	1983/009	1984/001	07.06.1983	233	26.01.1984 iptal	334	13.12.1984
672.	1983/010	1983/011	21.06.1983	---	İşin geri çevrilmesi		---
673.	1983/011	1983/012	17.11.1983	---	Geçici 15		---
674.	1983/012	1984/005	08.12.1983	110	27.03.1984 ret	133	07.08.1984
675.	1984/001	1984/002	31.01.1984	30	01.03.1984 ret	61	01.05.1984
676.	1984/002	1984/003	31.01.1984	30	01.03.1984 ret	61	01.05.1984
677.	1984/003	1984/004	27.03.1984	---	Myr	182	25.09.1984
678.	1984/004	1984/009	12.04.1984	161	20.09.1984 ret	177	21.02.1985
679.	1984/005	1984/006	01.05.1984	---	Şahıs görevsizlik		---
680.	1984/006	1985/001	24.04.1984	262	11.01.1985 ret	167	17.06.1985
681.	1984/007	1984/007	22.05.1984	---	Şahıs		---
682.	1984/008	1984/010	22.05.1984	121	20.09.1984 ret	109	28.12.1984
683.	1984/009	1985/004	22.05.1984	272	18.02.1985 ret	128	26.06.1985
684.	1984/010	1985/002	13.09.1984	131	22.01.1985 ret	118	17.06.1985
685.	1984/011	1984/011	13.09.1984	63	15.11.1984 iptal	100	22.02.1985
686.	1984/012	1985/006	13.09.1984	169	01.03.1985 iptal	77	17.05.1985
687.	1984/013	1984/008	13.09.1984	---	İşin geri çevrilmesi		---
688.	1984/014	1985/007	13.09.1984	273	13.06.1985 iptal	72	24.08.1985
689.	1984/015	1985/005	15.11.1984	96	19.02.1985 ret	202	11.06.1985

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
690.	1984/016	1984/013	11.12.1984	---	Şahıs		---
691.	1984/017	1984/012	11.12.1984	---	Myr	72	21.02.1985
692.	1985/001	1986/004	05.02.1985	385	25.02.1986 iptal	135	10.07.1986
693.	1985/002	1985/016	05.02.1985	234	27.09.1985 ret	69	05.12.1985
694.	1985/003	1985/008	07.02.1985	131	18.06.1985 iptal	122	18.10.1985
695.	1985/004	1985/003	14.02.1985	---	Başvuran yetkisiz		---
696.	1985/005	1985/023	25.06.1985	168	10.12.1985 ret	32	21.01.1986
697.	1985/006	1985/009	25.06.1985	---	Işin geri çevrilmesi		---
698.	1985/007	1985/022	25.06.1985	156	28.11.1985 ret	53	21.01.1986
699.	1985/008	1986/027	Hatalı		26.11.1986 iptal	264	14.08.1987
700.	1985/009	1986/014	17.09.1985	282	26.06.1986 ret	326	17.05.1987
701.	1985/010	1985/014	02.08.1985	---	Işin geri çevrilmesi		---
702.	1985/011	1986/029	02.08.1985	496	11.12.1986 iptal	120	18.04.1987
703.	1985/012	1985/010	02.08.1985	---	Başvuran yetkisiz		---
704.	1985/013	1985/012	02.08.1985	---	Işin geri çevrilmesi		---
705.	1985/014	1985/015	02.08.1985	---	Işin geri çevrilmesi		---
706.	1985/015	1985/013	02.08.1985	---	Işin geri çevrilmesi		---
707.	1985/016	1986/005	17.09.1985	168	04.03.1986 ret	66	09.05.1986
708.	1985/017	1986/006	17.09.1985	168	04.03.1986 ret	66	09.05.1986
709.	1985/018	1986/007	17.09.1985	168	04.03.1986 ret	66	09.05.1986
710.	1985/019	1985/021	13.08.1985	107	28.11.1985 ret	25	22.12.1985
711.	1985/020	1986/030	26.09.1985	454	24.12.1986 iptal	81	15.03.1987
712.	1985/021	1986/023	26.09.1985	375	06.10.1986 ret	159	14.03.1987
713.	1985/022	1987/002	17.09.1985	483	13.01.1987 ret	204	05.07.1987
714.	1985/023	1986/002	17.09.1985	490	20.01.1986 ret	88	16.04.1986
715.	1985/024	1987/006	17.09.1985	525	24.02.1987 iptal	261	12.11.1987
716.	1985/025	1986/008	26.09.1985	166	11.03.1986 ret	86	05.06.1986
717.	1985/026	1985/017	15.10.1985	---	Myr	51	05.12.1985
718.	1985/027	1985/018	15.10.1985	---	Işin geri çevrilmesi		---
719.	1985/028	1985/019	24.10.1985	---	Işin geri çevrilmesi		---
720.	1985/029	1985/020	28.11.1985	---	Işin geri çevrilmesi		---
721.	1985/030	1986/010	28.11.1985	110	18.03.1986 ret	18	15.05.1986
722.	1985/031	1986/011	24.10.1985	154	27.03.1986 ret	43	09.05.1986
723.	1985/032	1986/009	28.11.1985	103	11.03.1986 ret	59	09.05.1986
724.	1985/033	1986/022	16.01.1986	238	11.09.1986 ret	90	10.12.1986

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
725.	1986/001	1987/010	16.01.1986	474	05.05.1987 ret	183	21.11.1987
726.	1986/002	1986/001	20.01.1986	---	Görevsizlik	86	16.04.1986
727.	1986/003	1986/015	04.02.1986	149	03.07.1986 ret	191	10.12.1986
728.	1986/004	1986/003	04.02.1986	---	Işin geri çevrilmesi		---
729.	1986/005	1987/007	18.02.1986	394	19.03.1987 iptal	279	12.11.1987
730.	1986/006	1986/012	04.03.1986	44	17.04.1986 ret	49	05.06.1986
731.	1986/007	1986/016	06.03.1986	119	03.07.1986 ret	191	10.12.1986
732.	1986/008	1986/017	06.03.1986	119	03.07.1986 ret	191	10.12.1986
733.	1986/009	1986/018	06.03.1986	119	03.07.1986 ret	191	10.12.1986
734.	1986/010	1986/019	06.03.1986	119	03.07.1986 ret	191	10.12.1986
735.	1986/011	1986/026	27.03.1986	222	04.11.1986 iptal	110	22.02.1987
736.	1986/012	1987/004	17.04.1986	300	11.02.1987 ret	253	21.11.1987
737.	1986/013	1987/012	28.04.1986	389	22.05.1987 ret	119	18.09.1987
738.	1986/014	1986/013	06.05.1986	---	Işin geri çevrilmesi		---
739.	1986/015	1987/001	20.05.1986	231	06.01.1987 ret	274	04.10.1987
740.	1986/016	1986/025	27.05.1986	147	21.10.1986 ret	102	31.01.1987
741.	1986/017	1987/011	03.06.1986	353	22.05.1987 iptal	119	18.09.1987
742.	1986/018	1986/024	26.06.1986	105	09.10.1986 iptal	102	31.01.1987
743.	1986/019	1987/003	26.06.1986	215	27.01.1987 ret	145	28.05.1987
744.	1986/020	1987/009	29.07.1986	245	31.03.1987 iptal	58	28.05.1987
745.	1986/021	1986/020	29.07.1986	---	Işin geri çevrilmesi		---
746.	1986/022	1986/028	29.07.1986	126	02.12.1986 iptal	149	30.04.1987
747.	1986/023	1986/021	11.09.1986	---	Işin geri çevrilmesi		---
748.	1986/024	1987/008	20.11.1986	131	31.03.1987 ret	58	28.05.1987
749.	1987/001	1987/018	10.02.1987	213	11.09.1987 iptal	199	29.03.1988
750.	1987/002	1987/005	18.02.1987	---	Geçici 15		---
751.	1987/003	1987/013	17.03.1987	66	22.05.1987 iptal	119	18.09.1987
752.	1987/004	1987/020	21.04.1987	156	24.09.1987 ret	91	23.12.1987
753.	1987/005	1987/021	21.04.1987	156	24.09.1987 ret	91	23.12.1987
754.	1987/006	1987/014	05.05.1987	17	22.05.1987 KYY	119	18.09.1987
755.	1987/007	1987/022	07.05.1987	140	24.09.1987 ret	91	23.12.1987
756.	1987/008	1987/023	02.06.1987	114	24.09.1987 ret	91	23.12.1987
757.	1987/009	1987/015	18.06.1987	---	Görevsizlik	77	04.09.1987
758.	1987/010	1987/024	02.06.1987	114	24.09.1987 ret	91	23.12.1987
759.	1987/011	1988/002	18.06.1987	217	21.01.1988 iptal	67	29.03.1988

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
760.	1987/012	1988/003	18.06.1987	224	28.01.1988 iptal	252	07.10.1988
761.	1987/013	1987/016	01.07.1987	---	Myr	95	04.10.1987
762.	1987/014	1988/001	01.07.1987	188	05.01.1988 ret	230	23.08.1988
763.	1987/015	1987/025	15.07.1987	132	24.09.1987 ret	91	23.12.1987
764.	1987/016	1988/008	15.07.1987	279	19.04.1988 iptal	125	23.08.1988
765.	1987/017	1987/019	02.09.1987	15	17.09.1987 ret	341	24.08.1988
766.	1987/018	1988/023	02.09.1987	294	22.06.1988 iptal	157	26.11.1988
767.	1987/019	1987/031	02.09.1987	83	24.11.1987 ret	126	29.03.1988
768.	1987/020	1987/017	02.09.1987	---	Işin geri çevrilmesi		---
769.	1987/021	1988/025	02.09.1987	300	28.06.1988 iptal	199	08.01.1989
770.	1987/022	1988/019	01.09.1987	286	13.06.1988 iptal	32	15.07.1988
771.	1987/023 1987/025	1987/027	17.09.1987 29.09.1987	21	08.10.1987 iptal	6	14.10.1987
772.	1987/024	1987/032	29.09.1987	56	24.11.1987 ret	247	28.07.1988
773.	1987/026	1987/028	03.11.1987	---	Işin geri çevrilmesi		---
774.	1987/027	1987/029	03.11.1987	---	Işin geri çevrilmesi		---
775.	1987/028	1988/016	12.11.1987	204	03.06.1988 iptal	66	20.08.1988
776.	1987/029	1987/030	12.11.1987	---	Başvuran yetkisiz		---
777.	1987/030	1988/005	24.11.1987	112	15.03.1988 ret	135	28.07.1988
778.	1987/031	1988/013	03.12.1987	181	01.06.1988 iptal	70	20.08.1988
779.	1987/032	1988/014	03.12.1987	181	01.06.1988 KYY	70	20.08.1988
780.	1987/033	1988/015	03.12.1987	181	01.06.1988 KYY	70	20.08.1988
781.	1987/034	1987/033	03.12.1987	---	Işin geri çevrilmesi		---
782.	1987/035	1988/017	---		03.06.1988 KYY	68	20.08.1988?
783.	1987/036	1988/056	05.01.1988	353	23.12.1988 KYY	219	30.07.1989
784.	1988/001	1988/026	09.02.1988	142	30.06.1988 ret	179	26.11.1988
785.	1988/002	1988/004	04.02.1988	---	Başvuran yetkisiz		---
786.	1988/003	1989/004	04.02.1988	349	18.01.1989 ret	103	03.05.1989
787.	1988/004	1989/003	09.02.1988	338	12.01.1989 ret	363	10.01.1990
788.	1988/005	1988/055	03.03.1988	294	22.12.1988 iptal	215	25.07.1989
789.	1988/006	1988/006	17.03.1988	---	Myr	146	20.08.1988
790.	1988/007	1988/027	23.03.1988	188	27.09.1988 ret	101	26.12.1988
791.	1988/008	1988/007	06.04.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
792.	1988/009	1988/028	23.03.1988	188	27.09.1988 ret	90	26.12.1988
793.	1988/010	1988/010	03.05.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
794.	1988/011	1988/011	03.05.1988	21	24.05.1988 iptal	65	28.07.1988

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
795.	1988/012	1988/032	03.05.1988	148	28.09.1988 ret	45	11.12.1988
796.	1988/013	1988/009	03.05.1988	---	Başvuran yetkisiz		---
797.	1988/014	1988/018	03.05.1988	42	14.06.1988 iptal	30	14.07.1988
798.	1988/015	1989/009	13.05.1988	277	14.02.1989 ret	620	04.02.1991
799.	1988/016	1988/029	13.05.1988	137	27.09.1988 ret	90	26.12.1988
800.	1988/017	1988/034	31.05.1988	148	26.10.1988 KYY	46	11.12.1988
801.	1988/018	1988/035	31.05.1988	148	26.10.1988 KYY	46	11.12.1988
802.	1988/019	1988/033	31.05.1988	148	26.10.1988 iptal	46	11.12.1988
803.	1988/020	1988/036	31.05.1988	148	26.10.1988 KYY	46	11.12.1988
804.	1988/021	1988/037	31.05.1988	148	26.10.1988 KYY	46	11.12.1988
805.	1988/022	1988/038	31.05.1988	148	26.10.1988 KYY	46	11.12.1988
806.	1988/023	1988/039	31.05.1988	148	26.10.1988 KYY	46	11.12.1988
807.	1988/024	1988/012	24.05.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
808.	1988/025	1988/030	31.05.1988	119	27.09.1988 KYY	23	20.10.1988
809.	1988/026	1988/020	14.06.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
810.	1988/027	1988/031	14.06.1988	105	27.09.1988 KYY	23	20.10.1988
811.	1988/028	1988/024	28.06.1988	---	KYY	53	20.08.1988
812.	1988/029	1989/002	14.06.1988	212	12.01.1989 ret	13	25.01.1989
813.	1988/030	1988/021	14.06.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
814.	1988/031	1988/022	21.06.1988	---	Başvuran yetkisiz		---
815.	1988/032	1989/010	14.07.1988	229	28.02.1989 iptal	126	22.06.1989
816.	1988/033	1989/017	14.07.1988	244	15.03.1989 ret	99	22.06.1989
817.	1988/034	1989/026	15.09.1988	279	21.06.1989 ret	167	05.12.1989
818.	1988/035	1989/013	15.09.1988	180	14.03.1989 iptal	193	25.08.1989
819.	1988/036	1989/024	15.09.1988	260	02.06.1989 ret	118	28.09.1989
820.	1988/037	1989/036	15.09.1988	358	08.09.1989 iptal	133	18.01.1990
821.	1988/038	1989/007	22.09.1988	139	08.02.1989 iptal	23	03.05.1989
822.	1988/039	1989/029	03.11.1988	245	06.07.1989 ret	215	08.02.1990
823.	1988/040	1988/040	03.11.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
824.	1988/041	1988/042	03.11.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
825.	1988/042	1988/043	03.11.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
826.	1988/043	1988/044	03.11.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
827.	1988/044	1988/041	03.11.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
828.	1988/045	1989/014	22.11.1988	112	14.03.1989 KYY	164	25.08.1989
829.	1988/046	1989/015	22.11.1988	112	14.03.1989 KYY	164	25.08.1989

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
830.	1988/047	1988/045	29.11.1988	---	KYY	12	11.12.1988
831.	1988/048	1988/046	29.11.1988	---	KYY	12	11.12.1988
832.	1988/049	1988/047	29.11.1988	---	KYY	12	11.12.1988
833.	1988/050	1989/027	29.11.1988	206	23.06.1989 ret	103	04.10.1989
834.	1988/051	1989/018	16.12.1988	137	02.05.1989 ret	243	04.01.1990
835.	1988/052	1989/019	16.12.1988	137	02.05.1989 ret	243	04.01.1990
836.	1988/053	1989/020	16.12.1988	137	02.05.1989 ret	243	04.01.1990
837.	1988/054	1988/048	07.12.1988	---	Işin geri çevrilmesi		---
838.	1988/055	1988/049	21.12.1988	---	KYY	18	08.01.1989
839.	1988/056	1988/050	21.12.1988	---	KYY	18	08.01.1989
840.	1988/057	1988/051	21.12.1988	---	KYY	18	08.01.1989
841.	1988/058	1988/052	21.12.1988	---	KYY	18	08.01.1989
842.	1988/059	1988/053	21.12.1988	---	KYY	18	08.01.1989
843.	1988/060	1988/054	21.12.1988	---	KYY	18	08.01.1989
844.	1988/061	1989/028	21.12.1988	189	28.06.1989 iptal	98	04.10.1989
845.	1988/062	1990/003	28.12.1988	40	06.02.1990 iptal	275	12.10.1990
846.	1988/063	1989/047	02.01.1989	330	28.11.1989 ret	753	10.01.1992
847.	1988/064	1990/002	02.01.1989	395	01.02.1990 iptal	79	21.04.1990
848.	1988/065	1989/001	12.01.1989	---	Başvuran yetkisiz		---
849.	1989/001	1989/012	06.01.1989	60	07.03.1989 iptal	120	05.07.1989
850.	1989/002	1989/006	Hatalı	---	07.02.1989 KYY	8	15.02.1989
851.	1989/003	1989/005	26.01.1989	---	Myr	10	05.02.1989
852.	1989/004	1989/023	26.01.1989	110	16.05.1989 iptal	151	08.10.1989
853.	1989/005	1989/008	14.02.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
854.	1989/006	1989/042	21.02.1989	259	07.11.1989 iptal	151	06.04.1990
855.	1989/007	1989/025	14.02.1989	119	13.06.1989 iptal	117	08.10.1989
856.	1989/008	1989/011	07.03.1989	---	Şahıs		---
857.	1989/009	1990/008	15.03.1989	429	18.05.1990 iptal	69	26.07.1990
858.	1989/010	1989/016	15.03.1989	---	Şahıs		---
859.	1989/011	1989/048	29.03.1989	258	12.12.1989 ret	41	22.01.1990
860.	1989/012	1990/001	28.04.1989	279	01.02.1990 KYY	19	20.02.1990
861.	1989/013	1989/021	11.05.1989	---	Şahıs		---
862.	1989/014	1989/049	11.05.1989	222	19.12.1989 ret	72	02.03.1990
863.	1989/015	1989/022	11.05.1989	---	Şahıs		---
864.	1989/016	1989/030	05.09.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
865.	1989/017	1990/033	05.09.1989	462	11.12.1990 ret	186	15.06.1991
866.	1989/018	1989/031	05.09.1989	---	10 yıl	40	15.10.1989
867.	1989/019	1989/032	05.09.1989	---	KYY	40	15.10.1989
868.	1989/020	1989/033	05.09.1989	---	KYY	40	15.10.1989
869.	1989/021	1989/034	05.09.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
870.	1989/022	1989/035	05.09.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
871.	1989/023	1990/026	07.09.1989	413	25.10.1990 ret	76	09.01.1991
872.	1989/024	1989/037	27.09.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
873.	1989/025	1989/038	27.09.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
874.	1989/026	1989/039	27.09.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
875.	1989/027	1989/040	27.09.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
876.	1989/028	1990/018	03.11.1989	249	10.07.1990 ret	1114	28.07.1993
877.	1989/029	1990/019	03.11.1989	249	10.07.1990 ret	1114	28.07.1993
878.	1989/030	1989/041	03.11.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
879.	1989/031	1989/043	14.11.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
880.	1989/032	1989/044	14.11.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
881.	1989/033	1989/045	14.11.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
882.	1989/034	1989/046	14.11.1989	---	Işin geri çevrilmesi		---
883.	1989/035	1990/022	12.12.1989	219	19.07.1990 ret	245	21.03.1991
884.	1990/001	1990/021	11.01.1990	187	17.07.1990 ret	364	16.07.1991
885.	1990/002	1990/010	31.01.1990	119	30.05.1990 iptal	254	09.02.1991
886.	1990/003	1990/004	13.02.1990	---	Işin geri çevrilmesi		---
887.	1990/004	1990/006	20.02.1990	51	12.04.1990 ret	60	17.06.1990
888.	1990/005	1990/028	13.03.1990	246	14.11.1990 ret	121	14.03.1991
889.	1990/006	1990/017	06.03.1990	114	28.06.1990 iptal	68	05.09.1990
890.	1990/007	1990/011	13.03.1990	100	21.06.1990 ret	238	04.02.1991
891.	1990/008	1990/012	13.03.1990	100	21.06.1990 ret	237	03.02.1991
892.	1990/009	1990/013	13.03.1990	100	21.06.1990 ret	237	03.02.1991
893.	1990/010	1990/014	13.03.1990	100	21.06.1990 ret	238	04.02.1991
894.	1990/011	1990/005	22.03.1990	---	Işin geri çevrilmesi		---
895.	1990/012	1991/007	03.04.1990	366	04.04.1991 iptal	129	13.08.1991
896.	1990/013	1990/030	03.04.1990	170	20.09.1990 iptal	502	03.01.1992
897.	1990/014	1990/007	03.05.1990	---	Işin geri çevrilmesi		---
898.	1990/015	1991/005	29.05.1990	275	28.02.1991 iptal	392	27.03.1992
899.	1990/016	1990/009	29.05.1990	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
900.	1990/017	1990/023	06.06.1990	106	20.09.1990 ret	37	26.10.1990
901.	1990/018	1991/004	06.06.1990	253	14.02.1991 ret	83	08.05.1991
902.	1990/019	1991/015	06.06.1990	380	21.06.1991 iptal	95	24.09.1992
903.	1990/020	1991/017	12.06.1990	374	21.06.1991 ret	101	30.09.1992
904.	1990/021	1990/015	28.06.1990	---	Myr	28	26.07.1990
905.	1990/022	1992/006	19.06.1990	596	05.02.1992 iptal	636	27.11.1993
906.	1990/023	1991/029	21.06.1990	454	18.09.1991 iptal	492	23.01.1992
907.	1990/024	1990/016	28.06.1990	---	Işin geri çevrilmesi		---
908.	1990/025	1991/001	18.07.1990	176	10.01.1991 iptal	54	05.03.1992
909.	1990/026	1990/020	16.07.1990	---	Işin geri çevrilmesi		---
910.	1990/027	1991/002	19.07.1990	182	17.01.1991 iptal	245	19.08.1991
911.	1990/028	1991/011	11.09.1990	233	02.05.1991 ret	167	16.10.1991
912.	1990/029	1991/037	25.09.1990	385	15.10.1991 ret	121	05.02.1992
913.	1990/030	1990/031	11.09.1990	79	29.11.1990 iptal	215	02.07.1992
914.	1990/031	1990/024	24.09.1990	---	Görevsizlik	121	22.01.1991
915.	1990/032	1990/025	16.10.1990	---	Geçici 15	44	30.11.1990
916.	1990/033	1990/027	06.11.1990	---	Işin geri çevrilmesi		---
917.	1990/034	1990/029	19.11.1990	---	Myr		---
918.	1990/035	1991/013	06.12.1990	182	06.06.1991 ret	1238	27.10.1994
919.	1990/036	1991/008	11.12.1990	119	09.04.1991 ret	113	31.07.1991
920.	1990/037	1990/032	11.12.1990	---	Myr	10	21.12.1990
921.	1990/038	1991/032	21.12.1990	279	26.09.1991 iptal	65	28.11.1991
922.	1990/039	1991/021	26.12.1990	197	11.07.1991 iptal	314	23.05.1992
923.	1990/040	1991/033	03.01.1991	271	01.10.1991 iptal	129	07.02.1992
924.	1991/001	1991/016	17.01.1991	155	21.06.1991 ret	462	26.09.1992
925.	1991/002	1991/030	28.01.1991	234	19.09.1991 iptal	361	16.09.1992
926.	1991/003	1991/003	28.01.1991	---	Işin geri çevrilmesi		---
927.	1991/004	1991/045	28.01.1991	309	03.12.1991 iptal	59	10.02.1992
928.	1991/005	1992/009	14.02.1991	369	18.02.1992 ret	78	07.05.1992
929.	1991/006	1991/020	21.02.1991	132	03.07.1991 iptal	248	08.03.1992
930.	1991/007	1991/043	21.02.1991	264	12.11.1991 iptal	263	23.07.1992
931.	1991/008	1992/005	05.03.1991	331	30.01.1992 iptal	137	16.06.1994
932.	1991/009	1991/036	27.03.1991	195	08.10.1991 ret	212	09.05.1992
933.	1991/010	1991/014	26.03.1991	72	06.06.1991 ret	1563	17.09.1995
934.	1991/011	1991/006	26.03.1991	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
935.	1991/012	1991/009	12.04.1991	---	10 yıl	20	02.05.1991
936.	1991/013	1992/010	30.04.1991	295	19.02.1992 ret	274	17.11.1994
937.	1991/014	1991/010	30.04.1991	---	Myr	30	30.05.1991
938.	1991/015	1991/022	14.05.1991	66	19.07.1991 iptal	12	31.07.1991
939.	1991/016	1991/019	16.05.1991	47	02.07.1991 iptal	61	28.09.1991
940.	1991/017	1991/023	16.05.1991	64	19.07.1991 KYY	19	07.08.1991
941.	1991/018	1992/020	16.05.1991 10.06.1991	320	31.03.1992 iptal	302	27.01.1993
942.	1991/019	1991/024	21.05.1991	59	19.07.1991 KYY	19	07.08.1991
943.	1991/020	1991/012	30.05.1991	---	Işin geri çevrilmesi		---
944.	1991/021	1992/042	29.05.1991	397	29.06.1992 iptal	306	31.03.1993
945.	1991/022	1991/025	30.05.1991	50	19.07.1991 KYY	19	07.08.1991
946.	1991/023	1991/047	06.06.1991	187	10.12.1991 iptal	277	13.09.1992
947.	1991/024	1991/040	21.06.1991	137	05.11.1991 iptal	116	01.03.1992
948.	1991/025	1991/018	21.06.1991	0	21.06.1991 ret	88	17.09.1995
949.	1991/026	1992/011	05.07.1991	237	27.02.1992 iptal	169	23.11.1992
950.	1991/027	1991/050	19.07.1991	146	12.12.1991 iptal	48	29.01.1992
951.	1991/028	1991/026	19.07.1991	---	Myr	71	28.09.1991
952.	1991/029	1992/012	---		27.02.1992 KYY	370	04.03.1993
953.	1991/030	1992/018	12.09.1991	174	04.03.1992 Myr	87	30.05.1992
954.	1991/031	1991/027	12.09.1991	---	Geçici 15	125	14.01.1992
955.	1991/032	1991/028	17.09.1991	---	Işin geri çevrilmesi		---
956.	1991/033	1992/032	12.09.1991	236	05.05.1992 iptal	209	30.11.1993
957.	1991/034	1991/034	17.09.1991	21	08.10.1991 iptal	64	12.12.1991
958.	1991/035	1991/031	24.09.1991	---	Işin geri çevrilmesi		---
959.	1991/036	1991/035	08.10.1991	0	08.10.1991 iptal	65	12.12.1991
960.	1991/037	1991/044	24.10.1991	34	27.11.1991 iptal	54	20.01.1992
961.	1991/038	1991/038	24.10.1991	0	24.10.1991 ret	1429	17.09.1995
962.	1991/039	1991/039	24.10.1991	0	24.10.1991 ret	1429	17.09.1995
963.	1991/040	1991/041	05.11.1991	---	Işin geri çevrilmesi		---
964.	1991/041	1991/042	12.11.1991	---	Işin geri çevrilmesi		---
965.	1991/042	1992/013	19.11.1991	100	27.02.1992 KYY	372	06.03.1993
966.	1991/043	1992/014	19.11.1991	100	27.02.1992 KYY	376	10.03.1993
967.	1991/044	1991/053	21.11.1991	33	24.12.1991 ret	198	10.07.1992
968.	1991/045	1991/046	03.12.1991	---	Işin geri çevrilmesi		---
969.	1991/046	1991/048	10.12.1991	---	Myr	36	15.01.1992

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
970.	1991/047	1991/049	10.12.1991	---	İşin geri çevrilmesi		---
971.	1991/048	1991/051	18.12.1991	---	İşin geri çevrilmesi		---
972.	1991/049	1991/054	25.12.1991	0	25.12.1991 ret	1107	06.01.1994
973.	1991/050	1991/052	24.12.1991	---	Myr	38	02.02.1992
974.	1991/051	1991/055	31.12.1991	---	KYY		---
975.	1991/052	1991/056	31.12.1991	---	KYY		---
976.	1991/053	1991/057	31.12.1991	---	KYY		---
977.	1991/054	1991/058	31.12.1991	---	KYY		---
978.	1991/055	1991/059	31.12.1991	---	KYY		---
979.	1991/056	1991/060	31.12.1991	---	KYY		---
980.	1991/057	1991/061	31.12.1991	---	KYY		---
981.	1991/058	1991/062	31.12.1991	---	KYY		---
982.	1991/059	1991/063	31.12.1991	---	KYY		---
983.	1991/060	1992/016	16.01.1992	47	03.03.1992 geçici 15	92	03.06.1992
984.	1991/061	1992/034	31.12.1991	141	20.05.1992 ret	862	29.09.1994
985.	1992/001	1992/021	16.01.1992	75	31.03.1992 KYY	480	24.07.1993
986.	1992/002	1992/022	Hatalı		31.03.1992 ret	645	05.01.1994
987.	1992/003	1992/023	16.01.1992	75	31.03.1992 KYY	480	24.07.1993
988.	1992/004	1992/001	16.01.1992	---	İşin geri çevrilmesi		---
989.	1992/005	1992/024	21.01.1992	70	31.03.1992 KYY	485	30.07.1993
990.	1992/006	1992/025	21.01.1992	70	31.03.1992 KYY	485	30.07.1993
991.	1992/007	1992/002	28.01.1992	---	Geçici 15	43	12.03.1992
992.	1992/008	1992/039	28.01.1992	140	16.06.1992 ret	112	06.10.1992
993.	1992/009	1992/003	28.01.1992	---	İşin geri çevrilmesi		---
994.	1992/010	1992/004	30.01.1992	---	İşin geri çevrilmesi		---
995.	1992/011	1992/038	13.02.1992	110	02.06.1992 ret	46	18.07.1992
996.	1992/012	1992/007	18.02.1992	---	Myr	84	13.05.1992
997.	1992/013	1992/050	18.02.1992	246	21.10.1992 ret	252	30.06.1993
998.	1992/014	1992/026	18.02.1992	42	31.03.1992 KYY	489	02.08.1993
999.	1992/015	1992/008	18.02.1992	---	İşin geri çevrilmesi		---
1000.	1992/016	1992/017	03.03.1992	---	Myr	72	14.05.1992
1001.	1992/017	1992/030	03.03.1992	49	21.04.1992 iptal	164	02.10.1992
1002.	1992/018	1992/015	03.03.1992	---	İşin geri çevrilmesi		---
1003.	1992/019	1992/047	03.03.1992	197	16.09.1992 Myr	43	28.10.1992
1004.	1992/020	1992/027	12.03.1992	19	31.03.1992 KYY	489	02.08.1993

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1005.	1992/021	1992/019	17.03.1992	---	Geçici 15	71	27.05.1992
1006.	1992/022	1992/040	24.03.1992	85	17.06.1992 ret	936	09.01.1995
1007.	1992/023	1992/028	17.03.1992	14	31.03.1992 KYY	493	06.08.1993
1008.	1992/024	1992/033	24.03.1992	42	05.05.1992 KYY	575	01.12.1993
1009.	1992/025	1992/029	24.03.1992	7	31.03.1992 KYY	493	06.08.1993
1010.	1992/026	1992/048	09.04.1992 05.05.1992	161	17.09.1992 ret	63	29.11.1992
1011.	1992/027	1992/031	05.05.1992	---	KYY	311	12.03.1993
1012.	1992/028	1992/035	26.05.1992	---	Işin geri çevrilmesi		---
1013.	1992/029	1993/023	26.05.1992	394	24.06.1993 iptal	2372	23.12.1999
1014.	1992/030	1992/036	26.05.1992	---	OHAL khk	206	18.12.1993
1015.	1992/031	1992/037	26.05.1992	---	10 yıl	392	22.06.1993
1016.	1992/032	1992/041	23.06.1992	---	Myr	87	18.09.1992
1017.	1992/033	1992/043	07.07.1992	---	Işin geri çevrilmesi		---
1018.	1993/034	1992/044	07.07.1992	---	Işin geri çevrilmesi		---
1019.	1992/035	1992/046	07.07.1992	70	15.09.1992 KYY	180	14.03.1993
1020.	1992/036	1993/004	07.07.1992	197	20.01.1993 iptal	58	19.03.1993
1021.	1992/037	1993/018	20.07.1992	281	27.04.1993 iptal	898	12.10.1995
1022.	1992/038	1993/005	15.09.1992	140	02.02.1993 iptal	313	17.12.1993
1023.	1992/039	1993/019	08.09.1992	233	29.04.1993 KYY	536	17.10.1995
1024.	1992/040	1992/055	08.09.1992	114	31.12.1992 iptal	83	24.04.1993
1025.	1992/041	1992/045	08.09.1992	---	Işin geri çevrilmesi		---
1026.	1992/042	1992/053	08.09.1992	105	22.12.1992 ret	380	06.01.1994
1027.	1992/043	1992/049	21.10.1992	---	KYY	442	06.01.1994
1028.	1992/044	1993/007	24.11.1992	77	09.02.1993 iptal	130	19.06.1993
1029.	1992/045	1992/051	03.12.1992	0	03.12.1992 ret	1018	17.09.1995
1030.	1992/046	1992/052	03.12.1992	0	03.12.1992 ret	1018	17.09.1995
1031.	1992/047	1993/013	01.12.1992	119	30.03.1993 Myr	62	31.05.1993
1032.	1992/048	1993/014	03.12.1992	117	30.03.1993 iptal	340	05.03.1994
1033.	1992/049	1992/054	29.12.1992	---	Myr	116	24.04.1993
1034.	1993/001	1993/001	19.01.1993	---	Myr	56	16.03.1993
1035.	1993/002	1993/002	19.01.1993	---	Myr	56	16.03.1993
1036.	1993/003	1993/020	19.01.1993	126	25.05.1993 ret	917	28.11.1995
1037.	1993/004	1993/003	19.01.1993	---	Myr	56	16.03.1993
1038.	1993/005	1993/025	19.01.1993	168	06.07.1993 iptal	567	25.02.1995
1039.	1993/006	1993/006	09.02.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1040.	1993/007	1993/008	23.02.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1041.	1993/008	1993/031	04.03.1993	202	22.09.1993 iptal	197	16.04.1994
1042.	1993/009	1993/021	09.03.1993	93	10.06.1993 ret	188	15.12.1993
1043.	1993/010	1993/009	19.03.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1044.	1993/011	1993/010	19.03.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1045.	1993/012	1993/011	19.03.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1046.	1993/013	1993/012	30.03.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1047.	1993/014	1993/015	06.04.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1048.	1993/015	1993/016	14.04.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1049.	1993/016	1993/024	14.04.1993	83	06.07.1993 ret	46	21.08.1993
1050.	1993/017	1993/041	15.04.1993	217	18.11.1993 ret	675	24.09.1995
1051.	1993/018	1993/042	15.04.1993	217	18.11.1993 ret	675	24.09.1995
1052.	1993/019	1993/043	15.04.1993	217	18.11.1993 ret	675	24.09.1995
1053.	1993/020	1993/017	20.04.1993	---	Geçici 15	39	29.05.1993
1054.	1993/021	1993/030	20.04.1993	154	21.09.1993 ret	694	16.08.1995
1055.	1993/022	1993/044	29.04.1993	210	25.11.1993 Myr	128	02.04.1994
1056.	1993/023	1993/055	07.05.1993	209	02.12.1993 ret	2213	25.12.1999
1057.	1993/024	1993/022	24.06.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1058.	1993/025	1994/002	06.07.1993	203	25.01.1994 ret	340	31.12.1994
1059.	1993/026	1993/028	15.07.1993	63	16.09.1993 iptal	23	08.10.1993
1060.	1993/027	1993/057	07.09.1993	105	21.12.1993 Myr	140	10.05.1994
1061.	1993/028	1993/026	07.09.1993	---	Myr	736	13.09.1995
1062.	1993/029	1994/001	07.09.1993	126	11.01.1994 iptal	1401	13.11.1997
1063.	1993/030	1993/027	07.09.1993	---	Işin geri çevrilmesi		---
1064.	1993/031	1993/029	21.09.1993	0	21.09.1993 ret	726	17.09.1995
1065.	1993/032	1993/032	06.10.1993	0	06.10.1993 iptal	127	10.11.1993
1066.	1993/033	1993/040-2	21.10.1993	0	21.10.1993 iptal	16	06.11.1993
1067.	1993/034	1993/033	06.10.1993	0	06.10.1993 iptal	59	04.12.1993
1068.	1993/035	1993/034	06.10.1993	0	06.10.1993 iptal	45	20.11.1993
1069.	1993/036	1993/035	06.10.1993	0	06.10.1993 iptal	47	23.11.1993
1070.	1993/037	1993/056	06.10.1993	62	07.12.1993 ret	2209	26.12.1999
1071.	1993/038	1993/036	06.10.1993	0	06.10.1993 iptal	49	24.11.1993
1072.	1993/039	1993/037	06.10.1993	0	06.10.1993 iptal	50	25.11.1993
1073.	1993/040	1993/038	06.10.1993	0	06.10.1993 iptal	58	03.12.1993
1074.	1993/041	1993/039	06.10.1993	0	06.10.1993 iptal	63	08.12.1993

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1075.	1993/042	1994/072	12.10.1993	350	27.09.1994 iptal	360	22.09.1995
1076.	1993/043	1993/046	25.11.1993	0	25.11.1993 iptal	19	14.12.1993
1077.	1993/044	1993/045	25.11.1993	---	süre	26	21.12.1993
1078.	1993/045	1993/047	25.11.1993	0	25.11.1993 iptal	27	22.12.1993
1079.	1993/046	1993/048	25.11.1993	0	25.11.1993 iptal	28	23.12.1993
1080.	1993/047	1993/049	25.11.1993	0	25.11.1993 iptal	29	24.12.1993
1081.	1993/048	1993/050	25.11.1993	0	25.11.1993 iptal	30	25.12.1993
1082.	1993/049	1993/051	25.11.1993	0	25.11.1993 iptal	31	26.12.1993
1083.	1993/050	1993/052	25.11.1993	0	25.11.1993 iptal	32	27.12.1993
1084.	1993/051	1993/053	25.11.1993	0	25.11.1993 iptal	33	28.12.1993
1085.	1993/052	1993/054	25.11.1993	1	26.11.1993 iptal	34	30.12.1993
1086.	1993/053	1994/067	23.12.1993	264	13.09.1994 ret	231	01.05.1998
1087.	1994/001	1994/003	03.02.1994	---	Işin geri çevrilmesi		---
1088.	1994/002	1994/076	03.02.1994	264	25.10.1994 ret	123	28.04.1998
1089.	1994/003	1994/069	08.03.1994	196	20.09.1994 iptal	26	16.10.1994
1090.	1994/042	1994/055	18.07.1994	---	Myr	506	27.03.1996
1091.	1994/043	1994/042-2	29.03.1994	255	09.12.1994 iptal	45	24.01.1995
1092.	1994/044	1994/056	29.03.1994	111	18.07.1994 ret	744	01.08.1996
1093.	1994/045	1994/043	19.04.1994	---	Işin geri çevrilmesi		---
1094.	1994/046	1994/057	19.04.1994	90	18.07.1994 ret	149	14.12.1995
1095.	1994/047	1994/070	10.05.1994	133	20.09.1994 ret	328	14.08.1995
1096.	1994/048	1994/058	10.05.1994	69	18.07.1994 ret	2019	17.02.2000
1097.	1994/049	1994/045-2	30.05.1994	38	07.07.1994 iptal	65	10.09.1994
1098.	1994/050	1994/044-2	30.05.1994	36	05.07.1994 iptal	265	24.02.1995
1099.	1994/051	1994/046	04.07.1994	---	Myr 10 yıl	71	13.09.1994
1100.	1994/052	1994/047	04.07.1994	---	Myr 10 yıl		---
1101.	1994/053	1994/048	04.07.1994	4	08.07.1994 iptal	20	28.07.1994
1102.	1994/054	1994/049	04.07.1994	4	08.07.1994 iptal	21	29.07.1994
1103.	1994/055	1994/050	04.07.1994	4	08.07.1994 iptal	22	29.07.1994
1104.	1994/056	1994/051	04.07.1994	4	08.07.1994 iptal	23	30.07.1994
1105.	1994/057	1994/052	04.07.1994	4	08.07.1994 iptal	24	31.07.1994
1106.	1994/058	1994/053	04.07.1994	4	08.07.1994 iptal	20	28.07.1994
1107.	1994/059	1994/083	08.07.1994	173	28.12.1994 iptal	1025	01.10.1997
1108.	1994/060	1994/054	13.07.1994	---	Myr	219	17.01.1996
1109.	1994/061	1994/059	18.07.1994	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1110.	1994/062	1994/079	21.07.1994	131	29.11.1994 ret	79	16.02.1995
1111.	1994/063	1994/060-2	21.07.1994	0	21.07.1994 iptal	15	05.08.1994
1112.	1994/064	1994/061-2	21.07.1994	0	21.07.1994 iptal	15	05.08.1994
1113.	1994/065	1994/062	21.07.1994	0	21.07.1994 iptal	15	05.08.1994
1114.	1994/066	1994/063-2	21.07.1994	0	21.07.1994 iptal	15	05.08.1994
1115.	1994/067	1994/064-2	21.07.1994	0	21.07.1994 iptal	15	05.08.1994
1116.	1994/068	1994/080	16.08.1994	105	29.11.1994 iptal	73	10.02.1995
1117.	1994/069	1995/008	16.08.1994	183	15.02.1995 iptal	182	16.08.1996
1118.	1994/070	1994/065-2	16.08.1994	128	22.12.1994 iptal	37	28.01.1995
1119.	1994/071	1995/023	16.08.1994	316	28.06.1995 iptal	245	20.03.1996
1120.	1994/073	1994/075	20.09.1994	35	25.10.1994 iptal	383	13.11.1995
1121.	1994/074	1994/071	27.09.1994	---	Işin geri çevrilmesi		---
1122.	1994/075	1995/004	27.09.1994	133	07.02.1995 ret	90	08.05.1998
1123.	1994/076	1994/073	13.10.1994	---	Geçici 15	399	17.11.1994
1124.	1994/077	1995/024	25.10.1994	246	28.06.1995 ret	321	15.05.1996
1125.	1994/078	1994/074	25.10.1994	---	Işin geri çevrilmesi		---
1126.	1994/079	1994/077	08.11.1994	---	Işin geri çevrilmesi		---
1127.	1994/080	1995/027	15.11.1994	233	06.07.1995 ret	211	02.02.1996
1128.	1994/081	1995/005	15.11.1994	84	07.02.1995 ret	790	08.05.1998
1129.	1994/082	1995/009	15.11.1994	92	15.02.1995 ret	218	21.09.1995
1130.	1994/083	1994/078	15.11.1994	1	16.11.1994 iptal	2	18.11.1994
1131.	1994/084	1995/033	22.11.1994	238	18.07.1995 ret	93	19.10.1996
1132.	1994/085	1995/032	29.11.1994	226	13.07.1995 iptal	411	28.09.1996
1133.	1994/086	1995/041	Hatalı	---	13.09.1995 ret	401	18.10.1996
1134.	1994/087	1994/081	06.12.1994	---	Işin geri çevrilmesi		---
1135.	1994/088	1994/082	20.12.1994	---	Işin geri çevrilmesi		---
1136.	1994/089	1995/010	20.12.1994	57	15.02.1995 ret	187	11.08.1995
1137.	1994/090	1995/022	27.12.1994	182	27.06.1995 iptal	44	10.08.1995
1138.	1994/091	1995/034	27.12.1994	203	18.07.1995 KYY	540	09.01.1997
1139.	1994/092	1995/014	27.12.1994	175	20.06.1995 ret	410	05.08.1997
1140.	1995/001	1995/042	10.01.1995	247	14.09.1995 ret	119	10.01.1996
1141.	1995/002	1995/012	10.01.1995	154	13.06.1995 iptal	299	18.04.1996
1142.	1995/003	1995/002	12.01.1995	---	İncelemeden ret		---
1143.	1995/004	1995/028	12.01.1995	175	06.07.1995 iptal	211	02.02.1996
1144.	1995/005	1995/001	12.01.1995	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1145.	1995/006	1995/029	26.01.1995	161	06.07.1995 ret	219	10.02.1996
1146.	1995/007	1995/035	26.01.1995	173	18.07.1995 iptal	175	09.01.1997
1147.	1995/009	1995/006	14.02.1995	---	Işin geri çevrilmesi		---
1148.	1995/010	1995/007	14.02.1995	---	Işin geri çevrilmesi		---
1149.	1995/011	1995/063	01.03.1995	287	13.12.1995 iptal	280	09.10.1996
1150.	1995/012	1995/011	07.03.1995	---	Işin geri çevrilmesi		---
1151.	1995/013	1995/051	15.03.1995	196	27.09.1995 iptal	2617	28.11.2002
1152.	1995/014	1995/015	15.03.1995	98	21.06.1995 ret	269	13.02.1996
1153.	1995/015	1995/055	28.03.1995	191	05.10.1995 ret	1596	18.02.2000
1154.	1995/016	1995/048	28.03.1995	177	21.09.1995 KYY	112	11.04.1996
1155.	1995/017	1995/016	07.04.1995	75	21.06.1995 ret	146	14.10.1995
1156.	1995/018	1995/050	19.04.1995	160	26.09.1995 ret	780	15.11.1997
1157.	1995/019	1995/064	30.05.1995	198	14.12.1995 iptal	592	29.07.1997
1158.	1995/020	1996/004	30.05.1995	247	01.02.1996 ret	181	31.07.1996
1159.	1995/021	1995/036	30.05.1995	77	15.08.1995 ret	368	18.08.1996
1160.	1995/022	1995/037	07.06.1995	69	15.08.1995 ret	852	16.12.1997
1161.	1995/023	1995/025	07.06.1995	27	04.07.1995 iptal	154	29.12.1995
1162.	1995/024	1995/052	07.06.1995	113	28.09.1995 iptal	1046	11.06.1998
1163.	1995/025	1996/005	20.06.1995	227	02.02.1996 iptal	230	26.09.1996
1164.	1995/026	1995/013	20.06.1995	---	Myr	201	28.12.1995
1165.	1995/027	1995/047	20.06.1995	93	21.09.1995 iptal	201	10.04.1996
1166.	1995/028	1996/002	27.06.1995	205	18.01.1996 iptal	1630	22.07.2000
1167.	1995/029	1995/017	27.06.1995	---	Myr		---
1168.	1995/030	1995/018	27.06.1995	---	Myr		---
1169.	1995/031	1995/019	27.06.1995	---	Myr		---
1170.	1995/032	1995/020	27.06.1995	---	Myr		---
1171.	1995/033	1995/021	27.06.1995	---	Myr		---
1172.	1995/034	1995/030	11.07.1995	---	Geçici 15		---
1173.	1995/035	1995/026	04.07.1995	0	04.07.1995 iptal	121	02.11.1995
1174.	1995/036	1995/056	04.07.1995	112	24.10.1995 iptal	15	08.11.1995
1175.	1995/037	1995/031	11.07.1995	0	11.07.1995 iptal	257	23.03.1996
1176.	1995/038	1996/007	---		28.02.1996 iptal	85	24.05.1996
1177.	1995/039	1995/045	13.07.1995	68	19.09.1995 iptal	202	20.04.1996
1178.	1995/040	1995/038	18.07.1995	28	15.08.1995 ret	853	16.12.1997
1179.	1995/041	1995/061	18.07.1995	142	07.12.1995 iptal	150	09.05.1996

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1180.	1995/042	1995/053	21.07.1995	69	28.09.1995 ret	595	16.05.1997
1181.	1995/043	1995/046	14.08.1995	37	20.09.1995 iptal	9	29.09.1995
1182.	1995/044	1995/044	14.08.1995	36	19.09.1995 iptal	45	03.11.1995
1183.	1995/045	1995/058	04.07.1995	132	13.11.1995 iptal	11	24.11.1995
1184.	1995/046	1995/049	06.09.1995	15	21.09.1995 iptal	462	27.12.1996
1185.	1995/047	1995/040	06.09.1995	0	06.09.1995 iptal	66	11.11.1995
1186.	1995/048	1995/039	06.09.1995	0	06.09.1995 ret	101	16.12.1997
1187.	1995/049	1995/043	19.09.1995	---	Işin geri çevrilmesi		---
1188.	1995/050	1996/019	26.09.1995	260	12.06.1996 ret	1376	21.04.2000
1189.	1995/051	1995/054	05.10.1995	---	Işin geri çevrilmesi		---
1190.	1995/052	1995/062	05.10.1995	63	07.12.1995 ret	65	10.02.1996
1191.	1995/053	1995/057	24.10.1995	16	09.11.1995 iptal	70	18.11.1995
1192.	1995/054	1995/059	09.11.1995	9	18.11.1995 iptal	3	21.11.1995
1193.	1995/055	1996/001	18.01.1996	0	18.01.1996 iptal	182	19.07.1996
1194.	1995/056	1995/060	01.12.1995	0	01.12.1995 iptal	6	07.12.1995
1195.	1996/001	1996/018	18.01.1996	145	11.06.1996 ret	475	18.10.1997
1196.	1996/002	1996/010	01.02.1996	75	16.04.1996 ret	112	06.08.1997
1197.	1996/003	1996/003	01.02.1996	---	Işin geri çevrilmesi		---
1198.	1996/004	1996/039	08.02.1996	252	17.10.1996 iptal	83	08.01.1997
1199.	1996/005	1996/026	08.02.1996	139	26.06.1996 ret	1829	30.06.2001
1200.	1996/006	1996/006	14.02.1996	---	Geçici 15	149	13.07.1996
1201.	1996/007	1996/011	27.02.1996	51	18.04.1996 ret	122	18.08.1996
1202.	1996/008	1996/020	26.02.1996	113	18.06.1996 iptal	1687	31.01.2001
1203.	1996/009	1996/021	26.02.1996	115	20.06.1996 iptal	1685	31.01.2001
1204.	1996/010	1996/040	19.03.1996	217	22.10.1996 ret	364	21.10.1997
1205.	1996/011	1997/004	19.03.1996	316	29.01.1997 ret	1612	30.06.2001
1206.	1996/012	1996/008	19.03.1996	---	Myr		---
1207.	1996/013	1998/040	26.03.1996	819	23.06.1998 ret	693	24.05.2000
1208.	1996/014	1996/009	26.03.1996	---	Işin geri çevrilmesi		---
1209.	1996/015	1996/034	09.04.1996	167	23.09.1996 iptal	95	27.12.1996
1210.	1996/016	1997/030	16.04.1996	290	31.01.1997 KY		---
1211.	1996/017	1996/038	16.04.1996	183	16.10.1996 iptal	297	09.08.1997
1212.	1996/018	1996/012	22.04.1996	---	Myr	146	25.09.1996
1213.	1996/019	1996/013	25.04.1996	19	14.05.1996 iptal	23	06.06.1996
1214.	1996/020	1996/014	25.04.1996	19	14.05.1996 iptal	36	19.06.1996

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1215.	1996/021	1996/015	25.04.1996	19	14.05.1996 iptal	36	19.06.1996
1216.	1996/022	1996/016	23.05.1996	0	23.05.1996 iptal	58	20.07.1996
1217.	1996/023	1996/036	24.05.1996	136	07.10.1996 iptal	2069	08.06.2002
1218.	1996/024	1996/017	24.05.1996	---	Işin geri çevrilmesi		---
1219.	1996/025	1997/068	11.06.1996	533	26.11.1997 iptal	415	15.01.1999
1220.	1996/026	1996/022	11.06.1996	9	20.06.1996 ret	203	09.01.1997
1221.	1996/027	1996/023	26.06.1996	---	Işin geri çevrilmesi		---
1222.	1996/028	1996/024	26.06.1996	---	Geçici 15	116	20.10.1996
1223.	1996/029	1996/025	26.06.1996	---	Geçici 15	116	20.10.1996
1224.	1996/030	1996/027	26.06.1996	0	26.06.1996 iptal	175	28.12.1996
1225.	1996/031	1996/028	26.06.1996	0	26.06.1996 iptal	160	28.12.1996
1226.	1996/032	1996/030	10.07.1996	---	Myr	167	25.12.1996
1227.	1996/033	1997/008	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1228.	1996/034	1997/009	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1229.	1996/035	1997/010	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1230.	1996/036	1997/011	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1231.	1996/037	1997/012	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1232.	1996/038	1997/013	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1233.	1996/039	1997/014	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1234.	1996/040	1997/015	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1235.	1996/041	1997/016	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1236.	1996/042	1997/017	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1237.	1996/043	1998/013	10.07.1996	664	05.05.1998 ret	265	25.12.1998
1238.	1996/044	1997/018	10.07.1996	205	31.01.1997 KYY		---
1239.	1996/045	1996/044	10.07.1996	133	20.11.1996 KYY	574	17.06.1998
1240.	1996/046	1996/029	10.07.1996	---	Işin geri çevrilmesi		---
1241.	1996/047	1997/043	10.07.1996	272	08.04.1997 ret	382	25.04.1998
1242.	1996/048	1996/041	17.07.1996	98	23.10.1996 ret	330	18.09.1997
1243.	1996/049	1996/046	17.07.1996	147	11.12.1996 ret	1451	02.12.2000
1244.	1996/050	1996/037	03.09.1996	42	15.10.1996 ret	1690	29.06.2001
1245.	1996/051	1998/017	03.09.1996	617	13.05.1998 iptal	381	29.05.1999
1246.	1996/052	1996/045	03.09.1996	92	04.12.1996 ret	2341	04.04.2003
1247.	1996/053	1996/031	03.09.1996	---	Myr		---
1248.	1996/054	1996/032	03.09.1996	---	Işin geri çevrilmesi		---
1249.	1996/055	1997/033	03.09.1996	177	27.02.1997 ret	1485	24.03.2001

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1250.	1996/056	1997/058	03.09.1996	294	24.06.1997 iptal	2758	13.01.2005
1251.	1996/057	1997/003	03.09.1996	142	23.01.1997 iptal	1397	11.10.2000
1252.	1996/058	1996/043	03.09.1996	78	20.11.1996 iptal	351	06.11.1997
1253.	1996/059	1997/070	09.09.1996	456	09.12.1997 ret	1863	16.01.2003
1254.	1996/060	1996/033	10.09.1996	---	Myr		---
1255.	1996/061	1996/035	18.09.1996	14	02.10.1996 iptal	56	27.12.1996
1256.	1996/062	1997/057	02.10.1996	258	17.06.1997 ret	228	12.11.1997
1257.	1996/063	1997/040	04.10.1996	173	26.03.1997 iptal	1554	28.06.2001
1258.	1996/064	1996/047	04.10.1996	69	12.12.1996 iptal	488	24.04.1998
1259.	1996/065	1997/031	15.10.1996	112	04.02.1997 ret	286	19.09.1997
1260.	1996/066	1997/007	12.11.1996	80	31.01.1997 iptal	270	28.10.1997
1261.	1996/067	1997/019	Hatalı	---	31.01.1997 KYY		---
1262.	1996/068	1999/001	12.11.1996	785	06.01.1999 iptal	743	19.01.2001
1263.	1996/069	1996/042	19.11.1996	---	Işin geri çevrilmesi		---
1264.	1996/070	1997/053	03.12.1996	184	05.06.1997 iptal	2128	04.04.2003
1265.	1996/071	1997/049	03.12.1996	162	14.05.1997 ret	135	26.09.1997
1266.	1996/072	1997/051	03.12.1996	163	15.05.1997 ret	1310	01.02.2001
1267.	1996/073	1998/041	10.12.1996	562	25.06.1998 ret	1527	01.05.2002
1268.	1996/074	1998/045	17.12.1996	561	01.07.1998 iptal	588	11.03.2000
1269.	1996/075	1997/050	03.01.1997	131	14.05.1997 ret	995	21.02.2000
1270.	1996/076	1998/006	03.01.1997	433	12.03.1998 ret	1653	21.09.2002
1271.	1996/077	1997/064	03.01.1997	279	09.10.1997 ret	252	18.06.1998
1272.	1997/001	1998/023	09.01.1997	502	26.05.1998 ret	236	17.01.1999
1273.	1997/002	1997/001	15.01.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1274.	1997/003	1997/002	15.01.1997	0	15.01.1997 iptal	274	17.10.1997
1275.	1997/004	1998/015	21.01.1997	476	12.05.1998 ret	396	12.06.1999
1276.	1997/005	1998/061	21.01.1997	624	07.10.1998 ret	1551	07.01.2003
1277.	1997/006	1997/005	29.01.1997	---	Myr		---
1278.	1997/007	1997/020	31.01.1997	---	KYY		---
1279.	1997/008	1997/021	31.01.1997	---	KYY		---
1280.	1997/009	1997/022	31.01.1997	---	KYY		---
1281.	1997/010	1997/023	31.01.1997	---	KYY		---
1282.	1997/011	1997/024	31.01.1997	---	KYY		---
1283.	1997/012	1997/025	31.01.1997	---	KYY		---
1284.	1997/013	1997/026	31.01.1997	---	KYY		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1285.	1997/014	1997/027	31.01.1997	---	KYY		---
1286.	1997/015	1997/028	31.01.1997	---	KYY		---
1287.	1997/016	1997/029	31.01.1997	---	KYY		---
1288.	1997/017	1997/006	30.01.1997	0	30.01.1997 iptal	262	19.10.1997
1289.	1997/018	1998/042	04.02.1997	511	30.06.1998 ret	534	06.12.2000
1290.	1997/019	1997/066	04.02.1997	261	23.10.1997 ret	450	16.01.1999
1291.	1997/020	1997/032	14.02.1997	0	14.02.1997 iptal	243	15.10.1997
1292.	1997/021	1997/048	14.02.1997	89	14.05.1997 iptal	80	02.08.1997
1293.	1997/022	1997/044	14.02.1997	53	08.04.1997 ret	383	26.04.1998
1294.	1997/023	1997/034	11.03.1997	---	Geçici 15	22	02.04.1997
1295.	1997/024	1997/035	11.03.1997	0	11.03.1997 iptal	211	16.10.1997
1296.	1997/025	1997/036	11.03.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1297.	1997/026	1998/010	11.03.1997	415	30.04.1998 ret	1689	14.11.2002
1298.	1997/027	1998/043	11.03.1997	476	30.06.1998 ret	564	15.01.2000
1299.	1997/028	1997/037	18.03.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1300.	1997/029	1998/019	18.03.1997	429	21.05.1998 iptal	693	15.04.2000
1301.	1997/030	1997/046	18.03.1997	22	09.04.1997 KYY		---
1302.	1997/031	1997/038	25.03.1997	---	Myr	143	15.08.1997
1303.	1997/032	1998/025	25.03.1997	427	26.05.1998 iptal	1749	11.03.2003
1304.	1997/033	1997/039	26.03.1997	---	Geçici 15	35	30.04.1997
1305.	1997/034	1998/079	08.04.1997	616	15.12.1998 iptal	346	26.11.1999
1306.	1997/035	1997/045	02.04.1997	7	09.04.1997 iptal	121	08.08.1997
1307.	1997/036	1997/052	02.04.1997	48	20.05.1997 iptal	402	27.06.1998
1308.	1997/037	1997/069	02.04.1997	239	27.11.1997 ret	414	15.01.1999
1309.	1997/038	1997/041	02.04.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1310.	1997/039	1997/042	08.04.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1311.	1997/040	1997/047	07.05.1997	0	07.05.1997 iptal	167	20.10.1997
1312.	1997/041	1998/047	29.04.1997	441	14.07.1998 iptal	263	24.03.1999
1313.	1997/042	1998/087	29.04.1997	608	28.12.1998 Myr		---
1314.	1997/043	1999/016	07.05.1997	734	11.05.1999 ret	303	10.03.2000
1315.	1997/044	1998/016	10.06.1997	337	13.05.1998 iptal	58	10.07.1998
1316.	1997/045	1998/048	04.06.1997	407	16.07.1998 ret	1954	22.11.2003
1317.	1997/046	1997/054	10.06.1997	---	Myr		---
1318.	1997/047	1997/055	10.06.1997	---	Myr	53	02.08.1997
1319.	1997/048	1997/056	10.06.1997	---	KYY	63	12.08.1997

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1320.	1997/049	1997/059	24.06.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1321.	1997/050	1997/060	02.07.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1322.	1997/051	1998/008	08.07.1997	281	15.04.1998 ret	708	24.03.2000
1323.	1997/052	1997/061	08.07.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1324.	1997/053	1998/062	17.07.1997	448	08.10.1998 ret	1039	04.07.2001
1325.	1997/054	1997/067	17.07.1997	132	26.11.1997 iptal	834	09.03.2000
1326.	1997/055	1997/065	24.07.1997	77	09.10.1997 iptal	427	11.12.1998
1327.	1997/056	1997/062	04.09.1997	---	Myr	72	14.11.1997
1328.	1997/057	1998/011	04.09.1997	238	30.04.1998 ret	372	23.03.1999
1329.	1997/058	1997/063	23.09.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1330.	1997/059	1998/071	25.09.1997	419	18.11.1998 iptal	424	16.01.2000
1331.	1997/060	1998/053	23.09.1997	364	22.09.1998 ret	311	29.07.1999
1332.	1997/061	1998/059	21.10.1997	343	29.09.1998 ret	1511	15.11.2002
1333.	1997/062	1998/052	13.11.1997	307	16.09.1998 ret	765	20.10.2000
1334.	1997/063	1998/002	13.11.1997	69	21.01.1998 ret	328	15.12.1998
1335.	1997/064	1998/004	13.11.1997	83	04.02.1998 ret	314	15.12.1998
1336.	1997/065	1999/015	26.11.1997	531	11.05.1999 ret	281	16.02.2000
1337.	1997/066	1997/072	16.12.1997	---	Myr	127	22.04.1998
1338.	1997/067	1998/080	09.12.1997	371	15.12.1998 KYY		---
1339.	1997/068	1997/071	16.12.1997	---	Işin geri çevrilmesi		---
1340.	1997/069	1998/054	16.12.1997	280	22.09.1998 ret	180	20.03.1999
1341.	1997/070	1998/072	23.12.1997	330	18.11.1998 iptal	633	14.07.2000
1342.	1997/071	1998/073	23.12.1997	330	18.11.1998 iptal	633	14.07.2000
1343.	1997/074	1998/069	30.12.1997	322	17.11.1998 ret	334	23.10.1999
1344.	1997/075	1999/010	30.12.1997	469	13.04.1999 ret	370	18.04.2000
1345.	1997/076	1998/058	08.01.1998	264	29.09.1998 ret	1309	30.04.2002
1346.	1997/077	1998/081	08.01.1998	341	15.12.1998 KYY		---
1347.	1997/078	1998/009	08.01.1998	97	15.04.1998 ret	708	24.03.2000
1348.	1997/079	1998/003	08.01.1998	13	21.01.1998 ret	328	15.12.1998
1349.	1998/001	1998/086	13.01.1998	343	22.12.1998 ret	539	24.06.2000
1350.	1998/002	1998/001	08.01.1998	1	09.01.1998 iptal	44	22.02.1998
1351.	1998/003	1998/028	24.02.1998	119	23.06.1998 iptal	263	13.03.1999
1352.	1998/004	1999/023	24.02.1998	468	07.06.1999 ret	409	21.07.2000
1353.	1998/005	1998/029	24.02.1999	119	23.06.1998 KYY		---
1354.	1998/006	1998/030	10.03.1998	105	23.06.1998 KYY		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1355.	1998/007	1998/005	10.03.1998	---	Myr		---
1356.	1998/008	1998/031	10.03.1998	105	23.06.1998 KYY		---
1357.	1998/009	1998/082	24.03.1998	266	15.12.1998 KYY		---
1358.	1998/010	1998/018	24.03.1998	57	20.05.1998 iptal	206	12.12.1998
1359.	1998/011	1998/032	26.03.1998	89	23.06.1998 KYY		---
1360.	1998/012	1998/007	26.03.1998	---	Işin geri çevrilmesi		---
1361.	1998/013	1998/033	26.03.1998	89	23.06.1998 KYY		---
1362.	1998/014	1998/024	30.04.1998	26	26.05.1998 ret	235	17.01.1999
1363.	1998/015	1998/012	05.05.1998	---	Myr		---
1364.	1998/016	1998/088	05.05.1998	237	28.12.1998 ret	193	09.07.1999
1365.	1998/017	1998/014	12.05.1998	---	Geçici 15		---
1366.	1998/018	1998/034	07.05.1998	47	23.06.1998 KYY		---
1367.	1998/019	1998/035	20.05.1998	34	23.06.1998 KYY		---
1368.	1998/020	1998/022	26.05.1998	---	KYY		---
1369.	1998/021	1998/020	26.05.1998	---	Işin geri çevrilmesi		---
1370.	1998/022	1998/021	26.05.1998	---	Işin geri çevrilmesi		---
1371.	1998/023	1998/036	26.05.1998	28	23.06.1998 KYY		---
1372.	1998/024	1999/009	09.06.1998	308	13.04.1999 ret	372	20.04.2000
1373.	1998/025	1998/056	09.06.1998	112	29.09.1998 ret	170	18.03.1999
1374.	1998/026	1998/057	09.06.1998	112	29.09.1998 ret	170	18.03.1999
1375.	1998/027	1998/026	09.06.1998	---	Işin geri çevrilmesi		---
1376.	1998/028	1998/037	26.05.1998	28	23.06.1998 KYY		---
1377.	1998/029	1998/060	16.06.1998	113	07.10.1998 iptal	51	27.11.1998
1378.	1998/030	1998/038	23.06.1998	---	KYY		---
1379.	1998/031	1998/039	23.06.1998	---	KYY		---
1380.	1998/032	1998/027	23.06.1998	---	Myr		---
1381.	1998/033	1998/044	01.07.1998	---	KYY		---
1382.	1998/034	1998/046	14.07.1998	0	14.07.1998 iptal	155	16.12.1998
1383.	1998/035	1998/070	16.07.1998	124	17.11.1998 iptal	1519	15.01.2003
1384.	1998/036	1998/049	20.07.1998	---	Myr	484	16.11.2000
1385.	1998/037	1999/025	31.07.1998	312	08.06.1999 iptal	318	22.04.2000
1386.	1998/039	1998/078	09.09.1998	96	14.12.1998 iptal	148	11.05.1999
1387.	1998/040	1998/051	09.09.1998	---	Myr		---
1388.	1998/041	1998/055	29.09.1998	---	Işin geri çevrilmesi		---
1389.	1998/042	1998/065	16.10.1998	---	Başvuru ret	578	17.05.2000

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1390.	1998/043	1999/044	16.10.1999	40	25.11.1999 ret	588	03.07.2001
1391.	1998/044	1998/063	16.10.1998	---	KYY		---
1392.	1998/045	1998/064	16.10.1998	---	KYY		---
1393.	1998/046	1998/083	23.10.1998	54	16.12.1998 ret	1611	16.05.2003
1394.	1998/047	1998/084	23.10.1998	54	16.12.1998 ret	1611	16.05.2003
1395.	1998/048	1998/085	03.11.1998	49	22.12.1998 ret	525	31.03.2000
1396.	1998/049	1998/066	03.11.1998	---	KYY		---
1397.	1998/050	1998/068	11.11.1998	---	KYY		---
1398.	1998/051	1998/067	10.11.1998	---	KYY		---
1399.	1998/052	1998/075	23.11.1998	---	geçici 15		---
1400.	1998/053	1999/011	23.11.1998	142	14.04.1999 Myr		---
1401.	1998/054	1998/074	23.11.1998	---	Geçici 15		---
1402.	1998/055	1998/076	08.12.1998	---	KYY		---
1403.	1998/056	1998/089	08.12.1998	20	28.12.1998 iptal	81	19.03.1999
1404.	1998/057	1998/077	14.12.1998	---	Işin geri çevrilmesi		---
1405.	1998/058	1999/019	22.12.1998	156	27.05.1999 iptal	281	04.03.2000
1406.	1998/059	1999/014	16.12.1998	146	11.05.1999 ret	302	09.03.2000
1407.	1999/001	1999/033	12.01.1999	189	20.07.1999 iptal	471	04.11.2000
1408.	1999/002	2000/008	12.01.1999	457	13.04.2000 ret	100	22.07.2000
1409.	1999/003	1999/002	12.01.1999	---	Işin geri çevrilmesi		---
1410.	1999/004	1999/047	12.01.1999	350	28.12.1999 Myr	72	10.03.2000
1411.	1999/005	1999/008	12.01.1999	91	13.04.1999 ret	202	28.07.1999
1412.	1999/006	1999/013	26.01.1999	105	11.05.1999 ret	305	01.04.2000
1413.	1999/007	1999/031	16.02.1999	147	13.07.1999 ret	470	26.10.2000
1414.	1999/008	1999/003	11.03.1999	0	11.03.1999 iptal	14	25.03.1999
1415.	1999/009	1999/004	11.03.1999	---	10 yıl		---
1416.	1999/010	1999/022	18.03.1999	81	07.06.1999 iptal	127	12.10.2000
1417.	1999/011	1999/029	18.03.1999	117	13.07.1999 ret	317	26.04.2000
1418.	1999/012	1999/005	25.03.1999	0	25.03.1999 ret	196	07.10.1999
1419.	1999/013	1999/026	25.03.1999	81	14.06.1999 iptal	315	25.04.2000
1420.	1999/014	1999/006	26.03.1999	0	26.03.1999 iptal	195	06.10.1999
1421.	1999/015	1999/007	13.04.1999	---	Işin geri çevrilmesi		---
1422.	1999/016	1999/024	20.04.1999	48	07.06.1999 ret	409	21.07.2000
1423.	1999/017	1999/035	03.05.1999	134	14.09.1999 ret	218	19.04.2000
1424.	1999/018	1999/020	03.05.1999	35	07.06.1999 iptal	47	24.07.1999

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1425.	1999/019	1999/012	03.05.1999	---	Myr Geçici 15	74	17.07.1999
1426.	1999/020	1999/021	06.05.1999	32	07.06.1999 iptal	50	27.07.1999
1427.	1999/021	1999/017	12.05.1999	---	Geçici 15	69	20.07.1999
1428.	1999/022	1999/032	25.05.1999	56	20.07.1999 iptal	209	04.02.2000
1429.	1999/023	1999/018	25.05.1999	---	Geçici 15	53	16.07.1999
1430.	1999/024	1999/030	14.06.1999	29	13.07.1999 iptal	357	05.07.2000
1431.	1999/025	1999/027	24.06.1999	---	Işin geri çevrilmesi		---
1432.	1999/026	1999/028	24.06.1999	---	KYY		---
1433.	1999/027	1999/042	13.07.1999	134	24.11.1999 ret	159	02.05.2002
1434.	1999/028	1999/038	09.09.1999	12	21.09.1999 iptal	200	08.04.2000
1435.	1999/029	1999/036	09.09.1999	12	21.09.1999 iptal	503	06.02.2001
1436.	1999/030	1999/037	09.09.1999	12	21.09.1999 iptal	200	08.04.2000
1437.	1999/031	1999/034	09.09.1999	---	Işin geri çevrilmesi		---
1438.	1999/032	2001/010	09.09.1999	238	04.05.2000 ret	665	14.03.2002
1439.	1999/033	1999/051	21.09.1999	99	29.12.1999 iptal	182	29.06.2000
1440.	1999/034	1999/039	28.09.1999	---	Başvuru ret	15	12.10.1999
1441.	1999/035	2002/104	28.09.1999	1141	12.11.2002 ret	131	29.03.2003
1442.	1999/036	1999/043	07.10.1999	48	24.11.1999 iptal	74	06.02.2001
1443.	1999/037	1999/049	21.10.1999	68	28.12.1999 ret	322	15.11.2000
1444.	1999/038	1999/045	21.10.1999	35	25.11.1999 ret	585	03.07.2001
1445.	1999/039	2000/023	03.11.1999	321	19.09.2000 iptal	24	12.10.2000
1446.	1999/040	1999/041	11.11.1999	---	görevsizlik	67	17.01.2000
1447.	1999/041	1999/040	11.11.1999	---	KYY		---
1448.	1999/042	2001/041	11.11.1999	355	31.10.2000 iptal	388	23.11.2001
1449.	1999/043	2001/046	16.11.1999	469	27.02.2001 KYY	21	20.03.2002
1450.	1999/044	1999/048	11.11.1999	47	28.12.1999 iptal	80	11.03.2000
1451.	1999/045	2000/009	16.11.1999	149	13.04.2000 ret	84	06.07.2000
1452.	1999/046	2000/025	16.11.1999	309	20.09.2000 ret	745	04.10.2002
1453.	1999/047	1999/046	28.12.1999	0	28.12.1999 ret	72	10.03.2000
1454.	1999/048	2002/033	29.12.1999	812	20.03.2002 KYY		---
1455.	1999/049	1999/050	29.12.1999	0	29.12.1999 ret	210	27.07.2000
1456.	1999/050	2001/067	06.01.2000	453	03.04.2001 ret	218	07.11.2001
1457.	1999/051	2001/063	06.01.2000	447	28.03.2001 ret	366	29.03.2002
1458.	2000/001	2000/002	21.01.2000	---	Myr	48	10.03.2000
1459.	2000/002	2000/001	13.01.2000	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1460.	2000/003	2002/034	13.01.2000	797	20.03.2002 KY Y		---
1461.	2000/005	2003/065	09.02.2000	1225	18.06.2003 iptal	324	08.05.2004
1462.	2000/006	2000/003	09.02.2000	---	KYY		---
1463.	2000/008	2003/104	17.02.2000	1408	26.12.2003 ret	1453	19.12.2007
1464.	2000/010	2000/047	29.02.2000	247	02.11.2000 ret	685	18.09.2002
1465.	2000/012	2005/085	Birleştirme		23.11.2005 KY Y	77	08.02.2006
1466.	2000/013	2000/004	03.03.2000	---	Yetkisiz	64	10.05.2000
1467.	2000/014	2000/021	27.03.2000	170	13.09.2000 iptal	115	05.01.2001
1468.	2000/015	2001/073	03.03.2000	410	17.04.2001 ret	274	16.01.2001
1469.	2000/016	2000/017	21.03.2000	121	20.07.2000 ret	1571	09.11.2004
1470.	2000/017	2002/046	30.03.2000	768	07.05.2002 ret	389	26.03.2003
1471.	2000/018	2000/005	30.03.2000	---	KYY		---
1472.	2000/019	2002/015	30.03.2000	656	15.01.2002 ret	87	12.04.2002
1473.	2000/020	2000/006	05.04.2000	---	KYY		---
1474.	2000/021	2000/016	05.04.2000	92	06.07.2000 iptal	146	29.11.2000
1475.	2000/022	2000/007	11.04.2000	---	Myr	94	22.07.2000
1476.	2000/023	2001/362	04.05.2000	585	10.12.2001KY Y		---
1477.	2000/024	2004/082	Birleştirme		17.06.2004 ret	244	01.03.2005
1478.	2000/025	2000/010	04.05.2000	---	KYY		---
1479.	2000/026	2000/048	06.06.2000	163	16.11.2000 ret	470	15.03.2002
1480.	2000/027	2000/024	04.05.2000	138	19.09.2000 iptal	33	21.10.2000
1481.	2000/028	2000/012	18.05.2000	---	Işin geri çevrilmesi		---
1482.	2000/030	2000/011	18.05.2000	---	Işin geri çevrilmesi		---
1483.	2000/033	2000/013	06.06.2000	---	KYY		---
1484.	2000/034	2005/091	27.06.2000	1977	25.11.2005 iptal	348	08.11.2006
1485.	2000/035	2001/090	06.07.2000	322	24.05.2001 iptal	238	17.01.2002
1486.	2000/036	2002/198	15.06.2000	910	12.12.2002 iptal	134	25.04.2003
1487.	2000/037	2000/014	15.06.2000	---	Geçici 15	15	30.06.2000
1488.	2000/038	2003/066	20.06.2000	1093	18.06.2003 ret	283	26.12.2003
1489.	2000/039	2002/035	27.06.2000	631	20.03.2002 iptal	73	01.06.2002
1490.	2000/040	2000/015	27.06.2000	---	KYY		---
1491.	2000/042	2001/361	06.07.2000	522	10.12.2001 iptal	108	28.03.2002
1492.	2000/043	2004/060	06.07.2000	1407	13.05.2004 ret	175	04.11.2004
1493.	2000/044	2002/192	20.07.2000	859	26.11.2002 ret	133	08.04.2003
1494.	2000/045	2000/027	21.07.2000	76	05.10.2000 iptal	23	28.10.2000

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1495.	2000/047	2002/098	11.10.2000	741	22.10.2002 ret	78	08.01.2003
1496.	2000/048	2002/036	08.09.2000	558	20.03.2002 ret	73	01.06.2002
1497.	2000/049	2000/018	08.09.2000	---	Işin geri çevrilmesi		---
1498.	2000/050	2000/019	08.09.2000	---	KYY		---
1499.	2000/051	2002/016	08.09.2000	494	15.01.2002 ret	174	09.07.2002
1500.	2000/052	2000/029	08.09.2000	39	17.10.2000 iptal	14	31.10.2000
1501.	2000/053	2000/020	08.09.2000	---	Işin geri çevrilmesi		---
1502.	2000/054	2000/022	13.09.2000	---	Işin geri çevrilmesi		---
1503.	2000/055	2000/026	04.10.2000	---	Myr	23	27.10.2000
1504.	2000/056	2000/028	17.10.2000	---	Myr		---
1505.	2000/057	2000/030	26.10.2000	0	26.10.2000 iptal	13	08.11.2000
1506.	2000/058	2000/031	26.10.2000	0	26.10.2000 iptal	13	08.11.2000
1507.	2000/059	2000/032	26.10.2000	0	26.10.2000 iptal	13	08.11.2000
1508.	2000/060	2000/033	26.10.2000	0	26.10.2000 iptal	13	08.11.2000
1509.	2000/061	2000/034	26.10.2000	0	26.10.2000 iptal	13	08.11.2000
1510.	2000/062	2000/035	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	8	08.11.2000
1511.	2000/063	2000/036	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	8	08.11.2000
1512.	2000/064	2000/037	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	8	08.11.2000
1513.	2000/065	2000/038	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	10	10.11.2000
1514.	2000/066	2000/039	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	10	10.11.2000
1515.	2000/067	2000/040	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	10	10.11.2000
1516.	2000/068	2000/041	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	10	10.11.2000
1517.	2000/069	2000/042	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	10	07.11.2000
1518.	2000/070	2000/043	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	10	10.11.2000
1519.	2000/071	2000/044	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	10	10.11.2000
1520.	2000/072	2000/046	02.11.2000	0	02.11.2000 iptal	8	10.11.2000
1521.	2000/073	2000/045	31.10.2000	0	31.10.2000 iptal	10	10.11.2000
1522.	2000/074	2004/009	26.10.2000 23.11.2000	1202	10.02.2004 ret	90	11.05.2004
1523.	2000/075	2002/200	31.10.2000	777	17.12.2002 iptal	326	08.11.2003
1524.	2000/076	2001/009	02.11.2000	84	25.01.2001 iptal	378	07.02.2002
1525.	2000/077	2000/049	21.11.2000	0	21.11.2000 ret	443	15.03.2002
1526.	2000/078	2002/031	29.11.2000	447	19.02.2002 iptal	107	04.06.2002
1527.	2000/080	2003/096	14.12.2000	1062	11.11.2003 ret	65	15.01.2004
1528.	2000/081	2000/051	14.12.2000	---	Myr		---
1529.	2000/082	2002/193	14.12.2000	712	26.11.2002 iptal	107	26.02.2003

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1530.	2000/083	2004/026	14.12.2000	1174	02.03.2004 ret	107	17.06.2004
1531.	2000/085	2004/061	19.12.2000	1241	13.05.2004 ret	69	21.07.2004
1532.	2000/086	2000/050	12.12.2000	0	12.12.2000 iptal	10	22.12.2000
1533.	2001/001	2004/036	15.01.2001	1163	23.03.2004 iptal	29	21.04.2004
1534.	2001/002	2001/001	15.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1535.	2001/003	2005/004	15.01.2001	1452	06.01.2005 iptal	277	20.10.2005
1536.	2001/004	2001/332	Birleştirme		18.07.2001 iptal	101	27.10.2001
1537.	2001/005	2002/042	15.01.2001	437	28.03.2002 iptal	161	05.09.2002
1538.	2001/008	2004/095	15.01.2001	1276	14.07.2004 iptal	323	02.06.2005
1539.	2001/009	2001/056	24.01.2001	55	20.03.2001 iptal	305	19.01.2002
1540.	2001/010	2001/002	24.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1541.	2001/011	2001/003	24.01.2001	---	Myr		---
1542.	2001/014	2001/004	24.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1543.	2001/015	2002/052	30.01.2001	483	28.05.2002 Myr		---
1544.	2001/016	2001/005	24.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1545.	2001/017	2001/006	24.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1546.	2001/018	2001/007	24.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1547.	2001/019	2001/011	30.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1548.	2001/020	2001/008	24.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1549.	2001/021	2001/012	30.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1550.	2001/022	2001/013	30.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1551.	2001/024	2001/356	24.01.2001	315	05.12.2001 ret	159	13.04.2002
1552.	2001/026	2001/014	30.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1553.	2001/027	2001/015	30.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1554.	2001/028	2001/016	30.01.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1555.	2001/030	2001/018	01.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1556.	2001/033	2002/056	15.03.2001	461	19.06.2002 ret	150	17.11.2006
1557.	2001/034	2003/002	01.02.2001	712	14.01.2003 ret	309	19.11.2003
1558.	2001/035	2001/017	01.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1559.	2001/036	2003/003	07.02.2001	708	16.01.2003 iptal	309	21.11.2003
1560.	2001/041	2001/019	07.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1561.	2001/043	2001/021	08.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1562.	2001/046	2001/020	07.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1563.	2001/050	2001/022	08.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1564.	2001/051	2001/027	13.02.2001	---	Myr		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1565.	2001/052	2001/023	08.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1566.	2001/059	2001/025	13.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1567.	2001/061	2001/024	08.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1568.	2001/065	2001/028	13.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1569.	2001/066	2001/031	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1570.	2001/067	2001/029	13.02.2001	---	Myr		---
1571.	2001/068	2001/036	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1572.	2001/069	2001/037	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1573.	2001/070	2001/038	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1574.	2001/072	2001/030	13.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1575.	2001/073	2004/012	13.02.2001	1093	11.02.2004 ret	36	19.03.2004
1576.	2001/079	2002/194	20.02.2001	644	26.11.2002 iptal	137	12.04.2003
1577.	2001/080	2001/032	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1578.	2001/082	2001/039	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1579.	2001/093	2001/040	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1580.	2001/094	2001/026	13.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1581.	2001/096	2001/045	27.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1582.	2001/106	2001/033	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1583.	2001/107	2001/034	20.02.2001	---	Myr		---
1584.	2001/108	2001/035	20.02.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1585.	2001/110	2001/043	27.02.2001	---	Myr		---
1586.	2001/118	2001/042	27.02.2001	---	Myr		---
1587.	2001/119	2004/037	27.02.2001	1120	23.03.2004 iptal	120	21.07.2004
1588.	2001/120	2001/044	27.02.2001	---	geçici 15		---
1589.	2001/125	2002/025	27.02.2001	338	31.01.2002 KYY		---
1590.	2001/127	2001/048	15.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1591.	2001/129	2002/024	27.02.2001	338	31.01.2002 iptal	138	18.06.2002
1592.	2001/130	2001/053	15.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1593.	2001/139	2001/049	15.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1594.	2001/142	2001/050	15.03.2001	---	Myr		---
1595.	2001/143	2004/011	27.02.2001	1078	10.02.2004 ret	91	12.05.2004
1596.	2001/144	2002/020	15.03.2001	313	22.01.2002 iptal	129	31.05.2002
1597.	2001/146	2001/055	20.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1598.	2001/147	2001/047	15.03.2001	0	15.03.2001 iptal	84	07.06.2001
1599.	2001/155	2001/051	15.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1600.	2001/160	2001/052	15.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1601.	2001/173	2001/059	27.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1602.	2001/177	2001/054	20.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1603.	2001/181	2001/060	27.03.2001	---	Myr		---
1604.	2001/184	2001/057	27.03.2001	---	10 yıl	44	10.05.2001
1605.	2001/185	2001/058	27.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1606.	2001/188	2001/061	27.03.2001	---	Myr		---
1607.	2001/191	2001/065	03.04.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1608.	2001/193	2001/062	27.03.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1609.	2001/201	2001/064	03.04.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1610.	2001/206	2001/066	03.04.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1611.	2001/216	2004/120	01.05.2001	1311	02.12.2004 iptal	323	21.10.2005
1612.	2001/219	2001/069	10.04.2001	---	Myr		---
1613.	2001/224	2001/068	10.04.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1614.	2001/225	2002/088	10.04.2001	546	08.10.2002 iptal	141	26.02.2003
1615.	2001/226	2006/119	10.04.2001 Birleştirme	2082	22.12.2006 ret	340	27.11.2007
1616.	2001/227	2004/010	03.04.2001	1043	10.02.2004 KY Y		---
1617.	2001/228	2002/009	17.04.2001	261	03.01.2002 ret	73	16.04.2002
1618.	2001/229	2006/032	10.04.2001	1786	01.03.2006 KY Y		---
1619.	2001/232	2001/089	17.04.2001	36	23.05.2001 ret	241	19.01.2002
1620.	2001/233	2001/070	10.04.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1621.	2001/036	2001/071	17.04.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1622.	2001/237	2004/016	01.05.2001 11.09.2002	1022	17.02.2004 ret	77	05.05.2004
1623.	2001/238	2001/072	17.04.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1624.	2001/249	2001/076	01.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1625.	2001/251	2001/077	01.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1626.	2001/252	2002/102	17.04.2001	574	12.11.2002 iptal	107	27.02.2003
1627.	2001/253	2001/074	01.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1628.	2001/255	2001/078	01.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1629.	2001/259	2002/018	17.04.2001	263	15.01.2002 KY Y		---
1630.	2001/262	2001/080	01.05.2001	---	Myr		---
1631.	2001/264	2001/075	01.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1632.	2001/271	2001/081	01.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1633.	2001/273	2001/079	01.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1634.	2001/276	2001/091	24.05.2001	---	Myr	238	17.01.2002
1635.	2001/279	2001/086	23.05.2001	---	Myr		---
1636.	2001/280	2002/100	09.05.2001	545	05.11.2002 KYY		---
1637.	2001/281	2001/082	09.05.2001	---	10 yıl	77	25.07.2001
1638.	2001/282	2004/034	17.05.2001	1035	17.03.2004 iptal	416	07.05.2005
1639.	2001/286	2001/087	23.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1640.	2001/287	2001/085	17.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1641.	2001/292	2001/084	17.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1642.	2001/293	2002/028	17.05.2001	272	13.02.2002 iptal	64	18.04.2002
1643.	2001/296	2001/083	17.05.2001	---	10 yıl	68	25.07.2001
1644.	2001/302	2001/088	23.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1645.	2001/303	2001/333	17.05.2001	63	19.07.2001 iptal	58	15.09.2001
1646.	2001/305	2001/092	29.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1647.	2001/306	2001/093	29.05.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1648.	2001/309	2002/091	17.05.2001	516	15.10.2002 iptal	423	12.12.2003
1649.	2001/318	2001/094	05.06.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1650.	2001/320	2001/095	05.06.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1651.	2001/322	2001/096	05.06.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1652.	2001/323	2005/031	12.06.2001	1450	01.06.2005 ret	170	18.11.2005
1653.	2001/324	2001/097	05.06.2001	---	KYY		---
1654.	2001/325	2001/098	05.06.2001	0	05.06.2001 iptal	247	06.02.2002
1655.	2001/327	2002/103	12.06.2001	518	12.11.2002 ret	161	22.04.2003
1656.	2001/328	2002/105	12.06.2001	527	21.11.2002 ret	152	22.04.2003
1657.	2001/332	2002/106	12.06.2001	527	21.11.2002 ret	152	22.04.2003
1658.	2001/338	2001/100	12.06.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1659.	2001/342	2001/099	12.06.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1660.	2001/343	2002/041	12.06.2001	288	27.03.2002 iptal	231	13.11.2002
1661.	2001/344	2002/010	19.06.2001	198	03.01.2002 ret	103	16.04.2002
1662.	2001/345	2002/086	19.06.2001	464	26.09.2002 ret	96	01.03.2003
1663.	2001/346	2003/063	19.06.2001	722	11.06.2003 iptal	150	08.11.2003
1664.	2001/347	2001/101	19.06.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1665.	2001/349	2004/014	27.06.2001	960	12.02.2004 ret	108	02.06.2004
1666.	2001/351	2003/010	05.07.2001	586	11.02.2003 ret	309	16.12.2003
1667.	2001/353	2002/087	05.07.2001	448	26.09.2002 ret	156	01.03.2003
1668.	2001/354	2001/102	05.07.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1669.	2001/360	2001/105	18.07.2001	---	Geçici 15		---
1670.	2001/361	2001/106	18.07.2001	---	Geçici 15		---
1671.	2001/362	2001/103	16.07.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1672.	2001/364	2001/363	06.07.2001	157	10.12.2001 KYY		---
1673.	2001/365	2001/104	18.07.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1674.	2001/367	2001/336	12.09.2001	---	KYY		---
1675.	2001/368	2002/017	12.09.2001	125	15.01.2002		---
1676.	2001/369	2001/339	12.09.2001	---	KYY		---
1677.	2001/370	2001/341	12.09.2001	---	KYY		---
1678.	2001/371	2001/334	12.09.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1679.	2001/372	2001/340	12.09.2001	---	KYY		---
1680.	2001/373	2003/067	12.09.2001	644	18.06.2003 ret	1063	17.05.2006
1681.	2001/374	2001/337	12.09.2001	---	Geçici 15		---
1682.	2001/375	2003/061	12.09.2001	637	11.06.2003 ret	188	24.12.2003
1683.	2001/376	2007/082	26.09.2001	2248	22.11.2007 KYY		--
1684.	2001/377	2002/059	26.09.2001	273	26.06.2002 ret	134	09.11.2002
1685.	2001/378	2004/13	12.09.2001	882	11.02.2004 ret	467	24.05.2006
1686.	2001/379	2005/003	12.09.2001	1212	06.01.2005 iptal	498	17.05.2006
1687.	2001/380	2002/069	26.09.2001	292	15.07.2002 ret	197	28.12.2002
1688.	2001/381	2001/335	12.09.2001	---	KYY		---
1689.	2001/382	2002/021	12.09.2001	133	23.01.2002 iptal	255	04.10.2002
1690.	2001/383	2003/092	12.09.2001	764	16.10.2003 iptal	825	19.01.2006
1691.	2001/385	2002/040	12.09.2001	196	27.03.2002 iptal	129	03.08.2002
1692.	2001/386	2001/338	12.09.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1693.	2001/387	2001/357	12.09.2001	85	06.12.2001 ret	182	06.04.2002
1694.	2001/388	2001/342	13.09.2001	0	13.09.2001 iptal	147	06.02.2002
1695.	2001/389	2002/029	13.09.2001	153	13.02.2002 iptal	64	18.04.2002
1696.	2001/390	2004/035	26.09.2001	903	17.03.2004 iptal	44	30.04.2004
1697.	2001/391	2001/343	09.10.2001	---	Myr		---
1698.	2001/392	2003/060	25.10.2001	587	04.06.2003 ret	197	18.12.2003
1699.	2001/403	2001/345	30.10.2001	---	30.10.2001 iptal	77	16.01.2002
1700.	2001/404	2001/344	25.10.2001	---	10 yıl		---
1701.	2001/405	2001/346	30.10.2001	---	KYY		---
1702.	2001/406	2004/020	06.11.2001 Birleştirme	833	17.02.2004 ret	359	11.02.2005
1703.	2001/407	2001/347	06.11.2001	---	Myr		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1704.	2001/408	2002/191	Birleştirme		21.11.2002 ret	314	02.10.2003
1705.	2001/411	2001/348	06.11.2001	---	06.11.2001 iptal	52	27.12.2001
1706.	2001/412	2002/095	06.11.2001	350	22.10.2002 iptal	155	27.03.2003
1707.	2001/413	2001/351	13.11.2001	0	13.11.2001 iptal	45	27.12.2001
1708.	2001/415	2002/166	Birleştirme		21.11.2002 ret	99	28.02.2003
1709.	2001/417	2001/349	13.11.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1710.	2001/419	2002/196	13.11.2001	393	11.12.2002 KYY		---
1711.	2001/422	2001/350	13.11.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1712.	2001/424	2001/354	22.11.2001	---	görevsizlik	75	04.02.2003
1713.	2001/431	2001/352	22.11.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1714.	2001/434	2001/353	22.11.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1715.	2001/435	2002/083	Birleştirme		17.09.2002 KYY		---
1716.	2001/444	2001/355	05.12.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1717.	2001/449	2001/364	20.12.2001	---	KYY		---
1718.	2001/460	2001/359	10.12.2001	---	10 yıl		---
1719.	2001/464	2001/358	10.12.2001	---	Myr		---
1720.	2001/468	2001/360	10.12.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1721.	2001/469	2001/365	20.12.2001	---	Işin geri çevrilmesi		---
1722.	2001/471	2002/057	12.09.2001 06.12.2001	280	19.06.2002 KYY		---
1723.	2001/474	2002/005	03.01.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1724.	2001/475	2002/006	03.01.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1725.	2001/476	2002/007	03.01.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1726.	2001/477	2002/008	03.01.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1727.	2001/478	2004/038	20.12.2001	826	25.03.2004 iptal	230	11.11.2004
1728.	2001/479	2005/001	20.12.2001	1113	06.01.2005 iptal	285	18.10.2005
1729.	2001/481	2004/091	20.12.2001	923	30.06.2004 iptal	114	22.10.2004
1730.	2001/483	2002/001	03.01.2002	---	KYY		---
1731.	2001/485	2002/002	03.01.2002	0	03.01.2002 ret	153	05.06.2002
1732.	2001/486	2005/062	03.01.2002	1378	12.10.2005 KYY		---
1733.	2001/487	2005/002	03.01.2002	1099	06.01.2005 ret	284	27.10.2005
1734.	2001/492	2002/012	08.01.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1735.	2001/493	2002/011	08.01.2002	0	08.01.2002 ret	94	12.04.2002
1736.	2002/004	2002/013	15.01.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1737.	2002/005	2002/014	15.01.2002	0	15.01.2002 ret	92	17.04.2002
1738.	2002/008	2003/047	15.01.2002	505	04.06.2003 ret	198	19.12.2003

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1739.	2002/010	2002/019	22.01.2002	---	Yetkisizlik		---
1740.	2002/017	2002/022	30.01.2002	---	Myr		---
1741.	2002/019	2002/026	07.02.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1742.	2002/020	2002/027	07.02.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1743.	2002/021	2002/023	31.01.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1744.	2002/023	2002/032	28.02.2002	---	Myr		---
1745.	2002/029	2004/043	13.02.2002	777	31.03.2004 ret	79	18.06.2004
1746.	2002/030	2007/024	13.02.2002	1856	15.03.2007 ret	259	29.11.2007
1747.	2002/031	2002/058	13.02.2002	132	25.06.2002 iptal	1357	14.03.2006
1748.	2002/032	2003/100	13.02.2002	645	20.11.2003 ret	265	11.08.2004
1749.	2002/034	2002/030	19.02.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1750.	2002/035	2007/095	28.02.2002	2119	12.12.2007 iptal	41	22.01.2008
1751.	2002/038	2002/089	28.02.2002	222	08.10.2002 iptal	79	26.12.2002
1752.	2002/039	2004/125	07.03.2002	1028	29.12.2004 ret	300	25.10.2005
1753.	2002/040	2006/020	07.03.2002	1441	15.02.2006 iptal	148	13.07.2006
1754.	2002/041	2004/090	14.03.2002	839	30.06.2004 ret	227	12.02.2005
1755.	2002/043	2003/103	14.03.2002 11.09.2002	650	24.12.2003 iptal	83	17.03.2004
1756.	2002/044	2002/090	14.03.2002	208	08.10.2002 KY Y	111	27.01.2004
1757.	2002/045	2008/109	14.03.2002	2268	29.05.2008 ret	161	06.11.2008
1758.	2002/046	2005/032	01.06.2005	---	KYY		---
1759.	2002/047	2006/001	27.03.2002	1380	05.01.2006 ret	275	07.10.2006
1760.	2002/048	2006/022	27.03.2002	1421	15.02.2006 ret	269	10.11.2006
1761.	2002/049	2002/037	27.03.2002	---	Myr		---
1762.	2002/050	2002/039	27.03.2002	---	Myr		---
1763.	2002/051	2002/038	27.03.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1764.	2002/052	2002/084	27.03.2002	174	17.09.2002 iptal	46	01.11.2002
1765.	2002/053	2002/197	11.12.2002	---	KYY		---
1766.	2002/054	2008/043	09.04.2002	2109	17.01.2008 KY Y	441	03.04.2009
1767.	2002/055	2003/008	09.04.2002	336	11.03.2003 ret	280	16.12.2003
1768.	2002/059	2004/086	09.04.2002 21.05.2003	806	23.06.2004 KY Y		---
1769.	2002/060	2002/097	17.04.2002	188	22.10.2002 iptal	166	27.03.2003
1770.	2002/061	2002/043	17.04.2002	0	17.04.2002 iptal	43	30.05.2002
1771.	2002/068	2002/044	17.04.2002	---	10 yıl	38	25.05.2002
1772.	2002/069	2002/045	17.04.2002	---	Myr		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1773.	2002/070	2004/056	17.04.2002	750	06.05.2004 ret	391	01.06.2005
1774.	2002/071	2008/044	01.05.2002	2087	17.01.2008 iptal	441	03.04.2009
1775.	2002/073	2002/047	28.05.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1776.	2002/079	2003/029	Birleştirme		09.04.2003 iptal	220	25.12.2003
1777.	2002/091	2002/048	28.05.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1778.	2002/092	2004/025	28.05.2002	644	02.03.2004 iptal	73	14.05.2004
1779.	2002/094	2004/045	28.05.2002	673	31.03.2004 ret	365	14.05.2005
1780.	2002/095	2002/049	28.05.2002	---	Myr		---
1781.	2002/096	2002/050	28.05.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1782.	2002/098	2005/064	28.05.2002	1233	12.10.2005 KYY		---
1783.	2002/099	2002/051	28.05.2002	0	28.05.2002 iptal	152	06.11.2002
1784.	2002/100	2004/109	12.06.2002	832	21.09.2004 iptal	682	04.08.2006
1785.	2002/101	2004/044	06.06.2002	664	31.03.2004 ret	318	19.06.2004
1786.	2002/102	2002/053	06.06.2002	---	Myr		---
1787.	2002/103	2002/054	06.06.2003	---	Myr 10 yıl	33	09.07.2002
1788.	2002/104	2003/072	06.06.2002	405	16.07.2003 iptal	873	06.12.2005
1789.	2002/105	2002/055	11.06.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1790.	2002/106	2008/051	18.06.2002	2053	31.01.2008 ret	123	03.06.2008
1791.	2002/107	2002/092	18.06.2002	119	15.10.2002 KYY		---
1792.	2002/108	2004/055	18.06.2002	687	05.05.2004 ret	76	20.07.2004
1793.	2002/111	2002/060	09.07.2002	---	Myr		---
1794.	2002/112	2003/033	Birleştirme		10.04.2003 iptal	209	04.11.2003
1795.	2002/113	2002/061	09.07.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1796.	2002/114	2004/053	09.07.2002	666	05.05.2004 ret	76	20.07.2004
1797.	2002/115	2002/066	15.07.2002	0	15.07.2002 iptal	137	29.11.2002
1798.	2002/116	2002/067	15.07.2002	0	15.07.2002 iptal	117	09.11.2002
1799.	2002/117	2006/105	15.07.2002	1591	22.11.2006 ret	127	30.03.2007
1800.	2002/118	2002/063	15.07.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1801.	2002/119	2002/068	15.07.2002	---	KYY		---
1802.	2002/120	2002/064	15.07.2002	---	Myr		---
1803.	2002/121	2002/062	AYM	---	09.07.2002 iptal	53	31.08.2002
1804.	2002/122	2002/065	15.07.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1805.	2002/123	2005/086	11.09.2002	1169	23.11.2005 Myr		---
1806.	2002/124	2003/070	11.09.2002	294	02.07.2003 KYY		---
1807.	2002/125	2002/070	11.09.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1808.	2002/126	2004/027	11.09.2002	539	03.03.2004 ret	353	19.02.2005
1809.	2002/127	2002/072	17.09.2002	---	Myr		---
1810.	2002/128	2004/023	11.09.2002 21.11.2002	524	17.02.2004 iptal	160	27.07.2004
1811.	2002/130	2002/071	11.09.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1812.	2002/131	2004/087	11.09.2002	651	23.06.2004 ret	242	19.02.2005
1813.	2002/132	2003/048	11.09.2002	266	04.06.2003 ret	228	19.12.2003
1814.	2002/133	2006/091	11.09.2002	1477	27.09.2006 ret	74	09.12.2006
1815.	2002/138	2002/096	11.09.2002	41	22.10.2002 iptal	188	28.03.2003
1816.	2002/140	2004/105	11.09.2002	680	22.07.2004 KYY	205	12.02.2005
1817.	2002/143	2004/046	11.09.2002	567	31.03.2004 ret	224	10.11.2004
1818.	2002/146	2002/201	08.10.2002	80	27.12.2002 ret	349	11.12.2003
1819.	2002/148	2002/085	26.09.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1820.	2002/149	2003/062	26.09.2002	258	11.06.2003 KYY		---
1821.	2002/151	2002/093	21.10.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1822.	2002/152	2002/094	21.10.2002	---	görevsizlik	159	29.03.2003
1823.	2002/153	2006/113	22.10.2002	1521	21.12.2006 ret	337	23.11.2007
1824.	2002/155	2002/099	05.11.2002	---	Myr		---
1825.	2002/156	2004/098	Birleştirme		14.07.2004 ret	120	12.11.2004
1826.	2002/157	2006/097	12.11.2002	1422	04.10.2006 iptal	174	27.03.2007
1827.	2002/160	2002/107	21.11.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1828.	2002/161	2002/101	12.11.2002	---	Işin geri çevrilmesi		---
1829.	2002/162	2007/089	12.11.2002	1841	27.11.2007 iptal	60	26.01.2008
1830.	2002/165	2002/195	11.12.2002	0	11.12.2002 ret	136	26.04.2003
1831.	2002/166	2004/003	11.12.2002	406	21.01.2004 iptal	224	02.07.2004
1832.	2002/167	2002/199	17.12.2002	---	KYY		---
1833.	2002/169	2007/088	Birleştirme	---	27.11.2007 ret	84	19.02.2008
1834.	2002/170	2004/054	14.01.2003	477	05.05.2004 ret	76	20.07.2004
1835.	2002/171	2003/005	22.01.2003	0	22.01.2003 ret	76	08.04.2003
1836.	2003/001	2006/098	14.01.2003	1359	04.10.2006 ret	66	09.12.2006
1837.	2003/003	2005/087	14.01.2003	1044	23.11.2005 KYY		---
1838.	2003/004	2003/001	14.01.2003	---	Myr		---
1839.	2003/005	2003/004	22.01.2003	---	KYY		---
1840.	2003/007	2005/071	28.01.2003	994	18.10.2005 iptal	246	22.06.2006
1841.	2003/008	2003/009	04.02.2003	35	11.03.2003 iptal	17	28.03.2003
1842.	2003/009	2004/047	04.02.2003	422	01.04.2004 ret	218	05.11.2004

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1843.	2003/010	2006/106	19.02.2003	1373	23.11.2006 iptal	118	21.03.2007
1844.	2003/011	2004/049	19.02.2003	413	07.04.2004 ret	211	05.11.2004
1845.	2003/012	2004/069	19.02.2003	422	16.06.2004 ret	129	23.10.2004
1846.	2003/014	2003/006	26.02.2003	0	26.02.2003 iptal	27	25.03.2003
1847.	2003/015	2003/007	04.03.2003	0	04.03.2003 iptal	22	26.03.2003
1848.	2003/016	2005/065	11.03.2003	946	12.10.2005 KYY		---
1849.	2003/017	2003/011	18.03.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1850.	2003/018	2004/088	01.04.2003	450	24.06.2004 ret	963	20.02.2007
1851.	2003/019	2003/012	01.04.2003	0	01.04.2003 iptal	186	04.10.2003
1852.	2003/020	2003/014	09.04.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1853.	2003/021	2003/013	AYM		01.04.2003 iptal	112	22.07.2003
1854.	2003/022	2003/034	16.04.2003	0	16.04.2003 iptal	91	16.07.2003
1855.	2003/023	2006/026	16.04.2003	1043	22.02.2006 ret	263	02.11.2006
1856.	2003/024	2003/035	16.04.2003	0	16.04.2003 iptal	35	21.05.2003
1857.	2003/025	2003/036	16.04.2003	---	KYY		---
1858.	2003/026	2003/037	16.04.2003	---	KYY		---
1859.	2003/027	2007/084	16.04.2003	1681	22.11.2007 ret	34	26.12.2007
1860.	2003/028	2003/042	22.05.2003	0	22.05.2003 iptal	298	16.03.2004
1861.	2003/029	2006/024	24.04.2003	1035	22.02.2006 ret	155	27.07.2006
1862.	2003/030	2003/038	24.04.2003	5	29.04.2003 iptal	71	09.07.2003
1863.	2003/031	2003/087	08.05.2003	153	08.10.2003 iptal	138	24.02.2004
1864.	2003/032	2003/039	07.05.2003	---	Myr		---
1865.	2003/033	2004/101	07.05.2003	435	15.07.2004 iptal	230	02.03.2005
1866.	2003/034	2007/094	Birleştirme		12.12.2007 ret	78	28.02.2008
1867.	2003/036	2003/091	22.05.2003	146	15.10.2003 ret	546	14.04.2005
1868.	2003/037	2003/041	21.05.2003	---	Myr	342	20.12.2003
1869.	2003/038	2005/063	21.05.2003	875	12.10.2005 iptal	145	06.05.2006
1870.	2003/039	2003/040	21.05.2003	0	21.05.2003 iptal	9	30.05.2003
1871.	2003/040	2007/096	27.05.2003	1660	12.12.2007 iptal	50	31.01.2008
1872.	2003/041	2004/004	27.05.2003	240	22.01.2004 iptal	320	08.12.2004
1873.	2003/042	2003/044	27.05.2003	0	27.05.2003 iptal	56	22.07.2003
1874.	2003/043	2003/043	27.05.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1875.	2003/044	2003/045	04.06.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1876.	2003/046	2003/046	04.06.2003	---	Myr	42	16.07.2003
1877.	2003/047	2003/049	04.06.2003	---	Myr		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1878.	2003/048	2003/076	Birleştirme		23.07.2003 iptal	414	11.09.2004
1879.	2003/049	2008/076	11.06.2003	1735	11.03.2008 ret	78	28.05.2008
1880.	2003/050	2005/066	11.06.2003	854	12.10.2005 KYY		---
1881.	2003/051	2003/064	18.06.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1882.	2003/052	2008/058	18.06.2003	1709	21.02.2008 ret	26	19.03.2008
1883.	2003/055	2006/088	24.04.2003	1252	27.09.2006 ret	72	08.12.2006
1884.	2003/057	2004/057	26.06.2003	315	06.05.2004 iptal	74	29.07.2004
1885.	2003/060	2008/097	26.06.2003	1772	02.05.2008 ret	393	30.05.2009
1886.	2003/061	2003/069	02.07.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1887.	2003/062	2003/077	02.07.2003	22	24.07.2003 iptal	293	13.05.2004
1888.	2003/063	2003/071	08.07.2003	---	Myr		---
1889.	2003/064	2006/090	02.07.2003	1183	27.09.2006 ret	182	29.03.2007
1890.	2003/065	2008/077	09.07.2003	1707	11.03.2008 KYY		--
1891.	2003/066	2005/072	15.10.2003	735	19.10.2005 iptal	766	24.11.2007
1892.	2003/067	2003/088	08.10.2003	0	08.10.2003 iptal	143	28.02.2004
1893.	2003/068	2003/073	23.07.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1894.	2003/069	2003/078	11.09.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1895.	2003/070	2005/014	07.10.2003	524	14.03.2005 iptal	43	26.04.2005
1896.	2003/071	2008/079	07.10.2003	1617	11.03.2008 iptal	36	16.04.2008
1897.	2003/072	2004/024	11.09.2003	159	17.02.2004 iptal	162	29.07.2004
1898.	2003/073	2003/086	Birleştirme		07.10.2003 iptal	105	20.12.2005
1899.	2003/074	2003/079	11.09.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1900.	2003/075	2006/114	11.09.2003	1197	21.12.2006 ret	99	31.03.2007
1901.	2003/076	2003/080	11.09.2003	---	Myr	13	24.09.2003
1902.	2003/077	2003/081	11.09.2003	0	11.09.2003 iptal	63	14.11.2003
1903.	2003/078	2003/082	11.09.2003	---	Myr		---
1904.	2003/079	2003/083	11.09.2003	---	10 yıl	58	07.11.2003
1905.	2003/080	2003/084	07.10.2003	---	KYY		---
1906.	2003/081	2007/050	07.10.2003	1288	17.04.2007 iptal	206	09.11.2007
1907.	2003/082	2006/066	Birleştirme		30.05.2006 ret	59	28.07.2006
1908.	2003/084	2003/089	15.10.2003	0	15.10.2003 iptal	63	17.12.2003
1909.	2003/085	2003/090	15.10.2003	---	10 yıl		---
1910.	2003/086	2004/006	15.10.2003	105	28.01.2004 iptal	282	06.11.2004
1911.	2003/087	2005/110	15.10.2003	805	28.12.2005 iptal	323	16.11.2006
1912.	2003/088	2003/095	31.10.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1913.	2003/089	2006/011	Birleştirme		19.01.2006 KYY		---
1914.	2003/090	2003/093	31.10.2003	---	Myr	22	22.01.2004
1915.	2003/091	2003/094	31.10.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1916.	2003/092	2007/025	11.11.2003	1220	15.03.2007 ret	71	26.05.2007
1917.	2003/093	2003/099	18.11.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1918.	2003/094	2008/123	18.11.2003	1675	19.06.2008 ret	139	05.11.2008
1919.	2003/095	2003/097	18.11.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1920.	2003/096	2003/098	18.11.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1921.	2003/097	2006/115	18.11.2003	1129	21.12.2006 ret	90	22.03.2007
1922.	2003/098	2004/031	Birleştirme		03.03.2004 iptal	129	10.07.2004
1923.	2003/099	2004/113	---		14.10.2004 KYY		---
1924.	2003/100	2004/033	04.12.2003	104	17.03.2004 iptal	406	18.05.2005
1925.	2003/102	2007/097	16.12.2003	1457	12.12.2007 ret	49	30.01.2008
1926.	2003/103	2008/139	16.12.2003	1738	18.09.2008 ret	98	25.12.2008
1927.	2003/104	2003/101	24.12.2003	---	Işin geri çevrilmesi		---
1928.	2003/105	2007/098	24.12.2003	1449	12.12.2007 iptal	49	30.01.2008
1929.	2003/106	2004/059	Birleştirme		12.05.2004 ret	175	03.11.2004
1930.	2003/107	2005/103	30.12.2003	724	23.12.2005 KYY		---
1931.	2003/108	2006/107	07.01.2004	1051	23.11.2006 ret	124	28.03.2007
1932.	2003/109	2007/051	07.01.2004	1196	17.04.2007 ret	191	25.10.2007
1933.	2003/110	2006/009	19.01.2006	---	KYY		---
1934.	2003/111	2004/001	07.01.2004	---	Myr	17	24.01.2004
1935.	2003/112	2006/049	07.01.2004	820	06.04.2006 iptal	237	29.11.2006
1936.	2003/113	2004/002	07.01.2004	---	Myr		---
1937.	2004/001	2008/106	14.01.2004	1583	15.05.2008 iptal	51	05.07.2008
1938.	2004/003	2008/047	21.01.2004	1471	31.01.2008 iptal	48	20.03.2008
1939.	2004/004	2005/025	21.01.2004	469	04.05.2005 iptal	50	23.06.2005
1940.	2004/005	2008/111	27.01.2004	1584	29.05.2008 ret	160	05.11.2008
1941.	2004/006	2004/005	27.01.2004	0	27.01.2004 iptal	24	20.02.2004
1942.	2004/007	2004/007	10.02.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
1943.	2004/008	2004/028	10.02.2004	22	03.03.2004 ret	360	26.02.2005
1944.	2004/009	2008/112	04.03.2004	1547	29.05.2008 ret	161	06.11.2008
1945.	2004/011	2004/093	04.03.2004	119	01.07.2004 ret	147	24.11.2004
1946.	2004/012	2005/035	04.03.2004	460	07.06.2005 iptal	377	19.07.2006
1947.	2004/013	2007/058	04.03.2004	1169	17.05.2007 iptal	188	21.11.2007

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1948.	2004/014	2004/084	04.03.2004	111	23.06.2004 ret	407	22.10.2005
1949.	2004/015	2008/098	18.03.2004	1506	02.05.2008 ret	187	05.11.2008
1950.	2004/017	2007/059	18.03.2004	1155	17.05.2007 iptal	188	21.11.2007
1951.	2004/018	2004/089	23.03.2004	93	24.06.2004 iptal	152	23.11.2004
1952.	2004/020	2007/052	31.03.2004	1112	17.04.2007 ret	220	22.11.2007
1953.	2004/021	2004/048	07.04.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
1954.	2004/022	2009/067	07.04.2004	1882	02.06.2009 ret	220	08.01.2010
1955.	2004/023	2004/050	15.04.2004	---	Myr		---
1956.	2004/024	2008/165	07.04.2004	1688	20.11.2008 iptal	110	10.03.2009
1957.	2004/025	2008/042	07.04.2004 18.07.2005	1380	17.01.2008 iptal	35	21.02.2008
1958.	2004/026	2004/051	15.04.2004	---	Myr	118	11.08.2004
1959.	2004/027	2004/052	15.04.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
1960.	2004/028	2005/034	15.04.2004	418	07.06.2005 ret	163	17.11.2005
1961.	2004/030	2008/055	15.04.2004	1393	07.02.2008 iptal	40	19.03.2008
1962.	2004/031	2007/011	05.05.2004	1001	31.01.2007 ret	106	18.05.2007
1963.	2004/034	2008/094	12.05.2004	1436	17.04.2008 ret	203	05.11.2008
1964.	2004/035	2004/064	Birleştirme		26.05.2004 ret	260	10.02.2005
1965.	2004/036	2004/092	26.05.2004	35	30.06.2004 ret	140	17.11.2005
1966.	2004/037	2004/062	26.05.2004	---	Myr		---
1967.	2004/039	2004/066	09.06.2004	---	Myr		---
1968.	2004/041	2004/065	09.06.2004	---	Myr		---
1969.	2004/042	2004/067	09.06.2004	---	Myr		---
1970.	2004/043	2008/056	17.06.2004	1330	07.02.2008 ret	40	19.03.2008
1971.	2004/044	2007/010	16.06.2004	959	31.01.2007 KYY		---
1972.	2004/046	2007/060	23.06.2004	1058	17.05.2007 iptal	188	21.11.2007
1973.	2004/047	2008/096	16.06.2004	1416	02.05.2008 ret	60	01.07.2008
1974.	2004/048	2008/049	23.06.2004	1317	31.01.2008 KYY		---
1975.	2004/049	2004/083	23.06.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
1976.	2004/052	2004/094	08.07.2004	5	13.07.2004 iptal	5	18.07.2004
1977.	2004/053	2008/061	08.07.2004	1323	21.02.2008 KYY		---
1978.	2004/054	2005/024	Birleştirme		04.05.2005 iptal	206	26.11.2005
1979.	2004/055	2008/118	08.07.2004	1435	12.06.2008 iptal	146	05.11.2008
1980.	2004/056	2007/026	15.07.2004	973	15.03.2007 ret	74	29.05.2007
1981.	2004/057	2004/100	15.07.2004	---	KYY		---
1982.	2004/059	2006/007	15.07.2004	553	19.01.2006 iptal	291	09.11.2006

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
1983.	2004/060	2005/033	08.09.2004	266	01.06.2005 ret	295	23.03.2006
1984.	2004/061	2004/123	15.07.2004	146	08.12.2004 ret	322	26.10.2005
1985.	2004/062	2006/092	15.07.2004	804	27.09.2006 KYY		---
1986.	2004/063	2006/094	21.07.2004	798	27.09.2006 iptal	239	24.05.2007
1987.	2004/065	2004/106	08.09.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
1988.	2004/066	2008/099	08.09.2004	1332	02.05.2008 ret	26	28.05.2008
1989.	2004/067	2007/083	08.09.2004	1170	22.11.2007 ret	58	19.01.2008
1990.	2004/068	2005/104	08.09.2004	471	23.12.2005 ret	272	21.09.2006
1991.	2004/069	2009/006	08.09.2004	1583	08.01.2009 iptal	154	11.06.2009
1992.	2004/070	2009/007	08.09.2004	1590	15.01.2009 iptal	147	11.06.2009
1993.	2004/072	2008/072	08.09.2004 18.03.2004 26.06.2003	1715	06.03.2008 KYY		---
1994.	2004/073	2008/100	08.09.2004	1332	02.05.2008 KYY		---
1995.	2004/075	2006/093	08.09.2004	749	27.09.2006 KYY		---
1996.	2004/076	2008/108	29.09.2004	1330	21.05.2008 ret	561	03.12.2009
1997.	2004/077	2004/107	08.09.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
1998.	2004/078	2004/108	08.09.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
1999.	2004/079	2007/006	08.09.2004	869	25.01.2007 iptal	357	17.01.2008
2000.	2004/081	2008/048	08.09.2004	1240	31.01.2008 iptal	48	20.03.2008
2001.	2004/083	2008/107	08.09.2004	1351	21.05.2008 iptal	301	18.03.2009
2002.	2004/084	2004/124	15.09.2004	84	08.12.2004 iptal	359	02.12.2005
2003.	2004/086	2004/110	29.09.2004	0	29.09.2004 ret	231	17.05.2006
2004.	2004/087	2009/005	06.10.2004	1555	08.01.2009 iptal	56	05.03.2009
2005.	2004/088	2004/111	06.10.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
2006.	2004/090	2008/078	14.10.2004	1244	11.03.2008 ret	116	05.07.2008
2007.	2004/091	2008/169	14.10.2004	1505	27.11.2008 KYY		---
2008.	2004/092	2008/119	19.10.2004	1332	12.06.2008 ret	146	05.11.2008
2009.	2004/093	2008/073	27.10.2004	1226	06.03.2008 Myr	49	24.04.2008
2010.	2004/094	2008/083	27.10.2004	1240	20.03.2008 iptal	103	01.07.2008
2011.	2004/095	2008/156	09.11.2004 29.02.2005	1458	06.11.2008 iptal	84	29.01.2009
2012.	2004/099	2008/120	09.11.2004	1311	12.06.2008 ret	231	29.01.2009
2013.	2004/100	2005/016	18.11.2004	138	05.04.2005 ret	228	18.11.2005
2014.	2004/101	2008/170	18.11.2004	1470	27.11.2008 KYY		---
2015.	2004/102	2005/096	18.11.2004	376	29.11.2005 iptal	282	07.09.2006
2016.	2004/103	2008/121	01.12.2004	1289	12.06.2008 ret	194	23.12.2008

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2017.	2004/104	2004/117	01.12.2004	---	KYY		---
2018.	2004/105	2004/118	01.12.2004	---	Myr		---
2019.	2004/106	2004/119	01.12.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
2020.	2004/107 2004/108	2007/044	01.12.2004 29.12.2004	855	05.04.2007 iptal	231	22.11.2007
2021.	2004/109	2006/030	Birleştirme		27.02.2006 KYY		---
2022.	2004/110	2004/121	08.12.2004	---	Işin geri çevrilmesi		---
2023.	2004/112	2004/122	08.12.2004	---	Myr		---
2024.	2004/113	2006/031	29.12.2004	425	27.02.2006 KYY		---
2025.	2004/114	2007/085	29.12.2004	1058	22.11.2007 ret	32	24.12.2007
2026.	2004/115	2005/092	29.12.2004	335	29.11.2005 iptal	70	07.02.2006
2027.	2004/116	2008/074	06.01.2005	1155	06.03.2008 ret	117	01.07.2008
2028.	2004/117	2005/018	06.01.2005	118	04.05.2005 KYY		---
2029.	2004/118	2005/008	18.01.2005	0	18.01.2005 iptal	85	13.04.2005
2030.	2005/001	2005/005	11.01.2005	---	Myr		---
2031.	2005/002	2008/181	18.01.2005	1430	18.12.2008 ret	293	07.10.2009
2032.	2005/003	2005/006	18.01.2005	---	Myr		---
2033.	2005/004	2005/007	18.01.2005	0	18.01.2005 ret	119	17.05.2005
2034.	2005/005	2008/093	18.01.2005	1185	17.04.2008 iptal	202	05.11.2008
2035.	2005/006	2005/093	01.02.2005	301	29.11.2005 iptal	334	28.10.2006
2036.	2005/008	2006/002	01.02.2005	338	05.01.2006 iptal	201	25.07.2006
2037.	2005/009	2005/095	10.02.2005	292	29.11.2005 iptal	374	08.12.2006
2038.	2005/010	2008/063	01.02.2005	1115	21.02.2008 iptal	260	07.11.2008
2039.	2005/011	2005/009	10.02.2005	---	Myr		
2040.	2005/012	2008/101	10.02.2005	1177	02.05.2008 Myr	40	11.06.2008
2041.	2005/013	2009/141	10.02.2005	1701	08.10.2009 ret	162	19.03.2010
2042.	2005/014	2008/092	Birleştirme		17.04.2008 iptal	72	28.06.2008
2043.	2005/015	2008/002	22.02.2005	1045	03.01.2008 iptal	183	05.07.2008
2044.	2005/016	2009/139	22.02.2005	1689	08.10.2009 ret	162	19.03.2010
2045.	2005/017	2008/095	22.02.2005	1150	17.04.2008 ret	202	05.11.2008
2046.	2005/018	2005/010	28.02.2005	---	KYY		---
2047.	2005/020	2005/013	09.03.2005	---	Myr		---
2048.	2005/023	2005/011	09.03.2005	---	Işin geri çevrilmesi		---
2049.	2005/024	2005/012	09.03.2005	---	Işin geri çevrilmesi		---
2050.	2005/025	2008/057	Birleştirme		07.02.2008 iptal	67	15.04.2008
2051.	2005/026	2008/105	09.03.2005	1163	15.05.2008 ret	174	05.11.2008

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2052.	2005/028	2008/122	15.03.2005 17.11.2005	1185	12.06.2008 ret	154	13.11.2008
2053.	2005/029	2009/138	05.04.2005	1647	08.10.2009 ret	92	08.01.2010
2054.	2005/030	2009/018	05.04.2005	1402	05.02.2009 iptal	278	10.11.2009
2055.	2005/032	2007/003	17.03.2005 07.04.2005	672	18.01.2007 iptal	345	29.12.2007
2056.	2005/033	2008/182	20.04.2005	1338	18.12.2008 ret	106	03.04.2009
2057.	2005/034	2005/017	20.04.2005	---	Işin geri çevrilmesi		---
2058.	2005/035	2008/062	04.05.2005	1023	21.02.2008 KYY		---
2059.	2005/036	2009/012	04.05.2005	1366	29.01.2009 ret	65	04.04.2009
2060.	2005/038	2008/053	18.05.2005	995	07.02.2008 iptal	61	08.04.2008
2061.	2005/039	2008/172	12.05.2005	1295	27.11.2008 KYY		---
2062.	2005/040	2009/017	12.05.2005	1365	05.02.2009 iptal	120	05.06.2009
2063.	2005/041	2005/109	18.05.2005	224	28.12.2005 KYY		---
2064.	2005/042	2006/027	12.05.2005	287	23.02.2006 iptal	393	23.03.2007
2065.	2005/043	2008/143	12.05.2005	1225	18.09.2008 ret	96	23.12.2008
2066.	2005/044	2007/031	18.05.2005	672	21.03.2007 iptal	253	29.11.2007
2067.	2005/047	2007/014	18.05.2005	630	07.02.2007 ret	295	29.11.2007
2068.	2005/048	2005/030	23.05.2005	---	Işin geri çevrilmesi		---
2069.	2005/051	2007/012	30.05.2005 Birleştirme	611	31.01.2007 iptal	85	27.04.2007
2070.	2005/052	2007/035	03.06.2005	669	03.04.2007 iptal	350	18.03.2008
2071.	2005/053	2008/161	03.06.2005	1259	13.11.2008 ret	499	27.03.2010
2072.	2005/055	2006/004	20.06.2005	199	05.01.2006 iptal	684	20.11.2007
2073.	2005/056	2009/094	20.06.2005	1466	25.06.2009 ret	154	26.11.2009M
2074.	2005/057	2009/019	20.06.2005	1357	05.02.2009 iptal	125	10.06.2009
2075.	2005/059	2005/036	20.06.2005	---	Myr		---
2076.	2005/060	2008/162	22.06.2005	1240	13.11.2008 ret	41	24.12.2008
2077.	2005/061	2007/017	20.06.2005 07.07.2005	597	07.02.2007 iptal	141	28.06.2007
2078.	2005/062	2005/039	07.07.2005	---	Myr		---
2079.	2005/063	2005/038	07.07.2005	---	Işin geri çevrilmesi		---
2080.	2005/064	2005/043	18.07.2005	---	Işin geri çevrilmesi		---
2081.	2005/066	2009/102	23.05.2005 07.07.2005	1501	02.07.2009 iptal	97	07.10.2009
2082.	2005/067	2009/099	07.07.2005	1449	25.06.2009 ret	103	06.10.2009
2083.	2005/068	2008/102	11.07.2005	1026	02.05.2008 iptal	202	20.11.2008
2084.	2005/069	2009/061	11.07.2005	1396	07.05.2009 ret	153	07.10.2009

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2085.	2005/070	2005/040	11.07.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2086.	2005/073	2008/059	11.07.2005	955	21.02.2008 ret	261	07.11.2008
2087.	2005/074	2005/073	11.07.2005	107	26.10.2005 iptal	300	21.10.2006
2088.	2005/075	2008/001	11.07.2005	906	03.01.2008 ret	27	30.01.2008
2089.	2005/076	2005/041	18.07.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2090.	2005/078	2005/059	18.07.2005	74	30.09.2005 iptal	294	21.07.2006
2091.	2005/079	2009/038	18.07.2005	1326	05.03.2009 ret	212	03.10.2009
2092.	2005/081	2008/184	18.07.2005	1256	25.12.2008 KYY		---
2093.	2005/082	2005/045	28.07.2005	---	Myr		---
2094.	2005/083	2008/110	22.07.2005	1042	29.05.2008 ret	239	24.12.2008
2095.	2005/084	2005/044	20.07.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2096.	2005/085	2009/015	28.07.2005 29.09.2005	1281	29.01.2009 iptal	64	03.04.2009
2097.	2005/087	2009/020	19.09.2005	1235	05.02.2009 KYY		---
2098.	2005/088	2008/166	27.09.2005	1150	20.11.2008 ret	98	26.02.2009
2099.	2005/089	2006/120	19.09.2005	459	22.12.2006 ret	335	22.11.2007
2100.	2005/090	2008/146	27.09.2005	1093	24.09.2008 ret	155	26.02.2009
2101.	2005/091	2005/050	27.09.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2102.	2005/092	2005/047	27.09.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2103.	2005/093	2005/048	27.09.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2104.	2005/094	2007/007	19.09.2005	493	25.01.2007 ret	420	20.03.2008
2105.	2005/095	2007/005	18.07.2005 19.09.2005	555	24.01.2007 iptal	339	29.12.2007
2106.	2005/096	2005/094	19.09.2005	71	29.11.2005 KYY		---
2107.	2005/097	2008/175	Birleştirme		27.11.2008 KYY		---
2108.	2005/098	2006/003	29.09.2005	98	05.01.2006 iptal	729	04.01.2008
2109.	2005/099	2006/008	29.09.2005	112	19.01.2006 iptal	182	20.07.2006
2110.	2005/100	2008/050	29.09.2005	854	31.01.2008 Myr	47	19.03.2008
2111.	2005/101	2005/051	29.09.2005	---	Myr		---
2112.	2005/102	2005/058	29.09.2005	---	Myr		---
2113.	2005/103	2005/089	Birleştirme		23.11.2005 iptal	95	25.02.2006
2114.	2005/104	2005/052	29.09.2005	---	Myr		---
2115.	2005/105	2005/053	29.09.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2116.	2005/107	2009/023	29.05.2005	1362	19.02.2009 ret	100	30.05.2009
2117.	2005/108	2006/035	Birleştirme		01.03.2006 iptal	143	22.07.2006
2118.	2005/110	2005/111	26.10.2005	64	29.12.2005 ret	209	26.07.2006

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2119.	2005/113	2005/057	29.09.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2120.	2005/114	2009/105	29.09.2005 04.05.2006	1372	02.07.2009 iptal	97	07.10.2009
2121.	2005/115	2005/049	27.09.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2122.	2005/116	2009/027	05.10.2005	1233	19.02.2009 ret	111	10.06.2009
2123.	2005/119	2005/061	10.11.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2124.	2005/120	2009/040	17.10.2005	1235	05.03.2009 ret	387	27.03.2010
2125.	2005/122	2005/067	17.10.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2126.	2005/124	2009/013	17.10.2005	1200	29.01.2009 ret	64	03.04.2009
2127.	2005/125	2005/074	10.11.2005	0	10.11.2005 iptal	90	07.02.2006
2128.	2005/126	2005/075	10.11.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2129.	2005/127	2007/042	Birleştirme		05.04.2007 iptal	216	07.11.2007
2130.	2005/128	2008/054	17.11.2005	812	07.02.2008 iptal	145	01.07.2008
2131.	2005/129	2005/076	10.11.2005	---	Myr		---
2132.	2005/130	2005/077	10.11.2005	---	Myr		---
2133.	2005/134	2009/003	17.11.2005	1148	08.01.2009 ret	271	06.10.2009
2134.	2005/138	2008/124	17.11.2005	945	19.06.2008 ret	171	06.11.2008
2135.	2005/139	2007/033	Birleştirme		22.03.2007 iptal	268	15.12.2007
2136.	2005/141	2009/086	25.11.2005	1301	18.06.2009 KYY		---
2137.	2005/142	2006/080	Birleştirme		25.07.2006 KYY	140	12.12.2006
2138.	2005/143	2005/099	25.11.2005	24	19.12.2005 iptal	63	21.02.2005
2139.	2005/145	2009/112	25.11.2005	1336	23.07.2009 iptal	251	31.03.2010
2140.	2005/146	2005/105	28.12.2005	0	28.12.2005 iptal	321	14.11.2006
2141.	2005/147	2005/097	07.12.2005	---	İşin geri çevrilmesi		---
2142.	2005/148	2005/098	07.12.2005	---	KYY		---
2143.	2005/149	2005/100	19.12.2005	---	KYY		---
2144.	2005/150	2005/101	19.12.2005	---	KYY		---
2145.	2005/151	2008/037	Birleştirme		03.01.2008 ret	86	29.03.2008
2146.	2005/152	2009/014	28.12.2005 04.05.2006 30.05.2006 20.03.2008	1128	29.01.2009 iptal	64	03.04.2009
2147.	2005/153	2005/102	19.12.2005	---	KYY		---
2148.	2005/156	2005/106	28.12.2005	---	Myr		---
2149.	2005/159	2009/062	28.12.2005	1226	07.05.2009 iptal	153	07.10.2009
2150.	2005/163	2005/108	28.12.2005	---	KYY		---
2151.	2005/165	2009/004	28.12.2005	1107	08.01.2009 ret	142	30.05.2009

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2152.	2005/167	2006/006	19.01.2006	---	Myr		---
2153.	2006/004	2006/014	30.01.2006	---	KYY		---
2154.	2006/009	2006/015	07.02.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2155.	2006/011	2006/017	07.02.2006	0	07.02.2006 ret	311	15.12.2006
2156.	2006/012	2006/016	07.02.2006	---	Myr		---
2157.	2006/013	2006/018	09.02.2006	---	Myr		---
2158.	2006/017	2009/033	Birleştirme		26.02.2009 ret	96	02.06.2009
2159.	2006/019	2009/032	15.02.2006	1107	26.02.2009 ret	119	25.06.2009
2160.	2006/020	2006/025	22.02.2006	0	22.02.2006 iptal	355	10.01.2007
2161.	2006/021	2006/038	22.02.2006	19	13.03.2006 iptal	638	11.12.2007
2162.	2006/022	2006/040	17.02.2006	33	22.03.2006 iptal	267	14.12.2006
2163.	2006/024	2006/023	17.02.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2164.	2006/026	2008/060	27.02.2006	725	21.02.2008 KYY		---
2165.	2006/028	2006/108	27.02.2006	269	23.11.2006 ret	174	17.05.2007
2166.	2006/033	2006/036	09.03.2006	0	09.03.2006 iptal	307	10.01.2007
2167.	2006/034	2006/037	09.03.2006	0	09.03.2006 ret	211	06.10.2006
2168.	2006/035	2007/048	09.03.2006	398	11.04.2007 iptal	280	16.01.2008
2169.	2006/037	2008/141	22.03.2006 03.11.2006	911	18.09.2008 ret	96	23.12.2008
2170.	2006/038	2008/176	22.03.2006	981	27.11.2008 KYY		---
2171.	2006/042	2009/073	22.03.2006 19.03.2007	1177	11.06.2009 iptal	117	06.10.2009
2172.	2006/043	2006/039	22.03.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2173.	2006/044	2008/081	04.04.2006	716	20.03.2008 ret	69	28.05.2008
2174.	2006/045	2006/041	04.04.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2175.	2006/046	2006/042	04.04.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2176.	2006/047	2008/144	04.04.2006	898	18.09.2008 iptal	103	30.12.2008
2177.	2006/048	2006/045	04.04.2006	---	KYY		---
2178.	2006/051	2006/057	22.03.2006 04.05.2006	43	04.05.2006 iptal	100	12.08.2006
2179.	2006/052	2007/027	04.04.2006	345	15.03.2007 ret	343	21.02.2008
2180.	2006/053	2009/021	Birleştirme		05.02.2009 iptal	51	28.03.2009
2181.	2006/054	2006/047	06.04.2006	0	06.04.2006 ret	183	06.10.2006
2182.	2006/055	2008/145	06.04.2006	896	18.09.2008 iptal	161	26.02.2009
2183.	2006/056	2006/048	06.04.2006	---	10 yıl		---
2184.	2006/058	2006/050	12.04.2006	0	12.04.2006 ret	142	01.09.2006
2185.	2006/060	2006/051	17.04.2006	---	Myr ve 10 yıl	201	04.11.2006

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2186.	2006/061	2007/091	04.05.2006 05.04.2007	575	30.11.2007 iptal	86	23.02.2008
2187.	2006/064	2006/054	04.05.2006	0	04.05.2006 ret	154	05.10.2006
2188.	2006/065	2009/114	04.05.2006	1176	23.07.2009 iptal	76	07.10.2009
2189.	2006/068	2006/052	04.05.2006	---	Myr		---
2190.	2006/071	2008/069	30.05.2006 20.10.2006 17.01.2008 12.02.2008	639	28.02.2008 iptal	48	16.04.2008
2191.	2006/072	2009/024	04.05.2006	1022	19.02.2009 ret	95	25.05.2009
2192.	2006/074	2006/064	30.05.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2193.	2006/075	2006/099	30.05.2006	127	04.10.2006 iptal	184	06.04.2007
2194.	2006/076	2008/142	30.05.2006	842	18.09.2008 ret	96	23.12.2008
2195.	2006/077	2009/039	30.05.2006	1010	05.03.2009 ret	387	27.03.2010
2196.	2006/078	2008/084	30.05.2006	660	20.03.2008 ret	103	01.07.2008
2197.	2006/079	2009/097	30.05.2006	1122	25.06.2009 ret	141	13.11.2009
2198.	2006/080	2006/067	30.05.2006	---	Myr	130	07.10.2006
2199.	2006/081	2006/058	30.05.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2200.	2006/082	2006/059	30.05.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2201.	2006/083	2006/060	30.05.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2202.	2006/084	2006/061	30.05.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2203.	2006/085	2006/062	30.05.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2204.	2006/088	2006/069	06.06.2006	---	Myr		---
2205.	2006/089	2006/070	06.06.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2206.	2006/090	2006/071	06.06.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2207.	2006/091	2006/072	06.06.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2208.	2006/092	2006/073	06.06.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2209.	2006/093	2009/088	06.06.2006	1108	18.06.2009 ret	110	06.10.2009
2210.	2006/094	2009/092	27.06.2006	1094	25.06.2009 iptal	138	10.11.2009
2211.	2006/095	2009/144	17.06.2006 Birleştirme	1216	15.10.2009 iptal	85	08.01.2010
2212.	2006/096	2008/065	27.06.2006	611	28.02.2008 ret	42	10.04.2008
2213.	2006/097	2006/074	27.06.2006	0	27.06.2006 iptal	127	01.11.2006
2214.	2006/098	2006/075	29.06.2006	---	Myr	131	07.11.2006
2215.	2006/099	2009/009	29.06.2006 20.07.2006	931	15.01.2009 iptal	174	08.07.2009
2216.	2006/101	2008/126	29.06.2006	721	19.06.2008 ret	153	19.11.2008
2217.	2006/102	2006/076	29.06.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2218.	2006/103	2009/149	29.06.2006	1225	05.11.2009 ret	229	22.06.2010
2219.	2006/105	2009/142	29.06.2006	1197	08.10.2009 iptal	92	08.01.2010
2220.	2006/107	2009/028	17.07.2006	948	19.02.2009 ret	103	02.06.2009
2221.	2006/108	2006/077	17.07.2006	---	Myr	113	07.11.2006
2222.	2006/109	2008/082	20.07.2006	609	20.03.2008 iptal	107	05.07.2008
2223.	2006/111	2006/112	29.06.2006 20.07.2006	139	15.12.2006 iptal	15	30.12.2006
2224.	2006/112	2009/150	25.07.2006	1199	05.11.2009 KYK		---
2225.	2006/114	2006/081	05.09.2006	---	Myr		---
2226.	2006/116	2009/125	05.09.2006	1122	01.10.2009 ret	99	08.01.2010
2227.	2006/117	2006/082	05.09.2006	---	Myr		---
2228.	2006/118	2009/107	05.09.2006 17.05.2007	1031	02.07.2009 iptal	260	19.03.2010
2229.	2006/119	2009/145	05.09.2006	1136	15.10.2009 iptal	85	08.01.2010
2230.	2006/120	2009/151	27.09.2006	1135	05.11.2009 iptal	160	15.04.2010
2231.	2006/121	2009/090	05.09.2006	1017	18.06.2009 iptal	161	26.11.2009
2232.	2006/122	2006/083	05.09.2006	---	Myr		---
2233.	2006/123	2009/043	Birleştirme 27.09.2006	890	05.03.2009 ret	89	02.06.2009
2234.	2006/124	2009/146	05.09.2006	1136	15.10.2009 iptal	85	08.01.2010
2235.	2006/125	2006/084	05.09.2006	0	05.09.2006 ret	60	03.11.2006
2236.	2006/127	2006/086	14.09.2006	---	KYK		---
2237.	2006/129	2009/121	14.09.2006 Birleştirme	1113	01.10.2009 iptal	99	08.01.2010
2238.	2006/130	2006/087	14.09.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2239.	2006/131	2007/004	14.09.2006	132	24.01.2007 ret	367	26.01.2008
2240.	2006/133	2006/096	04.10.2006	---	Myr		---
2241.	2006/134	2006/095	04.10.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2242.	2006/136	2008/003	11.10.2006	449	03.01.2008 ret	28	31.01.2008
2243.	2006/138	2006/100	20.10.2006	0	20.10.2006 iptal	200	09.05.2007
2244.	2006/139	2006/102	01.11.2006	---	Myr	30	01.12.2006
2245.	2006/140	2008/185	27.10.2006	790	25.12.2008 iptal	100	04.04.2009
2246.	2006/142	2008/148	27.10.2006	698	24.09.2008 iptal	92	25.12.2008
2247.	2006/143	2009/098	03.11.2006	965	25.06.2009 iptal	104	07.10.2009
2248.	2006/144	2009/087	03.11.2006	958	18.06.2009 ret	110	06.10.2009
2249.	2006/145	2006/103	03.11.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2250.	2006/146	2006/104	03.11.2006	---	Işin geri çevrilmesi		---
2251.	2006/148	2007/016	22.11.2006	77	07.02.2007 ret	325	29.12.2007

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2252.	2006/149	2008/177	27.11.2006 06.03.2007	731	27.11.2008 KYY		---
2253.	2006/151	2009/031	27.11.2006	822	26.02.2009 KYY		---
2254.	2006/154	2009/035	04.12.2006 Birleştirme	815	26.02.2009 ret	99	05.06.2009
2255.	2006/155	2006/111	12.12.2006	---	Myr		---
2256.	2006/156	2008/125	12.12.2006	555	19.06.2008 ret	160	26.11.2008
2257.	2006/158	2008/150	Birleştirme		24.09.2008 iptal	127	29.01.2009
2258.	2006/159	2010/047	12.12.2006	1198	24.03.2010 ret	55	18.05.2010
2259.	2006/161	2006/116	22.12.2006	---	Myr	335	22.11.2007
2260.	2006/162	2007/015	22.12.2006	47	07.02.2007 ret	295	29.11.2007
2261.	2006/163	2006/121	27.12.2006	---	Myr		---
2262.	2006/166	2009/113	16.01.2007	919	23.07.2009 iptal	239	19.03.2010
2263.	2006/167	2008/086	16.01.2007	429	20.03.2008 iptal	97	25.06.2008
2264.	2006/169	2007/055	31.01.2007	96	07.05.2007 iptal	201	24.11.2007
2265.	2007/004	2007/081	Birleştirme (2005)		18.10.2007 iptal	51	08.12.2007
2266.	2007/005	2007/018	31.01.2007	7	07.02.2007 iptal	44	24.03.2007
2267.	2007/007	2007/013	07.02.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2268.	2007/009	2009/049	07.02.2007	764	12.03.2009 ret	105	25.06.2009
2269.	2007/011	2007/019	19.02.2007	---	Myr		---
2270.	2007/012	2009/153	08.02.2007	1006	10.11.2009 iptal	59	08.01.2010
2271.	2007/014	2009/048	27.02.2007	744	12.03.2009 ret	105	25.06.2009
2272.	2007/015	2008/171	19.02.2007	647	27.11.2008 KYY		---
2273.	2007/016	2009/147	27.02.2007	961	15.10.2009 iptal	85	08.01.2010
2274.	2007/017	2007/045	19.02.2007	45	05.04.2007 iptal	230	21.11.2007
2275.	2007/019	2007/020	27.02.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2276.	2007/021	2008/040	06.03.2007	317	17.01.2008 ret	82	08.04.2008
2277.	2007/022	2009/037	06.03.2007	723	26.02.2009 ret	99	05.06.2009
2278.	2007/026	2007/022	12.03.2007	---	işin geri çevrilmesi		---
2279.	2007/029	2007/029	21.03.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2280.	2007/031	2009/109	05.04.2007	826	09.07.2009 iptal	90	07.10.2009
2281.	2007/033	2010/048	28.03.2007	1092	24.03.2010 iptal	90	22.06.2010
2282.	2007/035	2007/036	05.04.2007	---	Myr	224	15.11.2007
2283.	2007/036	2010/006	11.04.2007	1009	14.01.2010 ret	64	19.03.2010
2284.	2007/039	2007/053	19.04.2007	0	19.04.2007 ret	254	29.12.2007
2285.	2007/041	2007/049	17.04.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2286.	2007/042	2009/050	11.04.2007 27.03.2008 29.01.2009	701	12.03.2009 ret	105	25.06.2009
2287.	2007/043	2009/051	07.05.2007 14.10.2008	675	12.03.2009 ret	205	03.10.2009
2288.	2007/044	2009/148	31.05.2007	868	15.10.2009 ret	195	28.04.2010
2289.	2007/045	2007/054	01.05.2007	0	01.05.2007 iptal	57	27.06.2007
2290.	2007/046	2009/036	17.05.2007 30.11.2007	651	26.02.2009 ret	99	05.06.2009
2291.	2007/049	2007/057	17.05.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2292.	2007/051	2007/056	15.05.2007	---	KYY	198	29.11.2007
2293.	2007/053	2007/061	31.05.2007	---	Myr	210	27.12.2007
2294.	2007/056	2009/084	31.05.2007 05.06.2008 22.07.2008	742	11.06.2009 ret	288	27.03.2010
2295.	2007/057	2009/091	31.05.2007	756	25.06.2009 KYY		---
2296.	2007/058	2008/178	31.05.2007	546	27.11.2008 ret	64	29.01.2009
2297.	2007/059	2007/075	31.05.2007	60	30.07.2007 ret	180	26.01.2008
2298.	2007/062	2007/066	05.07.2007	---	görevsizlik	183	04.01.2008
2299.	2007/063	2009/152	19.06.2007	870	05.11.2009 ret	161	15.04.2010
2300.	2007/064	2008/154	21.03.2007 19.06.2007	590	31.10.2008 ret	90	29.01.2009
2301.	2007/065	2010/043	19.06.2007	982	25.02.2010 ret	117	22.06.2010
2302.	2007/066	2008/157	19.06.2007	506	06.11.2008 iptal	84	29.01.2009
2303.	2007/067	2010/001	12.07.2007	917	14.01.2010 Myr		---
2304.	2007/068	2010/002	12.07.2007	917	14.01.2010 ret	104	28.04.2010
2305.	2007/069	2009/026	12.07.2007 13.09.2007 18.12.2007 22.07.2008	588	19.02.2009 ret	103	02.06.2009
2306.	2007/071	2007/069	12.07.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2307.	2007/072	2007/068	05.07.2007	0	05.07.2007 ret	33	07.08.2007
2308.	2007/073	2008/158	05.07.2007	490	06.11.2008 ret	84	29.01.2009
2309.	2007/074	2007/065	05.07.2007	---	10 yıl		---
2310.	2007/076	2008/046	12.07.2007	196	24.01.2008 ret	420	19.03.2008
2311.	2007/077	2010/050	12.07.2007	986	24.03.2010 KYY	55	18.05.2010
2312.	2007/080	2007/070	20.07.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2313.	2007/081	2008/091	20.07.2007	272	17.04.2008 KYY		---
2314.	2007/082	2007/071	20.07.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2315.	2007/084	2007/074	20.07.2007	10	30.07.2007 ret	205	20.02.2008

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2316.	2007/085	2009/042	30.07.2007	584	05.03.2009 ret	92	05.06.2009
2317.	2007/086	2007/073	30.07.2007	---	Myr		---
2318.	2007/089	2010/003	13.09.2007	854	14.01.2010 KYY	64	19.03.2010
2319.	2007/090	2009/002	13.09.2007	483	08.01.2009 10 yıl	49	26.02.2009
2320.	2007/091	2009/025	02.10.2007	506	19.02.2009 ret	103	02.06.2009
2321.	2007/092	2008/085	02.10.2007	170	20.03.2008 ret	75	03.06.2008
2322.	2007/093	2007/077	18.10.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2323.	2007/094	2009/140	18.10.2007	721	08.10.2009 iptal	33	10.11.2009
2324.	2007/096	2009/034	Birleştirme		26.02.2009 ret	99	05.06.2009
2325.	2007/098	2010/033	06.11.2007	821	04.02.2010 iptal	103	18.05.2010
2326.	2007/099	2007/086	27.11.2007	0	27.11.2007 ret	84	19.02.2008
2327.	2007/100	2010/004	22.11.2007	784	14.01.2010 ret	104	28.04.2010
2328.	2007/104	2008/164	12.12.2007	344	20.11.2008 iptal	135	04.04.2009
2329.	2007/105	2008/075	18.12.2007	79	06.03.2008 iptal	377	18.03.2009
2330.	2007/108	2007/100	18.12.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2331.	2007/109	2007/101	18.12.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2332.	2007/110	2007/102	18.12.2007	---	Işin geri çevrilmesi		---
2333.	2007/112	2010/005	27.12.2007	749	14.01.2010 ret	104	28.04.2010
2334.	2007/115	2009/080	Birleştirme		11.06.2009 ret	168	26.11.2009
2335.	2008/001	2008/039	17.01.2008	---	KYY		---
2336.	2008/003	2009/044	24.01.2008	406	05.03.2009 iptal	92	05.06.2009
2337.	2008/005	2009/081	08.01.2008	520	11.06.2009 iptal	26	07.07.2009
2338.	2008/009	2008/052	07.02.2008	---	Myr		---
2339.	2008/011	2008/064	28.02.2008	0	28.02.2008 iptal	90	28.05.2008
2340.	2008/014	2010/051	28.02.2008	755	24.03.2010 ret	90	22.06.2010
2341.	2008/016	2008/116	06.03.2008	91	05.06.2008 iptal	139	22.10.2008
2342.	2008/019	2010/017	20.03.2008	679	28.01.2010 iptal	90	28.04.2010
2343.	2008/020	2008/087	27.03.2008	---	Myr		---
2344.	2008/021	2008/088	27.03.2008	---	Myr		---
2345.	2008/025	2010/020	08.04.2008	660	28.01.2010 ret	90	28.04.2010
2346.	2008/026	2008/147	08.04.2008	169	24.09.2008 ret	55	18.11.2008
2347.	2008/027	2010/029	29.04.2008	646	04.02.2010 iptal	138	22.06.2010
2348.	2008/028	2010/030	29.04.2008	646	04.02.2010 iptal	138	22.06.2010
2349.	2008/030	2009/096	31.07.2007 08.04.2008	695	25.06.2009 iptal	104	07.10.2009
2350.	2008/033	2008/113	17.04.2008	42	29.05.2008 iptal	37	05.07.2008

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2351.	2008/034	2008/153	29.04.2008	185	31.10.2008 iptal	36	06.12.2008
2352.	2008/036	2009/022	29.04.2008	282	05.02.2009 KYY		---
2353.	2008/038	2010/039	02.05.2008	664	25.02.2010 ret	82	18.05.2010
2354.	2008/039	2008/134	15.05.2008	68	22.07.2008 iptal	119	18.11.2008
2355.	2008/040	2008/103	15.05.2008	---	İşin geri çevrilmesi		---
2356.	2008/041	2010/052	02.05.2008	699	01.04.2010 Myr		---
2357.	2008/042	2008/167	15.05.2008	189	20.11.2008 ret	119	18.03.2009
2358.	2008/045	2009/053	05.06.2008	280	12.03.2009 ret	105	25.06.2009
2359.	2008/046	2008/163	05.06.2008	159	13.11.2008 ret	77	29.01.2009
2360.	2008/049	2008/115	05.06.2008	---	Myr		---
2361.	2008/052	2009/089	05.06.2008	378	18.06.2009 ret	110	06.10.2009
2362.	2008/055	2010/041	26.06.2008	609	25.02.2010 ret	117	22.06.2010
2363.	2008/059	2009/093	26.06.2008	364	25.06.2009 KYY		---
2364.	2008/060	2008/127	22.07.2008	---	İşin geri çevrilmesi		---
2365.	2008/062	2010/007	22.07.2008	541	14.01.2010 ret	64	19.03.2010
2366.	2008/063	2008/128	22.07.2008	---	İşin geri çevrilmesi		---
2367.	2008/064	2008/129	22.07.2008	0	22.07.2008 ret	120	19.11.2008
2368.	2008/066	2008/131	22.07.2008	0	22.07.2008 iptal	114	13.11.2008
2369.	2008/070	2010/021	05.08.2008	541	28.01.2010 ret	90	28.04.2010
2370.	2008/071	2008/183	05.08.2008	142	25.12.2008 ret	105	09.04.2009
2371.	2008/073	2009/120	05.08.2008	422	01.10.2009 iptal	264	22.06.2010
2372.	2008/074	2010/015	05.08.2008	534	21.01.2010 ret	97	28.04.2010
2373.	2008/075	2010/040	05.08.2008	569	25.02.2010 iptal	62	28.04.2010
2374.	2008/081	2010/008	11.09.2008	490	14.01.2010 Myr		---
2375.	2008/082	2008/136	11.09.2008	---	Myr		---
2376.	2008/083	2008/137	11.09.2008	---	Myr		---
2377.	2008/085	2010/012	18.09.2008	490	21.01.2010 ret	97	28.04.2010
2378.	2008/089	2008/151	14.10.2008	---	İşin geri çevrilmesi		---
2379.	2008/091	2010/054	14.10.2008	534	01.04.2010 ret	82	22.06.2010
2380.	2008/092	2009/045	27.10.2008	129	05.03.2009 ret	86	30.05.2009
2381.	2008/093	2009/041	27.10.2008	129	05.03.2009 ret	97	10.06.2009
2382.	2008/094	2010/013	27.10.2008	451	21.01.2010 ret	57	19.03.2010
2383.	2008/095	2010/018	27.10.2008	458	28.01.2010 ret	90	28.04.2010
2384.	2008/099	2010/042	13.11.2008	469	25.02.2010 ret	82	18.05.2010
2385.	2008/106	2009/054	18.12.2008	84	12.03.2009 ret	205	03.10.2009

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2386.	2008/110	2010/055	18.12.2008	469	01.04.2010 ret	82	22.06.2010
2387.	2008/112	2010/031	08.01.2009	392	04.02.2010 iptal	83	28.04.2010
2388.	2008/113	2009/001	08.01.2009	---	İşin geri çevrilmesi		---
2389.	2008/114	2010/053	08.01.2009	448	01.04.2010 ret	96	06.07.2010
2390.	2009/006	2010/019	29.01.2009	364	28.01.2010 ret	110	18.05.2010
2391.	2009/007	2009/029	26.02.2009	---	Myr	105	11.06.2009
2392.	2009/010	2010/056	05.02.2009	420	01.04.2010 iptal	82	22.06.2010
2393.	2009/016	2009/046	12.03.2009	0	12.03.2009 iptal	79	30.05.2009
2394.	2009/017	2009/047	12.03.2009	0	12.03.2009 ret	105	25.06.2009
2395.	2009/018	2010/065	12.03.2009	427	13.05.2010 ret	55	07.07.2010
2396.	2009/020	2010/023	07.05.2009	266	28.01.2010 ret	145	22.06.2010
2397.	2009/022	2009/055	07.05.2009	0	07.05.2009 ret	153	07.10.2009
2398.	2009/023	2009/056	07.05.2009	0	07.05.2009 ret	29	05.06.2009
2399.	2009/025	2009/057	07.05.2009	0	07.05.2009 ret	149	03.10.2009
2400.	2009/027	2010/009	07.05.2009	252	14.01.2010 iptal	62	17.03.2010
2401.	2009/035	2009/064	20.05.2009	---	İşin geri çevrilmesi		---
2402.	2009/038	2009/070	03.06.2009	0	03.06.2009 ret	125	06.10.2009
2403.	2009/041	2009/072	11.06.2009	---	Myr		---
2404.	2009/046	2009/110	16.07.2009	---	Myr		---
2405.	2009/049	2009/111	16.07.2009	---	Myr		---
2406.	2009/054	2009/115	09.09.2009	---	Myr		---
2407.	2009/055	2009/116	09.09.2009	---	İşin geri çevrilmesi		---
2408.	2009/070	2010/074	01.10.2009	231	20.05.2010 İşin geri çevrilmesi		---
2409.	2009/091	2010/010	22.12.2009	23	14.01.2010 iptal	124	18.05.2010
2410.	2009/092	2010/011	22.12.2009	23	14.01.2010 iptal	124	18.05.2010
2411.	2010/002	2010/024	04.02.2010	---	Myr		---
2412.	2010/005	2010/025	04.02.2010	---	İşin geri çevrilmesi		---
2413.	2010/008	2010/035	25.02.2010	---	Myr		---
2414.	2010/018	2010/045	24.03.2010	---	Myr 10 yıl	90	22.06.2010
2415.	2010/024	2010/046	24.03.2010	---	Myr		---
2416.	2010/037	2010/060	13.05.2010	---	Myr		---
2417.	2010/044	2010/067	13.05.2010	---	Myr		---
2418.	2010/048	2010/070	20.05.2010	---	Myr 10 yıl	48	07.07.2010
2419.	2010/049	2010/087	08.06.2010	29	07.07.2010 iptal	25	01.08.2010M
2420.	2010/056	2010/083	24.06.2010	---	İşin geri çevrilmesi		---

	Esas Sayısı	Karar Sayısı	İlk inceleme Tarihi	Süre (Gün)	Karar Tarihi	Süre (Gün)	Resmi Gazete Tarihi
2421.	2010/059	2010/086	01.07.2010	---	İşin geri çevrilmesi		---

Esas sayısına göre sıralanan bu tabloda, Resmi Gazete satırı boş olan kararlar Resmi Gazete’de yayımlanmamıştır. Karar tarihi bölümünde tarih belirtilmeyen dosyalar, ilk inceleme aşamasında, esasa yönelik inceleme yapılmaksızın karara bağlanan dosyalardır. İlk inceleme tarihi ile karar tarihi aynı gün olan, ancak esasa yönelik de inceleme yapılan dosyalar bakımından tarih tekrarlanmıştır. Bazı başvurularda ilk inceleme tarihi ile karar tarihi arasındaki süre hesaplanamamıştır. Bunun nedeni, Anayasa Mahkemesi kararlarında ilk incelemenin yapıldığı tarihin belirtilmemiş olması ya da özellikle 1982 Anayasası döneminde birleştirilen dosyalarda, ilk inceleme tarihlerinin ayrı ayrı yazılmamasıdır. Birleştirilen dosyada, tarihlerin ayrı ayrı yazılmış olması durumunda, sürenin hesaplanmasında en eski dosyanın ilk inceleme tarihi esas alınmıştır. Karar tarihi bölümünde, kararların sonuçlarına ilişkin kısa bir bilgi yer almaktadır. Elbette, bir kararda, çeşitli hükümler hakkında farklı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bir hüküm bakımından dahi iptal kararı verilmişse, iptal; kalanında bir hüküm bakımından dahi esas inceleme yapıp ret kararı verilmişse, ret; kalanında bir hüküm bakımından dahi karar verilmesine yer olmadığına hükmedilmişse, KYY; kalanında işin geri çevrilmesi mümkün olduğu halde mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ret kararı verilmişse, (Myr) ifadelerinin kullanılması tercih edilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Özen ÜLGEN, 1978 yılında Zonguldak'ta doğmuştur. 1997 yılında Galatasaray Lisesi'ni, 2002 yılında Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. 2003 yılında avukatlık stajını İstanbul Barosu'nda tamamladıktan sonra Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Yüksek lisans öğrenimini Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku bölümünde “Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü” konulu tez çalışması ile 2004 yılında tamamlamıştır. Doktora tez çalışmaları sırasında, TÜBİTAK tarafından verilen doktora araştırma bursu ile 6 ay süre ile Paris 1 Panthéon-Sorbonne Anayasa Hukuku Araştırma Merkezinde bulunmuştur. “Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi: Fransa Örneği” başlıklı makalesi Erdoğan Teziç’e Armağan’da yayınlanmıştır.

TEZ ONAY SAYFASI